Universidad de Valladolid

Summa Medicinae (Mad. Esc. M. II. 17)
Estudio y edición crítica

Cristina de la Rosa Cubo

Tesis de Doctorado

Facultad: Filosofía y Letras

Director: Dr. Enrique Montero Cartelle

2000

U N I V E R S I D A D D E V A L L A D O L I D

FACULTAD DE FILOSOFIA Y LETRAS

Departamento de Filología Latina

SUMMA MEDICINAE – Mad. Esc. M. II. 17

ESTUDIO Y EDICION CRÍTICA

CRISTINA DE LA ROSA CUBO

2 0 0 0

BIBLIOTECA VIRTUAL
MIGUEL DE CERVANTES

ÍNDICE

PRESENTACIÓN 4

1 EL TRATADO: LA *SUMMA MEDICINAE* 8

1.1Estructura de la obra y sus modelos 9
1.1.1 Los modelos 9
1.1.2 La parte teórica 13
1.1.3 La parte práctica 17
1.1.4 Sumario 20
1.2 Género literario 31
1.3 Autoría 38

2. EL MARCO ACADÉMICO: LA ESCUELA DE MEDICINA DE MONTPELLIER 48

2.1 La institución: orígenes y estructura 49
2.2 La enseñanza: fuentes y logros 51

3. FUENTES 57

3.1 Fuentes grecolatinas 61
3.2 Fuentes árabes 64
3.3 Fuentes salernitanas 67
3.4 Fuentes de Montpellier 69
3.4 Fuentes no identificadas 82
3.4 Conclusiones 83

4. TRADICIÓN TEXTUAL 84

4.1 Descripción de manuscritos 85
4.2 Nuestra edición 89

5. EDICIÓN CRÍTICA Y NOTAS 91

7. BIBLIOGRAFÍA 608

7.1 Catálogo de manuscritos y ediciones 609
7.2 Textos 610
7.3 Bibliografía general 613

PRESENTACION

Como objeto de nuestra Tesis Doctoral, presentamos la primera edición de la *Summa medicinae* atribuida a Arnaldo de Villanova.

La realización de una edición crítica supone una gran responsabilidad, ya que del resultado dependerá haber sabido acercar al lector de este trabajo un autor y una época, tanto más cuando, como en este caso, nos hallábamos ante una única copia manuscrita con una atribución, cuando menos, dudosa.

El proceso de edición comienza con la elección del texto a editar: en este caso, se trata de un compendio de medicina elaborado a finales del siglo XIV, el manuscrito M II 17 de la Biblioteca del Escorial. Fué el profesor Luis García Ballester, uno de los mayores especialistas sobre esta época, quién nos indicó la existencia de dicho manuscrito, considerando que su estudio supondría una valiosa contribución al conocimiento de los textos médicos de este período. La elección de la obra se ve justificada por la importancia del autor a quien se atribuye, Arnaldo de Villanova, el más ilustre de los maestros de la más prestigiosa escuela de medicina por entonces, médico estimadísimo de papas y reyes, famoso por sus actuaciones terapéuticas y por su obra escrita, envuelto en la leyenda, una leyenda a la que contribuyeron su actuación política y religiosa, su ideología e incluso una condena eclesiástica.

Para el estudio de los textos técnicos dedicados a la medicina, contaba con la ayuda de los miembros del equipo que dirige el profesor E. Montero Cartelle en la Universidad de Valladolid y que se dedica al estudio de la literatura científica medieval y renacentista, especialmente la de índole médica: los trabajos realizados en el Departamento de Filología latina han sido para mí modelo y guía constante; la experiencia de sus autores y la biblioteca especializada que se ha ido creando a través de los años han constituido nuestro mejor apoyo.

Este trabajo exige el conocimiento previo de la medicina en época medieval, así como los métodos de edición crítica y de conocimiento del latín de esa época; para todo ello ha sido necesario realizar la lectura de textos y estudios específicos sobre estos temas, que fundamentaran la investigación posterior.

Una vez seleccionada la obra objeto de nuestro estudio, pasamos a la consulta de catálogos de manuscritos y bibliotecas, lo que dio como resultado la certeza, casi absoluta, de que poseíamos el único manuscrito existente mediante el cual fijar el texto latino.

Realizar una edición en esas circunstancias planteaba muchas dificultades, algunas de las cuales han sido resueltas cuando hemos podido identificar las fuentes en las que se basó el compilador para realizar su obra; pero ha sido un trabajo laborioso, dado que ese autor de la compilación declara sus fuentes en contadas ocasiones, y sólo una lectura paciente de obras médicas medievales cercanas cronológicamente a la época de la *Summa* nos ha permitido identificar, en algunas ocasiones, aquellas obras en las que se basó nuestro autor. En otras ocasiones hemos solucionado los problemas que el texto planteaba gracias a la lectura de textos médicos de época medieval, que nos han llevado a la elección de un término sobre otro, o nos han dado luz en los pasajes demasiado oscuros.

Una vez fijado el texto latino y confeccionado el aparato crítico, nos enfrentamos al problema de la autoría del texto, para lo que realizamos un estudio detallado de las fuentes que aparecen en la *Summa*, intentando rastrear entre ellas al autor de la compilación: como en otros muchos textos médicos de la época no faltan referencias a las fuentes grecolatinas y árabes, pero, sobre todo, aparecen autores médicos de la Escuela de Montpellier, de los que damos noticia en un apartado de la Introducción a este trabajo. Así mismo, dedicamos un capítulo al mundo académico de la Escuela médica de Montpellier, pues es en ese ámbito de estudiantes y profesores donde parece haber surgido la *Summa medicinae*, obra perteneciente a un género literario muy característico de la medicina escolástica: enciclopedias, compendios, *summae*, etc., sistematizan el saber médico y lo ponen a disposición de una mayoría de estudiosos, ya sean expertos en la materia o estudiantes poco experimentados. Si la obra por sí misma no tiene una importancia grande, nos parece muy útil para los editores de obras médicas que aparecen reflejados en ella ya que muestra cómo se produce la transmisión de los textos médicos en la Edad Media. Consideramos que una futura edición del *Speculum* de Arnaldo de Villanova o del *Lilium medicinae* de Bernardo de Gordon, por poner sólo dos ejemplos de los muchos posibles, tiene en esta *Summa* una insoslayable vía de

transmisión indirecta. Además, la obra aparece en un momento en el que la producción literaria de Montpellier está sufriendo una crisis: en esta segunda mitad del s. XIV no son muchos los testimonios que poseemos de la actividad profesional montepesulana ni de su sustento teórico-doctrinal, y este texto viene a llenar en buena medida esa laguna.

Incluimos un índice de pesos y medidas y un índice de nombres de autores citados; para el índice de ingredientes, que no suele faltar en este tipo de ediciones, remitimos al propio texto, donde aparece organizado alfabéticamente.

Nos ha parecido poco útil realizar un estudio de la lengua de nuestro autor, dado que la mayor parte del texto procede de una gran variedad de autores; esto confiere al texto un tono no uniforme. Aún así, en líneas generales, la lengua es la utilizada en los tratados de la medicina escolástica tardía de la Escuela de Montpellier.

La gran extensión del texto editado nos ha impedido adjuntar la traducción, aunque somos conscientes de que toda edición de texto pasa por una comprensión del mismo muy cercana a la traducción: de hecho, la puntuación del mismo ha necesitado de una traducción, por más que ésta no haya quedado reflejada en el plano de la escritura. En una posible publicación del trabajo se considerará la posibilidad de añadir esa traducción para facilitar el acceso al texto a un público más amplio.

Hemos recorrido un largo camino desde que, por vez primera, tuvimos acceso a las copias procedentes del microfilm, fueron numerosos los viajes realizados al Escorial para tratar de subsanar los problemas derivados de utilizar una copia de un texto muy problemático, y numerosas las obras leídas para lograr llegar a conocer una época, una materia y unas técnicas de crítica textual con las que no estaba familiarizada.

El resultado es, por tanto, la primera edición crítica de este texto, destinada a latinistas e investigadores relacionados con la Historia de la Medicina, de la ciencia y del mundo medieval en general.

Todo este proyecto no hubiera sido posible sin la ayuda de mis compañeros del Departamento de Filología Latina de la Universidad de Valladolid que no han escatimado horas de su tiempo para ayudarme, que me han proporcionado valiosos consejos y que han sido mi apoyo constante.

Quiero hacer una especial mención a Ana Isabel Martín Ferreira, Pedro Conde Parrado,

Miguel Angel González Manjarrés, y Alberto Alonso Guardo que pasaron sus vacaciones veraniegas revisando el texto latino de la *Summa medicinae*.

Quiero dejar también constancia de mi agradecimiento a la dirección del Dr. Enrique Montero Cartelle por su sabia y paciente guía en este trabajo. También él ha dedicado muchas más horas a este estudio que lo que su obligación como director del mismo le exigía, y me ha dado ánimos cuando, tantas veces, he pensado que este trabajo no tendría nunca fin.

Y a mi familia, que ha soportado con resignación las horas que les he robado para dedicarlas al estudio y la edición crítica del M II 17 de la Biblioteca de El Escorial.

BIBLIOTECA VIRTUAL
MIGUEL DE CERVANTES

BIBLIOTECA VIRTUAL
MIGUEL DE CERVANTES

1. EL TRATADO: LA SUMMA MEDICINAE

1.1. LA ESTRUCTURA DE LA OBRA Y SUS MODELOS

1.1.1. Los modelos

La *Summa Medicinae* objeto de nuestro estudio se compone de dos partes claramente diferenciadas: una teórica, que abarca del fol.1r a. al 46v b., y otra práctica, que llega hasta el folio 120r b. Ambas partes guardan un equilibrio notable, tanto por su extensión como por su organización en capítulos, ya que constan de seis capítulos cada una. Sin embargo, hay que señalar que en el marco de la enseñanza universitaria medieval de la medicina lo que se denomina "teoría" y "práctica" tiene escasa relación con la práctica médica en el sentido clínico de la palabra.[1] Dentro de la llamada *theoriké* están comprendidos los principios generales sobre los que se explican la salud y la enfermedad (anatomo-fisiología y patología general), además de los aspectos básicos sobre los que se funda la praxis médica (normas generales, dietética, higiene y terapéutica general). Por el contrario, la *praktiké* estudia las enfermedades concretas, es decir, lo que actualmente constituye el campo de la nosología, la patología y la terapéutica especiales.

Las obras de estas características suelen ir introducidas por un prólogo; en este caso, dicho prólogo lo constituyen tan solo unas escuetas frases que preludian la obra:

> *Artem medicina ab antiquis diffussius traditam prestrinxi cum Dei auxilio ne verborum pluralitas pigros egenosque retrahat a tam particulari luce, non glorians dicere novitates nec erubescens edocta rememorare. Etenim novum nichil habet, quod prius est pretermitit.*

Esta parquedad del compilador a la hora de introducir elementos propios en la obra va a ser una constante a lo largo de la *Summa*. Tras el exiguo prólogo y unas consideraciones generales sobre la medicina, declara su intención de organizar el tratado en dos partes:

> *Medicina autem cum sit ars conservativa corporalis sanitatis et egritudinis curativa, necesse est ut, fine precognito, consilietur de mediis ordinatis ad finem. Et hic presens methodus considerat ista duo, cuius prima pars disposiciones sanabiles corporis et mediorum vires sibi necessarias speculatur; secunda vero pars describit modum*

[1] L. García Ballester "La medicina en la Europa cristiana medieval" *El Médico*, nº 270(1988), págs. 98-103.

operandi et mediorum artificialiter ordinandi secundum exigenciam precogniti finis.

A partir de aquí, describirá someramente cada uno de los seis tratados que componen tanto la parte teórica como la práctica:

Et pars prima sex habet tractatus, quorum primus constituencia sanitatis ostendit; secundus constituencia egritudinis et adiacencia sibi; tercius vero veritas causarum salubrium universaliter speculatur; quartus autem ostendit generaliter signa disposicionum sanabilis predictarum; et in quinto tractatu de naturis medicinarum simplicium fit singulariter mencio specialis, sicut eciam in sexto tractatu fit specialis mencio de naturis ciborum. Et in hoc prima pars methodi terminatur.

Et pars secunda in sex tractatus dividitur. In cuius primo modus operandi, et mediorum ad finem artis ordinandi generaliter describetur, in secundo fit ipsius modi operandi specialis descripcio circa morbos universales, et principaliter circa febres, in tercio vero et sequentibus fit specialis descripcio circa morbos particulares; et eciam tercius de morbis animatorum membrorum, quartus de morbis membrorum spiritualium, quintus de morbis nutritivorum, sextus de morbis generativorum. De istis enim et quibusdam aliis complebitur hic tractatus et operi dabit finem.

A lo largo de la tradición médica medieval se van a utilizar varios esquemas para analizar las afecciones, todos ellos legitimados por autores y *traditio*:

-Esquema del cuerpo *a capite ad calcem*.

-Organización fundada sobre la distinción entre enfermedades universales y enfermedades particulares.

-Esquema articulado por especialidades: fiebre, orina, pulso ... etc.

Ejemplos de estos esquemas aparecen en las fuentes utilizadas por el autor de la *Summa*: el *Lilium medicinae* de Bernardo de Gordon, el *Canon* de Avicena, el *Speculum* de Arnaldo de Vilanova y el *Pantegni* de Haly Abbas. Analizaremos, en primer lugar estos esquemas para determinar su grado de influencia en nuestra *Summa medicinae*.

El ***Lilium medicinae*** de Bernardo de Gordon[2] tiene siete partes divididas en capítulos

[2] *Cf.* L. E. Demaitre, *Doctor Bernard de Gordon: Professor and Practitioner,* Toronto, 1980, págs. 51-56.

sistemáticamente organizados, a su vez, en seis artículos que incluyen la definición, las causas, los signos, el pronóstico, la curación y unas aclaraciones. La exposición de las enfermedades sigue el esquema de la cabeza a los pies, tal como se señala en el mismo título de la obra: *B. Gordoni omnium aegritudinum a vertice ad calcem, opus praeclarius quod Lilium medicinae appellatur... et septem particulis distributum*.[3] El autor, explica en la introducción de la obra la identificación de su obra con una flor: *in Lilio enim, sunt multi flores, et in quolibet flore, sunt septem folia candida et septem grana quasi aurea*, lo cual conecta directamente con la disposición del tratado: *similiter liber iste continet septem partes, quarum prima erit, aurea rutilans et clara, tractabit enim de morbis plurimis universalibus incipiens a febribus*.[4]

Por lo tanto, la primera parte trata de las enfermedades universales; la segunda, de las enfermedades del cerebro (*Secunda particula, in qua de omnibus cerebri aegritudinibus usque ad occulorum affectus tractatur, suntque XXXI capitula*); la tercera, de enfermedades de los ojos, nariz y boca (*Tertia particula que passiones oculorum, aurium narium et oris, curare docet, suntque capitula XXVII*); la cuarta, de los miembros de la respiración y de las mamas (*Particula quarta quae partium spiritualium et mammillarum aegritudines curare docet, suntque capitula XIII*); la quinta, de los miembros de la nutrición y las enfermedades del ano (*Particula quinta, quae partium nutritivarum et ani aegritudines curare docet, suntque capitula XXI*); la sexta, de las enfermedades del hígado, bazo, riñones y vejiga (*Particula sexta, in qua agitur de aegritudinibus hepatis, splenis, renum et vesicae, et primo de mala hepatis complexione*); y la séptima, de los miembros de la generación (*Particula septima, quae de passionibus membrorum generationis in utroque sexu et antidotis valentibus a capite ad pedes usque agit, continens capitula XXIIII*).

El ***Canon*** de Avicena se divide en cinco libros; cada libro (*kitab*) se subdivide en otras secciones (*funum*; en singular, *fen*); una *fen* se desglosa en doctrinas (*ta-alim*); éstas se dividen, a su vez, en sumas o *gumal*, que se elaboran según tratados (*maqalat*) o capítulos

[3] Título de la edición de 1542, Paris, Dyonisius Ianotius.

[4] B. de Gordon, *Lilium*, *ed. cit.*, fol. 2 r.

(*fusul*), con lo que el capítulo constituye el elemento fundamental de la estructura de la obra.[5] El *Canon* abarca todo el campo de la medicina: el libro primero expone la anatomía y la fisiología (*de rebus utilibus scire medicine*); el segundo, la farmacología (*de medicinis simplicibus*); el tercero estudia detalladamente las enfermedades según el orden 'de la cabeza a los pies' (*de egritudinibus particularibus que fiunt in membris hominis, a capite usque ad pedes manifestis et occultis*); el cuarto se ocupa de la teoría sobre las fiebres (*de egritudinibus particularibus que, cum accidunt, non sunt uni membro proprie et de decoratione*); y, por último, el libro quinto está dedicado a los medicamentos compuestos (*de componendis medicinis, et ipse est antidotarium*).

Así, el libro primero está dividido en cuatro *fen*, recogiendo las dos primeras lo que el médico considera que forma parte de la medicina teórica: *Fen prima est de diffinitione medicine, et subiectis eius et rebus naturalibus,* es decir, aparecen las 'cosas naturales', desarrolladas en seis doctrinas (*de elementis*, *de complexionibus*, *de humoribus*, *de membris*, *de operationibus*, *spiritibus et virtutibus*); en la *fen* segunda se tratan las cosas 'contra la naturaleza' (*de divisione egritudinum et causarum et accidentium universalium*); la tercera *fen* es una síntesis de higiene fundamental (*de conservatione sanitatis*); y la cuarta habla del modo de medicar las enfermedades universales (*de divisione modorum medicationum secundum egritudines universales*).

Hasta aquí la descripción somera de la estructura del *Canon*; ir más allá sería extenderse en vano pues, como veremos, es el libro primero el que vamos a utilizar para compararlo con la estructura de la *Summa medicinae*.

El ***Speculum medicinae*** de Arnaldo de Vilanova se divide en tres libros: el primero incluye las *res naturales* en los capítulos I al XII (*elementa*, *complexiones*, *humores, membra*, *virtutes*, *operationes*, *spiritus* -que son las principales-) y *sexus*, *aetas*, *color, habitudo corporis* –que son secundarias-); el segundo libro incluye las *res non naturales* en los capítulos XIII al LXXXII (*aer*, *operimenta*, *coitus*, *artes*, *ludus*, *consuetudo*, *cibus*, *medicamenta*, *somnus*, *vigilia*, etc; el tercero trata de las *res contra naturam* en los capítulos

[5] *Cf.* H. Schipperges, *La medicina árabe en el Medievo Latino* (trad. de R. Velasco de la edición alemana de 1964), Toledo 1989, p. 104.

LXXXIII al XCVII (*morbus*, *causae morbi*, *symptomata*, *diagnostica*, *prognostica*, *signa*).
.

El ***Liber Pantegni*** fué el manual de medicina más importante hasta el momento en que se difundiera el Canon de Avicena (980-1037), escrito por el médico árabe Haly Abbas y traducido por Constantino el Africano trata, en diez capítulos teóricos, la anatomía, fisiología, patología general y dietética y, en diez libros prácticos, el diagnóstico, una patología especial y dietética, la farmacia con sus antidotarios y la cirugía[6]. Los miembros o partes del cuerpo están ordenados para su descripción de acuerdo con sus funciones: miembros animales (cerebro-nervios), de la respiración (corazón-pulmón), de la nutrición (boca-estómago-hígado-intestinos) y de la generación (testículos-matriz)[7],y, siguiendo este esquema se articula la parte práctica de la *Summa medicinae* del Escorial.

1.1.2. La parte teórica

Comentada brevemente la estructura de estas obras fundamentales en la medicina bajo-medieval, señalaremos que la primera parte de la *Summa medicinae*, la teórica, es un resumen del *Speculum medicinae* de Arnaldo de Vilanova, si bien el orden de los tratados varía con respecto del original, pues el autor de la compilación pretende adaptarlo al *Canon* de Avicena.[8] Como ya hemos visto, la estructura del *Canon* se funda en la distinción entre *egritudines proprie unicuique membro a capite usque ad pedes* y *egritudines toti communes*.[9] Como bien señala el prof. García Ballester, el esquema utilizado por Avicena fue seguido por un número limitado de médicos cuyos escritos tuvieron un marcado carácter general, y aun éstos procurarán introducir capítulos que llenen las lagunas que dejó el médico persa en lo referente a las cosas no naturales. El resto de los autores, en vez de emplear el esquema basado en las complexiones, se acogerán al brindado por el *Pantegni*. Sin embargo,

---

[6] Cf. . H. Schipperges, *La medicina árabe..op.cit.*.pág.30.

[7] A. Domínguez García-L. García Ballester, eds., *Johannes Aegidius Zamorensis, Historia naturalis,* Valladolid 1994, p. 67.

[8] J. A. Paniagua*, El maestro Arnau de Vilanova médico*, Valencia 1969, p. 28.

[9] J. Agrimi-Ch. Crisciani, *Les consilia médicaux,* Turnhout, 1994, pág.70.

todos los médicos latinos, independientemente del esquema elegido, incorporarán en sus textos la doctrina transmitida por Avicena.[10]

El compilador de la *Summa* sigue, pues, fielmente el contenido del *Speculum,* pero es muy dependiente del *Canon,* con lo que intentará adaptar las enseñanzas arnaldianas a la estructura de la obra del médico persa. Aún así, es innegable la similitud del *Speculum* con la *Summa*: Arnaldo, siguiendo los principios de la *Isagoge ad Tegni Galieni* de Joannitius, expone todo cuanto afecta al cuerpo *in quantum sanabile*, es decir, en cuanto susceptible de poseer, perder y recuperar el estado de la salud: las *res naturales*, que le pertenecen, las *non naturales*, que lo afectan, y las *contra naturam*, que lo dañan. Así, la *Summa* tiene una primera parte teórica dividida en seis tratados:

-El primero contiene las cosas naturales, es decir, los siete factores constitutivos de todo organismo (*de elementis*, *complexione*, *humoribus*, *membris*, en cuanto a la estructura, y *de sexu*, *etate*, *colore*, *habitudine*, en cuanto al funcionamiento). Resume los capítulos I al XII del *Speculum* manteniendo coincidencia total incluso en el orden de los capítulos, y, además, introduce una sección sobre anatomía que, según hace constar, procede del *Canon*.[11]

-El tratado segundo, *De continuitate egritudinis*, altera el orden del *Speculum*, pues contiene las cosas contra la naturaleza, a imagen del *Canon*: es decir, aquellas que se oponen al estado de salud -la enfermedad, con sus causas y sus accidentes- (*De distinccione generali morborum, de generali distinccione causarum morbi, de generali distinccione accidencium morbi*). Podemos afirmar que este segundo tratado resume la patología general arnaldiana, clasificando las dolencias en regionales, contagiosas, hereditarias, epidémicas, 'consímiles', oficiales y comunes, según un criterio racional, calcado de la elaboración galenística de Avicena.[12] Sigue el tratado de las causas de la enfermedad en el que se expone el sistema

---

[10] Este hecho se explica por la importancia del *Canon* en las facultades médicas; *vd.* L.García Ballester, ed., *Regimen sanitatis ad regem Aragonum* en *Opera omnia Arnaldi* (vol. X), Barcelona 1996, p. 504.

[11] Avic., *Canon* III, f.1, c.1.

[12] J. A. Paniagua, *El maestro Arnau…*, o*p. cit.*, p. 27.

galénico de las causas "primitivas", "antecedentes" y conjuntas", para después tratar acerca del modo genérico de enfermar. Consecuencia de la enfermedad son los *accidentia morbi*, que pueden consistir en alteración funcional, en cambio del aspecto corporal o en modificación de las excreciones.

-El tercer tratado trata de las 'cosas no naturales' y es una síntesis de higiene fundamental que sigue los capítulos XIII al XCVII del *Speculum* (*Tractatus tercius qui est de potenciis earum salubrium*). En el concepto de 'cosa no natural' entra todo agente natural que puede incidir sobre el cuerpo humano para prestarle ayuda o causarle daño, según sea el modo de aplicación. Se distinguen entre **principales**: el continente –el aire y la vestimenta-, el ejercicio -movimiento y reposo-, las diferentes 'complexiones' que se pueden ingerir, esto es, alimentos, medicinas y venenos, los binomios sueño/vigilia e inanición/repleción, y las perturbaciones anímicas; y **secundarias**: la región donde se habita, la actividad sexual, el baño y la costumbre individual (hay que indicar que estas 'cosas no naturales' están ausentes del *Canon* de Avicena, pues éste lo elaboró sin atender a esos seis factores; la denominación de 'cosa no natural' es ajena a la enciclopedia del médico persa, que habla, en cambio de "las causas de la salud, aplicando a la medicina, la filosofía natural aristotélica").[13] Este tercer tratado de la *Summa medicinae* va siguiendo, por tanto, los apartados del *Speculum*[14] respetando su mismo orden.[15] La fidelidad a la fuente se comprueba incluso en el encabezamiento de las tablas, que está tomado al pie de la letra: *Collegit experiencia subsequentibus tabulis designantibus nominibus virtutum a quibus procedant*;[16] después va

---

[13] L. García Ballester, ed., *Regimen sanitatis…*, *op. cit.*, p. 500. Aunque no aparezcan claramente, en la enumeración de las "cosas que exigen un mayor cuidado" (Avic, *Can*, I, 3, c.1 p. 43) se pueden reconocer algunas de las que forman parte de la lista canónica de las *sex res non naturales*: por ejemplo "lo que se atrae por las narices" se puede identificar con el aire.

[14] Así lo haremos constar en el aparato de fuentes.

[15] Tan sólo faltan los capítulos XXII al XXVIIII, el capítulo XLII (*De medicina ulcerativa*), el capítulo XCVI (*De signis pronosticis futurorum morborum*) y el capítulo XCVII (*De diebus criticis*); todos los demás aparecen resumidos.

[16] *Summa medicinae, fol.* 10v a.; *Speculum,* Basilea 1585, fol. 105.

seleccionando el compilador los conocimientos fundamentales de cada apartado, añadiendo poco o nada de su propia cosecha o de otros autores: *Et dico prope ad differenciam mundificative medicine que sordicies leviter inherentes removet a superficie, qualia sunt dulcia cum pauco acumine, sicut mel, quod si multo aquoso frangatur eius acumine sicut ydromel, efficitur lenitivum proprie* (fol. 10v a). Hay, eso sí, una diferencia clara entre esta primera parte y la segunda en lo que atañe a la utilización de las fuentes: la primera se ciñe a la fuente principal, sin apenas añadidos, mientras que en la segunda parte, la práctica, es mucho más fácil introducir gran número de recetas, que completan las ofrecidas por la fuente principal.

-Los accidentes, en cuanto son observados por el médico, se convierten en 'signos', que conducen al diagnóstico, y de signos versa el tratado cuarto: de los que demuestran la sanidad y los que demuestran la enfermedad (*Tractatus quartus qui est de signis sanitatis et egritudinis*: *de distinccione signorum in generali, de signis demostrativis sanitatis, de signis demostrativis egritudinis*). Hasta aquí reproduce los capítulos XCIII al XCV del *Speculum*, pero completándolos con nuevos apartados: *de signis que sumuntur a doloribus*, *de signis demostrativis sumptis a tumoribus*, *de signis sumptis in pulsu*, *de signis egritudinum sumptis ab urina*, *de signis egritudinum sumptis ab egestione*, *de signis pronosticis in generali*, *de signis pronosticis super febribus acutis*. Los capítulos aquí reseñados no proceden, pues, del *Speculum* arnaldiano, sino que completan una laguna que el propio Arnaldo reconoce y pide al lector que rellene con las obras de Galeno e Isaac: *De specifica vero significatione praedictorum quatuor generum, tractatus Galeni de interioribus, secundum nostra translatione, et libri eius de pulsibus et de malitia anhelitus, et vocis et considerationes eius de accidentibus morborum et urinae Isaac, satisfaciunt amatoribus veritatis*.[17] Sin embargo, nuestro compilador no sigue los consejos de Arnaldo de Vilanova a quien, hasta este momento, había seguido fielmente. Después de anunciar que ya no se basa en la obra de Arnaldo -algo realmente curioso, ya que es la primera vez que reconoce explícitamente sus

[17] *Speculum*, fol. 230.

fuentes-, afirma que completa con la obra de Ricardo Anglico: *Nota quod hec non sunt de intencione Arnaldi, sed ego addidi propter aliqua placita qua habui in illis et dictum istud est* ***secundum Ricardum*** *et incipiunt ibi ubi finiunt dicta Arnaldi, sciendum hoc est principium Ricardii et finis Arnaldi complexioni* (fol.21r a). Las obras de Ricardo Anglico utilizadas son los *Signa pronostica infirmarum,* también llamado *De signis,* y la *Regula de urinis*[18]; ambas obras forman parte del *Micrologus.*

-El quinto tratado trata de los medicamentos simples y los compuestos (*Tractatus quintus de naturis singularibus medicine*). La parte dedicada a los simples tiene muchas semejanzas con el *Circa instans,* de hecho muchos medicamentos están extraídos de esta obra, aunque el autor de la compilación completará la lista ofrecida por el autor salernitano. La parte dedicada a los compuestos es un resumen del *Antidotarium Nicolai,* aunque no sigue el mismo orden que esta obra: *Vires simplicium medicinarum dixi breviter. Et nunc dicam vires conpositarum quibus utimur pocius medici et ypothecarii tempore nostro. Earum sunt que in* ***antidotario Nicolai*** *sunt collecte. Et dicam primo de syrupis, 2º de electuariis, 3º de medicinis laxativis, quarto de opiatis, quinto de emplastris et ungentis et oleis* …(fol. 33v b)

-El tratado sexto se dedica a los alimentos (*De naturis ciborum singulariter*). En este apartado, del que no hemos logrado encontrar la fuente directa, pero que tiene mucho que ver con el capítulo correspondiente del *Canon*, se habla de los granos con los que se puede hacer pan, de las legumbres, frutos, carnes y pescados, leche y queso, las diferentes clases de vino y sus efectos y la naturaleza de las aguas.

1.1.3. La parte práctica

La segunda parte de esta *Summa medicinae* está dedicada a la práctica (*Pars secunda in qua describitur modus operandi*; fol. 46 v b). El compilador ha abandonado definitivamente el *Speculum medicinae* arnaldiano, una obra eminentemente teórica, cuyo complemento práctico ha de buscarse en otras obras. Si en la primera parte de la *Summa* el autor utiliza

[18] Ms. P II 5 de la Biblioteca del Escorial.

como fuente principal el mencionado *Speculum*, aunque adaptado a la estructura del *Canon*, la fuente primordial de la segunda parte es el *Lilium medicinae* de Bernardo de Gordon, aunque es preciso señalar que la estructuración de la obra es totalmente salernitana, de acuerdo con el estilo introducido por el *Pantegni*.Esta parte práctica está integrada por seis tratados, y, salvo el primero y la parte correspondiente a las fiebres del segundo, el contenido reproduce fielmente el *Lilium* de Gordon, como veremos.

El primer tratado de los seis que componen la parte práctica es una descripción general en la que aparecen reglas universales para la curación de enfermedades y conservación de la salud.

El tratado segundo (*De regulis curacionis morborum universalium*) se centra, en primer lugar, en las fiebres, basándose en el *Libellus de febribus* de Gerardo de Solo; y, en segundo lugar, introduce un resumen del contenido de la primera partícula del *Lilium* (*de morphea*, *de scabies*, *de inpetigo et serpigo*, *de malo mortuo*, *de incendio ignis*, *de venenis*, *de morsibus animalium*. Mantiene el mismo orden del original, toma de él la definición de las afecciones y completa con recetas de otros autores.

El tercer tratado (*De morbis membrorum animatorum*) es un resumen de las partículas segunda y tercera del *Lilium*.

El tratado cuarto (*De passionibus spiritualium membrorum*) tiene coincidencia total con la partícula cuarta del *Lilium*.

El tratado quinto (*De passionibus nutritivorum membrorum*) reproduce la quinta y la sexta partículas del *Lilium*.

El tratado sexto (*De morbis membrorum generativorum*) mantiene el orden y el contenido de la séptima y última partícula del *Lilium*.

En resumen, encontramos en la segunda parte de esta *Summa medicinae* la estructura del *Pantegni* con el contenido del *Lilium medicinae* de Bernardo de Gordon. Además, autores como Gerardo de Solo, y la obra de Razes, que es citada continuamente en el apartado de las recetas, completan la estructura de la obra que nos ocupa[19].

[19] Nunca el compilador especificará la obra concreta de la que toma una receta, pero siempre señalará al autor de la misma: *Rasis in experimentis suis* es la expresión más utilizada y hace alusión a recetas que hemos

BIBLIOTECA VIRTUAL
MIGUEL DE CERVANTES

localizado dentro de las distintas obras médicas deeste autor: *Liber Rasis ad Almansorem, Liber divisionum, Liber de iuncturarum egritudinibus, Antidotarium, De preservatione ab egritudinis...etc.*

1.1.4. Sumario

Ofrecemos a continuación el sumario de la *Summa medicinae* para facilitar al lector una visión de conjunto de la obra. En el fol. 1r del manuscrito aparece un *Registrum huius presentis summe,* lo hemos respetado, transcribiéndolo, sin embargo se interrumpe en el fol.1v: *Capitulum de musco* es el último que aparece, nosotros hemos completado el sumario siguiendo los tratados y capítulos de la obra. También hemos añadido la numeración de los capítulos.

PARS PRIMA

BIBLIOTECA VIRTUAL MIGUEL DE CERVANTES

I. REGISTRUM HUIUS PRESENTIS SUMME. TRACTATUS PRIMUS.

[Prologus]
Capitulum I de elementis
Capitulum II de complexione
Capitulum III de humoribus
Capitulum IV de membris
Capitulum V de virtutibus
Capitulum VI de operacionibus
Capitulum VII de spiritibus
Capitulum VIII de sexu scilicet rebus naturalibus
Capitulum IX de etate
Capitulum X de colore
Capitulum XI de habitudine

TRACTATUS SECUNDUS QUI EST DE CONTINUITATE EGRITUDINIS.

Capitulum I de distinccione generali morborum
Capitulum II de generali distinccione causarum morbi
Capitulum III de generali distinccione accidencium morbi

TRACTATUS TERCIUS QUI EST DE POTENCIIS EARUM SALUBRIUM.

Capitulum I de continente, scilicet aere
Capitulum II de continente propio, scilicet vestibus
Capitulum III de exercicio
Capitulum IV de natura cibalium in generali
Capitulum V de viribus medicinarum
Capitulum VI de investigacione virtutum medicinarum per priora et primo quomodo cognoscuntur
Capitulum VII de cognicione ipsarum per racionem
Capitulum VIII de investigacione virtutum medicinarum per posteriora et primo per qualitates
Capitulum IX de quomodo cognoscuntur vires medicine per effectus in generali
Capitulum X de quomodo noscuntur res per effectus que pendent a caliditate
Capitulum XI de quomodo noscuntur per racionem
Capitulum de medicina aperitiva
Capitulum de medicina mollificativa
Capitulum de medicina maturativa
Capitulum de medicina digestiva
Capitulum de medicina frangitiva
Capitulum de medicina incisiva
Capitulum de medicina atractiva
Capitulum de medicina mordicativa
Capitulum de medicina rubificativa
Capitulum de medicina pruritiva
Capitulum de medicina adhustiva
Capitulum de medicina corrosiva
Capitulum de medicina disruptiva
Capitulum de medicina putrefactiva
Capitulum de medicina cauterizativa
Capitulum de medicina excoriativa
Capitulum XII quomodo noscuntur virtutes medicinarum per effectus dependentes a frigiditate
Capitulum de medicina confortativa
Capitulum de medicina repercussiva
Capitulum de medicina ingrossativa
Capitulum de medicina incrudativa

Capitulum de medicina stupefactiva

Capitulum XIII quomodo noscuntur per effectus dependentes ab humiditate

Capitulum de medicina inflativa

Capitulum de medicina sanativa

Capitulum de medicina mordicativa

Capitulum de medicina rubricativa

Capitulum de medicina planativa

Capitulum XIV quomodo noscuntur vires medicinarum per effectus dependentes a siccitate

Capitulum de medicina constrictiva

Capitulum de medicina expressiva

Capitulum de medicina opilativa

Capitulum de medicina conglutinativa

Capitulum de medicina consolidativa

Capitulum de regenerativa carnis

Capitulum de mundificativa et abstersiva

Capitulum de sigillativa

Capitulum XV quomodo noscuntur vires medicinarum per operaciones universalibus similes

Capitulum de medicina provocativa urinam et mestrua

Capitulum de medicina sudoris provocativa

Capitulum de medicina solutiva ventris

Capitulum de medicina mortem inferente

Capitulum XVI quomodo noscitur composicio virtutum medicinarum

Capitulum XVII de cognicione gradus virtutum medicinarum

Capitulum XVIII de virtute sompni et vigilie

Capitulum XIX de viribus inanicionis et replecionis

Capitulum XX de viribus accidencium animi

Capitulum XXI de viribus temporum anni

Capitulum XXII de viribus regionum

Capitulum XXIII de viribus coytus

Capitulum XXIV de viribus artificii

Capitulum XXV de viribus ludi

Capitulum XXVI de viribus balnei

Capitulum XXVII de viribus consuetudinis

TRACTATUS QUARTUS QUI EST DE SIGNIS SANITATIS ET EGRITUDINIS.

Capitulum I de distinccione signorum in generali

Capitulum II de signis demostrativis sanitatis

Capitulum III de signis demostrativis egritudinis et primo de illis que sumuntur a doloribus

Capitulum IV de signis demostrativis sumptis a tumoribus

Capitulum V de signis sumptis in pulsu

Capitulum VI de signis egritudinum sumptis ab urina continens multa capitula

Capitulum VII de signis egritudinum sumptis ab egestione

Capitulum VIII de signis pronosticis in generali

Capitulum IX de signis pronosticis in speciali super febribus acutis

TRACTATUS QUINTUS QUI EST DE NATURIS SINGULARIBUS MEDICINE UNICUS QUIA SIMPLICIS SECUNDUM ORDINEM ALPHABETI ET PRIMO DE A.

Capitulum II de B.

Capitulum III de incipientibus a C.

Capitulum IV de incipientibus a D.

Capitulum V de incipientibus a E.

Capitulum VI de incipientibus ab F.

Capitulum VII de inchoantibus ab G.

Capitulum VIII de incipientibus ab H.

Capitulum IX de incipientibus ab Y.

Capitulum X de Karabe unicum.

Capitulum XI de incipientibus ab L.

Capitulum XII de incipientibus ab M.

Capitulum XIII de incipientibus ab S.

Capitulum XIV de incipientibus ab T.

Capitulum XV de incipientibus ab V.

Capitulum XVI de Umbilico veneris unicum.

Capitulum XVII de Vitis unicum.

Capitulum XVIII de Xilon unicum.

Capitulum XIX de incipientibus ab Z.

Capitulum XX de syrupis.

Capitulum XXI de electuariis.

Capitulum XXII de medicinis laxativis.

Capitulum XXIII de opiatis.

Capitulum XXIV de emplastris et ungentis et oleis.

TRACTATUS SEXTUS QUI EST DE NATURIS CIBORUM SINGULARITER.

Capitulum I de generali distinccione ciborum.
Capitulum II de natura granorum panificum.
Capitulum III de natura leguminum.
Capitulum IV de natura fructuum.
Capitulum V de natura carnium et primo de carnibus.
Capitulum VI de natura piscium.
Capitulum VII de natura lactis et caseorum.
Capitulum VIII de natura vinorum.
Capitulum IX de natura aquarum.

BIBLIOTECA VIRTUAL MIGUEL DE CERVANTES

PARS SECUNDA

IN QUA DESCRIBITUR MODUS OPERANDI. HABET SOLUS SEX TRACTATUS ET IN PRIMO FIT EIUS DESCRIPCIO GENERALIS.

TRACTATUS PRIMUS.

Capitulum I de regulis regiminis conservativi.
Capitulum II de regulis regiminis curativi in generali.
Capitulum III de regulis regiminis curativi male complexionis sine materia.
Capitulum IV de regulis regiminis curativi male complexionis cum materia
Capitulum V de evacuacione cum ventosis et sanguisuguis.
Capitulum VI de evacuacione per medicinam laxativam.
Capitulum VII de correccione nocumentorum medicine.
Capitulum VIII de correccione nocumentorum post purgacione remanencium.
Capitulum IX de multitudine parcialis evacuacionis materie superflue ut cum clisteribus et pessariis et aliis.
Capitulum X de regulis curacionis morborum officialium sive composicionalium.
Capitulum XI de regulis curacionis morborum.
Capitulum XII de cura ulcerum.

Capitulum XIII de regulis curacionum morborum conpositorum, scilicet, apostematicum.

Capitulum XIV de regulis regiminis resumptivi.

TRACTATUS SECUNDUS DE REGULIS CURACIONIS MORBORUM UNIVERSALIUM ET HABET QUINDECIM CAPITULA.

Capitulum I de febre effimera.
Capitulum II de febre ethica.
Capitulum III de febre putrida.
Capitulum IV de causone.
Capitulum V de terciana continua.
Capitulum VI de terciana interpaulata.
Capitulum VII de cotidiana.
Capitulum VIII de quartana.
Capitulim IX de febre pestilenciali.
Capitulum X de variole et morbilli.
Capitulum XI de lepra.
Capitulum XII de morphea.
Capitulum XIII de scabie.
Capitulum XIV de inpetigo et serpigo.
Capitulum XV de malo mortuo.
Capitulum XVI de incendio ignis.
Capitulum XVII de venenis.
Capitulum XVIII de morsibus animalium.

TRACTATUS TERCIUS QUI EST DE MORBIS MEMBRORUM ANIMATORUM.

Capitulum I de allopicia.
Capitulum II de asperitate capillorum.
Capitulum III de furfuribus.
Capitulum IV de pustulis capitis.
Capitulum V de favo.
Capitulum VI de tinea.
Capitulum VII de dolore capitis.

Capitulum VIII de vertigo.

Capitulum IX de litargia.

Capitulum X de congelacione.

Capitulum XI de mania et melancolia.

Capitulum XII de amore qui hereos dicitur.

Capitulum XIII de frenesi.

Capitulum XIV de epilensia.

Capitulum XV de apoplexia

Capitulum XVI de spasmo.

Capitulum XVII de paralisi.

Capitulum XVIII de tremore.

Capitulum XIX de iactigacione.

Capitulum XX de stupore.

Capitulum XXI de tortura.

Capitulum XXII de coriza.

Capitulum XXIII de catarrus.

Capitulum XXIV de incubo.

Capitulum XXV de optalmia.

Capitulum XXVI de ungula.

Capitulum XXVII de ordeolo.

Capitulum XXVIII de macula.

Capitulum XXIX de panno.

Capitulum XXX de sebel.

Capitulum XXXI de ulco oculi.

Capitulum XXXII de lacrime oculorum.

Capitulum XXXIII de fistule lacrimalis.

Capitulum XXXIV de debilitate visus.

Capitulum XXXV de cataracta.

Capitulum XXXVI de noctilupa.

Capitulum XXXVII de dilatacione pupile.

Capitulum XXXVIII de sulaac.

Capitulum XXXIX de casu pilorum palpebrarum.

Capitulum XL de scabies oculorum.

Capitulum XLI de ordeolum.

Capitulum XLII de allopicia palpebrarum.

Capitulum XLIII de diminucione audicionis.

Capitulum XLIV de tinnitu auris.

Capitulum XLV de dolore auris.

Capitulum XLVI de sanguine fluente ab auribus.

Capitulum XLVII de fluxu sanguinis narium.

Capitulum XLVIII de fetore narium.

Capitulum XLIX de fisure labiorum.

Capitulum L de dolore dencium.

Capitulum LI de corosione et perforacione dencium.

Capitulum LII de vermibus dencium.

Capitulum LIII de passionibus gingivarum.

Capitulum LIV de passionibus lingue.

Capitulum LV de ulcera, pustula, cancer et fistula oris.

Capitulum LVI de lentiginibus facieii.

Capitulum LVII de gutta rosacea.

Capitulum LVIII de casu uvule.

TRACTATUS QUARTUS DE PASSIONIBUS SPIRITUALIUM MEMBRORUM.

Capitulum I de squinancia.

Capitulum II de raucedine vocis.

Capitulum III de tussi.

Capitulum IV de ptisi.

Capitulum V de sputo sanguinis.

Capitulum VI de empimate.

Capitulum VII de asmate.

Capitulum VIII de pleuresi.

Capitulum IX de peripulmonia.

Capitulum X de tremore cordis.

Capitulum XI de sincopi.

Capitulum XII de passionibus mamillarum.

Capitulum XIII de nimia lactis habundancia.

Capitulum XIV de nodis et glandulis et duriciebus mamillarum.

Capitulum XV de corrosione et ulcere mamillarum.

TRACTATUS QUINTUS DE PASSIONIBUS NUTRITIVORUM MEMBRORUM.

Capitulum I de difficultate transgluciendi.

Capitulum II de debilitate appetitus cibi.

Capitulum III de debilitate digestionis et dolore stomachi.

Capitulum IV de innaturali appetitu comedendi.

Capitulum V de siti inmoderata.

Capitulum VI de abhominacione.

Capitulum VII de vomitu.

Capitulum VIII de rugitu.

Capitulum IX de singultu.

Capitulum X de colerica passione.

Capitulum XI de fluxu ventris.

Capitulum XII de yliaca passione.

Capitulum XIII de colica passione.

Capitulum XIV de vermibus.

Capitulum XV de tenasmone.

Capitulum XVI de emoroydibus.

Capitulum XVII de discrasia calida epatis.

Capitulum XVIII de opilacione epatis.

Capitulum XIX de debilitate epatis.

Capitulum XX de apostemate calido epatis.

Capitulum XXI de ictiricia.

Capitulum XXII de ydropisis.

Capitulum XXIII de egritudinibus splenis.

Capitulum XXIV de apostemate in renibus.

Capitulum XXV de ulcera renum.

Capitulum XXVI de mictu sanguinis.

Capitulum XXVII de lapide in renibus.

Capitulum XXVIII de fluxu urine.

Capitulum XXIX de lapide in vesica.

TRACTATUS SEXTUS QUI EST DE MORBIS MEMBRORUM GENERATIVORUM.

Capitulum I de complemento coyti.

Capitulum II de effussione involuntaria spermatis.

Capitulum III de ereccione virge inmoderate.

Capitulum IV de fluxu menstruorum.

Capitulum V de precipitacione matricis.

Capitulum VI de apostematibus matricis.

Capitulum VII de humiditatibus matricis.

Capitulum VIII de difficultate impregnacionis.

Capitulum IX de impregnacione falsa.

Capitulum X de ruptura.

Capitulum XI de fluxu doloroso humorum ad iuncturas arcuum.

Capitulum XII de dolore dorsi.

Capitulum XIII de varicibus.

Capitulum XIV de ellefancia.

BIBLIOTECA VIRTUAL
MIGUEL DE CERVANTES

1.2 GENERO LITERARIO

Puede afirmarse que los géneros literarios de la literatura médica medieval son, en gran medida, una consecuencia directa de las características metodológicas e intereses de la medicina medieval. El paso del s. XII al XIII marca un desarrollo decisivo, entre otras muchas cosas, en el aspecto disciplinar y doctrinario de la medicina. Se procede a una compleja operación de integración doctrinaria y sistematización del patrimonio textual, a la constitución de un *corpus* de autores consistente y orgánico y de una *traditio* unitaria sobre la que reorganizar la disciplina y estructuración de la enseñanza. En los siglos XIII y XIV encontramos una medicina de base escolástica -fundamentada en lo que el profesor García Ballester ha denominado "Nuevo Galeno"-, que combina el saber teórico con una vertiente práctica, todo ello en un período de erudición basado en un método especulativo.[20]

Teoría y práctica constituyen, por tanto, las dos partes de la medicina, pero no son *species ex oppositis differentiis constitutas,* sino que son homogéneas (*utraque partium medicinae est scire, et non una scire et altera operari*),[21] es decir, ambas partes no se oponen, ni tampoco se superponen en una identidad; antes bien, tienden a disponerse en una sucesión en la cual el orden y el nexo de dependencia son regulados por los polos de cientificidad / operatividad que epistemológicamente deben definir los criterios, el ámbito, el estatuto de la medicina entera. La medicina, si no puede ser pura especulación, no puede ser tampoco pura práctica; la cohesión de las dos partes de la disciplina, su colocación correlativa ciencia / praxis tiene como resultado una intersección entre los campos del saber y el operar. Ejemplo de todo esto lo constituyen los superlativos de cualidad, *doctissimus et expertissimus*, arquetípicos de Hipócrates, en los que la fama doctrinaria se une a la pericia profesional.

---

20 *Cf.* J. Agrimi-Ch. Crisciani, *Edocere medicos*. *Medicina scolastica nei secoli XIII-XV,* Nápoles 1988, p. 11; para el 'Nuevo Galeno' *vd.* L. García Ballester, "Arnau de Vilanova (c. 1240-1311) y la reforma de los estudios médicos en Montpellier (1309): el Hipócrates latino y la introducción del nuevo Galeno" *Dynamis* 2 (1982), pp. 97-158.

21 Piero Torrigiano, *Plusquam commentum in Parvam Galeni Artem...*Venecia, apud Juntas, 1557, fol. 10 b.

Es necesario conseguir una base textual uniforme para la formación del médico y, para ello, surgirán las obras con afán sintetizador, las compilaciones (Enciclopedias, Compendios, *Summae*, …), que pretenden proporcionar a los estudiosos el acceso a las fuentes, *auctoritates* u *originalia* de manera rápida y cómoda; dichas compilaciones "constituyen la forma literaria habitual de las producciones didácticas medievales. Esta forma literaria tiene su origen en la forma de entender el saber que tiene el hombre medieval".[22]

Es preciso, no obstante, señalar que estos géneros, aunque muy próximos entre sí, mantienen particularidades que los diferencian[23]:

1.-El enciclopedista tenía como finalidad básica la selección y ordenación del saber general del momento gracias al acceso a la literatura clásica y moderna. La labor de adición y notación era secundaria, nunca pretendieron ser originales.[24]

2.-En el *compendium*, manual didáctico de finalidad más limitada, predomina la finalidad práctica, ya que sintetiza las afecciones del cuerpo humano ordenadas siguiendo el esquema típico medieval *a capite ad pedes / calcem pedis.*[25] Este tipo de obras suelen adoptar nombres como *Breviarium, Practica, Compendium, Thesaurus*, etc.[26]

---

[22] J. A. Maravall, *Estudios de Historia del pensamiento español. Edad Media*, Madrid 1983, p.84.

[23] Sobre los distintos géneros literarios de la literatura médica medieval, seguimos las ideas de E. Montero Cartelle de su curso de doctorado (curso académico 1998-99).

[24] Ejemplo de una enciclopedia científica, género literario típico del s. XIII, es la *Historia Naturalis* de Juan Gil de Zamora, que puede considerarse la última enciclopedia de cierta envergadura que se generalizó en la Europa latina occidental a comienzos del s. XIII (*cf. Johannes Aegidius Zamorensis, Historia naturalis*, estudio y edición de A. Domínguez García y L. García Ballester, Valladolid 1994.

[25] L. E. Demaitre, *Doctor Bernard de Gordon: Professor and Practicioner,* Toronto 1980, p. 55, n.103.

[26] El *Breviarium practicae,* atribuido a Arnaldo de Vilanova, compendia la clínica en especial, describiendo sumariamente cada afección y deteniéndose más en la enumeración de los distintos remedios. El *Thesaurus pauperum* de Pedro Hispano, se limita a enumerar las recetas destinadas a curar las distintas afecciones ordenadas por capítulos, indicando incluso la fuente de la receta. La *Practica dicta Lilium medicinae* de Bernardo de Gordon presenta de manera comprensible las afecciones más comunes para beneficio de los humildes, como el mismo autor manifiesta en el prólogo (fol. 1 r.)

3.-Finalmente, la *summa*, que es un tratado de conjunto especulativo, síntesis teórica y personal de una ciencia en un momento dado. Es un género habitual tanto en Filosofía y Teología como en Derecho o en las otras Artes y su característica básica es la compilación de la materia fundamental de que se trata, excluyendo todo lo accesorio.[27]

La presencia de manuales compendiados en la Universidad es mucho más amplia que lo que los estandarizados reglamentos nos hacen ver: en los mismos estatutos aparecen, incluso, significativas inserciones de *summae* y compendios, al lado de los libros de texto aconsejados para la preparación de exámenes.[28] En Bolonia, en la segunda mitad del siglo XIV, los cursos y parte del examen de licenciatura en cirugía se basan tanto en la *Chirugia magna* de Bruno de Longoburgo como en el *Compendium medicinae* de Gilberto Anglico y la *Summa* de Guillermo de Saliceto. El mismo Arnaldo de Vilanova, con sus críticas a los compendios incorrectamente utilizados para el estudio,[29] testimonia la predilección por este género que se daba entre profesores y estudiantes.

En definitiva, estamos ante obras con finalidad práctica e interés pedagógico-didáctico, destinadas a un público situado entre la Universidad y el ejercicio práctico de su profesión; por eso tendremos que distinguir entre las compilaciones destinadas a los especialistas formados en las estructuras académicas (*litterati, intelligentes, provecti* …)[30] y otras, más

---

[27] En el s. XIII Guillermo de Saliceto escribió una *Summa Conservationis et Curationis,* de orientación práctica, muy difundida. Y Tomasso di Garbo en su *Summa Medicinalis* pretendió dar una visión general de la medicina de su tiempo.

[28] J. Agrimi-Ch. Crisciani, *op. cit.*, pp. 164-165.

[29] Arnaldo de Vilanova*, De considerationibus operis medicinae,* col. 849 D: *Preterea non in scripturis student in quibus ars traditur supradicta Galieni et Ypocratis...; immo potius in cartapellis et summis que potissime magni voluminis sunt, sicut in historiis Gilaberti et fabulis Pontii et Galterii.*

[30] "Compilazioni ora fortemente strutturate, per *litterati, intelligentes, provecti*, specialisti che si sono formati in strutture accademiche; ora più elementari, per *rudes, humiles, pauperes*, studenti da istruire circa le nozioni di base e le regole dell'arte, operatori di livello intermedio da ammaestrare e mettere in grado di fare da filtro tra la doctrina delle scuole e la practica dei laici*"* (J. Agrimi-Ch. Crisciani, *op. cit.*, p. 167).

elementales, para *rudes, humiles, pauperes*[31] …, que son un filtro entre la doctrina de la escuela y la práctica de los laicos.[32]

A este segundo grupo pertenece la obra objeto de nuestro estudio, la *Summa medicinae*. Tiene, como sabemos, dos partes claramente diferenciadas: la primera, teórica, sería una *introductio*, que, con el complemento práctico de la segunda parte, se convierte en una *Summa*.

La obra carece de título, si bien en el fol. 1 aparece un *Registrum huius presentis* ***summe,*** con lo que, de antemano, cataloga a esta obra dentro de un género literario concreto. Pero es que esta pista no sería estrictamente necesaria: la obra posee las suficientes caracterizaciones típicas de este género para poderla incluir dentro de él sin lugar a dudas: es una *summa*, puesto que *universam medicine scientiam summa claritate complectitur*.[33]

En primer lugar, las fuentes utilizadas por el autor de la *Summa* pertenecen en su mayoría al género de las compilaciones: Bernardo de Gordon (*Lilium*), Arnaldo de Vilanova *(Introductorium),* Gilberto Anglico (*Compendium*), Guillermo de Saliceto (*Summa*), Gerardo de Solo (*Introductorium*), Guillermo de Brescia (*Practica*), Gualterio de Agilon (*Summa),* Juan de Tornamira (*Introductorium*).

Además, cumple con otras dos características esenciales del género: la *utilitas* y la *brevitas,* o, al menos, esa parece ser la pretensión del compilador.

Veamos la primera de ellas, esto es, *la utilitas,* finalidad primordial de tratados y compendios de medicina práctica. El compilador se encuentra con la obligación social de dar a conocer el saber al mayor número posible de personas; es lo que podríamos considerar una aspiración al 'bien común', tal como él mismo lo declara: *motus ... utilitate communi*;[34]

[31] Tenemos que matizar algo estas afirmaciones de Agrimi-Crisciani, ya que en gran medida nos encontramos en las introducciones con meros ejercicios retóricos que no son fieles a la realidad.

[32] A esta clase de compendios pertenecen los ya citados *Thesaurus pauperum*, atribuido a Petrus Hispanus, y el *Lilium medicinae* de Bernardo de Gordon escrito, como señalamos, *propter utilitatem humilium* (fol. 1r. a).

[33] *Cf.* J. Agrimi-Ch. Crisciani, *Les consilia médicaux,* Lovaina 1994, p. 74.

[34] Gerardo de Solo, *Introductorium*, fol. 1r. a.

utilia pro humano genere;[35] *propter utilitatem quam prenominati et posteriores ex presenti opere potuerunt consequi*.[36] En la *Summa medicinae* de El Escorial también aparecen esas referencias explícitas: *utilitas istius practice nequit calamo scribit neque linga proferri, tamen pateat intuenti* (fol. 123r. b). Es, por tanto, convención típica de los autores de este tipo de obras el hecho de que estudiar, enseñar y escribir para conseguir el crecimiento de la comunidad científica es uno de los logros fundamentales del maestro.

Pero para que la *utilitas* de la obra sea indiscutible, ésta debe contar, como indicábamos, con un segundo requisito indispensable: la *brevitas,* signo distintivo de un buen método didáctico, particularmente apreciado por el público de los *scholares,* pues facilita el aprendizaje y la memorización; aunque los autores de compendios dejan constancia de su deseo de *brevitas* no tanto como una oportunista concesión a los estudiantes, ni como un precepto retórico que conseguiría el beneplácito del auditorio, sino, más bien, por la necesidad pedagógica de todo maestro que debe hacer fácilmente comprensible su mensaje, evitando inútiles digresiones que confunden en lugar de aclarar:[37] *nihil carius, nihilque utilius exit quam brevissime loqui, quoniam brevia citius proferuntur*, *facilius exprimuntur et facilius memorie commendantur*;[38] *De doctrina urinarum varii et multiplices tractatus reperiuntur, propter quorum confusiones libellum novae editionis componentis sub volumine brevitatis contruximus, ut scholarium nostrorum eruditioni consuleremus et communi utilitati inserviremus*.[39]

En lo que respecta a "nuestro" compilador de la *Summae medicinae*, en pocos casos salen

---

35 Arnaldo, *Breviarium*, col.1055 E.

36 Guillermo de Saliceto, *Summa*, fol. 2r. a.

37 "La *brevitas*, diventa allora, e soprattutto, la traduzione sul versante didattico de quel livello epistemologico, peculiare e costitutivo dell'*ars*, del *quantum sufficit*: funzionale inoltre a quelle caratteristiche di normativitá che un'istruzione diretta all'adestramento deve pur possedere" J. Agrimi-Ch. Crisciani, *Edocere medicos, op. cit.*, p.170.

38 Henry de Mondeville, *Sermo I,* fol. 2r. b.

39 Gilles de Corbeil, *De pulsibus*, pp. 24-25

a la luz sus propias opiniones -prácticamente unas cuantas líneas en todo el texto-, pero resulta clara su decisión de ser breve: *artem medicine ab antiquis diffussius traditam prestrinxi cum dei auxilio ne verborum pluralitas pigros egenosque retrahat a tam particulari luce*.[40] *Ars* se identifica aquí con un *corpus* de reglas (*finitum infinitatis compendium*) fundamentado sobre autores y transmitido por docentes que deben presentar a los estudiantes un núcleo de conocimiento coherente y experimentado, un breve canon seguro de reglas y nociones, que sirvan tanto a expertos como a *pauperes* y *humiles,* los *pigros egenosque* de nuestro texto. Además, en la introducción a casi todos los capítulos generales de la obra, aparece el adverbio *breviter*: *Naturas complexionatorum medicinalium* ***breviter*** *declaravi* (fol. 44v. a).

Por otro lado, el compendio debe resumir una tradición compleja, prolija y, a veces, confusa. No nace de una única fuente (*colligere* significa en este contexto *utilia aggregare*), pues no se cifra sólo en amalgamar de manera acrítica una serie de textos, sino lo que de ellos parece ser lo mejor *per experientiam et doctrinam*. El compilador no es un *auctor*, ni tampoco lo pretende; su obra no es original: así, el autor de la *Summa medicinae* declara haber compuesto su obra *non glorians dicere novitates nec erubescens edocta rememorare* (fol. 2r. a). Precisamente, el mejor certificado de garantía que puede presentar es la afirmación del respeto absoluto a las autoridades; él no introducirá nada nuevo, sino que resumirá las doctrinas avaladas por la auctoritas: en dos palabras -usadas por nuestro compilador en el *explicit*-, la *tradicio medicine* (fol. 123r. b).

Pero, a su vez, las prescripciones aportadas por la tradición son autentificadas por la experiencia del compilador (de palabra, cuando menos), quien consolida de esta forma la herencia recibida: *et valet ad lapidem et generaliter dico quod complexio huius electuarii est per adiutorium dei veri et infinitis vicibus probavi* (fol. 115r. a); *probavimus enim saepe* (fol. 72r. b). Las recetas, insertas en una ordenación, o bien *a capite ad calcem*, o bien por materias, cumplen una doble función: de estudio y de guía práctica. Es la muestra de la superioridad del *usus* frente a la *doctrina* en estas compilaciones prácticas, en las que el

[40] *Summa medicinae,* fol. 1r. a.

médico no renuncia a comunicar a la comunidad científica su experiencia profesional, su patrimonio de conocimiento. Sólo la fijación del texto mediante la escritura impide que *quod reclusum erat in anima* pueda alguna vez *evanescere absque communi utilitate*.[41]

BIBLIOTECA VIRTUAL MIGUEL DE CERVANTES

[41] Guillermo de Saliceto, *Summa*, fol. 2r. a.

1.3 AUTORIA

La atribución de la *Summa medicinae* a Arnaldo de Vilanova se plantea tan solo en el *explicit* (fol. 123r. b): *Explicit prestrinctio tradicionis medicine per magistrum Arnaldum de Villa nova, doctorem eximium preclari studii Montispesulani*[42]. La obra científica del maestro Arnaldo de Vilanova conoció muy pronto una notable difusión; sus originales fueron copiados reiteradamente a lo largo de los siglos XIV y XV a lo ancho de toda la geografía europea. Tan abundante reserva manuscrita nos proporciona amplia base para el conocimiento de la obra médica y paramédica de Arnaldo, pero también complica notablemente el trabajo de reconstrucción de su *corpus* original, ya que no sólo se multiplicaron los manuscritos de sus obras auténticas, sino también aquellos que realizaron tantos escritores apócrifos buscando el amparo de su nombre.[43]

La autenticidad arnaldiana del tratado era discutible desde un principio: la mencionada abundancia de obras de carácter apócrifo atribuidas al maestro de Montpellier a lo largo de la Edad Media obliga a aproximarse con precaución al estudio de toda obra adscrita a su producción literaria. Así, el profesor Paniagua descarta por completo la autoría de Arnaldo,[44] y no le resulta difícil llegar a esa conclusión: el mismo género literario al que pertenece esta obra es buena prueba de ello, ya que conocemos la reservas que mostraba Arnaldo hacia la compilación médica, pues "embrutece a los médicos […] al hacerlos estudiosos de un texto único, en el que creen encontrar todo el saber, por lo que desdeñan el contacto directo con las obras clásicas, de las que brota la genuina ciencia médica".[45] De hecho, en *De considerationibus operis medicinae* (fol. 90 b) Arnaldo critica a los colegas que "en vez de

[42] Aunque al principio de texto (fol 1) hay una nota de otra mano diferente a la del copista que hace alusión a dos de los autores que aparecen en el manuscrito M II 17: uno de ellos es Arnaldo de Vilanova. Efectivamente hay otras obras de autoría Arnaldiana probada en el manuscrito, como explicamos en el capitulo dedicado a la descripción de manuscritos.

[43] J. A. Paniagua, *El maestro Arnau de Vilanova médico,* Valencia 1969, págs. 16 ss.

[44] J. A. Paniagua, *ibid.*, p. 28: "existen varios manuscritos con sentencias y normas extraídas del *Speculum*. Y en la Biblioteca del Escorial he podido comprobar que el tratado titulado *Summa medicinae* es un simple resumen de la obra que estudiamos".

[45] J. A. Paniagua, "Arnau de Vilanova, médico escolástico" *AIHM* 18-19 (1966-67), pág. 527.

estudiar los escritos en los que se expresa el saber de Galeno e Hipócrates -a los que sabemos les fue revelada la medicina de modo cierto y perfecto por divina concesión-, se dan a la lectura de cartapacios y sumas que lo mejor que tienen es su gran volumen".[46] Éste es el peligro de la mentalidad escolástica: la cómoda aceptación de un conocimiento sistematizado, del que puede derivarse el dogmatismo científico.

La inclusión en la enciclopedia médica de frecuentes citas del *Canon* de Avicena también aleja a esta obra de la autoría arnaldiana: según el mismo Paniagua, "puede afirmarse el carácter apócrifo de cualquier texto atribuido a Arnau, en el que el recurso a Avicena sea frecuente o básico",[47] y, como hemos demostrado en el capítulo de Fuentes, esta obra es innegablemente deudora de la obra de Avicena.

Otro criterio que nos sirve para precisar la época de esta *Summa* es la comprobación de las fechas *post quem* y *ante quem*, fechas que podemos precisar:

-mediante el estudio paleográfico del tipo de letra utilizado en el manuscrito podemos extraer algunos datos: se trata de una letra "gótica textual corriente", propia de finales del s. XIV. Es evidente que el copista no tiene por que ser contemporáneo del autor de la compilación, y descartamos que la obra sea un autógrafo, pero todo apunta a pensar que, desde el momento en que la compilación se redactó hasta que el copista la fijó por escrito, no pasó mucho tiempo. Incluso las glosas marginales de otras manos no podrían ser posteriores al siglo XV.[48]

-mediante la datación de los autores y obras citados. El término *post quem* resulta difícil de precisar, puesto que las fuentes se remontan a los primeros textos de la medicina árabe; por ello, nos hemos centrado en el rastreo de los autores utilizados como fuentes que

---

[46] A. de Vilanova, *De considerationibus operis medicinae* (fol. 90 b), P. Gil-Sotres, L.Demaitre (eds) en *Arnaldi de Villanova Opera Médica Omnia*, vol. IV, Barcelona 1988.

[47] J. A. Paniagua, *El maestro Arnau…*, *op. cit.*, pág. 82.

[48] Las precisiones cronológicas del tipo de letra utilizada en el manuscrito, así como la actualización bibliográfica destinada al conocimiento de la nueva nomenclatura utilizada para el estudio de los distintos tipos de la letra gótica, fueron posibles gracias a la inestimable ayuda de D. J. M. Ruiz Asencio, Catedrático del Departamento de Paleografía de la Universidad de Valladolid.

marcasen un límite cronológico *ante quem*. Según ese estudio, en el manuscrito aparecen citados autores que son dos generaciones posteriores a Arnaldo: Juan de Tornamira y Gerardo de Solo. La fecha de la muerte del primero ronda el 1396, por lo que esa será la fecha *ante quem*.

No se hacen juicios de valor sobre las obras: las citas únicamente denotan, en ocasiones, la admiración del compilador por las autoridades; sobre todo, como ya hemos apuntado, por los médicos pertenecientes a la Escuela de Montpellier. También en ocasiones efectúa una valoración positiva de las recetas que presenta.

Tanto el autor como la obra proceden, pues, del ámbito e influencia de la universidad de Montpellier, que en el siglo XIV no tiene rival como Facultad de Medicina. La admiración y simpatía hacia dicha universidad y sus maestros se dejan sentir en comentarios frecuentes del tipo *doctorem eximium preclari Studii Montispessulani* (fol. 123r b).

El autor es, con toda seguridad, un médico, como indican muchas de sus observaciones:

-*Quibus utimur pocius medici et ypotecarii tempore nostro* (fol. 33v. b).

-*Et non addatur aqua multa ut faciunt multi errantes qui dant* … (fol. 57r. b).

-*Sed nos, intensa siti, damus aquam bulitam cum aceto vel aquam ordei cum aceto albo modico et hec mirabiliter sedat sitim"* (fol. 60r. a).

-*In hieme nos facimus hoc de pomis acetosis de quibus facimus tenues pecias, infrigidamus in aqua et applicamus super linguam"* (fol. 60r a).

-*Ego facio talem* (fol. 62v. a); *Egomet probavi* (fol. 74r. b); *Et semper utor ego* (fol. 78v. b).

-*Et valet ad lapidem et generaliter dico quod complexio huius electuarii et per adiutorium Dei veri et infinitis vicibus probavi, et a me nunquam separavi neque vicinitatibus nec in viis* (fol. 115r.a).

Es preciso señalar, no obstante, que el estudio del uso de la primera persona en el manuscrito es atractivo, pero engañoso, puesto que bajo la forma de la primera persona aparecen afirmaciones tomadas directamente de las fuentes. Es lo que ocurre, por ejemplo con frases del tipo *Electuarium ad febrem quartanam quod ego composui et est magne*

utilitatis, que, en este caso, está tomada literalmente del *Antidotarium* de Razes[49] (fol. 101v. a). Lo mismo puede ocurrir cuando utiliza como fuente las obras de forma indirecta, es decir, a través de sus comentaristas: por ejemplo, cuando comenta *expertum per nos pluries* (fol. 108v.a) u *hoc probavi, et ex expertum* (fol. 111v. b) a propósito de unas recetas de Razes, puede ser su propia valoración lo que está haciendo o puede estar utilizando las palabras de Gerardo de Solo en su *Comentario*. Así pues, las referencias a la experiencia personal pueden ser -en muchos casos o, quizá, en todos- tópicos librescos muy utilizados en todas las obras médicas del momento, tras los cuales no se oculte una verdadera práctica propia. El *experimentum* medieval no tiene apenas nada que ver con el experimento posterior, en sentido galileano, como instrumento de verificación de las hipótesis y de las teorías, que deben confrontarse con la experiencia. El *experimentum*, las recetas, pueden ser eficaces, pero no completamente racionalizables y previsibles. Además, cuando se las registra mediante la escritura, el único aval con el que cuentan es el de la *auctoritas* tanto de los antiguos expertos como de la comunidad de los *moderni experimentatores*[50] que las han registrado. Con la *auctoritas* se confirma la eficacia, se garantiza la idoneidad y la posibilidad de aplicación de tales *experimenta* en otros casos: "L'insegnamento consente a chiunque voglia exercitare questa professione di apprendere artificiose e in breve tempo *quod a mille in pluribus mille annorum fuit inventum*, d'imparare dai testi e dai maestri *tantum quantum antiqui per multa secula experti sunt*."[51] Los estudiantes, escribió Arnaldo de Villanova, deben leer y releer los libros del los antiguos peritos, extraer con diligencia los *secreta* y tener como *approbata* y *necessaria* los *experimenta antiquorum,* sin pretender *ad*

[49] *Opera Razii,* Venetiis 1497.

[50] *Cf.* Petrus Hispanus, *Thesaurus pauperum* en *Obras médicas,* ed. M. H. Da Rocha Pereira, Coimbra 1973, pág. 74.

[51] J. Agrimi-Ch. Crisciani, "Per una ricerca su *experimentum-experimenta*: riflessione epistemologica e tradizione medica (secoli XIII-XV)" en *Presenza del lessico greco e latino nelle lingue contemporanee (Ciclo de lezioni tenute all'Universitá di Macerata nell*º *a.* 1987-1988), P. Jani-I. Mazzini, eds., Macerata 1990, págs. 9-49 (37).

alia probanda transire.[52]

La transformación de lo *empiricum* (nivel del vulgo, oculto, mágico) en *experimentum* (nivel del profesional docto, inserto en una comunidad de peritos), es decir, en prescripciones o recetas susceptibles de ser transmitidas y generalizadas, es la *autenticatio*, que "nel caso delle prime *Practicae,* non ancora inserite in quadri istituzionali rigidi, cosí come nel caso di coeve racolte di *Experimenta,* é fornita dallo stesso autore in quanto scrittore, compilatore della raccolta: *probatum est, expertum est*".[53] El léxico propiamente técnico de la *autenticatio* posee una terminología específica: *probatum*, *aprobatum*, *testificatum*, *certificatum*, *miraculosum*, *secretum*, *mirum experimentum*, *mira eficacia* …; así, una poción puede ser definida como *mire et incredibilis efficacie, tamen certa et experta*.[54]

De ese modo, los autores afirman que la eficacia del remedio ha sido, casi siempre, constatada por ellos mismos,[55] tal como ocurre en la *Summa medicinae*:

-*Egomet probavi* (fol .74r b).

-*Et semper utor ego* (fol .74r b).

A veces, proclama la efectividad maravillosa de un medicamento:

-*Miro modo interficit lumbricos* (fol. 104r a)

-*Decoccio perfecta est et mirabilis curat* (fol.108r b)

Otras, su certeza:

-*Certum est. Experi* (fol.104r.b).

-*Et est medicamen valde nobile et bonum* (fol.108r a).

-*Medicamen valde bonum et multarum utilitatum.* (fol. 108v b).

-*Et hec medicina est de magnis medicinis quas habeat medicus iste* (fol.119v. b).

---

[52] A. de Villanova, *Aphorismi de gradibus* en *Arnaldi de Villanova Opera Medica omnia, II,* intr. Mc. Vaugh, pág. 28.

[53] J. Agrimi-Ch. Crisciani, *art. cit.,* pág. 41.

[54] *Cf.* Petrus Hispanus, *Thesaurus, op. cit.*, pág. 341.

[55] *Hanc ego vidi, experti sumus longo tempore, hoc ego expertus sum pluries*, son expresiones frecuentes de otras *Summae*, como la *Summa conservationis et curationis* de Guillermo de Saliceto (Venecia 1490).

En otros casos, alude a su carácter secreto; el *secretum* en una receta significa que ha sido recogido y aceptado como reservado al conocimiento de los peritos, dentro de la tradición del hermetismo técnico:

-*Secretum valde ocultum consistit* (fol. 112v a).

-*Traditum in magno secreto* (fol. 115 r b).

A la cita de textos escritos de los *auctores,* se añade la *narratio* y la misma oralidad. Así, aparecen referencias a lo que vio (*Vidi quendam qui miromodo habebat capud inflatum* -fol. 54r a. *Unde vidi curari quendam* -fol. 55v a-; *Et ego vidi epilenticum curatum* -fol. 77v b-) y a lo que oyó (*Item audivi ab expertis* -fol. 77v b-).

Unos prefieren el término *experimentum,* otros *receptae*, para titular sus prescripciones recogidas, que organizan o bien *a capite ad calcem*, o bien por materias, y que constituyen verdaderos repertorios magistrales. Escritas por y para académicos, entran a formar parte de la instrucción universitaria y llegan a ser parte integrante del *modum operis* que constituye el objeto de la ciencia médica práctica: "Per lo più *excerptae* da *auctores*, spesso racolte -*collectae*- ai margini della *lectio,* riordinate sulle base della propria esperienza magistrale oltre che professionale in un nuovo testo, ricette e prescrizioni assumono ora quella veste di *verissima experimenta certissimorum medicine doctorum* che le rende molto simili a un commento".[56]

Incluso encontramos alguna narración más extensa de un caso "real" que tuvo ocasión de presenciar. En el folio 111r a, junto con recetas de varios autores que sirven contra los cálculos de riñón, aparece una experiencia personal: una mujer le contó un caso y él lo utiliza como ejemplo

Quedam mulier dixit mihi quod cum quedam puella longo tempore fuisset passa lapidem in vesica et multi medici et cirurgici defecissent in curacione ipsius Ymo, quando urinabat clamabat quasi vellet mori, contingit quod quidem pauper mendicans aligenigena ministrabit folie de fabarie trita cum vino et est herba que vocantur betonice medice. Et post IV dies illa puella emisit lapidem cum urina grossam sicut pulex et maior...

[56] J.Agrimi-Ch. Crisciani, *art. cit.*, pág. 46.

Es una de las recetas más largas del manuscrito y que parece ser propia del compilador, o, al menos no hemos logrado encontrar su procedencia. Razes es muy amigo de introducir este tipo de ejemplos en su obra; sin embargo, no pertenece a ninguno de sus ejemplos.

Hay muy pocas afirmaciones que podamos considerar propias del compilador con absoluta certeza, como ocurre con las que mostramos a continuación: *Nota quod hec non sunt de intencione Arnaldi sed ego addidi propter aliqua placita qua habui in illis et dictum istud est secundum Ricardum...* (fol.21r a), *Naturas complexionatorum medicinalium breviter declaravi* [...] *primo dicam* [...] *et scias quod non intendo discurrere singula de diverditate cibalium...* (fol 44v b). Todos estos textos hacen referencia al modo de actuar en cuanto a la confección de la compilación: se justifican así las preferencias al incluir uno u otro autor, la brevedad de la exposición de alguno de sus tratados o la estructura de los elementos de alguno de sus capítulos.

En la primera parte se hace frecuente referencia al *medicus*. La primera reacción es considerar que en esta palabra se encuentran muchas claves para determinar la autoría del manuscrito: en primer lugar, se afirma que el compilador pertenece a la categoría de los 'médicos' y, en segundo lugar, está ofreciendo sus propias teorías médicas. Veamos un ejemplo: *In quibus considerat medicus quidquid potes esse principium inmutacioneis sanabilis corporis in quantum tale vel tale* (fol. 1r b). Sin embargo, la realidad es bien distinta, pues está utilizando la misma expresión de Arnaldo en el *Speculum*, obra que, como ya hemos señalado, constituye la fuente básica de la primera parte de la *Summa*: *medicus autem considerat ea dupliciter...*[57]

Parece claro entonces que se trata de un autor, probablemente un médico, que vivió en Montpellier en el s. XIV, pero no deja rastro de su nombre. Es tentador pensar que se llama Hugus, dado que en una receta, después de afirmar *Hec ego*, añade *Hugus* (fol. 95r a), podría tratarse de una inserción de información propia por parte del compilador, quien, de ser cierta esta hipótesis, se llamaría Hugo. Lo mismo ocurre en el folio 105 v a, en el que hay dos recetas que muestran esa supuesta autoría del compilador *Experi, Hugus* y *Hec ego, Hugus*. Encontramos otro ejemplo en el folio 80 v b: *sicut ego vidi sepe, Hugus*. En el fol. 94 r a

[57] *Speculum*, fol. 12.

aparece: Pl*acet Hugo,* al final de una receta*,* lo que no cambia nuestros planteamientos sobre el tema. En cualquier caso, con tan pocas referencias es difícil establecer una identificación que cuente con las mínimas garantías. Este Hugus sería un médico perteneciente al círculo de Montpellier, como la mayor parte de los autores de las recetas que aparecen en el manuscrito, y, si se trata del autor de la compilación, debe ser posterior o contemporáneo de Juan de Tornamira (1329-1396), el autor que constituye la referencia *ante quem* para la datación de la obra. Tampoco parece ser un reputado escritor, sino un mero compilador que introduce unas pocas experiencias personales a la obra de prestigiosos maestros y va a dejarse ver en el manuscrito en algunas ocasiones. Con estas características coincidiría Hugues del Valat, maestro de medicina en Montpellier que obtuvo la violeta de los juegos florales de Toulouse, pero sin obra médica conocida[58].

En cuanto a su repercusión, es una obra de la que no se conoce una sola referencia o cita en ninguna composición médica posterior; tampoco, por supuesto, se publicó ni se hicieron más copias del manuscrito, que nosotros sepamos. Una obra útil para los médicos de la época, que no pasó a la historia de los textos médicos medievales.

[58] *Vid.* capítulo de Fuentes. Cf.E. Wickersheimer, *Dictionnaire biographique des médecins en France au Moyen Age,* I-II, París 1936 (reimpr. Ginebra 1979), págs 122-125.

BIBLIOTECA VIRTUAL
MIGUEL DE CERVANTES

BIBLIOTECA VIRTUAL
MIGUEL DE CERVANTES

2. EL MARCO ACADÉMICO: LA ESCUELA DE MEDICINA DE MONTPELLIER

BIBLIOTECA VIRTUAL
MIGUEL DE CERVANTES

LA ESCUELA DE MEDICINA DE MONTPELLIER

2.1. La institución: orígenes y estructura

La *Summa medicine* cuya edición presentamos fue elaborada en un ámbito muy concreto dentro del panorama científico de la Baja Edad Media: la Universidad de Montpellier.[59] En la época de su redacción habían transcurrido ya tres siglos desde que Anselmo de Havelberg ofreciera en su *Vida de Adalberto II* (1137) el primer testimonio escrito sobre la actividad médica en esa ciudad del sur de Francia ubicada en la Vía Tolosense del Camino de Santiago. A la ventaja que suponía para el ejercicio y progreso de la profesión médica el hecho de ser paso obligado en una ruta de peregrinación,[60] se añade la cercanía a un puerto de mar, Lattes, que se hallaba bajo su dominio y donde se desarrollaba una ingente actividad de intercambios, pues un permiso papal permitía a las naves de Montpellier el comercio con los infieles. Esto facilitaba el arribo constante de influencias procedentes de todo el Mediterráneo, condición necesaria "pour qu´un enseignement médical bien vivant puisse naître quelque part et se maintenir".[61]

En 1180 el conde Guillén VIII publica un edicto que permite la libre enseñanza de conocimientos médicos en Montpellier, dando así carta de naturaleza legal a lo que pronto se constituiría en Escuela de Medicina.[62] Su prosperidad e importancia crecientes pronto mostraron la necesidad de dotar a la institución de un primer reglamento: en 1220 el cardenal Conrado, emisario en el Languedoc del papa Honorio III, elabora los primeros estatutos

[59] En la elaboración de este apartado nos ha sido de inestimable ayuda la obra de L. Dulieu, *La médecine à Montpellier*, vol. I. *Le Moyen Age*, Avignon 1975.

[60] Personajes de relevancia en la cultura del Medievo, tales como Bernardo de Claraval y Juan de Salisbury, se hacen eco de la floreciente actividad médica que se desarrolla en Montpellier (*vd.* H. Harant-Y. Vidal, "La médicine arabe à Montpellier", *Les Cahiers de Tunisie* 3 [1955], 60-85, p. 63).

[61] L. Dulieu, *La médecine...*, *op. cit.*, p. 20.

[62] *Et ideo mando, volo, laudo atque concedo in perpetuum quod omnes homines quicumque sint, sine aliqua interpellatione regant scolas de fisica in Montepessulano* (citado por H. Schipperges, "La medicina en la Edad Media Latina", Toledo 1989, p. 227).

otorgados a una Facultad de Medicina.[63] Ésta se pone a partir de ese momento bajo la potestad del obispo de Maguelone, autoridad que debe ser acatada por maestros y alumnos, quienes se eligen o rechazan mutua y libremente para impartir y recibir, de forma no gratuita, la enseñanza de la Medicina bajo el arbitrio de un Canciller, representante de la Escuela ante el obispo. En 1289 el papa Nicolás IV impulsa la creación de la Universidad de Montpellier, con dos facultades, Artes y Derecho, y una *Universidad* de Medicina, cuyo título habilitaba para el desempeño de la profesión *hic et ubique terrarum*.[64] El rango "universitario" de la Escuela de Montpellier le confería gran libertad y numerosos privilegios, como el de formar a los médicos de la Corona francesa.

El futuro médico debía permanecer en la Escuela, una vez aceptado por los maestros que eligiera, durante tres años más una etapa final de seis meses de prácticas fuera de la Universidad. La licenciatura se alcanzaba tras pruebas examinatorias de gran duración y dificultad y permitía ejercer la profesión, mas no enseñarla.[65] Para ello había que prepararse durante dos años, período en que estaba vedado abandonar la villa y era obligado hacer partícipes de los conocimientos adquiridos a los compañeros de carrera.[66]

El maestro, al igual que los alumnos, se halla sometido a jurisdicción especial, disfruta de la exención de numerosos tributos y forma parte de la elite ciudadana, máxime si logra encumbrarse a cargos como el de Decano o Canciller. Los alumnos, muy numerosos, eligen delegados ("procuradores") que los representan en las deliberaciones de los maestros sobre problemas del alumnado. Lo más común y frecuente es que el alumno resida en alguno de los colegios que se fundan en torno a la Universidad; el más destacado era el Colegio de los *Doce Médicos*, fundado por el papa Urbano V (1369) y centro clave de la vida estudiantil en

---

[63] *Vd.* A. Mandin-T. Jeanneau, "La donation des premiers status de la Faculté de Médecine de Montpellier (17 Août 1220) et son contexte géo-politique", en *Actes du 110e Congrès National des sociétés savantes*, París 1985, pp. 13-17.

[64] La regulación de los estudios de Medicina en Montpellier se complementó con otros estatutos fechados en 1240 y 1340 (L. Dulieu, *La médecine..., op. cit.*, pp. 37-40).

[65] *Cf.* D. Jacquart, *Le milieu médical en France du XIIe au XVe siècle*, París 1981, p. 61, n. 2.

[66] D. Jacquart, *ibid.*, pp. 60-63, ofrece un estudio en cifras sobre la obtención de los diferentes grados en Medicina en la Universidad francesa medieval.

la ciudad hasta su saqueo en 1494 durante una revuelta de estudiantes. Sus miembros poseían el privilegio de poder recibir las clases en el Colegio. Eran impartidas por profesores de la Universidad elegidos a criterio del Rector y del más antiguo de los alumnos. Disponía de una biblioteca propia -aspecto totalmente innovador- y se mantenía, dejando a un lado la contribución de cada alumno, gracias a las doscientas libras más una carga de aceite anuales que pagaba, nunca de buen grado, la cercana abadía de Valmagne; tal imposición dio origen a constantes reclamaciones y pleitos.

2.2. La enseñanza: fuentes y logros

No cabe duda de que el enorme éxito logrado por Montpellier en la enseñanza de la Medicina hubo de sustentarse en el conocimiento y utilización de las más importantes obras médicas procedentes del mundo greco-latino, ya fueran las que en escaso número sobrevivieron a la ruina del Imperio Romano, ya las en abundancia transmitidas, y en buena medida comentadas, por el mundo judeo-arábigo, del que también se aprovecharía la producción propia. El saber antiguo ofrecía la gigantesca figura de Hipócrates de Cos y de su escuela, a cuyas teorías habría de infundir nuevo espíritu el ingente conocimiento práctico de Galeno de Pérgamo en el siglo II d. C. En la centuria precedente, Dioscórides había puesto las bases de todo el saber farmacológico posterior. El mundo bizantino aporta nombres relevantes como los de Oribasio (s. IV), Ecio de Amida (s. VI), Alejandro de Tralles (s. V) y Pablo de Egina (s. VII), y la Escuela de Salerno, ya en época bajo-medieval, el de Constantino Africano, ilustre introductor de los amplios conocimientos árabes en Occidente.

No es extraño que la Escuela que se jactaba de ser la *nueva Cos* basara su enseñanza en las teorías hipocráticas -con clara impronta aristotélica y pasadas por el agudo tamiz de Galeno-, que hablan de los cuatro elementos constitutivos de toda realidad, representados en el macrocosmos por la tierra, que participa de las cualidades de lo frío y seco, el fuego, que es caliente y seco, el agua, húmeda y fría, y el aire, de naturaleza húmeda y caliente; y en el microcosmos (ser humano) por los cuatro humores: la sangre, afín al aire; la pituita o flema, trasunto del agua; la bilis, de la misma naturaleza del fuego, y la bilis negra, de cualidades

idénticas a las de la tierra.[67] De tal principio se impregnarán tanto la fisiología -cada humor tiene su sede en un órgano corporal- como la patología, desde el momento en que se achaca la enfermedad a un desequilibrio humoral en el organismo, y la terapéutica, que aboga por combatir la *discrasia* que en el microcosmos ocasiona el predominio indeseado de un humor acudiendo a sustancias de cualidades contrarias que el conocimiento empírico descubre en el macrocosmos.[68]

La aportación judeo-arábiga no posee menor relevancia en el acervo de saberes médicos que reunió Montpellier, aunque no hasta el punto de que sea lícito afirmar el origen exclusivamente judío de los fundadores de su Escuela.[69] La Medicina, como el resto de la cultura griega, fue objeto de temprana atención por parte del pueblo musulmán, que, directamente o a través del sirio, comenzó a traducir las obras de esa cultura a su lengua.[70] Se daba así un paso definitivo en la conservación del bagaje cultural que ofrecía el mundo helénico antiguo. Occidente, por su parte, necesitaba que se le hablara en su lengua, la única que le era conocida. La traducción de los textos griegos del árabe al latín contó con la inestimable ayuda del pueblo hebreo cuyo asentamiento desbordaba las fronteras del territorio hispano extendiéndose al Languedoc y a la misma Montpellier, donde, aportando esa labor de traducción y su extrema capacidad compiladora, contribuiría al nacimiento de una de las escuelas médicas más ilustres del Medievo.[71]

---

[67] Esta teoría humoral tuvo su origen, como tantas otras, en Oriente, en la India, donde existen testimonios que remontan al año dos mil antes de Cristo, llegando a través de Persia a las islas de Jonia, en las que hallará un eco de siglos al ser aceptada por la escuela hipocrática; *cf.* P. Diepgen, *Historia de la Medicina*, Barcelona 1932, pp. 18-19.

[68] Todo ello constituye la médula del Galenismo, que rebasó el terreno de la Medicina para convertirse en un verdadero sistema médico-filosófico, construido sobre una visión idealizada de la vida, la obra y las ideas de Galeno. Su génesis en el siglo IV a partir de Oribasio, también natural de Pérgamo, su evolución en los mundos bizantino y oriental, su extraordinaria aceptación en la Edad media y su decadencia posterior pueden verse expuestas en O. Temkim, *Galenism. Rise and Decline of a Medical Philosophy*, Ithaca-Londres 1973.

[69] L. Dulieu, *La médecine..., op. cit.*, pp. 24-27.

[70] *Vd.* D. Campbell, *Arabian medicine and its influence on the Middle Ages*, Londres 1926 (reimpr. Amsterdam 1974), 15-31; 45 ss.; J. Vernet, *La cultura hispanoárabe en Oriente y Occidente*, Barcelona 1978, pp. 21 y 80-105.

[71] *Vd.* H. Schipperges, *Die Assimilation der arabischen Medizin durch das lateinische Mittelalter*, Heidelberg 1976, 127-29; H. Harant-Y. Vidal, "La médicine arabe...", *art. cit.*, 61-62; 64; D. Jacquart, *Le milieu médical..., op. cit.*, pp. 160-67.

La nómina de autores árabes y, en menor medida, judíos a los que prestó atención Montpellier es bastante amplia: en el s. VIII tenemos a Mesué, y a Serapión en el IX, junto con Hunain ibn Ishaq o Iohannitius, Ishaq ben Sulaiman o Isaac el Judío y ar-Razi o Razes. En el siglo posterior destacan Ali ibn al-Abbas (Haly Abbas), Ibn Sina, conocido por Avicena, y Abu l-Qasim o Abulcasis, siendo las figuras más preclaras del XII Ibn Rusd (Averroes), Ibn Zehr (Avenzoar), Mesué el Joven, Serapión el Joven y el judío cordobés Ibn Maimun, al que conocemos como Maimónides.[72]

Tal es, a grandes rasgos, el conjunto de autoridades del mundo greco-latino y oriental a las que debía acudir quien deseara orientar sus esfuerzos al conocimiento y práctica de la medicina en época bajo-medieval. Sin embargo, la docencia exigía una selección de autores y obras básicos para formar en las aulas al futuro médico. Esta necesidad dio origen a una bula de Clemente V (1309) en la que se recoge, previo asesoramiento de Arnaldo de Vilanova, Guillaume de Bresse y Jean d´Alais, el *corpus* de autores y obras que debía enseñarse en Montpellier desde ese año y que apenas difiere del establecido en otras escuelas médicas coetáneas.[73] Allí figuran Hipócrates (*Aforismos*, *Pronósticos*, *Régimen en las enfermedades agudas*), Galeno (*Techne*, *De temperamentis*, *De simplicium medicamentorum facultatibus*, *De crisi et criticis diebus*, *De morbo et accidenti*, *De sanitate tuenda*, *De malicia complexionis diverse*),[74] Constantino Africano con toda su obra, Iohannitius (*Isagoge*), Razes (*Antidotarium*, *Continens*, *Ad Almansorem*, *Aforismos*, *Sobre la pestilencia*), Isaac el Judío (*Guía de médicos*, *Fiebres*, *Aguas de manantial*), y, por supuesto, Avicena con su imprescindible *Canon*. Es decir, las tradiciones greco-latina y oriental en perfecto equilibrio que se mantiene en las ordenanzas posteriores sobre libros y autoridades que debían aprenderse en Montpellier.[75]

---

[72] *Cf.* H. Schipperges, *Die Assimilation..., op. cit.*; D. Campbell, *Arabian medicine..., op. cit.*, pp. 60-102; L. Dulieu, *La médecine..., op. cit.*, pp. 86-88.

[73] *Cf.* P. Kibre, "Arts and Medicine in the Universities in the later Middle Ages" en J. Paquet-J. Ijsewijn, eds., *Les Universités à la fin du Moyen Age*, Lovaina 1978, pp. 213-227, p. 224 ss.

[74] Es decir, el *corpus* de obras que L. García Ballester ha bautizado como "el nuevo Galeno"; *vd.* "Arnau de Vilanova (c. 1240-1311) y la reforma de los estudios médicos en Montpellier (1309): el Hipócrates latino y la introducción del nuevo Galeno" *Dynamis* 2 (1982), pp. 97-158.

[75] L. Demaitre, "Theory and Practice in Medical Education at the Universities of Montpellier in the

Con todo, es evidente que la importancia y muy extendida fama de los médicos de Montpellier no serían tales de haber limitado su labor a la de meros transmisores del saber antiguo. Lejos de conformarse con esto, se afanaron en exponer, bajo la forma de comentarios, sus opiniones acerca de las obras traducidas y estudiadas, a la vez que aportaban en obras originales los frutos logrados en sus investigaciones.[76] Sólo por la conjunción de esas tres prácticas -traducción, comentario y aportación personal- puede lograrse el rango de *autoridad* en materia de Medicina. La Escuela de Montpellier formó traductores de primer orden, como Ibn Tibbon, descendiente de Granada, y Profacio, ambos judíos, Arnaldo de Villanova, su sobrino Armengaud Blasi y Bernard Honofredi.[77] A la labor de comentario consagraron parte de su esfuerzo Pedro Hispano, Arnaldo de Villanova, Gerard de Solo, Jacques Despars, Jean Jacme y Jean de Tornamira, entre otros. El autor griego más comentado es Hipócrates, siendo Avicena la autoridad árabe a cuya obra se dedica mayor número de este tipo de tratados.[78]

Muy amplia fue, como vemos, la atención prestada a las labores de traducción y comentario; mas el genio de Montpellier gozó de clarividencia suficiente para observar que ese saber libresco debía por fuerza agostarse sin la valiosa ayuda del conocimiento empírico. El afán por cotejar el saber recibido con la experiencia propia se refleja en toda la actividad desarrollada por la Escuela, aun cuando la atención prestada a la teoría se mantuviera muy por encima de la que se dedicó a la práctica. Ésta se halla presente en la enseñanza desde su inicio gracias a las visitas a enfermos que el maestro cursaba acompañado de sus discípulos y que hubieron de restringirse a quienes habían alcanzado el Bachillerato ante el gran número de alumnos matriculados. También se señaló en líneas precedentes que todo aspirante a

---

Thirteenth and Fourteenth Centuries", *JHM* XXX (1975), pp. 103-123 (109 ss.); L. Dulieu, *La médecine..., op. cit.*, pp. 89-94.

[76] "Il est donc permis d' imaginer que le milieu montpelliérain, grâce au prestige qui entourait ses maîtres les plus fameux, fut plus fécond que le milieu parisien, du moins dans le domaine strict de la production d'oeuvres à caractère médical" (D. Jacquart, *Le milieu médical..., op. cit.*, p. 202).

[77] L. Dulieu, *La médecine..., op. cit.*, pp. 94-97; H. Harant-Y. Vidal, "La médicine arabe...", *art. cit.*, pp. 66-67; D. Campbell, *Arabian medicine...*, *op. cit.*, Appendix I.

[78] L. Dulieu, *La médecine..., op. cit.*, pp. 97-100. Sobre el declive de la actividad comentarista en el s. XV, *cf.* D. Jacquart, *Le milieu médical..., op. cit.*, p. 210.

bachiller debía cumplir un semestre de actividad práctica fuera del recinto universitario. Sin embargo, el conocimiento práctico de la enfermedad había de complementarse con el de las diversas partes que integran el cuerpo humano. Montpellier, aunque no lo primara en su docencia e investigación, no dejó del todo en descuido el saber anatómico, cuyo resurgimiento comenzó a verificarse en la escuela de Bolonia a comienzos del s. XIV de la mano de estudiosos como Mondino dei' Liuzzi, autor de una fundamental *Anatomia* (1316-17). En Montpellier se inicia a mediados del siglo ese tipo de experimentos: Richard Senior (o *Anglicus*), Pedro Hispano, Henri de Mondeville y Guy de Chauliac[79] contribuyeron a acrecentar el bagaje de conocimientos que nutrían el prestigio de esta Universidad, no obstante las dificultades que habían de enfrentar tanto en el orden práctico (las disecciones dependían de la disponibilidad de un cadáver en época invernal para poder conservarlo)[80] como en el teórico, ante la dificultad para comprender las distinciones entre Anatomía y Fisiología, esto es, entre la forma y situación de los órganos y su función. A partir de este saber anatómico no podía menos de esperarse un amplio desarrollo de la Cirugía, en la que Montpellier tomará el relevo, durante el s. XIV, de Salerno (s. XII), Bolonia (s. XIII) y París (ss. XIII-XIV). Destacaron el citado Mondeville y, sobre todo, Chauliac, con su influyente *Chirurgia magna*.

En general, es el siglo XIV, período en que se redactaron los tratados que aquí se editan, la época en que Montpellier alcanza la cima de su prestigio. Sus médicos son solicitados por los personajes más notables, a los que aquéllos venían dedicando ya desde el siglo anterior los muy extendidos y apreciados *Regimina sanitatis*. Proliferan monografías sobre las fiebres y la uroscopia, concebida como una de las bases principales de todo diagnóstico, y se observa un creciente interés por cuestiones referentes al ámbito genital (la esterilidad, la concepción, etc., de lo que son clara prueba los tratados que aquí se editan). En fin, se dedican numerosos y obligados esfuerzos al estudio y observación de enfermedades epidémicas tales como la

[79] *Cf.* L. Premuda, "Anatomía de la Baja Edad Media" en P. Laín Entralgo, *Historia Universal de la Medicina*, vol. III, pp. 297-311, pp. 304-305; H. Harant-Y. Vidal, "La médicine arabe..." *art. cit.*, pp. 71-75.

[80] En una orden del duque Luis de Anjou (1376) se exige el envío anual a la Escuela del cadáver de un ajusticiado. Dicha orden será sancionada por sucesivos señores de la villa, como Carlos II de Navarra.

lepra, el fuego de San Antón y, sobre todo, la temible peste negra que diezmaba Europa por entonces. Pero también el s. XV marca el comienzo de la decadencia de la Escuela por una acumulación de factores negativos que cooperaron a que tal declive siguiera su curso en los siglos posteriores; entre ellos fueron los de mayor peso la recesión demográfica y económica y el fin del Cisma religioso, con la desaparición de los papas aviñoneses, eximios clientes de Montpellier.[81]

Tal vez, la prueba más concluyente de lo que supuso la Universidad de Montpellier en el panorama de la Medicina medieval la constituya el hecho de que a esa institución se hallaran adscritos quienes fueron con toda probabilidad los más ilustres médicos del Medievo: Bernardo de Gordon y Arnaldo de Villanova. El primero fue el creador de una excelente obra general de divulgación, el *Lilium Medicinae*, cuya influencia en los tratados que aquí se editan quedará patente en páginas posteriores. Citar al segundo de ellos entre los más eminentes cultivadores de diversos géneros como la traducción y el comentario es obligado en cualquier aproximación a la medicina medieval, no ya a la puramente montepesulana. Fue alumno en Montpellier en torno a 1260, cuando la villa pertenecía a la corona aragonesa, de la que era súbdito por nacimiento. Médico de papas (Bonifacio VIII, Benedicto XI y Clemente V) y reyes (Pedro III y Jaime II de Aragón, entre otros), obtuvo con ello riqueza y prestigio como médico y como docente. Por ello circuló a su nombre gran cantidad de tratados, y no sólo de índole médica, redactados por autores desconocidos. No es casual que tras vivir los once o doce primeros años del siglo XIV, en éste se verificara la definitiva consagración de la escuela médica montepesulana.[82]

[81] *Vd.* D. Jacquart, *Le milieu médical..., op. cit.*, pp. 66-68 y 249-50.

[82] *Vd.* J. A. Paniagua, *El maestro Arnau..., op. cit.*, p. 88, y "Arnau de Vilanova, maître-régent à l' École de Mèdecine de Montpellier" en *110e Congrès National des Sociétés Savantes. Colloque sur l' Histoire de l' École Médicale de Montpellier*, París 1985, pp. 57-66.

BIBLIOTECA VIRTUAL
MIGUEL DE CERVANTES

3. FUENTES

FUENTES

La gran extensión de la *Summa* objeto de nuestro estudio y la variedad de temas tratados obliga a que el capítulo de fuentes sea prolijo. Muchos autores aparecen a lo largo de este compendio atribuido a Arnaldo de Vilanova; dichos autores son, a veces, fácilmente identificables, pues se trata de los maestros a los que acuden con regularidad los compiladores de la época; otras veces, la tarea no es tan sencilla, dada la parquedad de la cita (tan sólo unas iniciales, o un nombre propio que puede corresponder a varios médicos de la época), o por causa de los errores en el nombre que aparece en el manuscrito, sólo subsanados por la cita correcta del título de la obra consultada por el copista.

En general, podemos afirmar que las fuentes que emplea nuestro compilador son las utilizadas normalmente por los autores de literatura médica de los siglos XIII y XIV en Montpellier. Como la obra es una compilación de textos, sería inútil y enojoso, además de imposible, realizar una búsqueda sistematizada de cada cita concreta.

En muchas ocasiones, además, las citas no proceden de fuentes directas. La mayor parte de ellas procede de las fuentes principales utilizadas por el compilador. Es esa fuente general utilizada (Avicena, Arnaldo de Vilanova, Bernardo de Gordon ...) la que señalaremos en cada caso, fuente de la que el autor de la *Summa* no suele ofrecer ninguna pista, quizá porque un lector de su época localizaba inmediatamente su procedencia ya que se trata de autoridades muy prestigiosas y conocidas.

Otro aspecto que merece la pena destacar es la forma en la que dichas fuentes aparecen. Tomemos un ejemplo de Bernardo de Gordon: en primer lugar, aparece la descripción de la enfermedad; después, resume drásticamente algunas causas de la misma, algunos signos y algunas recetas que Bernardo ofrece en el apartado dedicado a la *cura*; finalmente, completa con recetas de otros autores:

En la partícula IV, capítulo 10, fol.241 r -242 r, tenemos el capítulo *De nausea, subversione et abominatione.* En primer lugar define la enfermedad: *Abominatio est cibi prius amati et desiderati abhorritio et indignatio, ita quod a solo aspectu refugit et contristatur. Et si cogatur accipere, evomit aut patitur eructuationes foetidas, fumosas,aut*

acetosas et est inter omnes species fastidii deterior et magis periculosa, quoniam hic auffertur appetitiva et digestiva. nausea autem, est voluntas evomendi sine efectu propter humores in viis stomachi inviscatos. Subversio animae est continuus appetitus nauseandi. Nunc autem omnium istorum causae, signa et curationis fere sunt eadem.

En la *Summa* medicinae también se define la enfermedad aunque de forma mucho más concisa*: [A]bhominacio que est ciborum appositorum indignacio et nausea que est appetitus vomendi sine effectum et subversio anime que est continua nausea, in causis et curis multum communicant.*

Las causas, son divididas tanto en el *Lilium* como en la *Summa* en intrínsecas y exrínsecas:

Lilium*: Causae autem abominationis et nauseae, aut sunt extrinsecae, aut intrinsecae. Si intrinsecae, tunc sunt omnia illa que faciun cibi corrumpi in stomacho. Ista autem sunt, nimia quies, ocium, somnus nimius, vigiliae superfluae, exercicio nimium, accidentia animae et coitus superfluus, nimia replectio cibi et potus et cum grossum praeponitur subtili, aut crudum super semicoctum, aut cum aliquis sumit cibum sine appetitu, aut ante quam superfluitates sint expulsae, aut ante exercitium, aut quia cibus corruptus, aut fastidiosus, sicut est frequens comestio anserum et multa similia. Si autem causa fuerint intrinseca, aut est propter stomachum, aut propter alia membra mittentia suas superfluitates, ad stomachum. Et si fuerit proptes stomachum, hoc est propter corruptionem aliquarum suarum qualitatum, aut omnium, sola tamen una sufficit, aut si corrumpatur aperitiva, contentiva, digestiva, aut expulsiva, aut quia villi stomachi mollificantur. Deficiunt autem propter lapsum sua tamen complexionum, ita corrumpitur cibus et tunc sequuntur ista accidentia, scilicet fastidium, abominatio, nausea, subversio anime et vomitus. Si in concavitate stomachi materia sit contenta, aliquando igiturfit ex colera vitellina, flegmate salso aut fit a flegmate aut ex melancholia et hoc est ut plurimum.*

Summa*: Fiunt enim sorditate stomaci et eius digestione corrumpente, sicut est malicia cibi aut nimia quantitas eius vel malus ordo sumendi, superfluus coytus, superfluus sompnus et ocium et accidencia animi et similia. Et potest eciam fieri a causis interioribus, ut a mala*

complexione stomaci cum materia vel sine materia vel a materia aliunde sibi amissa.

En la *Summa* no aparecen los *signa* que aparecen en el *Lilium: Signa causae primitivae manifesta sunt, sed si humores sint calidi adest calor et sitis. Et si sint frigidi, nullum istorum adest. Accidentia autem quae consueverunt sequi, istas passiones sunt: dolor stomachi, dolor spatularum, tristitia, somnia terribilia, sincopis , vomitus et similia, tamen si accidat vomitus, multum iuvat nisi nimius fuerit, quia tunc potest esse causa omniorum istorum.*

Ambos tratados incluyen *prognostica:*

Lilium*: Qui ista frecuentaverit, non potes effugere cacochimiam, hydropisim, tumorem pedum, faciei, oculorum et cetera.*

Summa: *Et scias quod nimia frecuentacio abhominacionis, nausee et vomitus debilitando sordidant stomacum et disponunt ad cachochimia et ydropisim.*

A continuación, los dos tratados adjuntan recetas válidas tanto si la causa es cálida como si es fria. Transcribimos tan sólo las de la Summa porque la coincidencia es total:

> *Et tu cognosce per ea que dicta sunt dominantes qualitates stomaci et humores habundantes in ipso. Et si hoc fieret a causis primitivis, removeantur et applicentur contrarie. Et si a sola mala complexione stomaci veniunt, illa corrigantur ut dictum est. Et si a sordicie stomaci, purgentur convenienti catartico. Nam si sit humor calidus, digeratur cum oxisacara composita et oximelle simplici et purgetur cum duabus partibus trifere sarracenice, reubarbarate, et tercia yera pigra; postea utatur zuccaro rosa, triasandalo, dyarodon abbatis ana; misceantur. Si vero humor fuerit frigidus, digeratur cum oximelle diuretico et oximelle squillitico mixtis; purgetur cum yera pigra acuata cum aloen et mastice et utatur pocione muscata, dyambra, dyanison, dyacitoniten et similibus. Et emplastretur stomacus per hunc modum: R. masticis, cinamomi, lignialoes, sodoari, galange, gariofili, anisi, maratri ana 3 III; pulverizentur et misceantur cum oleo de mastice et balsamo et postea misceantur cum foliis absincii et mente et pane asso et vino puro; fiat emplastrum.*

A partir de este momento, finaliza el capítulo del *Speculum*, pero el compilador de la

Summa completa con recetas tomadas de Isaac, Avicena, Gerardo de Solo, Razes, Hipócrates...*Contra nauseam et singultum: semen aneti torrefactum et odoratum tollit singultum et eructuacionem. Item origanum potatum cum aqua calida statim tollit morsum stomaci. Item aqua decoccionis apii, ozimi stuacionem stomaci conpescit. Item apium aquaticum tritum cum mica panis et cathaplasmatum ardorem stomaci tollit. Ysaac. Item corallus tritus cum aqua bibitus, stomaci et ventris dolorem sedat. Item teratur malumgranatum cum cortice et accipiatur libr. I succi expressi et libr. semis mente et zuccare libr. 1, vel mellis; buliant simul donec inspisetur; detur parum ieiuno cum aqua frigida: optime reparat appetitum: Avicena. Medicina laxativa et nausea sacietate: R. polipodii, quart*, turbith bene gumosi mundati interius et exterius ana 3 semis, anisi, zinziberis albi, cartami mundi ana 3 II; fiat decoccio in qua dissolvatur cassiefistule bene pinguis 3' V; fiat colatura usque ad quartarium I. Vel valet ad idem gallus decoctus cum polipodio, aneto, et aniso. G. de Solo. Decoccio masticis confortat debilem stomacum valde: Rasis in Experimentis. Item succus maligranati acetosi cum farina ordei emplastratus super os stomaci statim morsus cordis tollit. Ysaac et Ypocras. Item zedoarium masticatum a ieiuno transglutitum dolorem ventris tollit. Item aloen super omnia iuvat stomacum. Item contra dolorem stomaci de frigida causa cyperus teratur et buliatur in oleo et superemplastretur calide; precipuum est remedium: Hugus.*

.

Estas fuentes, que podríamos denominar secundarias, son explícitamente anotadas por el compilador. Pero veamos en concreto qué fuentes aparecen en nuestra *Summa medicinae*.

3.1. Fuentes grecolatinas

Comenzaremos haciendo referencia a las fuentes grecolatinas, dentro de las que destacaría Hipócrates; los preceptos del *Corpus Hippocraticum* serán cuidadosamente observados en Montpellier,[83] hasta tal punto que será considerada la 'nueva Cos', el nuevo centro de enseñanza hipocrática. Hipócrates aparece citado con frecuencia en nuestro manuscrito (*Ut dixit Ypocras in primo Amphorismorum* -fol. 65r a-), aunque no siempre con indicación de la

[83] *Vd.* L. Dulieu, *La médecine à Montpelier*, vol. I, *Le Moyen Age*, Aviñón 1975, pág.79.

obra concreta de la que tomó la cita (*(...) reperi in dictis Ypocratis* -fol. 24v b-), pero por el contenido del texto, frases breves con informaciones útiles sobre las distintas enfermedades y sus pronósticos, parecía claro que procedían de los *Prognostica* hipócraticos, sin embargo, una lectura atenta tanto de los Pronósticos como de los Aforismos nos ha demostrado que, si bien tenían todo el aspecto de pertenecer a Hipócrates, no hemos podido encontrar una correspondencia clara con la obra hipocrática. Tampoco podemos identificarlas con otras obras de Hipócrates como Predicciones o Prenociones de Cos, obras que no son tan utilizadas en la Edad Media[84]. A pesar de las referencias continuas al maestro de Cos, es muy posible que el autor de la *Summa* no haya consultado directamente estas obras de Hipócrates, aunque estaban incluidas en la llamada *Articella,*[85] ya que la ausencia o limitación del contacto directo con Hipócrates por parte de los médicos de los ss. XIII y XIV es un hecho probado.[86] Por lo tanto, podemos pensar que toma estas referencias de fuentes intermedias como Petrus Hispanus, Gerardus de Solo, Arnaldus de Villanova, etc.[87] La referencia más explícita a Hipócrates en la *Summa medicinae*, como acabamos de decir, se realiza en los folios 24r. b: *Dixit Ypocras* y 24 v a: *Ista non sunt de intencione Arnaldi, sed reperi in dictis Ypocratis, et incipit dixit et cetera*. Hemos encontrado este texto que el autor de la compilación declara Hipocrático, incluído dentro de la obra de Razes[88] en un capítulo titulado, *Gloriossisimi medici Ipocratis, pronosticorum liber qui dicitur Liber Secretorum,* la coincidencia entre estos pronósticos "pseudohipocráticos" y los que aparecen en la *Summa medicinae,*es total. En la parte práctica de la *Summa Medicinae* del Escorial abundan las referencias a

---

[84] En la obra de Kibre ni siquiera aparecen, *cf.* P. Kibre, *Hippocrates latinus, Repertorium of Hippocratic writigs in the latin middle ages*, New York*, 1985.*

[85] Los escritos de Hipócrates que integran la *Articella* en el S. XIII son: *Aphorismi, Prognostica* y *de Regimine Acutorum, cf.* L. García Ballester-E. Sánchez Salor, introducción a la ed. crítica del *Commentum supra tractatum Galieni de malicia complexionis diverse en Arnaldi de Villanova Opera Medica Omnia*, vol. XV, Barcelona 1985, p.21.

[86] L. García Ballester-E. Sánchez Salor, *o.cit.,*págs. 15-37.

[87] L. Dulieu, *op. cit.*, pág. 100.

[88] *Opera Razii,*Venetiis 1497, fol.151 r.

Hipócrates, todas ellas proceden de la fuente principal utilizada: el *Lilium* de Bernardo de Gordon. Veamos un ejemplo: *Tussis in ydropisi veniens, molesta.* (fol.91 r a) Es el aforismo XXXVI de la partícula VI[89], pero el compilador los toma directamente del capítulo del *Lilium* que está resumiendo: *Tussis in hydropisi veniens propter hydropisim, molesta est*[90] .

En el fol. 56v a, entre otros, aparece una referencia al comentario que realizó Galeno a los *Aforismos* hipocráticos (*Dixit Galenus comento suo primo amporismorum* ...), con lo que tal vez deberíamos incluir al pergameno entre esas fuentes indirectas para el conocimiento de la obra de Hipócrates, dado que los comentarios galénicos solían ir acompañados del texto hipocrático comentado.

La obra farmacológica de Dioscórides será utilizada sobre todo en la parte práctica en el apartado de recetas (fol. 80v a , 105v a)

Los escritos del ya mencionado Galeno, otro de los grandes de la medicina antigua, también son decisivos en la escuela de Montpellier; en primer lugar, por su trabajo de restauración de la obra hipocrática, demasiado deformada por las numerosas escuelas que florecieron por el mundo mediterráneo entre el s. IV a. C. y el s. I p. C.; y, en segundo lugar, por su propia obra. A partir de 1280, en Montpellier se ha consolidado la utilización del llamado 'nuevo Galeno',[91] lo que supone un considerable progreso en relación con la obra galénica que se utilizaba en el círculo académico de Montpellier hasta entonces. En el manuscrito aparecerán explícitamente citadas obras como el *Megategni*,[92] el *Passionarius Galieni* (*De passionibus ad Glauconem*), el *De Ingenio Sanitatis*, los *Commentarii Galieni*

---

[89] *Articella,* Venecia, 1513.

[90] *Lilium,* Fol. 184 v, París, 1542.

[91] L. García Ballester- E. Sánchez Salor, introducción a la ed. Crítica del *Commentum… o. c*. pág. 22. . L. García Ballester, "Arnau de Vilanova (c. 1240-1311) y la reforma de los estudios médicos en Montpellier (1309): el Hipócrates latino y la introducción del nuevo Galeno" *Dynamis* 2 (1982), pp. 97-158.

[92] *Megategni* es el nombre con el que se conoció en la medicina medieval la versión compendiada del *De medendi methodo* hecha por Constantino el Africano.

super libros amphorismorum Ypocratis,[93] títulos por los que se conocían esos tratados en el Medievo.

Todas estas obras demuestran la introducción del 'nuevo Galeno, que cierra el proceso de asimilación de la obra galénica transmitida a Occidente en el S. XII con el *Corpus Toletanum*[94] y cuyo inicio en Montepellier será promovido por Cardinalis.

Y cuando hablamos de las fuentes greco-latinas no podemos olvidar la presencia continua de Aristóteles, el *Magister Philosophus*.[95] El respeto por Aristóteles se deja sentir en los epítetos con que se le denomina en el manuscrito: *Philosophus venerabilis doctor* (fol. 55v. a), *Aliud quo utebatur Magister Philosophus (fol. 80v b)*

BIBLIOTECA VIRTUAL MIGUEL DE CERVANTES

3.2. Fuentes árabes

Los autores árabes también aparecen bien representados en el manuscrito. Haremos un repaso por orden cronológico.

S. VIII

Joannes Damascenus, Iachia Ibn Massawa, así llamado en la tradición medieval, aunque también se le conoce como Serapión el viejo, compuso una famosa obra: el *Breviarium* (fol. 61r a). Se le confundió a menudo con Juan Mesué o Mesué el Viejo, considerado el fundador de la escuela de Bagdad, autor de unos célebres *Aforismos.*

S. IX

Isaac Iudaeus, Ishak Ben Soliman, autor de una guía de médicos, además de tratados sobre la fiebre y la dieta (fol. 95r a). Un discípulo suyo, Ibn al-Gazzar, escribió el *Viaticus,* un manual breve y asequible traducido por Constantino el Africano (fol. 105v a).

Rhazes, Abou Bekr Mohamed Ben Zakarya, apodado Al Razi, abreviado en Razi por

---

[93] *Galienus IV de ingenio ponit mirabilia de ipso...* (fol 26 r b.);*Galienus in Simplicibus* (fol. 79r a); *Galienus in Passionario* (fols. 83r b y 85v b); *Galienus in Megategni* (fol. 102v a).

[94] L. García Ballester-E. Sánchez Salor, introducción a la ed. crítica del *Commentum…op.cit,* pág. 24.

[95] Fols. 66r b, 69r a, 80v b, 104r a, 103v a ...

los autores latinos; de procedencia persa como Avicena, pero un poco anterior en el tiempo, ya que su vida se establece entre los años 865 y 902, fue también un intelectual que abarcó la mayor parte de los saberes de su tiempo. Las obras de Razes tuvieron un éxito innegable en Montpellier: tanto Gerardo de Solo como Juan de Tornamira comentaron el *Liber nonus ad Almansorem*, su famoso manual de patología y terapéutica, así como el *Continens*, su gran enciclopedia médica que fue también muy utilizada. Ambas obras son citadas en el manuscrito: *Rasis IV Almensori*s (*fol. 115r b), Rasis in Continente, Almensore, et in Antidotario probato per Gerardum* (fol. 117 v b). Este último nombre nos da la pauta sobre quién es el intermediario entre Razes y el compilador, pues Gerardo de Solo tiene una *Practica super nono Almansoris*.[96] Pero la fórmula más utilizada en las citas es *Rasis in suis experimentis*, sin especificar la obra concreta de la que se extrae la receta(fols.55v b,103v a, 106r b,108v a,111v b,115r a,115v a, *passim*).

En ocasiones, la cita de Razes viene acompañada de un jugoso comentario: *Rasis in experimentis contra frigidam infirmitatem dabat* [...] *sed ego nescio quid intellegit per frigidam infirmitatem* (fol.66r a); *nam Rasis in experimentis dabat lac leprosis et curavit multos, sed indiget scientia in cognoscendi causam lepre, ut dicit* (fol. 68r b).

También aprovecha las anécdotas del texto de Razes: *Rasis in Experimentis refert quod tempore suo erat unus ex sapientibus qui habebat unam medicinamquam neminem docere voluit et dabat eam habentibus fortem dolorem* (fol.79r a)

Incluso el manuscrito, tan parco en citas, hace alusión a médicos citados por el propio Razes: *Quodam nobilissimo medico, nomine Achor...* (fol. 92v a); *medicamine Zenonis* (fol. 92v b); *Rasis in Experimentis dicit quod ipse habuit quattuor expertas medicinas a quodam medico summo qui vocabatur Adezechos et erat grecus* (fol.108v a); *Rasis in Experimentis refert quod tempore suo erat unus ex sapientibus qui habebat unam medicinam quam neminem docere voluit et dabat eam habentibus fortem dolorem* (fol.79r a).

Razes es, en fin, el autor más citado en todo el manuscrito, llegando a aparecer hasta

[96] G. de Solo*, Nonus liber Almansoris cum expositione eiusdem clarissimi doctoris Gerardi de Solo,* Ludguni, 1504.

en doce ocasiones en el mismo folio (*vd.* 92v a y b)y superando, incluso, a Avicena, quizás porque en el *Liber ad Almansorem (Kitab al Hawt),* aun siendo, como el *Canon* una enciclopedia, priman los aspectos prácticos sobre los teóricos.

S. X

Hali Abbas (Ali Ibn el Abbas), cuyo *Liber Regalis,* fue eclipsado por los escritos de Avicena, aparecerá citado una sola vez (fol. 84v b) .

Avicena (Abou Ali El Hosain Ibn Abdallah Ibn Sina), el príncipe de la medicina árabe; su importancia en la enseñanza de la medicina de Montpellier queda bien reflejada en las continuas citas que aparecen en el manuscrito.[97] La deuda de la *Summa* objeto de nuestro estudio con el *Canon* es evidente desde el momento en el que sus estructuras son similares. También resulta deudora del *Canon* la inclusión de una somera anatomía descriptiva en el capítulo *De membris* del primer tratado.

El nombre de Avicena también aparece en el manuscrito íntimamente unido al de uno de sus comentaristas, Gerardo de Solo, quien legó un *Comentarius super Canonem Avicenne*:

-*Avicena ponit* [...] *et ideo G. de Solo modificat eam sic...* (fol. 63v a).

-*Et hic terminatur opus G. de Solo summa IV Cannonis Avicene* (fol. 102r a).

La dependencia de nuestro manuscrito con respecto al *Canon* anularía la pretendida paternidad de Arnaldo de Villanova, dado que éste acredita en toda su obra un radical galenismo y una desconfianza contra ese gran edificio de todo el conocimiento médico que es la magna obra de Avicena: no es desprecio, sino miedo a que se convierta en texto único para los médicos, que, seducidos por su sistematicidad, pueden dejar de lado la lectura de los clásicos griegos en sus traducciones arábigo-latinas.[98]

S. XII

Centro cultural del califato de Córdoba, fue la ciudad de Toledo, lugar donde fueron

---

[97] *Avicena primo ponit...* (fol. 61r a) *Secundum opinionem aliorum, non Avicena...* (fol. 79v a); *Ut docet Avicena capitulo primo...* (fol. 60r a) y *passim*.

[98] *Cf.* J. A. Paniagua, "Arnau de Vilanova, maitre-régent à l''école de Médicine de Montpellier*" 110 Congrès national des sociétés savantes,* Montpellier 1985, p. 64.

recogidos numerosísimos manuscritos médicos provenientes de Bagdad, Gerardo de Cremona los tradujo al latín y los hizo conocer en Occidente. En la *Summa* aparecen dos de los más insignes maestros de la Escuela: Avenzoar (fol. 57r b) o Abnmeruan Ibn Zehr, autor de un tratado médico, el *Althesir*, y también Averroes (Ibn Roschd), cuyo *Colliget* también aparece citado: *Averroes 3º Colliget de cura quartana* (fol. 56v a)

Como podemos comprobar, en la enciclopedia aparecen citados los tres "grandes" de la Escuela de Bagdad: Juan Damasceno, Razes y Avicena, junto con dos importantes autores de la Escuela de Toledo (Avenzoar y Averroes), dando muestra cumplida de las dos escuelas árabes más importantes.

BIBLIOTECA VIRTUAL MIGUEL DE CERVANTES

3.3. Fuentes salernitanas

La Escuela médica de Salerno tiene su origen a fines del S. X. No comenzó como una Universidad normal, sino como un grupo privado que practicaba la medicina. La enseñanza de la medicina inicialmente fue puramente práctica y no se convertirá en teórica hasta la mitad del s. XI. En los siglos XI y XII la ciencia árabe era infinitamente superior a la ciencia occidental y las traducciones del material árabe realizadas en Salerno significaron un aumento notable de la cultura científica del momento. Gradualmente desarrolló un método científico y un *curriculum* regular durante el s. XII; la cultura médica de Salerno en el XII tiene un carácter pre-escolástico. pero al final de este siglo la escuela había contribuido al desarrollo del método escolástico. Obtiene un *status* legal y privilegios reales en el XIII. El declive científico se produjo durante la primera mitad del s. XIV.

Las fuentes procedentes de la Escuela médica de Salerno[99] son escasas, sobre todo si se las compara con las de Montpellier, pero también queda constancia de alguno de sus más representativos autores, como Constantino el Africano (fol.77v a) y Bartolomeus, que puede ser Bartholomeus de Salerno, autor de la famosa *Practica Bartholomaei* de la segunda mitad del s. XII (fol. 81r b; el *magister Nicolaus* (fol. 113v b), del que nos ofrece dos recetas, es

[99] Sobre la Escuela médica de Salerno véase *Collectio Salernitana, I-V,* S. de Renzi (ed.), Nápoles 1852- 59, y P. O. Kristeller, *Studi sulla Scuola medica salernitana,* Nápoles 1986.

Nicolás de Salerno, cuyo *Antidotario*, la primera farmacopea occidental, basada en el presalernitano , fué justamente celebrado durante muchos años por ser la colección de recetas más importante y más ampliamente difundida en el mundo medieval a partir de finales del S. XII. Esta obra recogió toda la rica tradición salernitana de este género literario médico[100] y su importancia radicó, ante todo, en el uso unificado que hizo de las medidas de peso de los distintos ingredientes en cada una de las recetas acompañado del modo de confeccionarlas, así como de las concretas indicaciones terapéuticas.[101] Pero la deuda más importante de la *Summa medicine* para con el *Antidotarium* aparece en el capítulo *De vires compositarum medicinarum earum sunt* ***que in antidotario Nicolai sunt collecte*** (fol. 33v b)

Gerardus Platearius (fol. 77v b) puede ser Joannes Platearius, autor de la *Practica Brevis* (finales del siglo XI), o bien Mateo Plateario (muerto en 1161),probablemente hijo del anterior y maestro de Mauro de Salerno, ambos pertenecen a una familia de médicos de la Escuela Médica de Salerno. Los errores del compilador al nombrar sus fuentes son frecuentes, en este caso pensamos que se trata del primero de ellos pues el contenido patológico terapéutico de la *Practica brevis*, ordenada sistemáticamente por enfermedades, constituyó la base del tradicional *corpus salernitano.*

En el fol.30r b aparece citado el más importante tratado salernitano de drogas junto con el *Antidotarium Nicolai* y el *Liber iste*: el *Circa instans*. La farmacopea occidental cobra carta de naturaleza en Salerno a través de las tres obras, con las cuales se produjo la estandarización de la selección y disposición de los medicamentos. Para los compuestos logra la uniformidad el *Antidotarium Nicolai,* mientras que los simples encuentran su normalización a través del Liber iste y del. *Circa instans*, de hecho el tratado de la *Summa* dedicado a los simples no puede ocultar su deuda con este tratado. Todos ellos se remontan al año 1150; cronológicamente primero habría que situar el *Liber iste*, a continuación estaría el *Circa instans,* mientras que el *Antidotarium Nicolai*[102] ocupa la última posición El *Circa*

---

[100] *Cf.* G. Baader-G. Keil, "Einleitung" en *Medizin im Mittelalterlichen Abenland,* Darmstadt, 1982, págs. 1-44 (esp. 15-17).

[101] D. Goltz, *Mittelalterliche Pharmazie und Medizin,* Stuttgart 1976.

[102] *Cf. Lexicon des Mittelalters, vol.I, Munich, 1980. s.v. Antidotarium Nicolai.*

instans está basado en el *Liber de gradibus* de Constantino el Africano y otras obras de literatura sobre drogas (Dioscórides Longobardo, Macer Floridus). Con una lengua fluida, el autor del Circa instans se sitúa entre los mejores tratadistas técnicos de la Alta Edad Media. Desde el siglo XIII hasta nuestros días se ha mantenido la atribución a Mateo Plateario en la literatura especializada en historia de la farmacia, así lo sostiene la tradición manuscrita, pero esta atribución es más que dudosa[103].

También encontramos una cita de Simón de Génova, *Simo Ianuensis*, y de su obra, *Sinonima* o *Clavis sanationis* (fol. 116r a: *Simo Ianuensis in Sinonimis loquens*). Otras veces habla de *Salernitani*, sin especificar el autor de sus recetas o modos de proceder: (fol. 66r a, 85v a, 112v b)

BIBLIOTECA VIRTUAL MIGUEL DE CERVANTES

3.4. Fuentes de Montpellier

Como vamos a comprobar, las referencias a autores médicos de Montpellier son numerosas en el manuscrito, algo que no es de extrañar, pues pensamos que el autor de nuestro compendio pertenece a tal escuela médica, no sólo por la frecuencia y variedad de autores citados, sino también por la familiaridad con la que se refiere a ellos, ofreciendo datos relativos a su vida que no van a aparecer en el resto de autores no pertenecientes a Montpellier.

Podemos dividir los autores de Montpellier citados en el manuscrito en autores montepesulanos del s. XIII, como Arnaldo de Villanova, a quien se atribuye la obra, Cancellarius (Henry de Winchester), Ricardus Anglicus, Guillelmus de Brescia, Petrus Lucratorius y Petrus Hispanus; y, en segundo lugar, autores del s. XIV, entre los que se cuentan Bartolomeus (Barthelemi de Bruges), Guillelmus (Guillaume de Biteris), Gerardus de Solo, Hugus de Montebusserio, Joannes Jacobi (Jean Jacme), Joannes de Tornamira, Magister Lucianus (Lucien de Condomira o Corominas), Rogerius (Roger Baron), y Bernardo de Gordon.

---

[103] *Cf. Lexicon des Mittelalters, vol. II, Munich, 1980. s.v. Circa instans.*

S. XIII

ARNALDO DE VILLANOVA

No podemos dejar de tratar de un modo especial a Arnaldo de Villanova, una de las fuentes fundamentales del tratado, pero no la única. En el colofón de la *Summa*, como ya indicamos en otro apartado, queda declarada su paternidad: *Explicit prestrinctio medicine, per magistrum Arnaldum de Villa nova, doctorem eximium preclari studii Montis pessulani*. En este trabajo demostraremos la falsedad de la atribución, aunque ésta no debe sorprendernos, pues gran parte del conjunto de su obra tiene carácter apócrifo. La mayoría de estas obras le fueron atribuidas a Arnaldo después de su muerte siguiendo la costumbre común en la Edad Media de adscribir obras a personas de reconocido prestigio; y sabemos que la obra de Arnaldo conoció una amplia y rápida difusión ya en vida del autor, lo que refleja su enorme prestigio como médico profesional y teórico de la medicina, así como teólogo y pensador.[104] Nacido entre el año 1238 y el 1240, hacia 1260 estudió medicina en la Escuela de Montpellier, donde alcanzó el grado de *magister*; hacia 1270 marchó a completar sus estudios a la universidad de Nápoles. Después de este período de aprendizaje ejerció como médico en Valencia, hasta que fue llamado por Pedro III a la corte de Barcelona para ser su médico personal. Allí comenzó a traducir algunos textos médicos árabes, contribuyendo a la expansión de la medicina árabe en Occidente. A partir de 1289 comienza su carrera docente en Montpellier, veinte años de enseñanza que coinciden con el período de su fecundidad y madurez plenas: realiza sus comentarios a los clásicos, redacta sus escritos de teoría médica, farmacología científica, aforismos, patología general, etc, formando con todo ello una doctrina sistemática de base galénica, típicamente característica de la medicina escolástica. Además, la labor realizada por Arnaldo en Montpellier tuvo una importancia capital en el desarrollo ulterior de la medicina medieval, por cuanto fue uno de los principales introductores en Occidente del llamado 'Nuevo Galeno'. Arnaldo destacó profesionalmente como médico práctico, llegando a alcanzar un reconocido prestigio, pero

[104] Sobre la vida y escritos de Arnaldo de Vilanova resulta de obligada consulta la obra de J. A. Paniagua, ya varias veces citada aquí, *Studia Arnaldiana, trabajos en torno a la obra médica de Arnau de Vilanova, c.1240-1311,* Barcelona 1994.

no hay que olvidar que se le considera el representante máximo de la medicina escolástica, de carácter especulativo y teórico. Su concepción médica se funda en un verdadero equilibrio entre *experimentum* y *ratio*: propone un conocimiento inductivo, pero siempre aclara que es necesario un saber teórico previo para llegar a conocer los casos particulares y actuar sobre ellos.[105]

Tras este esbozo biográfico, tendríamos que hacer alusión de forma detallada a sus distintas obras, algo que se saldría fuera de nuestros objetivos; ni siquiera hablaremos aquí de la 'obra arnaldiana de Montpellier', ya que buena parte de la obra médica de Arnaldo debe ser adscrita a la época de docencia en esa Escuela de Medicina.[106] Sin embargo, no podemos dejar de lado uno de sus libros más extensos e importantes: se trata de la síntesis de medicina teórica que en las colecciones impresas lleva el título de *Introductionum medicinalium speculum*; y lo haremos, en primer lugar, por ser una obra de madurez, elaborada cuando ya Arnaldo había publicado casi toda la obra restante;[107] en segundo lugar, porque refleja como ninguna la doctrina médica de su autor;[108] y, en último lugar pero no por ello menos importante, por ser una de las principales fuentes de esta *Summa*. El *Speculum* es una *introductio,* en la que se realiza una aproximación a la ciencia médica mediante la exposición de las nociones básicas que la constituyen. No es la única obra de Arnaldo dedicada a la medicina teórica, pero los otros tratados (*De intentione medicorum*, *Libellus de humido radicali* y *De considerationibus operis medicinae*), vinculados al *Speculum* por estrechos lazos de estilo y doctrina, no alcanzaron la difusión y éxito del

---

[105] Para la difícil cuestión de las relaciones entre teoría y práctica en la medicina medieval, y en especial en Montpellier, *cf.* J. Agrimi-Ch. Crisciani, *Edocere medicos: medicina scolastica nei secoli XII-XV,* Nápoles 1988, págs. 21-47.

[106] Para este apartado, *vd.* J. A. Paniagua*, op. cit.*, págs. 24-27; id., "La obra médica de Arnau de Villanova: introducción y fuentes" *AHIM* 11 (1959-60), págs. 351-401; "Arnau de Villanova, médico escolástico" *AIHM* 18-19 (1966-67), págs. 517-532.

[107] Paniagua, en *"Arnau de Vilanova, maitre-régent…*, *art. cit.*, págs. 57-66, adelanta la fecha de composición del *Speculum medicinae* a 1300 o 1301, cuando generalmente se admitía que fue escrito hacia el año 1307.

[108] Paniagua, *El maestro Arnau...*, *op. cit.*, pág. 25.

Speculum. Muestra del aprecio del que fue objeto en su tiempo son los numerosos manuscritos con sentencias y normas extraídas de él: uno de ellos se custodia en El Escorial y constituye el objeto de nuestro estudio. Esta excelente síntesis de los fundamentos del galenismo medieval que es el *Speculum* arnaldiano ofrece una completa exposición de cuanto afecta al cuerpo *in quantum sanabile* y en este esquema se incluye una escueta fisiología, una higiene básica, una amplia farmacología y una patología general. Esta *introductio* evidentemente no puede ser la fuente única de una Summa, pues, como el mismo Arnaldo reconoce : "descuida las necesarias consideracions prácticas" [109] . El autor de la *Summa* utiliza el *Speculum* medicinae como fuente de los primeros capítulos, pero en ningún momento aparecerá el título de la obra reflejado en el manuscrito, [110] el nombre del autor aparecerá tan sólo para declarar que se ha incluido alguna adición que no pertenece a su obra. Esto es lo que ocurre en el fol. 21r a "*Et nota quod hec non sunt de intencione Arnaldi, sed ego addidi propter aliqua placita qua habui in illis et dictum istud est secundum Ricardum et incipiunt ibi ubi finiunt dicta Arnaldi in loco et signo tali: (Z) vertendo folium unum supra in margine. Sciendum hoc est primum Ricardi et finis Arnaldi complexioni.*"

Esta es la primera cita en la que aparece Arnaldo de Villanova, es curioso, pues desde el folio primero hasta este punto, el autor de la compilación ha resumido los puntos esenciales del *Speculum*, con citas textuales en numerosas ocasiones, pero sin hacer alusión a la procedencia. Como hemos visto, esta es la forma habitual de utilización de fuentes: se utiliza una obra (el *Speculum*, el *Lilium*...,) como punto de partida, la base de esos capítulos lo constituirá un resumen de las principales ideas de estas obras, aunque ni su título ni su autor aparezcan en ningún momento, esta base se completará con recetas de otros autores en boga en aquella época en la Escuela de Montpellier (Razes, Hipócrates, Avicena, Constantino, Galeno...) y la procedencia de estas recetas sí va a aparecer reflejada con

---

109 *Speculum*, fol. 36

110 Debemos hacer una excepción: en el fol. 46 r, una nota marginal con, aparentemente la misma letra, ofrece una precisión sobre las palomas y los lagartos y cita su procedencia: "*in Speculo Arnaldi, capitulo de cognicione complexionatorum*"

bastante con claridad, o por lo menos el nombre de su autor (*Rasis in suis experimentis...*).

Este sistema de citas crea una situación paradójica: los autores más utilizados como fuentes de la enciclopedia médica, son los que menos aparecen citados, algo que podemos comprobar con Arnaldo de Villanova[111] , y también con Bernardo de Gordon, del que aparecen dos únicas alusiones en el manuscrito, como veremos en su apartado correspondiente, siendo su *Lilium medicinae* una fuente primordial. Aparecen citados explícitamente los autores de adiciones a la fuente principal, curiosamente cita al mismo Arnaldo cuando la procedencia de una afirmación es distinta al *Speculum : 'Arnaldi supra antidotarium, in Compendio",* haciendo referencia aquí al *Compendium medicinae practicae* también llamado *Breviarium practice.*

RICARDO ÁNGLICO

Sobre el capítulo sexto de la *Summa medicinae* (*De signis sumptis ab urinae*), que ocupa los folios 19r. a al 21r. a, el compilador nos indica que procede de un *Ricardus*, a quien debemos identificar con Ricardo Ánglico, un inglés de origen que estudió en Salerno y en Montpellier. En el Ms. P II 5 de la Biblioteca de El Escorial, que contiene su *Regula de urinis*, se le llama Ricardus de Monte Pessulano. Wickerscheimer piensa que debe ser identificado con Richard Senior[112]Ejerció en Spoleto, luego en Bolonia, y escribió su *Micrologus* por la petición de un francés, Lancelinus de l' Isle-Adam, deán de la iglesia de Beauvois de 1178 a 1190. El *Micrologus* es un tratado dividido en cinco partes, que suelen aparecer en manuscritos separados: *De causis et signis et curis passionum o Practica*, la citada *Regula de urinis*, *Anatomia* (inspirada en la *Tecne* de Galeno), *Acutarum medicinarum*

---

[111]Estas son las citas en las que aparece Arnaldo de Villanova, dada su escasez, las incluimos todas: Fol 40v b *Arnaldus;* Fol. 62r b: *Electuarium Magistri Arnaldi de Vilanova.; Fol.72 v a: Arnaldus in Speculo suo. Fol.81r b: Arnaldi collerium contra lacrimas et rubores oculorum. Fol.94r: Arnaldus hoc.*Fol.100v a: *Hec est ordinacio Arnaldi de Villanova aprobata et experta per Dominum papam Clemente VI et suam curiam et per ipsum toti mundo divulgatam et cetera.*

[112] L. Dulieu. *La médecine à Montpellier,* vol. I, Le Moyen–Age, Aviñón, 1975, p.137.

et violenter laxativarum valde necessaria in singulis reprimendi doctrina o De Repressivis y *Signa pronostica infirmarum* o *De signis*.

Fue también autor de otras obras como el *Compendium* o *Practica sive medicamen*, *Tractatus febrium et aliarum passionum diversarum*, *De pulsibus*, *De criticis diebus*, *De flebotomia*, *De ornatu*.

Es la *Regula de urinis*, como decíamos, la que aparece resumida en la obra y también el *De signis*.

GILIBERTUS

Apenas se sabe nada de Gilberto de Aquila (o *Anglicus*). Todo parece indicar que los dos médicos ingleses que vivieron en la primera mitad del s. XIII, conocidos con los nombres de Gilberto Ánglico y Gilberto de Aquila fueron la misma persona.

Escribió un *Compendium medicinae ab omnibus auctoribus et practicis magistrorum extractum et exceptum*, que debió ser redactado después del primer tercio del s. XIII, pues es evidente la presencia en él del *Canon* de Avicena. Se trata de una obra típica de un médico universitario, con fervor aristotélico: todo indica que el autor del *Compendium* se movió en un ambiente académico donde el aristotelismo era dominante, como podían ser los círculos académicos de París o Toulouse.[113] Es posible que fuera canciller de la universidad de Montpellier en 1250, aunque lo atestigua un único manuscrito titulado *Experimenta Magistri Giliberti cancellarii montispessulani*.[114] Encontramos dos citas de este autor en los folios 102v a (una receta contra el dolor colérico) y 104r a; en ambos casos la referencia es escueta: *Gilibertus*. También aparece en el fol. 80v a, 90r a y 91r b.

---

[113] *Vd.* Ch. Talbot-E. A. Hammond, *The Medical Practitioners in medieval England. A Biografical Register,* Londres 1965, págs. 58-60; D. Jacquart, *Supplèment* a E. Wickersheimer, *Dictionaire biographique des médecins en France au Moyen age*, Ginebra 1979, págs. 88-89.

[114] *Vd.* L. Dulieu, *La médecine à Montpellier,* vol.. I, *Le Moyen Age.* Avignon, 1975, pág. 269.

GUILLAUME DE BRESCIA

En el fol. 82r a escribe el autor de la compilación: *Gerardus de Breisia, Medicus Pape*. Los errores en la transcripción de los nombres de los autores utilizados como fuente por el autor de la compilación son frecuentes, pero la identificación del apellido y su rango de médoco de papas no ofrecen ninguna duda: se trata de Guillaume de Brescia, originario de Caneto, cerca de Brescia. En 1274 enseña lógica y filosofía en Padua; en 1280 ó 1286 es nombrado maestro de física en Bolonia por Tadeo Alderotti. Lo volvemos a encontrar como canónigo en París en 1298. Brindó sus cuidados médicos a los papas Bonifacio VIII, Benedicto X, Clemente V y Juan XXII. Es al papa Clemente V al que hace referencia el manuscrito: Gillermo de Brescia acompaña a Clemente a Aviñón y en 1309 le aconseja el programa de estudios y de exámenes que fue dado por el pontífice a la Escuela de Medicina de Montpellier. Fundó también en Bolonia un colegio para 8 estudiantes pobres, dos de ellos estudiantes de medicina. Alcanzó notoriedad con sus manuales didácticos y sus comentarios.[115] La pertenencia de Guillaume de Brescia a la Escuela de Montpellier es más que dudosa,[116] aunque inspirando a Clemente V le hizo un gran servicio a dicha Escuela, y por eso lo incluimos dentro del apartado de médicos montepesulanos. Escribió una *Practica in cirurgia*, *Consilia*, *Opus de egritudinibus renum et vesice* y un tratado sobre la memoria. Otras obras que se le atribuyen, impresas en Venecia en 1508, son *De peste* y *De febribus*.[117]

En el folio 91r a aparece una referencia más explícita: *Geraldus de Brisia.*

ROGER BARONE (*ROGERIUS*)

En el fol.104v a aparece citado un *Rogerius*, que podemos identificar con Roger Barone. Parece ser que vivió hacia 1262-1280. Su pertenencia a Montpellier es clara, aunque

[115] L. Dulieu, *La médecine… op. cit.,* pág. 99.

[116] Muchos consideran que pertenece a la Escuela Boloñesa. Escribió un compendio de medicina práctica, y por ello es conocido también como *aggregator Brixiensis.*

[117] E. Wickersheimer no reconoce su autoría. L. Dulieu, *La médecine…op.cit.* pág. 271.

no lo es tanto que desempeñase el cargo de canciller de la universidad de Medicina, cargo que le atribuye el manuscrito 7056 de la Biblioteca Nacional de Francia. Es el autor de una *Chirurgia*, conocida con el nombre de *Rogerine*, y de una *Practica.*

PETRUS LUCRATORIUS / PETRUS HISPANUS

Petrus Lucratorius aparece en los fol. 78r a y 105v a. En el fol. 104v a aparecen las iniciales *P. Lu.* después de una receta. Se trata de *Petrus Lucratorius,* maestro regente en la universidad de Medicina de Montpellier, citado en los Estatutos complementarios de 1240. Arnaldo de Villanova lo cita en su *Breviarium practicae*. Tiene dos obras: *Secreta* y *De sirupis*. Otra cita menos clara del fol. 118r a[118] hace alusión a un *Petrus*; podemos suponer que se refiere a *Lucratorius*, aunque no hemos de olvidar que existe otro *Petrus*, más importante, en el entorno de Montpellier por aquella misma época: se trata de Pedro Hispano, llamado también *Petrus Julianus*, originario de Lisboa. Realizó sus estudios en París y luego en Montpellier. Hacia 1244-1252 enseña en la Universidad de Siena y será médico de Adriano V y Gregorio X, lo que no le impide ocopar cargos honoríficos de la jerarquía eclesiástica de Lisboa y de Portugal.

CANCELLARIUS MONTISPESSULANI: HENRY DE WINCHESTER

En el fol. 102v a aparece la cita *Cancellarius, doctor egregius*. Muchas obras llevan el nombre de un canciller de la Universidad de Medicina de Montpellier, algunas de ellas son atribuidas igualmente a un *Cardinalis,* hasta el punto de confundirse ambos autores, pero ya Mc Vaugh[119] afirma que la obra de *Cardinalis* marca una clara evolución con respecto a la de Henry de Winchester (de Guintonia, de Winton), el *Cancellarius*. Sus escritos,

---

[118] *Petrus apponit duo in receptas*.

[119] M. R. Mc. Vaugh, "Master Cardinalis and the reception of Aristotle at Montpellier" *Résumés des communications au XIII Congrés International d'histoire des sciences,* Moscu 1971; id. "The *humidum radicale* in thirteenth-century Medicine" *Traditio* 30 (1974), págs. 259-283.

difícilmente identificables en manuscritos, hacen suponer que estuvo en la Escuela de medicina de Montpellier a principios de siglo XIII; además, un documento de 1249-40 lo presenta como canciller. Su obra constituye el primer testimonio conservado sobre la enseñanza montepesulana[120] Escribió en el primer cuarto del s. XIII un comentario a la *Isagoge* de Iohannitius, además de unos *Experimenta*. Otras obras le son atribuidas sin certeza: *Liber phlebotomie*, *De urinis* ... En el manuscrito que nos ocupa aparecen numerosas recetas de este autor;[121] en una de ellas es calificado de alumno de Arnaldo de Villanova.; y por si había alguna duda en identificar a Henry de Winchester con *Cancellarius* en esta misma cita dice: *Magister* ***Henricus cancellarius****, discipulus Arnaldi* (fol. 77r b). En ota cita habla de *Cancellarius* como *doctor egregius* (fol.102v a)

S. XIV

BERNARDO DE GORDON

Los datos biográficos de Bernardo de Gordon se reconstruyen a partir de su producción bibliográfica. En su obra capital, denominada *Practica dicta Lilium medicinae*, nos dice que comenzó su actividad como profesor en la universidad de Montpellier en 1283. Partiendo de ese dato, L. E. Demaitre[122] fija su fecha de nacimiento en 1258, suponiendo que la edad en que se comenzaba el magisterio en Montpellier eran los veinticinco años. Su último trabajo datado es el *Liber de conservatione vite humane*, de 1308, y a partir de ahí no tenemos noticias hasta el año 1330, data de un documento notarial donde se alude a Bernardo de Gordon ya en pasado. La razón de tan escasos datos sobre su vida, pese a ser un

[120] M. R. Mc. Vaugh, "An early discussion on medicinal degrees at Montpellier by Henry of Winchester" *Bulletin of the History of medicine* 49 (1975), págs. 57-71.

[121] Fols. 62r b, 64v b,70r a,78r a,79r a,87r b,104r a y *passim.*

[122] *Vd.* L. E. Demaitre, *Doctor Bernard de Gordon: Professor and Practitioner,* Toronto 1980, pág.32.

reconocido maestro, tiene su origen en la actitud crítica que mantuvo frente a sus colegas y a ciertas prácticas médicas de su época.[123] Aunque fue médico de personajes poderosos, nunca abandonó su actividad docente para dedicarse al exclusivo servicio de aquéllos, como Arnaldo de Villanova, con el que coincidió en Montpellier entre 1290 y 1310.[124]

Entre las muchas obras de medicina que escribió Bernardo de Gordon[125] destaca la citada *Practica dicta Lilium medicine* (1305). Se trata de su obra más extensa, completa y famosa, un libro imprescindible durante mucho tiempo para aquellos que quisieran dedicarse al estudio de la medicina.[126] Se conserva en numerosos manuscritos y ediciones renacentistas aunque carece, por el momento, de una edición moderna y crítica. Consta de siete partes (tantas como pétalos tiene un lilio) desiguales, que se dividen a su vez en capitulos sistemáticamente organizados, por lo general, en seis artículos que incluyen la definición, las causas, los signos, el pronóstico, la curación y unas aclaraciones. La exposición de las enfermedades sigue el esquema tradicional que va de la cabeza a los pies, y se hace de una forma breve y ordenada, evitando la especulación.

La obra se concibió como manual útil para médicos jóvenes y sin experiencia y por ello se excluyen tratamientos sólo accesibles a los médicos expertos, para completar en la materia,

---

[123] *Cf.* L. Demaitre, *Doctor Bernard… op. cit.*, págs. 34 ss. En la obra de Bernardo de Gordon se critica duramente a los médicos de su época y sus prácticas: el descuido del diagnóstico a través de la flebotomía, el desprecio hacia la uroscopia y el interés en el enriquecimiento a través del tratamiento de las enfermedades. Esta postura le granjeó la antipatía general y fue, seguramente, la causa del silencio que rodea su vida.

[124] *Cf.* M. R. Mc Vaugh, "Nota sobre las relaciones de dos maestros de Montpellier: Arnau de Vilanova y Bernardo de Gordon" *Asclepio* 25 (1973), págs. 331-336.

[125] La obra de Bernardo de Gordon aparece estudiada en L. Demaitre, *op. cit.*, Asimismo, en la introducción al estudio y edición crítica del *Tractatus de crisi et de diebus creticis* de A. Alonso Guardo (Tesis doctoral), Valladolid 1998.

[126] La notoriedad que alcanzó el *Lilium* inmediatamente después de su redacción, propició su influencia en otras obras; *Cf.* E. Montero Cartelle, "El *Lilium medicinae* de B. de Gordon y la literatura medieval sobre la esterilidad" en A. Mª. Aldama *et al.*, eds., *La filología Latina hoy: Actualización y perspectivas. Actas del II Congreso de la Sociedad de Estudios Latinos,* Madrid 1997, págs. 710-715.

se remite a otros de sus trabajos. Pronto fué incluido como libro de texto en la Universidad de Montpellier (1400), el mismo A. de Villanova poseía un ejemplar en su biblioteca.

Esta obra es también una de las fuentes principales de la *Summa medicinae,* el compilador la utiliza como fuente principal en la segunda parte del tratado, la parte práctica, así aparecen resumidas las siete "partículas" del *Lilium* y constituirán la base del tratado segundo[127].

GALBERTUS (GUILLAUME O GAUBERTI DE BITTERIIS)

Galbertus es el alias de Guillaume de Bitteriis, clérigo casado de la diócesis de Maguelone, de la que dependía la universidad de Montpellier. En 1320 es citado como canciller de ésta. Sabemos que fue médico de Juan XXI, después de haberlo sido de Jaime II de Aragón. Murió antes del 23 de abril de 1323, fecha de elección de Bertrand Portalis para la cancillería montepesulana.[128] Es autor de una *Informatio scolaribus suis*. En el fol. 104r b hay una posible referencia a Guillaume de Bitteriis con un simple *Guil.*

GERARDO DE SOLO

Destaca entre los maestros de Montpellier. Ya aparece como licenciado en medicina por Montpellier en un acto público celebrado en 1335 por el que obtiene un beneficio en la iglesia de Lavaur. En 1337 compra una casa en Montpellier.Si fué canciller de la universidad,es algo que no se sabe con certeza. Sus manuales didácticos y sus comentarios son muy conocidos en la época. Es autor del *Introductorium iuvenum*,[129] con la *Isagoge* de Iohannitius como fundamento; lo fue también de un comentario al *Nonus Almansoris*[130] de

---

[127] Ver el capítulo dedicado a la estructura de la *Summa medicinae*.

[128] E. Wickersheimer, *Dictionnaire biographique des médecins en France au Moyen Âge*, I-II, Prís 1936 (reimpr. Ginebra 1979). Supplément vol.III por D. Jacquart, Ginebra 1979.pág. 244.

[129] *Introductorium iuvenum in Montispessulano, editum a peritissimo doctore Geraldo de Solo. Ludguni, per Franciscum Fradin, 1504.*

[130] *Nonus liber Almansoris, cum exposirione eiusdem clarissimi doctoris Geraldi de Solo,*

Razes, utilizado, al parecer, por el autor de nuestra compilación: *In Continente Almensuris et Antidotario probatum per Gerardum* (fol.117r a). También pertenece a la obra de Gerardo de Solo un *Commentarius super Canonem Avicenne,* que, asimismo, aparece citado en la *Summa medicinae*: *Et hic terminatur opus G. de Solo summa IV Canonis Avicenne* (fol.102r a); *Nota quod Avicena in illa parte descripcio ponit medicinam de turbit et aliis in excessiva quantitate. Et ideo G. de Solo modificat eam sic...* (fol.63v b). Por último, el manuscrito hace alusión a un comentario no encontrado sobre los *Aforismos* hipocráticos: *Dicit Gerardus comento suo primo amphorismorum quod...* (fol.56v a). Su *Libellus de febribus* constituye la fuente principal de los folios 56, 57 y 58 de la *Summa*: se trata del capítulo dedicado a las fiebres *Contra febrem effimeram nauseativam ordinavit G. de Solo...* -fol.57v a-).

Además de estas alusiones concretas a sus obras más importantes, las citas de Gerado de Solo en todo el manuscrito son constantes (fols. 57r b, 57v a-b, 58v b, 60r a, 61r b, 62r b -cuatro citas-, 62v a, 63v a b, ...); muchas de ellas translucen la gran admiración que despierta en el compilador: *G. de Solo Speculationis alte doctor* (fol.64r a),*G. de Solo profundus doctor preclari studii montispesulani* (fol.61r a), etc.

JUAN DE TORNAMIRA

Nacido en Poujols, en la diócesis de Albi, hacia 1330. Fue maestro de medicina y regente de la Universidad de Montpellier. Se opuso a la elección arbitraria de Jean Jacme como canciller y a la muerte de éste accedió él mismo al cargo (11 de agosto de 1384). Médico de Gregorio XII, al que siguió a Aviñón. No se conoce la fecha exacta de su muerte, pero se sabe que vivía todavía en 1390 y que Jean Piscis fue el siguiente canciller a partir del 13 de junio de 1396. Es célebre por sus trabajos y recordado por la curación milagrosa de su hija, enferma de cáncer de mama, de la que cuenta la historia en el proceso de beatificación de Pierre de Luxembourg. Realizó comentarios a la obra de Razes (*Clarificatorium super nono Almansoris cum textu ipsius Rasis*) y a la de Johannitius (*Introductorium ad practicam medicine Isagogicus libellus*). Compuso un *Tractatus de febribus*, editado en 1501, un

---

Lugduni, per Franciscum Fradin, 1504.

Tractatus de ingenio sanitatis y un *De pestilentia*. Varias de sus recetas aparecen en nuestro manuscrito: *Jo. Tornomira* (fol.75v b), *Tornomira istud inquid* (fol.75r a), *Joannes de Tornamira ibi tocius* (fol.94v b).

LUCIEN DE CONDOMIRA (MAGISTRI LUCIANI)

Una única receta del manuscrito hace referencia a Lucien de Condomira o Corominas, clérigo de la diócesis de Mallorca, licenciado en medicina por la Universidad de Montpellier en 1378: *Syrupus magistri Luciani contra retencionem* (fol.114r a)

JOHANNES HISPALENSIS

La búsqueda de las fuentes citadas por el autor de la compilación se complica en algunos casos por aparentes errores a la hora de efectuar la cita. Parece no tener inconveniente alguno en utilizar capítulos completos de otros compendios, recurriendo al método de las "tijeras y goma de pegar"[131] y aprovechando material de segunda mano sin acudir a las fuentes de manera directa. Todo ello puede llevarle a cometer deslices gráficos como el que aparece en el f. 33v b. *Ziringe secundum G. H. de secretis secretorum est solatrum*: en esta receta se hace referencia al escrito pseudo-aristotélico denominado en la versiones latinas *Secretum secretorum*, una obra que elaboró Yahya al Batriq en el s. IX a partir de un texto siríaco perdido. Esta obra se transmitirá bajo la forma de dos recensiones, una de las cuales tradujo al latín Juan Hispalensis o Juan de Sevilla a partir del s. XII y más tarde al castellano con el título de *Poridat de poridades.* La segunda, más amplia, fue traducida al latín por Felipe de Trípoli en el s. XIII, que es la que propiamente lleva el título de *Secretum secretorum*.[132]

---

[131] En expresión de A. Domínguez García y L. García Ballester, eds., *Johannes Aegidius Zamorensis, Historia naturalis,* Salamanca, 1994, pág. 44.

[132] *Ibid*. págs. 506-507.

3.5. Fuentes no identificadas

En este apartado hemos incluido nombres de médicos de los que no estamos totalmente seguros de haber identificado.

HUGUS

En el folio 77r b y el 80v a aparece citado *Hugus*; algo más explícito parece ser el compilador cuando afirma: *Experi. Hugus* (fol. 105v a) o *Hec ego, Hugus* (fol.95 r a), *sicut ego vidi sepe, Hugus* (fol.80r a) o *Placet Hugo* (fol.94 r a).

Es difícil decidir a qué Hugo está haciendo referencia, cuando en el diccionario biográfico de médicos franceses en la Edad Media de Wickersheimer[133] aparecen varias páginas dedicadas a médicos o barberos con este nombre. En primer lugar, buscamos referencias a médicos del entorno de Montpellier, con proximidad cronológica a la época de composición de la *Summa.* Con estas características aparecen Hugus de Calatoro, maestro en 1281, Hugus del Valat, maestro en 1372, y Hugus de Montebusserio, canciller en 1313. Pero si seguimos la hipótesis de que Hugus podría ser el autor de la compilación, añadiríamos un dato más: no debió de ser un conocido escritor, sino un compilador con conocimientos de medicina. También el apartado cronológico se reduce: el autor de la compilación debería ser contemporáneo o posterior a Juan de Turnamira, médico que constituye la referencia *ante quem* para la datación de obra, luego podría ser Hugus del Valat.

OTROS MÉDICOS

En este apartado, recogemos los nombres de aquellos personajes citados en la obra, de los que no hemos encontrado ninguna referencia. Entre ellos están: Jacobus Olvier (fols. 96v b, 75r b, 85r a, 96v a), Magister Gerardus Cartellis, con recetas que, en su mayor parte, solucionan problemas en la orina (fols. 111v b, 112r b, 117v b, 100v b), Lanceator (fols.58r a, 102r a) y Monacus (118r a).

---

133 E. Wickersheimer, *Dictionnaire biographique des médecins en France au Moyen Age,* III, París, 1936 (reimpr. Ginebra 1979), p. 122-125.

3.6. Conclusiones

Ya hacíamos referencia, al comienzo del capítulo, a la gran cantidad de fuentes utilizadas por el autor de la compilación, hecho que crea una inicial confusión, debida, sobre todo, a la reticencia del compilador a declarar abiertamente cuáles son sus fuentes más importantes, mientras que ilustra sus recetas con gran profusión de nombres de médicos que constituirían sus fuentes secundarias.

Esta complicación inicial ha sido, a nuestro juicio, superada en gran parte, y ello con no poco esfuerzo, de modo que, una vez identificadas las fuentes principales, el esquema del uso de las fuentes en la *Summa medicine* queda clara: dos "pesos pesados" de la escuela Médica de Montpellier, contemporáneos además, van a constituir, respectivamente, la fuente de las dos partes en que está dividida nuestra obra: la primera, la teórica, se basa en el *Speculum* de Arnaldo de Villanova, y la segunda, la práctica, en el *Lilium* de Bernardo de Gordon. Hay otros capítulos dedicados a la fiebre, orina, medicamentos simples y compuestos, etc., que proceden de la obra de otros médicos famosos, como hicimos constar en el capítulo dedicado a la estructura de la obra. Y, en último lugar, el grueso del tratado se completa con recetas de variada procedencia, desde la obra de Razes, pasando por el *Canon* de Avicena hasta recetarios de profesores de la Escuela Médica de Montpellier.

BIBLIOTECA VIRTUAL
MIGUEL DE CERVANTES

4. TRADICION TEXTUAL

4.1 DESCRIPCIÓN DE MANUSCRITOS

Un único manuscrito contiene la *Summa Medicinae* atribuida a Arnaldo de Vilanova: el MII 17 de El Escorial (Madrid) de 176 folios. Encontramos referencias sobre este manuscrito en la obra de Guy Beaujouan[134]. Otra referencia del MII 17 se encuentra en el Catálogo de los Códices Latinos de La Real Biblioteca del Escorial de P. Guillermo Antolín[135], se trata de un códice en papel y pergamino (Tan sólo están escritos sobre pergamino, como pudimos comprobar, los folios 1, 2, 8, 9, 15, 16, 31, 110 y 123); a dos columnas, del siglo XIV, 176 folios, con unas medidas de 292 x 210 mm. La letra se puede definir como "gótica textual corriente" o *littera textualis currens,* la mal llamada "gótica redonda o semigótica". Reservada para los libros ordinarios de buena factura, como los manuscritos escolares o el estudio de las universidades, se utilizó desde comienzos del siglo XIV. No es una escritura rígida, amanerada y siempre igual, sino que varía según el tiempo y las áreas geográficas: en este caso, su procedencia parece ser francesa.[136] No se trata de un autógrafo, pues la letra pertenece a un profesional, un copista que se encarga de fijar mediante la escritura no sólo la *Summa medicinae,* sino también todas y cada una de las obras que forman parte del M II 17 de la Biblioteca de El Escorial. Está claro, pues, que no se trata de un autógrafo, algo que resultaría clave para poder realizar el estudio de la lengua del autor y fijar los criterios de

---

[134] Guy Beaujouan, "Manuscrits médicaux du moyen âge conservés en Espagne" *Mélanges de la Casa de Velázquez* VIII (1972), págs. 161-221. Señala este estudioso en la pág. 167: "a tout seigneur, tout honneur: Arnaud de Villeneuve, malgré d'excellents travaux comme ceux du P. Batllori ou du Dr. Paniagua, il reste à étudier bon nombre des ouvrages que, avec plus ou moins de raison, lui sont attribuées (voir *Prestrinctio traditionis medicine* à l'Escorial)". Ofrece los datos sobre esa obra en la pág.175: *Prestrinctio traditionis medicine*, Esc. MII 17, fol. 2-37vº et 44vº- 117, *explicit* fol. 123.

[135] P. Guillermo Antolín, *Catálogo de los Códices Latinos de la Real Biblioteca del Escorial*, vol III, Madrid 1913, págs. 71-73. En este catálogo se describe el manuscrito con un esquema de la *Summa Medicinae* y el comienzo de sus capítulos más representativos. Además, se nos indica que el manuscrito incluye otras obras.

[136] La nueva nomenclatura de los tipos de letras de este período pueden consultarse en: G. I. Lieftinnk, "Pour une nomenclature de l'écriture livresque de la période dite gotique" en *Nomenclature des écritures livresques du IX au XVI siècle (I Colloque International de Paléographie Latine)*,Paris 1953, págs. 15-34; B. Bischof, "La nomenclature des écritures livresques du IX au XIII siècle" *Ibidem,* págs. 7-14; C. Alvarez Márquez, *Escritura latina en la plena y baja edad media: la llamada "gótica libraria" en España,* Sevilla 1986.

edición, dada la inconsecuencia del texto. Pero, en principio, podemos suponer que, si no se trata del autógrafo, está muy próximo, ya que probablemente no existió otra copia ni tuvo difusión alguna, ya que no hemos encontrado ninguna cita de esta obra.

Tiene notas marginales, muchas de ellas de la misma mano que el resto; estas notas no han sido transcritas en nuestra edición, y son, en su mayor parte, recetas útiles para la curación de la afección que se está tratando en ese momento, y que el compilador añade con posterioridad al texto principal.

Otras notas son posteriores, pues su datación correspondería ya al siglo XV: no son obra de un copista; más bien parece la escritura de un profesional de la medicina que anota con cierto descuido algunas aclaraciones sobre el texto. Faltan las iniciales y capitales. La procedencia de la Biblioteca del Conde-Duque de Olivares no es segura. Encuadernación en rojo de la Biblioteca del Escorial.

En el fol.1r. comienza esta *Prestrinctio*, que nosotros hemos optado por llamar *Summa medicinae,* en primer lugar porque sí se define en fol 1r: *Registrum huius presentis summe* y, en segundo porque tiene todas las características del género literario así denominado.

Del fol.120r al 122 encontramos un opúsculo arnaldiano auténtico, la *Cura podagra arthetice et sciatice edita a magistro Arnaldo de Villanova Montipessulani*; la misma mano se preocupa en decir al margen: *addicio, non est de textu*. Esta obra (opúsculo) termina en el fol. 122r b. *Finis Arnaldi de Villa nova doctoris alte speculationis, scriptum et finitum et completum per magistrum arcium et medicine preclari studii medicine Montispesulani et facultatis excellentis Parisiensis*. Por si hubiera alguna duda se añade: *hic tractatus non est de textu sed quia oportius ipsum ideo locavi*.

-Fol.122v.; añadido de distinta mano tiene: [*I*]*sta est que ordinacio restaurancium quam fecit Reverendus Magister Iacobus Constantini. Electuaria aut respiciunt virtutem vitalem...* Es un único folio y parece aprovecharse el espacio en blanco que quedaba para añadir este texto

La *Summa* continúa en el fol. 123r y termina en la segunda columna de este mismo folio: *Amen. Explicit prestrinctio tradicionis medicine per magistrum Arnaldum de Villa nova,*

doctorem eximium preclari studii Montispesulani. Utilitas istius practice nequit calamo scribi neque lingua proferri tantum pateat intuenti.

Como dijimos anteriormente, el manuscrito posee obras médicas de otros autores relacionados con Montpellier:

-Fol.124r-158v: *Arnaldi de Villanova Antidotarium. (L)amentabatur Ypocras ei quod ars medicine.....finis.Amen. Hic finit antidotarius clarificatus ab excellentissimo alte speculacionis magistro Arnaldo de Villanova. Completus in preclaro studio Montispessulano.*

-Fol. 157v-158r: *Magistri Johannis. Jacobi de naturis paroxismorum scriptus in preclaro studio Montispesulano. [N]ota quod cotidiana affligit cotidie et terciana de tercio ... et sciet multa in scientia practicandi ...Amen.*

-Fol.158v-176r: *Introductorium in practica pro provectis in theorica super primum f. quarti C. Avicenne. Composita per Magistrum Bernardum Alberti de camera medicorum Montispesulani, etc. [I]nclinatus multorum vocibus ut supra quartum Canonis...*

2.- Tenemos que señalar también que hemos encontrado una referencia en el catálogo de manuscritos de Enrico Narducci[137] donde se puede leer: *explicit summarium medicine Magister Arnaldi*. Hemos tratado de localizar este manuscrito en vano, después de varias pesquisas infructuosas, el prof. G. Cavallo, nos envió noticias de la Biblioteca Boncompagni: lamentablemente, dicha biblioteca no existe en la actualidad, puesto que los libros que contenía fueron vendidos en pública subasta y adquiridos por diversas instituciones públicas y privadas de todo el mundo, con lo que se pierde la pista del códice 506 del catálogo de Narducci. Ni siquiera hemos encontrado rastro suyo en la Biblioteca Vaticana, que, según J. Bignami Odier[138], "possède aussi les manuscrits scientifiques du prince Baldassare Boncompagni".

En todo caso, este *Summarium medicinae*, con una extensión de 11 folios, poco puede tener que ver , en principio, con nuestra *Summa*, hecho que nos hace descartar una relación

[137] Enrico Narducci, *Catalogo dei manoscritti ora posedutti da D. Baldassare Boncompagni* , 2ª ed., Roma,1892, el códice nº 506, de 83 hojas (s. XIV), II 2-13 (mutilado el primer folio).

[138] *La bibliothèque Vaticane de Sixte IV à Pie XI. Recherches sur l'histoire des collections de manuscrits avec la collaboration de José Ruysschaert,* Ciudad del Vaticano 1973, p. 265, n. 5.

significativa con nuestro texto.

BIBLIOTECA VIRTUAL
MIGUEL DE CERVANTES

4.2 Nuestra edición

La que aquí se presenta es la primera edición crítica de esta *Summa medicine*, de la que, como ya hemos indicado, sólo se conserva un único testimonio manuscrito, por otra parte, bastante defectuoso, hecho que ha motivado el tener que utilizar las fuentes como segundo testimonio a la hora de realizar nuestra edición, sin olvidar los datos que nos han aportado diferentes textos médicos medievales, tratados de simples, ingredientes...etc.

Ante todo, hemos de señalar que se presentan resueltas, según un procedimiento de crítica interna, las innumerables abreviaturas halladas en el texto, a pesar del riesgo que ello conlleva. El principal problema con el que nos hemos topado en este sentido es la acusada falta de regularidad y coherencia con la que trabajó el autor material del manuscrito: han sido muchos los casos en que la esperanza de encontrar escrita íntegramente una palabra que antes habíamos hallado abreviada se frustraba al constatar que dicha palabra aparecía escrita de dos o más maneras diferentes; el problema se agravaba especialmente cuando las palabras conflictivas teníen origen griego. Ello nos ha obligado a decidir en muchos casos de acuerdo con un criterio estadístico, escogiendo la grafía que, en cada caso, fuera mayoritaria. Así, y por poner sólo unos ejemplos de los muchos que podríamos aportar aquí, hemos optado por *stomachum* (frente a *stomacum*) y *flegma* (por *flema*, *flecma*, *flemma*). Otro aspecto de este mismo problema lo constituyen los grupos consonánticos, también notados de manera muy irregular: hemos optado por la forma *mm* frente a *mn*, por introducir la *p* en ese mismo grupo en casos como *sopmnum*, *autumpnum*, etc., por el grupo *exs* y la doble *c* en verbos como *exsicco*, etc.

Por otra parte, la época en que se escribió y copió la *Summa*, con sus usos y costumbres lingüísticos, nos ha inducido a mantener grafías como la *e* procedente de la monoptongación de *ae* y *oe* y la sílaba *ci* que procede de la palatalización del grupo *ti* ante vocal.

Mantenemos la *y* en palabras latinas en los que esa grafía no es etimológica (*yemi*, *coytum*), llevados tanto por la regularidad de su aparición en el manuscrito como por el conocimiento de que no es una costumbre aislada respecto a otros textos latinos medievales. Por idénticas razones mantenemos el mismo comportamiento para los términos de origen griego, incluso cuando a éstos no les correspondería ser transcritos con la *y*.

También han sido la insistencia en el uso y su carácter no singular lo que nos ha inducido a respetar el empleo de *d* por *t* en casos como *velud* o *capud,*

La puntuación y el empleo de las mayúsculas responden a nuestro personal criterio y al deseo de brindar un texto más claro y accesible. No obstante, hemos de reconocer la utilidad que, en este terreno, nos ha reportado la lectura de valiosos trabajos como los de Polara y Bertini.[139]

Hemos restituido las letras capitales, en su mayoría inexistentes, que seguramente quedaron, como sucede en otros muchos manuscritos medievales, a la espera de ser dibujadas por algún miniaturista.

[139] G. Polara, "Problemi d'ortografia e d'interpunzione nei testi latini d'età carolina" en E. Maierú, ed., *Grafia e interpunzione del latino nel Medioevo*, Roma 1987, págs. 31-52; F. Bertini, "Recenti edizioni di testi latini del XII secolo: esperienze e polemiche" *ibid.*, págs. 103-112.

Para aligerar el aparato crítico hemos omitido, por lo general, los errores evidentes y las variantes propiciadas por errores gráficos de carácter mecánico, ya sea en las abreviaturas o en palabras completas del tipo *cum*/*tum*, *tamen*/*tantum*, *hoc*/*hec*/*hic*, *ex*/*et*, etc. Asimismo, el aparato de fuentes no aparecerá incluido en el aparato crítico sino al final del texto.

BIBLIOTECA VIRTUAL
MIGUEL DE CERVANTES

BIBLIOTECA VIRTUAL
MIGUEL DE CERVANTES

5. EDICIÓN CRÍTICA Y NOTAS

NOTAE

Add. = addidi,addidit.

al. = alius,alius.

cod. = codex...

coni. = conieci.

corr. = correxi, correxit.

del. = delevit

fol. = folium.

inc. = incipit.

init. = initium.

l. = linea.

m. = manus...

marg. = margo, margines.

rel. = reliquit.

scr. = scripsi, scriptum.

secl. = secludendum.

s. l. = super lineam.

sp. = spatium...

seq. = sequens...

tit. = sequens...

vac. = vacuus...

BIBLIOTECA VIRTUAL MIGUEL DE CERVANTES

(**fol. 1r a**) REGISTRVM HVIVS PRESENTIS SVMME. TRACTATVS PRIMVS

Capitulum de elementis
Capitulum de complexione
Capitulum de humoribus
Capitulum de membris
Capitulum de virtutibus
Capitulum de operacionibus
Capitulum de spiritibus
Capitulum de sexu scilicet rebus naturalibus
Capitulum de etate
Capitulum de colore
Capitulum de habitudine

TRACTATVS SECVNDVS

Capitulum de distinccione generali morborum
Capitulum de generali distinccione causarum morbi
Capitulum de generali distinccione accidencium morbi

TRACTATVS TERCIVS

Capitulum de continente, scilicet aere
Capitulum de continente propio, scilicet vestibus
Capitulum de exercicio
Capitulum de natura cibalium in generali
Capitulum de viribus medicinarum
Capitulum de investigacione virtutum medicinarum per priora et primo quomodo cognoscuntur
Capitulum de cognicione ipsarum per racionem
Capitulum de investigacione virtutum medicinarum per posteriora et primo per qualitates
Capitulum quomodo cognoscuntur vires[1] medicine per effectus in generali
Capitulum quomodo noscuntur res per effectus que pendent a caliditate
Capitulum quomodo noscuntur per racionem
Capitulum de medicina aperitiva
Capitulum de medicina mollificativa

[1] *Ante* vires *scr. et post del.* virtutes.

Capitulum de medicina maturativa

Capitulum de medicina digestiva

Capitulum de medicina frangitiva

Capitulum de medicina incisiva

Capitulum de medicina atractiva

Capitulum de medicina mordicativa

Capitulum de medicina rubificativa

Capitulum de medicina pruritiva

Capitulum de medicina adhustiva

Capitulum de medicina corrosiva

Capitulum de medicina disruptiva

Capitulum de medicina putrefactiva

Capitulum de medicina cauterizativa

Capitulum de medicina excoriativa

(**fol. 1r b**) Capitulum quomodo noscuntur virtutes medicinarum per effectus dependentes a frigiditate

Capitulum de medicina confortativa

Capitulum de medicina repercussiva

Capitulum de ingrossativa

Capitulum de incrudativa

Capitulum de stupefactiva

Capitulum quomodo noscuntur per effectus dependentes ab humiditate

Capitulum de medicina inflativa

Capitulum de medicina sanativa

Capitulum de medicina mordicativa

Capitulum de medicina rubricativa

Capitulum de medicina planativa

Capitulum quomodo noscuntur vires medicinarum per effectus dependentes a siccitate

Capitulum de medicina constrictiva

Capitulum de medicina expressiva

Capitulum de medicina opilativa

Capitulum de medicina conglutinativa

Capitulum de medicina consolidativa

Capitulum de regenerativa carnis

Capitulum de mundificativa et abstersiva

Capitulum de sigillativa

Capitulum quomodo noscuntur vires medicinarum per operaciones universalibus similes

Capitulum de medicina provocativa urinam et menstrua

Capitulum de medicina sudoris provocativa

Capitulum de medicina solutiva ventris

Capitulum de medicina mortem inferente

Capitulum quomodo noscitur composicio virtutum medicinarum

Capitulum de cognicione gradus virtutum medicinarum

Capitulum de virtute sopni et vigilie

Capitulum de viribus inanicionis et replecionis

Capitulum de viribus[2] accidencium animi

Capitulum de viribus temporum anni

Capitulum de viribus regionum

Capitulum de viribus coytus

Capitulum de viribus artificii

Capitulum de viribus ludi

Capitulum de viribus balnei

Capitulum de viribus consuetudinis

TRACTATVS QVARTVS

(**fol. 1r c**) Capitulum de distinccione signorum in generali

Capitulum de signis demostrativis sanitatis

Capitulum de signis demostrativis egritudinis et primo de illis que sumuntur a doloribus

Capitulum de signis demostrativis sumptis a tumoribus

Capitulum de signis sumptis in pulsu

Capitulum de signis egritudinum sumptis ab urina continens multa capitula

Capitulum de signis egritudinum sumptis ab egescione

Capitulum de signis pronosticis in generali

[2] Virtutibus *scr. et post del.* tut.

Capitulum de signis pronosticis in speciali super febribus acutis

TRACTATVS QVINTVS QVI EST DE NATVRIS SINGVLARIBVS MEDICINE VNIVSCVIVSQVE SIMPLICIS SECVNDVM ORDINEM ALPHABETI ET PRIMO DE A

Capitulum de auro

Capitulum de argento

Capitulum de ambra

Capitulum de aloen

Capitulum de agarico

Capitulum de asaro

Capitulum de <a>coro

Capitulum de absincio

Capitulum de apio

Capitulum de arthemesia

Capitulum de aristologia

Capitulum de afrodillo

Capitulum de abrotano

Capitulum de aneto

Capitulum de ameos

Capitulum de aniso

Capitulum de allio

Capitulum de arnoglossa

Capitulum de acassia

Capitulum de alcanna

Capitulum de aaron

Capitulum de avenna

Capitulum de alumine

Capitulum de athanasia

Capitulum de agno casto

Capitulum de amido

Capitulum de anthimonio

Capitulum de amoniaco

Capitulum de auripigmento

Capitulum de aspalto

BIBLIOTECA VIRTUAL MIGUEL DE CERVANTES

Capitulum de assafetida
Capitulum de anacardo
Capitulum de aceto
Capitulum de tela aranee
(**fol. 1v a**) CAPITVLVM DE B
Capitulum de balsamo
Capitulum de buglossa
Capitulum de borragine
Capitulum de bdellio
Capitulum de baucia
Capitulum de bedegar
Capitulum de barba ursina
Capitulum de berberis
Capitulum de bolo armenico
Capitulum de borace
Capitulum de bellirico
Capitulum de balauscia
Capitulum de betonica
Capitulum de branca ursina
Capitulum de bistorta
Capitulum de bernice
Capitulum de butiro
CAPITVLVM DE INCIPIENTIBVS A C
Capitulum de camomilla
Capitulum de cypero
Capitulum de cardamomo
Capitulum de cassieffistula
Capitulum de cinamomo
Capitulum de ciclame
Capitulum de camphora
Capitulum de coloquintida
Capitulum de cuscuta
Capitulum de capparro

Capitulum de calamento
165 Capitulum de centaurea
Capitulum de cassielignea
Capitulum de castoreo
Capitulum de cubebe
Capitulum de capilliveneris
170 Capitulum de ciprosso
Capitulum de camedreos et camephites
Capitulum de carvi
Capitulum de cimino
Capitulum de cicuta
175 Capitulum de croco
Capitulum de calamo aromatico
Capitulum de corallo
Capitulum de catapucia
Capitulum de costo
180 Capitulum de cretano
Capitulum de cantabro
Capitulum de colofonia
Capitulum de cancro
Capitulum de cauma
185 (**fol. 1v b**) Capitulum de cucurbita
Capitulum de celidonia
Capitulum de celtica
Capitulum de calce
Capitulum de cepa
190 Capitulum de coriandro
Capitulum de caulibus
Capitulum de castaneis
Capitulum de coctana, id est citonia
Capitulum de ciceribus
195 Capitulum de cauda equina
Capitulum de canabs, id est canapum

BIBLIOTECA VIRTUAL MIGUEL DE CERVANTES

Capitulum de condisi

Capitulum de cornucervi

Capitulum de cardofollo

200 Capitulum de cerasa

Capitulum de cornea

Capitulum de cachimia[3] auri et argenti

CAPITVLVM DE INCHOANTIBVS A D

Capitulum de dragaganto

205 Capitulum de dauco

Capitulum de diptamo

Capitulum de draganto

Capitulum de dactillo

Capitulum de dyagredio idem quod scamonea

210 CAPITVLVM DE INCIPIENTIBVS A E

Capitulum de endivia

Capitulum de epatica

Capitulum de eupatorio

Capitulum de enula

215 Capitulum de epithimo

Capitulum de eleboro

Capitulum de esula

Capitulum de euforbio

Capitulum de elacterino, id est de cucurbita agresti

220 Capitulum de ere usto

Capitulum de erruca

Capitulum de ematite

Capitulum de ebulo

CAPITVLVM DE INCIPIENTIBVS AB F

225 Capitulum de flamula

Capitulum de fu

Capitulum de fraxinio

Capitulum de filipendula

[3] cachimia *corr. ego*.

Capitulum de fumoterre
Capitulum de ferrugine
Capitulum de feniculo
Capitulum de fenugreco
Capitulum de folio
Capitulum de felle
Capitulum de fimo diversorum animalium
Capitulum de ferula
(**fol. 1v c**) CAPITVLVM DE INCHOANTIBVS AB G
Capitulum de gariofilis
Capitulum de genciana
Capitulum de galbano
Capitulum de gumi arabico
Capitulum de gariofilato
Capitulum de grana solis
Capitulum de gych id est galanga
Capitulum de gallitrico
Capitulum de galla
Capitulum de genescula
Capitulum de gladiolo
CAPITVLVM DE INCIPIENTIBVS AB H
Capitulum de hermodactillo
CAPITVLVM DE INCIPIENTIBVS AB I
Capitulum de iusquiamo
Capitulum de ysopo
Capitulum de yario
Capitulum de yreos
Capitulum de ypoquistidos
Capitulum de yunipero
Capitulum de yringis
CAPITVLVM DE KARABE VNICVM
CAPITVLVM DE INCIPIENTIBVS AB L
Capitulum de liquiricia

Capitulum de lapdanio
Capitulum de lilio
Capitulum de licio
265 Capitulum de lingua canis
Capitulum de lapacio
Capitulum de lentisco
Capitulum de levistico
Capitulum de litargiro
270 Capitulum de lactuca
Capitulum de lupino
Capitulum de lauro
Capitulum de lapide magnetis
Capitulum de lolio
275 CAPITVLVM DE INCIPIENTIBVS AB M
Capitulum de mirto
Capitulum de melliloto
Capitulum de malva
Capitulum de menta
280 Capitulum de margarita
Capitulum de mumia
Capitulum de mandragora
Capitulum de men
Capitulum de malagranato
285 Capitulum de malabastro
Capitulum de melle
Capitulum de musco[4]

[4] *Desunt ceterae litterae ab N; hic fortasse deperdita sunt fol.*

<PROLOGVS>

(**fol. 2r a**) <**A**>rtem medicine ab antiquis diffussius traditam prestrinxi cum Dei auxili<o> ne verborum pluralitas pigros egenosque retrahat a tam particulari luce, non glorians dicere novitates nec erubescens edocta rememorare. Etenim novum nichil nec quod prius est pretermittit. Medicina autem, cum sit ars conservativa corporalis sanitatis et egritudinis curativa, necessarie est ut, fine precognito, consilietur de mediis ordinatis ad finem. Et hic presens methodus considerat ista duo, cuius prima pars disposiciones sanabilis corporis et mediorum vires sibi necessarias speculatur; secunda vero pars describit modum operandi et mediorum artificialiter ordinandi secundum exigenciam precogniti finis.

Et pars prima sex habet tractatus, quorum primus constituencia sanitatis ostendit, secundus constituencia egritudinis et adiacencia sibi, tercius vero vires causarum salubrium universaliter speculatur, quartus autem ostendit generaliter signa disposicionum sanabilis predictarum, et in quinto tractatu de naturis medicinarum simplicium fit singulariter mencio specialis, sicut eciam in sexto tractatu fit specialis mencio de naturis ciborum. Et in hoc prima pars methodi terminatur.

Et pars secunda in sex tractatus dividitur. In cuius primo modus operandi, et mediorum ad finem artis ordinandi generaliter describetur, in secundo fit ipsius modi operandi specialis descripcio circa morbos universales, et principaliter circa febres, in tercio vero et sequentibus fit specialis descripcio circa morbos particulares; et eciam tercius de morbis animatorum membrorum, quartus de morbis membrorum spiritualium, quintus de morbis nutritivorum, sextus de morbis generativorum. De istis enim et quibusdam aliis complebitur hic tractatus et operi dabit finem.

Tractatus ergo primus qui constituencia sanitatem ostendit, tot habet considerare quot sunt ea que sanitatem integrant undequaque. Cum enim sanitas sit naturalis consistencia et proporcionabilis ordo omnium naturaliter inherencium corpori, de istis omnibus est speculacio prima, que sub undecim generibus comprehenduntur. Quorum septem sunt principalia, scilicet elementa, complexiones, humores, membra, virtutes, operaciones et spiritus; et quatuor sunt consequencia, scilicet sexus, etas, color et habitudo de quibus per ordinem ostendetur. Et primo de elementis.

(**fol. 2r b**) CAPITVLVM PRIMVM DE ELEMENTIS

<**E**>lementa sunt prima et simplicia principia omnium corporum commixtorum. Cum enim corpus naturale sanabile constitucione participat qualitatibus primis, quod ex doloribus patet necnon participat eorum sub ista que sunt quatuor elementa, scilicet terra, aqua, aer, et ignis, in quibus considerat medicus quidquid potest esse principium immutacionis sanabilis corporis in quantum tale vel tale. Hec autem sunt grossicies et subtilitas, gravitas et levitas et caliditates complexionales. Debet ergo scire quod terra est grossa et gravis, frigida et sicca; aqua est post terram grossa, gravis, frigida et humida; aer vero subtilis et levis, calidus et humidus; ignis vero subtilissimus et calidissimus atque siccus. Et talia in commixtis ab eis causantur.

BIBLIOTECA VIRTUAL MIGUEL DE CERVANTES

CAPITVLVM SECVNDVM DE COMPLEXIONE

<**C**>omplexio est qualitas in commixtis corporibus proveniens ex mutua accione primarum qualitatum donec perveniant ad medium in quo species aliqua corporis mixti constitui possit. Medium autem illud tantam habet latitudinem quanta potest esse dissimilitudo individuorum illius speciei, quoniam nullorum complexio omnino est similis in puncto proprio quod unumquodque suam habet individualem proprietatem, qua differenter ab alio agit aliud vel patitur ab alio. Hec autem dissimilitudo punctualis que innumerabilis est, sicut et individua, nequit comprehendi racione vel arte, sed operantis industrie relinquitur investiganda experimento iuvancium et ledencium et iudicio regibilium corporum. Sed necessarium est hanc medico diversitatem considerare. Cum forma varietur aliqualiter per eam operandi, tota vero latitudo complexionis cuiuslibet speciei reducitur ad temperatam et distemperatam. Est autem temperata complexio illa in qua prime qualitates mutuo se frangunt in eo termino quo resultat potissima disposicio corporis secundum omnem modum qui sue speciei debetur; unde humana complexio dicitur multipliciter temperata, uno modo per relacionem eius ad ceteras species, alio modo per relacionem ad alia individua humane speciei. Et talis vocatur a medicis melior formarum.

(**fol. 2v a**) Alio modo dicitur complexio hominis temperata per relacionem ad homines alterius climatis; alio modo per relacionem ad homines eiusdem climatis; alio modo dicitur complexio individii cuiuslibet quando comparatur ad complexionem cuiuslibet alterius individii; alio modo dicitur complexio hominis temperata per comparacionem ad totam latitudinem complexionis sue proprie, quoniam in uno tempore temperancior est quam in alio. Sed intemperata complexio est in qua corpus complexionatum recedit a potissima disposicione per dominium alicuius qualitatum primarum. Et ideo vel potest esse excessus unius solius qualitatis vel duarum simul. Et secundum hoc distemperata complexio est octuplex, quia quatuor sunt simplices, scilicet calidum, frigidum, siccum et humidum, et quatuor composite, scilicet calidum siccum, calidum humidum, frigidum siccum, frigidum humidum. Et sic sunt octo distemperate et una temperata.

CAPITVLVM TERCIVM DE HVMORIBVS

<**H**>umor dicitur hic corpus liquidum in quo primo convertitur chilus. Et sunt humorum talium quatuor genera, scilicet sanguis, colera, flegma, melancolia. Et horum omnium quedam sunt naturales, quedam[1] innaturales. Naturales sunt que ex disposicionibus sui generis potissimas habent condiciones. Innaturales sunt que ab illis recedunt.

Condiciones vero sanguinis naturales sunt hee: ut sit in complexione temperatus, in sapore dulcis, in substancia mediocris, in colore purpureus, in venis et arteriis rubicundus, cuius generacio est in epate chili ex temperatis partibus. Locus autem naturaliter continens sunt vene et arterie et concavitates cordis, aptus ad generacionem spirituum et ad omnia membra laudabiliter nutrienda; carens autem aliquo predictorum innaturalis est. Condiciones colere naturalis sunt ut sit inter humores in complexione igneus, in substancia subtilis et levissimus, amarus, rubeus, clarus, in epate genitus ex chili partibus igneis. Cuius naturale[2] receptaculum est sistifellis, aptus ad naturalem parcium expulsionem et ad apercionem meatuum, quos viscositas aut grossicies alterius substancie obturare potest. Qui vero caret aliquo predictorum innaturalis est.

Sunt autem innaturales colere fumose species quatuor, scilicet citrina, similis citro maturo, que generatur ex commixcione colere naturalis et flegmatis naturalis in omni membro alio a corde. Alia est vitellina crocea ut vitellum ovi que ex commixcione grossi flegmatis et globosi et naturalis colere generatur potissime in iuncturis et in stomacho (**fol. 2v b**) et intestinis. Alia dicitur prassina, viridis ut succus foliorum porris, que generatur ex usu herbarum et olerum acutorum, maxime viridium, in calido stomacho. Quarta vero dicitur eruginosa, quia similis erugini eris, que ex immoderata adhuscione cuiuslibet alterius colere in omni membro preter cor generari potest, nam perniciosa est ut venenum.

Flegma naturalis est humor aqueus grossus ad modum albugini ovii crudi colore et sapore eiusdem, in epate ex aqueis chili partibus generatus. Receptaculum eius sunt vene tocius corporis, sanguinem membris convenienter adherentem efficiens, ipsa que in defectum sanguinis nutriens, et iuncturas corpore intemperiore intemperata levitate conservans ad motum. Innaturalis vero flegmatis modi sunt quatuor, quorum tres saporibus distinguuntur, scilicet dulce quod ex commixcione sanguinis vel ex digescione quidquam adquirit dulcedinis et minus est frigidum naturali. Aliud est salsum quod ex commixcione colere adhuste vel ex supercalefaccione corporis trium parcium eius causatur, et multo minus

[1] que: quedam *corr. ego.*
[2] naturales: naturale *corr. ego.*

frigidum naturali existit et siccans est. Acetosum autem est ex commixcione naturalis melancolie vel alteracione qua frigidius naturali efficitur. Quartus modus ex substancia distinguitur, nam globosum est et multo minus liquidum naturali et ceteris simile vitreo
35 liquefacto, proinde vitrium dicitur et ab intensa frigiditate causatur, et ceteris est frigidius.

Melancolia naturalis inter humores habet complexionem terre in substancia et colore, ut vinum grossum spissum et nigrum habens saporem acerbum ex acido et pontico mixtum ex terrestrioribus chili partibus genitus. Cuius receptaculum splen, orificium stomachi ad famem exercitans, in omni membro retentivam adiuvans. Innaturalis est illa que ex qualibet
40 predictorum humorum generatur et per adhuscionem maneatur. Et ideo secundum diversitatem humoris a quibus generatur diversificatur et ipsa. Nam que ex flegmate est, minus est sicca quam que ex colera et cetera de iis.

BIBLIOTECA VIRTUAL
MIGUEL DE CERVANTES

CAPITVLVM QVARTVM DE MEMBRIS

<**M**>embrum est pars corporis integralis et solida susceptibilis sanitatis. Membrorum differencias medicus atendit in quatuor: in materia, officio, complexione et corpulencia. Quantum ad materiam, dicit ex sanguine generari illa quorum[1] possibilis est restauracio. Alia autem vocant spermatica, quorum non est possibilis restauracio. Quantum ad officium seu dignitatem dicunt esse aliqua principalia, alia serviencia principalibus. Principalia sunt illa quatuor. Operaciones sunt necessarie omnibus membris corporis ad vivendum (**fol. 3r a**) vel in se aut in suo simili. Et ista sunt quatuor scilicet: cerebrum, cor, epar et testiculi. Ceterorum vero serviencium quedam serviunt mediate, quedam immediate. Item quedam serviunt portando aliquid a principalibus ad alia, quedam portando aliquid ad principalia, quedam emundando a superfluis, quedam defendendo a nocivis, quedam sustentando et cetera, sicut patebit in anothomia. Complexione actuali distinguuntur membra ut sunt partes corporis ut est vivens, nam quoddam dicitur temperamentum respectu aliorum ut cutis, maxime in vola manus et in sumitate digitorum, maxime indicis. Aliorum vero membrorum complexiones dicuntur excedere in aliqua qualitate, licet existente in temperamento iusticie vel proporcionis que eis debetur. Et talis excessus mensuratur per comparacionem ad cutem. Ceterorum vero cor est calidissimum, deinde epar, post caro simplex, deinde musculus, deinde splen, post renes, deinde arterie, deinde vene, postea pulmo; hec enim omnia tacta calidiora cute inveniuntur. Frigidiora autem cute sunt hec quia os est frigidissimum, deinde cartilago, deinde ligamentum, postea corda, post panniculus, deinde nervus, postea nucha, deinde cerebrum, post subus (communiter pinguedo); hec omnia sunt minus sanguinem continencia cute. Sed que molliora et humidiora sunt cute, mollisimum et humidissimum omnium est pinguedo, postea zirbus, deinde cerebrum, postea nucha, deinde caro[2] mamillarum atque testiculorum, deinde splen, postea pulmo, deinde epar, postea renes, postea musculus. Inter duriora et sicciora cute sunt primo os, postea cartilago, post ligamentum, post corda, deinde paniculus, post arterie, post vene, inde nervi motivi, deinde nervi sensitivi. Cetera vero que non sunt nominata ad hec reducantur, quia aut carnosa sunt aut nervosa aut glandulosa aut panniculosa. Et scies quod distingere membra per potencialem complexionem non convenit eis ut sunt partes viventis, sed ut sunt materia causarum salubrium sub racione cibi aut medicine sicut inferius ostendetur. Quantum autem ad corpulenciam membra distinguuntur in simplicia et composita. Simplicia sunt, quorum partes sunt toti similes nomine et racione, qualia sunt arterie, vene, nervus, os, cartilago, cutis, glandula, naturalis pinguedo, caro

[1] illas scilicet quatuor: illa quorum *coni.*

simplex. Composita vero sunt in quorum corpulencia sunt partes diversarum specierum ut cuncta alia que ex istis componuntur, que officialia seu instrumentalia nominantur, quorum composicio diversificatur forma, quantitate, numero parcium et composicione, sicut patet per anothomiam.

<**Q**>uoniam interiorum membrorum corporis humani composiciones omnino ignote erant, placuit veteribus medicis et maxime Galeno ut per anothomiam membrorum interiorum posiciones manifestarentur.

(**fol. 3r b**) Et cum inter bruta animalia quedam nobis in exterioribus similia sunt ut symia, quedam in interioribus ut porcus. Nulla enim nobis adeo similia inveniuntur ut porci, et ideo in eis anothomiam determinamus. Est autem anothomia recta incisio vel divisio que sic fit: porcum debes inversum ponere, per medium gutturis inscindens linguam sibi, primo modo apparebunt que dextrorsum et sinistrorsum quibusdam nervis alligata est qui motivi dicuntur. Et ad ipsam linguam ab inferioribus nervis veniunt quidem nervi qui reversivi dicuntur quia cum ipsi veniant a cerebro ad pulmonem, a pulmone revertuntur ad linguam per quos lingua movetur ad voces formandas. Et ibi iuxta sunt quedam cartilagines glandulose que dicuntur faringes et earum inflacio similiter dicitur. Sunt eciam ibi vere magne glandule in quibus colliguntur humores qui faciunt branchos. In radicibus lingue oriuntur vel continentur duo meatus, scilicet, trachea artheria, per quam transit aer ad pulmonem, et ysofagus, per quem deportatur cibus ad stomachum. Et est trachea arteria super ysofagum super quem est quedam cartilago que dicitur epiglotum que clauditur aliquando super tracheam arteriam ne per eam cibus vel aliquid transeat. Et aliquando aperitur ut aeris aspiracio et respiracio fiat. Inter tracheam arteriam et ysofagum est locus qui dicitur yson, id est, inter duo presipucia, in quo loco quandoque humor colligitur et facit apostema quod dicitur squinancia. Tunc debes separare tracheam arteriam de ysofago et invenies pulmonem et cor. Cor vero magis est in sinistra parte quorum vero quilibet in sua capsula continetur. In capsula cordis colligitur humor qui facit sincopim. In capsula pulmonis, qui facit peripleumoniam. Tunc eciam videbis quamdam venam que concava dicitur et ab epate venit et dirigitur per medium dyafragmatis et subintrat sinistram auriculam cordis; et fit arteria de qua fiunt omnis alie arterie que protenduntur ad membra in quibus fit pulsus, quibus mediantibus, cor colligatum est pulmoni et aerem trahit a fistulis pulmonis in quibus colligitur humor qui facit sansugium. Aliquando colligitur extra eas et facit hanelitum, aliquando intra et extra et facit orthomiam. Quod vero pulmo carnosus sit poteris probare si

[2] caro *iter.*

calamo intromisso insufletur. Sub illis membris est panniculus qui dicitur dyafragma qui dividit spiritualia a nutritivis, et coniungitur tenuitati costarum, in quibus colligitur humor qui facit pleuresim. Tunc debes reverti ad nutritiva. Et computa longitudinem ysofagi usque ad septimum spondile dorsi et ibi incipit os stomachi. Sunt autem spondilia coniucciones spine. Et est os stomachi super dyafragma, stomachus vero inferius. Sub stomacho est intestinum quod dicitur portanarius, (**fol. 3v a**) sub portanario duodenum, sub quo ieiunum, sub ieiuno orbum, sub quo saccus, sub sacco longaon. Et sunt ibi quedam generalia intestina que laterialia dicuntur in quibus fit yliaca passio. A dextra vero parte sub fundo stomachi est epar, et in cuius substancia est capsula, in qua capsula est quasi vesica quedam que sistifellis dicuntur. Et supersunt duo paniculi, scilicet syrbus et syphac, qui sunt implicati velud rete. Quod autem apparet ibi grossum et pingue dicitur zirbus; quod autem subtile dicitur syphac, qui procedunt usque ad splenem, per quos vene transeunt per quas ab epate mititur melancolia ad splenem. Est autem splen oblongum membrum in sinistra parte positum. Loca vero que sunt sub splene et epate dicuntur ypocundria. Tunc debes omnia intestina extrahere et occurret tibi in medio spine magna arteria sub qua eciam magna vena continetur; que arteria fit de omnibus arteriis capitis que retro condensantur in unam magnam arteriam que descendit ad lumbos et a se varias transmitit tam dextrorsum quam sinistrorsum ad inferiora. Vena autem fit magna de venis capitis condensatis que venit usque ad renes et ibi bifurcatur; et ibi fit vena in qua capillares vene infiguntur, et propter nimiam parvitatem[3] sui videri non possunt, per quas a quatuor humoribus urina venit ad renes; sunt autem renes quedam membra oblonga et concava in principiis lumborum; et in renibus decolatur urina a quatuor humoribus. Et tunc invenies ibi duos meatus qui porri urinales[4] dicuntur et per omnes urina in vesicam redundat, nam ipsi infiguntur vesice, qui eciam transeunt per quendam panniculum quo omnia intestina preter longaonem clauduntur, qui vocatur epigastrion, quo aliquando rupto intestina cadunt in oceum supra quod est pinguedo, que vocatur omentum, super zirbum et siphac.

<**D**>e anotomia matricis. Natura in mulieribus disposuit membrum ut quidquid de superfluitatibus in illis toto mense generaretur, hoc temporis spacio tamquam more solito evacuaretur et ad hoc membrum tanquam ad centinam tocius corporis miteretur. Et inde mulieres naturaliter menstrua habent, unde merito muliebria nuncupantur. Est autem hoc membrum ager nature qui excollitur ut fructificat in eo velut in terram bonam semen eicitur

[3] nimia parvitate: nimiam parvitatem *corr. ego.*
[4] uriades: urinales *corr. ego.*

quod adheret in matrice. Et per nature accionem, operante calore, spiritu mediante, scinditur inferius more grani tritici et a se musculos amitit quasi quasdam radices vel ora quibus infigitur matrici, per quas sibi nutrimentum ministratur et fetui futuro. Et sic postea per acciones virtutum futuras, fetus generatur et augmentatur. Est autem matrix interius villosa ut melius semen retineat, unde scortis accidit ex frecuenti coytu ma (**fol. 3v b**) tricem interius ad modum marmoris inuncti adeo deliniri ut nichil seminis possit retinere, inde est quod frequenter non concipiunt. Habet autem matrix septem cellulas. Et si pregnans est in ea, fetum invenies, super quem videbis quasi quandam tunicam, que secundina dicitur, que rumpitur, deinde fetus recalcitrat et exire incitetur, que alligata matrici et fetui invenies, per eam transeuntibus nutrimentum ministratur a matrice ad fetum. Et illi meatus quibus fetus alligunt dicuntur cotillidones. Est eciam ibi quoddam ligamentum quod umbilicus dicitur, qui rumpitur iuxta matricem et omnia fetus egreditur. Cum fetu una exit. Tunc obstatrices illud invenientes accipiunt in quantitate quatuor digitorum iuxta ventrem ligant, ex cuius ligatura fiunt flemones et umbilici.

<**N**>unc de anothomia cerebri videamus. Debes autem continuitatem capitis incidere et, remota pelle vel cute, ocurrent tibi pellicule que dicuntur muscula, sub quibus invenies os quod dicitur craneum; sub craneo est quedam pellicula subtilis que dicitur dura mater, deinde quedam subtilior que dicitur pya mater, deinde ipsa cerebri substancia que habet tres cellulas in quibus continentur tres cellule, quarum prima ymaginativa, secunda racionalis, tercia memoria. In substancia autem occulorum sunt septem tunice: que alba apparet, dicitur coniunctiva; illa vero que est iuxta eam aliquantulum subnigra dicitur cornea; que autem adhuc sub illa est magis subnigra et minor, dicitur vuca; sub istis autem continentur alie quatuor. tunc incide per medium occulum et humor qui primo exierit dicitur albugineus; qui postea clarus et coagulatus dicitur cristallinus; qui vero ultimo exit dicitur vitreus. Nervus autem qui ab interioribus venit ad occulum qui est albus et angustus dicitur opticus et qui venit ad aures otticus. Explicit ista anothomia. Non est de textu.

CAPITVLVM QVINTVM DE VIRTVTIBVS

<**V**>irtus est primum et particulare operacionis principium. Et distinguuntur genera virtutum a medico, scilicet ab ipsis operacionibus proximis et ab origine quam habent a membris. Quantum ad primum dicit quod tria sunt genera virtutum, scilicet animalis, vitalis et naturalis.

Animalis dicitur quia est principium illorum operum vite que tantum conveniunt animali, que sunt cognicio et motus localis. Cognicio enim est duplex, scilicet exterior que quandoque sensibus exterioribus perficitur, et alia est interior tripartita, scilicet ymaginativa in anteriori parte cerebri, extimacio in medio, memorativa in occipite; et huius animalis virtutis medicus dicit cerebrum esse mineram et radicem proximam quia (**fol. 4r a**) eius operaciones primo in eo manifestantur.

Vitalis virtus est illa cuius operacione vita principaliter manifestatur in corpore, cuius fundamentum est cor. Huius due sunt differencie: una est principium passionis in corde a qua procedunt gaudium, tristicia, timor, ira et similia; alia autem activa dicitur, quia facit motum contraccionis et dilatacionis in pulsu et hanelitu.

Naturalis virtus dicitur illa cuius operacione principaliter proficitur et salvatur natura tam speciei quam individi. Cuius duo sunt genera, nam quedam sunt quibus ministrantur, alie sunt ministrantes. Illa autem quibus ministrantur sunt tria: generativa, augmentativa et nutritiva. Generativa est illa que ex residuo nutrimenti corporis simile generanti procreat. Cuius due sunt partes: una que materiam generacionis immutat, alia que naturalem formam parti cuilibet tribuit, que informativa dicitur, sicut alia immutativa dicebatur. Huius virtutis principium sunt membra genitalia que sunt renuculi, virga et matrix. Augmentativa virtus est illa que generatum corpus perducit ad naturalem et debitam quantitatem. Virtus nutritiva est illa que alimenta transmutat in substanciam membri, asimilacione perfecta. Et quod ex eis deperditum fuerit alimenti conversione restaurat, cuius origo est in epate. Virtutes autem naturales ministrantes predictis sunt quatuor, scilicet atractiva, que ad membrum atrahit quo indiget; retentiva, que retinet; digestiva, que retentum transmutat; expulsiva, que superflua expellit.

Quantum vero ad originem quam habent virtutes a membris distingentur, quia alie dicuntur innate, alie influentes. Membrum secundum medicum dicitur regi innatis virtutibus ad quod non veniunt sensibiles meatus a principalibus. Alia autem dicit regi et innatis est influentibus, hoc est, aliunde venientibus. Illud autem quod medicus principaliter tenetur scire in predictis virtutibus est quibus instrumentis perficiunt suas operaciones ut peccata

operacionum recte corrigere valent et perfecciones conservare. Hec autem instrumenta sunt complexio et composicio, quia omnis virtus exercens motum localem per se utitur composicione immediate. Cetere autem utuntur complexione immediate quod in quatuor virtutibus ministrantibus medicus cercius experitur ubi videt atractivam per calidam et siccam vigere, retentivam per frigidam et siccam, expulsivam per frigidam et humidam, digestivam per calidam et humidam. Et quamvis in membro non est nisi unica complexionalis qualitas omnia ista operans, quia particeps est primarum, medicus tamen dicit esse quatuor, quia lapsus cuiuslibet virtutis in quolibet membro qualitatibus distincte alterantibus recte corrigitur ut peccante retentiva distincte sufficit exsiccare; expulsiva debilitata, necesse est humectare, et sic de aliis.

BIBLIOTECA VIRTUAL MIGUEL DE CERVANTES

CAPITVLVM SEXTVM DE OPERACIONIBVS

(**fol. 4r b**) <**O**>peracio naturalis membrorum duplex est. Quedam dicitur simplex que ab unica virtute procedit; alia dicitur composita que a diversis procedit. Item compositarum quedam perficiuntur a diversis virtutibus unius generis, ut segregacio urine et aliorum humorum a sanguine; quia hoc fit partim expulsiva epatis, partim atractiva aliorum membrorum. Quedam vero perficitur a diversis virtutibus diversorum generum ut transglucio que fit partim atractiva naturali, partim[1] animali motiva. Et hanc diversitatem medicus debet in cunctis operacionibus subtiliter prescrutare.

BIBLIOTECA VIRTUAL MIGUEL DE CERVANTES

[1] *Post* partim *del.* atractiva.

CAPITVLVM SEPTIMVM DE SPIRITIBVS

<**S**>piritus est vapor subtilis et pervius ex naturali sanguine generatus ad deferendum virtutes influentes a principalibus membris ad alia et earum operacionibus serviendum. Et quia lator est qualitatum aliqualiter informancium membrum, dicitur a medico lator virtutum cum qualitates operative virtutes aliqualiter dicantur. Et sunt tria genera spirituum quemadmodum et virtutum quarum latores existunt, scilicet vitalis, naturalis et animalis. Vitalis in sinistro cordis ventriculo generatur et abinde per arterias ad cetera membra pervenit, sicut eciam naturalis calor exinde fluens, ita quod calor naturalis et spiritus sunt unus vapor et solum differunt racione, nam idem vapor in quantum membra calefacit temperate dicitur calor naturalis, in quantum vero sub forma vaporis insensibiliter spirat in membris et penetret secundum omnes virtutes, spiritus appellatur. Reliqui vero spiritus licet specie non differant a vitali, tamen racione differunt, quia vitalis cum ab epate fuerit informatus, dicitur naturalis, et exinde per venas cum sanguine ceteris distribuitur membris. Cum autem idem vitalis a cerebro informatur, ad animales acciones exercendas transit in alium, et ex eo, per nucham et nervos ad cetera membra fertur, unde, quia proximo constat ipsum oriri a cerebro, medicus dicit cerebrum esse mineram eius.

CAPITVLVM OCTAVVM DE SEXV

<**R**>es naturales consequentes quecumque aliqua predictorum consequuntur naturali neccesitate sunt quatuor: scilicet sexus, etas, color et habitudo. Quia etas et habitudo sequuntur complexionem ut causam efficientem aut formalem; sexus autem et color partim sequuntur complexionem (**fol. 4v a**) et partim composicionem membrorum. Sexus enim cum sit differencia corporis quantum ad organa generacionis, sequitur diversitatem composicionis illorum membrorum. Et sequitur eciam diversitatem complexionis sicut causam efficientem disponentem ad generacionem maris et femine, quare masculus de racione sexus calidus est et siccus vel minus humidus, femina vero frigida et humida.

BIBLIOTECA VIRTUAL MIGUEL DE CERVANTES

CAPITVLVM NONVM DE ETATE

<**E**>tas est differencia duracionis viventis ex immediatis et corporalibus principiis causata, scilicet de calido, humido, vivifico. Et sequitur complexionem tamquam principium effectivum, et tamquam principium distingens eius differencias que sunt quatuor, scilicet adolescencia, iuventus vel virilitas, senectus et senium seu decrepitas. Adolescencia est etas in qua secundum omnem dyametrum crescunt membra in substancia et virtute, et talis etas respectu aliarum dicitur calida et humida, et durat communiter usque ad 24 annos, licet aliquandoque propter diversitatem regionum iste terminus varietur. Iuventus est etas in qua cessat potencia crescendi et corpus stat in uno tenore, tam in substancia quam virtute. Et est calida et sicca consumpto humido, durans communiter usque ad 40 annos. Senectus est etas in qua percipitur diminucio virium absque sopori, propter defectum innati caloris sequentis defectum sui, scilicet humidi vivifici, ideo respectu precedencium dicitur frigida et sicca, cuius terminus est 80 annos. Senium vel decrepitus est etas in qua sentitur manifesta diminucio virium et substancie corporalis, quia statura corporis incurvatur, membra rugantur et contrahuntur propter defectum calidi et humidi naturalis; ideo frigidior et siccior esencialiter est ceteris licet sit aquosis humiditatibus et indigestis habundancior propter quod frigida et humida dicitur a medicis, quia exsiccantibus indiget; cuius terminus est mors naturalis. Inter has autem etates medicus tantum in etate crescencium distingit notabiles porciones, quia non solum disposiciones crescencium variantur, quantum ad generaciones morborum in eis, sed eciam indigent vario regimine sanitatis. Dividitur autem in etatem infancie, que ad tercium annum extenditur, sequens dicitur dominancium plantativa usque ad octavum annum. Tercium vero dicitur etas concusionis, que usque ad tempus pubertatis extenditur. Et iste due communi nomine puericia vocantur. Quarta est etas pubertatis in qua incipit semen generari in masculis et menstrua in femellis.

CAPITVLVM DECIMVM DE COLORE

(**fol. 4v b**) <**C**>olor dicitur res naturalis quia sine ipso corpus sanabile nequid esse. Et dividitur in naturalem et innaturalem. Naturalis est ille qui convenit corpori ex innatis principiis; qui vero ex supervenientibus innaturalis est. Et uterque consideratur a medico in illis partibus corporis in quibus est sensus manifestus, que sunt quinque, scilicet in cute et in unguibus, in pilis, in occulis et in lingua. Sed in occulis color a complexione et composicione causatur. In aliis vero a qualitate complexionabili tantummodo. In quibusdam immediate, in aliis vero mediante aliquo corpore habenti potenciam tingendi vel colorandi sicut est in cute, in unguibus et superficie lingue, que a subpositis corporibus vel humoribus colorantur. Igitur simplex color in eis singulariter causatur ab humore cuius colorem representat. Mixtus vero ex albo et rubeo a temperato humore causatur. Innaturalis autem color ipsorum a morbo causatur aut ab eo quod iam incipit esse causa morbi. Et hoc vel est sola qualitas alterans vel corpus coloratum ipsius appropinquatum, quod est vel extrinsecus adveniens vel ab intrinseco manans. Colores autem que principaliter a frigiditate causantur sunt albedo et plumbeytas. Nigredo vero et rubedo, rufedo, citrinitas et viriditas a caliditate principaliter causantur. Colores autem occulorum et a complexione et composicione parcium eius causantur et variantur.

CAPITVLVM VNDECIMVM DE HABITVDINE

<**H**>abitudines corporis a complexione[1] efficiuntur, quarum una causatur a temperamento complexionis, et hec est mediocris inter alias ita ut corpus sit mediocriter carnosum, alias moderate, et pingue non nimis nec parvum. Omnes autem alie habitudines ab immoderata complexione causantur, quarum sunt quatuor simplices, scilicet carnositas, pinguositas, extenuacio, macies. Carnositas est habundancia carnis et causatur a dominio caliditatis et humiditatis apte ad nutriendum, pinguositas est pinguedinis superfluitas a dominio frigiditatis et predicte humiditatis causata. Vnctuosior enim pars alimenti pinguedines generat, quia a frigido coagulatur de facili. Extenuacio est defectus carnis. Macies[2] autem est defectus pinguedinis, que ambe possunt a dominanti siccitate causari. Composite vero habitudines nominate due sunt. Quarum una causatur ex habundancia carnis et pinguedinis que crassitudo appellatur. Alia autem causatur ex diminucione pinguedinis atque carnis que extenuata macies poterit appellari.

[1] *Post* complexione *del.* corporis.
[2] macecies: macies *corr. ego.*

TRACTATVS SECVNDVS QVI EST DE CONS (**fol. 5r a**) TITVCIONE EGRITVDINIS. HABET TRIA CAPITVLA. ET PRIMVM EST DE DISTINCCIONE GENERALI MORBORVM. ET PRIMO

<**D**>eterminato de sanitate et cunctis integrantibus ipsam que ante res naturales dicuntur, determinandum est de morbo et omnibus partibus, causis et accidentibus suis, que res contra naturam dicuntur. Cum enim sanitas sit debita consistencia omnium naturaliter inherencium sive inexistencium, aliter patet per contrariorum regulam quod morbus est defectus vel carencia alicuius vel aliquorum que ad naturalem consistenciam requiruntur. Et ideo tot sunt genera lapsuum quot sunt ea que perfectam sanitatem integrant. Hec autem in generale sunt tria, scilicet complexio, composicio et unitas sive continuitas. Quorum unumquodque si corrumpatur, sanitas labitur corporis ab ea secundum duos primos gradus lapsuum. Quorum unus est in quo iudicio sensus manifeste leditur operacio, et talis lapsus formaliter constituit morbum, et corpus paciens talem lapsum dicitur actu egrum. Alius est gradus in quo sensibiliter nondum lesa est operacio membri vel tocius corporis, sed tantum sensus perpenditur evidencia quod non sunt operaciones ita perfecte et moderate sicut[1] in corpore temperato. Et hec eciam dicuntur largo nomine sana lapsa, in quo lapsu tanta est latitudo quod in tres porciones dividitur, nam aliqua sunt corpora tam parum recedencia a temperamento, quod sine impressione forcium causarum non labuntur in egritudinem actu. Et hec dicuntur parum lapsa. Alia sunt que a causis debilibus cadunt in egritudinem actu, et vocantur egrotativa sive egra simpliciter ad differenciam egri ut nunc.[2] Nam egrum simpliciter dicitur corpus quod ex principiis generacionis est tale, egrum vero ut nunc, quod a causis supervenientibus egrotat. Et similiter est de sano et neutro simpliciter vel ut nunc. Nam hoc est tale ex naturali potencia vel impotencia, illud vero accidentaliter evenientibus. Et ideo sanum simpliciter et egrum ut nunc et econverso possunt concurrere sine contradiccione. Alia vero sunt corpora que a causis ledentibus medio modo resistunt, non ita fortiter, ut parum lapsa, nec ita debiliter, ut egrotativa, et ideo dicuntur esse medium inter predicta per comparacionem ad corpus perfecte sanum et corpus egrum ut nunc. Et ideo tale dicitur corpus neutrum, non quidam per abnegacionem extremorum, sed per participacionem utriusque. Et hec participacio potest fieri tripliciter, quia vel participantur extrema indistincte et tunc fit neutrum quod est vere medium sanissimi et egerrimi vel participantur distincte quod nequid (fol. **5r b**) esse nisi dupliciter, quia aut in diversis corporis[3] partibus in eodem

[1] *Post* sicut *del.* perfecte.
[2] nuc *semper scr.*: nunc *corr. ego.*
[3] corporibus *scr. et post del.* bu.

tempore; aut quia in eisdem vel diversis partibus corporis, in diversis temporibus; has enim differencias neutri considerat medicus quia in invencione causarum salubrium iuvant eum. Omnia igitur predicta tria corpora lapsa reponuntur sub latitudine sanitatis, quia non debetur eis regimem curativum sed conservativum aut preservativum. Genera morborum in communi medicus considerat in duobus, scilicet in causis efficientibus et in ipsis lapsuum formis. Et quantum ad causas efficientes ipsorum quinque sunt genera, scilicet regionales, epidimiales, varii seu inequales, hereditarii et contagiosi. Regionales sunt qui multiplicantur in aliqua regione propter contraria et naturalia regionis, que sunt aqua, aer, nutriencia, sicut strictura pectoris in regione frigida et sicca et boreali et ubi vina sunt acerba; calculus renum et vesice ubi aque sunt sabulose et argillose; opilacio splenis et epatis ubi lutuose; bocium gutturis ubi vinose; disinteria ubi salse sunt et vitrose; lippa et obtalmia flegmatica ubi habundancia persicorum, squinancia ubi frequens usus tuberum et fungorum, et sic de aliis. Epidimiales sunt que multiplicantur ex causis accidentaliter corrumpentibus aerem vel aquas vel nutriencia regionis, seu hec corrupcio veniat a celestibus vel elementatis. Varii seu inequales vero sunt illi qui ex malo regimine uniuscuiusque causantur, et ideo varii dicuntur ad differenciam regionalium et epidimalium. Hereditarii sunt illi qui ex generantibus propagantur in genito propter impressionem factam in materialibus principiis generacionis a corporibus generancium, qui morbi secundum communem experienciam sunt podagra et ptisis, lepra et tinea et barras, quod est genus impetiginis, et calculus renum et vesice et rubedo venarum coniunctive que vocatur seble. Morbi contagiosi dicuntur qui a contagio et aproximacione causantur. Et hii sunt communiter lepra et scabies, variola, febris pestilencialis, apostemata venenosa maxime in locis angustis epatis,[4] obtalmia, ptisis et barras et scrofule, congelacio dencium et sebel. Sed quantum ad consideracionem ipsorum lapsuum dividitur morbus in simplicem et compositum. Simplex est in quo tantum est unus lapsus. Compositus est in quo sunt plures lapsus diversorum specierum. Simplicium igitur tria sunt genera: primum est morbus qui fit in complexione et vocatur morbus consimilis, secundum genus morborum est in composicione et vocatur morbus[5] officialis, tercium genus est in continuitate per quem unitas est tam in simplicibus membris quam in officialibus et vocatur morbus communis. Est igitur morbus consimilis malicia complexionis sensibiliter et immediate ledens operacionem membri consimilis in quo est. Et quia mor (**fol. 5v a**) borum cognicio queritur a medico propter ingenium sanitatis, idcirco modis earum diversitatem considerat quot modis eorum sanacio variari potest; ideo circa morbos oportet considerare

[4] epati: epatis *corr. ego.*

speciem morbi et eius fortitudinem vel debilitatem seu intencionem et remissionem, et eius habituacionem vel inhabituacionem et substanciam eius, et causas eius et accidencia, concomitancia et cetera, quia hec omnia ingenia curandi variant. Morbus officialis est innaturalis formacio membrorum sensibiliter ledens operacionem membri organici. Et sunt tot genera morborum officialium quot sunt ea que requiruntur ad naturalem comparacionem membrorum. Et hec sunt quatuor, scilicet forma, quantitas, numerus, posicio. Morbus in forma tot habet species quot sunt que requiruntur ad debitam membri formacionem. Et hec sunt quinque, scilicet figura, concavitas, meatus, asperitas et levitas. Peccatum est in figura ut si concavum sit convexum aut rotundum sicut angulare et cetera. Morbus est in concavitate si ledatur naturalis capacitas membri quod fit dupliciter quia aut destruitur spacium naturale aut generatur innaturale. Morbus in meatu vel poro vel via, quod idem est, fit cum impeditur naturalis deportacio rei per membrum. Et fit eciam dupliciter, aut per destruccionem naturalis vie aut per generacionem innaturalis. Morbus in levitate et asperitate fit dupliciter sicut predicti, quia vel naturalis levitas vel asperitas destruitur aut supervenit innaturalis. Morbus in quantitate seu magnitudine fit cum augetur aut diminuitur excessive naturalis corpulencia membri. Morbus in numero fit cum naturalis numerus membri diminuitur vel augetur. Morbus in posicione vel situ fit cum membrum movetur a situ suo, ut patet in dislocacionibus matricis et aliorum membrorum aut cum unum membrum nimis aliis vicinatur aut separatur ab eo. Tercium genus morborum, quod est solucio continuitatis, aut fit cum deperdicione substancie aut sine, que non habent nomina propia, sed secundum diversitatem membrorum et accidencium concomitancium vel sequencium diversa nomina sorciuntur, nam que fit in cute cum a carne separatur solum, dicitur excoriacio, cum vero non separatur ab ea, sed solum scinditur absque deperdicione substancie, dicitur caraxacio, et cum magis profundatur dicitur scarificacio. Sed in carnosa membri substancia dicitur plaga, si sit recens, si vero sanies fiet, dicitur ulcus. Quando vero est oblongum et concavum et os strictum, dicitur fistula. Cum vero est latum et patulum circumiacencia corrodens, dicitur lupus. Et hoc[6] ipsum si fedam figuram habuerit et tortuosos ramos, vocatur cancer. Solucio vero (**fol. 5v b**) continuitatis in osse, dicitur fractura communiter. In numero vero secundum longum, dicitur fissura, secundum vero transversum dicitur incisio, secundum profundum punctura et sic de aliis. Composicionem morborum considerat medicus quia non solum est principium inveniendi virtutes causarum salubrium sed eciam diversificandi modum preparacionis

[5] morbis: morbus *corr. ego.*
[6] hic: hoc *corr. ego.*

earum, ut vulneri apostemato medicamen applicatur sub forma cataplasmatis vel emplastri, cum tamen applicentur simplici sub forma pulveris, et hic mollificativa et maturativa prius applicantur, hic vero exsiccativa et consolidativa. Et ideo circa morbos compositos principaliter diversitatem modorum complexionis considerat, que sextuplex in genere reperitur quia aut componitur morbus consimilis cum communi aut officialis cum officiali aut communis cum communi aut consimilis cum officiali aut consimilis cum composicioni aut officialis cum communi. Consimilis autem associatur cum consimili aut cum materia, hoc est, cum humorum vicio, aut sine materia, et hoc maxime fit quando pluraliter sunt quatuor species discrasiarum compositarum, que sunt: calida et sicca, calida et humida, frigida et sicca, frigida et humida. Et contingit licet raro quod membrum patitur morbum compositum ex duabus oppositis qualitatibus, ut apparet in subeth, vigilativa, epialia et lipparia et quibusdam aliis in quibus simul est discrasia calida et frigida. Morbi consimiles compositi ex complexione simplicium causarum proveniunt, unde morbi compositi ut plurimum ex humoribus generantur, sicut apostemata quorum cause sunt quatuor in genere, scilicet humoris habundancia, fortitudo membri mandantis et debilitas membri recipientis, apercio meatuum; hec omnes cause concurrunt in humoralibus morbis factis per viam dirivacionis, quia in factis per viam congescionis non est necesse. Superfluitates autem multiplicantur in membris ex malicia regiminis aut nocumento accionis virtutum naturalium aut propter utrumque. Naturalis figura membri corrumpitur aut in utero aut in partu aut postea. In utero quidem aut in ipsa formacione propter maliciam seminum aut post ex malo regimine aut ex egritudine aut molancia cassacione. In partu eciam, si fuerit innaturalis. Post nativitatem corrumpunt figuram extrinseci eciam casuales eventus sicut casus et percussio. Egritudo corrumpens naturalem figuram, defectus et superhabundancia nutrimenti et cetera.

<**O**>pilacio accidit in canali aut propter rem extraneam cadentem in canali, et hoc est extraneum aut in genere suo sicut lapis aut in quantitate sua sicut fex multa aut qualitate sicut materia grossa aut viscossa, aut fit opilacio propter (**fol. 6r. a**) constriccionem que potest in via[7] fieri aut consolidacionem ulceris, aut nascencia ut verrucam[8] ibi aliquam aut propter siccitatem vel frigus constringens. Innaturaliter dilatacio fit propter defectus contentive aut fortitudinem expulsive, medicinam aperitivam, humiditas mollificans, ventositas aut vapor extendens. Innaturaliter exasperant intrinsece, ut humor acutus aut ponticus et corosivus, extrinsece ut cibus, potus aut medicina acuti, pontici et corrosivi aut pulvis aut fumus.

[7] in via *s. l. scr.*
[8] ut verrucam *s. l. scr.*

Innaturaliter leniunt viscosa aut unctuosa intrinseca vel extrinseca. Dermis membrorum diminuitur propter defectum innatum aut supervenientem. Innatus fit ex defectu materie, superveniens defectus, que amissio dicitur, fit vel a causa actu exteriori ut est incisio vel evulsio, conbuscio vel congelacio et venenosa corrosio, aut a causa interiori ut est acuti humoris violencia aut putrefaccio. Superfluus nervus membrorum aut in hiis que sunt similia naturalibus propter habundanciam materie aut virtutis formative aut assimilative fortitudine aut superfluit in hiis que est dissimilia naturalibus, ex superhabundanti superfluitate generata in eis vel aliunde transmissa. Magnitudinem immoderatam fit propter habundanciam bone materie et fortitudo conversive virtutis. Eorum contraria causant parvitatem innaturalem. Situs membri corrumpitur aut a causa extrinseca ut est violencia et improvisa commocio vel impulsio, aut intrinseca que sunt vel ligamentorum mollificacio vel relaxacio ut in iuncturis apparet, vel fissura seu perforacio membri continentis ut in crepatura aut continentis aut contenti mollificacio. Solucio continuitatis vel provenit a causa interiori vel exteriori. Interior causa est humor acutus perforans aut corrodens aut grossa ventositas nimia extensione dirumpens. Causarum extrinsecarum quedam secat, quedam scindit, quedam pungit atque perforat, quedam contundit, quedam distendit, quedam torquendo frangit, quedam violento motu scindit sicut syphac scinditur saltu vel clamore vel nimis tendendo.

CAPITVLVM SECVNDVM DE GENERALI DISTINCCIONE CAVSARVM MORBI

<**C**>onsequenter dicendum est de causa morbi. Et est omne illud ad quod sequitur morbus. Et est duplex causa morbi: quedam per se, scilicet illa que per propriam naturam vel virtutem generat ipsum ut calidum morbi calidi; alia est causa per accidens, que non per virtutem propriam sed occasionaliter causat ipsum, sicut febris est causa morborum (**fol. 6r b**) frigidorum sicut nefresis, tumor splenis, et cetera propter usum frigidorum in febre. Similimodo paralisis et epilensia causat discrasiam calidam epatis propter usum calidorum curancium paralisim. Et in predictis causis medicus tria considerat, quorum unum est genus rei constituentis causam, et secundum hoc dicit quod causa morbi aliquando est res naturalis aut non naturalis aut contra naturam. Secundum est vis imprimendi quam habet causa et secundum hoc dicit quod omnis causa aut est efficiens aut materialis aut dispositiva. Efficiens que cum activa potencia causat eum absque hoc quod sit materia transicionis in corpore, ut medicina calida causat febrem. Et sub hoc genere sunt res non naturales et contra naturam. Materiales que cum potencia passiva generant ut humor putribilis generat febrem. Dispositiva est sicut calida complexio disponit ad calidos morbos, raritas ad calidos et frigidos, opilacio ad febrem, solucio ventris ad ptisim et constipacio ad scothomiam. Tercio considerat circa causas morborum ordinem ipsarum ad morbum et secundum hoc dicit quod alique sunt primitive, alie antecedentes, alie coniuncte.

Primitive sunt que prius agunt aliis et sunt vel res omnino incorporee, ut accidencia animi, aut si corporee sunt, extra corpus habent suum esse, ut sunt omnes res non naturales. Antecedentes sunt vel res naturales ut humor vel contra naturam ut egre disposiciones membrorum. Cause coniuncte sunt que semper sunt morbo coniuncte, sicut discrasie frigide cerebri: causa coniuncta est humor aut vapor frigidus in eo contentus. Antecedens vero est humor aut vapor aliunde missus ut a stomacho et cetera. Cum autem unicuique speciei morborum que supra sunt enumerate conveniant alique species causarum habencium racionem primitive, antecedentis vel coniuctive, efficientis vel conservantis et cetera. Neccese est ad inveniendum formam plene curacionis omnes determinate cognoscere, quarum numerus et ordo subsequentibus tabulis leviter poterit comprehendi.

<**M**>orbus calidus generatur ab eo quod intemperate calefacit corpus. Et hoc fit aut per impressionem alieni caloris aut per retencionem proprii caloris expellibilis a corpore. Intemperatum calorem per se imprimunt motus corporis immoderatus fortis animi motus ut ira, corpus intemperatum calide actu vel potencia vel utroque. Et hoc intrinsecum ut humor aut vapor; extrinsecum ut cibus, potus, medicina, ignis, aer, balneum calidum et cetera.

Supercalefacit eciam humorum putrefaccio; retinent calorem expellibilem nimia clausio vel constriccio venarum, vel viarum expulsionis ut pororum cutis et aliorum membrorum.

<**M**>orbus frigidus generatur ab eo quod alienam frigiditatem introducit in corpore aut ab eo quod auffert calorem proprium. Alienam introducit corpus frigidum actu vel (**fol. 6v a**) potencia vel utroque sive sit intus generatum, ut humor frigidus sive ab extrinseco veniens ut nix, glacies, aer, frigus, balneum frigidum vel cibus et potus et medicina. Auffert calorem proprium quod idem educit a corpore, ut immoderatum exercicium, vel quod disponit ad hoc ut velociter exspiret ut largitas pororum, vel quod prohibet transitum eius ut contricio vel opilacio eius nimia meatuum suorum maxime arteriarum, sicut in dormitacione membrorum apparet, vel quod multitudine sua coartat aut oprimit ipsum ut in scrophulosis apparet semper nimia multitudo sanguinis in arteriis maxime generat morbum frigidum prohibendo transitum naturalis caloris a corde. Aliud quod extingit calorem est quod prohibet ipsum in sua temperie conservari ut nimia clausio pororum et meatuum per quos exspiracio et aspiracio exercetur. Ad extinccionem caloris eciam disponit quies immoderata, quia superfluitates congregat.

<**M**>orbum siccum generant vel que sicca sunt in se vel que resolvunt naturalem humiditatem. Sicca in se dicuntur que talia sunt complexionali virtute a qua informantur interiora ut humor siccus, exteriora ut aer siccus, balneum, aqua salsa vel universaliter mineralis cibus, potus frigidus et medicina intus vel extra applicata. Resolvunt humiditatem naturalem absque siccitate complexionali inaniciones corporis, nimius motus eius, inconveniens motus ut solicitudo, anguscia et tristicia.

<**M**>orbus humidus causatur ab humectantibus immoderate que sunt humida in se vel conservancia quaslibet humiditates in corpore: humida in se actu, intrinseca humida, humidi extrinseci , aer humidus, balneum aque dulcis, humida potencia vel utroque ut cibus copiosus delectabilis, medicina humida. Conservant humiditates immoderatas corporis quies et tranquilitas animi ut gaudium, nimius sopnus.

CAPITVLVM TERCIVM DE GENERALI DISTINCCIONE ACCIDENCIVM MORBI

<**S**>equitur de tercia re contra naturam que est accidens morbi. Et est accidens morbi effectus vel sequela morbi vel cause eius. Et eius sunt tria genera. Primum est lesio vel nocumentum accionis ut indigescio, debilitas visus, malicia hanelitus. Secundum est innaturalis qualitas corporis ut color aut odor et sic de aliis. Tercium genus est innaturalis immutacio exeuncium a corpore que sequitur ad predicta secundo. Primum genus (**fol. 6v b**) tres habet species: prima quia accio que leditur, vel auffertur omnino et dicitur ablacio ut rasitas, vel tantum diminuitur et dicitur diminucio, que per obiectum vel tempus denominatur ut quando non videt tam minuta vel a tanta distancia; aut quia tardius solito digerit et cetera. Tercium est quando accio non fit per formam naturalem et dicitur permutacio ut cum membrum movetur innaturaliter ut in iectigacione, aut cum quis videt vel audit alia quam sint. Item habet tria genera nocumentorum accionis et tot habet species quot[1] sunt acciones per naturam convenientes sanabili corpori sive in genere sive in specie. Accidens vero quod dicitur innaturalis qualitas corporis, est omnis sequela morbi vel omne eius quod sensu pacientis vel alterius inesse percipitur corpori preter nocumentum accionis, et ideo tot habet species primas quot sunt obiecta sensuum particularium. Et obiectum tale vel est plurimum sensuum ut gracilitas, grossicies et cetera vel est obiectum auditus ut tinitus aurium, rugitus ventris, vel est obiectum olfactus ut fetor nasi, ascellarum et cetera, vel visus ut yctiricia, vel gustus ut amaritudo oris, aut tactus ut asperitas, lenitas, supercalefaccio et cetera. Innaturalis immutacio exeuncium vel fit in quantitate vel qualitate aut loco vel tempore exeundi. In quantitate vero si exeuncia in minori quantitate vel maiori aut pluries vel rarius debito apellatur. In qualitate dicuntur exeuncia immutari, si sint alterius qualitatis quam debeant, quod potest esse in omni qualitate quolibet sensu perceptibili. Sed immutacio quantum ad locum si exeuncia per locum inconvenientem egrediantur. Per tempus dicuntur innaturalia quando tardius aut cicius solito eiciuntur. Cause accidencium ut dictum est supra, semper sunt res contra naturam. Verumtamen aliquorum accidencium solum cause sunt res contra naturam, sicut involuntarius motus in spasmo causatur a morbo lacerti. Aliorum autem cause sunt res contra naturam et res naturales simul, sicut est tussis, rigor, vomitus, omnis evacuacio cretica. Et hec causantur a morbo vel causa eius et naturali expulsiva membrorum incitata. Iterum accidencium quedam causantur a morbo tantum ut amissio visus ab opilacione pupille, quedam a causa morbi tantum ut vomitus ab orribili cibo, quedam ab

[1] quod: quot *corr. ego.*

accidente tantum ut a nocumento digescionis aut retencionis solucio ventris. Et sic[2] eciam immutaciones exeuncium causantur a nocumento accionis maxime, quandoque tamen causantur a caliditate corporis, ideo reducitur ad utrumque. Augmentacio enim et diminucio
35 quantitatis exeuncium et tarditas et velocitas exitus ipsorum causantur a nocumento naturalium accionum. Et similiter qualitas innaturalis exeuncium causatur interdum a nocumento[3] ipsorum sicut a (**fol. 7r a**) nocumento atraccionis collere. A sistifelle tingitur urina in croceam, quandoque vero a qualitate corporis, sicut sudor, ab yctiricia tingitur. Particularium autem accionum cause particulares patent in capitulis suis.

BIBLIOTECA VIRTUAL MIGUEL DE CERVANTES

[2] sit: sic *corr. ego.*
[3] *Post* nocumento *del.* naturalium accionum.

<**T**>RACTATVS TERCIVS QVI EST DE POTENCIIS EARVM SALVBRIVM. HABET XXVI CAPITVLA. PRIMVM EST DE CONTINENTE, SCILICET AERE

<**P**>ostquam dictum est de sanitate et egritudine et adiacentibus eis, consequenter dicendum est de salubribus causis que res non naturales a medicis appellantur, quia disposicionem naturalem conservant et efficiunt, si recte corpori ministrentur, si vero indebite, ipsum corrumpunt et destruunt, quarum quedam sunt principales, alie consequentes. Principalium 6 sunt genera: Primum est continens, secundum est exercicium, tercium complexionatum, quartum sopnus et vigilia, quintum inanicio et replecio, sextum accidencia animi. Consequuntur autem hec tempus, regio, coytus, ars, ludus, balneum et consuetudo. Cum igitur iste cause, si indigenti corpori applicentur, indebita quantitate et qualitate sanitatem efficiant, et per opositum sanitatem corrumpant, necesarium est medico, cuius officium est eas comensurare corporibus, diferencias earum cognoscere quibus possunt corpora immutare. De ipsis ergo per ordinem prosequendum. Prima ergo consideracio circa continens est habenda. Et est duplex continens, scilicet commune omnibus ut aer et proprium ut vestes et quecumque operimenta. Aer enim immutat exteriora et interiora, aut per meatus sensibiles ut per os et nares pectoralia, et eciam per poros corporis insensibiles ingreditur ad profunda; hoc autem facit qualitatibus aut substancia vel utroque. Superficiem quidem corporis immutant qualitatibus tangibilibus, profundum aut ipsis aut eciam visibilibus qualitatibus et substancia. Nam lucidus eciam subtilis et purus aerem spiritus et sanguinem subtiliat et depurat, proinde cor letificat, mentem serenat, corpus letificat, digescionem in omnibus membris festinat. Tenebrosus autem et grossus et turbidus aer cor contristat, mentem turbat, corpus gravat, digescionem retardat et impedit prohibendo superfluitates saltim fumosas et vaporosas cito resolvit a corpore. Multis eciam virtutibus insensibilibus informatur aer ab extrinsecis ut stellis aut aliis quibus efficacissime corpus immutat ita ut alicubi (**fol. 7r b**) venenosus sit quandoque et pestifer, et alicubi tyriacalis et alicubi intellectum illuminans, et alicubi racionem permiscens. Tenetur ergo scire medicus a quibus causis immutari potest aer cum qualitatibus aut substancia ut per determinata genera causarum sciat investigare potenciam quam habet immutandi sanabile corpus. Aer vero, qui circa nos est, immutatur a celestibus et elementatibus. A celestibus multipliciter immutatur in diversis temporum spaciis que omnia expedit medicum ex suis preambulis investigata rememorare. Verumtamem manifescius immutatur a sole in quatuor anni temporibus et aliquando in quadris mensium. Et ideo disposicio aeris naturalis manifestam habet diversitatem in medio quatuor temporum, licet in extremitatibus communicent. Quia aer in

medio veris esse debet temperatus in quatuor qualitatibus et ab eo tempus temperatum denominatur; tale vero est illud quod corpus in sua disposicione conservat nec aliqua qualitate manifeste alterat ipsum, quia nec calore facit sudare nec estuare nec frigore tremere vel rigere vel stringi nec siccitate durescere vel arefieri, exasperari vel corrugari aut humiditate mollescere vel torpere aut reumatismis efluere vel gravari. In medio vero estatis calidus et siccus est, sole peragrante leonem. In medio vero autupni est temperatus in frigiditate et manifeste siccus. In medio yemis frigidus est et humidus. Accidentaliter tamen potest in predictis temporibus multis aliis qualitatibus informari. Mutacio vero que fit in aere nos continente ab elementariis corporibus vel fit ab igne vel aqua vel terra aut contentis vel resolutis ab eis. Ab igne enim calefit et exsiccatur. Aqua vero per se aerem vicinum infrigidat et humectat et plus dulces quam salse. Si ex refulgencia radiorum cadencium super eas luminositatem in aere multiplicant et calorem. Terra vero informat aerem qualitatibus atque situ. Qualitatibus quidem nam, si fuerit pinguis et lutuosa humidum, redit aerem et grossum, si vero arida et sabulosa, facit siccum et pulverulentum, arida vero et calculosa, siccum et purum. Terrarum situs est quadruplex, quedam in vertice montis, quedam in declivio, quedam in valle, quedam in planicie. In vertice vero montis comparacione ceterarum omnium parcium subiectarum aer subtillissimus est et purus et frigidus. In valle vero circa quam hinc inde, montes eminent, grossus est et impurus, comparacione verticis. Et calidus in estate, in yeme frigidior, precipue si montes fuerint alti propter umbrositatem. Sed in declivio montis est aer in substancia mediocris, sed quandoque calidior, quandoque frigidior, quam in vertice secundum eius cooperturam vel discooperturam a parte septetrionali (**fol. 7v a**) vel meridionali. In libera planicie aer mediocris est in omnibus disposicionibus suis. Que in terra continentur et aqua immutant aerem in aquis, scilicet stantibus, sicut animalium mortuorum cadavera et putrida aerem inficiunt, sed que in terra continentur, ipsum frequenter immutant, quorum quedam sunt naturalia, quedam artificialia. Naturalia quedam sunt minera, quedam plante, quedam superfluitates ex animalibus generate. Mineralia enim immutant secundum exhigenciam sue nature. Quia minera sulfuris et arsenici calefacit aerem et exsiccat,[1] marcasite et antimonis infrigidat et exsiccat et sic de aliis. Plante vero immutant et quantitate et qualitate. Quantitate quidem nam arbores alte dense ut in silva obumbrant aerem et efficiunt grossiorem. Et si silva fuerit ex parte leonis, algorem boree reprimit, si vero ex parte meridiei, temperat. Qualitate vero informant aerem sicut temperate temperamento, aromatice, suavitate et puritate, fetide orribilitate et sic in ceteris qualitatibus. Superfluitates autem que

[1] exsiccant: exsiccat *corr. ego.*

ex animalibus generantur aut sunt exeuncia a uiuorum corporibus aut sunt relique mortuorum. Inter prima solum fimus immutat manifeste, quia omnis fimus calefacit aerem, sed aliquis exsiccat ut columbinus. Alvus vero sicut vaccinus et porcinus reddit aerem grossum et humidum, omnis tamen dat ei malum odorem. Inter mortuorum reliquias sola cadavera sua putredine immutant aerem. Vapores autem resoluti a terra et aqua et contentis in eis immutant secundum naturam corporum quibus ressolvuntur in tantum ut aliqui vapores pestilenciales et venenosi sint inficientes, spiritus et sanguinem corumpentes et alii aliter. Vapores vero universalius immutantes aerem ventorum differencias causant, quorum principales sunt quatuor iuxta quatuor celi cardines, et omnes ex natura propria sunt sicci. Sed si marini pertranseant aut loca valde aquosa, humiditates abinde ad ulteriores regiones impellunt, sicut auster existentibus inter mare mediterranum et interiorem humidus est. Ex partibus vero inter meridiem et mare predictum est siccus. Boreas vero econtra. Et idem est iudicium de orientali et occidentali, quia quibusdam sunt humidi, quibusdam sicci propter causam predictam. Meridionalis autem de se calidus, septemtrionalis frigidus, ceteri temperati. Possunt tamen omnes in intermediis regionibus accidentales adquirere qualitates sicut frigiditatem, si per loca montosa aut vinosa transierint, caliditatem si per urencia et cetera. Artificialia manifeste aerem immutancia sunt. Mansiones que differunt materia, forma, situ, quantitate et incolatu, quia quidem[2] est secundum naturam proprie materie, quia de lapidibus infrigidant et cetera. Forma principaliter propter defectum longitudinis (**fol. 7v b**) et inspiraculorum et fenestrarum, quia earum habundancia facit aerem puriorem et defectus grossiorem et cetera. Mansio situata in superficie terre subtilioris et purioris aeris est.; subterranea vero grossioris et humidioris, estate frigoris et caloris in yeme, omni tempore reumatismis habundans. Quantitas mansionis longa et alta et magna aerem habent purum omni tempore, frigidiorem; opposita vero calidiorem[3] et minus purum. Immutat eciam spissitudo parietum et tecti ad facilem vel difficilem recepcionem extrinsecarum alteracionum. Incolatus hominum si continuus fuerit in mansionibus, aer erit purior et minus frigidus. Et de opposito humefit aer et frigescit et corrumpitur, maxime si mansio sit arcta, subterranea, spiraculis carens.

[2] quedem: quidem *corr. ego.*
[3] calidiorum: calidiorem *corr. ego.*

CAPITVLVM SECVNDVM DE CONTINENTE PROPRIO, SCILICET DE VESTIBVS

<**O**>perimenta diversificantur natura vel artificio. Natura quoniam eorum materia aliquando ex animalibus sumitur, aliquando ex plantis. Ex animalibus vel de membris, ut corium, vel de superfluitatibus, ut pilus vel saliva, sicut est lana vel sericum. Ex plantis autem fiunt de cortice ut linum, canapum aut flosculo, ut est bombax. Artificia vero quibus diversimode corpus immutat sunt filatura grossa vel tenuis, textura densa vel rara[1] lotura, forma lata vel stricta, tinctura diversa. Omnia communiter operimenta conveniunt in calefaciendo corpus per accidens, scilicet reflectendo fumos et vapores calidos qui spirant a corpore et per consequens rarefaciunt cutim; differunt tamen quia que pilosa sunt amplius calefaciunt et exsiccant et indurant cutim asperitate sua. Lenia vero que fiunt de lino, bombace et serico leniunt et minus calefaciunt nec exsiccant, ymo de natura sua infrigidant. Similiter que de tenui filo fiunt et rara et lata sunt, minus ceteris calefaciunt. Ita et que simplici aqua lavantur et recencia sunt, minus quam que cum lixivio et acutis, ut sapone. Tinctura vero parum immutat nisi quantum visu delectat vel displicet, sed immutant aliqualiter secundum naturam et virtutem tincture. Item pelles habundantes multo pilo[2] molli et leni plus calefaciunt et minus exsiccant. Oposite vero oppositum faciunt. Similiter que fiunt ex colericis animalibus ut vulpibus magis calefaciunt et pulices generant et exsiccant. Que vero ex humidis et calidis, ut ovibus[3], et pediculos fovent. Que vero ex frigidis et siccis vermina[4] vero fovent nisi superfluitate aliqua sordescant.

[1] *Post* rara *del.* rasa
[2] filo *corr. ego.*
[3] calefaciunt et humectant *s. l. scr.*
[4] verminina: vermina *corr. ego.*

CAPITVLVM TERCIVM DE EXERCICIO ET CETERA

(**fol. 8r a**) <**E**>xercicium vel motus uno modo sumitur large pro ocupacione membri cuiusque circa propriam operacionem, sicut exercitatur occulus in videndo et auditus in audiendo, et sic de aliis. Aliter sumitur exercicium ut est motus corporis vel membrorum: per se vel per accidens procreatur. Primo modo dividitur in moderatum et immoderatum. Et est moderatum illud quod fit circa obiectum mediocriter proporcionatum virtuti et in spacio temporis mediocris, cuius terminus est inicium fatigacionis. Tale vero et substanciam et virtutem membri conservat et confortat. Immoderatum vero debilitat et resolvit; et moderata quies conservat, immoderata ebetat. Exercicium secundo modo dictum habet predictas differencias et eciam dividitur in universale et particulare: universale[1] in quo omnia membra corporis moventur, particulare in quo aliquid membrum movetur. Et universalium quiddam est equale in quo omnia membra proporcionaliter moventur ut est ludus pile; inequale ubi non moventur porporcionaliter ut in fodiendo et pedicando. Motuum autem quicumque temperatus est et moderate calefacit et superfluitates membrorum dissolvit; immoderatus[2] vero calefacit et exsiccat et tandem, si nimis continetur, infrigidat consumpto subiecto naturalis caloris. Temperata vero quies temperamentum causat in membris, intemperata vero humectat retinendo superfluitates et tandem infrigidat subfocando naturalem calorem.

[1] verum est: universale *coni.*
[2] immoderatum: immoderatus *corr. ego.*

CAPITVLVM QVARTVM DE GENERALI DISTINCCIONE NATVRE COMPLEXIONATORVM ET PRIMO DE NATVRA CIBALIVM IN GENERALI

<**C**>omplexionatum dicitur hic omne corpus aliud a continente quod potest obviare sanabili corpori. Complexionatorum genera dupliciter considerantur a medico. Vno modo sunt rerum genera a quibus sumuntur, et sic quedam sunt simplicia ut aqua, quedam commixta. Commixtorum quedam sunt mineralia, quedam veietabilia, quedam animalia. Ex mineralibus sumuntur lapides et metalla, sulfur et sales. Ex vegetabilibus multa sumuntur communia vel tota planta vel partes eius, ut de arboribus lignum vel cortex, folia, fructus, flos, gummi. De herbis similiter. De animalibus eciam sumuntur quandoque ipsum totum, ut lepus vel scorpio quando adhuruntur ad opus calculi; quandoque vero aliquid ipsorum, sicut membrum aut humor aut superfluitas. Diversitas autem omnium communiter aplicabilium corpori ostenditur, cum loquimur de simplicibus medicinis. Alia diversitas complexionatorum consideratur a medico prout immutant sanabile corpus. Secundum quam consideracionem sunt tria genera ipsorum, quia vel manifeste immutatur a corpore tantum ut[1] (**fol. 8r b**) medicina vel utroque modo. Nutriens est duplex, scilicet cibus et potus. Cibus enim non mutat corpus nisi materia sua, paciendo transmutacionem sui ad corpus nutritum; ideo dicitur absolute pati. Patitur autem triplicem transmutacionem ab eo: unam in chilo que fit in concavo stomachi, aliam in humorem que fit in concavo epatis, terciam in membrorum substanciam que fit in existencia cuiuslibet membri. Et ideo quod cibus est tantum, non habet differencias ex parte complexionis, sed ex parte substancie. Et sic dividitur in grossum, subtilem et mediocrem. Subtilis est ille qui ab indigenti temperato velociter transmutatur et cito resolvitur ut succus pullorum, vinum subtile, vitellum ovi et cetera. Et cum talibus conservatur sanitas in corporibus temperatis aut diminuti caloris, et casus virtutis celeriter reparatur, et mentales acciones clarius exercentur, sed ad corporales labores non fiunt membra exinde robusta. Grossus autem cibus in omnibus contrarius est ut carnes veteris galine; mediocris vero modico modo, ut carnes anualis galine, panis triticeus bonus. Et ciborum quidam[2] multum nutrit, vel quia paucas habet feces aut quia tarde dissolvitur a corpore. Et per oppositum quidam parum nutrit. Per accidens autem cibus multipliciter immutat corpus vel quantitate sui, in qua, si excedat, gravat stomachum et corpus, crudificat humorem, suffocat naturalem calorem, vel qualitate actuali qua sumitur, vel ordine sumendi sicut sapiens coniecturat. Potus autem officium est cibum reddere mediocriter fluxibilem, ubi

[1] ut *iter.*
[2] quedam: quidam *corr. ego.*

saliva non sufficit. Et liquorum potabilium quidam solus potus ut aqua, quidam potus et cibus, et quandoque medicina ut vinum, et quidam potus et medicina ut acetum.

BIBLIOTECA VIRTUAL
MIGUEL DE CERVANTES

CAPITVLVM QVINTVM DE VIRIBVS MEDICINARVM IN GENERALI

Complexionatum autem quod tantum est medicina manifeste corpus immutat suis virtutibus et non immutatur a corpore, quia in eis substanciam non convertitur. Quia si aliquo modo posset nutrire, non esset tantummodo medicina, sed complexionatum quod est cibus et medicina simul, et immutat corpus qualitatibus suis, et immutatur a corpore sicut est lactuca, allium. Virtutes autem complexionatorum quibus sanabile corpus immutatur sunt tria, quia quedam sunt complexiones prime, quedam secunde, quedam tercie. Quedam sunt proprie magis. Prime sunt quatuor prime qualitates que racione miscibilium insunt mixto, scilicet caliditas, frigiditas, humiditas et siccitas. Secunde sunt que ex gradu mixcionis proveniunt que a primis non differunt, nisi sint intensum et remissum ut virtus adhustiva, aut siccus commixtum scilicet simpliciter ut virtus regenerativa carnis. Tercie sunt que mixtorum formam specificam consequuntur, que eciam "tota species" nominantur, ut est virtus atractiva colere in scamonea, curativa macule occulorum in saphiro et cetera. Igitur prima et secunda virtus complexionales sunt et in complexione (**fol. 8v a**) mutant corpus; tercia que eciam proprietas dicitur non est virtus complexionalis. Manifestat autem virtus complexionalis effectum suum in corpore sub racione temperamenti vel excessus: sub racione temperamenti, quando ex frequenti aplicacione ad corpus temperatum non immutat eum, licet distemperatum alteraret remitendo quamlibet discrasiam; sed alterat sub racione excessus quando alterat complexionem corporis temperati secundum aliquem gradum, quia gradus in complexionalibus est integra distancia recessus alicuius qualitatis a temperamento. Et sunt tales distancie quatuor que, licet in se distingantur proporcionibus universalibus, medico tamen sufficit discernere eas manifestis impressionibus in corpore derelictis. Vnde medicina dicitur habere qualitatem aliquam in primo gradu quando ex frequenti applicacione sui ad corpus temperatum alterat ipsum secundum illam qualitatem; in secundo vero quando in prima obviacione mutat ipsum sine lesione ipsius; in tercio quando in prima obviacione mutat ipsum cum lesione operacionis absque corrumpcione substancie; quarta est cum manifeste membrum corrumpit ut est ulceracio vel mortificacio. Effectus autem proprietatis in genere est duplex, scilicet utilis et nocivus. Et uterque est duplex, scilicet universalis et particularis. Vniversalis in quo proprietas respicit totum corpus, particularis in quo respicit unum membrum ut iacinctus et aurum cor confortant.

CAPITVLVM SEXTVM DE INVESTIGACIONE VIRTVTVM MEDICINARVM PER PRIORA ET PRIMO QVOMODO COGNOSCVNTVR

<**C**>ognoscuntur virtutes complexionatorum dupliciter: experimento et racione. Experimento cum cognoscuntur propriis et immediatis sensibus efficientibus, ut virtus calefactiva, calefaccione et cetera. Sed racione cognoscuntur, cum cognoscuntur sillogismo ducente prius in cognicionem alicuius nature vel passionis habentis respectum vel ordinem ad virtutem complexionati; quandoque ut effectus ad causam; quandoque e converso. Igitur proprietates, quia non habent nisi unicum et immediatum effectum et cause immediate ipsarum sunt nobis oculte, cognoscuntur solo experimento. Sed qualitates generales cognoscuntur experimento et racione, sed quia in experimento potest induci error vel ex parte subiecti vel medicine vel modi applicandi, oportet observare condiciones requisitas ad virtutem experiencie. Et sunt ex parte subiecti tria: scilicet species, ut scilicet fiat experiencia in corpore humano, quia medicine respectu aliorum corporum non habent eundem respectum, conveniencie vel contrarietatis; disposicio scilicet, ut sit optima, vel simplex et equalis; dieta eciam requiritur, ut scilicet sit uniformis et mediocris. Quia lactuca non equaliter infrigidaret famelicum et non famelicum, sed requiritur ex parte medicine quantitas et qualitas conveniens. Quia medicina non in quantitate et qualitate aplicata immutaret sensibiliter, sed una est prima quantitas in qua, si obviet corpori, immutabit (**fol. 8v b**) secundum exhigenciam sue virtutis. Hec autem quantitas mensuratur respectu corporis temperati, quia respectu distemperati quandoque maior est, quandoque minor. Hec autem quantitates dicuntur doses, sive fiant ad pondus, ut 3' III et), sive ad mensuram, ut coclear et briala, quarum diferencie sunt tres in genere, scilicet maior, minor et media. Et quia prima dosis complexionatorum in temperata regione atque respectu corporis temperati est regula inveniendi dosis in ceteris regionibus aliisque corporibus, ideo convenit illam prius scire, de qua vere regule colecte sunt per experienciam a sapientibus. Et prima est complexionatorum[1] in quantum habent racionem absolutam alterancium medicinarum. Secunda vero de dosibus eorum in quantum habent manifestam nutriendi potenciam. Et ideo de primis est compertum in regione temperata ac corpore temperato, quod prima dosis complexionatorum in quarto gradu est 3 I, in tercio 3 I et s., in secundo vero 3 II, in primo vero 3 III; temperato vero non convenit circa dosis. De complexionatis autem habentibus manifestam racionem cibi est compertum quod hec facit in eis 3'quod in aliis 3: sicuti enim prima dosis spice nardi est

[1] *Ante* complexionatorum *add. et post del.* de quibus.

dosis 3 I, sic enim prima dosis mellis sunt 3' II; quia[2] ad secundum et[3] gradum quartum non perveniunt medicine cibales, ideo per regulam istam scietur dosis in distemperatis regionibus, scita differencia regionum. Quia si medicina convenit cum qualitatibus regionis et regio fuerit intensioris qualitatis quam alia, minoretur dosis respectu alterius; si vero opponitur, augebitur, quia in frigida regione maior est dosis calefacientis medicine quam in calida; et in calidiori minor. Et primum augmentum vel diminucio est tercie partis gradatim ascendens usque ad duplum. Qualitas eciam medicine debet esse mediocris, ut sit ab aliena qualitate nudata, qua vel eciam alia corrupcione amiserit naturalem potenciam sue speciei. Ex parte aplicacionis oportet observare quod modus aplicandi sit debitus, qui si ignoretur, caute queratur experimento. Et propter pericula quisque pocius expertis adhereat. Requiritur eciam quod mora sit sufficiens, quia naturalia non in quocumque tempore agunt. Ex parte vero impressionis facte oportet subtiliter discernere effectum per se ab eo qui est per accidens. Illud autem discernitur consideracione ordinis imprimendi et continuacionis et ex diversitate disposicionis corporum. Sive enim effectus per se sequatur effectum per accidens sive precedat, semper ille erit per se qui continuabitur in omnibus aut pluribus corporibus et in eisdem et in omni tempore, quia que per accidens fiunt, raro et in paucioribus contingunt.

[2] qua: quia *corr. ego.*
[3] *Ante* gradum *add. et post. del.* tercium

CAPITVLVM SEPTIMVM DE COGNICIONE IPSARVM PER RACIONEM

<**P**>er racionem cognoscitur virtutes medicinarum dupliciter, quia vel per racionem factam per priora et per causas aut per posteriora et per effectus. Cause autem a (**fol. 9r a**) quibus oriuntur virtutes complexionatorum sunt intrinsece vel extrinsece. Intrinsece sunt materia miscibilium, forma mixcionis et forma specifica a quibus tria genera virtutum oriuntur, ut dictum fuit. Miscibilia ergo quia homogenee aut etrogenee constituunt mixtum, ducunt aliqualiter in noticiam primarum et secundarum virtutum. Quia mixta quorum componencia differunt sensibiliter, neccese est habere differentes virtutes primas vel secundas; et econverso est eciam si diversas habeant virtutes et secundum speciem non differant in componencium quantitate, neccese est ut differant in forma mixcionis. Quantum autem differant, in primis elicitur per comparacionem secundorum componencium ad prima, quia virtus illius elementi magis dicitur in complexionato, de quo magis participant secunda componencia. Que autem differunt per posteriora, cognoscitur ut dicetur postea. Diversitas autem quantitatis componencium in complexionatis atenditur per distinccionem sensibilem in etrogeneis aut per sequestracionem ipsorum in homogeneis. Mixcio eciam cum sit alia distincta, ut in etrogeneis, alia indistincta, ut in homogeneis, et alia eciam sit fortis, in qua componencia difficulter segregantur, et alia debilis oposita, si aliqualiter ducunt in noticiam virtutum complexionatorum. Etrogenea enim necesse est virtutibus differre. Et que perfecte mixcionis sunt, necesse est unum operari secundum quodlibet genus virtutum, quantum est de se, licet accione nature segregantis, retinentis utile et expellentis nocivum aliquod quandoque contingat. Cause eciam extrinsece que racionem habent efficientis considerande sunt, quia ducunt in noticiam virtutum complexionatorum. Hec autem sunt vel complexionatum generantes vel generatum transmutantes. Prime sunt locus et individuum speciei, quorum differencias diversitas causat in virtutibus complexionatorum: nam caulis crescens in montibus aridis terrestris est et stipticus, in humidis autem locis et argillosis humidus est et ventris mollitivus. Stercus eciam bovinum humidum et obtundens pucturas apum, ovinum autem et caprinum siccum respectu alterius et necans fistulam. Transmutacio autem complexionatorum duplex est, nam quedam fit per naturam, scilicet per tempus sue duracionis que distinguitur recencia et vetustate, que efficaciter variant virtutes complexionatorum, nam communiter vetustate exsiccantur omnia. Alia autem transmutacio est accidentalis, que quandoque fit per artem que ex differenciis comprehenditur, quia vel fit per ignicionem vel per congelacionem vel per ablucionem aut contriccionem aut

vicinacionem aut per mixcionem, quod per ignem alteratur aut coquitur elixacione[1] vel assacione aut aduritur et omnes alteraciones fiunt ut adquirat qualitates convenientes corpori vel operi, aut ut amitat inconvenientes[2] corpori vel operi vel utrique, quorum existencia patebunt in preparacione medicinarum. Sed hic sufficit scire quod alteracio facta per ignem aliqua complexionata subtiliat, aliqua ingrossat, aliquibus prestat acumem, aliis vero auffert acumem, aliis aufert venenositatem, quibusdam dat unctuositatem, aliis siccitatem, aliis duriciem, aliis molliciem, aliis dat caliditatem, aliis auffert virtutem propriam et cetera. De congelacione patet quod de se infrigidat complexionatum et (**fol. 9r b**) inspissat et auffert subtiliativam virtutem. Ablucio separat partes igneas acutas a terestribus, ut patet in calce et aloe ablutis, et cetera. Contricio, licet modica, aliquibus medicinis auffert virtutem, ut scamonee, aliquibus dat venenositatem, ut bdellio et agarico, et tanta potest esse contricio quod aliquibus auffert virtutem. Vicinitas eciam et aproximacio corporum immutat complexionatum secundum exigenciam eorum. Permixcio complexionatorum multis intencionibus fit, quandoque ut unum iuvet aliud in virtute propria sicut miscetur zinziber cum turbit, quandoque ut unum debilitet[3] virtutem alterius ut cum opposita commiscentur ut stipticum et lenitivum commixta, quandoque non ut debilitet vel confortet, sed ut defendat membra a malicia eius, ut bdellium intestina a coloquintida. Amplius aliis causis fit permixcio medicinarum. Ex predictis ergo patet quantum necessarium sit considerare medico quidquid ab intra vel ab extra potest esse principium virtutis vel operacionis complexionatorum. Virtutes enim non querunur nisi propter operaciones possibiles maniffestari in corpore sanabili.

[1] elixacione: elixacionem *corr. ego.*
[2] inconveniens: inconvenientes *corr. ego.*
[3] debilitat: debilitet *corr. ego.*

CAPITVLVM OCTAVVM DE INVESTIGACIONE VIRTVTVM MEDICINARVM PER POSTERIORA ET PRIMO PER QVALITATES

<**O**>stenso qualiter per priora que sunt componencia et forma mixcionis, habetur aliqualis cognicio de virtutibus complexionatorum, iam restat videre qualiter earumdem cognicio habeatur per posteriora, que frequencius et clarius sensui subiacent. Hec autem in genere duo sunt: qualitas complexionalis sensibilis sui et[1] effectus ab eo procedens in corpore sanabili. Sensibiles autem qualitates complexionatorum sunt duplices quia quedam sunt disposiciones accidentaliter acquisite, quedam sunt habitus naturales. Prime notificant virtutes complexionatorum secundum respectum que habent complexionata ad suscepcionem ipsarum, nam complexionatum propter[2] suscepcionem alicuius qualitatis accidentalis naturaliter dispositum est ad illud. Qualitates autem sensibiles, que sunt naturales habitus complexionatorum ducentes in noticiam primarum et secundarum virtutum complexionatorum, vel sunt proprium obiectum alicuius sensuum vel commune pluribus: proprium ut color, odor, sapor, duricies, et mollicies; commune grossicies, subtilitas, liquiditas, soliditas, viscositas, pulverizabilitas, muscillaginitates, unctuositas, spissacio, grositas, gravitas et levitas. Omnes enim huiusmodi qualitates notificant virtutes complexionatorum sicut effectus causam, quedam tamen ut effectus immediati, vel duricies, mollicies et sapores, et quedam mediante alio, ut colores mediante luce. Et quia causa forcius relucet in effectu, immediato quam mediato, propter hoc qualitates alique cercius aliis notificant, sicut sapores caloribus. Et quamvis iste qualitates sensibiles que sunt sapores principaliter et odores certificant nos de viribus complexionatorum, non tamen hoc faciunt universales in omni complexionato, quod est aut propter defectum istarum qualitatum sensibilium, ut patet in margarita, cristallo et cetera, aut propter defectum percepcionis ipsarum, quod convenit propter earum obtuositatem et grossiciem aut alterius qualitatis sensibilioris (**fol. 9v a**) ad mixcionem quia excelencia maioris sensibiliter impedit percepcionem minoris sicut patet in opio quod est saporis amari et odoris acuti, ex quibus iudicaretur calidus, et tamen est ad omnino frigidus propter ocultacionem saporis obtusi fundati in eius terrestri substancia que superhabundat in eo; igitur certitudo quam facit sapor ad complexionem est quod significat illam partem complexionati in qua fundatur, ut in subiecto immediato particulare ad omnino qualitatem illam ex qua talis sapor causatur. Et propter hoc convenit scire medico de unoquoque simplicium saporum a qua complexione causatur. Docetur itaque a naturali quia acutus sapor et amarus, salsus et dulcis et unctuosus,

[1] est: et *corr. ego.*

a caliditate causantur secundum plus aut minus. Ponticus vero stipticus et acetosus a frigiditate. Insipidus autem privacio saporum cuius causa est soliditas aut duricies corporis aut aqueum humidum debiliter passum a sicco aut eciam privacio mixcionis. Et quia aliquomodo ducit in noticiam qualitatis complexionalis, ideo medicus numerat eum inter obiecta gustus. Hoc ergo scitur generaliter de complexione per sapores, sed quantum vel in quo gradu potest unumquodque saporale immutari corpus humanum, necesse est corpus ipsum ad operaciones recurrere quas exercet in corpore, quia per differencias impressionum scitur qualitas et gradus dominantis complexionis. Harum autem impressionum que sunt communes gustui et tactui, que perfecte manifestant in organo gustus qui alter tactus est, propterea medicus iudicat complexionatum talem habere virtutem respectu tocius corporis qualem lingua testatur, unde, quia sapor acutus linguam excellenter pungit et perforare videtur, dicitur fundari in subtili substancia; ideo dicitur habere virtutem aperitivam et incisivam et corrosivam. Et inter saporabilia calidius iudicatur, ideo eciam fortiter resolutiva est. Amarum autem in aliquibus convenit cum acuto quia pungit linguam et radit, non tamen ita profundum sicut acutum ideo grossioris substancie iudicatur quod patet per generacionem eius, quia dulcia adhusta fiunt amara. Item pure amara non putrefiunt, sed, quia pungit, dicitur aliqualiter aperitivum et, quia radit, dicitur abstersivum et, per consequens, calidius et siccius. Salsum vero, quia radit superficiem lingue, non tamen ita fortiter, et amarum mundificat et lotivum est. Et quia salsum causatur ex amaro superinfuso aqua, ideo est subtilioris substancie quam amarum, licet sit debilioris virtutis circa superficiem, potest tamen in profundo vehemencius exsiccare. Dulce vero et unctuosum linguam leniunt et dilatant, ideo a caliditate et humiditate procedunt, dulce tamen est calidius, unctuosum, humidius et talia apciora sunt nutrimentum. Ponticum vero et stipticum linguam stringunt et arefaciunt, ideo infrigidant et exsiccant, sed ponticum magis quia exasperat et corrugat, grosse et terestris substancie iudicatur. Stipticum vero in hiis se minus habet. Acetosum autem linguam pungit et perforare iudicatur, ideo aperitivum et incisivum est in hiis conveniens cum aceto, ideo in aliqua sui parte caliditatem habet in subtili substancia sed quia principaliter infrigidat et exsiccat dicitur frigidum et sic quantum ad qualitatem dominantem (**fol. 9v b**) in toto. Sic ergo ex diversis substanciis componitur, scilicet ex multo aqueo insipido et ex pontico terreo, subtiliato, ignito, quod est acutum fortiter, cum predictis commixtum. Varia saporum composicio diversificat eciam impressiones iuxta diversitatem composicionis ipsorum. Quapropter expedit medico huius varietatem considerare ut ex

[2] prompte: propter *coni.*

virtute simplicium valeat perpendi qualiter et quantum res compositi saporis obesse possunt corpori vel prodesse. Et ideo sciendum quod saporum concurrencium aut aliter iuvant alterum immutando corpus aut impediunt. Et si iuvat, forcior est impressio iuvativa vel nocitiva, econverso autem est ubi se impediunt, ultimus est simplex composito et econverso, si componencia se adiuvant. Et omnino oppositum fit ubi impressio facit nociva. Raro tamen contingit quod extremi sapores ut acutus et ponticus per naturam coniungantur in uno complexionato, sed in aliis sepe conveniunt, ut amarus et ponticus in mirabolanis citrinis, ponticus et acidus in prunis viridibus, acutus dulcis et stipticus in cinamomo et cetera. Et iam vix contingir quod diversi sapores commixti undique se impediant, sed quod unus iuvat alterum aut ex parte complexionis aut substancie. Et scias quod iuvant se mutuo aut impediunt sed magis et minus quandoque et quandoque eciam equantur que diversitas convenit vel ex generacione aut ex alteracione supervenienti. Rememoratis igitur impressionibus simplicium saporum satis ellicietur impressio commixtorum aut exemplificabitur de convenienter occurrentibus. Nam complexionatum amarum et acutum tantummodo ut squilla et titimallus omnibus visceribus inimicantur, quia aperiunt fortiter, rarificant et dissolvunt viscera nuda reperientes cum careant stipticitate agregante. Quia nisi viscera essent velata viscosis humoribus ut in flegmaticis crapulosis, iuvarentur maxime amaro et acuto, si acetositas commiscetur. Et stipticitas coniuncta acuto vel amaro sapori tollit nocumentum eorum nec tale ledit viscera, unde mollibus membris et passibilibus abstersione indigentibus est medicamen seccurissimum stipticum et amarum sicut licium occulis et aloe et cetera. Sed in membris rare substancie ut epatis debet stipticitas dominari ut in reubarbaro. Sed in membris compacte substancie dominetur amaritudo ut aloen orificio stomachi convenit. Complexionatum acutum vel amarum equali ponticitate inutile est interius sumptum sed exterius aplicatum confert ubi abtersio et exsiccacio et constriccio fortis est necessaria, sicut sunt ulcera sordida et humida ut fistula et cetera. Talibus enim competit ponticum et amarum. Sed ubi est necessaria constriccio et abstersio cum resolucione compacti et imbibiti humidi direccius competit ponticum et acutum ut in ulceribus corrosivis que venenosa et grossa humiditate habundant ut cancer et lupus antiquus corporum adultorum. Sed si acutus sapor excedat ponticum, tunc magis convenit. Vbi resolucio, consumpcio et subtiliacio est necessaria ut in putridis ulceribus habentibus (**fol. 10r a**) carnes mortificatas ut in cavernis et malo mortuo, quibus autem magis est necessaria refrenacio, id est resolucio fluentis humiditatis et exsiccacio debet ponticitas dominari sicut in eisdem ulceribus cum carnes mortue sunt ablate et humiditas venenosa resoluta. Sed que

sunt amara et salsa abstergunt immundicias cutis. Et quia exsiccant fortiter fit ex eis conveniens lotura in fistulis generatis maxime in membris carnosis, in quo casu forciora sunt amara et salsa et acuta simul ut capitellum. Dulcia vero et acuta convenientissima sunt ad mundificacionem viscerum in omnibus corporibus precipue frigidis et humidis, et si eis stipticitas coniungatur, omnibus visceribus conferunt. Dulce vero et stipticum simul opilatis inimicantur, sed reumatismum[3] pacientibus valde confert, et similiter patet quod dulce et unctuosum convenit solum indigentibus humectacione. Et convenit eciam in digescione compacte superfluitatis ac mundificacione nec non pacientibus opilacionem, qualia sunt extenuata corpora que vestigiis antiqui reumatis molestantur in pectore iam cessante fluxu, in quo casu mixtura butiri et mellis a sapientibus comendatur. Sed dulce et acidum competit istis quos reumata iam fluxa compacta cum opilacione molestant, si corpora eorum fuerint mediocria, et corporibus humidis magis acida. Sed si corpora eorum fuerint frigida et humida, magis congruit amarum et acutum vel amarum et dulce aut plus participans hos sapores quam acetosum. Ad exitum enim predictorum convenit iudicare de quacumque alia complexione saporum maxima. Omne enim compositum sapit naturam componencium, unde medicus tenetur considerare composicione saporum, quia corpora frequencius indigent rebus compositi saporis quam simplicis. Quia sepius occurrunt morbi compositi, quam secundum exihgenciam morbi, tenetur medicus scire componere medicinam diversorum saporum et virtutum, qualem scit efficaciorem ad talem et talem effectum.

[3] reumatissimum: reumatismum *corr. ego.*

CAPITVLVM NONVM QVOMODO COGNOSCVNTVR VIRES MEDICINE IN GENERALI PER EFFECTVS

<**H**>odorum autem quicumque sunt acuti, ut castoreum aliorum ut musci atestantur caliditati et siccitati, qui vero graves sunt et obtusi, ut viola et nenufar, frigiditati et humiditati. Mediocres autem ut plurimum reperiuntur in frigidis et siccis, ut canfora, rosa et sandalum. Colores autem secundum intencionem et remissionem complexionis in eadem specie complexionati ut in ciceribus calidiora sunt rubea vel nigra quam alba. Et porcus albus frigidior nigro. Omnes autem qualitates aliqualiter ducunt in noticiam elementi post dominantis in complexionato per quod aliqua de virtutibus eius cognoscitur, sicut subtilitas ostendit eius profundacionem bonam, (**fol. 10r b**) grossicies oppositum. Similiter viscositas ostendit eius vim opilativam et obturativam, et eciam privacionem siccitatis complexionati; pulverisabilitas autem sibi oppositum, quia terram siccitatem ostendit; liquiditas facit complexionatum fluxibilem et ostendit aquietatem dominari; soliditas sibi oppositum; muscillaginositas eciam infusione sui facit corpus lubricum; spongiositas eciam exsugit humiditates membrorum superfluas, sicut panis furfureus durus aut bis coctus exugit limositates stomachi et per intestina deponit. Et universaliter gravia gravibus elementis habundant et levia levibus.

CAPITVLVM DECIMVM QVOMODO NOSCVNTVR IN SPECIALI PER EFFECTVS RES QVE DEPENDENT A CALIDITATE

<**V**>iso qualiter qualitates naturales complexionatorum ducunt in noticiam elementi predominantis in eis et per consequens primarum et secundarum virtutum, restat videre qualiter hoc idem faciant operaciones ipsorum, unde sciendum quod ab operacionibus ad virtutes argumentatur uno modo immediate sicut ab effectu ad causam immediatam, ut hec medicina calefacit, ergo est calefactiva. Et talis noticia non indiget arte cum procedat ex per se notis. Alio modo argumentatur mediate quando scilicet per effectum unius virtutis argumentatur supra alia a qua prima dependet. Et quia circa talem raciocinacionem convenit error, ideo arte regulatur, que ars et noticia pendet ex duobus, quorum primum est considerare differencias operacionum secundum genus et secundum speciem; secundum est conservare dependenciam vel ordinem unius ad aliam. Prima autem differencia ipsarum est quoniam quedam sunt simplices quedam composite, et simplicium quedam universales, quedam particulares, quedam medie que eciam dicuntur similes universalibus. Vniversales sunt que indifferenter manifestantur in quolibet membro, particulares que ex naturali potencia medicine determinant super membrum, ut confortacio salvie, quia respicit nervos capitis et cetera; medie autem ille sunt que determinant sibi membrum quantum ad operandum iuvamentum; tamen autem nocumentum est utile corpori ut solucio ventris, provocacio urine et cetera. Et quia a secundis operacionibus et virtutibus argumentatur ad primas, et a quibusdam secundis ad alias secundas, ideo principaliter convenit hic species secundarum agnoscere que prout antiqua colegit experiencia subsequentibus tabulis designantur nominibus virtutum a quibus procedant.

Prima tabula	**Secunda**	**Quinta tabula**
Hec dependent a caliditate	Hec a frigiditate:	1 Generativa lactis
1 Subtiliativa	1 Confortativa	2 Generativa spermatis
2 Resolutiva	2 Repercussiva	3 Provocativa menstruorum
3 Abstersiva	3 Ingrossativa	4 Provocativa urine
4 Exasperativa	4 Incrudativa	5 Provocativa sudoris
5 Mundificativa	5 Stupefactiva	6 Solutiva ventris
6 Aperitiva		
7 Mollificativa	**Tercia**	**Sexta**
8 Maturativa	Hec a humiditate:	1 Perniciosa
9 Digestiva	1 Inflativa	2 Venenosa

10 Frangitiva
35 ventositatis
11 Incisiva
12 Atractiva
13 Mordicativa
14 Rubificativa
40 15 Pruritiva
16 Adhustiva
17 Vlcerativa
18 Corrosiva
19 Diruptiva
45 20 Putrefactiva
21 Cauterizativa
22 Excoriativa

2 Sanativa
3 Sordidativa
4 Lubrificativa
5 Lenitiva

Quarta

Hec a siccitate:
1 Expressiva
2 Concretiva
3 Opilativa
4 Glutinativa
5 Consolidativa
6 Carnis regenerativa
7 Sigillativa

3 Tyriacalis

Acutum calefacit.
Amarum et salsum desiccant
Dulce humectat.
Et acetosa et pontica nocent
tussi. Philosophus.

BIBLIOTECA VIRTUAL MIGUEL DE CERVANTES

<CAPITVLVM VNDECIMVM QVOMODO NOSCVNTVR PER RACIONEM>[1]

(fol. 10v a) <**V**>iso numero secundarum operacionum, videndum est quam dependenciam habeant ab invicem et ad primas, ut patet in quarum noticiam ducunt per racionem. Dependencia vero predictarum operacionum ad invicem dupliciter considerantur: primo in communi, secundo particulariter. Commune omnibus est dependere ab invicem altero duorum modorum: vel secundum racionem intensionis et remissionis vel secundum racionem mixcionis; primo modo ut adhuscio a calefacione, secundo modo ut digescio et maturacio procedit ab ea, scilicet caliditate, sed quod mixcione aliarum qualitatum moderatur, ideo considerandum est de unaquaque virtute superius nominata ex qua et quali modo dependeat ut per secundas operaciones adquiratur noticia de duobus, scilicet de primis virtutibus que dominantur in mixtis et de forma mixcionis, quantum possibile est humane obtusioni. Inchoantes igitur a prima dicimus quod medicina subtiliativa est illa que[2] humores grossos et compactos atenuat commutando porciones eius magnas in modicas: quare oportet ipsam habere caliditatem remissam cum subtili terreo fortiter colligatam ut absincium, cepa, camomilla, radix sambuci, radix cucumeris agrestis, altea, abrotanum vetus oleum, costum, rosmarinus. Et differt a resolutiva que humorem sub forma vaporis excludit a membro, quare oportet ipsam esse intensioris caliditatis atingentis, scilicet ad tercium vel ad quartum gradum. Et quia due predicte virtutes penetrant ad profundum, patet ipsas in subtili substancia situari. Et in hoc differt quia limositates aut viscosas humiditates removet a superficie membri vel ab orificiis pororum qui ad eius superficiem terminantur ut borax, yreos, licium, litargirum, nitrum, serpentaria,[3] vitisella, et eciam ab exasperativa que superficiem membri seccando exasperat. Quia istas duas oportet esse intense caliditatis in grossa et terrestri substancia situatas, cum non profundetur, verumtamen intensior est exasperativa quam abstersiva, ideo hec acuta et abstersiva proprie amara debent esse. Et dico proprie ad differenciam mundificative medicine que sordicies leviter inherentes removet a superficie, qualia sunt dulcia cum pauco acumine, sicut mel, quod si multo aquoso frangatur eius acumine sicut ydromel efficitur lenitivum proprie.

<**M**>EDICINA APERITIVA est illa que perforando removet opilacionem vel obturacionem a quoque meatu, ideo oportet ipsam esse subtilis substancie participantis caliditate intensa vel remissa secundum quod vis aperitive fortis aut debilis extiterit ut acorus, absincium, apium, abrotanum, ameos, anisum, assafetida, cassialignea, cubebe, camedreos,

[1] *Tit. deest in cod.; supplevi ex registro in init. operis (fol. 1r).*
[2] qua: que *corr. ego.*

camepiteos, daucus, yris, levisticus, mellilotum, menta, marrubium, rubea tinctorum, reubarbarum, sticados, serpillum, sene, zizibrium, timus.

(**fol. 10v b**) <**M**>EDICINA MOLLIFICATIVA est illa que sua remissa caliditate et humiditate resolvit duriciem membri rarificando et relaxando partes coadunatas, humiditates eciam interius conglobatas faciens ad extra fluere dissolvendo, qualia sunt borago, malva, semen lini, altea, herba aneti, camomilla, mellilotum, storax liquida, amoniacum, bdellium, galbanum, opoponax, carice, id est, ficcus sicce, oleum, adeps caprinum, pulli, anserinum, porcinum, oleum yrinum, medulla cervina, vitullina, fenugrecum, ysopus humida et alia multa sunt.

<**M**>EDICINA MATVRATIVA est illa que sua remissa caliditate et unctuosa vel muscillaginosa humiditate saniem in apostematibus generat materiam apostematis temperate calefaciendo et eius humidum conservando muscillaginitate sua, opilans poros membri qualia sunt semen lini, viole, branca ursina, senecio, radix altee, lapdanum, anetum, storax liquida, frumentum cum sale et oleo, uva passa, saliva hominis ieiune cum frumento, pinguedo porci, farina tritici cum oleo et aqua cocta, adeps anserinus, vitullinus. Et nota quod per accidens possunt maturare infrigidancia et exsiccancia sicut maturat flegmonem et herisipillam per frigiditatem lactuca cocta reflectendo vaporem calidum et per siccitatem ut absincium frixum in oleo flegmonem maturat.

<**M**>EDICINA DIGESTIVA est illa que sua temperate siccitate et aromacitate et caliditati conformi calori naturali cibati iuvat ad digerendum nutriens in potencia confortando calorem naturalem, partim eciam calefaciendo digestibile et humidum eius superfluum exsiccando; et aromaticitate conservans spiritus, cor et mineras virtutum delectabiliter confortando. Et hec sunt cinamomus, spica nardi, xilobalsamum, cardamomum, crocus, costus, galanga, gariofilus, zodoarium, carvi, macis, calami aromatici, ciminum, cubebe, gallia muscata, nux muscata, carpobalsamum, piper, ameos, folium melonis, piper longum, cortex citri, lignum aloes et multa alia.

<**M**>EDICINA FRANGITIVA ventositatis est illa que vaporem grossum et fumum conclusum in cavernis membrorum subtiliando et resolvendo secludit. Qualia sunt anisum, ciminum, piper, ruta, nigella, carvi, apium, trifolium, petrosillum.

<**M**>EDICINA INCISIVA est illa que sua intensa caliditate fundata in substancia mediocriter cum siccitate remissa tollit adherenciam humoris viscosi, tam discontinuando

[3] *Hic iter.* nitrum*, quod secl. putaui.*

partes humidas inter se quam a membri superficie removendo. Qualia sunt rafanus, cepe, semen sinapi, euforbii, squilla, ciperus, camedreos, ius ciceris et alia que sunt acuta et acida simul.

<**M**>EDICINA ATRACTIVA est illa que a profundo membrorum trahit humores ad superficiem absque membri corrupcione. (**fol. 11r a**) Ideo intensam caliditatem debet habere et subtilem et aeream substanciam, quia si grossam et terrestrem inspiraret et constringeret poros, si vero aquosam clauderet obturando. Qualia sunt armoniacum, galbanum, castoreum, axungia leonis, guma rute, et ruta frixa in oleo diptami, serapinum, stercus columbi et anserinum.

<**M**>EDICINA MORDICATIVA est illa que sua virtute ignea plures minutas et invisibiles facit soluciones continuitatis in membro morsum multiplicando divisim ut hec: acetum forte, capitellum, cinis querci, aqua nitrosa, emplastrum de sinapi cum ficubus pistatum, porrum, arsenicum.

<**M**>EDICINA RVBIFICATIVA est illa que sua caliditate intensa humorem atrahit rubicundum ut sunt calamentum incorporatum cum ficubus, sinapi incorporatum cum multa cera.

<**M**>EDICINA PRVRITIVA est illa que complexione vel proprietate humorem pruritivum ut colericum vel vitrosum trahit ad superficiem, aut sua salsedine vel vitrositate fundata in subtili substancia poros cutis ingreditur vel sua lanugine oculte spinositatis pruritum generat in contactis primo modo ut laureola, secundo modo ut sudor equinus aut eciam alterius animalis et fuligo et similia, tercio modo ut urtica.

<**M**>EDICINA ADHVSTIVA est illa que excellencia sue caliditatis et siccitatis subtiliorem partem humorum consumit et grossiorem incinerat in adhurendo. Et hec eadem virtus que dicitur adhustiva in relacione ad humores dicitur ulcerativa respectu membri ut sinapi, piper, squilla et omnia vehementer acuta, calida et sicca.

<**M**>EDICINA CORROSIVA est illa que sua intensa caliditate in grosso terrestri fundata vel mediocri a qualitate obtusa carnis substanciam diminuit paulatine, qualia sunt arsenicum viride, eris, atramentum, es ustum, sal, fex aceti, ossa mirabolanorum et dactillorum, adhusta cerusa, vitriolum, alumen, thucia, antimonium, sapo, litargirum, plumbum ustum.

<**M**>EDICINA DISRVPTIVA est illa que sua non excellenti caliditate in substancia subtili situata humorem putrificatum comminuit ut virtute aperitiva et incisiva quam habet, ut

sunt ista aqua rafani vel succus eius mixtus cum triplo sui de vino albo igneo et gramen et scolopendra, spica romana, lociones capparis, liquirizia, cretanus, tribulus, spargus, aqua citri, zinziber, ciperus, abrotanum, nasturcium, ameos, baccelauri,[4] squiliticum,[5] grana solis, saxifraga, lupinus, petrocillinus, utriusque sandali, yrci trienualis, cicuta, amigdala amara, feniculum, clavularia, paritaria.

<**M**>EDICINA PVTREFACTIVA est illa (**fol. 11r b**) que humiditatem naturalem in membro manentem corumpit, saniem virulenciam procurando ut fructus sambuci, gumi, rute, arsenicum crudum.

<**M**>EDICINA CAVTERISATIVA est illa que sua igneicitate cum multa terrestreycitate coniuncta consumit corporis substanciam duram crustam in eius superficie generando ut atramenta, arsenicum sublimatum, es ustum, pes vituli, pes corvi, uva et multa alia et cetera.

<**M**>EDICINA EXCORIATIVA est illa que sua vehementi abstersione acute vel membro cui aplicatur eradicat cortices tenues vel membranas et non differt ab abstersiva nisi secundum magis et minus.

BIBLIOTECA VIRTUAL MIGUEL DE CERVANTES

[4] bazorlauri: baccelauri *coni.*
[5] squinantum *scr.; post. del.* nantum *et add.* liticum

CAPITVLVM VNDECIMVM QVOMODO NOSCVNTVR VIRTVTES MEDICINARVM PER EFFECTVS DEPENDENTES A FRIGIDITATE

<**M**>EDICINA CONFORTATIVA est illa que ad operandum naturaliter virtutes efficit forciores membraque spiritus tamquam eorum organa vel subiecta augendo spiritualiter per se vel per accidens aut ea, si lesa fuerint, reducendo membra, scilicet ad debitam composicionem, complexionem et unitatem, et insuper spiritus ad complexionem, subtilitatem, humositatem, puritatem, et aromaticitatem ipsis debitam per naturam, et atribuitur confortacio frigiditati precipue quia membra constringendo fortificat ad resistendum nocivis.

<**R**>EPERCVSSIVA est illa que sua frigiditate intensa mediocri terreo, a quo procedit stipticitas copulata, repellit humorem fluentem ad membrum constringendo meatus ut sunt chimolea, galla, glandes, iusquiamus, papaver, mercurialis, memita, plumbum, solatrum, semperviva, ypoquistidos, acasia, rosa, portulaca, virga pastoris, nenufar, plantago, bursa pastoris et alia multa.

<**I**>NGROSSATIVA est illa que sua excellenti frigiditate congellando ingrossat humorem vel cum sua caliditate subtilius ipsorum educit aut cum grossiori ebuliendo permiscet primo modo ut omnes repercussive, secundo modo ut omnes resolutive, tercio modo ut ille que sunt moderate caliditatis vero consumentis subtile.

<**I**>NCRVDATIVA est que frigiditate sua iuvante quandoque humiditate superflua digescionem impedit humorum et alimenti ut citrullus, cucurbita.

<**S**>TVPEFACTIVA est illa que excellencia sue frigiditatis sensum et quandoque motum ebetat mortificando vel obtundendo naturalem calorem instrumentis ipsorum, ut papaver niger, opium, iusquiamus, mandragora pistata, aqua frigida, lenticula aquatica, semperviva, portulaca, psillium, camphora, virga pastoris, gypsus, ypoquistidos.

CAPITVLVM DVODECIMVM QVOMODO NOSCVNTVR PER EFFECTVS DEPENDENTES AB HVMIDITATE

(fol. 11v a) <**I**>NFLATIVA MEDICINA est illa que grossa humiditate sua extendit membra, quibus ventositates seu vapores inaturaliter generate localiter continentur ut pastinaca, rappa, secacul, legumina.

<**S**>ANATIVA est illa que solo decursu liquiditatis sue deponit ab orificiis pororum superflua que leviter inherebant ut aqua calida, brodium, vinum et cetera.

<**M**>ORDICATIVA est illa que sui corporali humiditate auget humiditates ulcerum et inventas prohibet exsiccari ut alchea, branca ursina, senecio, malva et alia humida muscillaginosa.

<**R**>VBRICATIVA est illa que sua humiditate muscillaginosa lenit superficiem corporis duri et asperi in corporis concavitatibus contenti ut exinde facilius educatur ut est humiditas porrorum,[1] succus liquirizie, gummi arabicum, dragagantum, gumi prunorum cerasorum, amigdala, semen melonis, semen lactuce, candi, penidi,[2] viola.

<**P**>LANATIVA sive lenitiva est illa que sua muscillaginitate, humiditate et aliquantulum glutinosa lenit aspersam superficiem et applanat meatum. Et tales sunt medicine lubrificative. Quia ab illa non differunt nisi oleo.

---

[1] puerorum: porrorum *corr. ego.*
[2] genidi: penidi *corr. ego.*

CAPITVLVM DECIMVM TERCIVM QVOMODO COGNOSCVNTVR VIRES MEDICINARVM PER EFFECTVS DEPENDENTES A SICCITATE

<**C**>ONSTRICTIVA MEDICINA est illa que sua stipticitate constringit et aggregat partes membri inspissando poros et obturando meatus ut sunt corallus, bolus armenicus, terra sigillata, porrum, cipressus, acassia, iacintus, sumach, galla, ematites, plantago, succus salicis, cinis tamarisci, balauscia, mummia, ypoquistidos, bursa pastoris, ferrugo, alumen rupis, thucia, pentafilon, portulaca, argilla, antimonium, gipsum, atramentum ustum, stercus asini et alia multa.

<**E**>XPRESIVA est illa que per vehemenciam frigiditatis in grossa et terrestri substancia situate exprimit humiditates in meatibus existentes ut sunt omnia pontica ut pira coctana sorba.

<**O**>PILATIVA est illa que propter terrestreitatem et grossiciem sui ac glutinositatem in meatu figitur, per quem transit sui corpulencia obturando meatus ut sunt panis asimus tritici, crespulle, granum fractum, dactilli, glandes, pulvis collectus in foliis mespuli, mel crudum, ficus, uve recentes et sic de alis.

<**C**>ONGLVTINATIVA est illa que sua viscositate partes distantes adherere facit claudendo meatum ne fluant orificia exterius liquida que continentur in eis ut sunt caseus (**fol. 11v b**) assus, mel, ydromel, omnes succi aquosi fortiter decocti, semina frigida assa, gipsum, folia cipressi, sarcocolla, bolus armenicus, aloes, cortex eris, mirra, bdellium, balauscia, litargirum, mummia, sanguis dragonis, aspaltum, amidum, lolium, tegula usta, filtrum ustum, pili leporis usti.

<**C**>ONSOLIDATIVA est illa que labia vulneris contiguata continuat sua moderata siccitate, prebens glutinositatem sanguini, quo mediante possit nature ministerio labia vulneris colligare, iuvat eciam si talis medicina sit aliquantulum glutinosa, ut sunt thus, mastix, aloe, aristologia, yreos, orobum, litargirum, cerusa, aspaltum, mirra, semen atriplicis, cinis tamarisci, simphitum, mel, cachimia lota, sandalum, farina fabarum.

<**G**>ENERATIVA CARNIS dicitur medicina que sanguinem vulneri advenientem disponit ad celerem conversionem in carnem, aquositatem sanguinis exsiccando, et secundum carnis exhigenciam ipsum moderata caliditate fovendo.

<**M**>VNDIFICATIVA ET ABSTERSIVA per accidens solum carnem generant, quia humiditates sordidas prohibentes carnis generacionem extirpant.

<**S**>IGILLATIVA est illa que excellencia sue siccitatis cum temperie caliditatis et

frigiditatis nullam mordicacionem participans inducit cutem vel eius vicarium in vulneribus maxime profundis que substanciam carnis perdiderunt, ut sunt solee veteres de corio bovis
35 pulverizate aut cortex ulmi vel quercus, scoria ferri lota et omnes lapides molares usti et loti et breviter pontica leviter adhusta et lota.

BIBLIOTECA VIRTUAL MIGUEL DE CERVANTES

CAPITVLVM DECIMVM QVARTVM QVOMODO NOSCVNTVR VIRES MEDICINARVM PER OPERACIONES VNIVERSALIBVS SIMILES

<**D**>icto de medicinis habentibus operaciones universales, sequitur de operacionibus habentibus[1] operaciones universalibus similes, que superius in quinta tabula sunt nominate, quarum due prime, scilicet generativa lactis et generativa spermatis, in hoc conveniunt, quod ambe sunt materia nutrimentalis calide et humide complexionis, sed differunt quia generativa lactis debet esse temperancioris caliditatis et aquose humiditatis maioris quam generativa spermatis, cum caliditas forcior et eius humiditas glutinosior et generat lac per se, ut sunt herba trifolii, pastinaca, rapa, baucia et semen eorum, radix feni recentis et caules semicocti, pisces elixi, brodia pinguia, vinum rubeum limphatum, quia generativa lac per accidens possunt esse alterius complexionis sicut sunt calida in flegmaticis et frigida in colericis mulieribus, primo modo ut feniculum, anetum, anisum, carvi, piper, maratrum, et cetera, secundo modo ut lactuca, spinargia, semina frigida, sed sperma generant teneritas sparagii et semen ipsius et semen cepe, baucie, pastinaca assa, radix yringi, secacul, caro assa vel frixa, ova mollia frixa, legumina perfecte cocta cum pinguedine, risi, castanea, dactilli, lingua avis dulcis, costum, zinziber conditum, piper (**fol. 12r a**) longum, galanga, satirion, semen urtice, testiculi vituli et gallorum, cerebella maxime passerina et columbina, grana ulmi, stincus, nux indica.

<**P**>ROVOCATIVA VRINAM ET MENSTRVA per qualitates complexionales non differunt in virtute, sed in mensura virtutis, quoniam utraque est aperitiva meatuum inferiorum et subtiliativa sanguinis et grossorum humorum, sed medicine provocative menstrua habent forciorem aperiendi et subtiliandi potenciam, quia maior est grossicies sanguinis quam urine, maxime in sexu femineo. Medicine autem in quibus igneitas fortiter copulatur gravibus elementis aperiunt meatus inferiores, ut superius patuit in capitulo aperitive medicine. Et hec provocant urinam: bruscus, sparagus, gramen, liquirizia, radix feniculi, petrosillum, tribulus, ameos, anetum, carvi, pentafilon, capparrus, bacce lauri, cyperus, edera, siler montanum, spica nardi, spica celtica, amigdala amara, saxifraga, grana solis, sanguis yrci trienualis, lapis lincis, lapis agapis, apes uste, cicade uste, cantarides uste, vespe, grillus, folium celidonie, abrotanum, politricum, adyantos, semina frigida, cetarach, cimices immissi per virgam, sanguis cuniculi, et alia multa. Hec autem provocant menstruam proprie: savina, tymus, abrotanum, calamentum pulegium, arthimisia, tanacetum, storax, calamus aromaticus, ameos, utraque spica, xiloaloes, rubea maior, cetharach, ciclamen, siler

[1] habentes: habentibus *corr. ego.*

montanum, aristolloquia, rosa, beonia, vitellina, camomilla, pionia, nigella, iuniperus, ciperus, diptamus, camedreos, camepitheos, costus, genciana, origanum, galbanum, opoponac, origanum, sapi, asse fetide, afrodillus, prassinum, radix ebuli, achorus, fenugrecum, eupatorium, farina lupinorum, sponsa solis, yreos, mirra, xilobalsamum, carpobalsamum, centaurea, cicuta, politaria, agnuscastus, apium, trifolium, petrosillum, levisticum, ruta, ypericon, aqua ciceris, maratrum, zizeleos, daucus, maiorana, eleborus uterque, asarum, amigdala amara et multa alia.

<**S**>VDORIS PROVOCATIVA est a caliditate intensa in subtili substancia et non copulata in terreo multum vel aqueo, sed in substancia levi et subtili, ut sunt anthos, sambucus, flos eius, pulegium, calamentum, levisticus, ruta, agnus castus; cum iste medicine habeant substanciam levem igneam et aeream operantur acuto diffuso odore. Sed sunt aliqua frigida ut ordeum, avena, malva, et molaria, que provocant sudorem per accidens, quia caliditate actuali et sunt in substancia terrestri vel aquose.

<**S**>OLVTIVA VENTRIS per qualitates complexionales ad aliqua supradictorum reducitur, quia vel solvit expellibilem dissolvendo vel exprimendo vel mundificando aut lavando aut mollificando aut mordicando et cetera, vel solvit a virtute specifica que est atrahere a stomacho et intestinis; et solvere ventrem non est effectus mediatus medicine atractive que operatur a tota proprietate ymo virtutis expulsive et cetera.

(**fol. 12r b**) <**M**>EDICINARVM MORTEM INFERENCIVM duo sunt genera, quia quedam interficiunt per excellenciam qualitatum complexionatorum ut opium et euforbium. Et ideo per hoc ostendunt qualitates primas in eis. Alie mortem inducunt propter contrarietatem quam habent a tota specie cum humano corpore, scilicet a virtute specifica ut napellus. Et talis medicina dicitur proprie venenum vel medicina venenosa. Et idem est iudicium de tyriacali que proprie contrariatur veneno a tota specie.

CAPITVLVM QVINTVM DECIMVM QVOMODO COGNOSCITVR COMPOSICIO VIRTVTVM MEDICINARVM

<**P**>ost consideracionem simplicium virtutum in medicinis dicendum est de compositis, quia ad rectam aplicacionem membrorum convenit virium ipsarum composicionum atendere, quarum composicio tot modis variari potest quot modis in eadem medicina possunt concurrere simplices supra tacte; cuius diversitatis condicio sive consideracio reducitur in proposito ad tria consideranda, quorum primum est cernere quod et que predictarum virium in predicta medicina concurrant, secundum est contemplari an concursus earum sit iuvativus corpori aut nocitivus, tercium est exercitari circa illud per quod celerius et cicius habetur noticia composicionis predicte; que noticia licet haberi possit per experienciam impressionum et effectuum medicine in corpore relictorum tamen celerius habetur per consideracionem saporum concurrencium in eadem medicina. Et cum ista via procedit, debet habere gustum sanum et sobrium immunem ab omni sapore et ieiunus gustet medicinas et atente considerat diversitatem saporum ocurrencium, gustui notando memoriter quis forcius aut minus fortiter gustum immutet, ut eciam non solum naturam saporum sed excessum unius ad alterum comprehendat et tunc iudicabis de viribus medicine sicut traditum est supra in composicione saporum. Et in gustando exercitatus poterit multas cognoscere de virtutibus medicine sicut patet in cinamomo; ubi coniunguntur quatuor sapores, scilicet: acutus, dulcis, stipticus, et salsus; sed acutus est ceteris forcior, deinde dulcis, inde stipticus, ultimo salsus. Tria enim caliditati atestantur, scilicet: acutus, dulcis et salsus. Et tria siccitati, scilicet: acutus, stipticus, salsus. Et quia humiditas dulcis est temperata, non potest compescere siccitatem sicut frigiditas stipticitati, caliditate; ideo amplius exsiccat quam calefaciat. Et ita in aliis, considerata virtute simplicis saporis cuiuslibet, scietur virtus compositi vel commixti.

CAPITVLVM SEXTVM DECIMVM DE COGNICIONE GRADVS VIRTVTVM MEDICINARVM

<**E**>x noticia enim investigandi primas et secundas virtutes in medicinis pendet eciam noticia quantitatis vel gradus ipsarum, considerata impressione quam relinquid medicina in corpore, quia sicut immutat fortiter aut debiliter sic est in alio gradu, ut dictum est supra.

<**C**>onsiderata eciam impresione quam medicina (**fol. 12v a**) facit in gustu, quia que excelenter immutat collocatur in superioribus gradibus, que vero non excellenter, in inferioribus, ideo quia excellencius movent gustum, ponticum et acutum locantur in quarto gradu, amarum autem et salsum et acidum ponuntur in tercio gradu. Alii autem sapores locantur in inferioribus gradibus. Verumtamen stipticum et dulce elevantur in duplo supra insipidum et unctuosum. Et nota quod humiditas per se non elevatur ad tercium gradum, ut siccitas ad quartum, sed cum adiutorio et adiunccione caliditatis aut frigiditatis ad istos gradus elevantur quandoque. Et hanc artem tenetur medicus scire propter variacionem principaliter complexionis medicinarum ex diversitate regionis causatam, cum oporteat ipsum ad propriam experienciam recurrere, quia non potest aliqua doctrina de viribus complexionatorum ubique doceri. Et quia respectu corporis temperati graduantur a sapientibus medicine, ideo complexio eius determinatur ad unum gradum pocius quam ad plures, quorum impressionem patent respectu distemperatorum corporum diversorum. Tanta ergo sufficiant ad habendum noticiam de viribus complexionatorum.

CAPITVLVM DECIMVM SEPTIMVM DE VIRTVTE SOMPNI ET VIGILIE

<**C**>onsiderata potencia continentis, exercicii et complexionati, sequitur quarto de sompno et vigilia dicere. Quamvis totum corpus immutent, specialiter tamen cerebrum, ex cuius disposicione proximo causatur. Est enim sompnus quies cognitivarum virium, maxime sensitivarum et omnium voluntarie motivarum, propter diminucionem spirituum in cerebro et defectum emanacionis ipsorum ad organa sensus eciam motus. Vigilia vero est exercicium virium predictarum propter causam contrariam. Immutant autem corpus per se et per accidens. Sompnus enim secundum medicum per se calefacit profunda corporis velud viscera et loca prime et secunde digescionis. Superficiem autem corporis et extrema infrigidat propter reclusionem naturalis caloris et spiritus circa locum digescionis prime et secunde. Et humectat eciam membra precipue interiora condensatis vaporibus resolutis a nutriente et ad membra reflexis, et ideo si minus prolixus fuerit, multiplicat[1] reumatismos et egritudines humidas ut appoplexiam, litargiam, molliciem nervorum et similia, maxime retentis expellibilibus. Effectus autem calefaccionis et humectacionis inequalis est propter diversam formam decumbendi, nam epar illorum amplius calefacit qui supra latus dextrum dormiunt. Similiter illis manifescius accidit litargia et nocumentum memorie et nervorum qui supra dorsum dormiunt resupini et sic de aliis. Vigilia vero contrarium operatur, nam profundat, infrigidat et exsiccat, movendo cunctas exalaciones ad superficiem, proinde calefacit eam non tamen humectat exalante vapore. Per accidens et interiora et exteriora possunt pluribus modis, aliis aliter (**fol. 12v b**) quam dictum sit immutare, quia sompnus maxime prolixus in corporibus quorum viscera multo habundant flegmate maxime vitreo vel acido infrigidat, dissoluto flegmate ad membra debilia fluente. Et eciam iterum suffocato calore naturali propter coartacionem superfluitatum, quare interdum causat paralisim et torturam, nauseam et abhominacionem et infrigidacionem stomachi et similia. Si vero colerici humores habundent ibi, multiplicato fumo colerico, dolor capitis causabitur et citrinitas faciei. Tales autem immoderata vigilia calefacit interius fervore colerico

[1] multiplicat *add. ego secundum Arnaldi de Villanova Speculum medicinae*.

CAPITVLVM DECIMVM OCTAVVM DE VIRIBVS INANICIONIS ET REPLECIONIS

<**I**>nanicio secundum medicum est evacuacio cuiuslibet expellibilis rei a corpore, replecio vero est retencio eius in corpore. Expellibilium autem et retentibilium quedam sunt universalia, ea scilicet que omnibus membris communia sunt sicut sanguis et aquositas et omnes humores commixti cum eo. Quedam sunt particularia que tantum conveniunt aliquibus membris, ut mucus naribus, saliva ori, screatus pectori, stercus intestinis, urina renibus et vesice, menstrua matrici, et cetera, quedam igitur universalia sunt, que manifeste immutant totum corpus. Quedam vero particularia principaliter immutant membra quibus conveniunt et secundario colligata. Immutant autem inanicio et replecio quantitate et tempore et modo, nam si aliquid expellatur a corpore quando et quantum natura membrorum indiget. Et per regiones convenientes corpus alleviat et virtutes membrorum exhoneratas confortat ad acciones perfeccius et liberrius exercendas. Et si simili modo retineantur, prodest eciam ad robur corporis et ad acciones perficiendas. Quod si quando corpus non indiget aut plusquam indigeat aut aliter illud fiat, membra leduntur et virtutes debilitantur. Similiter quando preter indigenciam aliqua retinentur, membra gravantur et acciones impediuntur. Nocivus autem effectus inanicionis et replecionis in capitulo de morborum accidentibus patebit in speciali.

CAPITVLVM DECIMVM NOVENVM DE VIRIBVS ACCIDENCIVM ANIMI

<**A**>ccidencia animi solum considerat medicus prout sunt cause immutantes phisice sanabile corpus in quantum tale et ideo medicus eorum species multiplicat secundum diversitatem alteracionum quas faciunt in corpore sensibiliter. Et quia alteracio ista est sextuplex, prout sunt sex species accidencium animi, que sunt: gaudium, tristicia, timor, ira, verecundia et anguscia. Per hec enim diverse alteratur corpus, nam in gaudio puro, cor dilatatur et naturalis calor et spiritus ad exteriora diffunduntur non subito sed paulatine. Ideo gaudium temperatum impinguat et virtutes confortat; ideo eciam cor et interiora infrigidat et dilatat, unde immoderatum gaudium tantum potest dilatare et infrigidare cor quod mortem inducet maxime in habentibus cor marcidum et habentibus (**fol. 13r a**) paucitatem sanguinis et spirituum ut decrepitis et convalescentibus; ideo gaudium moderatum confert omnibus in conservacione sanitatis et in cura morborum infrigidancium et exsiccancium. Tristicia vero que oponitur gaudio corpus immutat opposito modo, non tamen calefacit interiora, sed omnia membra infrigidat et exsiccat et causat consumpcionem corporis et vigilias nec prodest nisi quibus immoderatum gaudium nocuit. Ira vero inflamat cor, spiritus et sanguinem et eciam totum corpus subito, ideo iuvat illos quibus nocet superflua frigiditas et humiditas, sicut sunt sompnolenti et stupidi et pacientes paralisim et torturam et similia. Timor vero subito cor constringit et infrigidat in tantum quod quandoque in habentibus cor frigidum causat sincopim aut eciam mortem; prodest tamen pacientibus furorem maniacum. In anguscia vero partim ira, partim tristicia laborat animus, ideo vehementer exsiccat corpus et vigilias causat anguscia eciam que cunctis corporibus per se nocet. In verecundia vero primo movetur sanguis et spiritus ad interiora et tandem concepta substancia resistendi, movetur ad exteriora, maxime versus faciem que paciebatur, ideo prodest yctiricis pallidis et discoloratis, nocet tamen pacientibus guttam rosaceam.

CAPITVLVM VICESIMVM DE VIRIBVS TEMPORVM ANNI

<**R**>es non[1] naturales secundarie sunt quecumque immutant corpus mediantibus principibus supradictis, quarum una est tempus quod dicitur secundum medicum per se immutare corpus, quando immutat ipsum mediante aere, quia in diversis partibus anni corpus immutatur a qualitatibus que tunc naturaliter regnant in aere, sicut reumata, egritudines frigide generate maxime pectoris, capitis et nervorum extremitatum et omnium membrorum frigidorum per se conveniunt yemi; ver autem per se corpora in temperamento conservat. Estas per se calefacit et exsiccat et egritudines colericas multiplicat; autumpnus infrigidat et exsiccat et generat egritudines melancolicas et inordinatos[2] motus et inequalis propter inordinatam et inequalem aeris disposicionem. Aer enim per arterias universas omnia membra pertingens suis qualitatibus actualibus alterat ea et quecumque eciam continentur in eis, quapropter humores conformes in qualitatibus aeris, non solum in suis qualitatibus vigorantur, sed in substancia sua recipiunt incrementum, aere disponente chilum et humores ceteros ad generacionem ipsarum. Partes eciam diei alterat proporcionaliter partibus anni ita ut 6 hore que sunt 3 ultime noctis et 3 prime diei, conformantur veri racione temperamenti in quibus dicitur regnare sanguis, cum in illo tempore manifescius ostendit suos effectus in corpore. In sex autem horis que sunt post terciam diei respectu aliorum regnat colera. In aliis vero sex que predictis succedunt immediate regnat melancolia; in sequentibus flegma. Per accidens vero tempus dum immutat corpus uno modo quando effectus immutacionis convenit per accidens aeri sicut viscera carnosorum calefieri et digestivas fortificari et egritudines calidas generare, vel fortificare convenit per accidens yemi ex (**fol. 13r b**) reclusione caloris naturalis a frigore continentis. Alio modo quia ab aere non fit immutacio sed ab aliis causis in illo tempore obviantibus corpori, sicut accidit yemi digestivam confortari aut propter longum sompnum, aut propter usum calidorum et cetera. Et similiter estati accidit contrarium, quia secundum primum modum in interioribus diminuit naturalem calorem, licet innaturalem augmentat, iuxta secundum modum generat[3] morbos frigidos et humidos propter usum fructuum recencium vel aquarum aut alleviacionem[4] operimentorum et cetera. In vere eciam plurime passiones per accidens generantur ex eo quod nocivos humores in estate vel autumpno aut yeme preteritis generatas dissolvit et expulsivam iuvat ad expellendum. Et secundo modo eciam immutat aut ex alleviacione operimentorum aut ex cursu vel saltu, ludis

[1] non *s. l. scr.*
[2] inordinati: inordinatos *corr. ego.*
[3] generat *iter.*
[4] alievacionem: alleviacionem *corr. ego. (cf. infra l. 30).*

et exerciciis adque humores tunc temporis dissolvuntur. Par quoque iudicium est de autumpno, nam racione aeris et aliarum causarum immutare potest corpus per accidens sicut dictum est de aliis temporibus.

BIBLIOTECA VIRTUAL
MIGUEL DE CERVANTES

CAPITVLVM VICESIMVM PRIMVM DE VIRIBVS REGIONVM

<**R**>egionum diversitatem tenetur consideracione medicus, quia diversificat et causas salubres et corpora. Verumtamen manifescior est in aere, deinde in aqua, deinde in terra nascentibus et animalibus. Diversitas enim bonitatis et malicie in aere et in aqua causat diversitatem et in ceteris. Et quia fortiter immutant, sunt atencius eligenda ut habeant puritatem et ab omni aliena substancia sint immunes, nisi quantum requirit necesitas medicandi, sicut exsiccandi et mundificandi cum salsis aqueis, stringendi et exsiccandi cum aluminosis, consumendi et dissolvendi cum sulfureis, extenuandi grossicies, aperiendi opilaciones et rumpendi calculos cum ferreis atque cupreis et aliis. Duplex est diversitas regionum: alia scilicet naturalis que convenit eis ex diversa distancia ipsorum ad cardines celi; proinde alia respectu alterius dicitur orientalis, alia occidentalis, alia meridionalis, alia septemtrionalis secundum plus et minus. Accidentalis autem est que ex montibus et aquis et aliis terre nascentibus provenit, sed omnis diversitas reducitur ad temperatam et distemperatam. Et quamvis regio quarti climatis inter habitatas regiones re iudicetur temperata naturaliter propter equidistancia eius ab extremis climatibus et meridiei, tamen medicus accipit hoc ex preambulis, quia ipse hoc discernit effectibus maxime in corporibus vivencium manifestis, quia illam regionem dicit temperatam in qua cuncta vivencia ut plurimum bene perficiunt et mediocria sunt in naturalibus suis ille precipue que appropinquant temperamento ut sunt frumentum, uva, ficus, olive, amigdala, borago, buglossa, in terra nascencia, et in animalibus eduli, arietes, galline et cetera. Sed inter cuncta vivencia clarius manifestatur in hominibus temperies regionis quando scilicet sunt mediocres in statura et in forma decori, in colore splendidi, in animo mansueti et civiles (**fol. 13v a**) in moribus bone aprehensionis, in iudicio circumspecti et providi, habentes discretam audaciam, in cunctis deliciis carnalibus servantes regulam honestatis. Opposita autem huic distemperata sunt, sicut apparet ex disposicionibus hominum habitancium extrema climata esse distemperata quia meridionales, ut plurimum, parvi sunt in statura, symi, nigri, veloces ad iram, tarde placabiles, inhabiles moribus, facilime aprehensionis, sed precipites in iudicio, habentes impetuosam audaciam, vulnera tamen et effusionem sanguinis valde timent, in cibo percissum modicum comedentes licet frequenter, et luxuriam bestialiter exercentes, nec sexum nec etatem nec speciem atendentes, fragiles[1] viribus, sed agilissimi ad cursum et saltum, et similes habent equos velocissimos extenuatos, acute figure, durissime ungule.

[1] *Post* fragiles *scr. et post del.* moribus.

Septentrionales vero staturam habent proceram, vulti aquillini et albi, tardi ad iram, velociter placabiles, elati corde et magnanimi, caliginosam habent comprehensivam, confusum iudicium et tardum, morosam habent audaciam sed cum incaluerint valde ferocia, vulnera et effusionem sanguinis parum timent, robusti corpore propter quod constanter hostibus se ipsos exponunt nec student ingeniis aut cautellinis sicut meridionales, cibis et potibus ingurgitantur assidue. In veneris autem sequntur legem nature, robusti sunt et ad cursum graves. Medie autem regionis in omnibus hiis medio modo secundum plus et minus differunt a predictis, quantum est de differencia naturali. Immutat autem regio corpora per se et per accidens: per se quidam[2] cum immutat ea aere, aquis et nutrientibus que naturali doxe conveniunt regioni. Sed per accidens immutat quando effectus accidit supradictis. Nam morbi generantur per accidens in regionibus racione consuetudinis quam observant habitatores propter regimen sanitatis in illis, sicut lepra, ignis persicus, herisipilla, antrax, carbunculus, noli me tangere et morbi adhusti generantur propter usum acutorum et salsorum quibus utuntur ad resistendum frigiditati aeris.

[2] quidem: quidam *corr. ego.*

CAPITVLVM VICESIMVM SECVNDVM DE VIRIBVS COYTVS

<**C**>oytus immutat corpus mediante motu et inanicione et accidentibus anime. Si enim moderatus sit, scilicet ex intervallis proporcionatis corpori iuxta complexionem et etatem et regionem et ante replecionem et famem et preter infrigidacionem et estuacionem corporis, talis coytus ad generacionem utilis est nec ex eo corpus leditur coeuntis. Si vero immoderatus fuerit, veluti laboriosus et nimis frequens, corpus exsiccat ex inanicione specialiter proram[1] cerebri. Motu vero calefacit extraneo (**fol. 13v b**) calore maxime cor, epar et cerebrum, renes ac lumbos et iuncturas propter quod fumis malis principalia replet et totum corpus. Supra autem motum et inanicionem atque delectacionem resolvit specialem et naturalem calorem et ideo tandem infrigidat. Et adhuc sequuntur plurima nocumenta, sicut tremor membrorum et digescionis debilitas propter impotenciam stomachi, occulorum consumpcio, visus debilitacio et multa consimilia; per accidens vero dolor et apostemacio iuncturarum ut podagre et cyragre, debilitas iuncturis et dissolucio corporis humorum. Quod si coytus fuerit nimis rarus et natura fuerit impotens vel remissa, cohartatum sperma in vasis generacionis per poluciones emitere, gravedo et tristicia et perturbacio mentis adveniunt corpori propter vapores coruptos ad cor et cerebrum venientes et interdum nasorum apostemacio.

[1] prorram: proram *corr. ego.*

CAPITVLVM VICESIMVM TERCIVM DE VIRIBVS ARTIFICII

<**A**>rs immutat corpus per se quantum ad medicum, hiis sine quibus impossibile est fieri opus artis, scilicet motu corporis aut membrorum et rebus ad opus concurrentibus, unde fabri et vitrearii et omnes assistentes fornacibus ex officio suo ab igne notabiliter immutantur in manibus et in vultu. Fullones et piscatores ab aquis in manibus et pedibus, mundatores bladi et scopatores pavimentorum a pulvere in occulis, gutture et pulmone, cimentarii a calce, deauratores ab auro vivo, et cetera. Per accidens autem et cum hiis et cum aliis causis potest ars immutare sicut de tempore dictum fuit. Et omnes hos effectus necesse est medicum indagare atque discernere secundum regulas supradictas. Verbi gracia notarii quidem publici qui sub immoderata luce iugiter cartas albas vel scribendo vel legendo inspiciunt, per se dat eis officium incurrere visus debilitatem tempestivam, sed quod nefresim aut vesice passiones incurrunt aut calculum aut stranguriam vel disuriam,[1] hoc facit immoderata retencio urine et eciam fecum aut quia sollicitudine distracti expellere negligunt aut quia remoti a diversoriis, id est sparsutoriis, retinere coguntur.

[1] stranguriam *scr. et post corr.*disuriam.

CAPITVLVM VICESIMVM QVARTVM DE VIRIBVS LVDI

<**L**>udus per se immutat racione sive speciebus exercicii et accidentibus animi, scilicet delectacione, tristicia, ira, studio, sicut in ludo scacorum, et omnem ludum quem sequitur amissio vel lucrum concomitatur timor aut spes et sequitur tristicia vel leticia. Quod si tantum ludus ad victoriam fiat, in quo rerum (**fol. 14r a**) amisio non timetur, non minus indignacio atque[1] displicencia victum perturbant et huiusmodi effectus manifesti sunt in dispositis. Nam avari et cupidi, si in ludo quidquam boni amiserint, non evadunt tristiciam, iracundi enim, si victi fuerint, nisi propter presenciam maioris vel alias irasci[2] non audent,[3] saltim displicencia corroduntur.

BIBLIOTECA VIRTUAL MIGUEL DE CERVANTES

[1] absque: atque *coni.*
[2] irrati: irasci *coni.*
[3] *Ante* audent *scr. et post. del.* evadant

CAPITVLVM VICESIMVM QVINTVM DE VIRIBVS BALNEI

<**B**>alneum mediante aere vel aqua per se immutat. Est enim balneum quidam vapor tantum quod stupha vocatur. Aliud est balneum aque solummodo sicut in tinis, pilis, fluviis et in mari ceterisque aquis. Et utrumque per se immutat qualitatibus actualibus adque potencialibus, unde si vapor humidus fuerit, sicut est vapor aque simplicis, calefacit, rarificat, dissolvit, mollificat, et sudorem provocat, acutos fumos excludit. Si vero fuerit siccus vaporosus, potenter exsiccat et membra mollificata indurat. Vniversaliter autem omnis stupha trahit a profundo corporis ad superficiem. Balneum autem aque dulcis calide secundum maius et minus calefacit, membra mollificat, dilatacioni et extensioni preparat, si consumpta fuerint et constricta et indurata, et insuper humectando ebetat superfluitates colericas et acutas que in lacertis ex precedenti exercicio vel egritudine remanserint omnesque superfluitates non solum cutis, sed lacertorum temperate resolvit, proinde constricciones,[1] lassitudines adque dolores sedat. Si vero frigida fuerint, aqua per se contrarium operatur, propterea solum per se convenit supercalefactis quorum virtus resolvitur sicut febricitantibus ethicis, quando immerguntur in ea cum linteo post aliquantulam moram ipsorum in balneo calido. Si vero non fuit simplex, sed participat mixtura alicuius rei informantis eam, ut nitri, salis, aluminis, sulphuris et ceterorum mineralium vel plantarum vel parcium aut superfluitatum, aliquando per se immutabunt secundum exhigenciam virtutis illarum. Per accidens balneum tam frigide quam calide aque corpus immutat, sicut dictum est in effectum medicine per accidens, et pluribus aliis modis. Specialiter autem patet ex mora et ordine balneandi, nam si plectorici balneantur ante sufficientem evacuacionem vel repleti cibo ante perfeccionem prime et secunde digescionis vel constipati ante fecum expulsionem quibusdam accidit confraccio corporis, quibusdam dolor iuncturarum aut capitis aut agravacio (**fol. 14r b**) prius dolencium membrorum vel offuscacio visus aut obtalmia aut surditas aut tinitus aurium aut opilaciones aut apostemata vel eciam sincopis pluresque reumatice egritudines que ex fumositate nocive materie ac maiori dissolucione quam consumpcione eius possunt causari. Econtra si extenuati et inaniti precipue famelici, quamvis balneentur in aqua dulci, nichilominus siccabuntur. Si calida vel frigida fuerint[2] manifeste, maxime si diu permanserint, tam isti quam supradicti, nam si fuerit tam modica mora ut solum possint superficialiter ablui et sordes deponi, prodesse poterit amplius quam nocere ut plurimum, aut per accidens nocet balneum propter negligenciam vitandi frigus et calorem in introytu et

[1] constriccionis: constricciones *corr. ego.*.
[2] siccant: *corr. ego secundum Arnaldi de Villanova Speculum medicinae*.

exitu.

BIBLIOTECA VIRTUAL
MIGUEL DE CERVANTES

CAPITVLVM VICESIMVM SEXTVM DE VIRIBVS CONSVETVDINIS

<**C**>onsuetudo mediantibus omnibus supradictis immutat corpus. Cum enim sit longus et frequens usus rei alicuius, constat per effectus quem imprimit corpori. Non est nisi prompta inclinacio corporis ad rem frequentatam, dum tamen usus fuerit moderatus, quia res frequente membris imprimunt disposiciones quibus eis assimilantur vel conveniunt ipsa membra aut per formam complexionis, sicut apparet in complexionatis, aut saltim imprimunt disposiciones quasdam quibus convenienter inclinantur ad illas res, sicut apparet in exercicio ex accidentibus animi. Quamvis nulla qualitatum disponantur, tamen ipsis corpus calefit aut infrigidatur et cetera, quibus mediantibus inclinatur ad predicta, quia regula generalis est tam in potenciis quam in habitibus, quod omnis operacio contrarium habens, quando frequentatur, reddit virtutem a qua procedit potenciorem adoperandi, et organum cum quo exercetur prompcius ad eundem, dum tamen intensite vel extensive non sit. Immoderata causa est quia per talem frequenciam expellitur disposicio ad contrarium et introducitur ad eam que frequentatur, sicut fuit dictum.

BIBLIOTECA VIRTUAL MIGUEL DE CERVANTES

QVARTVS TRACTATVS QVI EST DE SIGNIS SANITATIS ET EGRITVDINIS, CONTINET OCTO CAPITVLA (**fol. 14v a**) PRIMVM EST DE DISTINCCIONE SIGNORVM IN GENERALI

Consideratis partibus medicinalibus rethorice in se et absolute generaliter, iam restat de illis considerare secundum que sunt signa medico alicuius disposicionis in sanabili corpore. Signorum vero genera multipliciter distinguuntur a medico secundum diversa que circa signa considerat. Interdum enim atenditur circa ipsa tria, hoc est, illud quod est signum, et secundum hoc dicit quod signorum quedam sunt res naturales, quedam non naturales, quedam contra naturam. Quia omnes res habentes ordinem ad aliquid sive ut causa sive ut effectus possunt esse signum illius sicut pluvie signum est non solum torrentis inundacio sed eciam densacio, id est,[1] nubium, secundum[2] autem quod circa signa consideratur, est ipsum signatum et quantum ad hoc dicit quod signorum quedam sunt sana, quedam egra, quedam neutra. Tercio considerat medicus circa signa differencias temporis ad quas retorquetur eorum significatum, et ideo dicitur quod signorum quedam sunt demonstrativa, quorum scilicet signatum est presens, sicut sincopis significat presentem cordis egritudinem; alia sunt pronostica, quorum scilicet signatum est futurum, sicut apoplexia maior futuram mortem; alia dicuntur rememorativa, scilicet quorum signatum preteriit, sicut cicatrix significat preteritam solucionem continuitatis. Necesitas autem istorum trium signorum conideracionis patet ex iuvamento quod faciunt ad finem in opere medicine. Nam cum opera particularia medicine habeant immediatum aspectum ad presentem disposicionem ad quam conservandam aut expellendam ordinatur, patet quod principalior est consideracio signorum demostrativorum. Signa vero pronostica[3] considerat medicus partim sui ipsius, partim racione artis: racione sui ipsius, scilicet ut preservetur a suspicione nocendi, quod sit secundum quod predicta particula predixit; racione autem artis considerantur aut quia confidenciam gerunt de medico que pacientem ad obedienciam inclinat; quia medicus regulat in opere tam in ordinacione quam in preparacione instrumentorum medicacionis aut preservacionis pro tempore futuro, ideo necessaria est consideracio signorum pronosticorum. De rememoratis autem non sit specialis consideracio in medicina, quia per se in opere non dirigunt, verumtamen aliqualiter est utilis eorum consideracio quia de medico generant confidenciam in infirmo cum per ea oculta revellaverit sibi. Et quia demonstrativa principaliter ea sunt, ideo de hiis primo dicetur (**fol. 14v b**) et primo de hiis que sanitatem demostrant, secundo de illis que demonstrant lapsus

[1] id est *s. l. scr.*
[2] signum *scr. et post. del. et marg. add.* secundum.
[3] *Ante* pronostica *scr. et post del.* demonstrativa.

egritudinales.

BIBLIOTECA VIRTUAL
MIGUEL DE CERVANTES

CAPITVLVM SECVNDVM DE SIGNIS DEMONSTRATIVIS SANITATIS

<**S**>igna autem sanitatis ostensiva sumuntur ab hiis que inherent corpori sano. Hec autem duo sunt in genere, quia quedam inherent essencialiter, scilicet que ponuntur in diffinicione eius ut est complexio et composicio, alia autem inherent sicut effectus consequentes ipsam differenciam. Et horum quedam necessario consequuntur, sicut ad temperamentum complexionis necessario sequitur mediocritas in duricie et mollicie musculorum, et in multitudine et paucitate pilorum et in colore. Coequalitatem composicionis sequitur necessario conformitas membrorum et pulcritudo. Alia autem sequuntur non semper necessario sed contingenter, quia adsunt et absunt, sicut est perfeccio vel bonitas operacionis. Sic signa demonstrativa sanitatis sunt complexio et composicio et operaciones et operata. Et licet ipsa complexio et composicio sit formaliter, ipsa sanitas secundum quod corpus qualeficat, est tamen signum sanitatis secundum quod dirigit iudicantes. Signorum autem demonstrativorum aut demonstrant sanitatem perfectam, a qua dicitur corpus optime composicionis aut in meliori formarum, aut sanitatem lapsam a qua dicitur corpus sanum lapsum, unde medicus dicit illud corpus humanum esse temperatum aut perfecte sanum, cuius complexio et composicio et operaciones et operata perfecte se habent. Perfecta vero dicuntur quando etati et sexu conveniunt meliori modo quo species humana requirit, quantum ad iudicium sensus in quo iudicio maxime utitur medicus tactu et visu. Nam tactu principaliter de complexione iudicat visu autem de composicione. De operacionibus autem operantis eiusdem sensibus iudicat. Et interdum odoratu et gustu ex quibus patet quod oportet medicum esse sensuum perfectorum, maxime in tactu et visu. Eisdem eciam signis in genere cognoscitur lapsa sanitas sicut perfecta, nec differunt ab eis nisi secundum intencionem et remissionem maiorem vel minorem distanciam eorum a signis melioris formarum. Quia vero signa corporis egrotatum manifesciora sunt signis ceterorum corporum lapsorum, ideo sapientes de hiis specialiter tractant. Nam per (**fol. 15r a**) ipsa manifestantur signa neutri et parum lapsi per remissionem maiorem aut minorem eorum. Quia vero corpora que labuntur ab optima composicione possunt in uno membro aut pluribus labi, oportet medicum in speciali cognoscere signa quibus demonstratur lapsus uniuscuiusque membrorum, maxime illorum quibus disponitur toti corpori, ut sunt cor, epar, stomachus et cerebrum vel aliter notabili parti, ut sunt pulmo, intestina, matrix, renes et musculi intercutanei. Cum enim sit alphabetum in medicina membrorum complexionem et composicionem atendere maxime, tamen principaliter debet in membris supradictis atendi. Iterum eciam cum mensura lapsus non cognoscatur nisi per quantitatem distancie membri vel corporis lapsi ab optima

composicione, oportet pre occulis mentis habere signa optime disposicionis membri cuiuslibet de predictis, ut per ea mensurat lapsus omnes, ideo eorum signa specialiter a medicis sunt expressa. Sed hic universaliter dicatur quod cum medicus recoligit omnia genera signorum proxima, quibus cognoscitur perfeccio aut lapsus corporis, dicit quod sunt ex parte composicionis forme et quantitatis numero et composicionis. Ex quibus datur regula generalis quod omne membrum organicum in hiis quatuor debitum modum servans est perfecte sanum, ut est organicum. Si vero in aliquo istorum quatuor a mediocritate recedit, ut in se ipso sit indecens aut aliis disproporcionetur, lapsum est a sanitate perfecta.

Ex parte vero complexionis dicitur quod sunt novem genera signorum:

<**P**>rimum genus signorum est qualitas tangibilis. De quo datur regula talis quod omne membrum vel corpus quod reperitur in qualitate aliqua non excedere, cum tangitur in aere temperato a sano tangente, est in complexione perfecte sanum. Si vero tactu reperiatur ad qualitatem aliquam declinare, lapsum est ad qualitatem ad quam declinat, ut caliditate, frigiditate, duricie vel mollicie et cetera. Asperitas enim et duricies siccitatem, mollicies et levitas humiditatem significat per se, ideo eciam dictum est in aere temperato, ut per hoc eciam cetera immutancia circunscribantur, ut sunt balneum, ungentum et similia que extrinsecus humefaciunt vel exsiccant propter quod qualitates tangibiles non significant supra complexionem innatam, nisi exterioribus alterantibus circumscriptis.

<**S**>ecundum genus signorum. (**fol. 15r b**) Complexionis est qualitas visibilis, scilicet color cutis, dum tamen a causis exterioribus non procedat, ut ab excelencia qualitatum vel rebus tingentibus. De tali ergo colore sciendum est, quod ideo significat supra complexionem corporis, quia humoribus in corpore dominantibus atestatur. De quo datur regula quod simplices colores supra simplices humores significant, mixti vero supra mixcionem ipsorum, et ideo si fuerit ex rubeo et albo mixtus ut roseus, temperamentum significat tam in humoribus quam in complexione, quia temperamento sanguis atestatur. Rubeus vero purus sanguinem purum habundare significat et per consequens calidam et humidam complexionem esse. Si vero fuerit rubicundus eundem aliquid colere rubee participare significat et minus humida complexione. Fusca vero rubedo ostendit sanguinem aliquid de colera nigra participare, proinde minus calidam et humidam complexionem significat. Rubedo pura dominium ostendit flegmatis naturalis, proinde frigidam et humidam complexionem. Si vero participat aliquid ruphedinis ut ebur, flegmatis et colere mixcionem ostendit. Si vero ad fuscedinem verget ut stagnum, flegmatis et melancolie signum ostendit. Nigredo vero pura ostendit dominari melancoliam, ideo frigiditatem et siccitatem. Et

secundum quod aliis miscetur, variatur eius significacio.

<**T**>ercium genus signorum est habitudo, que cognoscitur tactu et visu, cuius significaciones patent ex capitulo de habitudine supra. Tamen hic ulterius advertendum quod carnositas que semper atestatur (**fol. 15v a**) calide et humide complexioni adque pinguositas que frigide et humide, quandoque ab innata, quandoque a supervenienti complexione perveniunt, quia accidentalis carnositas que bonitate regiminis procuratur in corporibus naturaliter frigidis cum strictura venarum existit ex parvitate, in calidis autem et siccis cum duricie manifesta venarum et arteriarum et cordarum. Similesque circumstancie concomitantur accidentalem pinguedinem et apostema eciam, nam in ea que provenit ex innata complexione ut fame torquetur nec sincopi dissolvitur, quia venarum capacitas dissolucioni proporcionatur, si vero fuerit accidentalis et immoderata pinguedo coagustatis venis plus a substancia membrorum dissolvitur, nam restituere possint vene propter quod taliter dispositi crebro famescunt et sincopisant, nisi subtilibus alimentis refocilentur et maxime vino frequencius, tamen pinguositas accidentalis quam carnositas evenit, nam facilius est ebetare caliditatem quam remissam augere qualem oportet.

<**Q**>uartum genus signorum complexionis a pilis accipitur in quibus consideratur tempus originis et permanencie et numerus et color et figura, nam festinus ortus ipsorum significat dominari caliditatem excedentem cum moderata siccitate aut e converso in partibus in quibus nascuntur, tardus autem ortus ipsorum frigiditatem significat vel humiditatem. Tempus vero permanencie solum in capillis consideratur quorum diuturnitas habundare significat humiditatem naturalem in capite vel cerebro, propter quod mulieres non calvescunt, festina vero calvicies significat proram[1] capitis siccam vel naturaliter vel accidentaliter ut coitivis. In numero pilorum atenditur multitudo et paucitas, quorum primum significat caliditatis et frigiditatis temperamentum, paucitas vero frigiditatis aut humiditatis excessum. Inter colores pilorum nigredo, si naturalis fuerit, dominium ostendit caliditatis, albedo vero frigiditatis, mediorum autem colorum flavus aut aureus ostendit temperamentum complexionis, intermedii vero significant illam complexionem ad quam magis declinant sicut ruffus calidum, subalbidus frigidum. Ad figuram pertinent crispitudo et rectitudo, quorum primum significat caliditatem (**fol. 15v b**) et siccitatem interdum pororum obliquitatem. Sola tamen obliquitas non causat eos duros et asperos, sed tantummodo curvos ut in agnis apparet, rectitudo vero significat oppositum.

<**Q**>uintum genus signorum accipitur ex proporcione membrorum, precipue tamen

ex quantitate et ocultacione et eis oppositis. Magnitudo quidam in ramis caliditatem in radice proxima significat, parvitas vero contrarium, ideo magnitudo venarum caliditatem epatis, arteriarum, cordis, nervorum, cerebri, et cetera. Manifestacio vero et ocultacio testimonia sunt precipue siccitatis et humiditatis. Sicca namque sunt corpora in quibus articuli digitorum et universe iuncture vene, nervi, corde et ossa, non solum tactui sed eciam visui se manifestant, precipue si rugosa fuerit cutis et aspera; horum autem opposita significant humiditatem.

<**S**>extum signorum genus passibilitas est membrorum que partim supra complexionem partim supra composicionem significat, de quo datur regula generalis, quia omne corpus vel membrum recipit impressionem eius qualitatis que dominatur in sua complexione cicius quam opposite, quoniam corpus quod cito calefit aut infrigidatur aut tale est in complexione aut rarum est aut porosum.

<**S**>eptimum genus signorum ab operacione accipitur et secundum diversitatem operacionum diversificantur et signa, licet aliqua sint quibusdam, quia tam animalibus operacionibus quam vitalibus est commune, quod velocitas et frequencia significat dominium caliditatis, opposita vero frigiditatis. Que signa a signis propriis hic inde iungantur, complexionem illorum membrorum veraciter indicabunt. Nam in animalibus operacionibus agilitas seu promptitudo ad motum et inquietudo sive mobilitas atestatur caliditati membrorum, quibus motus processivus completur cerebri, nuche et nervorum et precipue musculorum. Et si cum hiis levitas afuerit corporis, eorum siccitas indicatur. Pigricies autem sive torpor immobilitas adque gravedo significat opositum. Similiter quoque sensuum acumen caliditatis est et precipue siccitatis, indicium autem in ramis quantum in radice, quorum oppositum significat ebetudo. Acumen autem et obtuositas interioris cognicionis de complexione cerebri tantummodo prebet noticiam. Acutus vero est qui facilime aprehendit et invenit adque indicat, qui eciam perspicax nominatur, cuius cerebrum calide complexionis existit, ct quanto mobilior in operacionibus et pluribus fantasiis habundat, tanto calidius habet cerebrum. Sed si indicium fuerit sinistrum et clarum ac permanens, siccitatem indicat caliditati coniungi. Si vero confusum atque instabile, vaporosa humiditas concomitatur eaque velud in ebriosis confundit (**fol. 16r a**) iudicium. Optuosus vero tardus est ad predicta et opposito modo disponitur, nam frigidum habet cerebrum; humiditas vero et siccitas possunt frigiditati coniungi et diversos casus obtuositatis causare. Si enim humiditas moderata iungatur ei, non impeditur aprehensionis facilitas sed retencio adque iudicium; si tamen

[1] prorram: proram *corr. ego.*

immoderata fuerit, tunc eciam aprehensionem sompniculositas impedit. Siccitas vero nocet aprehensioni sed confert iudicio atque retencioni, proinde si contingat ut partes cerebri complexionibus disponantur oppositis, ut scilicet anterior pars in qua apprehensio magis viget sit sicca, posterior vero pars qua viget retencio fuerit humida; taliter dispositus optusisimus est, quia, quod difficulter adquirit, amitit facilime. Magnitudo vero et velocitas atque frequencia pulsus et hanelitus testant caliditatem in spiritualibus dominari opposita vero frigiditatem. Et si in hanelitu magne sint exsuflaciones et nebulose ita quod notabiliter videantur, sicut in yeme, multa caliditas humiditati coniungitur. In pulsu quoque mollicies humiditatem atestatur arteriarum et cordis in quantum siccitatem sive innatam sive accidentalem, ut in ethicis, spasmatis et congelatis et apostematis in velaminibus, maxime cerebri et thoracis. In naturalibus accionibus velocitas et facilitas et frequencia non eandem significant complexionem, nam diversis accionibus naturalibus diverse respondent complexiones non solum in diversis accionibus sed in eodem genere accionis, ut est appetitus cibi et potus et appetitus coytus, nam hec indigent pocius per caliditatem et siccitatem, maxime testiculorum, appetitus autem cibi maxime per frigiditatem et potus per siccitatem. Sed hoc est generaliter observandum quod velocitas atque frequencia vel eciam vehemencia cuiuscumque naturalis accionis eam qualitatem significat in complexione dominari per quam accio illa perficitur maxime. Verbi gracia, velocitas digescionis in stomacho caliditati atestatur et moderate humiditati, fortitudo atraccionis caliditati et moderate siccitati retencionis autem dominio siccitatis, expulsionis vero humiditatis dominio.

<**O**>ctavum genus signorum ex passionibus naturalibus cerebri et cordis accipitur: cerebri quidem, nam vigilia naturalis significat cerebri siccitatem, sompniculositas (**fol. 16r a**) vero humiditatem eius. Sompnum eciam significat aliqualiter supra complexionem, quia nullo modo sompniare significat frigiditatem et humiditatem cerebri. Simile modo eciam significat ex qualitatibus sompniorum, quia quilibet maxime sompnit que formentur sue complexioni vel humori, sicut sanguineus sompnit de rebus rubeis delectabilibus, colericus de igne, saltu, volatu et similibus, melancolicus de rebus nigris ponderosis, casu, demonibus et similibus. Eodem modo significat supra complexionem cordis passiones ipsius, nam gaudium exhuberans calidam et humidam, ira vero calidam et siccam, furiositas caliditatis et siccitatis augmentum, tristicia vero et timor super frigiditatem et siccitatem. Pusillanimitas atque insensibilitas frigiditatem et humiditatem.

<**N**>onum genus signorum consistit in exeuntibus a corpore seu a membris que dupliciter supra complexionem innatam, significat quantitatem videlicet et qualitatem.

Quantitatem quidem, quia omne membrum naturaliter diminutum in effluxionibus humidis, actu et potencia est sicce complexionis. Effluxiones autem humide actu et potencia sunt sanguinee, flegmatice vel aquose. Sanguinee vero non solum que formam habent sanguinis ut menstrua, sed que proximo generantur ex sanguine ut lac et sperma, flegmatice ut muscillagines narium, et aquose ut lacrime et saliva. Tales inquam defluxiones, si diminute fuerint, sicce in potencia, sicut colerica superfluitas aurium earum multitudo innate complexionis siccitatem ostendit. Ex hiis autem iam patet quomodo naturales effluxiones qualitatibus suis ostendit innatam complexionem, nam sanguinee sunt calide et humide et sic de aliis.

BIBLIOTECA VIRTUAL MIGUEL DE CERVANTES

CAPITVLVM TERCIVM DE SIGNIS DEMONSTRATIVIS EGRITVDINIS, ET PRIMO DE ILLIS QVE SVMVNTVR A DOLORIBVS, ET QVOMODO MEDICVS DEBET SE HABERE

(**fol. 16v a**) <**S**>igna vero demonstrativa egritudinis sunt illa que corpus indicant actu egrum sive in toto sive in parte. Vnde, quia egritudo est absolute disposicio contra naturam, idcirco signa demonstrativa ipsius querenda non sunt in rebus naturalibus aut non naturalibus sed solum in rebus contra naturam, ut in affectibus morborum et in causis actualibus eorumdem. In morbis vero patentibus sensui quales sunt morbi membrorum exteriorum non indiget medicus perfectorum sensuum consideracione signorum, quoniam visu vel tactu vel utroque, tam genera morborum quam species deprehendit, scilicet utrum compositus ut apostema aut simplex, scilicet utrum malicia complexionis aut composicionis aut solucio continuitatis et que et qualis. De morbis autem interiorum membrorum que videri nequeunt, vel eciam tangi, non habent noticiam nisi quantum colligere potest per consideracionem effectuum causatorum a talibus morbis qui possunt percipi sensu pacientis vel cuiuslibet alterius. Tales autem impressiones vel effectus morborum sub quatuor rebus contra naturam comprehenduntur que sunt dolor, timor innaturalis et lesio operacionis et immutacio exeuncium a corpore. Ista enim indicant actu egra esse membra in quibus inesse participantur vel percipiuntur nam dolor significat aut per locum ubi est, quia ubi dolor, ibi egritudo, aut per speciem suam que est materia, scilicet dolor pruritivus, qui significat humorem salsum acutum aut adhustum. Alius est dolor aperitivus qui significat humorem siccum. Et alius est dolor pungitivus qui significat humorem paniculum excedentem. Alius est dolor extensivus qui significat ventositatem vel humorem liquidum, alius est compressivus qui significat materiam cohartatam in loco angusto vel ventositatem. Alius est dolor concussivus qui significat materiam intra musculum contentam. Alius est dolor frangitivus qui significat materiam grossam frigidam. Alius est dolor laxativus qui significat materiam humidam in carne contentam. Alius (**fol. 16v b**) est dolor perforativus qui significat materiam grossam aut ventositatem inter tunicas membri diu contentam sicut in intestino colon apparet. Alius est dolor actualis qui significat eandem materiam in primo loco cohartatam. Alius est dolor stupefactivus qui significat complexionem frigidam valde aut spiritus sensibilis ingrossacionem. Alius est dolor pulsativus qui significat apostema calidum aut, si frigidum est, saltim putrefaccionem calefactam, maxime in membris ubi sunt arterie. Alius est dolor gravativus qui significat apostema in membro non sensibili sicut pulmone, renibus et splene. Alius est dolor fatigativus qui significat laborem aut humorem gravem aut ventositatem

inflamativam. Alius est dolor mordicativus qui significat humorem siccum acutum.

BIBLIOTECA VIRTUAL
MIGUEL DE CERVANTES

CAPITVLVM QVARTVM DE SIGNIS DEMONSTRATIVIS SVMPTIS A TVMORIBVS

<**T**>umor eciam innaturalis significat aut sui substancia sicut herisipilla significat coleram rubeam aut significat sui loco sicut tumor in dextro ypocundrio significat egritudinem esse apud epar, aut sui figura, si talis tumor fuerit figure lunaris dicitur in substancia epatis, si autem sit figure longe, significat quod est in musculo existente supra epar.

BIBLIOTECA VIRTUAL MIGUEL DE CERVANTES

CAPITVLVM QVINTVM DE SIGNIS SVMPTIS IN PVLSV

<**S**>igna autem que sumuntur a lesione operacionis et ab exeuntibus a corpore in speciali dicetur magna in parte practica, ubi dicuntur signa demonstrativa et pronostica, et cause et cure cuiuslibet morbi. Hic tamen faciemus specialem tractatum de aliquibus signis sumptis a lesione operacionis et ab exeuntibus, scilicet, de pulsu, hanelitu, urinis egescionibus et cetera. Et hoc est universale eis, quod operacio alicuius membri lesa aliquibus de tribus lesionibus supradictis, scilicet, diminucione, permutacione et ablacione. Et eciam exeuncia a membris innaturaliter immutata, et hoc vel quantitate vel qualitate aut loco aut tempore exeundi. Hec omnia significant membra cui pertinent actu egritudinem receptaculorum spiritus ex diastole et sistole, hoc est dilatacione et constriccione compositus ad eventacionem caloris innati et expulsionem fumosarum superfluitatum a corde. Hinc enim (**fol. 17r a**) motus compositus est ex duobus motibus et duabus quietibus. Quamvis motus constriccionis vix sensu percipiatur, tunc autem pulsus inseparabiles sunt tres: una virtus vitalis in corde movens pulsum, secunda est instrumentum obediens et sunt arterie, tercia est neccesitas extingendi calorem superfluum a corde. Quia quamvis calor naturalis spirituum, ut naturalis est, semper sit intemperatus refrigeracione non indigens, tamen prout intenditur a conclusis fumositatibus eget beneficio aeris temperantis. Pulsuum autem alius est longus, scilicet qui pulpas quatuor digitorum atingit in longitudine et habet brevem sibi oppositum et medium interhabens. Alius est latus, scilicet qui pulpas digitorum tangit in latitudine et habet strictum sibi oppositum et mediocrem inter istos. Alius est altus, scilicet qui pulpas digitorum sursum impellit, et habet profundum sibi oppositum et mediocrem inter eos. Alius est magnus qui in longitudine et latitudine est augmentatus et habet parvum sibi oppositum et medium inter ambos. Alius est fortis qui cum forti impulsione percutit digitum et stringendo non cessat moveri et habet debilem oppositum et medium. Alius est velox, scilicet qui in brevi tempore complet motum suum et habet tardum sibi oppositum, et medium inter ambos. Alius est frequens vel spissus, scilicet in quo tempus sensatum vel scitum vel situatum inter duas percussiones est breve et habet rarum sibi oppositum et mediocrem. Alius est calidus, scilicet qui digitos callefacit plus quam partes vicine et habet frigidum sibi oppositum et mediocrem inter ambos. Alius est mollis, scilicet qui facile comprimitur et ad interiora et habet durum sibi oppositum et mediocrem. Alius est plenus qui scilicet sensitur ut si in eius foramine esset humor implens et habet vacuum sibi oppositum et mediocrem. Et in omnibus pulsibus supradictis, quando una percussio fuerit alteri similis in magnitudine, fortitudine et velocitate, spissitudine et in aliis, dicitur pulsus equalis, et cum ita non fuerit in omnibus aut

in aliquibus dicetur inequalis vel diversus. Et hec diversitas quandoque invenitur in una
35 percussione quandoque in pluribus percussionibus, quod si ista diversitas servaverit notum circulum et ordinem, ut scilicet quod post tres percussiones equales sequatur una inequalis aut post quatuor aut post quinque et cetera secundum quod possunt infinicies variari, (**fol. 17r b**) solum quod ad eiusdem notum ordinem redeat circulariter, talis pulsus dicitur ordinatus, et pulsus in quo predictus ordo non servatur dicitur inordinatus. Et ita pulsus ordinatus et
40 inordinatus continentur sub diverso vel inequali. Vnde eciam pulsus quandoque pondus habet, cum scilicet servat propriam comparacionem proprie etatis, sed quando mutatur ad pulsum etatis propinque dicitur pulsus mutati ponderis; cum autem mutatur ad pulsum etatis remote, dicitur pulsus mali ponderis. Inequalis autem pulsus quatuor habet species, scilicet caudam soricinam, que triplex est: finitiva, minorativa, retornativa. Cauda soricina finitiva
45 est quando prima percussio est fortis, secunda debilis, tercia debilior usque ocultetur. Sed cauda soricina minorativa est quando percusiones diminuuntur usque ad aliquem terminum quem non transeunt ad minorem. Sed retornativa est quando prima percussio est debilis, secunda fortis, tercia forcior usque resumat vires. Alius est, id est, secundum genus pulsus caprisans, quando scilicet arteria percutit digitum et post sine quiete iterum percutit forcius
50 ad modum capre saltantis que primo elevat se et postea saltat. Tercium genus est pulsus martellinus, quando bis percutit sine quiete ut martellus sed prima percussio est forcior. Quartus est undosus quando scilicet percussiones sunt diverse, ut unde aquarum, sic quod una est fortis, alia debilis et lenis et plenus. Alius est vermiculosus et est similis undoso, sed est parvus spissus et non est latus nec plenus. Alius est formicans qui est ultime parvitatis et
55 spissitudinis, ut si formica movetur sub digitis. Alius est serrinus quando unus digitus percutitur, in alio sensitur et econverso et asimilatur undoso sed est durior. Alius est tremulus quando scilicet arteria videtur tremere. Alius est ramosus quando percutit quandoque in dextra parte vel quandoque in sinistra et econtra. Alius contortus vel cordosus quando arteria sentitur ut corda que torquere et volvi incipit. Postquam divisimus pulsum in species suas,
60 ostendamus causas cuiuslibet speciei quas singule species significant, nam post subiungentur res pulsuum (**fol. 17v a**) variantes. Scias ergo quod pulsus longus significat augmentum caliditatis aut diminucionem carnis, curtus autem significat oppositum. Latus autem pulsus significat augmentum humoris et multitudinem spiritus et largitatem et molliciem instrumenti, oppositum vero oppositum. Altus autem significat caloris augmentum et
65 fortitudinem virtutis. Magnus vero significat fortitudinem virtutis instrumentum obediens neccesitatem extingendi magnam, parvus significat oppositum. Fortis significat bonitatem

virtutis et quietem rei nocive; debilis oppositum. Velox significat fortitudinem virtutis cum neccesitate et obediencia instrumenti, oppositum oppositum. Frequens vel spissus significat neccesitatem magnam et debilitatem virtutis. Calidus significat subcalefaccionem cordis, ideo ethicam aut ptisim. Mollis significat humiditatem et molliciem instrumenti. Plenus significat sanitatis et vaporis humidi habundanciam, vacuus oppositum. Equalis autem pulsus significat bonitatem et quietem virtutis, oppositum oppositum, scilicet pugnam nature contra morbum; simili modo magis inordinatus. Cauda soritiva finitiva significat virtutem debilem que de quiete ad laborem ordinate proceditur et hec est peyor quam alie. Cauda minorativa significat debilitatem et pugnam; non tamen retornativa nec finitiva, sed cauda retornativa significat salutem et quod natura resumit vires suas. Caprisans significat debilitatem virtutis et agravatorum eius. Martellinus, id est bis pulsans, significat calidam febrem magnam et fortitudinem virtutis aut duriciem stomachi aut necesitatem tangendi inflamativam multam. Vnctuosus, id est undosus, significat multam humiditatem et talis apparet in ydropisi, paralisi, peripleumonia, asmate, apoplexia et in die cretico significat sudorem. Vermiculosus significat virtutem succumbere sed non tamen sicut formicans, qui scilicet significat ultimum casum virtutis et mortem proximam. Serrinus significat diversitatem in partibus nervorum aut duriciem venarum aut apostema in membris interioribus siccis sicut est pleuresi. Contortus, id est tortuosus, significat fortitudinem virtutis et incolumitatem adversus egritudinem. Tremulus ultimam significat caliditatem et honus virtutis aut apostema aut opilacionem que dyastolem significat. (**fol. 17v b**) Ramosus significat humiditatem multam et talis apparet in spasmo de replecione et in ydropicis et in appoplexia. Et scias quod variatur pulsus a rebus naturalibus ut a complexione, sexu, etate, et a non naturalibus rebus ut ab aere, exercicio, cibo, sompno et vigilia, accidentibus animi, balneo et cetera. Et a rebus contra naturam ut morbis, accidentibus eius, sicut dolore et cetera. De complexione patet, nam complexio calida facit pulsum magnum fortem et velocem, complexio frigida facit parvum, debilem, rarum et tardum, complexio humida facit undosum, latum, mollem, complexio sicca facit durum, strictum, tremulum. De sexu patet quia viri habent pulsum maiorem, forciorem, tardiorem, rariorem quam mulieres que habent pulsus oppositus dictis. De etate eciam patet quia infantes habent pulsum velocem, parvum. Adolescentes habent maiorem quem infantes. Iuvenes vero forciorem quam in aliis etatibus. Senes tardiorem, minorem, debiliorem quam iuvenes. Decrepiti[1] habent pulsum in ultimo raritatis, debilitatis, parvitatis et tarditatis. De aere seu eciam tempore patet, nam in vere est pulsus fortis quamvis parvus, in estate velox,

[1] decrepi: decrepiti *corr. ego.*

spissus, parvus et debilis, in autumno est diversus et trahit ad debilitatem, in yeme est parvitatis et raritatis non tamen est debilior. Exercicium eciam variat quia in principio, antequam fatiget, facit pulsum magnum fortem et velocem, sed quando valde fatigat et resolvit, est pulsus parvus, debilis et spissus. De cibo patet quia, quando non agravat, facit pulsum magnum et fortem sed quando agravat facit eum diversum. Vinum eciam facit eum fortem velocem et spissum. Medicina eciam calida[2] facit eum spissum, magnum, velocem, frigida autem contrarium. Sompnus eciam variat quia in principio facit pulsum parvum occultum, sed post digescionem efficitur maior et fortis. Et post spargefaccionem est tremulus et spissus. Accidencia eciam animi variant quia ira facit pulsum altum, fortem, velocem, timor facit diversum, tremulum et velocem. Tristicia facit debilem tardum. Gaudium facit tardum, rarum cum magnitudine levitate et plenitudine. Morbi eciam variant nam complexionales ut est febris et cetera, variant proporcionaliter sicut dictum est de complexione et tempore. De compositis patet sicut de apostemate quia apostema mutat pulsum (**fol. 18r a**) aut per suam speciem aut per suum tempus, aut racione membri in quo est vel racione accidentis sui. Per speciem quia apostema calidum pulsum mutat ad serrinum tremorem, horipilacionem, velocitatem et spissitudinem, licet multa humiditas tollat aliquando serositatem. Sed apostema molle facit undosum, et si fuerit valde frigidum, facit eum tardum et rarum. Apostema durum facit serrinum valde et post crepaturam mutatur ad undosum et diversum et remititur spissitudo et velocitas. Sui tempore eciam mutat, quia in principio apostema calidum facit durum, velocem, tremulum et serrinum, et in augmento hec augent usquequo efficiatur formicans[3] sed post apericionem facit fortem. Quando eciam apostema est in membro sicco nervoso, facit eum firmum, durum, diversum, et quando est in humido, facit eum undosum sicut est cerebrum vel pulmo qui facit pulsum undosum, tremulum. Impregnacio eciam facit pulsum spissum, velocem et magnum. Significaciones autem magis specificas pulsus et qualiter varientur a rebus singulis contra naturam dicemus in parte operativa in capitulis propriis. Et locus magis ydoneus ad tangendum pulsum est arteria brachii iuxta palmam, paciente[4] supino vel in opposito latere, extensa mediocriter palma et sustentato brachio. Et debent multe percussiones expectari ut melius discernatur tota

[2] calefacientes: calida *coni.*
[3] formitans: formicans *corr. ego.*
[4] pacientem: paciente *corr. ego.*

diversitas pulsus et tunc extrinsece permutantes ut sunt accidencia animi et cetera.

BIBLIOTECA VIRTUAL
MIGUEL DE CERVANTES

CAPITVLVM SEXTVM DE SIGNIS SVMPTIS AB VRINA. CONTINET MVLTA CAPITVLA

CAPITVLVM PRIMVM

Oportet autem ut urina que consideratur sit prima urina que in mane colligitur et non permaneat longo tempore, et non sit ex nocte reservata.

<**V**>rina cum sit aquosa superfluitas nutrimenti ex venis, epate, renibus, opere nature ad vesicam transmissa, patet (**fol. 18r b**) quod prima eius significacio est super disposiciones illorum membrorum, et mediantibus illis aliorum disposiciones demonstrat, alienis permutantibus circumscriptis, sicut est ieiunium, labor, accidencia anime et tingencia sicut crocus, vinum, cassiefistula et res acute: et breviter omnia que ipsam possunt tingere vel colorare extrinsece oportet removeri ab urina, solam membrorum disposicionem significante. Et collegi debet in urinali et post pausam modicam inspici et non ultra et a vento, calore nimio et frigore custodi. Et in loco non multum luminoso vel obscuro inspici debet. Significaciones autem urine ex VIII generibus sunt accepte, scilicet ex colore ut utrum intensa vel remissa vel mediocris (Ricardus), ex substancia, ut an pinguis, spissa, tenuis vel munda, ex turbulencia et claritate, ex circulo, ex ypostasi ex quantitate, ex odore, ex spuma. Et distinxerunt antiqui 20 colores in urinis. Quia est urina alba, lactea, glauca, karopos, que indigescionem significant. Deinde urina subpalida, palida, subcitrina, citrina, que principium digescionis significant. Deinde subruffa, ruffa, que perfectam digescionem significant,[1] subrubicunda, rubicunda,[2] que excessum digescionis significant. Deinde est subrubea, rubea, deinde est inopos, livida, kyanos: adhuscionem significant. Deinde est viridis et nigra que mortificacionem significant.[3] Que qualiter cognoscantur apparet in versibus substantibus:

Exurgat karopos velud testura cameli.
Pallida pallet uti, vel ut, carnes male cocte.[4]
Pomocitrini vestit citrina colore.
Subcitrina minus est huius tincta colore.
Ruffa que cum puro contendere non pudet auro,
Nam puri removet auri subruffa colorem.
Aurore rubea dat subrubea crocus orti.
Est rubicunda ut sanguis purus colorata.

[1] que perfectam digescionem significant *marg. scr.*
[2] rubicunda *s. l. scr.*
[3] Deinde est subrubea - mortificacionem significant *marg. scr.*
[4] *Post* cocte *scr. et post del.* palloris quoque minus subpallida colligit in se.

Sanguis aquosus protendit subrubicunda.
Est inopos vino par nigro, livida plumbo.
Nititur kyanos speciem quam purpura confert.
Est viridis caulis viridem sortita colorem.
Et bene lucenti nigro nigra consona cornu.

<**C**>olor albus urine qui causatur ex privacione alicuius humoris (**fol. 18v a**) tingentis[5] urinam, equivocus est magis inter alios colores cum plures causas habeat. Etenim non admiscetur humores tingentes urinam aut quia non sint in corpore propter dominium frigiditatis in ipso aut, si sint, prohibentur aliunde admisceri sibi. Ergo primo apparet album in omnibus frigide complexionis et senibus et habentibus humores frigidos et morbos frigidos pacientibus et indigestive sicut in pacientibus ypozarcam et tunc est obscura vel livida; aut opilacionem splenis et tunc est radiosa cum cineris resolucionibus; aut multum potum aque vel crapulam et tunc est multa in quantitate, aut arteticam cum aquosis resolucionibus aut retencionem menstruorum cum scamis et nigris resolucionibus, aut dyabetem, si sit multa cum carneis resolucionibus, aut nefresim,[6] si spissa vel cum arenis in fundo, aut calculum confirmatum in renibus. Et urina talis potest apparere in morbis frigidis aut in calidis in quibus naturalis calor extinguitur, sicut in febre acuta in qua, si appareat in augmento vel statu, significat mortem nisi hec decoloracio veniet propter causam frigidam superius dictam, scilicet quia humor tingens urine non admiscetur, quod fit aut propter opilacionem prohibentem transitum humoris ad urinam aut propter diversionem humoris ad aliam partem. Primo modo sicut aliquando apparet alba in yctiricia, secundo modo ut in frenesi proxima futura; et tunc urina est pauca precedente rubea, etenim colera mittitur ad capud.

<**C**>olor autem glaucus idem significat sicut albus cum quadam remissione.

<**L**>acteus autem color fit aut per extinccionem calidi naturalis et ideo in acutis morbis est mortalis in primis temporibus, aut fit per amissionem alicuius materie albe cum liquore et ideo talis potest apparere in dissolucione apostematum interiorum aliquando aut in declinacione febris et tunc est multa in quantitate et significat similiter. Vrina eciam lactea vel spermati similis, si sit pauca, paralisim aut apoplexiam demonstrat ars, sed in illis egritudinibus multa apparuit, ipsarum protendit solucionem.

Vrina karopos significat leucoflenciam, si obscura et conturbata sit lividam per aposicionem manus, aut colicam et yctiriciam, (**fol. 18v b**) si sit spissa cum arenis, aut

[5] tingentibus: tingentis *corr. ego.*
[6] *Ante* nefresim *scr. et post del.* frenesim.

lapidem, si habeat arenas in fundo, aut dolorem capitis presentem aut futurum, si turbata sit, velut urina subiugalium, aut reuma, si sit granulosa, aut solucionem materie apostematose, si sit pauca et turbata. Omnes enim colores predicti privacionem digescionis significant.

<**C**>olor enim palidus et subpalidus potest apparere in febre cotidiana de flegmate naturali, si cum liquore pingui et confuso fuerit, aut in sano eciam flegmatico cum liquore mediocri, aut potest significare futurum apostema sub dyafragmate in acuta febre cum substancia tenui, aut ptisim, si sit livida superius et oleginosa, aut significat resumpcionem virium precedente aliquo[7] de coloribus supradictis. Vrina autem citrina et subcitrina, cum non significet vehementem inflamacionem, potest significare colericum aut sanguineum sanum, si sit cum substancia equali et pura; aut tercianam simplicem aut eciam duplicem in habenti frigidam complexionem et tunc est cum substancia confusa modicum spissa magis tamen in duplici terciana, aut quartanam notam et erraticam, si sit citrina subtilis in autupno et yeme, aut stricturam pectoris, si sit magis tenuis superius quam inferius cum granulis et ampullis, aut spleneticam passionem, si sit virgulata radiosa et clara, aut discrepanciam epatis, si fit multa cum macie carnis sive corporis, et constipacionem ventris aut prolixitatem morbi in principio acute febris, propter cruditatem materie. Potest eciam significare convalescenciam et declinacionem morbi precedente rubea post crisim cum alleviacione pacientis.

<**C**>olor autem ruffus et subruffus quia perfectam digescionem significat, potest apparere in corpore temperato sano cum substancia equali et pura, aut potest significare continuam in pueris cum substancia tenui, aut tercianam in iuvene, aut duplicem tercianam eciam in flegmatico vel sene vel muliere, aut quartanam notam aut callefacionem epatis, aut salsum flegma aut ydropisim incurabilem, quia alchitem vel tympaniam, aut minorem emitriteum, si sit superius livida per apposicionem manus, aut eciam pleuresim, si sit in substancia in per totum spissa, superius livida et turbulenta, aut conversionem pleuresis in peripleumoniam si subruffa fuerit a media regione superius habens distincte multum spumosa, aut primam speciem ethice cum substancia spissa, frigida, tamen magis et humida oleginosa cum crinoy, id est, resolucionibus minutis diebus multo tempore precedentibus. Multas eciam species febrium (**fol. 20r a**)[8] significare potest propter diversam complexionem humorum cum diversitate complexionis et ceterorum tingencium urinam.

<**C**>olor autem rubeus et subrubeus aut significat tercianam simplicem in iuvene colerico, si sit in substancia per totum obumbrata, aut duplicem tercianam in flegmatico

[7] alico: aliquo *corr. ego.*
[8] *Credo ordinem seq. fol. 18-20-19-21 esse.*

melancolico et muliere, in puero vero continuam aut epatis calefaccionem, si diu laboraverit egrotans superius obumbrata cum spuma crocea, aut quartanam notam in yeme vel autupno, aut tercianam continuam cum substancia mediocri spissa per totum turbata, aut medium emitriteum aut pleuresim qui fit ex talibus humoribus cum eadem substancia habens in superficie.

<**C**>olor autem rubicundus et subrubicundus significant synocum cum substancia turbida spissa fetente, aut synocam aut causonidem cum substancia tenui nigra magna, aut causonem cum substancia tenui per totum ut ignis. In melancolicis eciam generibus febrium potest talis apparere propter diversitatem complexionis pacientis et cetera.

<**C**>olor autem inopos ut vinum qui est putridum nigrum, et color kyanos qui est ut sanguis putrefactus sunt eiusdem indicii quasi et significant mortem in febre acuta, nisi prius fuerit urina subrubicunda vel rubicunda, aut fluxum menstruorum cum substancia pingui et feculenta, aut rupturam kilis vene cum dolore spondilium et dorsi cum feculenta re in fundo, aut ydropisim, si sit sanguinea vel livida, aut calefaccionem epatis et yctiriciam cum spuma crocea. Et talis est mortalis in febre acuta ante septimum diem cum yctiricia. Talis eciam urina apparet in sanis ex saltu et ruptura vene in renibus vel vesica, et ex resudacione sanguinis, propter relaxacionem nasorum, propter immoderatum coytum vel cursum vel laborem et cetera.

<**C**>olor autem viridis sive prassinus perniciosus est quia vehementum frigus significat aut eciam post laborem et febrem significat spasmum de inanicione.

<**C**>olor autem niger aut significat ultimatam frigiditatem et mortificacionem calidi naturalis aut vehemens incendium aut expulsionem materie melancolice. Que autem incendium significat, est cum forti ardore et odore et habet ypostasim indivulsam et vergit ad citrinitatem quamdam. Sed que ex frigiditate est, cognoscitur quia ante ipsum precessit (**fol. 20r b**) urina viridis vel livida et habet paucum sedimen coniunctum et habet puram nigredinem et caret odore. Vrina vero nigra que fit secundum viam purgacionis et crisis cognoscitur quia est in multa quantitate et postea sequitur alleviacio pacientis, sicut accidit in fine quartane et passionum splenis. Et in doloribus dorsi et matricis propter retencionem menstruarum aut emoroydarum, et universaliter urina nigra in febre acuta et super eciam, quando non venerit per viam purgacionis et crisis, mortalis est.

<**C**>olor autem lividus significat mortificacionem humorum et tunc per residenciam

livescit superius et inspissatur inferius aut mortificacionem humorum et membri et tunc nulla residencia potest livorem aufferre, significat eciam parvum emitriteum aut epilensiam cum quadam circuli plumbeitate, aut significat synochum aut rupturam vene aut catarrum vel passiones matricis vel fluxum ventris, pleuresim aut peripleumoniam aut ptisim. Et nota quod sicut urina potest esse alba et discolorata in complexione et morbis calidis, propter causas frigidas dictas, sic eciam potest esse urina citrina et colorata in passione febrile aut propter dolorem qui coleram rubeam dissolvit, sicut accidit in colica aut propter opilacionem pori quo mititur colera ad intestina aut propter debilitatem epatis non potentis segregare aquositatem a sanguine, sicut accidit in ydropisi frigida. Et ideo urina similis loture carnis residentis debilitatem epatis significat.

<**S**>ubstancia urine aut est tenuis aut grossa aut mediocris. Tenuis significat privacionem digescionis aut in venis opilacionem aut debilitatem epatis vel multe aque pocionem; ideo tenuis in acutis egritudinibus est mala, et deterior in pueris vel mulieribus, quia significat digestive debilitatem que, si diu perseveraverit, significat mortem, nisi afuerit, aut bona signa que, si affuerit, significat apostema venturum sub dyafragmate. Tenuis eciam post crisim sine ordine significat residuacionem. Sed spissitudo urine significat quandoque expulsionem materie grosse post digescionem in morbis humidis, si sit multa in quantitate et sequatur requies; post eam aut significat humoris multitudinem et virtutis digestive debilitatem. Si sit pauca, (**fol. 20 v a**) significat egritudines cum difficultate aut significat corporis liquefaccionem, si pauca sit in quantitate, et eam precessit tenuis multa et febris et eciam, si ipsa cito congelatur et inspissatur: nam paucitas urine fere semper mala significat, sed multitudo magis bonum quam malum et sepius quia multorum egritudinum est solutiva. Ricardus. Sed urina dicitur equalis seu tunc in ipsa est equalitas quando per multos dies remanet eadem vel similis. Ricardus. Vrina que mingitur tenuis et post inspissatur, significat quod natura laborat in digerendo humorem et ideo obediunt ei et fortasse significat membrorum liquefaccionem. Sed que spissa mingitur et postea clarificatur, significat quod natura maturando superat humorem, et quanto cicius clarificatur tanto melior. Que autem grossa et turbida manet, significat quandoque dolorem capitis presentem aut futurum, et racio est quia urina multum turbida corrupcionem humoris significat. Et quod magis significat est flegmatica crudum in quo aliqua caliditas operata fuit et ipsum cum grossa ventositate ebulire facit, et cum perseverat talis, significat litargiam. Etenim urina turbulenta vel fit per viam crisis et tunc est in multa quantitate et egreditur faciliter, aut fit sine crisi et significat humoris multitudinem et naturam occupatam in maturando eos et tunc est pauca cum

egrediendi difficultate.

<**P**>rivacio odoris in urina significat frigiditatem complexionis et superfluam cruditatem et in acutis egritudinibus significat mortem. Hodor autem fetidus in urina aut significat ulcera in instrumentis urine, et tunc potest esse urina digesta et eciam sunt alia signa ulcerum in ea aut significat putrefaccionem humoris in febre acuta et tunc est malum. Et si odor ad acritudinem tranxerit, significat putrefaccionem que est in humoribus frigidis, sed, si fuerit in acuta egritudine, est signum mortis, quia significat dominium frigiditatis cum calore extraneo. Vrina fetida insanis perseverans diu significat febrem putridam futuram. Vrina pauca in quantitate significat debilitatem virtutis aut resolucionem multam, ut ventrem laxum et cetera aut ventositatem et aptitudinem ad ydropisim. Sed urina multa in quantitate significat liquefaccionem[9] sicut in acutis egritudinibus, quando post (**fol. 20v b**) eam non venit requies; significat ethicam vel spasmum de inanicione aut significat expulsionem multe materie quam sequitur requies. Et provenit eciam multa a nimio potu. Vrina autem que in acutis egritudinibus gutatim et involuntari mingitur significat in cerebro nocumentum, quia desipienciam et corupcionem, si signa salutis non afuerint; que si afuerint, significat fluxum sanguinis a naribus. Vrina que quandoque mingitur multa, quandoque pauca, quandoque retinetur, significat pugnam et laborem nature et sunt signa mala. Et cum in egritudine colerica multiplicatur urina, paralisim protendit prosperum eventum et propere cum est alba et ad egrediendum facilis.

<**S**>puma in urina significat dominium[10] ventositatis et indigescionis, cum urina discolorata est, aut ebulicionem caloris, cum urina colorata est; malum chimum, si sit nigra, scilicet spuma, aut yctiriciam si spuma sit viridis vel crocea. Et ideo ampulle significant cruditatem materie et viscositatem maiorem, quando tardius rumpuntur; et maiores fiunt per motum urine et per oppositum minorem. Et ampulla eciam significat frenesim aut dolorem capitis ex grossa ventositate. Sed granule circuli que sunt parvissime ampulle, significant reuma et fluxum humiditatis a capite ad inferiora.

<**C**>irculus autem superior urine spissus in colore remissus significat occipicium gravari ex flegmate; purpureus prorram ex sanguine, tenuis sinistram ex melancolia tenuis, citrinus vel rubeus dextram ex colera, plumbeus significat epilensiam et mortificacionem cerebri et nervorum, viridis significat combuscionem, tremulus significat dolorem nuche et dorsi, tremulus et in precedente viridi mortificacionem significat.

---

[9] liquefaccionem *marg. scr.*: lesionem *in textu scr. et post del.*
[10] *Post* dominium *scr. et post del.* nature.

<**S**>edimen vel ypostasis est omnis substancia contenta in urina que spissioris est substancie quam aquositas et ab ea divisa. Et est quedam ypostasis naturalis demonstrans digescionem et maturacionem, et hec est alba continua equalis levis inferius residens in forma pineata. Et nota quod equalitas et continuitas in ypostasi naturali sine albedine est melior quam albedo sine hiis, quia melior est digescio substancie quam coloris. Scito eciam quod plurime ypostase secundum colores urine existunt, sed que ex eis diversificantur alba est melior, deinde rubea, deinde citrina. Viridis autem ypostasis et nigra pessima est et mortalis. Et sicut bona ypostasis (**fol. 19r a**) melior est in fundo residens, quam superius natans vel pendens, ita mala ypostasis ut nigra, peior est in fundo residens quam superius pendens. Non naturalis ypostasis multe sunt species, quoniam aliqua est corticalis, alia carnosa, alia est adipina, alia saniosa, alia muscillaginosa, alia sanguinalis, alia capillaris, alia arenalis, alia cinericia. Et corticalis, alia asimilatur furfuri seu scamis piscium, alia similatur magis partibus frumenti grosse mollitis aut athomis solaribus, id est solis. Et omnes tales resolventes magne vel fiunt propter ulcera et scabiem vesice et instrumentorum urine, quod cognoscitur quia est cum dolore in illis membris et fetore in urina et sine febre quandoque, aut fiunt propter adhuscionem sanguinis et liquefaccionem membrorum solidorum. Et, si sint nigre magne vel subrubei, pessumum est in omni egritudine acuta. Sed athomose resoluciones vel significant guttam aut dolorem stomachi et subversionem eius, si sint sparse per totam urinam manifeste valde, aut concepcionem in mulieri, si sint pingues, inferius residentes et parum post conglobantur, aut significat fumositatem matricis cum urina spissiori, et, ut plurimum, significat siccitatem complexionis et incineracionem humorum. Carnosa autem ypostasis ut plurimum est ex dissolucione renium, quandoque tamen ex liquefaccione corporis et tunc est cum urine indigescione. Ypostasis adipina pinguedinis et carnis liquefaccionem significat. Et earum peyor est que similatur aque auri. Et quando est multa pinguedo et temperata, est ex renibus, et si sit paucior et magis commixta, est a loco magis remoto. Saniosa ypostasis significat ulcus apertum et saniens et proprie in membris urine. Sed muscillaginosa ypostasis significat humorem grossum crudum aut quod est in corpore melancolico aut ex instrumentis urine egrediens aut significat crisim flegmaticarum egridudinum ut podagre, artetice et cetera. Et talem tunc sequitur alleviacio pacientis. Et differt saniosa a muscillaginosa, quia prima est cum fetore, et precedunt ipsam significaciones apostematis et eius partes faciliter temperantur et coniuguntur; in muscillaginosa autem non est sic ut partes eius de facili separantur. Sanguinalis ypostasis significat debilitatem epatis, si sanguis sit valde mixtus urine aut vulnus et solucionem

continuitatis in canalibus (**fol. 19r b**) urine, si sit sanguis minus mixtus urine. Et quanto minus mixtus fuerit, tanto est ex loco propinquiori. Capillaris autem ypostasis significat humorem viscosum in renibus maxime. Et arenalis ypostasis significat semper lapidem aut quod consolidatur. Et si sint arene rubee, significat quod sit ex renibus, si autem albe, est ex vesica. Cinericia ypostasis significat incineracionem humorum propter adhuscionem factam in eis et maxime flegmatis. Et sicut urine immutentur per res contra naturam, ut dictum est, ita eciam diversificantur racione rerum naturalium ut aeris, sexus, complexionis, et cetera, et non naturalium ut nutrientis, exercicii, sompni et vigilie inanicionis et replecionis et accidencium anime et cetera. Etenim etas variat, quia pueri habent urinas grossas et spissas et turbidas magis quam iuvenes qui habent igneas urinas et mediocres in substancia, sed senum urine vergunt ad albedinem et subtilitatem, decrepitorum autem maioris sunt albedinis et tenuitatis. Vrine mulierum sunt maioris albedinis et grosiciei et minoris pulcritudinis quam virorum. Complexio sanguinea habet urinam rubeam spissam, colerica citrinam subtilem, flegmatica albam spissam, melancolica subtilem et albam. Similiter nutriencia calida incendunt urinam, frigida remitunt et cetera. Exercicium eciam incendit et sompnus, sed vigilia crudificat et ieiunium incendit, crapula oppositum. Et accidencia animi que calefaciunt corpus, citrinant urinam et colorant; que vero infrigidant, faciunt oppositum. Et ita est de omnibus aliis relatis proporcionaliter complexioni et cetera. Sciendum est quod quinque sunt cause quare a frigiditate urina coloratur: prima est fortis dolor qui coleram resolvit ut in colica; secunda est opilacio facta a frigiditate[11] in via inter intestina et sistimfellem; tercia est epatis debilitas et defectus sue virtutis separative aquositatem a sanguine, ut in ydropisi de frigiditate; quarta est constriccio quam opilaciones fecerunt; quinta est flegmatis putrefaccio in venis et tunc est debilis tinctura et non luminosa. Vrina alba vel glauca in colore in substancia pin- (**fol. 19v a**) guis equaliter per totum flegma naturale sine febre habundare significat; cuius hec sunt syntomata: in primis, mediocris est digescio, qua concomitatur oris insipitas cum multa saliva insipida, capitis gravedo, sensuum stupor et hebetudo, pigricia, sompniculositas et in motu agravacio ex infusione talis humoris per articulos, maior gravedo post cibum quam ante cum tensione stomachi et laterum, emucciones et rascaciones plurime, et facilis desudacio et fastidium cibi, et potus facile supernatat in stomacho, et sompnia aquarum, et que intensiora sunt in yeme et in flegmatico et pingui et quando precessit dieta frigida et humida et cetera. Et si talis disposicio sit longa aliquando talem, arteticha et dyaria flegmatica molestari consueverunt et dypnia et tussis

[11] *Post* frigiditate *scr. et post del.* facta.

humida. Et quia hoc flegma est coruptibile et alterabile multum ex sua aquositate et eius habundancia, facit nos pronos ad multos lapsus et maxime ad reuma et paralisim et cottidianam. Vrina alba vel glauca valde quasi coloris aquei vel cristallina et pauca cum substancia, mediocris, tenui, diuturna, flegma[12] acetosum sine febre significat habundare, cui omnia gustui sunt acetosa et sputum et saliva et maxime in stomacho colligitur; si vero in epate, erit gravedo dextri lateris et tensio multaque tribulacio; et si in splene eadem erunt in sinistra parte; et si in iuncturis, dolorem et gravedinem habebit in eis; si in spiritualibus, tussis et dipnia cum grosso sputo et globoso. Semper et universaliter indigescio ipsum comitatur et eius sinthoma predicta. Et nota quod primum est multum in artheticam motum et a quolibet accidenti fluit ad articulos. Si vero habundat cum febre, variis modis afligit; quandoque de quarto in quartum diem, quia plurimum asimilatur melancolie. Sed hoc est varietatis causa, ubi plurima concurrunt similia, utpote complexio frigida et sicca et etas, tempus, regio, dieta et habitudo semper frigida et sicca facile induratur et habet motum tardiorem, scilicet quartanum; ubi vero hec desunt (**fol. 19v b**) sequitur motum flegmatis. Quando vero cum febre habundat, vix per solam urinam potest cognosci sive dinosci, sicut [ut][13] quartana impediente multo melancolie, frigiditate, duricie et inobediencia; unde tunc recurrendum est ad alia signa. Quando tamen talis sit urina in febre cum talibus signis significat flegma acetosum esse putrefactum, ergo cotidianam a flegmate notam et raro quartanam semper notam de eodem. Erunt ergo de predicta sinthomata magis intensa cum frequenti oxireuma et multo frigore, caloreque lento et maxime in vesperis vel prope vesperas. Ricardus. Vrina eciam nigra multa cum odore forti et fetore et ypostasi nigra in medio apparens in die cretico cum surditate et vigilia et desipiencia pacientis significat salutem per fluxum sanguinis narium atestantibus aliis bonis signis. Flegma vitreum eodem modo indicatur sicut acetosum unde fere eadem datur regula, nisi quod vitreum sepius solet inducere anormalas et erraticas quartanas, ut quintanas sextanas calidas. Vrina ergo pacientis principio alba et pinguis habens glebas humoris in fundo, postmodum tenuis et alba et multa solucionem febris ex flegmate vitreo significat, sed semper necesse est ad alia signa declinare sinthomata, sicut de acetoso vide dietam horum. Vrina karopos vel subpalida in substancia mediocriter tenuis flegma salsum sine febre habundare significat. Sinthomata sunt: salsedo oris ut olera gustata videantur, salsa sitis et sompni breves, mediocres defectus appetitus cibi, pruritus circa faciem et aures, manus et cubitos, humor post scarpulacionem egrediens est et pungitivus uritivus parum. Cutis quodammodo extensa et arida propter ygnei caloris

[12] flegmatica: flegma *corr. ego.*

mixtivam et quandoque quasi macule vel variole diversi coloris apparens et latenter recedunt in oris vespertinis et in principio noctis nigra exacerbantur et pocius iuvenes in principio iuventutis et senes in senio, id est, in fine senectutis et in principio veris et in fine autupni et magis flegmaticos et sanguineos et homines humide complexionis et usos acrimonibus et assaturis, hos eciam sepe humectatur ventris constipacio. Si eciam valde digestum sit, raro infestatur sine calore universali et tunc continuantur (**fol. 21r a**) vigilie et in senectute et in iuventute crebra tussis propter siccitatem humoris et etatis. Vrina in colore ruffa vel submediocri spissa flegma tale cum febre humida significat et fit cotidiana de flegmate salso cuius sinthomata erunt habundancia cum maiori intensione. Et ultra hoc erit typus cotidianus proprie in horis vespertinis, quia tunc est medium spacium inter horam flegmatis et colere. Erit autem typus cum maiori calore et minori frigiditate, quantum in cotidiana de flegmate naturali vide regimen per Ricardum. Et nota quod hec non sunt de intencione Arnaldi, sed ego addidi propter aliqua placita qua habui in illis et dictum istud est secundum Ricardum et incipiunt ibi ubi fuerunt dicta Arnaldi in loco et signo tali vertendo folium unum supra in margine. Sciendum hoc est principium Ricardi et finis Arnaldi Complexioni.[14]

[13] sicut ut: ut *secl. putaui.*
[14] *Marg.* addiciones *scr.*

(**fol. 21r b**) CAPITVLVM SEPTIMVM DE SIGNIS EGRITVDINVM SVMPTIS AB EGESCIONE

<**E**>gescio naturalis est illa que in substancia mediocris est sicut in duricie et mollicie, in colore et ad citrinitatem vergens, in quantitate secundum proporcionem ciborum asumptorum, hora solita egrediens; que hiis caret innaturalis est et aliquam disposicionem contra naturam in corpore significat, quia egescio unius coloris melior est quam multorum que significat diversam materiam, et color nimis citrinus significat nimiam coccionem, albus vero indigescionem, lividus mordicacionem, viridis vel niger mortificacionem vel adhuscionem. Egescio autem dura significat siccitatem et calorem, sed liquida significat quod multi humores mituntur a toto corpore ad intestina aut significat quod cibus non potest pervenire ad membra. Egescio eciam que caret odore significat privacionem digescionis. Nimis fetida significat corupcionem digescionis et maliciam humorum. Egescio eciam tardius solito exiens significat tardam digescionem aut supercalefaccionem epatis aut opilacionem intestinorum, sed cicius exiens crapulam aut retentive debilitatem significat. Egescio eciam multa in quantitate significat quod cibus non transit ad epar nec corpus nutritur, sed pauca in quantitate secundum proporcionem asumptorum significat nimiam atraccionem ad epar et nimiam desiccacionem stercoris in intestinis atque propter eius moram nimiam aut propter calorem superfluum epatis et membrorum. Egescio eciam spumosa calorem superfluum significat, unctuosa vero liquefaccionem et ethicam significat, viscosa vero dissolucionem membrorum. Ventositatis eciam multitudo, cum non provenit a cibis inflativis, significat debilitatem digestive, omnimoda autem privacio ventositatis superfluam[1] frigiditatem significat. Egescio eciam inequalis significat imperfeccionem digescionis. De egescionibus autem humoralibus determinabitur in parte practice in capitulo de fluxibus ventris. Sed nota quod egescio (**fol. 21v a**) turpis et multicolor aut provenit per viam crisis et mundificacionis et tunc est cum alleviacione pacientis et est bonum aut provenit per viam sinthomatis et propter maliciam humorum et tunc sequitur agravacio et est malum. De aliis vero exeuntibus a corpore ut sputo, vomitu, sudore, fluxu sanguinis narium taceo, quia de eis[2] dicetur satis in parte operativa in capitulis propriis.

[1] superflua: superfluam *corr. ego*.
[2] eius: eis *corr. ego*.

CAPITVLVM OCTAVVM DE SIGNIS PRONOSTICIS IN GENERALI

<**S**>igna pronostica futurorum eventuum sanabilis, ut est tale, considerat medicus, partim priusquam corpus actu sit egrum, partim cum iam actu infirmatur. Et per prima regulatur ad preservandum corpus, ne deficiet in egritudinem quam prenunciant dicta signa. Sunt autem tot genera signorum pronosticorum futuram egritudinem quot sunt genera demonstrancia lapsus precedentis egritudinem actualem, quia quidquid significat parvum lapsum aut neutralitatem pronosticat futuram egritudinem in quam illa disponant. Et licet prima genera sint res naturales, non naturales et contra naturam, tamen res non naturales significant egritudines futuras per modum causarum efficiencium et eciam impressiones quibus corpus immutatur, naturales vero et contra naturam per modum impressionum in corpore iam factarum. Sed differunt quia naturales pronosticant tam per intencionem quam per remissionem, ut plus vel minus solito appetere ostendit labi corpus et per consequens futurum morbum preservantibus causis, sed res contra naturam sicut est pruritus aut gravedo, amaritudo oris et similia, quamdiu remissa vel parva sunt, pronosticant futuram egritudinem, quando vero intensa vel magna, indicant iam presentem. Pronostica autem que in actu egritudines corporibus ostenduntur duorum noticiam prestant medico: primum de consistencia morbi, scilicet longitudine aut brevitate eius, secundum de termino, scilicet utrum ad bonum vel ad malum terminum abeatur, et eciam qualiter ad hoc vel ad illud. Vtrumque (**fol. 21v b**) vero[1] istorum prenunciatur artificiali probabilitate per consideracionem rerum non naturalium, naturalium et contra naturam. Duracio namque morbi cognoscitur esse brevis aut longa per complexionem et composicionem, per se et per accidens: per se quidem in quantum immutant corpus et ea que sunt in eo vel immutacioni disponunt per propriam naturam, per accidens vero in quantum significat super qualitatem materie morbi. Proinde calida complexio[2] egri per se pronosticat brevitatem morbi, precipue si fuerit calidus, tamen quia calor disponit ad facilem resolucionem ipsius, tamen quia in corpore calide complexionis a modica materia generatur cito morbus calidus. Morbus enim qui cum conveniencia particularium nascitur a pauciori potest materia generari quam ille qui gignitur a contrarietate ipsorum. Per accidens vero complexio egri calida pronosticat longitudinem morbi, si fuerit frigidus, quia eius materiam innuit esse multam, cum presente contrario genuerit eum. Complexio vero frigida per se pronosticat longitudinem et per

[1] Vero *iter.*

[2] *Post* complexio *scr. et post del.* morbi.

accidens brevitatem, scilicet raciones contrarias calide complexioni. Siccitas vero et humiditas complexionales utroque predictorum modorum significant brevitatem aut longitudinem, nam sicca complexio egri per se et per accidens pronosticat longitudinem morbi, et humida per se et per accidens brevitatem. Siccitas enim per se disponit ad tardam resolucionem, et ideo in corpore sicco morbus siccus longum se disponit, et similiter humidus propter multam materiam que presente siccitate genuit eum. Et idem est indicium de corpore humido et morbo humido vel sicco. Hoc autem indicium se extendit ad omnia naturalia relata complexioni ut sunt humores et species, etas et sexus. Complexio quoque pronosticat consistenciam, quoniam pororum densitas per se longitudinem et raritas brevitatem, propter causas predictas. Operaciones eciam naturales non minus significant supra brevitatem et longitudinem, nam qui naturaliter habent debilem expulsivam diucius egrotant, qui vero fortem brevius. Per hec autem que dicta sunt de naturalibus est facile iudicare de non naturalibus et contra naturam, quia quecumque disponunt ad facilem resolucionem corporis significant brevitatem, que vero ad tardam, contrarium. Et tenetur medicus consistenciam morbi et eciam morbi tempora distincte cognoscere, quia aplicabilia et (**fol. 22r a**) modum aplicacionis variant, cum in singulis temporibus morbi paciens aliter et aliter disponatur, ut in parte operativa docebitur. Sunt autem morborum tempora quatuor, scilicet principium, augmentum, status et declinacio, sive hec sunt universalia que totum morbum dividunt sive particularia quibus duracio mensuratur. Et distinguuntur predicta tempora, partim accidentibus morbi, partim accidentibus sue materie. Nam cum accidencia morbi incipiunt percipi sensibiliter, tunc est principium eius, sed cum incipiunt augeri, terminatur principium et incipit augmentum, et tam diu durat quam diu augetur. Quamdiu vero post augmentum notabilem perseverat in uno tenore secundum indicium sensus, tunc est status morbi, cum autem post iam remituntur, declinat. Disposicionibus vero materie morbi tempora distinguuntur per hec, quia quam diu materia morbi nullum habet evidens signum digescionis, morbus est in principio, cum autem incipiunt apparere signa digescionis, incipit augmentum et tam diu durat quam diu signa digescionis non sunt perfecta. Cum autem apparent signa perfecte digescionis est status, et fit expulsio talis materie et tunc declinat terminus morbi. Notabiliter crisis, hoc est, iudicium, nominatur, idcirco quia morbi et nature litigium tunc amicus iudicatur ferendo sentenciam dampnacionis in alterum secundum precognitam disposicionem testium vel signorum. Terminus ergo morbi sive quantum ad qualitatem, hoc est bonitatem vel maliciam, sive quantum ad speciem terminacionis cognoscit eisdem generibus signorum quibus et consistencia, scilicet rebus naturalibus et non

naturalibus et contra naturam. Quamvis in consideracione termini consideretur res que partim est naturalis, partim contra naturam, qualis est dies cretici, qui partim ab operacione nature, partim a motu morbi, causatur; licet enim omnes dies in quibus morbus aliqualiter terminatur dicantur cretici, hoc est iudicatum racione predicta, tamen aliqui eorum sunt qui principaliter a natura causantur, tamquam a predominante morbo, nec tunc causantur a morbo, nisi sint a resistente natura. Tales vero dies cretici dicuntur ordinari et principales. Quoniam a natura humana que maxime deputata est ordini servando, principaliter sumit ortum, dicuntur eciam universales, quoniam omnes morbi quibus convenit creticari, scilicet qui a malicia complexionis cum materia precipue febrili causantur possunt VI diebus (**fol. 22r b**) terminum laudabilem consequi. Alii vero causantur principaliter a dominio morbi, et secundario a resistencia nature, propter quod dicuntur secundarii, quia licet causentur a natura corporis non tamen ab ea principaliter operante sed secundario prout resistit morbo. Dicuntur eciam intercadentes quando inter principales cadunt sive contingunt et terminantur particulares, quoniam non omnibus morbis creticantibus conveniunt, sed solum illis qui de tercio in tercium diem exacerbantur, quales sunt morbi colerici, precipue qui ex putredine colere generantur, nam si dies alii cadunt inter illos principales in quibus aliquando terminatur morbus, non tamen absolute dicuntur cretici, quia non fit in eis terminacio ad bonum aut est rarissimum. Sunt autem principales quartus et septimus in qualibet ebdomada, et hii terminantur a natura operante secundum regulam instinctus sui. Instinctus autem suus est occulta informacio vel innata que regulat[3] ipsam ad mutandum in ebdomadis sui mensis cursu lune tamquam propinquioris elementi nature. Et dicitur talis mensis medicinalis continens 26 dies et 22 horas, habens duas primas septimanas discontinuatas, ita quod prima terminatur in septima die et secunda incipit in octava et terminatur in decima quarta die. Tercia vero sequens terminatur cum hac secunda septimana, quia in decima quarta die que terminus est secunde, incipit tercia et ideo terminatur eciam vicesima die que respectu decime quarte est septime. Quarta vero septimana discontinuatur a tercia, quia incipit in vicesime prime die. Et si ultra protenderetur egritudo per alias tres ebdomadas non discordarent in continuitate et discontinuitate cum predictis. Vnde quia dies cretici principales reddeunt semper ad eundem ordinem in omnibus tribus ebdomadis que complentur in 20 diebus, propterea spacium 20 dierum dicitur a medicis una peryodus, id est, una circulacio universalis vel dicitur quia multas circulares paroxismorum interpolatis et exacerbacionum incontinuis sub se comprehendint, quia vero dierum creticorum quorumlibet

[3] regulant: regulat *corr. ego.*

ordo et diferencia nunquam fallunt, sed in suis terminis et viribus permanent immobiliter, sicut in cunctis regionibus experiencia confirmavit nec racio (**fol. 22v a**) in eis aliquid addere vel mutare <potest>;[4] propterea sufficit medico vires dierum creticorum cognoscere tam in secundariis quam in principalibus, de quarum noticia sola experiencia certitudinem prebuit. Hoc enim est infallibile, quod inter principales illi qui precedunt sunt indicativi respectu sequencium quid sit futurum in eis prohibentibus circumscriptis, ita quod in qualibet ebdomada quarta est indicativa, septima clariori coniectura quam aliqua alia. Quamvis enim una alia possit aliud indicare, de alia videlicet ad illam morbus protenderetur, non tamen ita clare indicat quid in ea sit futurum, sicut quarte precedens immediate. Similiter intercadencium precedens immediate pronosticat aliqualiter quid sit futurum, sic insequenti de bonitate terminacionis aut malicia vel de specie terminacionis utpote per exitura aut apostema aut per aliquam evacuacionem sensibilem sanguinis aut vomitus aut recessus urine, sudoris et cetera. Et scias quod de numero dierum egritudinis prius et secundus non sunt cretici. Tercius vero creticus est quandoque in peracutis egritudinibus, quartus indicativus est proprie quid in alia sit futurum. Quinta dies intercadens dicitur et creticus quia frequenter anticipat a die septimo aut subocupat a tercio. Sexta dies proprie non est cretica, quia vix vel nunquam fit in ea bona crisis perfecta sed crisis mala sepe fit in ea. Dies vero septimus omnibus diebus creticis in bonitate et malicia superior existit. Octava dies non est cretica, nona cretica est, sicut quinta, quia anticipat ab undecima aut suboccupat a septima proprieque eciam intercadens dicitur, sicut quinta. Decima dies non est cretica, undecima dies proprie indicativa est nona et est eciam cretica, sepe enim fit crisis in ea. Duodecima non est cretica nec decima tercia eciam nisi raro. Decima quarta dies cretica[5] est et est secunda[6] a die septimo in fortitudine cum in eo fiat sepe crisis bona. Decima quinta non est cretica sicut secunda nisi rarissime. Decima sexta dies non est cretica, decima septima indicativa est proprie racione diei et est cretica eciam sicut undecima. Decima octava nullo modo est cretica. Decima nona die rarissime fit crisis, que si evenerit non erit mala. (**fol. 22v b**) Vicesima dies cretica est que a decima quarta secunda invenitur in fortitudine. Vicesima prima dies cretica est licet minus quam vicesima. Vicesima quarta dies cretica est et vicesima quinta, trigesima, trigesima quarta, trigesima quinta, quadragesima. Postquam non fit crisis cum vehementi expulsione et manifesta, sed apostemate aut occulta et paulatina dissolucione. Vnde crisis sepius fit infra decimam quartam diem aut saltim in vicesima, quia ultra

[4] potest *coni*.
[5] creticus: cretica *corr. ego.*
[6] secundus: secunda *corr. ego.*

vicesimam diem fortitudo dierum creticorum remanet solum in septenis et debilitatur in aliis. Et sciendum quod signa pronostica secundum quod significant supra bonitatem aut maliciam dicuntur signa bona vel mala. Sunt autem bona quecumque vires nature significant prevalere et hec racio meliora sunt quam plus ista significant: que vero significant quod vires morbi prevalent, nature sunt procul dubio mala. Que in infimo gradu malicie sunt, quando solum tantum vires nature diminui pre viribus morbi. Quando vero non solum diminuntur sed manifeste deordinentur aut perturbantur, tunc procul dubio sunt peyora; cum autem omnino aufferunt eas, tunc pessima nominantur sub latitudine quadam, namque significant vires nature totaliter amputari, sicut in morte dicuntur perniciosa, qualia sunt omnia mortem pronosticancia, que vero in parte aufferunt vel aufferri significant ut signa pronunciativa torturam aut paralisim aut appoplexiam vel cardiacam aut similia. Pessuma quidem sunt, sed minoris maliciei quam illa que precise mortem prenunciant, de quorum pluribus dicetur in capitulis propiis; de aliis autem in curis specialibus morborum.

MIGUEL DE CERVANTES

CAPITVLVM NONVM DE SIGNIS PRONOSTICIS IN SPECIALI SVPER FEBRIBVS ACVTIS

<**D**>e signis pronosticis significantibus mortem vel evasionem et evasionis tempus et modum principaliter in morbis acutis, fiet hic aliqua rememoracio specialis. Et primo dicam de illis que significant bonitatem vel maliciam termini et simili modo de aliis, et quia contraria eadem noticia cognoscuntur, ideo sufficit alterum diffinire. De malis ergo signis, propter ipsorum multiplicitatem erit enarracio presens, quorum opposita significant oppositam bonitatem. Et dicam primo de signis que sumuntur a facie egri, deinde de illis que sumuntur a decubitu haneli tu (**fol. 23r a**), et sputo, vomitu et urine egescione, fluxu narium, sompno, sudore; et quibusdam aliis dicetur inferius seriatim. Dico igitur quod in primis et super omnia inspiciendus est vultus egri si sano similis fit, eciam si sibi sano, quod optimum est; sed contrarium malum est et tanto deterius quanto magis a naturali disposicione fuerit elongatus, ut si fuerint nares acute, occuli concavi, timpora plana, aures frigide et contracte, pulpe earum inverse, frons arida et tensa et color faciei niger, viridis aut plumbeus. Hec enim signa, si ante tercium diem egritudinis apparuerint propter morbi maliciam et non propter extrinsecas causas eciam sine adiunccione ceterorum signorum mortem egri pronosticant indilatam aut enim moritur innatus calor, ut apparet in colore, aut violenter consumitur substancia corporalis. Sed si hec signa proveniunt propter causas extrinsecas que sunt celeriter resolventes et demacerantes, ut sunt superflue vigilie, ieiunium, labor, fluxus ventris aut aliqua sensibilis evacuacio ut est vomitus aut fluxus sanguinis, tunc minus periculosum est. Et tunc consideranda sunt alia signa sicut eciam faciendum est cum predictis undecumque venerint, si egritudo fuerit triduana. Inspiciantur igitur occuli, si effugerint lumen et involuntate lacrimantur, non humiditate organorum sed debilitate virtutis aut fuerint torti aut alter altero minor et albedo coniuctive sanguinea fuerit aut eius vene denigrate sint et palescant aut fiunt occuli liposi non vicio humorali organorum sed defectu virtutis concessive aut occuli fuerint tremuli et quod tota facies sit horribilis, hec signa sunt mortalia, similiter dormire occulis apertis non ex consuetudine nec fluxu ventris precedente mortale est. Palpebre eciam, si fuerint inverse aut livide, et labia livida vel contracta aut nares distorte, hec eciam per se[1] sola signa sunt mortalia. Et siccitas dencium et eorum lividitas et limositas desiccata in eis signa sunt mala. Et stridere dentibus preter solitum mortem aut maniam significat; quod si sit stridor cum mania, mors vicina sequitur. Et sicut iacere aliquo laterum precipue dextro est bonum signum. Item iacere resupine aut supra ventrem et resolvi subito a

[1] parte: per se *coni.*

capite lecti usque ad pedes, et tenere brachia et pedes rigidos (**fol. 23r b**) vel contractos, et iacere aperto ore et capite retro, et tenere pedes discopertos cum non fuerint calidi, et movere eos et caput inordinate cum labore mala sunt signa. Et movere manus versus faciem tamquam aliquid colligendo vel evellendo in febre acuta eciam in peripleumonia et in frenesi non vera et in dolore capitis signum pessimum est et mortale. Et hanelitus egri parvus et frequens significat dolorem in spiritualibus; magnus vero et frequens inflamacionem in ipsis; magnus eciam cum interpaulacione quadam significat permixcionem racionis; frigidus vero et fetidus et angusciosus valde mortem significat. Et sicut in omnibus egritudinibus humoralibus pectoralium quod a principio morbi velociter expellitur, et faciliter et sine labore cum colore subrubeo albedini mixto est signum laudabile. Sic in eisdem morbis sputum quod tarde exspuitur et cum difficultate et agravacione et tussi laboriosa, maxime si sit rubeum aut citrinum aut album globosum et viscosum insimul. Et viride et colericum sputum malum est, et si nigrum fuerit, pessimum est et mortale. Et sicut omne sputum cum quo non alleviatur[2] dolor aut quod retinetur, malum est valde. Sic eciam omne sputum cum quo dolor alleviatur, bonum signum. Et sicut vomitus quanto minus purus est tanto melior, in quo scilicet substancia cum coloribus communiter admiscetur et neque viscosus est nimium sic quanto magis purus est tanto deterior, quia excessum caliditatis aut frigiditatis ostendit. Vnde si talis vomitus fuerit viridis vel plumbeus aut niger, malus est, et si omnibus hiis fuerit infectus, mortalis est, nisi venerit per viam mundificacionis, hoc est, post signa digescionis et cum alleviacione, quia tunc bonum est. Et hec est complexio in omni evacuacione sensibili, in digescionibus et urinis et aliis quod quantum ante fuerint exitu. De significacionibus autem supradictis ab urina et egescione dictum est satis in capitulis suis. Certum est enim ibi quod urina nigra et aquosa fetens et lutosa mortalis est in acutis passionibus et eciam citrina diu durans sine coccione est (**fol. 23v a**) suspecta, et eciam urina viridis et spissa quasi mel. Et urina cuius ypostasis est nigra eciam mortalis et sic de aliis sicut ibi dicebatur. Et certum est eciam quod egescio aquosa alba et nimis citrina aut spumosa aut modica egescio, si sit viscosa alba vel nimis citrina vel spumosa, omnes tales male sunt. Egescio nigra et viscosa et fetida aut viridis, et illa in qua apparet rasura intestinorum mortalis est. Et urina in qua apparent isti colores simul longitudinem morbi significat et mortalis est sicut alie. Sanguis, si fluat ex naribus paulatim, gutatim et debiliter, non est bonum. Et si cum hoc fuerit niger, est deterius, quod si in die cretico contingat est perniciosum. Cum eger in nocte vigilat et in die dormit laboriose tamen et non continue, signum est non bonum; et si quando a sompno

[2] *Post* alleviatur *scr. et post del.* sputum.

excitatur eciam, ipsius debilitas et sue disposicionis malicia augetur, est perniciosum. Et nichil eciam dormire malum est, sicut illis sudor laudabilis est qui fit in die cretico et in toto corpore pacientem alleviat; sic carens istis inutilis est. Et sudor frigidus malus est, peyor si fuerit in solo capite, quia in acuta egritudine significat mortem cum lenta vero prolixitate egritudinis. Et cum post sudorem sequitur tremor, signum malum est; sudor enim frigidus cum febre acuta perniciosissimus est. Sitis vehemens cum sudore frigido signum est perniciosum. Cum eger parum sudaverit aut ipsius corpus parum humefactum fuerit, precipue caput et cervix, post hanelitum frigidum, mors propinqua significatur. Et sicut uniformitas coloris in egro et molesta tollerancia egritudinis et mollicies ypocundriorum et ventris et pulcritudo coloris et levitas motus et fortitudo pulsus et bonitas hanelitus, intestinorum stabilitas et virtus appetitiva manens et sompnus quietus, et decubitus conveniens et digescio materie morbi significat bonum, sic istorum opposita malum. (**fol. 23v b**). Et scias eciam quod lividitas unguium et contraccio testiculorum et virge et frigiditas extrema cum incendio in interioribus et ictiricia superveniens febri ex qua egritudo non alleviatur sed augetur et dolor fortis cum febre acutissima precipue in capite vel aure vel ventre et rigor non deficiente febre cum debilitate corporis, et dipnia difficilis et desipiencia et contraccio labii aut occuli aut nasi aut male videre aut audire virtute debili existente, et eciam, si in corpore egri fuerit ulcus malignum et locus eius desiccetur et in colorem lividum viridem vel citrinum mutetur, hec omnia mala sunt et mortalia. Apostema magnum in ventre et calidum cum febre vehementi signum est malum. Et si virtus fuerit debilitata, calore apostematis et febris adhuc perseverante, signum est perniciosum valde. Et cum calor febris acutissime subito quieverit non precedente crisi nec aliquo extinguente calorem et pulsus et motus fuerint debilitati et disposicio convenienti similis supervenerit, signum est mortis propinque. Indigescio et cruditas materie cum fortitudine egri significat prolixitatem egritudinis, cum casu vero et debilitate significat mortem. Et universaliter omnia signa cretica, si ante digescionem et in die non cretico apparuerint neque crisis fuerit consequta, malum nunciat. Et debet pronosticator signorum fortitudines ad se invicem comparare et ad latus devincencium declinare. Vnum enim signum bonum, cum firmum fuerit, multis malis preponderatur signis. Plerumque[3] eciam signis bonis multa non bona signa coniunguntur. Pessima vero signa vix unquam valde bonis signis commiscentur. Et scias quod cum virtus pulsum faciens fuerit sana et motus corporis facilis et appetitus comedendi et bibendi fortis, neque destruitur, non est ponendum propter accidencia multum terrefaciencia, quia si cum hoc materyei digescio,

[3] plerum: plerumque *corr. ego.*

iam precessit, nullo modo de eis timendum est, sed confidenter est tenendum quod ipsa erunt causa crisis, et precipue si in die apparuerit qui diem creticam antecedit. Et postquam dixi signa[4] crisis significancia qualitatem crisis, dicam nunc de tempore et loco per quod fiet crisis. Dico ergo quod malignitas egritudinis est suprema significacio eius significans brevitatem; oportet enim ut cito demutat aut demutatur. Iuvant ad abreviandum ipsum regio (**fol. 24r a**) calida et paucitas cibi et mollicies et paucitas carnis, humorum subtilitas et laxitas cutis. Horum contrario significat prolixitatem. Verumtamen crisim, antequam fiat, precedunt ipsam accidencia terrefaciencia, sicut estuacio egri, intellectus perturbacio, dolor capitis, scothomia et ymagines ante occulos, tremor labiorum et nausea et similia: hec enim apparent propter duellum magnum eo tempore inter morbum et naturam. Et si in egritudine acuta talia signa precesserint, digescio et pulsus cum hoc fortificatus fuerit, expectetur pro certo crisis et futura evacuacio bona, precipue si talis agitacio fiat in die vel nocte que diei cretico continuatur. Si vero hec signa ante digescionem apparuerint, et pulsus cum eis debilitatus fuerit, sciendum est quod disposicio ad deteriora mutabitur. Et crisis aut fit per evacuacionem manifestam aut per transmutacionem materie de uno membro ad aliud. Et iste evacuaciones quibus manifesta crisis fit, sunt aut fluxus sanguinis narium aut vomitus aut sudor aut fluxus ventris aut fluxus urine et menstruorum. Et signa crisis future per fluxum sanguinis narium, sunt dolor capitis et apparicio flamarum ante occulos, tensio et tumor ypocundriorum et lacrime occulorum, et pruritus narium. Sed crisis per vomitum signa sunt nausea, scissio labii inferioris, fluxus salive ab ore, apparicio muscarum et rerum nigrarum ante occulos et reicere cibum. Sed crisis future per sudorem signa sunt retencio urine, constriccio ventris et quod pulsus sit plenus et undosus, et corpus egri sit calidum et humorosum, puncciones tamen et acumine in corpore existente. Signa autem crisis future per fluxum ventris sunt dolor et gravitas in inferioribus ventris et sub umbilico. Hec autem crises per evacuacionem veniunt in acutis febribus in quibus virtus fortis est et non est materia nimis grossa, quia in febribus que non sunt valde acute et materia est grossa valde et virtus debilis venit crisis per apostemata. Et hoc significat diuturnitas febris in qua apparet urina clara, cruda et diuturna cum aliis bonis signis. Et hec sunt que volui specificare nunc de signis pronosticis et sic aliis. (**fol. 24r b**) Dixit Ypocras:[5] quando apparet apostema in inferiori parte auris, infirmus in secunda die morietur. Et cum in iucturis ydropici extiterit apostema vel in pede, liberabitur primo mense a die qua apparuerit. Si autem super nasum apparuerit pustula, si cum livore viride aut nigredine, morietur intra annum a die apparicionis. Et quando febricitans habuerit

[4] *Post* signa *scr. et post del.* antecedencia.

dolorem sub ypocundriis sinistris et apparuerit in loco apostema et delicuerit, subito morietur
130 in die. Et si in police sinistro apparuerit pulpa nigri aut palidi coloris, scias quod est ex pestilencia et pronosticatur ad mortem et signum eius est quod alleviatur post dolorem cito tocius corporis; et cardiaca statim post sompnum significat habundanciam in corpore et pronosticat[6] mortem[7] subitaneam. Cum evenerit in palpebris febricitantis apostema quasi avellana sine sensu doloris[8] morietur in trigesima die. Qui multum loquitur in sompno
135 pronosticat ipsum esse appopleticum. Paucitas sitis in febre acuta aut frigiditas pedis pronosticat mortem in vicesima die. Cum exterius in sumitate nasi apostema nigrum subito supervenerit cum forti dolore, morietur in duobus mensibus. Qui carent odoratui, reumatici pronosticantur. Dolor iuncturarum in iuventute, brevitatem vite significat. Tumor genuum post sompnum cum remanencia virtutis, significat paralisim. Cuius in ancha apostema
140 apparet acutum, morietur in tercio vel quarto mense. Gravitas loquele in iuventute post eius latitudinem, significat mortem subitaneam. Cum in cartilagine auris apparuerit apostema fortis doloris, morietur in quarto mense. Qui patitur ephimeram et effluxuerit sanguis a naribus morietur in trigesima die. Qui dormit apertis occulis sine consuetudine pronosticat epilensiam. Quando vero febricitans huc illuc manibus quesierit quasi videat mortuos,
145 morietur in viginti quinque diebus. Quando febris sint disposiciones infinite, si discoperuit pudenda et loquatur verba turpia, morietur omnino. Alienacio in omni egritudine acuta, malum; permanencia sensuum non significat alienacionem vel evasionem omnino. Si in toto corpore apparuerint macule celestis coloris omnino morietur in mense (**fol. 24v a**) nono. Et si fuerint sine ardore et pruritu, in septimo mense morietur. Palpebre nigre et virides, mortale
150 maxime si fuerit sine febre. Tortura mandibule vel obscuritas visus in febribus acutis, significat mortem statim. Cum occuli fuerint obliqui, cito alienacionem pronosticat. Cuius sensus subtilior fit subito, surditas pronosticatur. Qui appetit comedere in horis non consuetis, in eius stomacho sunt humores, qui autem, si fuerint spissi, inferunt mortem. Qui multum studuerit in libris fisicorum, pronosticatur vigilia aut mania aut melancolia. Qui
155 transierit et acciderit ei frenesis, morietur. Cum acciderit frenesis cum tussi et subito tussis recesserit, pronosticat apostema in aliquo iuncturarum. In cuius corpore accidit sepe dormicio membrorum, ipsum cito mori pronosticat propter paucitatem spirituum in corpore. Qui piger est ad motum, pronosticat dolorem iuncturarum. Cuius sudor ascellarum fetet, pronosticat lepram, et cetera. Ista non sunt de intencione Arnaldi, sed reperi in dictis Ypocratis, et incipit

---

[5] *Marg.* addiciones *scr.*
[6] *Post* pronosticat *scr. et post del.* ad.
[7] *Post* mortem *scr.* va et signum eius est cat.

160 ‘dixit’ et cetera.[9]

BIBLIOTECA VIRTUAL MIGUEL DE CERVANTES

[8] dolorem: doloris *corr. ego.*
[9] *Marg.* addiciones *scr.* ‘Dixit’: *vd. inc. fol. 24r b.*

(fol. 24v b) TRACTATVS QVINTVS QVI EST DE NATVRIS SINGVLARIBVS MEDICINE VNICVIVSQVE SIMPLICIS. CONTINET 21 CAPITVLA. ET PRIMVM EST DE MEDICINIS QVE INCIPIVNT PER A. SECVNDVM DE HIIS QVE INCIPIVNT PER B, ET SIC CONSEQVENTES SECVNDVM ORDINEM ALHABETI ET CETERA.

<**A**>urum temperancius est alliis metallis. Confert tremori cordis et melancolie et lepre, si eius limatura sumatur cum aliis ad hoc valentibus. Spuma auri, cathimia quidem auri dicitur, sordicies et maculas occulorum leviter corrodit. Vesciones que cum auro sunt meliores sunt quam cum alio metallo.

<**A**>rgentum frigidum est et tremori cordis proficit. Argentum vivum calidum et humidum est in quarto gradu, potu sumptum letiferum est, nisi qui sumpsit eum bibat multum lac caprinum et moveat se, aut bibat vinum cum absinthio et sinapi aut ysopo. Ex argento vivo extincto cum salvia fricando aut cum pulvere ossis cipie et salvia fit ungentum bonum contra pediculos et contra scabiem, addito oleo litargiro et aceto. Argentum vivum extinguitur bene cum saliva et cinere[1] calido, melius cum salvia et sulfure optime, cum salvia et calce viva bene fricando. Salernitani. Et dicitur extinctum quando granula non apparent.

<**A**>mbra calide est et sicca in secundo gradu. Et dicitur quod ambra est sperma balene. Et que est gipsei coloris melior est, quia nigra multum valet. Aliquando autem sophisticatur ambra et tunc potest malaxari manibus sicut cera. Vera ambra confert stomacho frigido sive confortat stomachum frigidum et sensum et omnia interiora. Et ideo valet contra sincopim, si fiant pilule ex) I ambre et) I ligni aloes,) II ossis de corde cervi, tritis, resolutis in aqua rosacea; valet eciam contra epilensiam. Ambra sperma ceti secundum idem, sed sine dubio est gumi arboris in mari crescentis.

<**A**>loen calidum et siccum in secundo gradu, succus est herbe nascentis maxime in Inda, Persia et Grecia et Armenia. Et sunt tria genera aloes, quia quoddam est citrini coloris, amari saporis cum quadam dulcedine, pondere levis, substancia frangibilis. Et hoc dicitur aloen ciccocitrinum qui melior est aliis. Alius est coloris rubei fusci sicut epar et dicitur epaticum. Alius est niger et dicitur caballinum et dicitur deterius.

(fol. 25r a) <**A**>loen est de mellioribus et sublimioribus medicinis laxativis, non evacuat flegma et coleram a stomacho et a capite, et mirabiliter valet in doloribus eorum ab hiis humoribus causatis et auffert yctiriciam. Dosis eius est a 3 I usque ad duas. Sed quia aloen est tarde operacionis et debilis, debet misceri cum speciebus acutis, sicut est cinamonum,

[1] *Ante* cinere *del.* sulfure.

spica, calamus aromaticus et similia. Et quia est aperitivum venarum et dissolutivum, miscetur cum bdellio aut dragaganto aut mastice. Pulvis aloen mixtus aut per se cum mirra et sanguine dragonis curat ulcera putrida mala. Exsiccat enim sine mordicacione, ideo curat cancrum gingivarum et virge. Et ablucio infusionis eius in vino aut aqua restringit lacerans, addit in visu et abstergit occulos et pruritum eorum, nocet tamen emoroydibus et ano, ergo non debet dari. Et est calida et sicca secundo gradu, nascitur in regionibus Indie. Bonum autem lignum aloes est subruffus coloris, ponderosum, nodosum et aromaticum valde, et subamari saporis; alie autem eius due species declinant ab hiis. Lignum aloes cerebrum et omnia membra interiora confortat, digescionem procurat, ventositatem excludit, opilacionem aperit, fluxum urine ex defectu et frigiditate vesice causatum compescit, debilitati cerebri et cordis ex frigiditate mirabiliter prodest. Aloen, si simpliciter ponitur de epatico intelligitur, licet ypotecari intelligant de cicotrino.

<**A**>garicus calidus est in primo, siccus in secundo. Et est fungus nascens circa radices abietis, maxime in Lambardia. Et est alius masculinus alius femineus. Et est masculus proprie longus niger et gravis, durus et densus, habens in fracturis suis sicut producciones nervorum et iste malus est. Femineus autem bonus est, et est albus, levis, frangibilis, porosus, rarus, valde dulcis cum amaritudine quadam et stipticitate, purgat flegma grossum et coleram rubeam et humores grossos putridos ab omnibus membris, quia mundificat cerebrum, nervos et membra sensuum, pectus et pulmonem, epar, stomachum, renes et matricem et iuncturas, propter quod Democritus vocavit eum medicinam familie. Etenim confert multum epilensie, vertigini et sode antique et asmati et doloribus stomachi et viscerum et yctiricie et opilacionibus epatis et duris febribus quarum iure est opilacio, et ydropisi. Et educit lumbricos, valet artheticis, provocat menstrua. Dosis eius est ad laxandum (**fol. 25r b**) a 3 I usque ad duas in pulvere, autem de decoccione dantur 3 III.

<**A**>sarum radix herbe montane habentis folia sicut hedera, flores ut iusquiamus, semina ut uve et est aromatica, mordicans gustum. Calidum et siccum in tercio. Facit enim vomitum et educit per ventrem, provocat urinam. Et educit coleram et flegma principaliter ex iuncturis, valet ad morbos opilatorum ut ydropisi, yctiricia, duricies splenis, facit sudare, valet oripilacioni febris; oleum eius cum lapdano dosis in pulvere circiter 3 II. Asarus, asara, baccara, gariofilus agrestis, vulgagno, idem.

<**A**>corus herba est, folia habens yris similia, florem aurosum, radicem obtortam, gustum acrem, hodorantem. Calidus et siccus in secundo. Virtutem habet diureticam, aperitivam, dissolutivam. Aposisma eius valet contra dolorem lateris et pectoris et epatis,

duriciem splenis. Succus eius mundificat occulos et clarificat. Similis virtutis est azaro.

<**A**>bsincium herba est nota, calida in primo, sicca in secundo, amari saporis et stiptici. Quia laxat et constringit, ideo non detur nisi materia digesta ne ipsa stipticitate induret stomachum. Confortat opilacionem epatis, apperit, yctiricie valet et febribus diuturnis. Emplastrum ex pulvere eius et cimino et cera vel melle, livorem membrorum ex percussione removet. Succus eius lubricos necat, visum clarificat, pannum et ruborem eorum tollit, auribus instillatus eorum humiditatem desiccat et eorum tinitui valet. Cataplasmatum, duriciem splenis removet iuxta pannos, si ponitur absincium eos tuetur a tineis, acetum decoccionis eius removet puccionem oris, aliter putredinem, et gingivarum. Succus eius pessarisatus provocat menstrua. Suppositorium ex absinthio et arthemasia coctis in oleo communi vel viole vel muscellino, quod melius est, provocat menstrua. Absincium aliud viridis coloris et est ponticum et amarissimum, aliud est subalbidi coloris et minoris efficacie.

<**A**>pium calidum et siccum in tercio gradu, opilacionem epatis et splenis apperit. Menstrua provocat et urinam, maxime semen eius, et nocet eciam vulneribus, capiti ideo nocet, empiematicis et fetui, quia malos humores trahit ad matricem, unde fetus morbidus generatur, ideo non datur pregnantibus nec pueris, ut non fiant insipientes (**fol. 25v a**) vel empiematici, succus eius valet effimere febri, solus autem cum succo maratri potatus valet strangurie, dissurie, ydropisi frigide. Sunt eciam alie tres species apii, scilicet apium romanum -aliter ranineum-, apium risus, apium emoroydarum. Apium ranineum coctum in vino et oleo, emplastratum renibus et pectini, a dolore relevat, stranguriam mitigat. Apium risus idem quod celerata: in vino et oleo coctum et factum ungüento; de colatura illa cum terra spleniticis valet multum mingendo. Interius non sumatur, quia dicitur quod ridendo mortem induceret. Apium emoroydarum coctum in vino, naribus cataplasmatum, emoroydas inflatas exsiccat, non tamen fiet hoc fluentibus emoroydis. Apium quarte species, quoddam dicitur domesticum et eius semen dicitur celinum. Apium ranorum et apium risus et apium emoroydarum et iste est similis apio risus, nisi quod iste habet tres guttas nigras in foliis. Et ut in dietis legitur trifolium, est genus apii.

<**A**>rtemasia calida et sicca in tercio. Folia competunt medicine, et plus valet viridis quam sicca. Valet contra sterilitatem frigidam ex humiditate, si pulvis eius cum pulvere bistorte et nucis muscate cum melle et syrupo simplici detur in modum electuarii. Valet eciam contra retencionem menstruorum ex frigida causa et contra frigidas passiones matricis. Interius vel exterius applicata secundinam et fetum mortuum excludit. Fatigatum ex itineracione alleviat fomentato stomacho in eius decoccione, ymo dicitur quod portans eam

itinerando non fatigatur. Radix eius comesta cum melle sanat dolorem pedum. Febricitans iunctus succo eius cum oleo rosaceo curatur a febre. Et dicitur quod Dyana invenit hanc herbam et vires eius. Arthemasia domestica febrifuga idem, arthemasia agrestis matricaria, mater herbarum idem. Acetosa, acedula, ribes, idem. Adaras, caro marina, alcionum idem secundum nos; secundum alios alcionium est plumbum ustum vel quedam avis marina; secundum alios, alberitam, id est gumi cedri. Rasis. Albedrigi id est basilicon cuius folia sunt alba et est de herbis que comeduntur. Rasis. Alcuen herba est similis corule, fede et dicunt quidam quod est policaria minor. Rasis.

(**fol. 25v b**) <**A**>ristologia herba est calida in primo, sicca in secundo, cuius sunt due species, longa scilicet et rotunda. Radice principaliter utuntur, virtutem habet consumendi, dissolvendi, venenum expellendi, extrahendi spinas et alia infixa carni. Sed longa in hiis debilior est quam rotunda. Exagium igitur aristologie cum vino sumpta valet contra venenum et placat dolorem ventris. Potata cum pipere et mirra, sordicies perturiencium mundificat, menstrua provocat, cum aqua bulita epilepticis, podagricis, spasmum habentibus subvenit. Acetum decoccionis eius stringit gingivas et removet fetorem oris, valet asmaticis et mundificat pulmonem humidum, si due partes eius et una genciane conficiantur cum melle in modum electuarii.[2] Vnguentum factum de radice aristologie longe sanat plagas. Et pulvis rotunde est medicina magna ad ulcera mala et fraudulenta et fistulas. Aristologia rotunda malum storace idem et est alia que dicitur aristologia longa et alia quod dicitur fel terre secundum Macrum, quando simpliciter ponitur de rotunda intelligitur. Alibi calida in secundo, sicca in tercio.

<**A**>frodillus herba est habens folia sicut porrus, radix plus competit medicine. Viridis melior est quam sicca et est calida et sicca in tercio gradu, urinam et menstrua provocat. Succus radicis eius in vino veteri dulci cum modico myrre et croci cocta fit optimum collerium contra humiditatem occulorum et inviscacionem palpebrarum et alia vicia occulorum indigencia abstersione et corosione quadam, valet eciam contra impetiginem et allopiciam et morpheam. Afrodillus balbucium, centum capita, idem.

<**A**>brotanum herba est calida et sicca in secundo gradu in cuius aposismate mulieribus sedentibus menstrua provocat, secundinam et fetum mortuum expellit, vulvam clausam aperit, lapidem frangit, stranguriam dissolvit, potatum lumbricos et ascorides occidit. Succus mixtus cum mirra pessarisatus et pectini cateplasmatus menstrua provocat, humores putridos vulve desiccat, dolorem eius et flegmatica apostematata curat. In ea

130 nascencia pulverizatum et farine ordei mixtum dura apostematata sanat. Cinis eius cum oleo vetusto allopiciam sanat, locis non habentibus pilos ocurrit, cum oleo epitimatum, rigorem febris auffert, stomacho tamen nocet. Succus eius bibitus aut cathaplasmatus sanguinem membris allisum ex vulnere vel concussione mundificat et educit. Abrotanum cum simpliciter ponitur de[3] domestico intelligitur; abrotanum silvestre, cichon armenicum idem
135 sunt.

(**fol. 26r a**) <**A**>netum herba est, cuius semine principaliter utimur, calidum et siccum in secundo gradu. Vrinam et menstrua provocat, inflacionem et torsionem stomachi et intestinorum et singultum asuefactum; sperma desiccat. Visum obscurat. Dolorem vulve mitigat mulieri in eius aposismate sedenti. Semen eius ustum emoroydis cataplasmatum eas
140 omnino sanat. Anetum coctum in oleo et cataplasmatum capiti sompnum provocat et mollia apostemata maturat. Oleum eius removet rigorem febrium peryodicarum, et laborem et dolorem articulorum. Multum valet in dolore ventris anetum. Anetum, absincium dulce, idem.

<**A**>meos semen est simile quasi cimino, calidum et siccum in tercio. Provocat
145 urinam et menstrua, apperit opilacionem grossam, ventositatem dissolvit, lapidem frangit, vulnera calefacit, flegmaticas febres et morsus reptilium curat vel cicatrizat; vim cantaridorum recipit in emplastris. Ameos, enuche, nenucche, sincillade, idem.

<**A**>nisum semen est herbe cuiusdem similis nomine. Calidum et siccum in tercio, consumit ventositatem, dissolvit opilaciones epatis, aperit,[4] coytum auget frigidis. Et lac
150 mulieribus cum cibo sumptus livorem membrorum ex percussione cum cera factum removet.

<**A**>lleum sive allium calidum et siccum in quarto. Et est aliud domesticum, aliud silvestre, quod scordeon dicitur, aliquantulum minus calidum quam domesticum. Allium nocet natura calidis, quia humores conburrit frigidos, tamen iuvat moderato usu, quia corpus callefacit, ventositatem dissolvit, venenis obviat et aquis malis non consuetis, sitim removet,
155 libidinem efficit, lumbricos[5] necat, menstrua movet, occulos ebetat, alligatum circa corpus febres tercianas cotidianas removet. Fricatum allopiciam curat, dicitur quod allium tritum ligatum super pulsus brachiorum tollit dolorem dencium. Alliorum longus usus nocet omnibus quia comburit et incinerat humores. Allium tyriaca rusticorum idem.

<**A**>rnoglossa vel quinquenervia herba est nota: frigida et sicca in secundo gradu.

---

[2] electuariis: electuarii *corr. ego.*
[3] De *iter.*
[4] *Ante* aperit *scr. et post del.* dissolvit.

Vulnera desiccat, putredinem eorum mundificat, igni sacro repugnat et omni uscioni, valet emoroycis. Datur menstruorum emoragiam habentibus, vulnera pulmonis curat, locio oris ex decoccione eius removet dolorem dencium. Succus eius removet opilacionem epatis et renum et contra (**fol. 26r b**) pustulas oris mixtus cum cerusa aut thimolea. Et eciam contra herisipillam. Succus eciam datus quartanis ante accessionem per II horas valet. Arnoglossa, lingua agni, lingua arietis, plantago maior, idem. Item plantago minor, quinquenervia, lanceola idem. Galienus, V De ingenio, ponit mirabilia de ipso quomodo ultimum remedium est in fluxu sanguinis cuiuslibet, unde propter moram continuam sui exitus molesciam infert. In quadam enim muliere, de naribus sanguis quatuor diebus moratus, cum nulla quidem medicina posset constringi, tunc curavimus eam cum succo arnoglosse et fluxus cessavit. Hic[6] enim succus sanguini valet propter rosuram exeunti. Consuetudo autem mea est miscere in hoc succo huic passioni, dando aliquas medicinas forciores aliquando unam, aliquando aliam, et hoc secundum quod ex noticia passionis intendo: unde semper ante mentem tuam passionis cognicionem habeas, verbi gracia, si sanguis fluat de vesica vel intestinis, oportet quantitatem ipsius fluxus considerari et totam passionem inquiri. Nam si fluxus sit ex fissura magne vene et fortiter sanguis emanet, necesse est ut curetur stipticis medicinis sicut balauscia, ypoquistidos, sumach, succo acerbarum uvarum, acacia gallia immaturata et corticibus malorum granatorum. Si autem de parva vena sanguis paulatim exiverit, constringatur ex pulvere turis, corticibus cipressi, terra sigillata, fructibus egipti, spice, croci, ematice et similibus; hec omnia utantur[7] in vino stiptico et nigro, quod non invento succo arnoglosse neque solatro cum hec sint optima et cetera.

<**A**>cassia, frigida in secundo, sicca in tercio, succus est prunellorum agrescium immaturatorum expressus, ad solem desiccatus. Vim habet constringendi et confortandi, valet contra vomitum colericum et disintiriam et ignem sacrum et fluxum menstruorum et pustulas oris calidas.

<**A**>lcanna frigida est in primo, sicca in secundo. Herba est cuius pulvere utimur. Alcanna est herba que affertur ad nos pulverisata, capillos tingit, valet pustulis que fiunt in ore et aduscioni ignis, cutem mundificat, morpheam removet cum oleo distemperata, denigrat (**fol. 26v a**) pilos.

<**A**>aron id est yatri folia, cataplasmata podagricos iuvat, pectus exhonerat flegmate,

---

[5] lubricos: lumbricos *coni.*
[6] hec: hic *corr. ego.*
[7] utuantur: utantur *corr. ego.*

quartanam curat. Aaron id est iara cocta et cruda potest comedi cum sale. Virtus est in semine.

<**A**>venna duricies remollit et ad omnem tumorem valet; ideo valet ad egilopas farina eius cataplasmata.

<**A**>ntera est flosculus citrinus rosarum, valet contra fluxum ventris, humiditatem uvule consumit, pulvis eius cum aqua dragaganti raiadias curat.

<**A**>lumen calidum et siccum in quarto gradu, minera est, cuius sunt multe species. Si simpliciter ponatur de alumine plume intelligitur apud nos, secundum alios de rotundo. Omne tamen alumen virtutem habet constrictivam et consuptivam et corrosivam, ideo valet ulceribus putridis et scabiei cum aceto et melle mixtum dentes firmat, fluxum sanguinis stringit. Alumen cisum, id est alumen de pluma apud nos, aliud dicitur alumen rotundum, quod dicitur zucarium, id est de rocha.

<**A**>thanasia fervori ori infancium deterenti et epilensie remedium affert. Athanasia tanacetum idem; Salernitani et Yspani utuntur ista pro arthemasia.

<**A**>gnus castus arbor est que dicitur salix marinus vel sibi similis multum. Calidus et siccus in tercio gradu. Floribus principaliter utimur, deinde foliis. Valet principaliter ad sperma desiccandum et castitatem procurandum, unde intus et exterius applicatus aut circa lectum positus crudus, dolorem capitis generat, valet eciam contra duriciem splenis et epatis et ydropisi. Agnus castus salix marinus idem: flos eius dicitur zuccarium.

<**A**>migdale amare calide et sicce in secundo gradu.

<**A**>nthos flos roris marini idem, apud Grecos anthos ponitur pro quolibet flore.

<**A**>nagnalla, simpitum, id est consolida maior.

<**A**>rilli sunt arida uvarum grana.

<**A**>nticrocus est herba que habet florem croceum ut crocus.

<**A**>splenis herba est similis et in exterioribus et in virtute (**fol. 26v b**) scolopendrie.

<**A**>midum, amilum, idem et est succus frumenti et interpretatur sine mola factum fractum.

<**A**>lthea, bismalva, efeos, eviscus, malvaviscus, yviscus, idem.

<**A**>ccinum est quod de uva relinquitur, extracto musto, et inde uva passa quandoque vocatur accina.

<**A**>nthera semen rose idem.

<**A**>los idem quod sal, anthos idem quod flos, inde alosanthos idem quod flos salis, ut in Allexandro, ad capillos flavos.

<**A**>nthora dicitur herba quasi contra toram, que est herba venenosa. Ater est arbor et acer est herba.

<**A**>midum fit de frumento et potest fieri eciam de ordeo mundo, valet contra apostemata et tussim spiritualium.

<**A**>ntimonium calidum et siccum in quarto gradu, minera est similis stagno in colore sed, quia teritur vim habet exsiccativam, consuptivam et corosivam. Sanat ulcera putrida et maculas occulorum et fistulas. Sanguinem stringit, occulos robustos efficit, menstrua constringit.

<**A**>moniacum calidum in tercio, siccum in secundo gradu est. Vim habet mollificative et dissolutive virtutis, valet sciaticis et podagricis, arteticis de flegmate viscoso, cum oximelle potatus spleneticos curat. Emplastratum cum aceto duriciem splenis et epatis solvit, lumbricos necat, urinam et menstrua provocat. Asmaticis, dipnniacis, et epilenticis prodest, apostemata dura mollificat.

<**A**>uripigmentum calidum et siccum in quarto gradu, minera est, et est duobus modis, scilicet rubeum et citrinum. Vim habet consumptivam et corosivam, ideo corrodit carnem mortuam fistularum et ulcerum frigidorum et valet contra antiquum asma et tussim multum humidam. Ponatur auripigmentum super prunas et inclinato capite pedibus exterius recipiat fumum paciens per embrocum. Auripigmentum citrinum idem arsenicum, auripigmentum rubeum, id est, sandaracha, quando simpliciter ponitur, intelligitur de citrino.

<**A**>spaltum, id est, bitumen Iudaicum, calidum et siccum in tercio. Terra est ultra marina nigri coloris ponderosa et fetens. Virtutem habet consumendi et consolidandi, ideo valet ad consolidandum vulnera; eciam valet ad suffocacionem matricis, recepto eius (**fol. 27r a**) fumo[8] oribili per embocum.

<**A**>safetida gumi est calida et sicca in quarto. Vim habet atrahendi, dissolvendi et consumendi, cum ovo sorbili potata tussim humidam curat, in naribus posita valet epilenticis, duricies dissolvit, opilacionem apperit, menstrua provocat et aborsum facit, in foramine dentis missa dolorem eius curat, contra morsus reptilium valet, paralisim curat in ungendo, valet eciam contra quartanam et cotidianam. Asafetida, lazarum, opium, squinancium, silphium est ferula cuius gumi est asafetida.

[8] *Post* fumo *iter.* eius.

<**A**>nacardi calidi et sicci in quarto. Dicitur quod sunt fructus cuiusdam arboris in India nascentis; ita non debent sumi, quia mortem vel lepram inducunt. Contra oblivionem decoquatur castoreum in forti aceto et post addatur humorositas anacardi et ungatur occipicium, valet eciam contra morpheam, serpiginem, impetiginem. Anacardus mirabiliter memoriam reparat. Et subfumigium per nares sumptum humiditatem cerebri superfluam exsiccat. Allexander vel olixacrum, petrocilinum macedonianinum.

<**A**>cetum frigidum in primo siccum in tercio. Virtutem habet incisivam valde, ideo valet contra humores viscosos. Habet eciam virtutem constringendi, ideo valet contra vomitum et fluxum ventris, si in eo coquatur rosa et galla et similia. Et cum spongia fiat epitima super stomachum vel ventrem. Et nota quod quamvis acetum habeat virtutem constringentem racione incisive virtutis quam habet, laxat habentem stomachum et intestina flegmatica viscosa.

<**A**>ranee tela frigida est et sicca. Virtutem habet constringentem, admixta quibusdam unguentis, timporibus imposita, febrem curat, scilicet tercianam, sanguinem fluentem retinet, vulnera sanat cum oleo rose cocta dolorem aurium mitigat in corio ligata, collo suspensa quartanas tollit, ut dicitur.

BIBLIOTECA VIRTUAL MIGUEL DE CERVANTES

<**B**>alsamus arbor est parva, cuius lignum dicitur xilobalsamum, semen vero carpobalsamum. Et succus eius dicitur opobalsamum calidus et siccus in secundo. Liquor tamen melior est, deinde semen. Puncture scorpionis et dolori matricis valet oppobalsamum) I cum vino sumptus (**fol. 27r b**) matricem mundificat, secundinam et fetum vivum excludit, menstrua provocat. Eciam suppositum cum bombace ad omnes capitis passiones frigidas ut paralisim et cetera mirabiliter valet. Superpositum fracturis ossium sanat, rigorem febris removet, valet ad tussim et ad asma frigidum. Balsamus est gumi que a Bisancia defertur.

<**B**>uglossa herba est, melancolicis et tremori cordis valet, leticiam generat. Valet pustulis oris et sciatice cum aqua bibita valet. Buglossa, barba silvana, lingua bovis, idem.

<**B**>orrago herba est calida et humida in primo gradu. Valet cardiacis ut buglossa et contra asperitatem pulmonis.

<**B**>dellium gumi est calida in secundo, humida in primo. Constringit ideo valet disinterie, apostemata interius et exterius inunctum sanat, lapidem frangit, tussim mitigat, morsum reptilium curat, temperatum cum aceto crepaturam inuncta sanat.

<**B**>aucia id est pastinaca herba est nota, cuius alia domestica alia silvestris. Calida est et humida in secundo gradu. Grossi et duri nutrimenti, humida et ventosa est unde multiplicat coytum. Daucus, baucia, pastinaca agrestis idem quandoque sumitur pro domestica.

<**B**>edegar frigidus in primo mediocris in qualitatibus, pasiones stomachum confortat, diuturnam febrem mitigat. Cuius pulvis cum zuccaro potatus valet contra spasmum qui fit de arefaccione stomachi, et contra morsus reptilium superposita. Cuius radix valet contra fluxum ventris et sanguinis, aposisma eius dolor dencium mitigat. Folia et frondes cataplasmate curant morfeam, pustulas et scabiem, cortices eius exagium I cum vino potatum purgat flegma, super fracturam ossis apposita cito sanat. Bedagar rubeus idem. Balsamita, menta aquatica, idem.

<**B**>lacta est scama piscis et invenitur in fronte piscis deientis in conca rotunda, sed nos utimur blacta bisancia, id est illa que afferitur de Bissancia id est Constantinopoli que sic solebat dici.

<**B**>rasica id est caulis agrestis non plantatus et cetera. Oleum de ben ponitur (**fol. 27v a**) loco olei piperis albi. Rasis.

<**B**>arba ursina, ompestides idem. Rasis; et est calida et humida in primo gradu.

<**B**>en est radix que invenitur in India et in Egipto.

<**B**>erberis fructus sunt, cuiusdam arboris frigidi et sicci in secundo gradu. Ventrem stringunt, sitim aufferunt, stomacho et epati ardorem passis confert sive exterius aplicati aut ex interius sumpti.

<**B**>olus armenicus minera est, sive quedam vena terre subruffa. Frigidus et siccus in secundo, virtutem habet constringendi et consolidandi, ideo valet contra emotoicam passionem, disintiriam et emoroydam et fluxum sanguinis intus vel extra debite applicatus. Bolus quando simpliciter ponitur de armenico intelligitur.

<**B**>orax gumi est calidus et siccus in quarto. Abstergit et mundificat; ad removendum panum faciei pulvis eius cum aqua rosacea illinitus, valet, suppositum cum succo gallitrici secundinam et fetum mortuum educit. Borax gumi est unde solidatur aurum et argentum, borax, berth, herba fulonum, idem vel saponaria.

<**B**>ellirici lapilli sunt marini. Frigidi et sicci. Crescunt et mundificant ideo in ungentis ponitur ad clarificandum cutim sicut dictum est de borace. Bellirici alii belliculi sunt lapilli albi qui in rupibus marinis invenitur coherentes, belliricus genus est mirabolani.

<**B**>alauscia flos est caducus maligranati, frigida et sicca in secundo. Psidia dicitur cortex malagranati similis virtutis sunt. Vim habent constringendi et consolidandi similem bolo armenico, ideo valent contra fluxum ventris et vomitum colericum epitimando decoccionem in aceto et aqua pluviali, pulvis balauscie vulnera consolidat.

<**B**>etonica herba est calida et sicca in secundo gradu. Folia viridia competunt magis quam sicca. Valet contra passiones frigidas capitis, stomachi et matricis et tinitui aurium. Et pulvis vel decoccio sumpta iuvat conceptum.

<**B**>ranca ursina herba est calida et humida in primo. Virtutem habet maturandi et mollificandi et leniendo, cum axungia (**fol. 27v b**) porcina maturat apostemata, ipsa eciam duriciem et sclirosim membrorum remollit.

<**B**>istorta herba est frigida et sicca in tercio gradu. Virtutem habet constringendi et consolidandi. Detur contra disintiriam cum succo plantaginis, pulvis eius vulnera consolidat, valet eciam contra vomitum et ad menstrua sistenda valet. Fomentum decoccionis eius in aqua pluviali ad conceptum iuvandum, fiat emplastrum ex pulvere eius in quantitate libre s. et specierum aromaticarum in eadem quantitate conficiatur cum aqua rosacea iuvat enim conceptum et confortat matricem.

<**B**>ernix seu vernix gumi est arboris. Frigidus et siccus in secundo gradu, vim habet constringendi et conglutinandi. Emplastrum ex pulvere eius cum albumine ovi superpositum

65 timporibus sistit fluxum sanguinis, narium: super stomachum sistit vomitum et super ventrem fluxum ventris. Bernix, glassa, gumi iuniperi idem. Dicitur eciam bernix confeccio ex oleo, semine lini et glassa ex qua consolidantur collores pictorum.

<**B**>utirum omne humidum et calidum est. Mollificat et relaxat, valet contra siccitatem pulmonis et ariditatem membrorum, ulcera et pruritum sanat, morsus serpentum
70 curat.

BIBLIOTECA VIRTUAL MIGUEL DE CERVANTES

<**C**>amomilla est herba calida et sicca in primo gradu, resolutivam virtutem habet et tantum resolvit quantum atrahit, unde mirabilis est et utilis in omni febre putrida sive de humoribus calidis sive frigidis, quia opilacionem apperit, fumum humorum putridorum consumit, membra sua stipticitate confortat, urinam et menstrua provocat, lapidem frangit. Epar valde iuvat, ictiriciam, valet peripleumaticis et empiematicis. Et breviter omnibus visceribus prodest et nulli obest.

<**C**>iperus radix est forma triangularis, calidus et siccus in secundo. Multum est vicinum camomille, sed quia forcior et calidior, vim habet resolutivam cum stipticitate. Vrinam et menstrua provocat, lapidem frangit; valet ydropicis, stomachum confortat et matricem; pulvis eius vulnera putrida desiccat, vulnera apperit.

<**C**>ardamonum semen est arboris calidum et siccum in secundo gradu. Et est aliud maius alio (**fol. 28r a**), sed maius est minoris caloris et minoris ponticitatis. Confortat stomachum frigidum et valet contra cardiacam frigidam et cerebrum frigidum, urinam eciam[1] provocat, venenis obviat, torcionibus ventris valet.

<**C**>asiefistula semen est arboris, dulcis saporis, temperate qualitatis, et est laxativa ventris faciliter et sine nocumento et clarificat sanguinem et mundificat eum ab omnibus putridis humoribus et lenit pectus et confert calefaccioni renum et dosis eius est 3’ I vel due ad plus de medulla eius distemperata in aqua aut sero caprino vel brodio.

<**C**>inamomum calidum in secundo, sicco in tercio, cortex est arboris et sunt duo genera: aliud est grossum spissum, aliud est subtile et subruffum, saporem acutum cum dulcedine et stipticitate et dicitur aliptinium, quod melius est et est res optima, quia stomachum calefacit, digescionem confortat, opilacionem aperit, dissolvit, menstrua provocat, tussim et catarrum frigidum curat, valet mirabiliter contra ydropisim frigidam et contra morsum reptilium, pulvis eius corrosionem gingivarum et ulcera putrida sanat, lentigines, impetiginem extirpat.

<**C**>iclamen sive panis porcius herba est calida et sicca in tercio gradu. Radix eius valet contra morsum reptilium, cum aceto et oleo temperata superpositum placat dolorem sciaticum, menstrua provocat, matricem mundificat, ungentum ex ea resolvit splen durum, pulvis eius curat ficus et emoroydes, succus eius cum zucaro coctus, bibitus optime curat yctiriciam.

<**C**>amphora succus est cuiusdam herbe: frigida et sicca in tercio gradu. Calorem et

[1] *Post* eciam *scr. et post del.* in.

supercalefaccionem membrorum extingit fortiter et libidinem suffocat: in syrupo febrium colericarum ponitur utiliter, sed in parva quantitate, fluentem sanguinem stringit, contra ardorem et dolorem acutum occulorum valet, eius frequens usus caniciem tempestivam facit.

<**C**>oloquintida pomum[2] est cuiusdam fruticis ultra marini, calida et sicca in tercio gradu, laxat ventrem fortissime et educit flegma et humores viscosos a profunditate membrorum et iuncturis, et mundificat fortissime cerebrum, ideo valet emigranee et epilensie et apoplexie, principio cataracte et ad dolorem iuncturarum et podagram et ad asma, et colerica, flegmaticam, supposita matrici occidit fetum, oleum decoccionis eius denigrat capil- (**fol. 28r b**) los, tardat caniciem, acetum decoccionis eius valet dolori dentis. Dosis eius est ad laxandum a kiricis VI usque ad X. Et debet sumi cum dragaganto, mastice et gallia ad reprimendum eam. Kirici est pondus quatuor granorum ordei.

<**C**>uscuce dicitur rasta lini, calida in primo sicca in tercio. Purgat melancoliam et flegma et eciam diuretica est.

<**C**>erusa est flos seu pulvis plumbi: frigida et sicca in secundo. Exsiccat et corrodit leviter et sanat ulcera putrida, de calidis humoribus, et cum oleo rosaceo removet ardorem eorum ut in pannis, pustulis occulorum et palpebrarum utiliter administratur, ardorem reprimit, superflua corrodit, carnem generat.

<**C**>apparrus calidus et siccus in secundo gradu, frutex est ultramarinus cuius cortex, folia, flores competunt medicine. Sed precipue cortex capparrus est cibus et medicina, omnia tamen splen et epar opilatum aperiunt, principaliter radix, quia eius oximel splen durum dissolvit. Et grossos humores atenuat et eicit per urinam. Et valet contra arteticam frigidam, cataplasmatus splen durum atenuat, succus frondium eius vermes aurium necat, instillatus in surditate proficit, cataplasmata scrophulas et dura apostemata dissolvit.

<**C**>alamentum herba est, calida et sicca in tercio gradu. Cuius sunt tres modi, quedam nascitur in ripis aquarum semper, alia in locis siccis, alia in montanis; proinde unum dicitur petrosum, aliud terrestre, aliud aquosum. Calamentum multum valet contra tussim frigidam et asma antiquum, sive pulvis eius in electuariis vel cibis sive eius decoccione. Et valet contra passiones frigidas capitis, stomachi et intestinorum et matricis. Et extingit libidinem. Et valet contra lepram. Petrosum valet contra morsum reptilium, potatum sive vulneri cataplasmatum, viride coctum in vino cutis maculas removet superpositum, succus eius vermes occidit.

---

2 *Post.* pomum *scr. et post del.* vicinus.

<**C**>entaurea herba est, alia maior, alia minor, calida et sicca in tercio gradu, acuta, amara et stiptica; minor melior est, ventrem purgat de grossis humoribus et educit proprie ex iuncturis et valet doloribus nervorum et constriccioni lacertorum, cataplasmata (**fol. 28v a**) cum mica panis et pauco sale et oleo sanat dolorem matricis et educit fetum, interficit vermes, aperit opilaciones et curat vulnera et sigillat ea. Et si cum carnibus coquatur, carnes divisas consolidat ut dicitur. Dosis eius est ad laxandum 3 I et s. detur cum mastice et sale gema.

<**C**>assielignea cortex est arboris, calida et sicca in secundo gradu, stomachum, epar, omnia membra principaliter confortat, opilacionem aperit, grossos humores et ventositatem dissolvit, urinam et menstrua provocat, supposita aut subfumigata dolorem vulve placat, fetorem oris et asscellarum removet et paliat. Similis virtutis est cinamomum.

<**C**>astoreum calidum et siccum est in tercio gradu, est autem testiculus animalis qui castor dicitur. Vim habet dissolvendi, consumendi et loca nervosa confortandi, unde inter herbas salvia, inter species castor,[3] loca nervosa confortat. Valet contra epilensiam et alias passiones frigidas capitis, et contra paralisim interius sive exterius applicatum. Cum mentastro montano mixtum, expertissimum est ad menstrua provocanda in causa frigida.

<**C**>ubebe fructus sunt arboris. Calide et sicce. Opilaciones apperiunt, nervales vias mundant, guttur leniunt, ventrem stringunt et valent multum contra frigidas passiones capitis.

<**C**>apilli veneris herba est frigida et sicca. Temperate recens purgat flegma et colera et humores grossos mundificat, pulmonem et pectus, stomachum, epar et omnia viscera, removet opilaciones splenis et epatis. Syrupus earum valet pleuresi et peripleumonie, lapidem frangit, cum oleo mirtino prohibet casum capillorum, ymo multiplicat eos, vinum decoccionis eius abscindit furfures. Cinis eius curat fistulas lacrimales.

<**C**>ipressus arbor est calidus in primo, siccus in secundo. Cuius poma, folia, lignum, medicine competunt. Sed poma stiptica sunt et consolidativa, lignum et folia diureticis, poma emplastrata super ventrem, crepaturam inguinis valent. Valent eciam contra fluxum ventris ex debilitate contentive et contra omnem fluxum ex frigida calida.

<**C**>amedreos et camphiteos herbe sunt calide et sicce in secundo gradu, opilacionem apperiunt, splenis grossiciem et yctiriciam (**fol. 28v b**) removent, provocant urinam et menstrua.

<**C**>arvi semen est herbe, calidum et sicum in tercio gradu. Ventositatem et

[3] *Ante* loca *scr. et post del.* inter.

inflacionem dissolvit, digescionem confortat, lumbricos occidit. Sed carvi silvestre idem cordumeni dicitur, epilensie et asmati confert, ascarides expellit et valet puncture scorpionis, torsioni ventris valet, cum aceto impetiginem sanat.

<**C**>iminum semen est herbe, calidum et siccum in tercio. Ventositatem et inflacionem stomachi dissolvit, urinam provocat assum, solucionem ventris propter liquidos humores stringit, valet hanelosis et ortomicis, livorem cum cera emplastratum removet a membris concassatis. Vim habet magnam in curando grossam ventositatem et inflacionem intus vel extra applicatum. Eius tamen longus usus generat colorem citrinum vel plumbeytatem.

<**C**>icuta, id est, harmel, et est species rute silvestris. Herba est calida et sicca in tercio gradu, virtutem habet dissolvendi et consumendi fortissimam, ideo non datur ab intra sed ab extra aplicatur. De ea enim bulita in aceto cum amoniaco et cera et oleo fit ungentum optimum contra vicium splenis, valet eciam mirabiliter contra podagram et arteticam, yliacam, stranguriam, ascarides necat. Et dicit Constantinus quod si 28 3' cicute coquantur cum V lib. vini, quousque quarta pars[4] consumatur, fit optimum aposisma epilenticis, si per 40 dies sumpserit cotidie X 3. Aut si mulieribus non concipere valentibus, id est potentibus, vel semel pregnantibus, hec bibere dederit, eas ad usum concipiendi convertit et cum impregnate sint, vomunt tale aposisma nequentes retinere. Et nota quod cicuta alba et cicuta nigra quedam mortifera iudicatur.

<**C**>rocus calidus et siccus in primo. Et est quidem ortensis, alius est orientalis. Iste valet contra debilitatem stomachi et cordis et sincopi et melancolicam passionem, cor exhilarat.[5] Pulvis eius distemperatus cum vitello ovi super ruborem occulorum positus cum bombace valet et dicitur quod III 3 de ipso interficerent. Crocus ortensis non per se datur, sed in medicinis vomitivis ponitur, unde contra yliacam passionem et stranguriam cataplasmatus cum melle et oleo valet.

<**C**>alamus[6] aromaticus radix est cuiusdam fruticis.[7] Calidus et siccus in secundo gradu valde aromaticus, stomachus et epar valde confortat sive (**fol. 29r a**) intus sumptus sive cataplasmatus. Confortat digescionem, valet tussi veteri, menstrua provocat, valet ydropicis et nefreticis.

<**C**>orallus est arbor nascens in fundo maris et nascitur maxime in promuntorio

[4] IIII^{or} partes *scr. sed post* quarta pars *corr.*
[5] exhiberat: exhilarat *coni.*
[6] calamaus: calamus *corr. ego.*

Cecilie nomine Catino. Frigidus et siccus in secundo gradu. Et est alius albus, alius rubeus, qui minus frigidus est. Stipticus est et fluxum sanguinis stringit undecumque fuerit, ideo valet emothoicis, disintericis, fluxui menstruorum et narium desiccat et curat, vulnera confortat, occulos et lacrimas stringit, valet contra epilensiam, et contra dolorem stomachi eciam potatus.

<**C**>atapucia herba calida et sicca in tercio gradu. Eius semine utimur et alia magna sicut fructus avelane que melior est, alia minor ut citri et est maligna. Laxat enim catapucia fortiter superius et inferius et laboriose. Et educit flegma crudum et grossum. Et est medicina mirabilis ad colicam et cotidianam febrem et arteticam et paralisim. Et debet assari ut minoretur malicia sua et misceri cum dissolutivis ad consumendum eius humiditatem superfluam qua generat vomitum et nausiam et conturbacionem viscerum. Assatur autem sic: grana excorticata in pasta involuta coquantur sub cinere calido, deinde extracta terantur et eis misceantur anisum vel semen feni, trita iterum coquantur in pasta et post administretur ubi oportet dosis eius a 3 s. usque ad 3 I et s. cataplasmata et emplastrata cum farina ordei et melle resolvit apostemata dura et scrofulas et duriciem nervorum et nodositatem. Sed in hoc forcius operatur minor catapucia, oleum autem eius removet vestigia ulcerum et lentigines et morpheam. Et distillatum in aure confert dolori eius et surditati et sonitui.

<**C**>ostus herba est calida et sicca in tercio gradu. Et est quidem indicus qui amarus est, alius qui melior est. Valet spleneticis, epilenticis, epaticis et dolori matricis, cum vino potatus dolorem pectoris et lacertorum et fracturas, inflaciones curat, diureticis enim valet, sciaticis et paraliticis, cephaleam frigidam curat, lumbricos necat.

<**C**>retanus herba est calida et sica in secundo gradu. Vim habet diureticam, valde valet contra stranguriam, dissuriam, calchym, yliacam passionem et interius et exterius applicata.

<**C**>antabrum est furfur tritici calidum et siccum (**fol. 29r b**) temperate. Quando furfur simpliciter ponitur, de furfure tritici intelligitur.[8] Vim habet resolutivam et mitigativam doloris, ideo cataplasmatum cum vino vel aqua confert dolori, pleuresi, colice, ylliace, strangurie; aqua eciam lavacionis eius vim habet abstersivam et mundificativam, ideo administratur sepius in clisteribus.

<**C**>olophonia gumi est que eciam pix greca dicitur sive pix bucia, calida in secundo sicca in primo; callefacit et conglutinat; subfumigacio eius valet contra disinteriam et

[7] fructis: fruticis *corr. ego.*
[8] Quando … intelligitur *scr. in fine Cretani, sed ad Cantabrum referendum credidi.*

155 tenasmon et contra asma frigidum; materia digesta exit enim pus in multa quantitate et super ignem in vase terreo mundo dissolve[9] 3' I et s. colofonie et 3' s. masticis et modicum amoniaci, cola super aquam frigidam, collige et malaxa inter manus, prius tamen apparet nigrum, post accessione manuum fit album; de isto emplastro calefacto pone modicum super locum quod vis depilare per unam horam aut per duas et remove, et pilos removebis et cutem
160 clarificabis et durat talem emplastum per duos annos.[10]

<**C**>ancer piscis est. Eius cinis desiccat et a proprietate valet morsui canis rabidi. Caro eius valet ptisicis.

<**C**>anna**.** Cinis corticis eius emplastratus curat allopiciam. Radix eius emplastrata, sola aut cum bulbo, extrahit spinas et sagitas infixas membris. Canna, id est, laureola.

165 <**C**>ucurbita et citrulli frigidi sunt et humidi et sunt cibus et medicina et ante eorum maturacionem comeduntur et corpus nutriunt et infrigidant et humectant, ideo conferunt tempore calido colericis et supercalefactis. Semina autem eorum diuretica sunt et valent contra opilacionem splenis, epatis, renum, vesice et contra apostemata spiritualium. Mundantur enim semina et ponuntur utiliter in syrupis febrium acutarum, colericarum et in
170 discrasiis calidis membrorum.

<**C**>elidonia herba est calida et sicca in quarto gradu. Vim habet dissolvendi, consumendi, atrahendi. Radix eius trita inter dentes tollit eorum dolorem. Vinum decoccionis eius epitimatum confert colice, provocat menstrua. Pulvis radicis eius curat cancrum et fistulas et albugines et maculas occulorum.

175 <**C**>eltica herba est et secundum Galienum eiusdem virtutis sicut spinacardi, quamvis debilior. Vrinam provocat; ventositatem dissolvit; stomachi, epatis, splenis, renum, vesice, matricis discrasias frigidas curat; venenis obest, et cetera.

(**fol. 29v a**) <**C**>alx calida et sicca in quarto gradu. Cum cepe et oleo mixta valet pustulis ulceribus; vulnera et incisionem solidat; et cum lavatur aduscioni ignis valet.

180 <**C**>epe vim habet incisivam. Calida et sicca in secundo gradu. Sitim facit; iuvat appetitum; libidinem auget; dolorem capitis facit et terribilia sompnia et grossos incidit humores. Cruda mali nutrimenti est, elixa et in alia aqua cocta melius nutrit.

<**C**>oriandrum herba est calida et sicca. Semine eius principaliter utimur. Herba recens similis est lactuce in virtute. Cataplasmata maturat apostemata, de qua non debet

[9] disolvendo *scr. sed post.* dissolve *corr.*
[10] calefacto - annos *marg. scr.*

multum sumi in quantitate, quia forsan interficeret. Semen vero eius retardat cibum in stomacho usque digeratur, et comedunt ipsum quidam. In stomacho coriandrum, bulitum in aceto et exsiccatum, sive cum absumatur vel post, orificium stomachi corroborat et moderate claudit et fumos ascendere prohibet. Aures a tinitu, occulos a caligine, palatum a reumate, gingivas a putredine, fauces a tumore, guttur a squinancia tuetur. Appetitum vivificat usque ad perfectam digescionem. Cibum in stomacho retinet, ultra stomachum ipsum putrescere non permitit, lumbricos prohibet generari, venenis omnibus resistit, a vapore venenoso spiritualia protegit, fluitantibus humoribus ad iuncturas efficaciter obviat, pinguedinem corporis nunquam excedere permitit.

<**C**>aulis duplex est viridis et albus. Albus frigidior et humidior est. Viridis caulis coleram nigram generat. Cuius brodium laxativum et colativum est propter nitrositatem quam habet, substancia vero eius per decoccionis tota nitrositate albata constipat. Albus vero non constipat: humidus namque est nec habet brodium ita utile sicut viridis. Caulis in ebrietatem et perturbacionem factam a vino mitigat.

<**C**>astanee calide et sicce, quia dulces[11] et stiptice sunt, difficiliter digeruntur et inflamative sunt, vomitum et fluxum retinent cum stipticitate sua. Cortex earum ustus valet allopicie.

<**C**>octana**,** id est citonia, frigida sunt et stiptica, stomachum confortant, appetitum excitant. Ieiuno stomacho sumpta ventrem stringunt; post cibum sumpta laxant; cocta melius digeruntur, sed minus stiptica sunt.

<**C**>icer, alius albus, alius rubeus. Albus mediocris nutrimenti est, sperma auget et coytum (**fol. 29v b**). Corpus impinguant, sed aqua eorum diuretica est et lavativa, et principaliter rubeorum vel nigrorum, et ideo valet in opilacione splenis, epatis et renum, lapides frangit. Lumbricos educunt, morpheam curant et yctiriciam.

<**C**>auda equina herba est calida et sicca in primo. Stiptica cum amaritudine pauca, ideo desiccat sine mordicacione et consolidat vulnera optime et rupturam sanat. Et decoccio eius confert tussi antique et asmati.

<**C**>anabs, id est canapum, semen est calidum et siccum in secundo, desiccat, resolvit, expellit ventositates, desiccat sperma.

<**C**>ondisi radix est herbe, scilicet ellebori albi, et calidus et siccus in quarto. Vomitum et egescionem fortiter provocat. Sternutacionem movet.

[11] *Ante* dulces *scr. et post del.* duplices.

<**C**>ornu cervi est herba, adhustum stringit gingivas, confortat dentes et desiccat multum et subfumigium ab eo fugat alia venenosa.

<**C**>ardofollum est spina illorum qui preparant pannos. Desiccat et stringit; coctum cum vino, tritum et emplastratum curat fissuras et emoroydas anteriores ani. Et dicitur quod
220 vermis inventus in capite huius, ligatus in corio et collo suspensus, curat quartanam.

<**C**>erasa, id est cerata, frigida, acerba sunt et humida. Ventrem mollificant, calorem reprimunt et inflamacionem et sitim. Sed dulcia non ita sunt frigida, peyoris nutrimenti sunt et magis inflativa. Gumi cerasarum, dissolutum in vino, curat tussim antiquam, frangit lapidem, clarificat vocem et faciem.

225 <**C**>ornea arbor stiptica est, ideo valet disintirie, tactus virgarum eius dolorem dencium tollit. Experimentator.

<**C**>achimia auri et argenti exsiccat, stringit leviter et corrodit, ideo valet scabiei et pustulis et albugini occulorum et ulcera cicatrisat.

BIBLIOTECA VIRTUAL MIGUEL DE CERVANTES

<**D**>ragagantum gumi est calidum et humidum in primo. Et est aliud album, quod melius est, aliud subruffum, aliud citrinum. Album in medicinis frigidis ponitur, subruffum et citrinum in calidis. Virtutem habet leniendi, conglutinandi, ideo valet contra siccitatem pectoris et tussim; dissolutum in aqua ordei fissuras et ulcera interiora renum, stomachi et pulmonis lenit et consolidat, et eciam fissuras labiorum et disinteriam curat.

<**D**>aucus herba est calida et sicca in tercio. Dissolvit, (**fol. 30r a**) atenuat. Vinum decoccionis eius asma frigidum et tussim cum ficubus curat, opilaciones aperit, flegma intestinorum et matricis dissolvit, menstrua provocat.

<**D**>iptamus herba est calida et sicca in tercio gradu. Radix eius tyriacalis est multum, venenis obvians; menstrua provocat; fetum mortuum et secundinam educit. Decoccio eius iuvat nefreticos et asma et epilenticos.

<**D**>regantum calidum et siccum in quarto, idem est quod vitriollum vel calcantum. Et quiddam venit de India et est album; aliud de Arabia et est citrinum; aliud de Cipro, viridis coloris est, aliud est in Francia, quod atramentum dicitur. Melius est viride, vim habet desiccativam et corrosivam fortiter et constrictivam, ideo valet contra fistulas et ulcera putrida et fluxum sanguinis, stringit eciam cauterizando.

<**D**>actillus fructus est arboris, calidus et humidus in primo. Cum pineis mundatis passiones pectoris et pulmonis curant, gingivas relaxant, grossum nutrimentum dant et opilant nutritiva membra.

<**D**>yagredium idem est quod scamonea cocta et preparata et habet virtutem maximam in purgando coleram et secundario flegma. Scamonea enim non cocta non debet dari, quia valde nocens est nature et membris; sed quando cocta est et preparata ut oportet dicitur dyagredii et tunc potest dari cum dimidio sui de mastice aut dragaganto, et dosis eius est a granis V usque ad VII.

<**E**>ndivia lactuca agrestis idem. Herba est frigida et sicca in primo gradu. Valet multum contra calefaccionem epatis et opilacionem eius et febrem tercianam et ictiriciam. Exsiccata modicum habet de virtute vel modicam vim nisi in semine, sed viridis competit.

<**E**>patica herba est frigida et sicca in secundo gradu. Valet contra discrasiam calidam epatis principaliter, aperit opilaciones eius et ictiriciam. Superposita calidis apostematatibus maturat et repercutit.

<**E**>upatorium herba est calida in primo sicca in secundo. Valet contra opilacionem splenis et epatis de frigida causa, et contra eorum frigidas discrasias. Curat quartanam et febres diureticas. Cum axungia porci antiqua curat vulnera mala.

<**E**>nula herba est calida in secundo, humida in primo. Pectus et pulmonem de grossis humoribus mundat. Valet eciam contra dolorem stomachi ex frigiditate et contra colicam arteticam et morsus reptiliu. Aliter (**fol. 30r b**) vocatur elempnium. IIº *Circa instans* dicit quod est calida in fine tercii gradus, humida in secundo.

<**E**>pithimum flos est herbe que dicitur thimus. Calidum est et siccum in tercio gradu. Et est medicina solempnis in purgando melancoliam et sine molescia, ideo valet contra egritudines melancolicas et proprie capitis, sicut est melancolia algens, timor et vertigo. Et valet ad tremorem cordis et sincopim et cancrum et ad lepram, quartanam et egritudines melancolicas. Et est medicina magna in opilacione splenis; serum caprinum vigorat operacionem eius et piper et zinziber. Dosis decoccionis eius est ab 3 V usque ad XX. Sed pulvis eius ab 3 III usque ad VI.

<**E**>leborus herba est calida et sicca in tercio gradu, et alius albus, alius niger. Albus malignus est multiplicans vomitum et sternutacionem nec interius debet sumi. Niger non est ita molestus, licet difficilis sit, verumtamen si detur sicut oportet in corporibus robustis, mundat sanguinem ab omnibus membris corruptis, et educit fortiter ab omni membro et est sublimior medicinarum contra lepram et cancrum et maniam, epilensiam. Acetum decoccionis eius instillatum[1] auri confert tinitui et corroborat auditum, et valet dolori dencium similiter, et curat ulcera mala et scabiem. Non debet sumi in pulvere, sed decoccio eius cum dauco, ysopo vel calamento et oximelle. Dosis eius a) II usque ad III.

<**E**>sula herba una de speciebus titimalli, calida et sicca in tercio. Cortice et radice utimur Purgat cum violencia flegma et aquam citrinam, unde magna medicina est in ydropisi. Et quia inflamativa est et serrosa, id est scoriativa, debet misceri cum corrigentibus. Ista

[1] instillatus: instillatum *corr. ego*.

debet enim infundi in succo solatri, endivie vel portulace cum aceto decoccionis citoniorum; utiliter eciam admiscere sibi dragagantum aut bdellium et anisum.

<**E**>uforbium gumi est calidum et siccum in quato. Vim habet acutam et inflamativam et laxativam, purgat enim flegma viscosum a locis profundis et iuncturis, ideo valet contra passiones ex tali humore generatis, et debet extingi inflamacio sua cum lubricis et infrigidantibus sicut est oleum amigdale et succi acetosi. Aliqui dicunt quod insuflacio (**fol. 30v a**) eius naribus movet sternutacionem fortiter, et est medicina litarge et paralisi inunctum cum oleo de keruha aut de spica aut similibus. Dosis eius ad laxandum est a kiryco I usque III kirykos, nam aureum I de eo interficit, ut dicitur.

<**E**>lactinum herba est, sicut cucumer agrestis vel cucumer asininus. Calidum et siccum in tercio. Melior pars plante est fructus quando maturatus est et citrinus et cuius succus est albus. Radix vero eciam utilis est, solvit fortissime per vomitum et per ventrem, et educit flegma, interdum coleram et aquositates et materias que sunt in iuncturis, sed quia est tarde operacionis, faciens torsiones et angusciam. Cum succo eius misceantur species aromatice et bdellium, et detur cum lacte dulci. Aqua ordei et vinum aufferunt nocumentum eius. Et est bona medicina ydropisi et sciatice, et constanter yctiricie et opilacioni splenis. Capipurgium ex succo eius cum lacte pauco valet emigranee, epilensie multum. Radix eius, cocta cum absincio in vino et oleo embrocato capite, curat emigraneam difficilem. Et si addatur stercus caprarum et mel et emplastretur, resolvit apostemata dura et scrofulas. Pulvis radicis eius cum melle atenuat cicatricem fedam. Et fit ex suco radice eius et farina fabbarum linimentum bonum tergens feditatem cutis, et fricetur morphea cum radice eius et aceto et auffert eam. Et scito quod solucio eius quando superfluit educit sanguinem. Conservatur succus eius trienio, et debet administrari post 6 menses. Dosis succi eius a) I usque ad 3 I. Radix eius a granis XV usque ad 3 s. Et aqua decoccionis a 3 I usque ad IV.

<**E**>s ustum vel calcucemenom calidum et siccum in quarto. Corrosivum est multum, ideo valet contra ulcera putrida, indigencia torsione. Vim habet eciam purgandi per ventrem melancoliam cum fortitudine.

<**E**>ruca calida et sicca in secundo, herba est alia domestica, alia silvestris. Domestica melior. Semen eius vim habet consumendi et incidendi et coytum excitandi. Vrinam provocat.

<**E**>matites lapis est. Valet ad restringendum fluxum sanguinis. Fricetur enim ematices super (**fol. 30v b**) marmore cum succo sanguinarie vel plantaginis vel similium, et talis succus detur ubi oportet.

65 <**E**>bulus calidus et siccus. Cortex, turiones, id est, grana competunt medicine. Habet virtutem consumendi, dissolvendi et purgandi principaliter flegma, ideo valet contra arteticam frigidam et leucofleusiam[2] et cotidianam febrem. Fomentum vel epitima ex eo removet tumores et inflaciones.

BIBLIOTECA VIRTUAL MIGUEL DE CERVANTES

[2] *Leucofleusia idem est leucoflegmatia: hydropis species.*

<**F**>lamula herba est calida et sicca in tercio; aliter in quarto, sicut in Alphita. Virtutem habet adhustivam[1] et cauterizativam.

<**F**>u herba est calida et sicca in secundo, que alio nomine dicitur valeriana. Radice principaliter utimur, urinam et menstrua provocat et valet calculosis, strangurie. Et contra vicium pectoris valet vinum decocionis eius cum caricis.

<**F**>raxinus calidus et siccus in secundo gradu. Valet decoccio corticis eius contra vicium splenis. Fomentum ex aqua pluviali decoccionis eius valet contra fluxum ventris et contra vomitum ex frigore stomachi.

<**F**>ilipendula herba est calida et sicca in tercio, que sisalidos alio nomine dicitur. Cuius radix precipue competit contra epilensiam. Valet pulvis eius in cibis, et vinum decoccionis eius valet contra vicia lapidis et opilaciones nutritivorum.

<**F**>umus terre herba est calida in primo, siccca in secundo. Viridis competit, sicca parum valet, succus eius purgat coleram et humores adhustos et clarificat sanguinem, ideo valet, secundum omnes modum administracionis, egritudinibus infeccionis cutis sicut est lepra, pruritus, scabies, impetigo, serpigo et cetera. Et est medicina opilacionum. Et confortat stomachum, epar et viscera. Dosis succi eius circiter 3' I et decoccionis usque ad 3 III.

<**F**>errugo scama ferri eiusdem sunt virtutis, calide sunt et sicce in tercio gradu. Virtutem habet exsiccandi et extenuandi. Ad extenuacionem splenis valet vinum in quo ferrum candens extinctum fuerit. Contra opilacionem splenis et epatis et discoloracionem faciei valet pulvis ferruginis cum aliis ad hoc mixtus.

<**F**>eniculus calidus et siccus in secundo. Vrinam provocat, ydropisi et antiquis febribus confert, recens generat lac cuius succus in occulis positus acuit visum et removet eciam panum si sibi addatur modicum aloes.

<**F**>enugrecum calidum in secundo, siccum in quarto. Minus tamen siccum substanciam habet glutinosam. Virtutem habet maturandi et mollificandi apostemata interius et exterius convenienter (**fol. 31r a**), aplicata sive farina greci fenua pistata, cum vitello ovi aut cum terebentina vel butiro et similibus superposita. Et valet ad maturandum reuma et apostemata spiritualium, sicut est pleuresis et peripleumonia.

<**F**>olium calidum et siccum in secundo. Vrinam provocat, tremori cordis et fetori oris auxilietur. Folium, quando simpliciter ponitur, de folio gariofilorum intelligitur.

---

[1] *Post* adhustivam *scr. et post del.* digestivam.

<**F**>el omne calidum est et corrosivum, aliqua tamen plus, aliqua tamen minus, quia fortissumum est fel maritimi scorpii et guleye marcine. Et forcia sunt fella avium vivencium de rapina et perdicis et pavonis valet enim ad pannos et caligines occulorum. Et caprinum fel cum succo pori valet fistulis; ursinum vero in modum electuarii valet epilenticis. Fella lani adhibita et in umbilico posita, ventres infancium solvunt, maxime si in ano imponatur.

<**F**>imus berbicis, cum aceto cataplasmatus, maculas nigras tollit et cum oleo et cera mixtus valet conbuscionibus. Sed fimus apri siccus, bibitus cum vino, reicientibus sanguine singulare presidium est; cum aceto dolorem lateris et contussiones curat et ossa fracta confirmat. Fimus asini et caballi crudus et eciam combustus sanguinem abstinet profluentem cum aceto; palumbinus autem cum aceto scrofulas curat. Fimus ciconie potatus epilenticos curat. Fimus vulturis subfumigando secundinas excludit. Fimus rati tritus cum aceto allopiciam emendat; tritus, in umbilico infancium positus, ventrem exponit. Fimus caninus diebus canicularibus collectus et siccus bibitus cum vino ventrem abstinet. Fimus humanus, si vulneri eciam ponatur, tumorem non admittit, paracolesim facit; siccus cum melle, squinanticos curat. Fimus caprarum silvestrium cum vino bibitus ciatis (pondus est) tribus, yctiricos sanat. Fimus galline cum vino potatus medetur colicis et a comescione fungorum vexatis. Fimus caprinus dyaforeticus est; cum vino dulci et farina ordei cataplasmatus, tumores et inflaciones removet. Fimus bovis desiccat et illinitus valet puncture apum et uesparum et ydropisi.

<**F**>erula herba est que valet emoroycis et morsibus venenosorum cum vino potata. Semen eius bibitum torsionibus medicatur. Cum oleo tritum et perunctum, sudorem commovet.

<**G**>ariofili fructus est cuiusdam arboris in India nascentis. Calidi sunt et sicci in tercio gradu. Virtutem habent confortandi digescionem (**fol. 31r b**) et consumendi et dissolvendi grossam humiditatem et ventositatem et ventrem constipant. Cor et cerebrum confortant.

<**G**>enciana herba est calida et sicca in secundo. Avicenna dicit quod est calida in tercio, sicca in secundo. Radix eius competit medicine et valet puncture scorpionis et epati frigido et opilacioni splenis et valet contra antiquum et frigidum asma, menstrua provocat, fetum mortuum educit.

<**G**>albanum calidum in tercio, humidum in primo. Gumi est cuiusdam fruticis. Si ex eo pessarium aut subfumigium fit, menstrua provocat, secundinam et fetum mortuum educit, valet raucedini subfumigando, valet epaticis et suffocacioni matricis. Epitimatum morsibus reptilium repugnat et, super dolorem et corrosionem dencium positum, valet. Si cum forti vino pregnanti detur, mortuum fetum celeriter excludit. Spasmatis proficit.

<**G**>umi arabicum calidum et humidum est, simile dragaganto, habet virtutem lenitivam asperitatum et conglutinativam et constrictivam, ideo valet contra aspiritatem et siccitatem vocis. Et retinet eciam conglutinando fluxum sanguinis.

<**G**>ariofilatum herba est calida et sicca in secundo. Vinum decoccionis eius confortat stomachum et removet dolorem frigidum ab eo et provocat menstrua.

<**G**>rana solis calida et sicca in tercio. Herba est cuius semen dicitur granum solis. Virtutem valde habet, nam vinum decoccionis et pulvis eius in cibo sumptus solvit stranguriam, yliacam passionem, lapidem frangit.

<**G**>ich, gualanga idem, calida et sicca in quarto. Herba est que inter frumenta nascitur, semen habet nigrum triangulare. Semine utimur, virtutem habet duriciem dissolvendi et sumendi.[1] Contra opilacionem splenis, epatis, renum, stranguriam, dissuriam, yliacam passionem, dolorem stomachi ex ventositate, detur vinum decoccionis gich. Contra lumbricos detur pulvis eius cum melle.

<**G**>allitricum calidum et siccum est. Fomentum ex aqua decoccionis ipsius maxime matricem mundificat, optime eciam menstrua provocat; contra vicium lapidis succus eius potatus valet. Huius semen occulos immissum in eis sanat.

<**G**>alla fructus est quercus, frigida et sicca in secundo gradu. Vim habet

[1] asumendi *scr. et post.* sumendi *corr.*

constringendi, ideo valet disintirie et omni fluxui, sanguinem restringendo, et vomitui. Pulvis earum vulneribus superpositus consolidat ea.

<**G**>enestula frigida et sicca. Similis est geneste, sed minor; eciam stipites habet minores et angusciores et facit florem album. (**fol. 31v a**) Vim habet constringedi, ideo
35 fomentum decoccionis vel pulvis sistit fluxum menstruarum et disinteriam.

<**G**>ladiolus acorus idem, calidus et siccus in secundo. Valet contra nervorum dolorem de flegmate et tussim diuturnam et grossos humores pectoris et morsus reptilium, spleneticis et spasmatis prodest. Rigorem febris et dolorem vulve mitigat, menstrua provocat, fetum mortuum et secundinam educit, stomacho tamen nocet.

BIBLIOTECA VIRTUAL
MIGUEL DE CERVANTES

<**H**>ermodactili calidi et sicci in tercio, herba est trita, cuius radices inveniuntur tuberositates quedam que medicina valent. Virtutem habent dissolutivam consumendi, atrahendi principaliter flegma, contra arteticam, podagram, cyragram, yliacam passionem et contra morbos ex flegmate, febre non existente acuta, valet. Benedicta acuata cum hermodactili, id est confeccio, est laxativa. Dosis eius est ab aureo I usque ad III. Nocet tamen stomacho et generat in eo ventositatem grossam propter quod ei admisceatur ciminum vel zinziber aut piper longum. Valent eciam hermodactili in vulneribus curandis.

BIBLIOTECA VIRTUAL MIGUEL DE CERVANTES

<**I**>usquiamus herba est frigida et sicca in tercio. Semine utimur principaliter. Et est triplex semen: album, ruffum et nigrum, quod mortiferum est. Omnes tamen species iusquiami inebriant et stuporem faciunt. Album tamen securius est, est autem sompniferum et narcoticum, unde in parafrenesi et febribus ardentissimis datur 3 I cum zuccaro rosaceo vel aliquo simili extingit enim ardorem et sompnum provocat. Fit eciam quandoque epitima aut emplastrum vel inunccio cum eo super dolorem prosternentem virtutem et sedatur dolor stupefactivo in capsula cerea positum. Semen superpositum denti tollit dolorem.

<**Y**>sopus herba est calida et sicca in tercio gradu. Flores et folia competunt secundum omnem modum administrandi, confert frigide et humide discrasie pulmonis et pectoris ut est tussim, asma, pulmonia, pleuresi flegmatica, unde est verus: "Ad pulmonis opus, confert medicamen ysopus". Eius eciam decoccio cum oximelle (**fol. 31v b**) squilitico confert multum epilensie flegmatice et resolvit duriciem splenis et educit vermes.

<**Y**>arrus, que alio nomine dicitur barba aaron vel pes vituli, herba est calida et sicca in quarto gradu, virtutem habet adhustivam et cauterizantivam et corrosivam, ipsa herba trita cum axungia veteri emplastrata scrofulas novellas curat.

<**Y**>reos radix est herbe que dicitur lilialis. Et sunt eius due species, una que habet florem purpureum, que yris dicitur, alia habet florem album que dicitur yreos et est debilior in omni remedio. Calida est et sicca in secundo gradu; abstringit, maturat, lenit, resolvit, aperit opilaciones, solvit ventrem et urinam provocat. Solucione ducunt flegma grossum et eo permixtum et aquam citrinam cum facilitate. Eius aspectus proprie est ad pectus maturans et educens ab eo materias grossas adherentes, aspicit eciam epar et splen, deopilans ea et mundificans et valet ydropicis. Succus eius iniectus naribus movet sternutacionem et purgat cerebrum. Ex succo eius cum farina fabbarum et cicerum fit linimentum tergens maculas. Et radix ipsa cocta cum aqua caulium aut vino emplastrata, removet duricies iuncturarum et nervorum et apostematum durorum, et permixtum cum melle et oleo camomille confert dolori capitis antiquo, emplastro facto suppositum et emplastratum ducit menstrua et facit aborsum. Ablucio oris ex aceto decoccionis eius valet dolori dencium. Vsus eius confert pacientibus gumoream, oleum eius confortat nervos et iuncturas, confert paralisi. Et inunccio eius in tymporibus facit dormire, dosis eius a 3 II usque ad VI.

<**Y**>poquistidos est fungus quidem frigidus et siccus in secundo gradu. Vim habet constringendi, retinet fluxum sanguinis et humorum, emplastro facto ex eo et succo plantaginis et aqua rosacea vel albumine ovi et similibus.

<I>uniperus calidus et siccus in tercio gradu. Arbor est cuius fructu principaliter utimur. Vinum decoccionis eius valet quartanis, yliacis et stranguriosis et asmaticis, oleum eius confert epilensie inuncto occipicio et rigori quartane.

<I>ringi herba est calida complexionis, provocat menstrua et urinam, inflamacionem
45 stomachi solvit, utilis est epaticis, cum vino bibita morsibus venenosorum obviat.

BIBLIOTECA VIRTUAL MIGUEL DE CERVANTES

<**K**>arabe id est vernix citrinus. Rasis. Frigidus et siccus in primo gradu. Vim habet conglutinativam et restrictivam, ideo stringit fluxum sanguinis et humorum, et cetera.

BIBLIOTECA VIRTUAL
MIGUEL DE CERVANTES

(**fol. 32v a**) <**L**>iquiricia radix est herbe, calida et humida temperate, siccitati et asperitati gutturis et pulmonis valet et siti et ardori urine quocumque modo sumatur, bibita scilicet vel comesta in modum pulveris aut electuarii.

<**L**>apdanum gumi est calidum et humidum in secundo gradu, constringit conglutinando, prohibet catarrum et maturat subfumigando cum mastice, dentes laxatos firmat, superpositum matricem confortat, conceptum adiuvat cum oleo mirtino, capillos firmat, dyarriam flegmaticam curat, stomachum confortat emplastratus.

<**L**>ilium herba est calida et humida in primo, resolvit, maturat et tergit. Radix lilii cum axungia aut oleo cocta superposita maturat apostematata frigida, macerata in vino et oleo cum radice brance ursine, facto ungento solvit duriciem splenis. In aqua elixa et cum axungia mixta removet sordicies cutis, morpheam, lentigines, guttam rosata et similia. Folia eius cocta et cataplasmata remolliunt matricem et curant morsum serpentis. Et vulnera diuturna cicatrizant. Oleum lilii matricem motam sedat.

<**L**>icium succus est herbe; calidum in primo, siccum in secundo, abstergit, ideo curat pustulas oris et gingivarum; pulvis licii cum aqua rosacea aut feniculi occulos clarificat et sordicies eorum removet et scabiem et impetiginem eorum; suppositum matrici superfluitates eius mirabiliter extrahit.

<**L**>ingua[1] canis herba est, calida et humida in primo, propietatem habet confortandi coytum et augendi sperma.

<**L**>apacium herba est calida et sicca in tercio. Cuius tres sunt species, scilicet lapacium rotundum, acutum et domesticum, similis sunt virtutis quasi, sed acutum magis valet ad scabiem et impetiginem unguento facto de eo. Sed rotundum cum axungia tritum et coctum maturat apostematata frigida. Semen acuti cum vino vel aqua bibitum disintericos curat. Lapacium in balneo positum pruriginem et scabiem curat. In vino coctum gargarizatum dolorem dencium curat. Cum aceto coctum et superpositum splenem atenuat. Radix eius collo suspenso scrophulas nasci non permitit, in vino elixa yctiricos sanat, lapidem frangit. Lapacium crudum vel coctum comestum valet scabiosis.

<**L**>entiscus frutex est calidus et siccus, magnam vim habet constringendi et consolandi, ideo stringit menstrua, disintiriam, vomitum. Pulvis (**fol. 31r b**) ex eo factus curat ulcera et fissuras labiorum, succus foliorum eius dentes firmat et capillos cadentes;

[1] <L>inga: <L>ingua *corr. ego*

ligno eius viridi dentes fricati dealbantur.

<**L**>evisticus herba est calida et sicca in secundo gradu. Radice eciam eius utimur nam diuretica est et resolutiva. Vinum decoccionis eius valet opilacionibus splenis epatis, stomachi et intestinis frigidis et cetera.[2] Semine utimur, apperit opilaciones splenis et epatis, removet dolorem et ventositatem stomachi et intestinorum, urinam et menstrua provocat.

<**L**>itargirum est fex stagni; frigidum et siccum. Virtutem habet constringendi, abstringendi et corrodendi debiliter sine mordicacione et ideo mirabilis est in consolidacione ulcerum calidorum.

<**L**>actuca frigida et humida temperate. Semen est frigidum, herba valet comesta colericis et temporibus calidis discrasias[3] calidas reprimit, sompnum provocat seu comesta vel tymporibus applicata, apostematata calida maturat.

<**L**>upinus, calidus et siccus in tercio, diureticus est et valet ydropicis et yctiricis. Farina eius cum melle et succo aloei confecta, necat lumbricos, comesta et super ventrem puerorum emplastrata cum succo pori superfluitates aurium desiccat, apostema frigidum rumpit et maturat.

<**L**>aurus est calidus et siccus. Fructus et folia usui medicine conferunt. Vim habent resolutivam et consumptivam et ideo vinum decoccionis foliorum eius valet contra colicam frigidam et dolorem et indigescionem stomachi frigidi et ventositatem stomachi et matricis. Bacce lauri contrite, saccellate et calefacte valent frigido reumati.

<**L**>apis magnetis calidus et siccus in tercio gradu. Vim habet atrahendi ferrum, pulvis eius in quantitate I) vel II cum lacte valet vulneratis ferro venenoso, emplastratus saggittas extrahit de vulnere, pulvis eius in cibo sumptus valet ydropicis et spleneticis et melancolicis.

<**L**>olium calidum est in primo, siccum in secundo. Grossos humores atenuat, lumbricos excludit, opilaciones epatis et splenis removet, tamen capitis dolorem generat et stomacho nocet.

---

[2] Radice - cetera *marg scr.*
[3] discresias: discrasias *corr. ego.*

<**M**>irtus vel mirta frutex est, in primo frigidus, siccus in secundo. Cuius fructus sunt mirtilli; foliis, floribus et fructu utimur. Vim habet ponticam et aromaticam, ideo stringit et confortat et valet contra vomitum et fluxum ventris et menstrua et narium, intus sumptus et exterius (**fol. 32v a**) aplicatus, oleum mirtinum capillorum fluxum sedat et sudorem dyaforeticum.

<**M**>ellilotum calidum et siccum in primo; lenit, resolvit et duricies mollificat et in aqua cocta favum capitis curat, ventositates removet, aperit opilaciones.

<**M**>alva frigida in primo, humida in secundo, mollificat et maturat calida apostemata et resolvit colleciones calidorum humorum in pleureticis et aliis, emplastrata in aqua modicum bullita eciam et cum axungia porci frixa curat scabiem.

<**M**>enta calida et sicca in secundo gradu et est alia domestica, alia silvestris que mentastrum dicitur. Multum confortat stomachum frigidum, digescionem iuvat, vomitum sistit, cerebrum et cor exanimatum confortat, succus eius lumbricos necat, cataplasmata mamillis lac coagulatum dissolvit, coytum auget.

<**M**>argarita frigida et sicca lapis est in quibusdam piscibus inventus, natura perforate sunt meliores. Virtutem habent confortandi cor calefactum et spiritus clarificandi, ideo valent sincopi cardiace.

<**M**>umia calida et sicca in tercio gradu, virtutem habet constringendi magnam, ideo valet contra vomitum et disinteriam intus vel extra debite applicata, pulvis eciam eius ulcera sanat et consolidat.

<**M**>andragora frigida et sicca, cuius radix et cortex magis competunt medicine, deinde poma. Cuius folia vim habent infrigidandi et sompnum provocandi. Et valet contra discrasias calidas specialiter oleum eius inunctum, quod sic fit: poma eius maturantur in oleo communi et coquantur.

<**M**>en herba est similis feniculo, sed tortuosa est; sister vel anetum agreste, id est men. Calida et sicca in secundo gradu, vim habet diureticam, resolutivam, aperit opilaciones epatis et renum. Valet strangurie, ventum stomachi et intestinorum dissolvit.

<**M**>alagranata alia sunt dulcia et illa sunt temperate calida et humida, alia sunt acetosa et illa sunt frigida et sicca, dulcia conferunt tussi et raucedini, cocta sub prunis cum zuccaro, et valent pleuresi et peripleumonie. Acetosa vero reprimunt motum colere et vomitum colericum, appetitum provocant, pulvis corticis maligranati corrodit ulcera mala

putrida.

(**fol. 32v b**) <**M**>alabastrum folium paradisi dicitur, calidum et siccum est, multum aromaticum, valet ut gariofilum vel spica nardi.

<**M**>el calidum in primo, siccum in secundo. Dulce est et acutum mundificat et conservat medicinas a putrefaccione, aqua enim mellita mundificat ulcera interiora et exteriora.

<**M**>uscus calidus et siccus in secundo, ventositatem dissolvit et inflacionem. Cor et cerebrum aromacitate confortat, valet melancolicis, timidis et suffocacioni matricis subfumigatus.

<**M**>irabolani omnes sunt frigidi et sicci, sed citrini sunt frigidi et sicci in secundo gradu, indi autem nigri et kebuli non sunt ita frigidi. Omnes tamen sunt exsiccativi, consumptivi superfluitatum putridorum membrorum laxorum, constrictivi verumtamen nocent opilaticis nisi administrentur cum diureticis et lubricantibus. Mirabolani faciunt utentes se iuvenescere et adquirunt bonum colorem et hodorem, generant gaudium, confortant cor, epar et stomachum, extingunt inflamacionem colere. Citrini solucione educunt coleram et kebuli educunt flegma, addunt in racione, clarificant visum, mundificant stomachum. Nigri educunt melancoliam et coleram adhustam, conferunt melancolie et timori et lepre et quartane. Pocio citrinorum tritorum est a 3 II usque ad V, infusorum usque ad 3 X, decoccionis vero kebulorum et indorum datur 3' II.

<**M**>astix calida et sicca in secundo, gumi est arboris. Virtutem habet confortandi, conglutinandi, consolidandi, constringendi, stomachum et epar coroborat, vomitum sistit et fluxum ventris emplastrata cum albumine ovi vel similibus.

<**M**>assis calidus et siccus in secundo, cortex est inventus circa nucem muscatam, virtutem habet dissolvendi et consumendi et confortandi ex aromate, ideo valet contra debilitatem cordis et cerebri et frigiditatem stomachi et epatis, fluxum ventris et ulcera intestinorum removet.

<**M**>irra calida et sicca in secundo, gumi est arboris, dissolvit, consumit et conservat cadavera a putrefaccione, vinum decoccionis eius valet tussi antique et clarificat vocem, menstrua provocat, contra morsus scorpionis valet, ulcera intestinorum curat. Item dissoluta in aqua.

<**M**>aiorana calida et sicca in tercio gradu, consumit, dissolvit et confortat eciam cerebrum frigidum, aromaticitate calefacit stomachum et matricem, reuma frigidum

consumit.

<**M**>elissa calida et sicca in secundo gradu, virtutem habet quasi similem maiorane, magis provocat menstrua, cocta[4]

BIBLIOTECA VIRTUAL
MIGUEL DE CERVANTES

[4] *Fol. desunt quae plura simplicia incipientia a littera M litterisque O atque P continent. Sed infra, in fol. 36 r. et 36 v. sunt simplicia incipientia a litteris R et S.*

(**fol. 33r a**) herbas magis confortat nervos infrigidatos et humectatos. Et calefacit cerebrum multum, ideo valet paralisi et epilensie et passionibus frigidis cerebri et valet frigori stomachi et nutritivorum.[1]

<**S**>erpillum calidum et siccum est, saccellatum capiti valet frigido reumati, vinum decoccionis eius et succi liquirizie valet tussi et asmati, serpillum urinam provocat et menstrua, opilaciones aperit, morsibus venenosorum resistit, nutritiva membra calefacit et renes.

<**S**>acyria calida et sicca in tercio, ventositatem consumit, menstrua provocat, vicio pectoris proficit.

<**S**>enasio calidus et siccus in secundo; idem est quod nasturcium aquaticum, spiritualia mundificat ab humoribus frigidis, valet strangurie cum vino et oleo coctus, cataplasmatus valet colice et dolori renum.

<**S**>cabiosa calida et sicca in secundo, viridis valet, sicca parum; succus eius in oleo et aceto coctus valet contra scabiem, impetiginem, serpiginem. Et valet surditati aurium et saniei eius immissa, et squinanciam, si gargarizetur, et apostematibus interiorum, si bibatur.

<**S**>erpentaria, colobrina, dragontea, cocodrilla idem; calida et sicca est, radix usui competit, mundificativa, abstersiva et corosiva est; pulvis eius cum sapore corodit fistulam et os eius aperit. Confecta cum aqua rosacea et cerusa cutim mundificat, lentigines mundat. Corrodit cancrum et ulcera mala.

<**S**>ene calidus et siccus in primo, per ventrem educit melancoliam et coleram adhustam ab omnibus membris, aperit opilaciones, gaudium generat, corroborat visum et auditum. Et est medicina febrium melancolicarum antiquarum, debet misceri ut operetur cicius sive forcius cum rebus acutis, ut est zinziber, sal gemma et spica; dosis eius est in pulvere 3 II, in decoccione 3' I.

<**S**>imbrium calidum et siccum in tercio, valet contra frigidas et humidas passiones pectoris et eciam nutritivorum opilaciones aperit, ventositatem dissolvit, valet yliace et strangurie, menstrua provocat, matricem callefacit.

<**S**>al omne calidum et siccum est, aliud tamen plus, aliud tamen minus. Salis sunt multe species, communiter utimur tribus, scilicet sale communi, sale armoniaco, sale gemma. Sal commune virtutem habet incidendi, mundificandi, appetitum incitandi, humores

[1] *Haec verba ad simplex quoddam incipiens a littera S pertinent.*

flegmaticos incidendi et dissolvendi. Sal armoniacum calidum est et siccum in quarto gradu, virtutem habet fortissimam incidendi et dissolvendi et extringendi (**fol. 33r b**) et corrodendi, unde non debet dari interius. Sal gema calidum est et siccum in secundo gradu. Eandem vim habet ut sal armoniacum, sed debilior est de ipso, potest poni aliqua quantitas in clisteribus
35 ad incidendum flegma et mordicandum intestina.

BIBLIOTECA VIRTUAL MIGUEL DE CERVANTES

<**T**>artarum alio nomine dicitur petra vini, calidum et siccum in tercio gradu. Fex est vini desiccata, vim habet dissolvendi, attrahendi et purgandi flegmatica. Virtutem eciam habet corrodendi ulcera putrida. Et oleum eius removet impetiginem, serpiginem et scabiem et similia abstergendo et corrodendo.

<**T**>amariscus arbor est calida et sicca, vinum decoccionis eius aut pulvis florum eius removet opilaciones splenis et epatis et renum, multum valet contra vicia splenis.

<**T**>erra sigillata, terra est frigida et sicca. Virtutem habet maximam constringendi, ideo valet contra fluxum ventris et vomitum colericum et contra fluxum sanguinis narium vel menstrua aut alterius, sive intus recepta, sive exterius applicata convenienter.

<**T**>urbith radix est herbe similis trifolio et est perforata; calidum et siccum in tercio. Purgat per ventrem et adhucit humores flegmaticos, grossos viscosos et a remotis ut iuncturis et mundificat stomachum et pectus et est bona medicina febrium flegmaticarum, debet sibi admisceri tercia pars sui zinziberis ut melius operetur. Dosis eius est in pulvere a 3 I usque ad II 3 , sed in decoccione detur usque ad 3' s.

<**T**>apsia calida et sicca in quarto, vim habet cauterizativam, inflamativam fortem et purgat fortiter per vomitum et per ventrem flegma crudum, ideo valet artheticis sed detur in minima quantitate usque ad obulos II, quia incensiva ipsa eciam inflat carnem et membrum cui aproximatur.

<**T**>etrach calida et sicca in secundo gradu, siccata modicam habet vim, sed viridis calefacit, extenuat et depurat, removet dolorem ventosum stomachi et intestinorum, mundificat matricem et vias urine, sumendo vinum decoccionis eius, cataplasmata eciam pectini stranguriam solvit.

<**T**>ela aranea frigida est et sicca constringit sanguinem et consolidat ulcera.Vide superius de A.

(**fol. 33v a**) <**T**>absus barbatus frigidus et siccus. Constringit et consolidat. Contra tenasmon ex causa calida et contra fluxum ventris, fiat fomentum et encatisma ex aqua decoccionis eius circa ventrem et interiora. Valet eciam contra emoroydas quocumque modo administretur sive intus sive extra convenienter.

<**T**>erebentina gumi est calida et sicca, dissolvit, relaxat et maturat apostemata cum farina ordei fumigando, valet contra tenasmon et suffocacionem matricis suppositum, ex bombace inuncto ideo matricem mundificat, probatum est sepius, oleum eciam terebentine valet in puncturis nervorum.

<**T**>us calidum et siccum in secundo, constringit et consolidat, ideo valet contra fluxum sanguinis et humores aliorum, vulnera consolidat et fracciones ossium, dolorem stomachi placat, memoriam corroborat, cerebrum purgat.

<**T**>uchia frigida et sicca in quarto, constringit, desiccat et corrodit superflua in ulceribus. Tuchia lota mixta colliriis lacrimas occulorum constringit et eorum sordicies tergit.

<**T**>imus calidus et siccus in tercio. Aposisma eius valet hanelituosis de grosso flegmate, menstrua provocat, secundinam expellit, lumbricos occidit, opilacionem apperit epatis et interiorum membrorum.

BIBLIOTECA VIRTUAL MIGUEL DE CERVANTES

<**V**>iola frigida et humida in primo gradu. Ventrem lenit, coleram rubeam educendo, calorem mitigat et asperitati gutturis proficit, tussi sicce et pleuresi. Calida apostemata maturat cathaplasmata.

<**V**>itrum calidum in primo siccum in secundo. Tergit et corrodit, in colliriis mititur contra furfures et impetigines. Pulvis eius bibitus lapidem frangit.

<**V**>irga pastoris frigida et sicca in tercio. Constringit et consolidat, super calefaccionem membrorum temperat, fluxus restringit. Fructus eius clisterizatus disinthiriam et ulcera intestinorum sanat. Et dicitur quod quidam vermis inventus in sumitate virge, portatus ad collum quartanam curat.

<**V**>erbena frigida et sicca in secundo. Sitim ex calore extingit, epar et stomachum confortat, calorem refrigerat.

<**V**>itisella id est vitis alba, calida et sicca in secundo. Suppositorium factum ex radice eius menstrua provocat, secundinam et fetum mortuum educit, succus eius cutim tergit et colorat, cum folia lini in oleo scleriosim splenis maturat.

(**fol. 33v b**) <**V**>rtica calida et sicca, incisivam habens virtutem flegma deponit de pectore et pulmone, ventrem flegmaticum movet. Semen eius bibitum coytum stimulat.

<**V**>iride eris calidus et siccus in tercio. Corosivam habet virtutem fortem.

<**V**>ernix constrictivum est et sanguinem vomentibus et emoroydibus proficit.

<**V**>mbilicus veneris frigidus et humidus est, qui calido flecmoni et ignis adhuscioni et obtalmie epitimatus proficit.

<**V**>itis de qua fit vinum, folia vel capitela trita et more emplastri super calidos flegmones posita et dolenti capiti beneficium prestant; succus preterea ipsorum, si bibatur, ventrem et vomitum stringit. Gumi autem eius lapidem frangit et scabiem removet.

<**X**>ilon dicitur lignum et inde xilocassia, id est cassialignea, xilobalsamo, id est lignum balsami, xiloaloes, id est lignum aloes.

BIBLIOTECA VIRTUAL
MIGUEL DE CERVANTES

<**Z**>inziber calidum in tercio, humidum in primo. Cibum digerit, ventrem movet, stomacho et epati frigidis confert et obscuritati occulorum ex humiditate, in occulis positum vel comestum, auxiliatur.

<**Z**>odoarium radix est, calidum in tercio, siccum in primo. Stomachum calefacit et
5 intestina et valet tussi frigide, matricem calefacit et mundificat.

<**Z**>uccarum calidum et humidum temperate aut in primo gradu; velocissime nutricionis est,[1] reparat species. Verumtamen in ardentibus febribus facit sitim, quia ad naturam colere transmutatur.

<**Z**>iringe, secundum G. H., De secretis secretorum, est solatrum, idem morella.

BIBLIOTECA VIRTUAL MIGUEL DE CERVANTES

[1] et: est *coni.*

<**V**>ires simplicium medicinarum dixi breviter. Et nunc dicam vires compositarum quibus utuntur pocius medici et ypothecarii tempore nostro. Earum scilicet que in antidotario Nicolai sunt collecte. Et dicam primo de syrupis, secundo de electuariis, tercio de medicinis laxativis, quarto de opiatis, quinto de emplastris et ungentis et oleis.

<**S**>yrupus rosaceus frigidus in primo siccus in secundo, infrigidat, et aromaticitate et stipticitate mundificat sanguinem, confortat cor et omnia membra nobilia laxat; si rose sint calide constringit, si sicce, 3' VI detur; dosis ad libitum usus, cum duplo aque tepide.

<**S**>yrupus violaceus frigidus et humidus in secundo. Valet acute febribus et ptisicis et constipatis neque debet dari habentibus opilacionem quia opilat et putrefacit[1], (**fol. 34r a**) coleram sedat, inflamacionem †significatur† capitis et membrorum spiritualium. Dosis ad libitum contra sitim cum aqua rosacea ad digerendum cum calida.

<**S**>yrupus nenufaris est frigidus et humidus in secundo, extingit calorem acutarum subtilis colere, quia ingrossat, sompnum provocat, valet ptisicis, ethicis 3' V detur.

<**S**>yrupus iulep 3' VI detur.

<**S**>yrupus acetosus alterat et sitim mitigat, liquefacit, aperit, dissolvit, tam a membris spiritualibus quam a nutritivis, ut habetur 3º Regiminis acutorum, infrigidat, deopilat, incidit grossam materiam et viscosam, valet in febre opilacionum et grosse materie et est valde universalis quia omnem indigescionem humorum emundat, nam subtiliat grossum opillacionum et grosse materie et ingrossat subtile et viscosam incidit et atenuat; 3' detur. Detur de mane et sero cum aqua fontis simplicis; dosis auccior: 3' I; media: 3' s.; minor 3 V.

<**Y**>dromel valet ubi est materia flegmatica grossa, ut patet tercio Regiminis acutorum, quia screatum adiuvat inflamatum 3' II, alias IV.

<**O**>ximel simplex incidit fortissime et apperit opilaciones et propter hoc valet ubi est opilacio cum frigiditate, sicut oxizacara ubi est calor.

<**O**>ximel diureticum valet contra omnem febrem ex materia flegmatica et universaliter contra humorem frigidum eciam in remotis exeuntibus 3' IV detur.

<**O**>ximel squiliticum incisivum per excellenciam materierum flegmaticarum viscosarum et valet in digescione febris flegmatice 3' IV dentur.

<**S**>yrupus de absincio educit coleram, purgat a venis et visceribus et humores

[1] *Post* putrefacit *scr. et post. del.* 3' VI detur lubricans intestina [*pro* lumbricos intestinorum?] educit.

aquosos, et ideo valet omni ydropico, detur post digescionem humoris, quia inspissaretur. 3' VI detur.

<**S**>yrupus de fumo terre educit coleram et humores adhustos, aperit epar et valet scabiiei et lepre et omnibus morbis ex adhustis humoribus generatis. 3' IV detur.

BIBLIOTECA VIRTUAL MIGUEL DE CERVANTES

<**I**>am dicam de electuariis et primo de hiis que capiti conferunt, deinde de aliis que aliis membris conferunt ordinatim.

<**A**>lipta muscata valet asmatis ex frigiditate, quia materiam maturat et fluenti resistit. Valet prius nequeuntibus lac retinere, stomachum confortat.

<**G**>allia muscata valet contra sincopim et reparacionem spiritualium, confortat stomachum, vomitum (**fol. 34r b**) auffert, detur quantitas nucis cum decoccione melisse. 3' et s. VI detur.

<**C**>onfeccio nere valet contra sterilitatem mulierum et contra passiones matricis frigidas, si pilluletur et vim subfumigetur mulier per inferiora, 3' III, lib. X s..

<**D**>yantos valet contra vicia cognitive virtutis, confortat capud et cor reparando spiritus. Detur quantum nux cum modico musci. 3' IV detur.

<**T**>eodoricon anacardinum confortat cerebrum, reparat memoriam, purgat flegma capitis et palati, valet in litargia, menstrua ducit. Detur cum vino calido 3' II et s..

<**D**>yacastoreum confert passionibus cerebri et nervorum sicut paralisi, spasmo, epilensie. Detur cum decoccione salvie et post ieiunet diu, 3' I et s.

<**P**>liris cum musco valet tristibus, melancolicis, epilenticis. Calefacit cerebrum et confortat et eciam cor, stomachum. Detur cum decoccione salvie et post ieiunet: 3' s. detur.

<**D**>yaprassium valet ad incidendum humores grossos in gutture, palato, pectore, existentes ideo asmati catarro et uve valet. 3' VI dentur.

<**D**>yayris valet disniosis et tussi humide quia materiam frigidam pectoris incidit et evacuari iuvat multum, provocat menstrua. Detur cum decoccione ysopi contra vicium pectoris incidit et evacuari iuvat. 3' s. detur.

<**D**>yacalamentum calidum et siccum in tercio, valet in frigidis passionibus pectoris et matricis et maxime valet senibus tussientibus, provocat menstrua, detur ad pectus cum decoccione liquirizie; ad menstrua provocanda cum decoccione polii 3' I s. detur.

<**D**>yadragagantum frigidum et humidum in primo. Valet tussi ex vulnere pulmonis. Confert in siccitate pectoris et caliditate, unde valet ptisicis ethicis, fiant ex eo pilule que teneantur sub lingua et transgluciantur.[1] 3' VIII dentur.

<**D**>yapenidion temperatum est. Valet contra siccitatem pulmonis et membrorum spiritualium contra siccitatem, ut in ptisicis, pilule fiant ex eo et teneantur sub lingua. 3’ VIII

[1] transgluciandi: transgluciantur *corr. ego.*

dentur.

(**fol. 34v a**) <**D**>yamoron frigidum et humidum, valet gargarizatus contra squinanciam maiorem et casum vulve, dissolvatur cum decoccione liquirizie et papaveris albi. 3' III dentur.

<**D**>yamargariton ad frigiditatem declinat. Valet contra debilitatem cordis, contra tremorem eius et sincopim et tristiciam, reparat spiritus. Detur quantum nux, decoccione alicuius ad hoc valentis ut radix lilii, 3' et s.

<**D**>yacameron valet ad omnes passiones cordis ex causa frigida. Confortat stomachum et lumbos. Detur cum decoccione buglosse et similis. 3' et s.

<**D**>yacitoniton valet ad confortandum appetitum et omnes virtutes stomachi naturales, sedat vomitum et fluxum ventris. Detur ante prandium ad confortandam digestivam et retentivam, sed post ad confortandam expulsivam. 3’ X dentur.

<**D**>yaciminum valet contra ventositatem stomachi et intestinorum et errorem prime digescione, aufert tipum. Detur post prandium cum vino calido, digescionem procurat. 3' VIII dentur.

<**R**>osata novella confortat stomachum, auffert vomitum, compescit sudores dyaforeticos, iuvat ex longa egritudine, iuvat retentivam virtutem. Detur cum decoccione plantaginis vel similium.

<**Z**>inziber conditum confortat omnem digescionem stomachi et epatis ex frigiditate debilitatam, detur quantum nux. 3' X dentur.

<**D**>yanison confortat digescionem, rumpit ventositatem, aperit opilacionem epatis, augmentat lac in mamillis, valet ut dyaciminum.

<**G**>ariofilatum confortat stomachum, vomitum sedat, aperit opilacionem pectoris et epatis et eructuacionem auffert. 3' I s. IV detur.

<**D**>yamatis stomachum confortat, putrefaccionem removet, nervos confortat et valet contra paralisim et tremorem cordis ex frigida causa. 3' I s. detur.

<**D**>yapipereon confortat stomachum et pectus removendo flegma inviscatum in eis, provocat urinam et menstrua, excitat appetitum. 3' I s.

<**S**>tomaticon calidum confortat virtutem digestivam (**fol. 34v b**) et confert yliosis. Sed stomaticon frigidum valet in acutis et peracutis, sitim reprimit, confortat debilitatos ex calore.

<**E**>lectuarium quadrimerion valet asmaticis ex catarro tussientibus et pacientibus dolorem stomachi et indigescionem, cor confortat et renes. 3' I et s.

<**T**>riasandali confortat epar rarefactum ex calore et ideo valet in yctiricia et alchite, detur per se aut cum aqua endivie 3' I et s.

<**D**>yarodon abbatis valet contra errorem secunde digestive, confortat virtutem retentivam, valet cardiacis, yctiricis, epaticis, convalescentibus ex longa egritudine calida, 3' I et s.

<**D**>yacocodion valet omni fluxui ventris, maxime disintericis cum aqua pluviali et lientericis cum vino cocto; detur quantum nux, 3' I et s.

<**E**>lectuarium resumptivum valet convalescentibus, infrigidatis et desiccatis vires resumit, spiritus reparat, valet eticis, ptisicis, 3' II s.

<**D**>yacapparis valet mirabiliter in frigidis passionibus splenis cum decoccione tamariscis et valet nervis et paralisi, 3' I et s.

<**E**>lectuarium ducis valet contra nefresim, stranguriam et nefreticam et colicam passionem et lapidem, dentur cum decoccione iuvancium 3' II et s.

<**F**>iliantropos valet stranguriosis, nefreticis, calculosis et habentibus opilacionem epatis et splenis. Detur in vicio renum cum decoccione paritarie et seminis urtice, ad epar cum asaro, 3' I.

<**L**>icontripon valet specialiter ad frangendum lapidem et provocat urinam et menstrua. Detur cum radice acori et betonice et ambra 3' I et s.

<**D**>yasparmaton valet ad frigiditatem et ventositatem capitis et pectoris et renum, sperma auget. 3' VIII dentur.

<**D**>yasatirion augmentat sperma, libidinem stimulat. Detur aureus unus cum iuvantibus 3' I et s.

<**D**>yaprunis purgat coleram rubeam, infrigidando parum laxat. Valet in terciana et opilacione epatis et ictiricia et febribus acutis. Dosis 3 V, sed de composito sufficiunt 3 III. Idem valet dyaceraceos. 3' VIII detur.

(**fol. 35r a**) <**O**>xilaxativum purgat principaliter coleram rubeam, secundo nigram infrigidando. Valet in opilacione calida epatis et in acutis febribus. Dosis a 3 III usque ad VI.

<**E**>lectuarium psilliticum purgat coleram rubeam post et nigram secundario et valet ut precedens. Dosis 3 VI vel plus vel minus iuxta convenienciam particularium, 3' I s.

<**T**>rifera sarracenica purgat coleram grossam. Valet contra quartanam et tercianam notam et vertiginem, reddit hominem iuvenem. Bona medicina est. Dosis a 3 III usque ad VI. 3' I et s.

<**E**>lectuarium de succo rosarum educit coleram a remotis, ideo confert artheticis de colera. Dosis a 3 III usque ad VI. Et valet tercianariis, 3' I et s.

<**E**>lectuarium catolicon medicina est nobilis, universalis et secura, purgat omnes humores, potest dari omnibus hominibus et sanis constipatis et mulieribus pregnantibus, dosis 3' I. Et si acuatur cum dyagredio purgat coleram et cetera, 3' I et s.

<**C**>aterticum imperiale mirabilis medicina est universalis, purgat coleram et omnes humores maxime adhustos. Valet terciane note et quartane, detur 3' s. per se, sed cum acumine 3 III, 3' I.

<**B**>enedicta purgat flegma et melancoliam. Valet contra passiones renum et vesice et artheticam, detur de ea sine acumine 3' s., sed quando acuimus 3' VIII dentur.

<**G**>lauca purgat flegma et melancoliam maxime ex capite, ideo valet epilensie, melancolie, appoplexie, cephalee, artetice, detur de ea 3' s., 3’ I s.

<**P**>aulinum purgat flegma, secundario melancoliam, valet passionibus capitis ut apoplexie, epilensie et reumati descendenti ad pectus. Si acuatur cum scamonea purgat flegma et melancoliam a capite et stomacho. Dentur 3 III vel V, 3' I et s.

<**P**>ocio sancti Pauli purgat flegma et melancoliam a capite, valet epilensie, appoplexie, paralisin et quartane. (**fol. 35 r b**) Detur de ea 3’ IV, 3' I et s.

<**Y**>erapigra Galieni purgat flegma et melancoliam a stomacho et capite, pillulentur 3 III cum succo caulium rubeorum et dentur de nocte 3' VIII.

<**Y**>erapigra Constantini purgat humores grossos a stomacho et capite, pillulentur cum succo feni et detur de ea a 3' s. usque ad 3' VI, 3' I et s. IV.

<**Y**>eralogodion purgat flegma et melancoliam a stomacho et splene et capite, reprimatur eius malicia cum bdellio et detur a 3 III usque ad V, 3' I et s.

<**Y**>era Ruffini purgat melancoliam et flegma et humores adhustos et specialiter valet in lepra, morphea, scabie et detur a 3 II usque ad 3' s., 3 I et s.

<**D**>yasene purgat coleram nigram et rubeam et flegma. Et confert melancolicis, maniacis, morphee, quartane et cetera. Detur ab 3' s. usque ad 3 VI, 3' I et s.

<**T**>eodoricon emperiston purgat flegma et melancoliam et confert specialiter viciis

matricis, provocat menstrua. Dosis est 3' s., 3' I et s.

<**T**>eodoricon anacardinum purgat melancoliam et flegma, valet ad vicium memorie quia flegma capud purgat, valet paralisi et similibus, passionibus matricis mirabiliter prodest; detur 3 IV, 3' II et s.

<**P**>illule auree purgant humores frigidos a capite, stomacho et occulis, ideo valet in scothomia et principio catharacte. Dosis a 3 I usque ad 3 II vel XI pilule, 3' II et s.

<**P**>illule sine quibus esse nolo purgant diversos humores in stomacho et capite existentes et ideo valet; dosis ab XI usque ad XV pilulas, 3' II et s.

BIBLIOTECA VIRTUAL MIGUEL DE CERVANTES

DE OPIATIS

<**P**>illule dyacastoree valent contra passiones (**fol. 35v a**) nervorum et paralisim, mundificant cerebrum, dentur VI pilule, restringunt omnem fluxum ventris 3' II et s.

<**T**>yriaca magna valet universaliter contra venena et contra omnes morbos ex humoribus frigidis grossis vel venenosis generatis, sistit omnem fluxum ventris, cor confortat, dosis 3', modus administrandi multipliciter variatur, 3' II et s.

<**T**>yriaca dyataseron valet morsibus venenosorum animalium et apostematibus venenosis quartanariis et cotidyanariis. Dosis similiter variatur. 3' IV detur.

<**M**>etridatum valet ad omnia que tyriaca; nos autem utimur eo in passionibus capitis, splenis, matricis de frigido et in longis febribus et erraticis; detur quantum avellana cum iuvantibus quesitum, 3' II et s.

<**A**>urea allexandrina valet in omnibus passionibus frigidis capitis, quia calidissima et consumptiva est, detur ab I 3 usque ad II, in decoccione sticadum, 3' II et s.

<**D**>yaolibanum valet contra omnem fluxum humorum ad pectus et occulos et guttur, et universaliter ad membra debilia, quia constringit et confortat. Detur a 3 I usque ad II, 3' I et s.

<**A**>tanasia valet contra omnem fluxum sanguinis ut menstrua, narium, emoroycorum et disinterycorum, detur aureus unus cum valentibus ad hoc, 3' VIII.

<**A**>ntidotum adrianum valet ad vicium capitis ex frigiditate et occulorum obscuritatem et emigraneam, detur quantum avellana sero cum vino decoccionis salvie, 3' VIII.

<**A**>caristum valet ad omnem vicium pectoris ex frigiditate, scilicet asmaticis et catarro, detur quantum nux cum conferentibus proposito 3' VIII.

<**E**>sdra valet multis timidis, (**fol. 35v b**) calefacit capud, provocat menstrua et valet omnibus habentibus irracionabilem appetitum, detur quantum nux, cum decoccione iuvancium propositum 3' II et s.

<**M**>usa enea valet ad removendum typum omnium febrium periodicarum, maxime quartane data ante accessionem per unam horam cum vino calido, 3' I et s.

<**O**>popira ista est calida sicut ignis et valet proprie contra paralisim universalem vel particularem et contra omnes morbos frigidissimos, sed sumatur modicum cum iuvantibus, 3' I et s.

<**R**>ubea trociscata valet tercianariis, ante accessionem, quantum nux data cum aqua rosacea et sistit fluxum reumatis ex fluidis humoribus, 3' I et s.

<**R**>equies valet contra insompneitatem et contra fluxum humorum, ad mineram putrefaccionis in febribus interpolatis, detur quantum castanea, 3' I et s.

<**Y**>giagrica valet contra omnem fluxum humorum a capite ad membra inferiora, ideo valet ad dolorem dencium, gingivarum et ad squinanciam, 3' I et s. et cetera.

BIBLIOTECA VIRTUAL MIGUEL DE CERVANTES

(**fol. 36r a**) cepta valet epilensie.[1]

<**R**>osa frigida in primo sicca in secundo. Confortat cor et cerebrum, stomachum et epar, et refrigerat aromaticitate sua et stiptica est maxime sicca rosa.

<**R**>ubea tinctorum[2] calida et sicca in primo, epar et splen confortat et aperit opilaciones eorum, menstrua provocat et fetum mortuum educit, frigidas matricis passiones compescit.

<**R**>uta calida et sicca in tercio, silvestris tamen calidior est, ventositatem et grossum flegma dissolvit, sperma desiccat, coytum mortificat. Clisterizata proficit colice, vermes occidit cum succo maratri et melle, facto collirio valet obscuritati occulorum, morsus reptilium curat.

<**R**>afanus calidus et siccus in secundo. Vim habet incidendi et dissolvendi contra duriciem splenis et epatis. Herba ipsa in vino et oleo cocta catheplasmetur pectini, cataractam, stranguriam et dissuriam solvit. Alias dicitur quod aqua rafani distillata frangit lapidem in vesica.

<**R**>ubus frigidus et siccus et stipticus. Valet contra usturas et calida apostemata, contra rubores occulorum, turriones eius cum vitello ovi addito zuccaro superponantur.

<**R**>eubarbarum calidum et siccum in secundo, in eius superficie habet virtutem laxativam et aperitivam opilacionum, in profundo habet substanciam terrestrem, stipticam et constringentem. Purgat principaliter coleram et flegma secundario et confortat epar et stomachum, clarificat sanguinem, valet ydropisi, yctiricie et morbis opilacionum, substancia sua terrestris lavata restringit sanguinem, confert percussioni et rupture intrinsece et extrinsece et proprie ipsius 3 I minime exagia duo rubee tinctorum granum unum[3] et s. Dosis est 3 I. Reubarbarum assum confert disintirie cum succo plantaginis. Dosis reubarbari est a 3 I usque ad III.

<**R**>os marinus quidam frutex parvus est, cuius flos dicitur anthos; calidus et siccus. Virtutem habet confortandi ex aromaticitate, dissolvendi et consumendi. Et valet contra sincopim et cardiacam passionem. Flos vel vinum in quo flores diu steterint omnia membra interiora frigida calefacit et confortat et superfluitates ab eis consumit et educit, mentrua provocat, matricem mundificat et conceptum adiuvat. Cerebrum frigidum adiuvat et valet

[1] *In ultima parte folii 35 v b spatium vacuum est et folium 36r a trunca sententia simplex medicinale incipienti a littera R attingenti incipit (cf. supra fol. 32 v b).*
[2] *Codex Rosam a Rubea tinctorum non distinguit.*
[3] *Post* unum *scr. et post del.* usque ad tres.

30 paralisi et passionibus frigidis cerebri et cordis.

BIBLIOTECA VIRTUAL
MIGUEL DE CERVANTES

<**S**>izeleos sive siler montanum herba est calida et sicca in secundo gradu. Semine pocius utimur, virtutem habet dissolvendi et consumendi, urinam et menstrua provocat, contra tussim frigidam et asma detur. Vinum decoccionis (**fol. 36r b**) eius et caricarum vel pulvis eius cum ficubus ipsius opilacioni splenis et strangurie valet.

<**S**>pica nardi calida et sicca in secundo, epar et stomachum frigidum confortat, urinam et menstrua provocat, opilaciones et yctiricias curat. Aqua rosacea decoccionis eius valet sincopi et cardiace et debilitati cerebri; oleum spice nardi valet paralisi, appoplexie, epilensie, artetice, intus sumptum vel exterius inunctum.

<**S**>erapinum calidum et siccum in tercio gradu. Gumi est, virtutem habet dissolvendi, consumendi. Subfumigium eius cum cornu caprino valet litargicis, sternutacionem provocat, cerebrum purgat, subfumigatum fetum mortuum expellit et valet precipitacioni matricis et puncturis scorpionum.

<**S**>olatrum uva lupina, morella, idem et est herba frigida et sicca in secundo gradu, epar supercalefactum iuvat, si epitimetur ex succo solatri cum modico aceti, repercutit eciam materiam apostematis calidam.

<**S**>emperviva herba est frigida in tercio, sicca in primo. Infrigidativa et repercussiva est. Succus eius valet in supercalefaccione epatis et membrorum, fronti aplicatus sompnum provocat, sanguinem stringit.

<**S**>ulfur calidum et siccum in secundo. Valet contra scabiem cum melle, zuccaro aut aceto. Sulfur diuturnas[1] tusses maturat, saniem pectoris excludit sive bibitum in modica quantitate aut subfumigium. Oleum eciam eius valet contra paralisim et epilensiam, podagram et alias passiones frigidas, humidas et est aliud vivum, aliud stinctum, scilicet cavellatum.

<**S**>anguis dragonis frigidus et siccus in tercio. Stringit et consolidat, sanguinem fluentem stringit, vulnera consolidat.

<**S**>quinantum calidum et siccum in tercio. Vinum decoccionis eius cataplasmatum ventri educit menstrua, matricem mundificat, calefacit et confortat, stranguriam igitur et dissuriam dissolvit.

<**S**>inapi calidus et siccus in quarto gradu. Vim habet incidendi, dissolvendi et consumendi. Valet contra paralisim lingue. Semen eius masticatum valet contra paralisim aliorum membrorum. Semen eius positum in saculo bulitum in vino loco dolenti

superponatur, vinum decoccionis eius et ficuum siccarum valet contra asma frigidum et contra opilacionem splenis et epatis et frigidas passiones cerebri. Cerebrum purgat et sensus acuit.

<**S**>arcocolla gumi est calida et sicca in primo gradu. Constringit et consolidat vulnera emplastrata cum albumine ovi, stringit fluxum lacrimarum et eciam sanguinis. Pulvis eius cum (**fol. 36v a**) aqua rosacea mixtus et soli expositus usque quo aqua sit consumpta, iterum aqua aposita et sic ter vel quater, postea per se aut cum aqua rosacea maculam occulorum consumit.

<**S**>podium frigidum et siccum in tercio gradu. Vim habet constringendi et infrigidandi, vomitum colericum sistit, stomachum confortat, calorem epatis refrigerat et confert siti nimio et fluxui ventris et tremori cordis.

<**S**>ponsa solis eliatropia, intuba, cicorea, dyonisia, solsequium idem est. Frigida et sicca est, viridis valet, sicca non. Succus eius bibitus vel herba comesta solvit opilaciones splenis et epatis et calori epatis valet. Et valet morsibus animalium venenosorum.

<**S**>ticados calidum et siccum in primo gradu, herba est, cuius due sunt species, scilicet sticados citrinum et arabicum, cum simpliciter ponitur, de citrino intelligitur, arabicum tamen melius in purgando per ventrem, ducit enim melancoliam et flegma et mundificat cerebrum et nervos et est bona medicina epilensie et vertigini et melancolie et omnibus speciebus timoris et aperit opilaciones, melioratur operacio eius cum mirabolanis nigris et sale geme et squilla et spica. Et non debet dari habentibus complexiones siccas colericas. Dosis decoccionis eius est a 3 V usque ad VII. Et pulvis eius a 3 III usque ad V.

<**S**>tinci calidi et sicci in tercio. Et sunt pisces parvi similes lacertis, comesti in quantitate 3 I per se vel eciam diasatirion, coytum valde stimulant et valent multum paraliticis.

<**S**>cordeon, calidum et siccum in tercio gradu, est autem allium silvestre, incidit et dissolvit. Vinum decoccionis eius spiritualia mundificat aquoso flegmate et valet ventositati stomachi et grossiciei splenis.

<**S**>quilla calida et sicca in secundo gradu, dissolvit, incidit fortissime. Oximel decoccionis eius incidit materiam flegmaticam viscosam semper in cotidiana, illiaca, artetica, quartana, in vino et oleo cocta emplastata duricem splenis mundificat, mollificat.

<**S**>torax calamita calida in primo sicca in secundo. Storax alia dicitur calamita, alia

---

[1] diuturnis: diuturnas *corr. ego.*

liquida que sigia dicitur. Gumi sunt, confortant et consumunt. Valent contra reuma frigidum et debilitatem cerebri, et suffocacionem matricis. Capsula ex ea facta dentes laxos confirmat.

(**fol. 36v b**) <**S**>umac frigidus et siccus in tercio. Fructus est arboris, constringit appetitum, excitat vomitum colericum et disintiriam stringit, et fluxum sanguinis ubicumque sit, si debite aplicetur.

<**S**>andali frigidi et sicci in secundo gradu. Lignum est. Sandali, alii albi, alii rubei, alii citrini et isti sunt magis aromatici, proinde dicuntur muscatellini. Virtutem habent confortandi ex aromaticitate et constringendi et infrigidandi, ex qualitatibus suis contra febrilem discrasiam, sitim, callefaccionem cordis et epatis, decoccionis pulveris eorum addito zuccaro valet pulvis eorum epilenticis, cum aqua rosacea vel similibus, calidum epar aut cor et stomachum iuvat.

<**S**>atirion herba est calida et humida in tercio. Tuberositates radicis recentis conferunt medicine, quia cum melle confecte sperma augmentant et coytum incitant.

<**S**>taphisagria herba est calida et sicca in tercio gradu. Gargarisata et masticata capud purgat de grosso flegmate, dolori dencium valet, sternutacionem facit, unde confert litargie. Vngentum ex ea cum argento vivo mortificato et oleo et aceto, pediculos necat, nam alio nomine dicitur herba pedicularis.

<**S**>ambucus est arbor que in quolibet mense facit florem sine fructum, unde oleum sambaseleon sive sambacinum. Calidus et siccus in secundo. Decoccio mediani corticis eius[2] purgat flegma per vomitum et per ventrem. Et valet contra cotidianam et leucoflenciam, lumbricos necat, folia eius cataplasmata tumorem dissolvunt et resolvunt duricies membrorum.

<**S**>alix frigida et sicca in tercio. Cortex, flores et folia conferunt medicine. Succus earum potatus discrasiam febris tollit. Pulvis corticis conbusti bibitus disinthiriam stringit et ulcera intestinorum consolidat. Lac corticis salicis habentis florem visum clarificat, occulos confortat.

<**S**>pargus frutex est calidus et siccus in tercio. Valet contra splenis et epatis morbos[3] et stranguriam et dolorem stomachi.

<**S**>avina calida et sicca in tercio. Menstrua provocat, matricem calefacit, valet dolori stomachi et intestinorum ex frigiditate et ventositate. Et valet strangurie yliace et tenasmoni.

---

[2] eis: eius *corr. ego.*
[3] morbos *add. ego.*

<**S**>axifraga herba est calida et sicca in tercio. Sicca magis valet quia lapides frangit. Pulvis eius aut decoccio valet strangurie yliace et vicio lapidis renum et vesice, urinam
95 provocat.

<**S**>alvia calida et sicca in tercio. Consumit, dissolvit; inter (**fol. 37r a**).[4]

BIBLIOTECA VIRTUAL MIGUEL DE CERVANTES

[4] *Sic folium 36v explicit. Fortasse hic folium 33 r. legendum est et haec sententia trunca ad simplex quod praecedit 'Serpillum' (cf. supra fol. 33 r. a) pertinet: virtutes ibidem ignoto simplici tributae et Salviae tribui possunt.*

<**V**>ngentum marciaton valet ad frigiditatem et dolorem capitis et aliorum membrorum, valet arteticis, paraliticis, nefreticis, timorem reprimit, omni dolori frigido valet. 3' IV dentur.

<**V**>ngentum arogon valet ad dolorem ex frigiditate viri et mulieris inunctum et ad spasmum et tetanum et dolorem yliacum, artheticis, sciaticis multum prodest. 3' IV dentur.

<**V**>ngentum dyaltea valet ad dolorem pectoris ex frigiditate et ad pleuresim, inunctum super pectus calefacit et mollificat et humectat loca desiccata frigida. 3' III dentur.

<**V**>ngentum agripa valet ydropicis et omnibus tumoribus in quacumque parte corporis et valet nervis indignatis, inunctum supra ventrem laxat. 3' IV dentur.

<**V**>ngentum populeon valet ad dolorem capitis calidum in actu febrem, mixtum cum oleo violaceo vel rosaceo inunctum super timpora facit dormire et inunctum super umbiculum provocat sudorem. 3' VI dentur.

<**V**>ngentum citrinum reddit pulcram faciem, auffert lentigines et nigredinem a sole inductam et pustulas salsas in quolibet membro, subtiliat cicatrices, decorat faciem leprosi. 3' I s. VI dentur.

<**V**>ngentum salsum valet ad salsum flegma, ideo valet mirabiliter ad scabiem, 3' IV dentur. Sed ungentum fuscum valet ad omne vulnus nam supra vulnus positum atrahit et mundificat et post sanat.

<**E**>mplastrum apostolicon valet ad cicatrices subtiliandas et atrahit valde a vulnere sanguinem vel sagittam. 3' IV dentur.

<**E**>mplastrum croceum ceroneum valet ad dolorem spatularum et pectoris ex frigiditate, sclirosim epatis mollificat, valet ydropicis frigidis et frigiditati matricis superpositum multum valet, 3' I s.

<**E**>mplastrum oxicroceum valet ad fracturam ossium, apostemata dura remollit et dissolvit et valet in cicatricibus atenuandis et tumoribus. Salernitani sic utuntur.

(**fol. 37r b**) <**O**>leum rosaceum valet dolori capitis calido, sompnum inducit, 3' IV.

<**O**>leum mirtinum constringit, valet artheticis calidis, 3' IV dentur.

<**O**>leum mandragore valet inflamacionibus, sompnum facit, 3' VI dentur.

<**O**>leum de citoniis confortat stomachum, sudorem prohibet, 3' II s. dentur.

<**O**>leum camomille resolvit, sedat dolorem, confortat nervos, 3' VI dentur.

<**O**>leum laurinum calefacit omnia membra, dolorem aufert, 3' VI dentur.

<**O**>leum persicorum necat vermes et deopilat, 3' I s.

<**O**>leum de semine lini valet spasmo et duriciei nervorum et egritudinibus ani, 3' II dentur.

<**O**>leum aneti valet rigori febrium et sudorem provocat, 3' III dentur.

<**O**>leum costinum confortat omnia membra nervosa, 3' I s.

<**O**>leum de cucumeribus asininis valet iuncturis et fit ex eo capipurgium in emigranea, 3' II s.

<**O**>leum terebentine valet spasmo et extrahit eruginem a iuncturis, 3' I s. dentur.

<**O**>leum de scorpione frangit lapidem renum et vesice, 3' I s. dentur.

<**O**>leum formicarum confortat coytum mirabiliter, 3' III dentur.

<**O**>leum violaceum sedat inflamaciones, lenit asperitates, 3' IV dentur.

<**O**>leum edere frigidum est, valet dolori capitis calido, 3' IV dentur.

<**O**>leum de papavere est ut oleum mandragore, 3' I s. dentur.

<**O**>leum populeon valet freneticis et dolori calido capitis, 3' VI.

<**O**>leum de lilio sedat dolorem frigidum pectoris et proprie matricis, 3' IV dentur.

<**O**>leum yrinum valet spasmo et dolor frigido matricis et aliorum, 3' VI dentur.

<**O**>leum amigdalarum amararum valet dolori frigido auris et sibilo, 3' VIII.

<**O**>leum nardinum mirabile est ad omnem frigiditatem et ventositatem, 3' I s.

<**O**>leum masticum confortat stomachum et iuncturas, stipticum est, 3' VIII.

<**O**>leum maiorane valet frigido dolori capitis et nervorum, 3' IV dentur.

(**fol. 37v a**) <**O**>leum de euforbio est solempne ad egritudines nervorum frigidas, 3' I s.

<**O**>leum vulpis est ultimum ad arteticam et simiia, 3' I s.

<**O** leum de ovis et de frumento valent impetigini et serpigini, 3' s.

<**O**>leum benedictum valet omni frigiditati nervorum et aliorum membrorum. Valet eciam epilensie, oblivioni, paralisi, vertigini, 3' I s. dentur.

<**O**>leum nucis calidum et siccum, virtus eius est sicut oleum de benedicta alba, fortis dissolucionis valet dolori renum et vesice et fissure ani sed nocet stomacho. Rasis in suis Experimentis.

<**O**>leum amigdalarum dulcium valet pectori, epati, pulmoni, lenit asperitatem. Valet

arsure urine, dissolvit apostema durum et extendit spasmum. Rasis in suis Experimentis.

BIBLIOTECA VIRTUAL
MIGUEL DE CERVANTES

(**fol. 37v b**) Medicine digestive omnium humorum, nunc per ordinem sunt nucleande. Et primo que sunt digestive colere simplices.

<**V**>iole flos, herba rose, flos endivie, semen folia lactuce, semen folia melonis, semen fructus cuccurbite, semen fructus citrulli, semen fructus cucumeris, semen fructus acetum, aqua portulace, sandalum lignum, spodium, os elefantis, camphora, succus herbe scariole, lentigo, nenufar, flos papaveris, semen cetrac, politricum, acetosa.

De compositis

<**S**>yrupus rosaceus, syrupus viole, nenufaris, oxisaccarum, iulep, syrupus acetosus cum aqua simplici vel cum decoccione predictarum rerum.

<**D**>igestive flegmatis

<**P**>ulegium folia et flores, calamentum herba et flores, salvia folia, menta folia, maiorana folia, ruta saracenica, serpillum, radix feniculi, apii, petroselini, brusci, sparagi, semen anisi, feniculi, gariofili, piper, zinziber, cinamomi, mel, squilla, acetum squiliticum et omnes medicine calide et sicce, et cetera.

<**D**>e compositis

<**O**>ximel simplex et squilliticum et compositum, mel rosaceum, oxisaccarum squilliticum, cum aqua simplici vel cum decoccione predictarum rerum.

<**H**>ec digerunt melancoliam

Drago, buglossa, thimus, epithimus, capparus, tamariscus, vinum aromaticum, ambra, balsamum, aque dulces et omnia calida et humida temperate, gaudium moderatum et quies, scolopendria.

De compositis

Oximel simplex, oximel squilliticum, mel rosaceum, syrupus acetosus, tum decoccione predictarum rerum et eis similium.

<**S**>equitur de medicinis evacuativis humorum et que primo purgant coleram, ut sunt:

<**A**>loes, scamonea, absincium, eupatorium, lupulus, mirabolanus citrinus, fumusterre, reobarbarum, aqua casei, succus rubee, psillum, pruna, manna, casiefistula, viola, capillus veneris, mercurialis, serum caprinum, tamarindi.

De compositis

Electuarium de succo rosaceo, dyaprunum, dyareubarbarum.

(**fol. 38 r a**) <**H**>ec purgant flegma:

<**M**>irabolani kebuli, emblici, sal gemme, coloquintida, agaricus, turbit, sarcocolla, cucurbita, hermodactilus, euforbium, squilla, assarum, polium, urtica, zinziber, ysopus, sticados, aqua caulis, sambucus, anacardi.

<**D**>e compositis

<**Y**>era, benedicta, blacca, anacardum, paulinum stomaticom laxativum, pilule artetice, pilule auree, pilule cochie et sine quibus esse nolo.

<**H**>ec purgant melancoliam:

Sene, epithimus, sticados, mirabolani indi, elleborus niger, lapis lazuli, lapis armoniacus, fumus terre, cassiefistula, volubilis magna, lupulus, polipodii, esula, calamenta, kebuli, camepitheum.

<**D**>e compositis

Dyasene, yera Rufini, yera logodion, katarticum imperiale, teodoricon emperiston.

<**H**>ec mundificant sanguinem:

<**C**>assiefistula, manna, mercurialis, malva agrestis, viola, pruna.

(**fol. 38r b**) Syrupus contra corrupcionem sanguinis et melancolie:

R. thimi, epitimi, sene, viole ana 3' I, cuscute, rose ana 3' IV, croci 3 III, florum borraginis 3 IV, liquirizie, dactillorum ana 3' I, succi borraginis lib. I, herbe viole M I, zuccari lib. I.

Syrupus de fumoterre generaliter valens omni impetigini et scabiei, stomachum mundificat, epar et renes purgat. R. omnium mirabolanorum ana 3 X, thimi, sene, mirre, succi baccarum lauri ana 3' I, epitimi, cuscute, absincii, eupatorii, borraginis, radicis, apii, maratri ana 3 XX, liquirizie, polipodii ana 3 X tamarindi, cassiefistule munde, ana 3' III, passarum enucleatarum 3' III, roris marine, viole ana 3' I, prunorum numero XL, zuccari lib. III, succi fumoterre et borraginis quantum sufficit.

MEDICINE	HVMORES	ASPECTVS	DOSES	RECTIFICACIO
Aloen.	Coleram et flegma.	Stomachum et capud.	Ab aureo s. usque ad II. Et in infusionibus ab I usque ad III.	Cum cinamomo vel spica nardi vel ysopo ut cicius operetur cum bdellio vel dragaganto ne aperiat venas.
Agaricus.	Flegma et coleram rubeam.	Omnia membra mundificat.	Pulvis a 3 I ad II decoccione a 3 II usque ad V.	Cum tercia parte sui salis gemme vel zinziberis et dentur cum mellictato vel aqua casei.
Absincium.	Coleram.	Stomachum, epar, intestina.	Pulvis a 3 II ad III decoccionis a 3 III ad VIII.	Cum aqua casei vel pasulis enucleatis vel spica vel rosis vel fumoterre.
Asarum.	Flegma et coleram.	Iuncturas, splen et epar.	Pulvis a 3 I ad aur. II decoccio ab aur. II ad 3 IV.	Cum aqua casei et spica et aqua mellis.
Aristologia.	Flegma et coleram.	Pulmonem, cerebrum et splen.[1]	A 3 I ad aur. I	Cum melle passularum et citoniis et mastice.
Blirici Mirabolani.	Flegma.	Cerebrum, nervos et stomachum.	Pulvis ab aur. I ad III infusi a IV 3' ad 3 I et s. aur.	Cum aqua mellis et cinamomo vel xiloaloes.
Been.	Flegma crudum.	Intestina.	A IV 3' ad 3 I et s.	Cum semine seni vel anisi et medietate ipsius amigdalarum dulcium.
Coloquintida.	Flegma et coleram citrinam.	Capud, nervos, iuncturas et pulmonem.	A kerycis VI ad X. Kericus est pondus quatuor granorum.	Cum mastice, gallia et bdellio vel dragaganto.

(fol. 38v)

MEDICINE	HVMORES	ASPECTVS	DOSES	RECTIFICACIO
Cucumer asininus.	Flegma et colera et aquositates.	Iuncturas, capud et ventrem.	Pulvis a granis XV ad 3 II succi) I ad 3 I decoccio 3 III.	Cum bdellio, salisgeme et speciebus aromaticis ut est cinamomum et macis.
Centaurea.	Flegma crudum et coleram citrinam.	Iuncturas, nervos, colice et ventrem.	A) I usque ad 3 I. Sed decoccio eius a 3 I usque ad III.	Cum oximelle quia pigra et cum decoccione ameos quia conturbativa et cum mastice.
Cassiefistula.	Coleram flegma et melancoliam.	Stomachum, guttur et pulmonem.	Detur 3' I et s. de mundata.	Cum aqua casei et ysopo vel mirabolanis et reobarbaro.
Epithimus.	Melancoliam et humores adhustos.	Capud, splen et renes.	Decoccio a 3 V usque ad XX pulvis a 3 III usque ad VII.	Cum aqua passularum et aliquo acutorum et cum oleo amigdalarum

[1] spen: splen *corr. ego.*

				dulcium.
Eupatorium.	Coleram et flegma	Epar, stomachum et viscera.	Decoccio a 3 IV usque ad VI pulvis a 3 II usque ad III.	Cum aqua casei.
Emblici id est mirabolani.	Flegma.	Viscera, stomachum et cerebrum.	Tritorum ab aur. I usque ad III, infuso ab aur. III ad VI.	Cum cinamomo vel xiloaloes vel cardamomo vel gallia muscata.
Eleborus niger.	Melancoliam, flegma et coleram.	Capud et omnia membra.	A) I usque ad 3 I.	Cum dauco vel pipere longo et iure gallorum aut oleo amigdalarum dulcium.
Euforbium.	Flegma viscosum et aquam citrinam.	Iuncturas et nervos.	A granis V usque ad) III.	Acutum est serosum inflabile cum spica et mastice et oleo amigdalarum dulcium.
Fumusterre	Coleram et humores adhustos	Mundificat omnia viscera	Dentur pulvis a) III usque ad V. Decoccio a 3 X usque XV.	Non est maliciosum. Addatur cum aqua casei vel sene vel mirabolani.
Sussena, id est vitis alba, id est brionia.	Flegma putridum.	Cerebrum, nervos, pectus, renes et viscera.	Succi eius a 3 I usque ad II pulvis a 3 II usque ad III.	Cum melle passularum et rebus stomaticis ut citoniis.
Genesta	Flegma et aquositates	Iuncturas et renes	Florum eius a 3 III usque V de semine eius.	Cum melle rosaceo et mastice et aniso vel dauco.
Gallus venter et brodium eorum.	Flegma et melancoliam.	Stomachum, renes et ylia.	Pocio eius est circa lib. II.	Post fatigacionem eius id est decoletur et curtetur et saletur et coquatur cum rebus iuvantibus quesitum, id est ad stomachum.
Hermodactillus.	Flegma grossum.	Iuncturas remotas.	Ab aur. I usque ad II.	Cum cimino et mastice vel succo squille cum spica.
Yreos.	Flegma, coleram et aquam citrinam.	Pulmonem et intestina.	A 3 II usque ad VI.	Cum aqua mellis et pauca spica vel aqua lactis et mastice.
Ysopus.	Flegma.	Pulmonem et spiritualia.	A 3 III usque ad X pulvis a 3 III usque ad VII.	Cum cordumeno vel yreos cum passulis enucleatis.
Kebuli.	Flegma.	Stomachum et capud.	A 3 II usque ad IV infusorum a IV usque ad X.	Cum melle, pasulis et aqua casei vel absincio vel spica
Lapis armenus.	Coleram nigram.	Cerebrum et splen.	non loti a 3 s. usque a 3 I et s. loti a 3 I usque ad II.	Teratur et lavetur terrestres ultimo cum aqua buglosse.

(fol. 39r)

MEDICINE	HVMORES	ASPECTVS	DOSES	RECTIFICACIO
Lapislazuli.	Melancoliam et humores adhustos.	Cerebrum, cor, pectus et splen.	A 3 I usque II et s..	Fiat ut de lapide armeno quia nocet stomacho faciens subversionem.

Mirabolani citrini.	Coleram mundificant.	epar et stomachum.	A 3 III usque ad 3 V, infusorum usque ad X.	Cum diureticis et lenientibus ut oleo violarum vel sero caprino et syrupo violarum et aniso vel cinamomo.
Manna.	Coleram.	Lenit guttur, pectus et splenem.	A 3 VI usque ad XV.	Cum ysopo et aliis medicinis addatur laxativis.
Mirabolani nigri aut indi.	Melancoliam et coleram adhustam.	Conferunt codi et clarificant colorem et sanguinem.	Est sicut kebulorum et eciam eadem rectificacio et fac ut kebulorum per totum.	
Mesaronia, id est meserion vel laureola.	Aquam citrinam.	Epar et viscerum.	A) I usque ad) II.	Cum muscillagine psillii portulace et mirabolanis citrinis et aceto.
Opoponac.	Flegma grossum.	Cerebrum, nervos et pectus.	A 3 I usque ad II.	Cum mastice et spica et succo enule.
Pruna.	Coleram.	Epar et viscera.	decoccio earum circa lib. unam.	Cum tamarindis cassieffistula et viola.
Psillii.	Coleram.	Pectus lenit et spiritualia infrigidat et deinflamat.		Concassatum et in aqua remollitum que extrahunt, dentur 3 IV cum 3' syrupi violacei vel dentur 3' II pulveris ipsius cum 3'III syrupi violacei vel cum 3' I conserve violarum.
Pollipodium.	Coleram nigram et flegma grossum.	Iuncturas et splenem.	A 3 II usque ad IV	Cum melle passularum et dauco.
Reobarbarum.	Coleram et flegma.	Epar et stomachum	Infusio eius a 3 III usque ad X. Pulvis eius a 3 usque ad IV.	Cum sero caprino et spica nardi.
Rosa.	Coleram.	Epar stomachum et venas.	Succi rosarum ab 3' I usque ad 3' II.	Cum sero caprino et pauca spica.
Sene.	Melancoliam et coleram adhustam.	Cor, epar,[2] cerebrum et splen et alia.	Infusio eius ab aur. I usque ad 3' I pulvis a 3 I usque ad 3 II.	Cum zinzibero vel immergatur per tres menses in musco albo.
Scamonea, id est succus volubilis.	Coleram fortiter.	Atrahit fortiter a sanguine et a venis omnibus.[3]	A granis V usque ad grana VII. Alii a) I usque) II	Subversativa est inflamans, apperiens venas, debilitans membra principalia. Decoquatur in pomo et addatur super daucus, muscilago, psillii, mastix, bdellium et confortatur.
Squilla.	Humores grossos, viscosos et coleram nigram.	Capud, iuncturas, pectus, splen.	Oximel eius ab 3' I usque ad 3' III.	Assetur, misceatur ter cum farina orobi vel infundatur in

[2] *Post.* epar *scr. et post del.* stomachum.
[3] omninibus: omnibus *corr. ego.*

				lacte diu.
Turbith.	Flegma grossum	Iuncturas stomachum et pectus.	Pulvis eius 3 I ad 3 III et decoccio a 3 I usque III.	Cum septuplo aque casei et mace vel spica.

(fol. 39 v)

MEDICINE	HVMORES	ASPECTVS	DOSES	RECTIFICACIO
Tamarindi.	Coleram rubeam.	Iuncturas stomachum et pectus.	Decoccio ab 3' II usque ad 3' V.	Cum septuplo aque casei et macis vel spica.
Viola.	Coleram.	Pectus et epar.	A 3 IV usque VIII succus ab 3' I usque II syrupi earum a 3' V usque X conditi earum ab 3' I usque III.	Misceatur cum aliis ut cum turbith vel scamonea.
Volubilis minor.	Coleram adhustam.	Pectus et epar.	Decoccio eius circa 3 IV et infusio in aqua casei 3' IV.	Cum dragaganto et spica et sero caprino.

BIBLIOTECA VIRTUAL MIGUEL DE CERVANTES

Doses medicinarum compositarum purgancium quemlibet humorem. Et primo de purgantibus coleram.

Coleram purgancia: electuarii de succo rosaceo,	3 IV usque ad 3' s.
dyapapaver.	A 3' s. usque ad 3' I.

Flegma:[1]

Dyacortamus, yera pigra, benedicta,	A 3 IV usque V
blance, theodoricon anacardi, stoma-	A 3´ s. usque ad 3' I
tici laxativi, paulini, pilularum ar-	A 3' s. usque ad 3' I
theticarum, pilularum sene, pilularum	A 3 II usque ad IV
de agarico, pilularum cochiarum, pi-	A 3' s. usque ad 3' I
lularum aurearum.	A 3' s. usque ad I 3'
	A 3 III usque ad 3 VI
	3 I
	3 I

Melancoliam:

Catharticus imperialis	3 I
Dyasene	A 3' s. usque ad 3' I
Yera Rufini	A 3' s. usque ad 3' I
Yeralogodion	A 3 I et s. usque ad 3 III
Theodoricon	A 3 II usque ad 3 IV
Emperiston	A 3 III usque ad 3 VI

Hec sunt doses medicinarum compositarum, tamen nota quod medicine predicte debent dari cum vino vel cum aqua decoccionis rerum respiciencium humorem et membrum quorum evacuacionem post simplicia decenter ordinemus.

[1] flegmans: flegma *corr. ego.*

Iam sequitur tractare de digestivis uniuscuiusque humoris et primo de digestivis flegmatis in capite, consequenter de aliis videbis per ordinem.

<**D**>igestivum flegmatis in capite.

R. politarie, maiorane, ysopi, lavendule, acori, maratri, betonice, utriusque nasturcii, edere, saturege, sanamunde, squille ana M s., salvie, primule veris ana M II, mellis lib. I et s., fiat oximel; potes autem addere et minuere iuxta tuum arbitrium. Vnde medicine flegma digerentes sunt: zinziber, piper, gariofilum, mel, squilla et acetum squille, maiorana, pulegium, calamentum, menta, salvia, saturega, serpillum, radix feniculi, petroselini, apii, spargi, brusci, semen anisi, fenugreci et similes, oximel simplex et compositum. Et de compositis mel rosaceum et omnes medicine calide et sicce oblate in aquis vel syrupis et similibus.

<**D**>igestivum colere in capite.

R. lactis scariole et similium medicinarum coleram digerencium ut sunt: sandaraca, rosa, quatuor seminum frigidorum, acetum et similes cum aliquibus medicinis respicientibus capud ut est nux muscata, peonia, balsamum, sticados et similes istis.

<**D**>igestivum melancolie in capite

(**fol. 40r a**) R. boraginis, buglosse, ana 3' II, thimi, epithimi ana 3' I, sticados 3' I et s., scolopendrie M I et s., cubebe 3' s., folii 3 II, pionie M s., succi quod sufficit, fiat syrupus.

<**D**>igestivum humoris flegmatici in spiritualibus membris:

R. radicis yreos, lilii, pulegii, calamenti, origani, ana M I, capilli veneris recentis M II, liquirizie munde 3' s., seminis bombacis 3' III, florum camomille, florum melliloti ana 3' I, ysopi M s., mellis et zuccari ana lib. I. Fiat syrupus.

<**D**>igestivum humoris calidi in eisdem membris.

R. endivie, scariole, capilli veneris recentis, ceterac, politrici, adianthos, scolopendrie ana M I, quatuor seminum frigidorum ana 3' s., iuiube, sebesten ana XV, candi, penidii, seminis papaveris albi, gumi arabici ana 3 III, violarum 3' II, liquirizie 3' I zuccari lib. II. Fiat syrupus.

<**D**>igestivum melancolie habundantis in spiritualibus membris.

R. scolopendrie, thamarisci, epitimi, capparis, borraginis, buglosse, oximel squiliticum, syrupum acetosum, balsamum, vinum aromaticum, et breviter omnia calida et humida.

<**D**>igestivum humoris flegmatici in stomacho.

R. radicis feniculi, petrosilli, brusci, spargi, pentaphilon, graminis, yreos, yringorum, camedreos, camepiteos ana M I et s., florum camomille, melliloti ana 3' I, eupatorum, salvie ana M II, consolide maioris et minoris ana M I, mellis et zuccari ana lib. I, vini malorum granatorum lib. s. Fiat syrupus.

<**D**>igestivum humoris colerici in stomacho.

R. endivie, scariole, cicoree, rafani, portulace ana M II et s., capilli veneris recentis, politrici, adyantos ana M I et s., florum violarum, florum boraginis ana 3' I, seminis lactuce, seminis endivie, quatuor seminum frigidorum ana 3' s., zuccari lib. II, vini malorum granatorum lib. s. Fiat syrupus.

<**D**>igestivum humoris melancolici in stomacho.

Hoc fit cum digescione humoris flegmatici habundantis in eodem membro, sed debet addi radix capparis, scolopendrie, epithimus medianus, cortex tamarisce et similia in maiori quantitate et de aliis in minori.

(**fol. 40r b**) <**D**>igestivum humoris flegmatici et colere in epate et eciam melancolici.

Hoc fit cum digestivis predictis eorundem in stomacho, sed quando habundat flegma in epate potest addi illi digestivo spica, squinatum, spodium et similia, et quando habundat ibi colera, potest addi sandalus albus et rubeus, rosa et similia. Si non habundat ibi melancolia digeratur cum digestivo quo digeritur in stomacho, sed addatur radix buglosse, fumusterre, endivie, spodii, cuscute et similia.

<**D**>igestivum flegmatis in splene et aliorum humorum et eciam humorum adustorum.

Hoc fit cum digestivo flegmatis in epate, sed addatur medicina ducens ad splenem. Colera digeritur cum digestivis colere, in epate cum aliquo apropriato addito. Si vero melancolia naturalis dominetur in splene et in aliis membris vicinis, potest digeri ut humor frigidus in epate et tunc addatur plus de scolopendria et epitimo et consimilibus respicientibus splenem. Si vero humores adhusti habundant in splene potest digeri sic: R. succi fumiterre, succi boraginis, succi lingue bovine ana lib. I, thimi, reubarbari, lapacii acuti, buglosse, cicoree, endivie, scariole, scolopendre ana M s., radix capparis, utriusque sticados ana 3' s., viole florum, boraginis, buglosse ana 3' I et s., rose rubee 3' s., vini malorum granatorum lib. s., panis zuccari lib. I. Fiat syrupus.

<**D**>igestivum humoris flegmatici in renibus.

R. petroselini domestici et macedonici, filipendule, crete marine ana M II et tribuli marini et campestris, pentafili, graminis ana M I, millii solis 3' I et s., saxifrage M II, spice

nardi, spice celsi, florum camomille et melliloti ana 3' s., anisi, maratri, seminis petrosilli domestici et macedonici, brusci, spargi, seminis malve ana 3' s., mellis, zuccari ana lib. I et s., vini malorum granatorum lib. s.. Fiat syrupus.

<**D**>igestivum humoris calidi in eisdem membris.

70 Hoc fit cum digestivo quo digeritur humor calidus in epate. Sed in digestivo renum debent poni radix feniculi, spargi, brusci, quatuor seminum frigidorum et similia istis.

(**fol. 40v a**) <**D**>igestivum humoris flegmatici in matrice et collo.

Hoc fit cum illo quo digeritur in renibus, tamen additur arthemisia, radix yreos, yringorum, calamentum, betonica, savina, pulegium et similia et humores calidi digeruntur 75 cum digestivo humoris calidi in renibus, addatur tamen arthemisia in maiori quantitate et de aliis matricem aspicientibus.

<**D**>igestivum humoris flegmatici in iuncturis.

R. sene, arthemisie ana M I et s., radicis lilii, yreos, yringorum, acori, endivie, capilli veneris ana M I, florum camomille et melisse ana 3' s., brusci, seminis spargi ana 3' I, rose 80 rubee, liquirizie munde 3' s., mellis et zucari ana lib. I. Fiat syrupus.

<**D**>igestivum humoris calidi in eisdem membris.

R. endivie, scariole, succi uve, succi scariole, seminis lactuce, florum violarum et sic de similibus, addendo semper aliquas medicinas aspicientes iuncturas ut sunt polium, achorus, squilla, oppoponac et similia.

Iam sequitur videre de evacuativis humorum cuiuslibet. Et primo hec purgant coleram:

Scamonea preparatur sic: decoquatur in coctano et detur cum syrupo aut zuccaro rosaceo vel viole vel aqua decoccionis masticis aut citoniorum aut mirabolanorum citrinorum. Reubarbarum sic detur: cum sero caprino in quo prius sit bulita spica. Cassiefistula sic preparatur: detur cum aqua casei.

Hec purgant flegma:

Turbith misceatur cum eo tercia pars zinziberis et detur cum melle rosaceo colato vel non colato cum aqua passularum aut amigdalarum dulcium vel amararum.

Hec purgant melancoliam:

Lapis armenicus teratur in lapideo vase, postea lavetur cum aqua dulci trecesies semper terendo, postea lavetur decies, alias trecesies, cum aqua rosacea, posteam detur cum dyaborago et aqua buglosse et vino odorifero. Lapis lazuli preparetur sicut lapis armenus seu misceatur cum eo zinziber aut sal gemme, posteam detur cum aqua decoccionis borraginis, buglosse, gariofili, masticis et cardamomi. Pollipodium: misceatur cum eo redolencia sicut anisum, gariofilum seu cinamomum, zinziber, deinde detur cum aqua mellis aut passularum. Mirabolani: terantur cum eis amigdale dulces aut passule, semina frigida aut spica, postea detur cum sero caprino et succo fumiterre.

Medicamen laxativum diversorum humorum. R. turbith, agarici, radicis lilii, cere, croci ana 3 I, ellebori nigri, masticis, squille, asari ana 3 I, coloquintide 3 II, scamonee 3 s., confice et detur 3’ I et s. Rasis in Experimentis.

Pro aposismate purgante melancoliam:

R. florum boraginis, florum buglosse ana 3’ II, folii de menta 3’ II, thimi 3’ I, epitimi 3’ I et s., agarici 3 II, polipodii 3’ II, anisi, carvi ana 3 III, concassentur et coquatur in aqua et collentur et in collatura temperentur per noctem mirabolani indi et iterato colentur et zuccaro addito offeratur ab 3’ V usque ad VII. Posset tamen aliquis in hoc aposismate disolve triferam saracenicam vel dyasene vel iera rufina vel katharticus imperialis iuxta arbitrium operantis. Arnaldus .

Aposisma specialiter educens coleram:

R. florum viole, boraginis 3’ I et s., fricentur inter manus in aqua decoccionis prunorum vel in aqua casei, collentur et ibi administrentur, dissolvatur cassieffistule munde 3’ II, tamarindi 3’ I, iterum coletur cum panno lineo et in colatura temperentur per noctem mirabolani citrini 3’ I et s. et iterato suaviter coletur et in colatura addatur manne 3’ s.,

reobarbari electi 3 I et s. et tunc addatur substancia tamarindorum et cassieffistule que
35 remanserat in panno et addito zuccaro offeratur ab 3' V usque ad VII. Posset tamen aliquis in hoc aposismate dissolvere electuarium de succo rosaceo vel electuarium dyaprunis et similia ponere. Arnaldus.

BIBLIOTECA VIRTUAL MIGUEL DE CERVANTES

<**D**>e pilulis sermo secundum Rasim.

<**P**>ilules purgantes melancoliam ex iuncturis:

R. epitimi 3 I, polipodii 3 I, agarici 3 I terciam partem et II tercias ellebori nigri 3 quarti agregentur et fac pilulas que vice una sumantur, et cave in purgando melancoliam, quia non debet semel purgari sed sepe, quia una purgacione non debet purgari in magna quantitate et semper precedente balneo et digescione. Dolores iuncturarum pro maiori parte sunt ex flegma admixto colere propter quam humores grossi augmentantur qui ad iuncturas nequeunt nisi subtilietur ab aliquo calore vel exerciciis cum de natura sua sint compacti (**fol. 41r a**) propter quod videmus quod pacientes ex humoribus crudis abreviant tempora interpaulacionis cum vigilant vel laborant vel utuntur rebus calidis, in aliis autem fit contrarium, propter hoc tamen non servantur ab accessione, quia quando multiplicantur isti humores clauduntur meatus, et quando destituti sunt a natura corrumpuntur aut putrefiunt, unde accipiunt acumen quo subtiliantur et habilitantur ad fluxum. Et propter hoc medicine que atrahunt flegma et coleram simul meliores sunt quam que flegma[1] tantum vel coleram tantum. Et medicine que in istis operantur principaliter sunt omnes species titimalli et scamonea et turbith et colloquintida et aloes cum turbit atrahunt humores flegmaticos et colericos. Rasis in Experimentis.

Trocisci purgant coleram et flegma, confortant stomachum et ducunt sine labore et dolore. R. scamonee 3 I et s. et II tercias 3, turbit 3 I, rose 3 I et s., spice nardi 3' I et s., conficiantur cum succo coctanorum vel macianorum et fac X trociscos, bibat unum trocistum et s., et si fortis sit II. Rasis in Experimentis.

Capipurgium materiarum frigidarum:

R. zinziber et bulliatur in vino albo puro et forti et de mane in naribus iniciatur tepidum et si tenuerit[2] os plenum aque, melius est.

Capipurgium materiarum calidarum:

R. camphore et sandalum et dissolvantur in aceto squillitico et oleo rosaceo et I gutta vel due in naribus instilletur.

Pulvis succi ruthe cum agarico iniciatur per nares, purgat capud ab humore

[1] solam: flegma *coni.*

flegmatico.

BIBLIOTECA VIRTUAL
MIGUEL DE CERVANTES

[2] teneurit: tenuerit *corr. ego.*

De clisteribus.

<**C**>listeria quedam sunt remollitiva, quedam laxativa, quedam mordicativa, quedam confortativa, quedam constrictiva, quedam mundificativa, quedam confortativa.

Clistere remollitivum.

Clistere remollitivum sic fit: R. viole, malve, brance ursine ana M I et s., concassentur et in aqua coquantur et colentur et in colatura addatur furfuris tritici pars I, fricando inter manus et iterato coletur cui addatur olei viole, butiri recentis vel dulcis et recentis olei olivarum 3' III et totum ad pondus libre unius, inhiciatur per clistere. Iuvamenta eius sunt stercora remollire et intestina preparare ad fluxum. Et in constipatis debet hoc precedere ante laxativum clistere.

Clistere laxativum in causa calida sic fit: R. (**fol. 41r b**) malve, mercurialis, viole ana M II, absincii M I, furfuris tritici pars I, cassieffistule munde 3' I, olei viole 3' I et s., salis geme 3 I, electuarium de succo rosaceo 3' s. et totum iniciatur per clistere ad quantitatem unius libre. Iuvamenta sunt eius coleram educere, ideo valet in simplici terciana et in duplici et in causone et in febribus continuis de colera generatis.

Clistere laxativum in frigida causa.

R. rute, absincii ana M I, abrotani, calamenti, origani, ana M I et s., succi blete, succi apii ana quartarium I, furfuris tritici quod suficit, herbe concassate coquantur et colentur et colature addatur olei communis, mellis ana 3' s., salis gemme 3 I et s., yerapigre Galieni vel benedicte 3' s. et ad pondus unius libre inhiciatur per clistere forte existente virtute. Iuvamenta eius sunt humores frigidi ab intestinis educere, yliacis et colicis subvenire, sciaticis, arteticis et similibus passionibus mire prodest.

Clistere mordicativum.

R. absincii, abrotani, calamenti ana M I et s., coquantur in aqua salsa, colentur et colature addatur furfuris tritici pars I et iterato coletur, cui addatur mellis 3' s., olei communis 3' I et s., et totum inhiciatur per clistere ad pondus libre unius. Iuvamenta eius sunt stercora indurata remollire et intestina laxare. Illud tamen remollitivum suprascriptum precedere debet ut intestina relaxentur.

Confortativum.

R. brodii galline vel caponis lib. I et dissolvantur in eo tres vel quatuor vitella ovorum et iniciatur per clistere in illis qui nichil possunt recipere per os, asserit enim Azaravi quod sic vixit quidam multis diebus.

Confortans renes et coytum incitans, sic fit:

R. capitis arietis integrum et duos testiculos eius et frustrum pinguedinis, caude eius, cicerum, frumenti, et rute, eruce, seminis rape, seminis spargi ana M I, coquantur in aqua quod sufficit, in furno bene argillata olla per nocte stet ibi, deinde accipe 3' I de brodio nucum 3' s. et eunti dormitum iniciatur per clistere, precedente tamen clistere mollificativo, quod aque (**fol. 41v a**) bletarum, malvisci, nitri; fiat clistere et sequatur primum et super dormiat.

Constrictivum in causa calida.

R. aque pluvialis, succi plantaginis partes equales, rosarum antiquarum 3 II, foliis sorbi mespuli, rubi, corizi ana M I et s., fiat decoccio in qua dissolvatur atanasie vel nuclete 3' I vel 3 V, et pondus libre unius iniciatur per clistere. Iuvamenta eius sunt fluxum ventris, colicum ut dyariam dissintiriam et cicatrisacionem inducere.

Constrictivum in causa frigida:

R. iacee, rose canine, tapsi barbati ana M II, cassentur et in aqua pluviali coquantur, colentur et colature addatur succi mente quartarium I, nuclete vel atanasie 3' s., totum ad pondus lib. I iniciatur per clistere. Iuvamenta eius sunt in predictis fluxibus a causis frigidis provenientibus subvenire.

Mundificativum:

R. vitella ovorum IV vel V distemperentur cum oleo viole quod sufficit et ad lib. I quantitatem iniciatur vel sepum yrcinum liquefiat et iniciatur. Iuvamenta eius sunt in disinteriis post mundificacionem consolidare et cutem regenerare et cicatrizare. Hec sunt clisteria que addidit et sunt Arnaldi supra Antidotarium in Compendio.

Remollitivum et mordicativum partim:

R. malve, bismalve, mercurialis, cicle, viole, brance ursine ana M I, cantabri partem I, pruna 20 vel 30, fiat decoccio in qua dissolvatur olei viole quartarium s., zuccari, cassieffistule munde ana 3' I salis gemme 3 III vel communis 3' s., electuarii de succo rosaceo 3' I, fiat clistere, valet in materia calida.

In materia frigida istud:

R. absinci, abrotani, rute, mellisse, calamenti, origani ana M I, anisi, cimini ana 3' I, caricarum purarum 20 vel 30, agarici albi 3' I, fiat decoccio in qua dissolvatur olei rosacei, olei thucis ana 3' I et s., mellis, cassieffistule ana 3' I, salis gemme 3 III vel communis 3' s.. Et si intendis removere dolorem parcium superiorum, adde yerapigre Galieni 3' I. Si vero parcium inferiorum, benedicte 3' I et s., fiat clistere, valet in simplicibus et compositis febribus. Et si peccat magis colera quod ponatur magis electuariim de succo rosaceo; si

flegma, yerapigra vel benedicta ut videbitur.

Alterativum et infrigidativum:

(**fol. 41v b**) R. seminis melonum, cucumeris, cucurbite, seminis portulacis, acetose ana 3' I; si erit constipatus, florum boraginis, viole, buglosse ana 3' II, si erit laxus, rose rubee, florum nenufaris ana 3' II, fiat decoccio et iniciatur per clistere lib. I vel quartarium, nam sedat dolorem cordis et epatis et potest poni camphore 3' s. vel minus, quod tucius erit. Aliud: R. seminis cucumeris, cucurbite, melonis, citrulli, malvevisce, florum viole, nenufaris ana 3' I, fiat decoccio et in decoccione ponatur olei viole, rose, succi portulace, succi sempervive ana 3' I, fiat clistere, removet malam complexionem calidam et siccam intestinorum et stomachi et sufficit de presenti et cetera.

Contra habundanciam flegmatis in capite vel stomacho possunt dari iste pilule et ducunt usque ad IV sellas; et si magis laxativas facere volueris, apone 3 II scamonee et possunt duci auree propter mirabilem effectum. Cancellarius. Et vocantur pilule de mastice et aloen et fiunt sic: R. aloen 3' I, masticis 3 s., gariofili, croci ana 3 II. Contra vicium capitis confice cum succo feni. Contra vicium stomachi cum succo absincii vel caulis, si diu servare volueris dentur de XV in XV diebus,) V vel VI sine preparacione et observacione diete.

(fol. 42r)

MEDICINE. CALEFACIENTES CAPVD SVNT HEC:	Semperviva 3 s. 3	INFRIGIDANTES PECTVS ET PVLMONEM	Baccebisancie	Camephiteos 3s. 3	Semen anisi
Salvia 3 s. 3	Maurella	Iuiube c. 1	Macis 2 s. 2	Lacta 2 s. 2	Semen feniculi
Rutha 4 s. 4	Nenufar 2 s. 2	Sebesten	Nux muscata 2 s. 2	Savina 3 s. 3	Semen carvi
Maiorana 2 s. 2	Rosa 1 s. 2	Dragagantum 2 h. 1	Xiloaloes	Amigdale amare	Ameos
Peonia 2 s. 2	Folia vitis	Amidos	Spica 2 s.2	MEDICINE INFRIGIDANTES EPAR VT SVNT:	Squilla 2 s. 2
Saturya s.	Folia	Semen papaveris 4 s. 4	Gallia 2 s. 2	Endivia I s. I	Daucus 3 s. 2
Camomilla 1 s. 1	Flos populi	Amigdale dulces	Sizimbrium 2 s. 2	Epathica 3 s. 2	Botor
Betonica 2 s. 2	Oleum rose	Viole candi	Sambucus 3 s. 3	Acetosa	Acorus rubeus
Serapinum s.	Oleum viole	Mora celsi 1 s. 1	MEDICINE INFRIGIDANTES CORPOREM VT SVNT:	Lactuca 2 h. .2	Prassinum
Calamentum 3 s. 2	Oleum nenufar	Zuccarum	Camphora 3 s. 3	Sandali omnes 3 s. 2	Assarum
Siler montanum	Vngentum populeon	Semen citoniorum	Viola 1 h. 2	Viole I h. 2	Cuscute 1 s. 2
Carpobalsamum	PECTVS ET PVLMONEM CALEFACIENTES	Semen bombacis	Rosa I s. 2	Spodium 3 h. 3	
Xilobalsamum	Ysopus 3 s. 3	Semen malve	Corallus 2 s. 2	Camphora 3 s. 3	Scordeon 3 s. 3
Thus 2 s. 2	Yreos 3 s. 3	Cetrach	Margarita 1 s. 1	Quatuor semina frigida	Agnus castus
Lapdanum, id est Hiri	Marrubium 2 s. 2	Politricim.	Iacinctus c. 1 s. 1	Metilli 1 s. 2	Camedreos 3 s. 3
Squilla 2 s. 2	Enula campana 3h. 1	Pinee c. 1 s.	Smaragdus	Semen scariole	Camephiteos 3 s. 3
Sticados 1 s. 1	Camomille 1 s. 1	Ordeum 1 s. 1	Rasura eboris	Cicorea	Volubilis
Folia lauri 1 s. 2	Radix altee	Semen portulacis	Sardini	Berberis	
Muscus 2 s. 2	Vve passe	Semen citrulli	Os elefantis	Rostrum porcinum	INFRIGIDANTES SPLENEM
Cubebe 2 s. 2	Lignum balsami	Melonis 2 h. 1	Argentum	Pentafilon 2 s. 2	Endivia et semen 2 s. 1
Nux muscata 2 s. 2	Squilla 2 s. 2	Penidium	Brillus	Pruna 1 h. 1	Lactuca et semen 2 s. et h. 2
Castoreum 3 s. 3	Mirra 2 s. 2	Candi	Cristallus	Malagranata	Sandali 3 s. 2
Acorus	Serapinum 3 s. 2 I	Rosa 1 s. 2	Sericum 2 Ir. I	Nenufar 2 s. 2	Spodium 3 s. 3
Cuscute 1 s. 2	Liquirizia temperata	Arnoglossa	Semen acetose	Semperviva 3 s. 1	Quatuor semina frigida
Semen basilicon	Lilium 2s 2	Ypoquistidos 3 s. 3	Semen melonum	Solatrum	Acetum
Zeodoarium	Capillum veneris temperatum	Spodium 3 s. 3	Semina IV frigida	Pimpinella	Berberis
Been album et rubeum	Semen urtice	Berberis	MEDICINE CALEFACIENTES EPAR VT SVNT:	Capud monachi	Rosa
Piretri sinapi 4 s. 4	Genciana 2 s. 2	CALEFACIENTES COR	Spica 2 s. 2	Cetrach	Viola
Assefetida baccelauri	Ruta 4 s. 4	Borrago	Squinantum 3 s. 3	Politricum	Nenufar 2 s. 2
Aristologie	Amigdale amare	Buglossa	Asarum	Lingua cervi	Pimpinella
Sizeleos 2 s. 2	Eruca 3. s. 3	Enula campana 3	Cinamomo 3 s. 2	Plantago utraque	Plantago

		h. 1			
Nigella s. 3	Ruta 4 s. 4	Melissa 2 s. 2	Eupatorium	CALEFACIENTES SPLENEM	Pentafilon 2 s. 2
Costus 3 s. 3	Aristologia utraque	Garri 2 s. 2	Absincium	Capparrus 2 s. 2	Lingua cervina
INFRIGIDANCIA CAPVD VT SVNT	Ameos I s. I	Cardamomum 1 s. 1	Fumusterre 1 s. 2	Tamariscus	Quinquinervia
Papaver album 2 s.1	Cardamomi	Rosmarinus 1 s. 1	Radix feni 2 s. 2	Scolopendra 2 s. 2	CALEFACIENTES STOMACHVM
Iusquiamus 3 s. 2 I	Nasturcium 4 s. 4	Cortex citri	Anisum	Aristologia	Menta 2 s. 2
Lactuca 3h. 2	Raphanus 2 s. 2	Lignum aloes 2 s. 2	Carvi 3 s. 3	Cortex mundus fraxini	Maiorana 2 s. 2
Viole Ihu. 2	Sizeleos 2 s. 2	Ambra	Ameos	Geneste f. et s. 2	Salvia 3 s. 3
Camphora 3 s. 3	Opoponac 3 s. 2	Muscus 2 s. 2	Ciperi 2 s. 2	Nasturcium 4 s. 4	Absincium
Mandragora	Calamus aromaticus 2 s. 2	Crocus 1 s. 1	Genciana 2 s. 3	Calamentum 3 s. 3	Marrubium 2 s. 2
Folia myrte	Afrodillus	Os de corde cervi 1 s. 1	Aristologia rotunda	Ruta 4 s. 4	Raphanus 2 s. 2
Folia salicis	Laurus 2 s. 2	Zodoarium	Ameos rubeus	Thimus 3 s. 3	Anisum s.
	Calamentum 3 s. 3	Calamus aromaticus 2 s. 2	Spica nardi	Epithimus 3 s. 3	Feni 2 s. 2
	Savina 3 s. 3	Ciperi 2 s. 2	Spica romana	Amigdale amare	Ciminum 3 s. 3
	Olibanum 2 s. 2	Semen basilicon	Camedreos 3 s. 3	Aqua feni	Carvi 3 s. 3
	Mel I s. 2	Deronici			Sizeleos 2 s. 2
	Prassium 1 s. 2	Been album et rubeum			Mastix 2 s. 2
					Galange 3 s. 3
					Gariofili 2 s. 2

(fol. 42v)

Zinziber, h.	Macis 2 s. 2	CALIDE CALEFACIENCIA IVNCTVRAS VT SVNT	CALEFACIENTES	MEDICINE DVCENTES AD CAPVD	Yerapigra
Cinamomum 2 s. 2	Semen urtice	Hermodactilli 3 s. 3	MATRICEM	Nux muscata	Yeralogodion
Macis 2 s. 2	Eruca 3 s. 3	Ypericon 2 s. 2	Arthemasia	Pionia	Anacardus
Squilla 2 s. 2	Cubebe Rubee 2 s. 2	Squilla	Salvia 3 s. 3	Sticados	Pilule auree
Piper longum 2 v 3 h. 1	Brodium cicerum	Amoniacum	Ruta 4 s. 4	Acorus	Pilule cochie
Piper niger 4 s. 4	Spica celtica	Asarum	Menta 2 s. 2	Xiloaloes	Theodoricon
Costus 3 s. 3	Squinantum 3 s. 3	Castoreum	Calamentum 3 s. 3	Sal Indus	Blanca
Ruta 4 s. 4	Paritaria 3 s. 3	Euforbium 4 s. 4	Rubea	Salis gemme	DVCENTES AD PECTVS ET PVLMONEM
Origanum 3 s. 3	Daucus 3 s .2	Storax Liquida	Azara	Balsami lignum	Yreos
Blacte Bisancie	Iuniperus 3 s. 3	Mirra 2 s. 2	Iuniperus 3 s. 3	et semen balsami	Ysopus
Bacce lauri s.	Lingua canis 1 h. 1	Nasturcium 4 s. 4	Pulegium 2 s. 2	Anacardus	Liquiricia
Zodoarii 3 s. 3	Kebulus marinus	Stercus vacarum	Mentastrum	Thus	Pasula
Cortex citri	Yringorum	Origanum 3 s. 3	Genciana 2 s. 3	Labdanum	Capillum veneris
Cardamomum 1 s. 1	Pentafilon f. 4 s. 2	Calamentum 3 s. 3	Germandrea	Mirra	Squilla
Lignum aloes 2 s. 2	Spargus 3 s. 3	Serapinum 3 s. 3	Politaria 3 f.	Camedreos	Amigdala
Gallia f. 2 s. 3	Apium trifolium	Sinapi 4 s. 4	Savina 3 s. 3	Camepiteos	Pinee
Semen apii 3 s. 2	Sanguis yrci	Grana pini	Sanamunda 3 s. 3	Squinantum	Succarum
Semen petrosilli	Aristologia	Ruta 4 s. 4	Origanum 3 s. 3	Squilla	Pulmo vulpis

2 s. 1					
Darseni	Camomilla 1 s. 1	Cortex radicis calida	Yreos 2 s. 2	Spica	Prassinum
FRIGIDE INFRI-GIDANTES STOMACHVM	Anetum Anisum	Arthetica Capparrus c. 2 s. 2	Nigella 3 s. 3 Vrtica	Castoreum Genciana	Dragagantum Fenugrecum
Rosa 1 s. 2	Feni 2 s. 2		Abrotanum	Ysopus	Lilium
Viola 1 h. 2	Petrosillum 3 s. 3	FRIGIDE INVNCTVRAS	Ypericon 2 s. 2	Maiorana	Ordeum
Portulaca	Semen citoniorum		Sponsa solis f. 1 s. 1	Haste	Mel
Lactuca 2 h.2	Oleum aneti	INFRIGIDANCIA	Agnus castus	Piper	Crocus
Cucurbita	Oleum lauri	Solatrum	Bethonica	Cubebe	Ameos
Malva 2 s. 2	Axungia anatis	Semperviva 3 s. 3	Costus 3 s. 3	Folium	Cardumeni
Citonium	FRIGIDE INFRIGIDANTES RENES ET VMBILICVM VT SVNT:	Endivia	Sizimbrium	MEDICINE EVACVENTES A CAPITE	Nasturcium
Poma	Nenufar 2 s. 2	Mirtus 1 s. 2	Satureya	Colloquintida	Siseleos
Agresta	Solatrum	Mustilla psillii	Ciperus 2 s. 2	Agaricus	Calamus aromaticus
Acetum	Portulaca	Acetum aqua rose	Capparus 2 s. 2	Sticados	Oppoponac
Semina frigida	Endivia	Opium IVr.I	Rosmarinus 1 s. 1	Aloes	Viola
Mirtilli 1 s. 2	Piper album	Bolus Armenicus	INFRIGIDANCIA MATRICEM	Lapis lazuli	Savina
Spodium	Plantago	Sandali 2 s. 2	Virga pastoris 3 s. 3	Lapis Armenicus	Aristologia
Scariola	Virga pastoris 3 s. 3	Menuze 2 s. I	Cameleonta	Epitima	EVACVENTES A PECTORE ET PVLMONE
Berberis	Barba ursina	Iusquianus 3 s. 3	Arnoglossa	Squilla	Agaricus
Sumach	Quinquenervia	Lactuca 2 h.2	Memita	Sal Indus	Alhate
Omnia frigida dum tamen faciant moram in stomacho	Latea	Portulaca	Vngula caprina	Mirabolani	Ysopus
CALIDE CALEFACIENCIA RENES ET VMBILICVM VT SVNT	Pimpinella	Malva Ih.I	Mandragora 3 s. 3	DE COMPOSITIS VT SVNT:	Volubilis
Saxifraga 1 s. 1	Berberis 4	Mandragora 3 s. 3	Ciana c. 3 S. 3		Manna
Millium solis	Semina frigida	Multa et cetera	Spodium		Cassieffistula
Petrosillum 1 s. 1	Arnoglossa Memurte 2 s. 2 Vngula c. Sanguis Portulaca Cucurbita Scariola	Folie vitis Folia salicis et similia	Semperviva Semina frigida Mirtilli 1 s. 2 Acasia Pentafilon Sponsa solis 3 s. 3 Scariola 1 Lactuca 2 h. 2 Portulaca Acetosa Bursa pastoris 2		Sarcocolla

5 **(fol. 43r)**

Yreos	DE COMPOSITIS	Lupulus	MEDICINE EVACVENTES A SPLENE	Epithimus	et alia.
Coloquintida	Stomaticom laxativum	Reobarbari	Agaricus	Genesta	DE COMPOSITIS EVACVATIVIS SVNT
DE COMPOSITIS	Katarticum imperiale	Succus rose	Sene	Vitis alba	Benedicta
Paulinum	Dyaprunis	Succus eupatorii	Epithimus	Omnes medicine diuretice	Teodoricon
Diasene	Yerapigra	Absincii	Eleborus niger	DE COMPOSITIS	Emperiston
Dyaturbit	Pilule stomatice hec sunt: R. aloes 3 VI, rose, mastice ana 3' II. Confice cum succo solatri.	Mirabolani	Calamentum maior	Benedicta	DVCENTES AD IVNCTVRAS
Pilule de agarico	DVCENTES AD EPAR	Tamarindi	Tamini	Katharticum imperiale	Zinziber
DVCENTES AD STOMACHVM ET AD INTESTINA	Spica nardi	Fumusterre	Sticados	MEDICINE DVCENTES AD MATRICEM	Cicuta
Ad stomachum ducunt omnia que faciunt retineri in eo medicinalia, ut sunt omnia stiptica	Squinantum	Yreos	Eupatorium	Pulegium	Squilla assa
Mastix	Eupatorium	Mesereyon	Sal indus	Calamentum	Opopponax
Calanga	Endivia	Sene	Sal niger	Savina	Tapsia
Malagranata	Absincium	Serapinum	DE COMPOSITIS	Juniperus	Aqua porci
Coctana	Cuscute	Sarcocolla	Diassene	Arthemisia	Succus caulium
EVACVANT A STOMACHO ET INTESTINIS	Sandali	DE COMPOSITIS	Yeraruffini	Rubea tinctorum	Cordumeni
Absincium	Spodium	Dyaprunis	Yeralogodion	Asarum	Acorus
Aloes	Azarum	Trifera saracenica	DVCENTES AD RENES ET AD VESICAM	Lupinus	Piper
Mirabolani	Feni	Electuarium de succo rosaceo	Saxifraga	Mentastrum	Scordeon
	Grana quatuor	Katharticum Imperiale	Milium solis	Opopponax	Camepiteos
	Camomilla	DVCENTES AD SPLENEM	Petroselinum macedonicum	Balsamita	Alhaste
	Aqua casei	Capparri	Semen apii	Abrotanum	Amomum
	Laurus	Squilla	Petrosillum	Asta regia	Polium
	Fumusterre	Tamariscus	Brusci	Betonica	Folium
	Daucus	Scolopendra	Spargi	EVACVENTES A MATRICE	EVACVENTES A IVNCTVRIS
	Folium	Rubea tinctorum	IV Seminum frigidorum	Ciclamen	Hermodactilli
	Arnoglossa	Azarum	Citrulli	Elleborus	Sarcocolla
	Volubilis	Calamentum	Citoni	Calamentum	Coloquintida
	Yreos	Botor marianus	Semen rafani	Rubea	Turbith
	Spargus	Daucus	Dauci	Turbit	Opopponacum
	Cinamomum	Acorus	Spica celtica	Esula	Salis gemme
	Aqua cicerum	Yreos	Fu	Serapinum	Salis Indus
	Succus feni	Prassium	Siler montanis	Oppoponacum	Serapinum
	Petrosillum	Agnus castus	Cinis scorpionis	Mirra	Euforbium

	Squilla	Scordeon	et multa talia	Folia rute	Centaurea
	EVACVENTES AB EPATE	Camphora	EVACVENTES A RENIBVS ET A VESICA	Pulegium	Elleborus niger
		Amigdale amare	Turbith	Et ista suppo sita sunt	Polipodium
	Agaricus	Aristologia	Asarum	Nigella	DE COMPOSITIS EVACVATIVIS SVNT
	Aqua casei	Cuscute	Centaurea	Euforbium	Pilule arthetice
	Volubilis maior	Volubilis	Hermodactilli	Succus mercurialis	Benedicta
	Pilule		Polipodium	Semen ozimi	Hermodactilli
				Succus artemisie	Et sic de aliis

(fol. 43v)

HERBE AD PROVOCAN-DVM EMOROYDAS VT SVNT:	Medicine ad idem	Dyacostum	Dyacalamentum	Kequies	Mirabolani 3' II vel III
Ruta	Opoponacum	Dyacastoreon	Dyatriompipereon	Opiate constrictive	Kebuli et indi
Salvia	Mummia	Dyapiretrum	Dyaprassum	Nucleata	Coloquitida 3 IIIvel IV
Serpentaria	Galla muscata	Dyazinziber	Dyacostum	Atanasia	Euforbium 3' I vel II
Mirtia	Calofonia	Dyafurfur	ELECTVARIA EPATICORVM EX CALIDA VT SVNT:	Dyacitoniten	ACVMINA AD CALIDOS HVMORES
Savina	Muscus	Dyarodon Iuli	Dyarodon	MEDICINE PVRGANTES FRIGIDOS HVMORES	Reobarbari 3' II vel III
Marrubium album	Castoreum	Dyasatirion	Triasandali	Blacta	Mirabolani citrini
Apium aquaticum	Lignum album	Dyaspermaton	Zuccarum rose	Benedicta 3'. s.	Scamonea 3' s. vel 3 I
Medicine ad idem	Bacce lauri	Dyaysopum	CALCVLOSORVM	Paulinum 3'. s.	Aloe 3' II vel III
Thus	Electuaria ad idem .	Dyasene	Electuariumm ducis	Pilule auree 3'. s.	Tamarindi
Mirra	Illa que ponuntur contra discrasiam frigidam capitis	CONTRA MELANCOLIAM	Filoantropos	Yeralogodion 3'. s.	Cassiefistula
Polium	HERBE CONTRA DISCRASIAM CALIDAM NERVORVM	Dyamastix	Iustinum	Yera Galieni 3 s.	ACVMINA AD FRIGIDOS FLEGMATICOS
Fimus columbi	Plantago	Electuarium ducis	Licontripon	De Vngentis	Esula 3 II
Saxifraga	Quiquenervia	Filoantropos	CONTRA TVSSIM FRIGIDAM ET HVMIDAM	Vngenta Frigida	Turbith
HERBE AD RESTRINGEN-DVM EMOROYDAS	Virga pastoris	Gariofilatum	Dyaprassium	Populeon	Mirabolani kebuli3 II vel III
Plantago maior et minor	Lavendula	Iustinum	Dyayris	Vngentum album	Agaricus 3' II vel III

Marrubium nigrum	Tapsus barbatus	Licontripon	Dyaysopi	Vngentum citrinum	Euforbium 3' I vel III
Millefolium	Pimpinella	Dyaconiten	Dyacalamentum	De vomitibus	Elleborus albus
Virga pastoris	Et omnia que ponuntur contra fluxum emoroydarum	Dyagragantum calidum	Dyateron pipereon	Vomitus ad calidos humores	ACVMINA AD MELANCOLIAM
Origanum	Medicine ad idem	ELECTVARIA INFRIGIDANCIA	CONTRA TVSSIM FRIGIDAM ET SICCAM	Vomitus capilli	Lapislazuli 3' II vel III
Pulegium	Papaver album	Dyarodon Abbatis	Dyapenidion	Vomitus Bartolomei	Lapis armenicus
Sanguina	Planta	Dyapenidion	Dyadragagantum	Vomitus ad refrigerandos humores	Elleborus niger
Lavendula	Rosa	Dyaceraseos	Zuccarum viole	Vomitus audies	Mirabolani indi
Tapsus barbatus	Sandali albi et rubei	Dyagragantum frigidum	Dyaprunis	Vomitus patriarche	Lapis huchis
Pimpinella	Electuaria sunt illa que purgant contra discrasiam calidam epatis	Triasandali	De opiatis	Digestiva ca. et hu. Digestiva frig. et hu.	DOSIS ACVMINVM
Medicina ad idem	Alia tabula pulcherrima	Zuccarum rose	Opiate usuales dande in causa frigida	Oximel simplex	Anacardinum 3 II
Aqua	ELECTVARIA CALEFACIEN-CIA	Zuccarum viole	Tyriaca Aurea	Oximel diuretici	Nucis indice 3 II
Tyriaca magna	Dyamargariton	Rosata novella	Metridatum	Oximel squillitice	Ferruginis 3 II
Coralli albi et rubei	Pliris	Dyapapaver	Oppopuri	Digestiva calida	DOSIS MEDICINARVM
Et omnia restringencia omnes fluxus	Zinziber conditum	ELECTVARIA AD RESTAVRAN-DVM HVMIDITATEM	Ydropicum	Syrupus julep	Pilule arthetice3 s.
HERBE CONTRA DISCRASIAM FRIGIDAM NERVORVM	Dyagalange	Electuarium patris	Esdra	Syrupus acetosus	Pilule dyacastoreum una et dimidia pillula
Origanum	Dyamoron	Electuarium fisicorum	Filonum	Syrupus viole	DOSIS ACVMINVM IN APOSISMATI-BVS
Pulegium	Dyacameron	Oximel simplex	Ygia	Oxisaca	Cassiefistule 3 I
Sanamunda	Dyaciminum	ELECTVARIA HVMECTANCIA	Satyra	ACVMINA AD FRIGIDOS	Tamarindi 3 I
Herba paralisis	Dyacalamentum	Dyadragagantum utrumque	Dyaolibanum	Esula 3 3	Manne 3' s.
Primula veris	Dyanisum	Dyapenidion	Musa enea	Turbit	Agarici 3' I
Salvia	Dyamaratrum	Zuccarum viole	Opiate dande in causa calida	Agaricus 3 II vel 3	Lapislazuli 3' II vel III
Eupatorium	Dyatrionpipereon	Dyaprunis	Rubea trociscana	Lapis lazuli	Euforbium 3' s.
Costus	Dyaprassium	Dyabutirum		Lapis armoricus	Reobarbari 3' s.
Vtrique nasturcii		ELECTVARIA SPLENETICO-RVM		Elleborus uterque	Hermodactili 3' VI
Pionia		Dyacapparis		Hermodactilli	Esule 3' IV
Lavendula		Dyasene			DOSIS

Acorus					APOSISMATVM Lib. 1 IN FORTIBVS, SED IN DEBILIBVS Lib. s. DOSIS OXIMEL VEL SYRVPI 3' 1 cum 3' II aque DOSIS MEDICINE VOMITIVE 3' s.

(fol. 44r)

ELECTVARIVM AD RESTAVRAN-DVM HVMIDITATEM	Dyaciminum	Lapis lazuli	Trifera saracenica	PRO ASMATE FRIGIDO	Succus pedis columbi
Zuccarum viole cum dyamoron	Dyagariofilatum	Sene epithimus	PRO DOLORE STOMACHI EX CAVSA FRIGIDA	Dyapapaver	PRO RAVCEDINE EX CALIDO
Triasandali cum rosata novella	Dyacostum	PRO VERTIGINE ET ECIAM SINTHOMATA	Trifera magna	Dyapenidion	Dyadragagantum frigidum
Dyarodon cum dyacitoniten	Dyazinzibereos	Blancha	Dyatheseron	Dyamoron	Dyacalamentum
ELECTVARIA LAXATIVA COMPOSITA CVM MEDICINIS	Dyacitoniten	Dyayris	Yera pigra sine scamonea	PRO SQVINANCIA	Dyaprassium
Due partes dyacitoniten cum tribus Katartici Imperialis, tres partes zuccari viole cum quarta electuarii de succo rose Due partes dyaprunis cum quarta oximellis laxativi Due partes dyacitoniten cum tribus	ELECTVARIA VTILIA EPATI	Teodoricon emperiston	PRO DOLORE YLII	Dyapenidion	Dyabutirum
benedicte.Tres partes dyanthos cum quarta trifere saracenice.	Rosata novella	Stomaticon	Filonum	Dyamoron	PRO MENSTRVIS PROVOCANDIS
MEDICINE LAXATIVE QVIBVS VTIMVR FREQVENCIVS CALIDE SVNT:	Triasandali	Ygia	Pocio dedit regis	PRO COTIDIANA	Paulinum cum scamonea
Yerarufini	Dyarodon	Fumigium thuris	PRO FRIGIDITATE EPATIS	Musa enea	Electuarium camomille
Yeralogodion	ELECTVARIA VTILIA RENIBVS	Lavacrum titimali et aceti et aque in qua	Dyaaltea	Ydrogogia ydropicorum	Absincii

		buliat lentiscus.			
Yera constantini	Iustinum	PRO LITARGIA APPOPLEXIA	Dyareobarbari	Rubea trocistata cum tercia parte requiei.	Assafetida
Teodoricon anacardi	Licontripon	Teodoricon	PRO DOLORE EPATIS	PRO QVARTANA	PRO RETENCIONE MENSTRVO-RVM
Benedicta	Philoantropos	anacardinum	Dyarodon Iulii	Electuarium squilliticum	Ypoquistidos
Catarticum imperiale	Electuarium ducis	Diaciminum	Triasandali	Musa enea	Trifera sine opio cum decoccione arthemasie vel absincii detur cum vino decoccionis arthemasie et scias quod quidquid competit opilacioni renum et vesice. Competit retencioni menstruorum.
Blanca	ELECTVARIA AD TVSSIM	Pipereon	Rosata novella	Adrianum	AD PROVOCANDV M MENSTRVA -
MEDICINE FRIGIDE SVNT HEC	Dyapenidion	Pilule hermodactilloru m	Trifera saracenica	Pocio sancti	Trifera cum opio vel cum eadem decoccione
Electuarium de succo rose.	Dyaprassium	PRO PARALISI ET TENASMONE	Si multum fuit, cala mentum cum succo viole vel similis succo.	Pauli cum benedicta	CONTRA FETOREM ANELITVS
Electuarium frigidum	Dyagragantum	Yeralogodion	PRO SPLENE	PRO SINOCHA	Furculos murtorum decoque ad medietatem et utere
Trifera saracenica	Dyamaratrum	Dyacastoreum	Dyacostum	Flebotomia	AD CANCRVM
Oxilaxativum	ELECTVARIA CONFORTAN-CIA DIGESCIONEM	Euforbium	Dyaabsincii	Trifera magna	Semen urtice multum est laxativum, et potest poni in multis loco scamonee.
ELECTVARIA CONFERENCIA MEMBRIS ET PRIMO PECTORI	Zinziber conditum	Benedicta	Dyacapparris	Dyarodon abbatis	AD OMNEM VICIVM CEREBRI
Dyagragantum frigidum	Dyatrionpipereon	PRO FRENESI FLEBOTOMIA ET CLISTERE	PRO CALIDA TVSSI	Dyamoron	pliris arcoticon
Dyapenidion	Dyacalamentum	Pilule mandragore vel camphore	Dyapapaver	PRO PRINCIPIO ETHICE	Dyaolibanum
Dyayris	Dyaciminum	PRO DOLORE	Dyaconidium	Dyapapaver	Metridatum
Dyaprassium	Dyacitoniten	AVRIVM ET	Dyapenidion	Dyagragantum	Aurea

					alexandrina
ELECTVARIA CONFERENCIA SINCOPI	MEDICINE PVRGANTES HVMORES ET PRIMO FLEGMA, SECVNDO MELANCOLIAM	OCCVLORVM EX CAVSA CALIDA	PRO FRIGIDA TVSSI	Dyapenidion et similia	Pilule auree et arabice
Dyarodon Iuli	Yera flegma similiter sed principaliter a principalibus membris spiritualibus scilicet splen, cor, trachea, arteria et cerebro.	Trifera dyarodon	Dyaciminum	PRO CAVSONE	CONTRA GVTTAM
Dyamargariton	MEDICINE PVRGANTES COLERAM RVBEAM	Triasandali	Dyacalamentum	Trocisci canforati	Pilule arthetice de V generibus
Pliris dyantos	Trifera saracenica	Rosata novella	Dyaprassium	PRO DISINTIRIA	Mirabolani maior et minor
ELECTVARIA VTILIA STOMACHO	Oxilaxativum	PRO DOLORE CAPITIS EX VENTOSITATE	PRO GVTA ET PODAGRA	Oxilaxativum	CONTRA FLVXVM VENTRIS
Dyatrion pipereon	Tria sandali	Yera pigra	Opopira	Mirabolani	Atanasia cum mastice potata et cum succo plantaginis quemlibet fluxum ventris stringit, et dyaconidion, et dyapapaveris.
Dyacalamentum	Fructum camphoris	Trifera magna	Benedicta cum hermodactilis	Pilule de atanasia	CONTRA SCABIEM
	MEDICINE PVRGANTES MELANCOLIAM	Dyathesseron	PRO LAPIDE		
	Yeralogodion	PRO DEBILITATE DIGESTIVE	Adrianum	PRO CARDIACA	Vngentum album.
	Yera Rufini	Dyacitoniten	Iustinum	Dyarodon	Que opiate naturales.
	Teodoricon anacardinum	Syrupus de absincio	Pulvis dyacastorei	Dyamoron	
		PRO VENTOSITATE STOMACHI		Triasandali	
		Dyaspermaton	PRO VICIO MATRICIS EX RETENCIONE MENSTRVI	Rosata novella	
		Dyaciminum	Dyamargariton	PRO CARDIACA FRIGIDA	
		PRO DOLORE STOMACHI EX CAVSA CALIDA	Trifera magna	Dyamargariton	
			Yera pigra	Pliris	
			Theodoricon emperiston	PRO EMOROYDIBVS	

Dyatussis pulvis
Arthemasie

BIBLIOTECA VIRTUAL
MIGUEL DE CERVANTES

(**fol. 44v a**) sunt purgacioni musa enea trocistata rubea simplex.

Que opiate debent dari: nunquam opiate dande sunt ante purgacionem generalem, nisi in duobus casibus, scilicet quando materia est modica vel quando parata est currere ad aliquod membrum nobile.

Modus dandi dyacalamentum: nunquam detur in estate absque commixcione dyapenidion vel dyagraganti frigidi vel alicuius similis. In yeme potest dari cum admixcione dyapenidion vel dyagraganti calidi vel per se. FINIS SIMPLICIVM.

BIBLIOTECA VIRTUAL MIGUEL DE CERVANTES

<**T**>RACTATVS SEXTVS QVI EST DE NATVRIS CIBORVM SINGVLARITER. HABET DECEM CAPITVLA. PRIMVM EST DE GENERALI DISTINCCIONE CIBORVM.

<**N**>aturas complexionatorum medicinalium breviter declaravi. Et nunc de complexionatis cibalibus proponimus idem. Et primo dicendum est de cibis, secundo de potibus inter cibos. Primo dicam de granis panificis, secundo de leguminibus, tercio de fructibus, quarto de oleribus, quinto de radicibus ut porris et aliis. Consequenter dicendum est de carnibus, piscibus, ovis, lacte, vino et aqua et sic discurrendo singula. Et scias quod non intendo discurrere singula de diversitate cibalium nisi de eis quantum habent a naturis specialibus ipsorum, quia diversitates quas recipiunt alienas, ut a continente, aut terra, aut motu, aut tempore, aut alimentis, aut artificio et preparacione, scies per ea que dicta sunt de naturis causarum salubrium, quia unumquodque agit per vim activam propriam et ideo alterat secundum exhigenciam passionis, sicut apparet quod omnia terre nascencia et eciam alia nata nutrita in terra humida et aere humido tremidiora sunt, quam que nascuntur in siccis. Ideo eciam pisces stagnorum et lacuum humidiores et grossioris nutrimenti sunt quam que in aquis currentibus, claris, lapidosis, aut mari nascuntur. Alia eciam continuancia motum et exercicium quantum est ex hec calidiora aut ad minus sicciora quam que in quiete vivunt. Patet eciam cuncta vivencia vetustate dessicari, ideo que habent naturaliter superfluam humiditatem meliora sunt in senectute quam in iuventute, sicut apparet universaliter de piscibus, porcis, ovibus. Que vero sunt naturaliter sicca meliora sunt in iuventute ut sunt eduli, columbi, vituli. Alimenta (**fol. 44v b**) eciam transmutant complexiones nutritorum, quia nutrita ex humidis humidiora sunt, ex siccis vero sicciora. Ex artificiis sunt autem et modus preparandi et condiendi trasmutantur multum nature ciborum secundum virtutem instrumentorum artificis preparantis, nam que in aqua coquuntur, humidiora sunt saltim extraneo humore. Que vero in igne assantur exterius sicciora sunt, interius vero humidiora. Que vero in pastillis coquuntur, humidiora et viscosiora sunt, cum non egressa fuerit naturalis humoris et incisa propter quod acuta et incidencia communiter talibus admiscentur. Et universaliter ingeniandus est modus preparandi et condiendi cibaria correccius qualitatum inhobediencium digescioni. Et secundum recipientis exhigenciam transformas nutrimenta, sicut enim viscosis admiscenda sunt incidencia, sic frigidis calida et humida siccis et ita de aliis, si tamen solam nutricionem querimus. Nam si qualitatibus cibalium lapsus intendamus corigere, secus erit tunc enim dabuntur cibi oposite qualitatis. Verumtamen de carnibus universaliter scias quod earum mora diuturna post occisionem ante quam coquantur reddit

eas teneriores, sapidiores et digestibiliores, cum earum viscositas et grossicies seu duricies
35 maturetur et fumalis evaporacio secludatur. Et quamvis in humidis carnibus sufficit minor mora, in siccis tamen requiritur diuturnior ut apparet in leporibus, perdicibus et silvestris cunctis. Et per ea que dicta sunt de extrinseca transmutacione et diversitate ciborum provectus sufficienter intelligat sic esse proporcionaliter in ceteris non expressis. Et nunc redeo ad ostendendum naturas proprias ciborum ut promisi.

BIBLIOTECA VIRTUAL MIGUEL DE CERVANTES

CAPITVLVM SECVNDVM DE NATVRA GRANORVM PANIFICVM

<**T**>riticum temperato vicinum existit licet caliditate et humiditate parum atineat. Et panis ex eo laudabilior ceteris est et meliorem sanguinem generat. Pultes enim ex eo et crispille et ipsum granum elixum, cibus est viscosus et opilativus eciam[1] plus quam pultes ordei vel avene et orobi, licet eius panis sit melior. Quia decoccio et fermentacio humiditatem et viscositatem tritici temperatum et panis efficit temperatus. Et quamvis panis mundus a furfure sit amplioris nutrimenti cum furfure tamen est facilioris digescionis et facilioris exitus.

<**O**>rdeum frigidum et siccum est in primo gradu, panis eius exsiccat et carnes minuit et sanguinem siccum quasi melancolicum generat, licet pultes ex eo vel granum ipsum elixum, quod ordeatum dicitur, sit cibus laudabilior quam ex ceteris granis fiunt maxime corporibus calidis.

<**A**>vena est similis ordeo quamvis parum frigidior et siccior et durioris digescionis et (**fol. 45r a**) grossioris et inflamacioris nutrimenti.

<**S**>iligo frigida et humida, panis eius frigidior et humidior et minoris nutrimenti et magis ventosus est quam panis tritici, grossiorem et viscosiorem sanguinem generans.

<**S**>pelta alica idem vicina est ordeo, eius panis est facilis digescionis et laudabilis nutrimenti, licet ad frigiditatem et siccitatem parum declinet.

<**M**>illium frigidum et siccum est magis quam spelta, minus nutrit ceteris granis et illaudabilem sanguinem generat, corpus demacerat et ventrem stringit. Millium autem assatum resolutivam habet virtutem.

<**P**>anisium vicinum est millio, magis tamen eo ventrem stringit et deterioris est nutrimenti.

[1] *Post* eciam *scr. et post del.* pultes.

CAPITVLVM TERCIVM DE NATVRA LEGVMINVM

<**G**>enus leguminum est[1] universaliter ventosum, licet secundum magis et minus. Et quamvis vis et decoccio leguminum habent vim nitrosam, incisivam, lavativam et diureticam, substancia tamen earum post decoccionem remanet terrestris et stiptica et ventosa. Quare expedit si comedantur ut eorum malicia quantum possibile fuerit corrigatur.

<**F**>abe temperamento apropinquant, licet frigiditati parum atineant, multum inflat, opilaciones generat, aposisma eorum guttur lenit. Virides fabe crudos humores et flegmaticos generant in stomacho et intestinis.

<**C**>icer calidum et humidum est, inflat, sperma augmentat, multum nutrit. Album vero cicer melioris est substancie et nutrimenti quam rubeum vel niger, sed nigrorum et rubeorum decoccio magis est diuretica et lavativa quam alborum et quam leguminum ceterorum. Pisci eciam multum sunt conformia ciceribus.

<**L**>upini calidi et sicci sunt in secundo gradu, grossi sunt et ad digerendum duri, magis conferunt via medicine quam cibi, abstringunt enim fortiter et extenuant urinam et menstrua provocant, aborsum faciunt, lumbricos expellunt, emoroydarum ora aperiunt.

<**O**>robum calidum in primo sicut in secundo, mundificativum est, collativum et aperitivum, ventrem flegmaticum movet, urinam et menstrua provocat, epaticis, ydropicis valet quia opilaciones aperit. Farina eius cum melle emplastrata cutem mundificat et lentigines removet et morsui canis rabidi valet emplastrata cum vino.

(**fol. 45r b**) <**F**>azeoli calidi et humidi in secundo inflant et impinguant corpus, urinam et menstrua provocant, ventrem mollificant, vertiginem tamen capitis faciunt.

[1] vel: est *coni.*

CAPITVLVM QVARTVM DE NATVRA FRVCTVVM

<**E**>t de fructibus scias quod eorum usus non convenit temperato corpori via cibi, sed pocius medicine. Quia nutrimentum ex eis generatum est disproporcionatum humane complexioni et cito putrefactibile sed via medicine multipliciter conferunt, sicut usus fructuum frigidorum et humidorum temperat fervorem sanguinis, estuacionem cordis et stomachi et epatis mitigat et sompnum provocat, ubi siccitate temporis. Et usus acetosorum frangit calidarum acumen. Et sicut fructus stiptici et pontici ante cibis sumpti ventrem stringunt, sic post cibum comprimendo laxant. Et quia fructus diversi, diversas vires habent, quibus corpus humanum a futuris disposicionibus preservant et a presentibus liberant, idcirco singulorum naturas breviter declarabo.

<**F**>icus calida et humida in primo gradu, sicca vero calidior et siccior est quam recens. Et scias quod ficus nutribilior est et melius nutrimentum generat quam ceteri fructus, verumtamen in corporibus calidis multiplicat coleram. Ficcus ventrem movet, screatum adiuvat, apostemata maturat, pediculos generat et in stomacho sordido putrefit cito, sed mundum bene nutrit.

<**V**>va alia est acerba, alia matura et dulcis, et hec est calida et humida, que multum vicina est in complexione et virtute ficui. Sed uva que acetosa frigida est in tercio et sicca in secundo, secundum succum et pontica est, propter quas vires talis extingit, sitim auffert, coleram reprimit, vomitum et ventrem stringit.

<**M**>ora dulcia temperata sunt in calido, in stomacho faciunt fastidium, sed acetosa frigida sunt ventrem movent et coleram et sanguinem reprimunt.

<**P**>ersica frigida et humida in secundo, quelibet ardenti stomacho conferunt, dure tamen descendunt atque in sanguinem tarde convertuntur, usus earum nimius febres flegmaticas generat, ad sanandum duras.

<**M**>espula frigida sunt et sicca, stomachum confortant, colericum ventrem stringunt. Quia stiptice aut pontice sunt ante maturitatem dure (**fol. 45v a**) et grossum et salsum chimum generant.

<**A**>migdala dulcia calida sunt, sed humida in medio primi gradus que, licet lenitatem gutturis faciant, graves tamen exhistunt et diu in stomacho morantur, opilaciones aperiunt, ardorem urine mitigant, cum zuccaro comeste sperma augent.

<**A**>migdala amara calida sunt et sicca, magis opilaciones aperiunt, humores flegmaticos incidunt in pectore et pulmone.

<**N**>uces calida sunt et sicca, stomachum, capud et visum offendunt et solum a venenositate piscium tuentur.

<**A**>velane minus sunt nucibus calide et magis stiptice, parum epar confortant sua proprietate sed stomacho nocent et capiti.

<**F**>istici efficaciter proficiunt epati frigido et stomachum ceteris minus offendunt sed capiti nocent, pulmonem mundificant.

<**P**>inee calide et sicce in primo, stomacho nocent sed paraliticis et habentibus tremorem conferunt et habentibus screatum saniosum in pectore et sperma augent.

<**I**>uiube calide et humide in primo, conferunt gutture et pectori, tarde digeruntur et stomacho nocent.

<**M**>irtilli frigidi et sicci, stiptici sunt cum aliqua dulcedine, fluxum stringunt et pulmonis screatum iuvant.

De multis autem aliis fructibus dictum est supra, in capitulis simplicium medicinarum et de oleribus et radicibus, quare pertranseo.

PUBLICACIÓN VIRTUAL
MIGUEL DE CERVANTES

CAPITVLVM QVINTVM DE NATVRA CARNIVM ET PRIMO DE CARNIBVS

<**D**>e carnibus dicam naturales complexiones secundum earum naturas specificas, sed referendo ad se invicem membra. Et scias quod licet caro universaliter omnibus nutrientibus vehemencius nutrat, tamen in quantitate et bonitate nutrimenti carnes diversorum animalium ad se invicem multipliciter diversantur; hoc universale: quod masculina calidiora et sicciora sunt femellis in eadem specie et si silvestria sicciora domesticis. Et castrata animalia vicina sunt femellis in humiditate sed ipsis calidiora sunt et digestibiliora.

<**C**>aro bovina frigida et sicca et, quamvis in lactencia et iuventute, propter humiditatem etatis naturalis siccitas temperetur (**fol. 45v b**) et nutrimentum generat bonum, tamen, quando antiquatur, deteriora, et grossum et melancolicum sanguinem generat, difficulter digeritur tardeque dissolvitur.

<**C**>ervina caro melancolica est et dura ad digerendum et melior est in iuventute quam in senectute propter siccitatem complexionis.

<**P**>orcina caro flegmatica est et viscosa, dure digeritur, multum tamen nutrit si digeratur, melior est in fine iuventutis quam in decrepitate aut etatibus precedentibus quando ymo porcellus lactans viscosisimus et valde flegmaticus et cito putrefactibilis est.

<**M**>utonina caro calida et humida est et in etate media bonum et laudabilem sanguinem generat et multum nutrit, velociter digeritur, in lactancia autem nimis est humida et viscosa, in senio nimis dura.

<**C**>aprina caro frigida est et sicca et melancolica, dura ad digerendum, melancolicam generans sanguinem et peyor masculus quam femella in lactencia cum humiditate etatis generat bonum nutrimentum et faciliter digeritur et colericis conveniencior est quam mutonina.

<**L**>eporina caro grossum et siccum generat sanguinem et melancolie generativa est.

<**C**>aro galine calida et humida est temperate bonam sanguinem generat et cito digeritur et maxime in iuventute. Et capo melior est.

<**C**>aro perdicis siccior est quam galline, bonum eciam sanguinem generat quamvis aliqualiter siccum.

<**C**>olumbi eciam vehementis sunt caliditatis, sanguinem inflamant, cito febricitare faciunt, senibus et frigidis conferunt, maxime pulli eorum, quare antiquati dure sunt digescionis.

<**C**>aro passeris calidissima est luxuriam commovens.

<**S**>tarynia caro omni carne avium melior est, levior est et subtilis nutrimenti.

<**C**>aro conturnicis temperate est complexionis, boni nutrimenti et paucarum superfluitatum.[1]

<**C**>aro anatis et communiter omnium avium degencium in aquis, grossum et viscossum sanguinem generat et plures habet superfluitates.

<**C**>aro avium parvorum in aere degencium calida et sicca est et quanto magis participat de rubedine et nigredine tanto calidior, atque sanguini melancolico plus aproximare videtur.

<**C**>aro alaude que pileata dicitur ventrem stringit, cuius vis ventrem fluere facit.

<**C**>aro turturis est sicce complexionis et ventrem stringit.

(**fol. 46r a**) Et sicut in carnibus est multa complexionalis diversitas,[2] propter diversitatem animalium, sic eciam in carnibus eiusdem animalis est magna complexionalis distinccio propter eterogenitatem membrorum, nam cerebrum et medulla inter membra humidissima sunt. Medulla tamen ossium saporosior est quam spondilium et multum nutrit, sed fastidium facit. Et quia distemperata est in humiditate, apparet quod non est sumenda de animalibus humidis grossam humiditatem habentibus, sed de siccis ut bobus. Cor est calide et sicce complexionis, grossi nutrimenti et tarde digeritur. Epar calidum et humidum tarde digeritur et grave existit. Et inter alios epar galline melius est et capreti. Renes tarde digeruntur, parum nutriunt, malum sanguinem generant. Splen tarde digeritur, sanguinem generat melancolicum, stomacho tamen confert sed cito saciat. Splen autem porcinus ceteris melior est quare animalis complexio a complexione melancolica multum distat. Pulmo tarde digeritur, parum nutrit. Venter tarde digeritur, parum nutrit et sanguinem generat flegmaticum, quia frigidus est. Caro sine pinguedine que rubea est, siccum sanguinem generat, paucas habet superfluitates. Caro pinguis sanguinem humidum generat et multas habet superfluitates. Cutis sanguinem generat frigidum et viscosum et opilacionem facit. Pedes eciam generant viscosum sanguinem. Et atende quod membra sicca meliora sunt de animalibus humidis et humida meliora de siccis. Caro gruis grossa est tarde digeritur et sanguinem generat melancolicum.

---

[1] superfluitatem: superfluitatum *corr. ego.*

[2] *Ante* diversitas *scr. et post. del.* qualitas.

CAPITVLVM SEXTVM DE NATVRA PISCIVM

<**P**>isces universaliter frigidi sunt et humidi sanguinem generantes flegmaticum et viscosum et diucius digeruntur et in stomacho longam faciunt moram et sitim generant, corpus humectant lac et sperma augent, idcirco mali sunt frigidas complexiones habentibus. Et quibus frigide accidunt egritudines, colericis autem magis conferunt. Et inter pisces meliores sunt marini, deinde fluviales ex fluviis petrosis, arenosis et curentibus. Lacuales autem et stagnales mali sunt putrefactibiles et viscosi. Pisces eciam scamosi meliores sunt non scamosis. Et undecunque sint illi, elligendi sunt quorum caro non est viscosa neque multum grossa nec gravem habens odorem nec cito putrefiens nec ex malis nutrimentis nutrit, contrarii autem istis mali sunt et respuendi.

BIBLIOTECA VIRTUAL MIGUEL DE CERVANTES

CAPITVLVM SEPTIMVM DE NATVRA OVORVM

<**O**>va duplicem habent substanciam: vitellum et albuginem, vitellus temperate complexionis est, multi nutrimenti et boni cito digestibile, sperma (**fol. 46r b**) auget. Album vero factum et viscosum dure digeritur. Et inter ova meliora sunt galline et perdicis, deinde ova ceterarum avium temperate complexionis dum tamen fuerint aves iuvenes et bene carnose. Et ova recenter nata meliora sunt ovis que diuturnam moram in aere contraxerunt. Et in ovis cavendum est ne per decoccionem indurentur, quare eciam dura sunt ad digerendum.

BIBLIOTECA VIRTUAL MIGUEL DE CERVANTES

CAPITVLVM OCTAVVM DE NATVRA LACTIS ET CASEORVM

<**L**>ac recenter mulsum temperamento vicinum existit, licet frigitati et humiditati parum aproximet. Lac corpus humectat et impinguat et cito digeritur et sperma auget, ptisicis et ethicis et consumptis multum conveniens est. Et quia est cito convertibile et in fumum resolubile non convenit acute febricitantibus nec habentibus dolorem capitis nec habentibus stomachum et nutritiva sordida et immunda. Et diversificatur lac secundum speciem animalis et eius etatem et nutrimentum et secundum tempus parturicionis. Et quia substancia lactis etrogenea est et composita ex tribus substanciis cito distinguibilibus si ex substancia caseali frigida et sicca stiptica et terestri et ex substancia butirosa calida et humida unctuosa et lenitiva.

Et ex substancia serosa calida et sicca vitrosa et lavativa patet illud lac esse melius et temperancius in quo hee tres substancie proporcionabilibus commiscentur, quale est lac mulieris, deinde lac asine deinde caprinum. Hec enim omnia subtilia sunt et ptisicis conveniencia. Lac autem vaccinum grossum est valde impinguari volentibus conveniens est. Ovinum autem lac plures quam aliud procurat superfluitates. El lac animalium iuvenum alimentis temperatis nutritorum non multum partui proximum neque distans melius est quam oppositum. Caseus recens frigidus est et grossus, antiquatus vero et induratus et sapore acutus calidus est et sitim facit, dure digeritur et grossum et viscosum nutrimentum generat neque debet comedi nisi via medicine post comescionem in parva quantitate, quia os stomachi coroborat sacietatem nimiam et fastidium ab unctuosis nutrientibus genitam auffert. Caseus tamen pinguis et butirosus non multum antiquus nutritivus et impinguativus est sed viscosum sanguinem generat.

CAPITVLVM NONVM DE NATVRA VINORVM

Vinum temperate sumptum secundum naturam, etatem, tempus, regionem et consuetudinem, digescionem confortat, opilatos aperit, (**fol. 46v a**) laudabilem sanguinem generat, faciliter convertitur, libidinem[1] augmentat, animam exilarat et mentales acciones clarificat et illustrat. Excessive autem et indebite sumptum opposita hiis operatur. Epar enim et cerebrum et nervos ledit, tremorem, spasmum et paralisim et appoplexiam et mortem subitaneam generat aliquando. Et licet ut plurimum vinum corpus calefacit et in sanguinem et spiritus faciliter convertatur. Vina tamen diversarum naturarum et complexionum reperiuntur non solum in diversis regionibus sed eciam in eadem, sicut apparet ex substanciis saporibus et coloribus eorundem. Quoniam vina rubea, rosea, ruffa et aurea cum acuto sapore et substancia mediocri calidissima sunt, grossa vero et dulcia post ipsa sunt calida sed tamen opilativa et inflamativa et nocent epaticis et opilatis in nutritivis, sed pulmonem et screatum adiuvant. Alba vero vina cum subtili substancia minus calida sunt predictis. Et venas cicius penetrant et sudorem magis provocant et urinam. Et cicius de stomacho eiciuntur. Et si talia fuerint cum sapore viridi vel acerbo ad frigiditatem declinant. Vinum autem ponticum terestre est et stringit ventrem et intestina colerica confortat et calorem reprimit. Preterea vinum diversificatur secundum tempus sue novitatis et antiquitatis. Quare quanto magis antiquatur, magis subtiliatur, depuratur, acuitur et calefit.[2] Recens autem vinum frigidum et humidum est quam antiquum et nutribilius, malos tamen generat humores et inordinata sompnia, ventositatem et inflacionem stomachi et intestinorum. Et inter vina que magis conferunt corporibus temperatis sunt vina rubea clara cum subtili substancia et sapore amicabili et non excessivo debili non indigente admixcione aque, hec enim plus valent per se quam forcia cum admixcione aque. Sed lapsis corporibus diversa conferunt secundum exhigenciam lapsus.

[1] libidem: libidinem *corr. ego.*
[2] *Primo* calefacit *scr. et post.* calefit *corr.*

25

CAPITVLVM DECIMVM DE NATVRA AQVARVM

<**A**>qua quamvis corpus non nutriat, nutrimentum tamen subtilians penetrare facit, et humores naturales in corpore conservat, ipsaque calorem imprimendo calefactis et calidam complexionem habentibus plus quam vinum confert super cibum accepta in quantitate decenti, stomachum coroborat et appetitum auget. Et forte eius usus conservat corpora saniora quam vinum et rarius paciencia putrefacciones et febres. Sunt experienciis, sumus certi. Et in regionibus vino carentibus habundantibus aquis (**fol. 46v b**) mundis,[1] quod est propter inordinatam assumpcionem vini et citam convertibilitatem ipsius. Quare quamvis vinum bonum debite et racionaliter sumptum supradicta[2] iuvamenta faciat et amphora inordinate[3] sumptum nocitivum est valde, faciliter enim ascendit et ledit nervos aut adhuritur et in fumositatem mutatur, propter quod difficile est ipsum corpori comensurare et propter inordinatam sitim et propter saporem vini allicientem gustum. Verumtamen de aquis illa melior est que fontanea est vehementer currens super terram mundam et arenosam et versus orientem[4] et septentrionem. Et clara est et munda et immunis ab omni alieno sapore malo et odore et colore. Et que levis est et cito calefit et infrigidatur. Aqua eciam pluvialis subtilis et bona est verumtamen cito putrefit, propter quod mala est illis qui cito febri incurrunt. Aqua eciam fluvialis de magno flumine fortiter currenti et per terram mundam transeunti ab altis montibus descendenti postea ista bona est. Aqua eciam cisterne munde bona est. Aqua vero stagnalis lacualis et stans grossa vel turbida mala est, opilaciones splenis et epatis generat, lapidem creant, febrem multiplicant et complexiones corumpunt. Aque vero non simplices sed mixcionem habentes arcius minerales aut plante immutant, sicut exigenciam eorum quorum receperint mixcionem, sicut aque sulphuree nervos calefaciunt et exsiccant et passionibus frigidis et humidis iuncturarum maxime et intestinorum proficiunt. Salse vero incidendo et mordicando, ventrem laxant flegmaticum. Ferree vero splenem atenuant. Aqua vero que super terram, ex qua fit es, transit, complexionem habentibus corruptam et in apparentibus pati lepram perutilis comprobatur. Et hec que dicta sunt de naturis complexionatorum sufficiant.

---

[1] *Ante* mundis *scr. et post del.* mediis.
[2] *Post* supradicta *scr. et post del.* vulnera.
[3] *Ante* inordinate *scr. et post. del* immoderate.
[4] origentem: orientem *corr. ego.*

Pars secunda in qua describitur modus operandi. Habet solum sex tractatus et in primo fit eius descripcio generalis et habet IX capitula

CAPITVLVM PRIMVM DE REGVLIS REGIMINIS CONSERVATIVI

<**R**>estant nunc modi operandi huius artis descripcio cuius operacio, ut prius dicebatur, consistit in conservacione sanitatis aut curacione egritudinis. Et quamvis regimen medici circa totam latitudinem sanitatis dicatur universaliter conservacio, specialiter tamen regimem circa perfectam sanitatem dicitur absolute conservacio, circa sanitatem autem lapsam dicitur conservacio cum permutacione. Et conservatur aut restituitur artificialiter sanitas cum recta aplicacione instrumentorum huius artificis quorum virtus superius est expressa comprehensaque sub 6 generibus causarum salubrium que sunt continens, exercicium et cetera. Quorum usus (**fol. 47r a**) conveniens conservat sanitatem et auget, disconveniens vero corrumpit et minuit. Et sanitas optima conservatur cum equalitate et temperancia causarum salubrium non elongancium corpus perfecte sanum a sua naturali disposicione. Temperies autem est in continuitate, quando non facit corpus rigere vel sudare aut aliqua sui potencia atemperata complexione mutari. Exercicium eciam amitit temperiem cum incipit fatigare. Et perfeccio digescionis et modus proporcionalis egescionis secundum quantitatem et qualitatem asumptorum ostendit temperiem in cibalibus. Et ipse naturalis appetitus corporis perfecte sani mensurat ista et sopnum et vigiliam. Et tale corpus eciam abstinere debet ab intemperancia omnium anime passionum, sicut ira, tristicia, gaudii, furoris et cetera in istis enim et in ceteris calidis salubribus distemperatis in similia discrasia et gradu simili. Sed si permutetur ad melius causis contrariis, indiget fortibus aut debilibus secundum magnitudinem lapsus ita tamen quod paulatina fiat transmutacio, quia subita mutacio ledit. Et neutra corpora et que egritudini vicinantur semper cum previsione et permutacione regantur.

CAPITVLVM SECVNDVM DE REGVLIS REGIMINIS CVRATIVI IN GENERALI

Regimen autem curativum quod egro corpori convenit semper fit cum causis morbo contrariis in vigore. Et qui sufficienter cognoverit naturas corporum tam specificas quam individuales et species morborum et diversitates earum et virtutes instrumentorum, sicut superius dictum est, sciet sanabili corpori utilia ministrare. Sed ut clarior sit, doctrina exprimatur in sequentibus. Modus et ars lapsus cuiuslibet correctivus, incipientes a corporibus regulis descendemus ad speciales regulas seriatim. Scias ergo quod prior intencio in correccione lapsuum est abscisio causarum imprimencium, et secunda relictarum impressionum correccio. Et ideo in curacione cuiuslibet membri convenit totum corpus convenienter rectificare, quia membra singula mutuo gubernantur. Attende ergo ut cognoscas perfecte morbum et causas eius nam ex hoc scies qualitatem et quantitatem cause salubris. Vide ergo si morbus est simplex aut compositus, si condicionalis aut complexionalis, si universalis aut particularis et in quo membro. Et vide que sint cause eius primitive antecedentes et coniuncte quas abicias iuxta posse. Species enim egritudinis oportet qualitatem medicaminis quia contrarium sibi requiritur. Et simplici morbo simplex medicina debetur, et composito composita. Quantitatem autem medicaminis ostendunt egritudines, quantitas et natura membri et adiacencia sibi. (**fol. 47r b**) Quia fortis morbus exhigit fortem medicinam et debilis debilem, ostendencia autem quantitatem medicaminum ex parte nature membri sunt quatuor, scilicet complexio membri et curacio eius et situs et virtus ipsius. Quia terminus naturalis complexionis est vicium lapsus et elongacionis egritudinalis qui secundum quod maior vel minor est indiget forciori vel debiliori medicamine. Membra eciam et corpora solida et dure compositis forcioribus indigent medicinis quam rara, mollia et tenera. Et situs membri ostendunt per colliganciam declinacionem meedicine ab uno membro ad aliud et eorum comparacionem mutuam et per quam perfecte fiant evacuaciones et distracciones a membris singulis et per propinquitatem et elongacionem ostendit quantitatem medicaminis. Quia membrum in superficie positum vel viis propinquum ut stomachus exhigit debilius medicamen quam distans membrum ut splen cum virtus medicaminis diminuatur in via. Et membra eciam principalia et habencia operaciones corporales et acuitatem sensus habencia exigunt remisius medicari quam opposita. Et cetera adiacencia istis quo faciunt in eleccione quantitatis cause salubris sunt etas, habitudo, consuetudo, tempus, regio, ars, virtus, forma, sexus et cetera. Ista enim in parte variari[1] faciunt quantitatem medicaminis quia sicut forcius medicamen sustinent uiri quam mulieres et iuvenes quam infantes aut decrepiti, et consueti quam insueti, sic similiter differunt estivus et yemalis, urbe rureque de gentes laboriosus et ociosus et sic de aliis. Morbus eciam idem diversis sui temporibus diversis medicaminibus indiget. Sicut apostema in principio indiget repercussivis, in augmento resolutivis cum repercussione, in statu maturativis, in declinacione mundificativis, et in cura cuiuslibet lapsus

[1] *Ante* variari *scr. et post. del.* inferiori.

elligenda sunt comodiora et securiora medicina licet sunt tardioris effectus. Et comodiora sunt que a tota specie operantur quam que complexionibus operantur. Et securiores sunt medicine cibales quam pure medicine. Et medicine saporifere et amicabile quam orribiles. Et ubi prime sufficiunt non procedatur ad alias ubi sufficienter sufficit non fiat composicio. Et si necessarium sit composicioni ex paucioribus, quantum possibile fuerit, componatur. Verumtamen necessitas componendi surgit aut ex parte morbi aut membri aut medicine, nam pluralitas morborum aut contrarietas cause ad morbum vel accidentis ad eum cogit componere (**fol. 47v a**) medicinas. Similiter ut medicina ducatur ad membrum distans aut penetret in compactum aut si communis est pluribus ut ad unum determinetur aut adhereat una res alii sociatur. Ex parte medicine fit eciam quandoque composicio, ne virtus medicine corpori necessaria ledat virtutem membri nobilis aut membri patibilis vel acuti sensus ne horribilitatem aut aliqua mala qualitate ledat membra, aut ut non cito pereat virtus eius aut eius qualitas repressa sit utilior quam intensa. Istis enim causis fit admixcio medicine. Et quia impressiones agencium variantur multipliciter propter diversitatem recipiencium, considerandi sunt vigilancius eius omnes effectus tam proprii quam accidentales. Cuiuscumque cause salubris generorum diversitas, quamvis multipliciter sit ex parte ipsius. Multiplicior tamen est propter diversitatem corporum sanabilium, quia recipiens receptum variat secundum eius naturam. In qualibet ergo medicina applicanda considerentur eius vires singulis. Qui si fuerit necessarie proposito aplicentur, nisi fuerint prohibencia forciora. Nam quamvis corporalis disposicio corrigenda exhigat talem causam salubrem, nequaquam administrabitur, si fuit aliquod prohibens forcius, quod si ostenderit maius nocumentum sequi ex aplicacione quam iuvamentum, sed si fuit debile prohibens aut corrigibile non omnino prohibebis, sed variacionem aliquam in opere[2] faciat, verbi gracia, si occurrat operi puer septennis plectoricus ex sanguine, hic enim morbus exigit flebotomiam fieri, sed etas prohibet. Et quia etas est forte prohibens et incorrigibile, cessabitur a flebotomia. Sed si occurrat operi plectoricus medie etatis in diebus fortis etatis caloris aut frigoris, corriget medicus distemperanciam aeris quantum poterit. Et propter eam non cessabis omnino a flebotomia. Sed in vicibus evacuendi et quantitate evacuacionis variabis ab eo quod morbus exigebat. Et ita eciam consideretur in aliis prohibentibus. Lapsus enim egritudinales exhigunt tales aut tales causas salubres, cetera enim operi occurrencia sunt, sicut res naturales aut non naturales vel contra naturam eas prohibent aut permitunt. Et medicus ad latus utilioris declinare debet et operari secundum exigenciam testimonii forcioris. Et quia virtus infirmi morbos curat agens principale, et medicus solum (**fol. 47v b**) est minister, idcirco dexter occulus medici dirigendus est ad virtutem custodiendam, et sinister ad morbum et causam eius et accidencia removenda. Et ubi apparuerit notabilis casus eius, confortet eam cum cibis aut aliis, quamvis sua confortacio morbum augeat vel causam eius sicut cibatur febris tempore paroxismi virtutem prosternentis. Quapropter naturalis ordo curandi quandoque

[2] *Ante* opere *scr. et post. del.* corpore faciat.

pervertitur, cum secundum ordinem naturalem prius obviandum sit causis imprimentibus et
75 tandem impressionibus derelictis quandoque tamen cum impressiones derelicte,[3] ut accidencia morbi et dolor vel ipse morbus, ut nimius ardor febrilis notabilibus subpeditaverit virtutem. Eciam prima intencio circa eas removendas, eciam quamvis earum curacio causam morbi augeat, si non possit aliter fieri, ut in dolore colico forti narcotica ministramus.

BIBLIOTECA VIRTUAL MIGUEL DE CERVANTES

[3] *Primo scr.* derelicte *et post. del.* re.

CAPITVLVM TERCIVM DE REGVLIS REGIMINIS CVRATIVI MALE COMPLEXIONIS SINE MATERIA

Et postquam dixi aliquas regulas directas in regimine curativo universaliter, hic magis specialiter ostendam aliquas regulas magis proprias regiminis curativi cuiuslibet speciei morborum. Et primo complexionalium, secundo composicionalium, tercio communium. Et quia morbus complexionalis aliquis est sine humoris vicio est aliquis cum vicio humorali, sciendum est quod omnis morbus complexionalis sine materia indiget tantum alterativis. Sed si fit cum materia indiget primo exclusione humoris peccantis et tandem alteracione male complexionis derelicte.

Male autem complexioni, si sit parva, potest adequari vis alterantis medicine. Sed in nulla intensa discrasia nec eciam in supercalefaccione aut exsiccacione membrorum debet adequari virtus alterantis medicine nisi virtus sit fortis et membra sint solida, ymo in omni discrasia inveterata et maxime membrorum principalium debet fieri reduccio cum temperatis aut quasi. Et scias quod super humectata membra leviter exsiccantibus corigintur, desiccata autem difficulter humectantur. Et pacientes oppositas discrasias in interoribus membris leduntur faciliter a distincto usu contrariorum si sumantur interius, ideo temperata debent dari aut mixta contraria nam talia corpora cachochimia sunt. Et semper nocivior discrasia debet amplius impugnari et nocivior est illa que forcior est, aut est in nobili membro. Et scias quod omnis discrasia inveterata transit in habitum et respuit exstirpari.

Et nulla passio hereditaria est radicitus extirpabilis. Et ideo sufficit, ne pululet (**fol. 48r a**) inde deterius, convenienti regimine prohibere. Et langor diuturnus peregrinacionibus aut loci mutacione fugatur. Et morbi diuturni et humores cauteriis extirpantur aut termalibus aquis. Quocumque regimine paciens emendatur, eodem proporcionabiliter observato, consequitur possibilem sanitatem. Et quanto egritudo minuitur, tanto minus forte medicamen membro vel corpori est aplicandum.

CAPITVLVM QVARTVM DE REGVLIS REGIMINIS CVRATIVI MALE COMPLEXIONIS CVM MATERIA

<**E**>vacuacio autem humoris peccantis variatur secundum speciem et locum eius, quia colera, flegma et melancolia existentes in concavitatibus viscerum aut in venis mediis educuntur caterticis, maxime per vomitum et secessum aut per alium exitum breviorem aut flegma capitis per nares et palatum et cetera. Sanguis autem immoderatus venarum incisione aut naturali fluxu minuitur. Humores autem superficiales et intercutanei sudoribus, ventosis, sanguisugis, scarificacionibus educuntur. Et cum contingit proporcionaliter equalis excessus sanguinis et aliorum humorum debet precedere flebotomia farmaciam. Sed cum est singularis excessus alterius humoris a sanguine super excessum sanguinis proporcionaliter diminuatur ille humor per farmaciam et sequatur flebotomia. Et evacuacio ministrantis debet precedere evacuacionem illius cui ministratur, sicut flebotomia aut farmacia ventosacionem. Et similiter universales evacuaciones particularibus premitantur, nisi particularis ordinetur ad tollendum prohibens, sicut clistere precedit flebotomiam, quia constipacionem removet. Et dicam primo de evacuacione que fit per flebotomiam et ventosas, secundo de ea que fit per farmaciam, deinde de clisteribus et aliis. Sed nota quod omnes secundum magis et minus tollerare possunt fluxum sanguinis, quidam enim vix tollerant duas lib., alii IV, alii VIII, nullus tamen tollerare potest 25 lib. Fluxus sanguinis rutilantis et splendidi inflammei, ut plurimum terminatur ad bonum; niger tamen et turbidi ad malum. Et hoc sive talis exeat a principio sive in fine. Item omnis fluxus sanguinis narium per dies pares malum. Item fluxus laudabilis non debet restringi et est superfluus quando inducit frigiditatem extremitatum corporis. Et extenuans est pessimus et infert mortem. Et nota quod flebotomia de brachiis multum nocet et impedit concepcionem. Philosophus. Item flebotomia de pedibus et manibus debet fieri post prandium, quia multum debilitat passionem et ad plus debet extrahi unum plenum ovum (**fol. 48r b**). Philosophus. Item nota quando non invenitur sophena, incisio debet accipi illa que est supra pollicem pedis. Et quando non invenitur exterior, debet accipi illa que est inter minorem digitum pedis et alium. Et si iste non invenitur, ponantur ventose in cavillis supra sophenas et post scarificetur locus et post iterato ponantur ventose bis vel ter vel secundum quod videbitur. Vnde periculosior est minor ventosa quam maior. Philosophus. Est igitur flebotomia incisio vene evacuans sanguinem et humores cum sanguine decurrentes in venis. Confert igitur flebotomia lapsis aut paratis labi in egritudines que ex habundancia vel malicia humorum quos ipsa evacuat generentur. Quamvis primis ad curacionem, secundis ad preservacionem et talia sunt corpora lapsa aut parata labi in apoplexiam ex sanguine vel aliorum humorum cum sanguine, optalmiam, squinanciam, flegmonem, sincopim, artheticam ex sanguine, sinochum et sinocham, epilensiam, melancoliam ex sanguine et sic de similibus sicut sunt corpora in quibus purgaciones sanguinis consuete per menstrua aut emoroydes et eciam remanserunt. Et confert eciam habentibus apostema calidum in interioribus ut pleureticis et cetera, et pacientibus casum et percussionem et habentibus aliquod interiorum

membrorum debile propter maliciam complexionis calide, quamvis in eis non sit multitudo sanguinis, propter timorem colleccionis; et propter hoc in parte flebotomantur omnes febricitantes, tam de cronica vel acuta in declinacione sue febris. Et per oppositum patet quod non confert flebotomia corporibus inanitis et sanguine carentibus. Et quia evacuacio debilitat virtutes, patet quod non confert corporibus debilibus aut debilitatis nec habentibus aliquod membrorum interiorum debile[1] propter discrasiam frigidam sic est cor, epar et stomachus et intestina et cetera. Timere enim in eis sincopim aut ydropisim aut indigescio aut fluxus ventris et cetera. Flebotomia eciam, quia vigere facit humorem, non convenit reumate molestatis nisi fierent de venis trahentibus ad oppositam partem, propter quod confert pleureticis et emothoicis ad sanguinem distrahendum.[2] Flebotomia eciam quia evacuat sanguinem qui calidus et humidus est, disponit corpus ad frigiditatem et siccitatem vel altero horum, ideo non convenit frigidis et siccis sed contrariis; quia tamen evacuat flegma mixtum cum sanguine, disponit sanguinem ad inflamacionem, (**fol. 48v a**) ideo non confert corporibus in quibus colera rubea dominatur, et pacientibus causones et tercianas fortes acutas maxime in principio morbi. Colera indigesta inflamat enim sanguinem et permiscet coleram cum sanguine, et quandoque facit de interpaulata continuam. In morbis tamen sanguineis, sicut in synocha et flegmone, potest fieri flebotomia in principio, licet in omni morbo securius fieret flebotomia et alia evacuacio, quando natura minus morbo gravatur, scilicet nisi casum in egritudinem aut post perfectam digescionem in declinacione morbi. In quantum autem flebotomia evacuat coleram mixtam cum sanguine, disponit sanguinem ad infrigidacionem et incrudacionem, non confert ergo egritudinibus ex frigidis humoribus generatis, quia incrudacionem et aquositates multiplicat. Ex quibus omnibus intelligitur quod in corporibus lapsis in quibus cum sanguine habundat flegma aut colera aut aquositas, non debet fieri flebotomia tempore indigescionis morbi, videlicet in principio et augmento, quoniam ebulicionem procurat colere aut incrudacionem flegmatis aut incursibilitatem aquositatis. In flebotomia eciam, quia evacuat per incisionem venarum, consideranda est diversitas venarum per quas talis evacuacio exercetur, quia diversarum venarum incisio diversa membra exhonerat. Diversitas autem venarum flebotomandarum est duplex, quia alia est secundum speciem, alia secundum numerum. Secundum speciem quia alie sunt vene pulsantes[3] alie quiete, pulsantes autem flebotomantur in passionibus causatis ex subtiliativo et calidissimo sanguine, noceret ergo corporibus pacientibus a contrariis causis. Diversitas autem numeralis que invenitur in venis tam pulsantibus quam quietis est manifesta. Et de unaquaque investiganda est per anothomiam eius origo, situs vel transitus ut sciatur ex quo membro quelibet vena direccius et securius evacuat. Et hic explicabitur quod inventum est per sapientes de venis que frequencius inciduntur. De pulsantibus sciendum quod quatuor

[1] debilem: debile *corr. ego.*
[2] *Ante* distrahendum *scr. et post del.* discurrendum.
[3] *Primo* pulsantiles *scr. et post corr.* pulsantes.

communiter inciduntur, scilicet due in manibus que proficiunt doloribus antiquis epatis et dyafragmatis spiritualiumque membrorum, dum tamen causetur ab humore in eis contento, quod cognoscit medicus per pulsacionem continuam que sentitur in loco doloris. Et due in timporibus quandoque aperiuntur et quandoque inscinduntur que proficiunt antiquo et calido reumati descendenti ad occulos et dolore emigraneo antiquo ex (**fol. 48v b**) humore simili. Quandoque eciam inciduntur due arterie que sunt post aures et similia operantur ut vene tymporum predicte. Venarum autem non pulsancium que frequenter inciduntur, quedam sunt in capite, quedam in collo, quedam in brachiis, quedam in tibiis et pedibus. Et earum que sunt in capite, una est in medio frontis cuius incisio confert dolori occipitis et frenesi et apostematibus calidis cerebri et occulorum. Cephalica prius minuta, si corpus fuerit plectoricum, intelligendo semper quod flebotomia confert dictis doloribus et dicendis, si causati fuerint ex eo humore quem flebotomia evacuat; aliter non. Et due inciduntur in timporibus et due in angulis occulorum domesticis, propter similes causas, nisi quod vene tymporum magis evacuant et conferunt emigranee et dolori occipitis et antiquis passionibus occulorum, sicut sunt lacrima, pannus, noctilupa, optalmia. Et alia est in sumitate nasi que confert gutte rosacee; et quatuor sunt in labiis que conferunt apostematibus et passionibus gingivarum et palati et labiorum. Et due que sunt sub lingua conferunt passionibus guturis, sicut est squinancia et uvula; vene autem que in collo inciduntur due sunt, que quidem vocantur arabice, que lateraliter secundum longum in collo proceduntur, sicut apparet in alte clamantibus que sanguinem evacuant a canna pulmonis et circumiacentibus partibus, ideo valent in principio lepre ad intercipiendum difficultatem hanelitus et raucedinem. Venarum que in manibus et pedibus inciduntur, una est in dorso manus inter digitum minimum et sibi proximum et quinque sunt in plicatura brachii, quarum tres principales sunt et due ramificantur ab istis, trium principalium superior dicitur cephalica, quia a capite et partibus super furculam pectoris direccius aliis evacuat. Et inferior dicitur basilica, quia a basi, scilicet ab epate oritur et evacuat a partibus inferioribus dyafragmatis. Tercia autem situatur in media istarum duarum et dicitur mediana vel cardiaca, quia a corde et a membris spiritualibus direccius aliis evacuat. Et ubi altera extremorum non invenitur ista potest aperiri. Quarta autem oritur a cephalica et dicitur funis brachii situaturque in parte silvestri brachii iuxta sumitatem cubiti et est vicaria cephalice. Quinta autem oritur a basilica que dicitur assellaris et est in parte brachii domestica inferiori iuxta cubitum et vicaria est basilice. Vena autem que est in dorso manus dicitur salvatica, ramus basilice et valet sicut ipsa, quia in dextero brachio vel manu aperitur pro passionibus epatis, in sinistra vero pro passionibus splenis. (**fol. 49r a**) Vene autem que inciduntur in tibiis et pedibus in hoc differunt, quia ille due que inciduntur in parte domestica quarum una est in tibia sub genu et alia sub cavilla pedis interioris que sophene dicuntur, evacuant principaliter a membris inferioribus anterioribus, ut a matrice, vesica, genitalibus et partibus interioribus coxarum et tibiarum. Alie vero due que sunt in parte silvestri oposite istis, que sciatice dicuntur, evacuant principaliter a membris

exterioribus, ut sunt renes et anche et partes exteriores et in passionibus istorum membrorum inferiorum; iste sunt aperiende, basilica tamen prius minuta, si corpus est plectoricum, quod intrinsecis, alias in crescentibus et brevibus morbis sepius convenit, in antiquis vero non oportet. Alia autem est in dorso pedis inter policem et sibi proximum que ramus est interioris sophene, cuius incisio multum valet in emoroydibus surdis, id est, non fluentibus et sedat dolorem parcium illarum.

<**E**>t postquam diximus utilitates flebotomie et diversitates venarum flebotomalium, dicemus nunc modum removendi prohibencia ipsam fieri que multa sunt, ut dictum est. Sunt enim ex parte rerum naturalium virtutis, debilitas complexionis, frigiditas humorum, grossicies et viscositas composicionis, raritas vel pinguositas nimia et etas puericie aut decrepitis et impregacio et cetera. Removeantur ergo et corrigantur ista prohibencia quantum possibile erit, antequam fiat flebotomia ut sic virtus confortetur. Complexio frigida calefiat; frigiditas et grossicies humorum subtiliantibus et incidentibus corrigatur et cetera de aliis. Ex parte vero rerum non naturalium prohibent eam aeris distemperancia in calide, frigide, humide et sicce, tenebrositate et cetera, exercicium laboriosum et inaniens, nova et proxima cibi assumpcio et crapula et superfluitas vigiliarum, constipacio aut aliena inanicio superflua ut fluxus ventris vel menstruorum et cetera. Hic enim non confert flebotomia, nisi ad divertendum materiam ad oppositum superfluitas accidencium anime exsiccancium corpus et coytus superfluus et ars superflue inhaniens et balneum nimis resolvens et in asuefaccio ad flebotomiam. Hec enim prohibencia, sicut possibile fuerit, corrigantur, ut temperetur aer cum contrariis suo lapsui, digeratur crapula, solvatur constipacio ventris clisteribus aut similibus et sic de ceteris. Ex parte vero rerum contra naturam prohibent flebotomiam morbus frigidus et siccus nimietas doloris ut in colica, subtilitas sensus oris stomachi et debilitas eius et eius preparacio ad suscepcionem colere rubee in ipso. Et si cum dolore acuto aut subtilitate sensus oris stomachi aut debilitate eius vel suscepcione colere sit aliqua disposicio egritudinalis exhigens flebotomiam corrigantur ista. Sedetur enim (**fol. 49r b**) dolor resolutivis aut si necesse fuerit narcoticis. Et habens subtilitatem sensus et debilitatem oris stomachi comedat ante flebotomiam bolum panis intinctum in aliquo succo acetoso stiptico ut est succus citoniorum macianorum, aqua rose syrupus mirtinus et cetera. Et recipiens coleram rubeam in stomacho vomat prius, deinde confortet stomachum stipticis ut dictum est. Iterum in principio morbi maxime diuturni non est facienda flebotomia nec aliqua evacuacio fortis, nisi materia sit furiosa, ut quia multa est aut maligna. Iterum eciam nec in die motus egritudinis. Quantitas autem sanguinis evacuandi mensuratur secundum fortitudinem virtutis et habundanciam sanguinis et magnitudinem necesitatis cum concordancia particularium supradictorum. Sed ut plurimum melior est multiplicacio numeri quam quantitatis, et in melancolicis et pronis ad sincopim cum flebotomatur fiat apoforesis et intercepcio fluxus. Et ubi est multus sanguis purus et timetur de virtute sedetur flebotomia, id est iteretur aut fiat apoforesis. Et cum fit saracio flebotomie in fortibus et audacibus, prima evacuacio fit maior.

In debilibus autem gradatim augmentetur. Et semper in materiis venenosis aut creticis debet fieri flebotomia per venas propinquiores membro, nisi sit nobile, sed si materia non sit cretica aut venenosa, flebotomandus est eger per venas longuinquiores membro unius dyametri vel multarum, si fuerit corpus plectoricum et materia fluens, sed cessante fluxu et morbo confirmato per venas propinquiores. Et in flebotomatis tempore frigido et habentibus sanguinem grossum faciendum est longum foramen et strictum in oppositis. Et electum tempus flebotomandi est ver et hora diei tercia, quamvis urgens necessitas non expectet electum tempus. Et caveat flebotomatus eadem die a sompno et a replecione cibi, ideo habentes sanguinem calidum et membra interiora calida debent sumere immediate post flebotomiam liquorem aliquem saporiferum et fervoris refrigerativum.

BIBLIOTECA VIRTUAL MIGUEL DE CERVANTES

CAPITVLVM QVINTVM DE EVACVACIONE CVM VENTOSIS ET SANGVISVGIS ET PRIMO

Et postquam diximus de evacuacione sanguinis venarum, dicam nunc de evacuacione intercutanei sanguinis, qui si fuerit vitrosus aut eruginosus aut purilentus, extrahatur ventosis, maxime si sit grossus aut profundus. Sed si magis fuerit superficialis aut (**fol. 49v a**) subtilis, extrahitur sanguisugis. Sed ubi sola cutis fuerit infecta pravo sanguine, sufficit scarificacio sola. Ventosacio autem aut fit sine scarificacione et tunc aut fit ad revocandum sanguinem effluentem, ut in fluxu menstruorum ponuntur sub mamillis. Aut ad rectificandum dislocacionem membri, sicut fit in dislocacione matricis, aut fit ad aducendum calorem membris infrigidantis, ut paraliticis, aut fit ad ebetandum sensum membri dolentis constringendo et divertendo sicut fit in colica, aut fit ut subversum membrum faciat emergere, ut fit in emoroydibus occultis. Aliquando autem fit ventosacio cum scarificacione ad extraxionem sanguinis intercutanei predicti et ad particularem extraxionem sanguinis faciendam. Loca autem in quibus ponuntur ventose cum scarificacione sunt ista, scilicet locus qui est in conviccione colli et capitis inter cornua capitis. Et hoc confert gravitati capitis et dolorem dencium et occulorum; ponuntur eciam super nucham in fine pupis, id est colli a parte superiori et conferunt passionibus faciei et impetigini. Et ponuntur sub mento, propter pustulas oris et gingivarum et dolor dencium. Et ponuntur inter spatulas, propter tremorem cordis ex replecione; ponuntur eciam in pulpis interioribus crurium, id est coxarum, propter antiquos dolores matricis et vesice et provocacionem menstruorum. Sanguisuge autem ponuntur super impetiguinem et ulcus malum antiquum, ubi est sanguis superficialis corruptus.

CAPITVLVM SEXTVM DE EVACVACIONE PER MEDICINAM LAXATIVAM. ET PRIMO DE MODO DEBITE EXHIBICIONIS

<**E**>t natura non deficiens inecesariis, genuit farmacias quibus dedit innatam vim exeducendi ex corpore humano chimos superfluos salubriter, cum debite fuerint aplicata, nam sumuntur quandoque interius in stomacho et purgant vomitu vel secessu et quandoque naribus immituntur et atrahunt a cerebro educuntque per viam nasi. Quandoque tamen in matrice aut intestinis ingeruntur clisteribus vel pessariis et per vias ingressus mundificant illa. Et quandoque eciam exterius applicantur et tunc ad se atrahunt nisi expulsiva membrorum fortis fuerit que chimum commotum per farmaciam inclinet ad exitum naturalem, verumtamen nunquam exterius aplicentur (**fol. 49v b**) si farmacandus voluit intrinsecam sumpcionem, quia membra quibus exterius aplicantur ut plurimum scabie aut apostematibus offenduntur. In farmaciarum autem debita ministracione requiruntur ex parte farmacie aliqua, et aliqua ex parte corporis farmacandi et ceterorum obviancium operi, quia ex parte farmacie requiritur, quod ipsa elligatur, in quolibet proposito idonea videlicet quod habeat proprietatem atrahendi peccantem humorem. Quia humor peccans qualitate vel quantitate debet evacuari et non aliter. Debet eciam farmacia preparari et eius malicia corigi sicut singulariter dictum est in tractatu de simplicibus medicinis et debet sub convenienti quantitate ministrari, sive detur in liquore sive in solida substancia. Et augmentetur eius dosis cum intenditur fortis evacuacio eradicativa in corporibus fortibus et dure compositis in quibus sunt humores grossi difficulter mobiles et educibiles a membris longinquis maxime temporibus et regionibus frigidis; et in horum oppositis minoratur. Ex parte vero farmacandi corporis requiritur primo humoris evacuandi digescio que si consistit in eius excessive subtilitatis ingrossacione aut in eius superflua grossiciei subtiliacione aut in ipsius viscositatis incisione, humor enim indigestus aut difficulter evacuabitur aut offendit membra per que transibit. Ymo si humor grossus fuerit, eius pars subtilior tantum evacuabitur et residua grossior indurabitur magis. Et ita nulla fortis evacuacio erradicativa humoris debet fieri ante digescionem humoris, nisi humor esset furiosus, hoc est mobilis et non quietus, in quo timetur maius nocumentum sequi ex eius inordinato motu quam ex eius anticipata evacuacione. Talis enim, maxime si subtilis fuerit, evacuatur non expectata digescione et in eo educcio et emendacio vicii simul sunt. Aliter enim preterquam isto casu expectetur digescio materie et declinacio morbi antequam fiat fortis evacuacio. Sed tamen evacuacio debilis et minorativa, que fit in clisteribus aut medicinis lenitivis, potest fieri in principiis morborum et ante digescionem perfectam humorum; per ipsam enim alleviatur natura et potencior reditur supra residuum. Requiritur eciam ex parte corporis farmacandi membrorum expulsionis conveniens aptitudo, ut secundum quod sit membrum expulsioni naturaliter ordinatum, sit eciam materiei expellende via reccior exhitus brevior. Et quod ad ipsum natura ordinata materiam faciat declinare per talem enim partem debet fieri evacuacio artis. Et aptentur eciam vie expulsionis cum aperiuntur, dilatantur et leniuntur, propter quod

farmacandus uti debet aliquis diebus ante evacuacionem cibis multis et diversis unctuosis et lenitivis ut retentiva membrorum sit liberalior, expulsiva potencior mobileque apcius ad movendum. Et requiritur eciam quod membra expulsionis lesa non sint taliter (**fol. 50r a**) quod transitus aliene materie lesionem non augmentat. Requiritur eciam ex parte farmacandi corporis virtutum ipsius constancia et fortitudo earum, quia enim debilitas evacuacionem fortem non sustineret, quia evacuacioni est annexus casus virtutis. Requiritur eciam in debita ministracione farmaciarum, preter illa que dicta sunt, ceterorum ocurrencium operi conveniens adaptacio, ut est temporis, etatis, habitudinis, consuetudinis et ceterorum oportunitas. Temporis dico tam morbi, quam animi, quam diei, quia in declinacione morborum fiunt evacuaciones fortes. Aliis autem temporibus non nisi debiles nisi tamen materia esset furiosa; ver eciam et autumpnus farmaciis conveniens est. Et non tempus magni frigoris vel caloris. Medicine eciam in solida substancia dantur de nocte, in liquore vero de mane, scilicet in aurora, in lecto, in media nocte. Et differtur prandium usque prefecerint acciones. Et vomitus est magis conveniens in estate quam yeme, et macilentis hominibus quam pinguosis, nisi fuerint ptisici, asmatici aut emoptoici; et homines quibus difficile est vomere et inconsueti ad vomitum, caveant a vomitu forti, in eis enim timetur ruptura vene. Vomitus enim temperatus stomachum purgat et meliorem efficit digescionem corporis, renovat et mundat capud et sensum alleviat et visum acuit et proficit egritudinibus cronicis sicut est ydropicia, lepra, arthetica, epilensia, stomatica, paralisis et ulcera mala antiqua et yctiricia et dolor renum et vesice. Ille enim ventris solucione indiget qui ventrem habet magnum et pinguem et gulosus est et comedit fructus et malos cibos et parum exercitatur. Qui autem dispositus est ad colicum et disintiriam, cum cautela solvatur. Et sicut antiqua replecio humoralis exigit farmacias, ut predictum est, quamvis nove replecioni sufficiat ut plurimum abstinencia et exercicium et dieta conveniens et cetere disposiciones predicte sumpciones farmaciarum permittant, sic earum contraria prohibeant. Ergo vacuitas et carencia humorum evacuacionem prohibent et debilitas virtutum et complexio calida et sicca aut frigida et sicca, et habitudo nimis extenuata aut nimis pinguis grossicies et viscositas nimia humorum, et viarum opilacio abstinencia et ars laboriosa, tempus et regio calida et sicca, et alia contraria hiisque in exhibicione purgacionis ut dictum est requiruntur. Et iam dixi nunc qualia corpora sunt quibus competit farmacia et quibus non, et quomodo debent regi et preparari ante purgacionem. Dicam consequenter regimen eorum, regimene purgacionis, et post et nocumenta que ex (**fol. 50r b**) catarticis veniunt et remedia contra ipsa. Farmacatus debet stare in aere temperato. Et si medicina sit debilis, prohibendus est sibi motus et sompnus antequam incipiat operari. Sed postquam incipiet operari, debet moveri et exercitari, quia melius operabitur. Sed si medicina sit fortis, dum tamen non sit venenosa ut elleborus et dyagridion, semper dormire bonum est ut melius ducatur medicina de potencia ad actum. Ex venenosis tamen lederentur spiritualia, ex vaporibus conclusis in sompno motus eciam iuvat ut plurimum farmaciam ad laxandum postquam inceperit operari. Farmacatus

eciam debet abstinere a cibo, nisi necesitas urgeat, donec perfecta fuerit operacio sua. Verumtamen si operacio catartici tarderetur nimis et intensa fames adesset aut timeretur adventus febris propter caliditatem et siccitatem stomachi vel multitudinem colere in eo, posset sumi aliquod refrigerans; post purgacionem autem sufficientem et completam, cuius signa sunt levitas pacientis et bona tollerancia et sitis vehemens et sompnus profundus, debet sompus invigilari, ut natura sedetur. Et post reficiendus est facilibus cibis stomachum, confortantibus calidis et incisivis, si flegma evacuatum fuerit. Acetosis autem et stipticis, si colera, et aromaticis utrinque. Secunda die post purgacionem potest intrare balneum ad excludendum reliquias nocivorum. Hec prohibent aliqui eo, quia humorum reliquie ad intra tractorum per farmaciam non sunt retrahendi. Et quamvis medicine secessive dentur de nocte aut de mane ieiuno stomacho, vomitive tamen medicine dantur securius post cibum et hora meridiei sit conveniencius vomitus. Et post sumpcionem medicine vomitive non est dormiendum nec quiescendum; et post vomitum completum debet os et facies lavari cum aceto et aqua tepida et debet multum tardari comescio, donec motus nausee sit quietus. Et post vomitum stomachus confortandus est stipticis aromaticis. Et post medicinam secessivam, tenendus est venter alimentis mediocriter laxus, ne novam procuret offensam constipacio fortis et repentina. Item discrasia membrorum post farmaciam maxime fortem nunquam corrigenda est excellenti alteracione.[1]

[1] alteracio: alteracione *corr. ego.*

CAPITVLVM SEPTIMVM DE CORRECCIONE NOCVMENTORVM MEDICINE ET CETERA

(**fol. 50v a**) <**E**>t scias quod nimia frequentacio farmaciarum, maxime in iuventute, corpus veterascere facit, licet eius usus sit utilis et necesarius quandoque crapulosis et cachocimicis, ut dictum est, predictis condicionibus observanti tam ex parte farmacie quam ex parte farmacati aut superveniencium, que nisi observentur infert plurima nocumenta. Quorum aliqua veniunt in hora purgacionis et aliqua post purgacionem hereditantur. Et prima causa sunt scilicet quod medicina movet et non expellit aut quia indebite et laboriose solvit aut quia solvit ultra quam oportet. Ista enim eveniunt aut propter convenienciam que est ex parte medicine ut quia est de genere malignarum vel quia non est bene et artificialiter preparata vel eveniunt propter inconvenienciam que est ex parte suscipientis vel quia est eorum qui prohibentur a farmacia aut quia non fuit ad suscepcionem farmacie dispositus vel apparatus, ut dictum est. Aut eveniunt propter inconvenienciam superveniencium, sicut est error in usu sex rerum non naturalium, ut predixi. Medicina autem solucionem non facit aut tarde quod est aut propter pororum angusciam et opilacionem aut propter corrupcionem medicine, aut propter debilitatem virtutis inoperantis in medicina aut propter temporis frigiditatem in quo casu callefiendus est paciens. In aliis autem casibus[1] ubi medicina solucionem non facit, et maxime si angusciam generat et estuacionem, studendum est ut educatur a corpore vomitu vel clisteri et rebus lubricare facientibus ipsam et potus aque frigide; confert potui medicinarum dissolvencium et acutarum et removet serositatem ipsarum. Aliud nocumentum est quod ipsa quandoque solvit laboriose generando nauseam, torsiones et estuaciones et mordicaciones stomachi. Et curetur nausea cum potu alicuius stiptici ut agreste vel succi malagranati et cetera, et cum fricacione extremitatum et ligatura ipsarum. Et contra torsionem et mordicacionem detur aliquod frangens et lubricare faciens ut aqua frigida aut aqua ordei, lac amigdalarum et cetera, si hoc fiat propter acuitatem medicine. Sed si fiat propter debilitatem stomachi, conforta ipsum cum stipticis redolentibus ut sunt rosa, menta, citonia, maciana, bolus aspersus in aqua rose et similia. Sed si talia venient propter constipacionem, clisterizetur. (**fol. 50v b**) Nocumentum est quod ipsam solvit ultra[2] quam oportet. Et hoc est aut racione medicine ut quia pungit et mordicat, aut quia venenosa vel ventosa, aut quia de substancia eius remansit in villis stomachi, aut quia excessit in quantitate et tua interest discernere ista, aut quia farmacia superflue solvit racione suscipientis propter debilitatem contentive eius aut propter amplitudinem orificiorum. Res eciam supervenientes hoc causant quandoque ut ventus haustralis rarificando et borealis comprimendo. Solucionem augent potus eciam aque frigide et malum regimen farmacati in sex rebus non naturalibus. Et tu quidem[3] sede fluxum ventris, postea quam cognoveris

[1] *Ante* casibus *scr. et post del.* medicinis.
[2] ultra *s. l. scr.*
[3] quidam: quidem *corr. ego.*

superfluitatem ipsius, nunc cum eis que virtutem medicine debilitant vel frangunt eam que a corpore expellunt, qualia sunt ea que lavant, abstergunt vel comprimunt. Et lavant aqua calida aqua ordei, muscillago, psillii et citoniorum. Et abstergunt zuccarum cum aqua et melle et aqua passularum, et cetera. Comprimunt citonia, maciana, pira, mastix, mirabolani et similia. Tu eciam stringe ventrem cum illis que virtutes membrorum expulsionis coadunant et constringunt, ut sunt res stiptice redolentes, ut sunt mastix, precipue detur 3 III cum succo citoniorum vel 3 II granorum nasturcii non contriti cum succo citoniorum aut mirtillorum. Et coriandro utere, quando queris ingrossare materias et luto sigillato et saguine drachonis quando excoriacionem esse credis, et spodio, quando dolores pungitivos sedare intendis; et acasia et sandalo et cacabre, cum sedare volueris sanguineum fluxum; et succo barbe yrcine, quando vene et ductus laxi refundunt materias ad intestina; et adipibus in puncturis et mordicacionibus intestinorum et excoriacionibus intestinorum vel eorum; muscillagine psillii in expellendo residuum medicine; et rebus narcoticis, quando queritur stupefaccio et sompnus et materierum ingrossacio. Sed hoc in fine rerum, quando omnia alia non proficiunt et in casu desperato et hoc cum timore et cautela. Et cetera.

<**M**>edicine autem simplices constringentes et confortantes sicut mastix, rosa et semen eius, xiloaloes et balauscia, succus barbe yrcine et galle et gummi, terra sigillata, spodium, grana malagranati, sumach, ameos, semen portulaces, fructus tamarisci, coriandrum, semen arnoglosse, folia vitis, ciminum infusum in aceto et torrefactum et anisum superpreparatum, cortex thuris, coagulum leporis, sandalum, nasturcii, assata galla et fructus rubi et similia. Tunc eciam siste fluxum cum illis que convertunt medicinam ad contrarium fluxus ventris, scilicet cum balneis et fricacionibus et sudorem provocantibus cum diureticis et vomitum inducentibus cum ventosis et ligacione et constriccione extremitatum dolorosa. Balneum autem in hoc casu fiat cum aquis dulcibus, (**fol. 51r a**) vigoratis cum rebus poros dilatantibus et corpus confortantibus, qualia sunt camomilla, absincium, sambucus, foliis citri, et non cum rebus stipticis, quia medicinas cohartant et fumos convertunt interius. Tunc eciam siste fluxum cum istis que sedant agitacionem laboriosam et motus materiarum in corpore, sicut sunt sompnus et quies. Cibus tamen et potus in hoc casu rescindendi sunt, nisi sincopim et casum virtutis timeas; adduciones enim et agitacionem non minuunt, tunc eciam siste fluxum cum illis que animam dilatant et confortant cor. Et in sex rebus non naturalibus elige talia, scilicet ut sit aer temperatus, et cetera. Tu eciam ultimo siste fluxum cum illis que ingrossant et impinguant, qualia sunt narcotica, ut est tyriaca et filonum et similia. Istud tamen fiat in fine, ubi alia non conferunt, quia eorum cura mendosa est; congelant enim medicinas et reddit fluxus post tempus cum vestigiis congelacionis et mortis. Dantur tantum narcotica in casu desperato, quantum rectificata sunt et admixta illis que maliciam et nocumenta eorum reprimunt. Resolvencia enim eis asociata[4] reprimunt eorum congelacionem, sicut sunt piper, crocum, maratrum et castoreum, hec enim sunt thriaca

[4] *Ante* asociata *scr. et post. del.* apponi.

narcoticorum. Similiter associantur medicine eis cordiales et stomatice ut spica, deronici, sedoarii et cetera. Tercio associantur eis constringencia et reumatisaciones sistencia sicut est mirra proprie et olibanum et cetera. Et narcotica prius ministrentur in emplastris, unccionibus, suppositoriis, clisteribus, quam potui tribuantur, et narcotica antiquiora sunt minoris nocumenti. Et dentur ante sompnum de sero et nunquam dentur supra cibum. Et cave ne des ea corporibus impuris sed post mundificacionem. Et non dentur diebus continuis sed interpaulacionibus interveniat exhibicio confortancium, ut salvetur thezaurus. Et scito quod nocent occulis et sensibus et tu hoc corrigas quantum poteris et dentur in parva quantitate, quia melior est iteracio quam quantitas excessiva.

<**E**>t dicam nunc aliquas medicinas narcoticas compositas conferentes ad fluxus ventris, quarum una est hec: R. olibani 3 I, coaguli leporis 3 II, gallarum 3 III, opii 3 s., fiant ex hiis trocisci pondere 3 s. Et sit pocio eorum unus. Item R. ciperi, thuris, ameos, galle, croci, gallie muscate, gariofili, balauscie, corticis granatorum, mirte, spice ana 3 II iusquiami, opii ana 3 I et s., fac trociscos aurei I et s., dosis est unus. Isti enim conferunt fluxibus ventris cum significacionibus frigiditatis. Et sequitur alia confeccio conferens fluxui cum significacionibus (**fol. 51r b**) caliditatis que est hec: R. spodii, seminis rose, acacie, ypoquistidos, balauscie, sanguinis drachonis, galle, croci ana 3 II, boli 3 II et s., opii, iusquiami ana 3 I fac trociscos 3 s., sit dosis eorum unus cum aqua rose.

CAPITVLVM OCTAVVM DE CORRECCIONE NOCVMENTORVM POST PVRGACIONEM REMANENCIVM

<**E**>t iam dixi nocumenta catartici que in hora purgacionis veniunt et remedia contra ipsa, dicenda sunt post ea que post purgacionem hereditantur. Que multa sunt sicut est febris, dolor capitis, vertigo, debilitas visus et stomachi et sitis et singultus, excoriacio stomachi et viscerum, tenasmon, laxitas corporis et spasmus. Et febris quidem sequitur purgacionem farmacie aut propter acuitatem medicine aut propter conculcacionem expellibilis non expulsi, quare putrefit ad febrem aut propter occursum frigoris prohibentis respiracionem vaporum aut propter occursum caliditatis inflammatis medicinam et humores iam motos, aut propter tempestivam comescionem, quia aliquid de re medicinali cum cibali penetravit ad venas, aut quia humores non fuerint digesti, aut quia evacuacio fuit angusciosa et laboriosa. Et tu febrem cura cum aliis que causis eius opponuntur ut cum illis que febris intensione curant sicut inferius ostendetur. Et dolor capitis fit aut quia materia mota est in capite et non evacuata et tunc iteranda est evacuacio, aut quia fumi elevati sunt ad caput aliunde cui confert diversio ad oppositum, ut dictum est, et flebotomia cephalice, si vapor sit calidus. Si autem sit frigidus iuvant vaporaciones; hec eciam conferunt vertigini. Et debilitas visus quandoque fit ex siccitate que succedit evacuacioni superflue, cui conferunt humectancia ex cibis et balneis et sompnus et cetera resuptiva, aut fit ex humiditate dissoluta coartata in nervo que purgari debet cum pilulis cociis et yera, aut fit ex sublevacione grossorum vaporum, cuius cura est educcio illius materie a qua resolvitur et repercussio sublevacionis vaporum cum fricacione inferiorum et administracione resolvencium ante cibum et stipticorum et reprimencium post cibum, sicut est coriandrum, piper et citonia. Et debilitas in stomacho accidit aut propter maliciam complexionis adquisitam, que reducenda est per suum contrarium, aut propter ulceracionem in ipso factam, cui consolidancia conferunt, aut quia de medicina in eo aliquid remansit vel de materia (**fol. 51v a**) mota que expellenda sunt, ut dictum est. Aut fit debilitas stomachi propter superfluam inanicionem que extenuavit substanciam eius, cuius cura est difficilis. Verumtamen curetur cum bonis cibis, bone digescionis et nutrimenti ut cum administracione stipticorum debilium agregancium virtutes ipsius hodoriferum sive intus sive extra. Si tamen exsiccacio exuberet et perducat ad ethicam stomachi, maior cura est in administrando humectancia et restaurancia corpus. Sitis quandoque precedit evacuacionem frigidam aut racione medicine quia est calida et acuta aut amara salsa aut quovis modo desiccancia, aut est talis sitis racione suscipientis, quia positus est sub dominio caliditatis aut siccitatis aut fit racione materie evacuende quia colerica aut salsa; et cura istius sitis est blandiri ei lambendo humectancia usque operacio sit perfecta. Quandoque tamen sitis sequitur evacuacionem perfectam cui concomitantur levitas, iocunditas et quies, cui subveniendum est sompno. Et cave ne suppeditetur natura cum administracione multi potus, causat enim opilaciones et ydropisim. Aliquando autem sitis vehemens sequitur ex superflua purgacione extenuante et ethicam inducente, cui confert

omne regimen addens in humectacione. Singultus quadoque supervenit purgacioni, quandoque sequitur eam; supervenit autem racione caliditatis vel siccitatis medicine aut racione acuitatis aut mordicacionis materie; curatur[1] autem talis blandiendo acumen eorum cum alterativis,[2] sed sitis sequitur purgacionis superfluitatem exsiccantis stomachum, cui confert ante quam siccitas confirmetur regimen humectativum. Cum autem siccitas confirmata est, non est ei cura. Et dolor accidit in stomacho post farmaciam aut propter aliquam malam complexionem adquisitam[3] aut propter excoriacionem factam aut propter ventositatem grossam vel acutam pungitivam: curetur per contraria ut oportet. Tenasmoni eciam subveniatur sicut dicetur in capitulo suo et lassitudo corporis accidit quandoque propter inanicionem superfluam prosternentem virtutes aut fit propter malignitatem farmacie fatigantis naturam aut fit propter ocursum caloris et estus super eum qui solvitur. Et spasmus quandoque sequitur superfluitatem purgacionis et quando evenit in purgacione. Et dicendum est de eo proporcionabiliter sicut de singultu.

BIBLIOTECA VIRTUAL MIGUEL DE CERVANTES

[1] causatur: curatur *coni.*
[2] alterantis: alterativis *corr. ego.*
[3] adquisita: adquisitam *corr. ego.*

CAPITVLVM NONVM DE MVLTITVDINE PARCIALIS EVACVACIONIS MATERIA SVPERFLVE VT CVM CLISTERIBVS ET PESSARIIS ET ALIIS

(**fol. 51v b**) <**E**>vacuendi modus omnis per farmacias dictus est, nunc de modis magis parcialibus erit sermo, que fiunt clisteribus, pessariis expellendo superfluitates intestinorum et in sedando dolorem renum et vesice et apostemata ipsorum et egritudines colicas et in atrahendo superfluitates a membris principalibus superioribus. Et quantitas liquoris iniciendi per clistere ad laxandum est lib. I et s. vel circiter, quia in aliis minor sufficit minor quantitas. Fiunt enim clisteria multis intencionibus et secundum hoc ex diversis medicinis conficiuntur. Quandoque enim fiunt ad mollificandum, quandoque ad laxandum, quandoque ad dissolvendum, quandoque ad soldandum, quandoque ad restringendum, quandoque ad alterandum, sicut exemplificabitur locis suis. Eisdem eciam intencionibus fiunt pessaria et iniciuntur in matricem et conferunt egritudinibus eius, sed in eo sufficit minor quantitas liquoris, quia lib. s. vel parum plus. Nascalibus eciam iniciuntur in naribus pulveres aut liquores sternutacionem provocantes et educentes humores capitis et cerebri per vias nasi et conferunt egritudinibus cerebri humoralibus, sicut folia lauri imposita naribus purgant cerebrum a flegmate. Per ciringam eciam iniciuntur in vesicam liquores incidentes calculosos aut humores grossos aut liquores consolidatim ulceracionum illarum parcium aut alii liquores secundum intenciones diversas. Et stuphis et balneis humores in aqueam substanciam transformati sudoribus expelluntur a corpore et profundius stuphis quam balneis, nisi liquor aqueus mixcionem haberet alicuius potenter resolutivi. Quoniam tripliciter humores educuntur a corpore, quia aut in forma propria aut in forma aquosa aut in forma aerea vaporali transformati. Et de duabus evacuacionibus primis dixi modos diversos. Dicam nunc de tercia evacuacione que insensibilior est predictis. Et iam habes ex preambulis virtutes causarum salubrium exsiccancium et consumencium insensibiliterque resolvencium sive ex parte aeris aut exercicii aut complexionatorum aut vigiliarum et accidencium anime et cetera. Sed hic tantum volo dicere modos diversos aplicandi complexionata principaliter ad humores insensibiliter resolvendum. Aplicantur eciam complexionata corpori exterius aut in forma olei, aut ungenti, aut emplastri, aut epithimatis, aut encatismatis, aut embrocacionibus sive fomentacionibus, aut fumigando. Et est emplastrum confeccio dura non fluens. Epithima fit cum liquoribus fluidis inbibitis in spongia aut simili et corpori aplicatis. Encatisma est apposicio decoctarum herbarum. Embrocacio est decoccionis medicinarum ab alto proieccio. Sed fomentacio est membrorum in decoccione medicinarum balneacio. Sed suffumigacio est medicinarum super carbones ignitos positarum fumi recepcio. Istis ergo modis aplicantur medicine corpori non solum ad atrahendum et dissolvendum humores superfluos membrorum, sed eciam (**fol. 52r a**) aliis intencionibus multis, ut puta constringendum, maturandum, calefaciendum, infrigidandum, humectandum et desiccandum. Sed hoc generale est, quod ad atrahendum et dissolvendum non apponantur particulariter supra membrum presente universali plectora, quia maior fieret atraccio ad membrum quam

dissolucio ab eodem. Precedat ergo universalis purgacio et tandem particularis sequatur.

BIBLIOTECA VIRTUAL
MIGUEL DE CERVANTES

CAPITVLVM DECIMVM DE REGVLIS CVRACIONIS MORBORVM OFFICIALIVM SIVE COMPOSICIONALIVM

Regulas curacionis morborum consimilium tetigi generaliter, nunc de officialibus morbis consimile faciam. Et primo de morbo in figura. Scias ergo quod innata malicia figure in adultis nunquam corrigitur; in crescentibus autem raro. Item malicia figure accidentaliter superveniens in corporibus adultorum, ut deperdicione substancie, incorrigibilis est ut plurimum. Que vero sine deperdicione contingit sepe corrigetur, ut patet in dislocacionibus iuncturarum, nam ipsa malicia figure que ex dislocacione aut spasmo causatur mollificando prius aut resolvendo, debet pulsione vel tractu aut extensione dirigi. Malicia autem figure que ex mollificacione et relaxacione causatur exsiccantibus et contraentibus corrigitur, nam inter omnia exsiccativa que plus conferunt in dislocacione spondilium causata ex relaxacione ligamentorum sunt balnea sulphurea et cauterium. Verumtamen quando dislocacio spondilium corrumpit figuram dorsi vel pectoris, vix rectificacio solidatur in corporibus parvulorum aut patibilium, quia patibilia corpora et maxime si diu a sensibilibus cohartentur aut suffocacionis periculum aut febrium incomoda non evadent. Cum autem rectificata est figura membri, debet ligatura congrua situacione quieta et firma et medicaminibus parum constringentibus conservari. Et tunc est ligatura congrua quando non est nimis stricta dolorem generans neque nimis laxa. Et super locum infirmum sit striccior ligatura congrua quandoque non est nimis stricta dolorem generans nec nimis laxa et super locum infirmum sit striccior ligatura et circumquaque continue relaxetur et situacione firmatur membrum multipliciter, quia vel firmatur ascellis vel suspenditur linteo vel tabulis coartatur aut vehitur vel tuellis impositis sublevatur, ut in naso et in virga tabule, tamen cum plumaceolis intermediis superficiei membri vel corporis coaptetur.

(**fol. 52r b**) Et cavendum est in principio fracture, dislocacionis, concusionis et vulneris a carne et vino et subtilianda est dieta, et solvendus aut minuendus est paciens, si fortis et repletus fuit, ut securius fiet ab apostemacione loci dolentis; postquam autem hoc non timetur, redeundum est ad regimen consuetum. In fracturis tamen ossium utendum est frumento cocto, capite et pedibus animalium et intestinis bovis, ovis, risi, piscibus recentibus et similibus conglutinativis. Et morbus in concavitate curatur expellendo congruis exitibus quantum possibile est, totum id quod preter naturam replet concavitatem membri vel minuit capacitatem ipsius, quia morbus in meatu dupliciter convenit, quia aut naturalis transitus impeditur vel generatur innaturalis. Scias primo quod obturancia naturalem meatum expellenda sunt ab eodem, verumtamen secundum naturam corporis opilantis et membrorum in quibus transitus obturatur, convenit desopilativa preparare. Nam sicut intestina deopilantur a stercore duro clisteribus mollitivis, sic et meatus renum a calculo medicinis convenientibus calculum aut facientibus lubricare. Et humori opilanti sola multitudine sufficit detracio humori aut opilanti grossicie vel viscositate sufficit incisio et subtiliacio in apercione meatus, et diversitas membrorum, sicut dixi, diversificat deopilancia, quia medicina aperitiva

membrorum longinquorum et tenerorum et nobilium, ut occulorum, debent esse subtilis substancie valde et sic de aliis. Si autem illud quod opilat meatum non possit expelli a membro vel corpore elongari saltem debet quam possibile sit a meatu, ut calculus a collo vesice et cataracta a pupilla divertatur. Meatus autem innaturalis qui diu manavit, ut in fistulis antiquatis obturari non valet absque timore gravioris incomodi, nisi manacio consueta destruetur vel detivetur ad proxima et ubi innaturalis manacio claudi non potest. Ipsa utiliter permutatur ad exitum naturalem, si possibile sit, ut fistula lacrimalis ad calamos narium in osse corrupto, nam si os non esset corruptum, posset curari et solidari perfecte. Quibuscumque vero superfluitas manans abducitur, id est, divertitur a proximo et naturali meatu, sicut urina stillans per foramen incisionis vesice et calculo, nunquam timendum est claudere foramen innaturale. Quicumque meatus qui potest absque timore claudi, si (**fol. 52v a**) fuit strictus et antiquitate suspectus ad immundicias coartatas elargandus est incisione vel medicinis, ut a profundo futura[1] consolidacio procuretur. Manacio que diverti nequid ad exitum naturalem, velocius cauteriis abducitur competenter. Et cauteria evacuativa debent fieri in fontanellis ubi lacertus a lacerto disiugitur aut non subest. Cauteria tamen que distrahunt fluxus inveteratos operantur efficacius, si propinqua sint magnis venis, sicuti que divertunt a partibus capitis, cephalice debent apropinquare. Scias tamen quod fistula quamdiu vixerit non potest claudi et humiditas dominans et ancilla frigiditas, fistule vitam prebent. Et quamdiu sanies fistularis aquosa vel glutinosa parve quantitatis extiterit, fistula viva manet. Fistula tortuosa et antiquata nunquam perimitur, nisi felleis aut nitrosis liquoribus inbibatur. Et fistula inossata nunquam perimitur donec extirpatum fuit os coruptum, quia in cunctis ulceribus[2] os infectum respuit incarnari virulentas cavernulas intus gignens. Asperitas innaturalis curatur, si fuerit in osse radendo vel limando, sed si in cute fuerit curatur ungentis[3] lenitivis aut balneis aut locionibus mundificativis et quandoque abstergentibus incisivis aut limantibus, ut sunt pulveres metallum; si asperitas causetur ab excrescenciis duris extirpabilibus, extirpabiles sunt ut veruce et similia. Sed innaturalis asperitas concavitis membrorum interiorum causata a rayadiis, pustulis vel ulceribus leviter muscillaginosis aut glutinosis aut unctuosis parum mundificantibus et exsiccantibus, sicut est lac precipue inter omnia et ptissana tercie decoccionis zuccare post ipsum. Acuta enim et mordicativa vitanda sunt in hoc casu levitas innaturalis quam muscillagines inferunt, emendatur incisivis et abstersivis. Concava membra quorum superficiem intrinsecam cicatrices ulcerum leniunt convenienter ponticis mordicacione carentibus increspantur.

(**fol. 52v b**) <**P**>ost regulas correccionis morborum in forma, sequitur de correccione morborum in quantitate et numero simul, de quibus sciendum est quod omnis addicio innaturalis est aufferenda, si tute fieri possit. Et est quadupliciter modus auferendi talia

[1] sintura: futura *corr. ego.*
[2] *Ante* ulceribus *scr. et post del.* vulneribus.
[3] *Post* unguentis *scr. et post del.* curativis.

superflua, scilicet incisio, adhuscio, corrosio, consumpcio. Incisio fit cum gladio; adhuscio fit aut metallis ignitis aut adhustivis medicinis; corrosio fit corrosivis medicinis; consumpcio fit ab omni re resolvente et exsiccante, sicut superfluitas carnis et pinguedinis consumitur forti exercicio principaliter ante cibum et abstinenciis, vigiliis, sollicitudinibus et tristiciis et duricie lecti, et usu calidorum exsiccancium in cibis et potibus; et superfluitas eciam crassitudinis consumitur cum dieta tenui concurrente cum balneo termarum;[4] et excrescencie membrorum aliquo trium predictorum eciam aufferuntur. Verumtamen scias quod incisio et corrossio timenda sunt, ubi sunt vene vel arterie notabiliter magne propter sanguinis fluxum. Sed adhuscio valet et corrosiva eciam variantur secundum diversitatem membrorum in quibus corrosio debet fieri, quia aliqui indigent corrosivis debilibus aut saltim mordicacione carentibus, sicut sunt membra passibilia vel acuti sensus ut occuli et similia membra sensitiva multum. In oppositis autem forciora possunt poni; adhuscio autem melius et cercius fit cum metallis ignitis quam cum medicinis (quamvis timidos oporteat urere medicinis) et principaliter cum ferro, quia melius resolvit superfluitates [et frigidus] et facit crustam obviantem fluxui solidiorem. Verumtamen, si membra cauterizanda habundarent spiritibus et resolubilia essent, sicut sunt occuli, tucius fieret in eis auro vel argento cauterium. Apparet ergo quomodo removetur excessus numeri vel mensure. Sed habitudo accidentaliter diminuta restauratur cum alimentis resumptivis et balneis et ungentis humectantibus et quiete mentis et gaudio. Et eciam membrum extenuatum diminucione pinguedinis atque carnis, habundancia sanguinis et quiete perseverantibus ingrossatur. Innaturalis situacio membrorum corigitur in parte cum illis que corrigunt morbum in figura, si fuerit eius dislocacio cum lesione figure. Sed si sine lesione figure fuerit dislocatum, pulsione reducitur, sicut anus vel orrido vapore fugatur, vel allicitur placido vel ventosacionibus trahitur, sicut matrix.

[4] ternarum: termarum *corr. ego.*

(**fol. 53r a**) CAPITVLVM VNDECIMVM DE REGVLIS CVRACIONIS MORBORVM COMMVNIVM. Et primo de vulneribus.

Morborum consimilium et officialium regulas correctivas ostendi generaliter, nunc consequenter idem faciendum est in morbis communibus, et primo de vulneribus, secundo de ulceribus. Scias ergo quod in vulneribus in quibus substancia membri non est perdita, rectificata figura membri et situ parcium, sola contiguacio et conglutinacio restituit sanitatem. In talibus enim sola consolidacio queritur, nisi nervus aut os fuerit incisus, aut vulnus apostematum fuerit aut concussione factum aut mala discrasia infectum, ut si factum fuit morsu animalis venenosi, tali enim indigent aut resolutivis aut maturativis aut mundificativis aut aliis ut dicetur. Conglutinantur autem suficienter labia vulneris, si nichil intercidat et servetur eorum complexio naturalis. Sed quia vulnera magna non bene contiguarentur sine ligatura, oportet quod cum filo de serico ligentur eius labia in distancia moderata notando. Et quia vulnera, ut plurimum acciduntur,[1] humefiunt,[2] oportet vulneratos vitare potus aquosos. Et uti debent pocionibus consumentibus et sequestrantibus aquositatem a sanguine que conficiuntur cum vino et stipticis diureticis cum admixcione aromaticorum et mellis fortibus aut debilibus secundum exhigenciam corporis vulnerati. Verumtamen venter stipticus et viscera opilata vel tumida et spiritualia sicca vel tocius corporis siccitas prohibent vulneratis offerre pociones stipticas et acutas. Acute enim pociones et vinum et omne subtilians et calefaciens sanguinem nocet vulneratis non passis emorosogiam,[3] cum tamen oppositi quanto plus sanguinis amiserint tanto securius pigmentis aromaticis imbuantur et mero. Et sistitur fluens sanguis cum diversione eius ad oppositum et cum repercussivis et constringentibus et conglutinantibus appositis supra vulnus, quale est medicamen quod fit ex parte una turis et parte s. aloes cicotrini pulverisatis et incorporatis cum albumine ovi ad spissitudinem mellis, appositis pilis leporis minutim incisis. Quando tamen oportet fluxum sistere cum cauterio, maxime cum medicina conburrente cum stipticitate, ut sunt atramenta in casu, scilicet ubi vena corroditur pravo chimo aut putrefaccione dissolvitur. Et si in vulneratis sanguis recenter coagularetur intra corpus, cito eis administranda est pocio resolutiva (**fol. 53r b**) et provocativa sudoris. Et quia vulnera non sanantur, nisi exsiccentur ut superveniens et accidentalis humiditas consumatur, ideo exsiccativa conferunt omni vulneri licet ipsa varientur secundum diversitatem corporum et membrorum, quia membris naturaliter siccis vulneratis debentur forciora exsiccativa quam humidis vulneratis, ut naturalis eorum complexio conservetur. Et ubi eciam superveniens aquositas maior fuerit exsiccans forcius ministretur, et in oppositis minor. Et non solum aquositas est inimica vulnerum sed eciam frigus, idcirco laventur vulnera exsiccantibus tepidis, ut vino vel aqua vini, id est ardenti. Ymo si cum aqua ardenti laventur, recencia vulnera cito consolidantur. Et medicamen

[1] accidit: acciduntur *corr. ego.*
[2] *Ante* humefiunt *scr. et post del.* ut plurimum.
[3] id est, sanguinis fluxus *s. l. al. m. scr.*

consolidativum debet participare vim vehementer exsiccativam et conglutinativam simul, ut in precedentibus fuit dictum. Quale est iste pulvis factus ex parte una thuris et partibus duabus sanguinis drachonis et tribus partibus calcis vive. Est igitur ordo curandi vulnera simplex, cessato fluxu sanguinis et contiguatis labiis vulneris cum sutura, si possibile sit, ponantur a principio supra vulnus stupe intincte in albumine ovi et circumliniatur vulnus medicamine defensivo apostemacionis quod fit sic: R. olei rosacei, boli armenici ana 3' I, aceti 3 II, misceantur. Et iam sedato dolore et apostemacione fugata, pone super vulnus pulverem consolidativum statim dictum et super pulverem ponatur pecia panni intincta in albumine ovi. Sed si vulnus immutaretur ab aere et faceret saniem, solvatur ligatura et mundificetur vulnus cum medicina facta ex farina tritici et melle et aqua simul bulitis, in fine ponantur super vulnus stupe infuse in vino calido. Sed si vulnus fuit apostematum et fuit in membro carnoso, procuranda est sanacio cum tali emplastro aut simili, quod fit de quatuor partibus aque et una olei olivarum et farina tritici et tam diu apponatur donec removeatur tumor et vulnus emitat saniem habundanter et tunc apponatur mundificativum de melle et farina ordei et aqua et tandem vulnere mundificato eius consolidacio procuretur. Si tamen apostematum vulnus fuerit in membro nervoso, non est ibi procuranda sanacio ne nervi putrefiant, sed (**fol. 53v a**) resolutivis est superfluitas extirpanda. Et cum vulnus fuit factum cum concussione et atricione, indiget eciam maturativis mundificativis et tandem consolidativis. Si autem[4] vulnus factum fuit morsu canis rabidi, retardanda est consideracio ad minus usque ad 40 dies, et locus cauterizandus est et superponendum est sal cum sinapi et melle et paciens sumat omni die 3 II de isto pulvere cum decoccione cancrorum fluvialium. R. cineris cancrorum fluvialium adhustorum partes V, genciane partes III, terre sigillate partes VI et fiat pulvis. Et si vulnus in osse fuit, retardanda est consolidacio carnis, donec ossis consolidacio fuerit facta et pecie ossis fracte et separate extrahende sunt. Et acumen ossis fracti pungens membrum removendum est radendo vel limando. Et si fractura ossis fuit in craneo et transit ad interiora, quod cognoscitur quia paciens non potest sustinere[5] sonum fili vel corde vielle quam ipse tenet in una extremitate cum dentibus suis extringendo, et tu ab alia cum unguibus tuis et tu percutis cordam in medio ad modum vielle, et si potest sustinere sonum, craneum non est fractum, et si non possit, fractum est craneum, tunc amplato vulnere carnis, ut tota fractura cranei appareat, vide si pars ossis depressa fuit et subintraverit sanum os. Et tale os remove cum instrumentis caute, ne ledatur dura mater, postquam infunderis vulnus oleo rosaceo calido per unam diem aut per duas. Remoto autem osse, pone pannum subtilem intinctum in melle rosaceo colato partem unam et oleo rosaceo partes duas, inter craneum et duram matrem. In vulnere carnis pone pecias vel stupas intinctas in vitello ovi et oleo rosaceo, et ultimo super totum pone stupas immersas in defensivo supradicto. Et sic fac donec vulnus saniet. Et tunc pone in duram matrem de subtilissimo pulvere thuris cui

[4] aut: autem *corr. ego.*
[5] *Post* sustinere *scr. et post del.* sompnum.

superpone pannum intinctum in melle rosaceo et oleo rosaceo. In vulnere cutis pone fila sicca et imple ut non permittat carnem cohoperire craneum, donec consolidacio sit facta. Et super vulnus cutis ponas mundificativum de farina ordei (**fol. 53v b**) et melle rosaceo. Et circumlinimatur vulnus cum defensivo predicto; ultimo consolida et cicatrisa. Sed si os non subintravit craneum, sed fuit sola fissura in craneo, necesse est ut trepano aut scarpello dilatetur, ut educi possit sanies aut virulencia subdistillans, quia per eam dura mater mortaliter lederetur. Si autem fractura cranei non penetravit ad interiora, sufficit ponere super os fractum medicinam de melle rosaceo colato et oleo rosaceo et imple totum vulnus cutis de vitello ovi et oleo rosaceo usque ad generacionem saniei. Et circa vulnus defensivi boli et imple vulnus filis siccis et supra vulnus ponatur mundificativum de melle rosaceo et farina ordei. In aliis autem vulneribus capitis sine lesione cranei non indiges melle rosaceo sed vitello ovi et oleo rosaceo usque ad generacionem saniei et defensivo et mundificativo predicto. Et superaspergendus est pulvis factus de aloe, mirra, sanguine drachonis, olibano et corallo. Sed in vulnere in quo nervus est vulneratus vel ipse est punctus aut totaliter sectus, si punctus sit et propter congregacionem saniei et virulenciarum dolorem generet vehementem, fomentandum est membrum oleis subtilibus resolutivis; et consumenda est virulencia potenter exsiccativis, et ipsum oleum terebentine per se vel olivarum, euforbio, moderate confectum, efficaciter subtrahit eruginem a puncturis. Ymo si spasmus generetur ex punctura aut si virulencia aliter non posset educi, dilatanda est punctura et fortiter expurganda. Nervus autem omnino senectus veloci infrigidacione spasmatur, ideo debet cauterio aut fomentis oleorum subtilium preservari. Et custodi omne vulnus nervorum ab infusione aque et ab omni maturativo et aquoso mollitivo timore putrefaccionis nervorum, sed extirpa apostemaciones eorum resolventibus et consumptivis. Et custodi eciam nervum vulneratum a frigore et a multiplicacione superfluitatis vaporose in ipso propter spasmum. Et si vulnerati sub umeris a spasmo ceperunt aprehendi cauterium profundum in spondilibus colli, mortis periculum auffert vel tardabit. Emplastrum contra nervi puncturam et lacertorum concussionem serapinum malaxatum optimum est, supra valet galbanum, armoniacum et opoponach. Cancellarius. Contra puncturam nervi digiti cum acumine vel simili, teratur mica panis cum frondibus apii et superponatur supra, post flebotomiam, si opus sit. Cancellarius. Ad sistendum fluxum sanguinis ex vulnere: R. pulvis thuris et gummi arabici, albumen ovi et pilos de ventre leporis et pone desuper, probatum. Emplastrum contra dolorem vulneris. R. butiri, olei vini et cum farina tritici misceantur super lentum ignem et tepide super vulnus ponatur. Cancellarius. Ad idem R. succi apii et micam panis tritici calidi et misce et tepide pone desuper. Cancellarius. Emplastrum factum ex 3' II vel III terebentine et 3' V cere vel VI et 3' III betonice minoris: extrahit sanguinem virus et saniem de suptus craneum, tam cum vulnere cutis quam sine vulnere, (**fol. 54r a**) et eciam de vulneribus penetrantibus in partibus interioribus et non penetrantibus et mala accidencia eorum removet. Vngentum quod potenter vulnera mundificat et sanat et bonam carnem generat: R. arthemisie, consolide maioris, salvie

agrestis et domestice, pimpinelle, lingue bovis, quinquenervie, succi istarum herbarum ana lib. s., olei cere, sepi arietini ana 3' IIII, apostolicon 3' I, boli, thuris, masticis, mellis ana 3 III fiat ungentum. Cancellarius. Medicamen mirabile contra vulnera pestifera et antracem et fistulam et cancrum: R. anacardis, anisi, masticis ana, lapislazuli partis s. confice cum tantumdem succi citoniorum acrium et pone desuper quantum abscindit radix eorum et consumit materiam. Et cum fuit mundum, pone desuper regenerativa carnis. Rasis in Experimentis. Regenerativum carnis mirabile: R. foliis cerasorum, foliis iuniperi et ciperi et cineris seminis rose, radicis lilii, cere ad pondus omnium. Pulveriza et pone desuper et cooperi foliis endivie, ungas oleo liquefacto vel butiro. Rasis in Experimentis. Ad generacionem carnis fac pulverem de thure, cerusa et sarcocolla et pone desuper. Ad idem fac pulverem de aloe, epatico, olibano, sandalo ana et pone supra vulnus. Cancellarius. Ad dessicandum et consolidandum vulnus R. II partes olei rose et III cere et succi plantaginis plusquam de cera, confice et unge. Cancellarius. Contra formicam et serpiginem: R. lapacium acutum, concassetur et cum modico aceti extrahe succum et inunge formicam et serpiginem et curabitur. Egomet. Vt antrax vel aliud simile ad locum minus periculosum veniat: R. apium, risus et liga ad locum ubi vis quod veniat et da succum valeriane ad bibendum, quia prohicit fluxum materie a corde et ab interioribus. Philosophus. Contra ficum vel excrecenciam carnis non est aliud melius quam pannus lividus conbustus cum foliis alliorum conbustis ut fiat pulvis et superponatur. Philosophus. Ad cicatrizacionem faciendam quando humidis superpositum vulneri aut ulceri ungentum aut emplastrum cicatrizativum pone desuper emplastrum aut ungentum spongiam, ut melius exiat virus a vulnere aut ulcere, sed emplastrum vel ungentum sit bene perforativum. Emplastrum regis Francie quod “gracia dei” apellatur valet contra omne vulnus tam recens quam antiquum, et super omnia abstersivum mundificativum et carnis regenerativum. Et plus consolidat in una septimana quam aliud in mense nec nunquam permitit corrupcionem in vulnere, valet eciam ad nervos et musculos qualitercumque incisos et ad inflaciones et extrahit quodcumque de corpore humano, nisi psosibile sit abstraccio per locale remedium; valet eciam contra morsum et pucturam omnium venenosorum animalium, quod si superponatur, extrahit venenum et (**fol. 54r b**) sanat, maturat eciam et sanat omne vulnus apostematum, sed cum aluta superponatur sive tenta; valet eciam contra cancrum et fistulam et sacrum ignem et cervicis dolori nimis iuvat, scrophulas rumpit et sanat apostemata que in splene et epate nascuntur, si in principio de foris emplastretur, ipsum trahit, rumpit et sanat; vidi quendam qui miromodo habebat capud inflatum et emplastrabatur suum capud et convaluit unde unum facit quod maioris est efficacie quam exprimi possit, unde eciam contra emoroydis ultra modum. R. litargiri lib. I, et 3 I vel 3 s., galbani 3' I, et 3 I vel 3 II, armoniaci 3' III et 3 III, cere nove albe 3' I vel VIII, olibani 3’ II et 3 III, mirre 3' I, eruginis campane 3' I et 3 I, bdelli 3' II et 3 s., oppoponac 3' I vel 3 I, aristologie longe vel rotundeb 3 I, olei veteris lib. I et s. Et omnia pulverizanda pulverizantur quelibet per se et subtilissime cribillentur et pulverizentur et in fine ponatur

thus et olibanum, bdellium et mirra et buliant quousque calida confeccio denigrescat. Vtile est, vides, probatum.

BIBLIOTECA VIRTUAL
MIGUEL DE CERVANTES

(**fol. 54v a**) CAPITVLVM DVODECIMVM DE CVRA VLCERVM

<**V**>lcus est plaga putrida antiqua virulenta et in hoc differt a vulnere. Et ulcerum quedam causantur ab humoribus frigidis putridis, ut fistula. Quedam a calidis, colericis, ignitis, sicut est herisipilla. Quedam a calidis, grossis, ignitis et venenosis ut cancer et lupus. Et quedam partim a grosso et subtili ut noli me tangere. Et quedam superficialiter deambulat ut formica et serpigo. Et quedam corrodendo profundantur et dilatantur ut herpes et lupus. Et quedam ulcera habent carnes mortuas vel morituras ut cancrene. Et quedam ab uno humore quedam a diversis generantur. Verumtamen quia ulcera sordida non tantum emitunt saniem sed virulencius lacrimantur, ideo universalis cura eorum est quod debent exsiccari abstersivis. Et si talia ulcera tumefacta fuerint et apostemata, convenit eis exsiccativum sine mordicacione resolvens, ut psidia vel plantago in vino decocta. Si vero ulcera fuerunt corrosiva que dilatantur et profundantur, debentur eis exsiccativa sive exsiccancia stiptica mordicacione carencia. Et si talia ulcera fuerint cavernosa, ut lupus et cancer, talia exsiccancia debent esse. Et ulcera deambulativa stipticissimo medicamine compescunt. Et ulcera que generantur partim a chimo grosso ignito et partim a subtili calido, ut noli me tangere, indigent fortibus resolventibus et pure stpticis et ideo materie eorum debent habere has duas virtutes simul et fortiter colligatas, scilicet sordicies et virulencia ulcerum removendo et est in exsiccantibus abstersivis. Verumtamen si ulcera fuerint cum labore rubore et inflamacionem habencia exsiccativa frigida debent esse, ut est litargirum et cerusa lota et similia, et carere debent mordicacione maxime si ulcus sit in membro sensibili. Si vero ulcera frigida fuerint et sine inflamacione, ut est fistula exsiccativa abstersiva ad caliditatem declinent, ut est arsenicum, alumen, flos heris et similia. Si vero in ulceribus esset caro mortua vel morti propinqua, ut in cancribus, seccari debent ferro vel igne comburi aut medicinis, quia nisi radicitus evellerentur, maxime in ulceribus calidorum membrorum cito gigneret sacrum ignem. (**fol. 54v b**) Si vero caro inciperet mortificari curarum acionibus, purgari debet ab humore mortificante. Cum autem caro mortua ulcerum abscisa est et sordicies et virulencia abtersa et exsiccata regeneracio et consolidacio et tandem sigillacio procuranda est.[1]

[1] *Magnum vac. sp. ante insequens cap. hic rel.*

CAPITVLVM DECIMVM TERCIVM DE REGVLIS CVRACIONVM MORBORVM COMPOSITORVM, SCILICET APOSTEMATVM.

<**M**>orborum simplicium sub triplici genere comprehensorum dicte sunt regule curative, sequitur de morbis compositis videlicet apostematibus. Apostematum autem alia ex uno humore licet raro, alia ex pluribus generentur. Item aliqua generantur ex humoribus naturalibus, alia ex innaturalibus. Apostema autem ex sanguine naturali generatum dicitur flegmon. Ex sanguine autem subtili et inflamato herisipilla generatur nota. Sed (**fol. 55r a**) de sanguine grosso inflamato generatur carbunculus cuius color est fuscus, tactus durus. Nam flegmonis color est rubeus, tactus mediocriter mollis. Sed de colera generatur herisipilla, cuius color citrinus, tactus durus, calore pungitivus. Sed de flegmate naturali generatur zinia, cuius color albus, tactu mollis sine dolore. Sed de flegmate putrefacto bocium. Ex flegmate eciam vitreo caseato fiunt eciam nodi glandule scrophule. De melancolia autem naturali fit sclirosis et fiunt eciam glandule et nodi. Sed ex melancolia putrefacta fit cancer, cuius signa sunt quia a principio apparet in modum lupini et crescit, quandoque ut magnus melon, et cum ulceratur, habet labia grossa dura reversa intus glandulosa et multum fetet. Compositorum autem apostematum pauca habentur nomina, ut flegmon herisipiladis ex sanguine et colera, et antrax ex sanguine, colera et melancolia, et glandule et scrofule quandoque ex flegmate et melancolia et noli me tangere ex colera et melancolia et cetera. Curantur autem apostemose collecciones cum diversione materie fluentis et dissolucione materie iam fluxe. Et divertitur humor fluens cum repercutitur aut retrahitur, hoc est, aliunde evacuatur quam per partem apostematam, sicut in apostematibus sanguinis confert flebotomia, in aliis autem farmacia convenit cum tenui dieta utrobique, quia dieta multum tenuis iuvat resolucionem apostemose colleccionis. Materia enim fluens aliunde debet evacuari per partes convenientes. Et repercuti debet ne super membrum apostemandum acumuletur, nisi humor fluens sit grossus, frigidus aut venenosus aut membrum recipiens fuit ignobilius mandante, aut venerit apostema per viam crisis et in emuctoriis. In hiis enim casibus repercussio fit nociva. Et apostemata si parva sint et de humore subtili, evaporantibus calidis temperate insensibiliter resolvantur. Sed magna colleccio precipue grossi humoris tucius in saniem vertitur quam evaporantibus dissolvatur. Sed in colleccionibus que fiunt intra craneum vel stomachum[1] directe non debet intendi maturacio sed indirecte, quandoque cum cogitur medicus lenire acerbitatem doloris cum maturativis et lenitivis. Et semper evaporancia et saniencia careant notabili siccitate, ne per ipsam ipsa colleccio in sclirosim convertatur. Et in apostematibus calidis apponantur maturativa ad frigiditatem declinancia et in frigidis per oppositum. Et apostemate maturato et sanie generata extrahenda est sanies, et si membrum apostematum fuerit, ut iuncture, ne nervi vel corde putrefiant. Completa generacio saniei prevenienda est incisione. (**fol. 55r b**) In membris autem carnosis expectetur perfecta generacio saniei, verumtamen non tantum tardetur quod sanies in sclirosim convertatur, quia cancrum aut lupum aut fistulam generaret.

[1] storacem: stomachum *coni.*

Et in apostematibus sanientibus post perfectam saniacionem et saniei mundificacionem, utendum est incarnativis et sigillativis. Apostemata tamen que ex adhustis humoribus generantur, ut proprie cancer antequam ulceretur indigent repercussivis et infrigidantibus et mortificantibus, postquam autem ulceratus est non apponatur in eo aliquod corrosivum sed circa eum defensivum de bolo; ymo tunc non curatur, nisi cum omnibus suis radicibus extirpetur. Ideo non debent igne vel medicina corrosiva curari, nisi sit in loco ubi penitus possit extirpari. Quod si non possit, non maturetur nec cauterizetur, sed eius ardor et malicia et corrosio minuatur cum thucia et cerusa lotis mixtis cum oleo rose et succo portulace in modum ungenti. Et purgetur humor melancolicus talis et prohibeatur eius generacio. Apostemata autem frigida, ut sunt scrophule, bocium, glandule et nodi et similia quandoque saniacione, quandoque incisione, quandoque corrosione curantur, verumtamen scrophule colli securius extripantur corrosione materiali et saniacione quam ferro. Et quelibet extirpacio scrofularum inguinum et ascellarum, verenda est in pueris et debilibus, maxime in estate, ne corpora febribus aut nimia purulencia contabescant. Et bocium colli verendum est incidere vel corrodere. Atenuantur tamen bocia non solum exteriora sed interiora cum usu aquarum mineralium maxime saporis tartarei vel acuti. Glandule vero et nodi que non inherent nervis aut magnis venis extirpari debent incisione cum cisti[2] sua. Apostemata vero aquosa et ventosa curantur cum evaporativis et fortiter resolventibus, ut est emplastrum de cinere querci et cinere vitis confectis cum aqua iuniperii aut cipressi; cum istis enim et similibus resolutivis et dieta tenui, aquositas et ventositas apostemose faciliter consumuntur. Emplastrum ad apostema durum melancolicum et flegmaticum et ad nodos podagre et spasmum qui convenit in iuncturis, dissolvit nodos et spasmum removet. R. bdelli 3 XXX, pone in olla terrea et coperi cum aceto et 3 I reobarbari permitte donec remoliatur, (**fol. 55v a**) deinde mitte 3' s. mellis et pistetur, donec fiat sicut medulla, et tunc adde olibanum et oppoponac, armoniaci, mirre ana aur. I, pista in mortario, postea misce parum olei camomille 3' III, olei antiqui 3' I, pinguedinis galline et anseris 3' I, pinguedinis vituli 3 I, pinguedinis anguille 3 II, confice et utere. Rasis in Experimentis. Noli me tangere est apostema in facie nascens ut plurimum de duplici colera, scilicet adhusta et non adhusta. Curatur quod precedentibus universalibus purgacionibus, removeatur crustula superior cum rasorio et tunc distemperetur pulvis factus de sale gemme et cineribus vitium, atramento, calce viva, tartaro ana et distempera cum lixivio predictorum vitium tota nocte et superponatur et ungatur in circuitu cum populeon et oleo rose et in crastino removeatur. Et tunc distemperetur pulvis salis gemme cum succo plantaginis et superponatur et tunc folia plantaginis circa et succo expresso superponatur. Et ad ultimum superpone folium plantaginis integrum et ita fac per novem dies. Mortificato autem apostemate apparebit caro rubea sine infeccione, effundans sanguineas guttas et tunc apponatur linaria circa cum succo eius, quia curat et preservat, deinde lavetur cum predicto lixivio et apponatur pulvis de thuris mastice et inungatur locus

[2] id est, in bursa in qua continetur *s. l. scr.*

cum succo caulium rubeorum. Item folia acetose et ebuli mixta est emplastrum bonum ad apostemata in principio et in augmento et in statu et in declinacione, unde vidi curari quendam. Philosophus. Ysopus humida est ultimum in resolvendo et ad removendum dolorem, leniendo naturam et fit sic: R. lane succide bene pinguis, sicut de collo vel inter coxas, et coque bene in aqua et postea remove lanam et postea coque iterato aquam, usquequo tota aqua evaporetur et postea accipe illam pinguedinem que remanebit in fundo et reserva ad opus iam dictum. Philosophus. Lilium, si ponatur supra apostemata maturat maturanda et exsiccat exsiccanda et resolvit resolvenda et ideo est mirabile ad apostemata. Canterides multum valent ad rumpendum apostema; ponantur in buscia plena aceto ut morientur et reserventur ad opus, ita quod accipiatur modicum de illis cum tantumdem de pipere et misce in modum ungenti et ponatur, ubi vult crepari apostema. Et si vis ut atrahant, pone in medio emplastri atractivi, sicut in frumento vel ovo et sic de aliis. Philosophus inquid. (**fol. 55v b**) Vngentum gracia dei. R. betonice, centauree minoris, millefolii ana manipulum I, cere nove albe 3' IV, terebentine 3' VIII, pulveris radicis aristologie rotunde sicce subtiliter criblate et mirre ana 3' I, olei rose veteris 3' II. Ex predictis fiat ungentum sic: herbe concassate ponantur in vino albo per IV horas, deinde buliant usque ad consumpcionem duorum parcium vini coletur et exprimantur herbe, deinde frustratim pone ibi ceram. Et cum liquefacta fuerit, pone terebentinam et miscendo pone super ignem aliquantulum, postea cola totum per panum lineum in vase mundo et dimitte refrigerari, postea quod supernatat, accipe in manus et paulatim misce pulveres et oleum. Valet contra omnia genera apostematum exterius apparencium et ponatur supra peciam panni subtilem et sufficit in estate semel in die mutare, in yeme vero semel in duobus diebus; probatum est. Emplastrum mirabile in apostematibus inguinum et sub ascellis. R. X limaces sine testis et VI cum testis pistentur in mortario. Item: R. XVI nucleos avellanorum tostarum, seminis lini 3' I et s., panni linei subtilis combusti 3' I; pistetur totum simul; aqua quod sufficit; olei 3 I, farine frumenti 3’ s. vel 3’ I. Fiat emplastrum ad quantitatem apostematis et si per hoc pacientem molestat, cinamomum piscetur cum galbano ad dissolvendum, ut credo. Emplastrum optimum: R. radicis yris, aristologie, ellebori 3 XIV, conficiantur cum oleo. Aliud: farina lupinorum, fenugrecum, stercus columbi confice cum oximelle et pone desuper. Emplastrum forte: aristologie longe, piretri, radicis capparis, lupini, yris, stercus columbi, calx ana, de ficubus in quantum de omnibus, confice cum oleo antiquo. Vngentum mollitivum: ablue membrum cum aqua calida, donec appareat membrum mollitum, postea R. radicis malvavisci, radicis cucumeris asinini coque in oleo et fac ungentum. Aliud forter mollificans: pinguedo galline et anseris et medulla cruris vituli, ceram et oleum misce et fac ungentum. Aliud magis forte: bdellium, strorax liquida, armoniaci cum oleo, yris, seminis lini, muscillago fenugreci, pinguedinis anatis et superpone. Aliud mollitivum: cere 3 X, olei yris 3 I medulle cruris vituli, armoniaci, storax liquida, bdellim, galbani ana 3 V, liquefiat cera in pauco oleo yris. Medicine alie pulverizate addantur et conficiantur farina fenugreci et calx

cum aqua mellis et cum pinguedine antiqua, stercus caprarum cum oximelle, cinis caulium cum armoniaco, armoniacum cum oleo antiquo vel cum aceto. Rasis in Experimentis. Item dicit quod ex hiis que mollificant sunt intrare balneum et uti cibis subtillibus et mollibus et purgacio melancolie. Est proprie cavere ab hiis que inspissant sanguinem et universaliter ab omnibus cibis viscosis siccis ut ordeo, lentibus[3] et omnibus que sanguinem adhurunt, ut alliis et salsis et omnibus que sanguinem (**fol. 56r a**) inspissant ut vino novo et pane azimo, ova dura et sufficiant ei omnes parve aves edi, et cetera. Ova mollia commixta cum sale et vino et pane bene fermentato cum multo sale et vinum subtile et non cesset uti istis donec dissolvatur apostema. Et si lapideum fuerit aliquid de eo, medicabitur de istis medicinis. Rasis in Experimentis. Aliud emplastrum et est mirabile et dissolvit: R. armoniaci, storax liquide, bdelli ana 3 s., galbani, piretri, fenugreci ana 3 X. Aliud mollitivum: gumi confice cum ficubus. Rasis in Experientis. Medicamen solvens apostema molle, scilicet zimiam, R. cinerem vitis et cinerem querci et mitte in aquam una die et nocte, postea cola et mitte tantumdem aceti et intinge pannum et pone desuper. Aliud: cera, alumen, confice cum aceto et pone et unge membrum cum oleo et superpone pluries. Aliud: salem gemme tere et confice cum oleo et frica locum. Aliud: aloes et mirra ana, misce et superpone. Aliud litargiri pulverizati, 3 I et olei, coque[4] donec fiat spissum, postea pone radicem caulium et misce donec incorporentur. Item nota quod, cum apostema incipit durascere, utaris mollificativis secundum duriciem apostematis tam diu donec videatur remolliri et rarefieri et in latitudinem augmentari, postea reverteris ad dissolutiva et utere eis secundum exhigenciam et non cesses sic facere donec totum dissolvatur. Rasis in Experimentis suis dicit istud. Vngentum mirabile confortans membrum et dolorem sedens: R. ossa conbusta sicca, ablue ea in aqua prius, postea sicca 3 II yringi 3 IV avidi, 3 II ceruse 3 II, congregentur cum aqua rosacea et camphora. Aliud quod magis confortat et prohibet fluxum et infrigidat et debet eo uti, cum materia fuerit multa et cum timueris ne apostema augmentetur: R. sandali rubei, boli armenici, mente, corticum maligranatorum, opii, fenugreci ana 3 II, confice cum succo mente. Aliud ungentum quod sedat statim et expertum: accipe micam panis albissimi, mitte in lacte vaccino et dimitte donec fiat sicut ungentum et pone decimam partem opii, mole cum lacte et superpone et cum calefactum fuerit, remove et aliud pone et est efficacissimum in opere et cetera. Experimentum optimum maturativum[5] omnium apostemacionum nisi fuerint nimis calide vel frigide vel dure. R. malvarum, brance ursine ana manipulum I, radicis malvavici, dolsarum lilii ana manipulum s., fiat decoccio, postea R. butiri recentis vel dulcis sine sale, axungie porci ana 3' II, olei lilii 3' III, farine fenugreci 3' I, farine seminis lini 3' I et s. frumenti bene acri 3' II, terenda terantur et totum in mortario misceatur. Et cum

---

3 *Primo scr.* lentiginibus *et post del.* gini.

4 quoque: coque *corr. ego.*

5 *Ante.* maturativum *scr. et post del.* contra apostemacionem.

supradicta decoccione, scilicet aqua cum qua decocta fuerint radices[6] et herbe, ad ignem revertatur et coquatur donec fiat ad modum cathaplasme et cetera. Probatum est et cetera.[7]

BIBLIOTECA VIRTUAL MIGUEL DE CERVANTES

[6] radicibus: radices *corr. ego.*
[7] *Alteram partem fol. 55*^{v} *vac. rel.*

(**fol. 56v a**) CAPITVLVM DECIMVM CVARTVM DE REGVLIS REGIMINIS RESVMPTIVI

Post canones regiminis conservativi quod corpori perfecte sano convenit et regiminis permutativi et preservativi quod convenit sano lapso, et curativi regiminis quod egro ut nunc convenit, dicenda sunt aliqua de regimine resumptivo quod convenit corpori convalescenti et ex egritudine resurgenti. De quo sciendum quod tunc est vera convalescencia quando morbus et radices eius extirpate sunt omnino. Et confirmatur convalescencia cum evitacione primitive cause morbi preteriti; tale enim corpus non indiget nisi resumpcione et confortacione virium, et deperdite substancie restauracione. Stet enim in aere tranquillo et puro. Et inanicionis exeat quantum infecit egritudinis preterite langitudo. Et sobrietas et perfecta digescio corroborat membra convalescentis; utatur ergo alimentis temperatis et potibus aromaticis et temperatis aromaticis confeccionibus; et dulcibus mellodiis et amenis aspectibus, convalescencium animus reflorescit, et stellarum sublimitas, gemmarum varietas, plantarum viriditas, aquarum pervietas, intuitum refocilant, et conferunt ei exercicia consueta et placida, si paulatine et moderate resumantur.[1]

[1] *Ante insequens cap. vac. sp. rel. posteaque a. m. "prescripciones Geraldi de Solo" scr.*

(**fol. 56v b**) TRACTATVS SECVNDVS DE REGVLIS CVRACIONIS MORBORVM VNIVERSALIVM ET HABET QVINDECIM CAPITVLA. CAPITVLVM PRIMVM EST DE FEBRE EFFIMERA ET DE ALIIS CONSEQVENTER.

Febris est inflamacio caloris naturalis in corde, et ab ipso membris ceterisque distributa, eorum operaciones sensibiliter ledens. Et sunt febrium tria genera, nam alique ex inflamacione spirituum proveniunt et dicuntur effimere, et alique ex supercalefaccione membrorum et dicuntur ethice, alie autem ex humorum putrefaccione proveniunt et dicuntur humorales seu putride. Et dicam primo de effimeris, secundo de ethicis, tercio de putridis. Et causa effimerarum est omne illud quod potest spiritus inflamare sive alienum calorem imprimendo corpori aut proprium expellibilem retinendo, primo modo, ut obviacio cuiuslibet corporis calefacientis superflue sive intus sive extra, ut est stacio ad solem vel ignem aut sumpcio cibi aut medicine callefacientis, ut piperis, vini puri, aut motus corporis vel anime excessivus, ut est coytus superfluus, vigilie, ira, sollicitudo et fluxus ventris vehemens. Secundo modo, ut est omne cutim inspisans et poros claudens ut est balneum aque frigide vel alumiose, aer frigidus, et cetera. Fit eciam effimera propter crapulam et ciborum opilancium sumpcionem, et fit eciam propter apostemata et florunculos. Et corpora calida et sicca apciora sunt ad hanc febrem quam alia. Signa autem huius febris sunt quod non incipit cum tremore nec oripilacione, et ipsam antecedit aliqua causa manifesta de predictis, et in ipsa urina non est multum tincta nec pulsus multum distemperatus nec calor multum pungitivus. Et cum talis febricitans positus in balneum non sentit horipilacionem, certum est signum effimere febris. Et terminatur, ut plurimum, cum sudore aut humefaccione corporis, et non durat nisi per unam diem, aut ad longius ad quatuor, nisi fiat error in regimine, quia velociter transit in putridam in dispositis. Cuius cura manifeste ostendetur ut patet inspicienti. (**fol. 57r a**) Curacio communis omni pacienti effimeram est quod febre declinante lavetur in aqua calida dulci et cibis subtilibus humidis refficiatur. Post in strato molli dormiat et quiescat. Verumtamen aqua balnei non sit multum calida, nisi in illis qui febricitant, propter frigus claudens poros, prohibens exclusionem fumorum. In illo autem cui accidit hec febris ex labore et fatigacione multiplica inunccionem iuncturarum cum oleo calido camomile aut simili in balneo. Et ciba ipsum cibo facili humido sufficienter. Et pota eum vino subtili permixto. Et prolonget sompnum, id est, diu dormiat. Illis autem quibus accidit hec febris ex constriccione pororum, cuius signum est siccitas cutis et color occultus pungens, caveant[1] aerem frigidum. Et in balneo calidiori aliis moretur et fricetur suaviter et oleo aperitivo inungatur usquequo pori apperiantur et caro infletur et corpus rubefiat, et subtiliter cibetur et dormiat. Sed ille cui hec febris accidit propter famem, illico cibandus est cibis frigidis et humidis et aqua frigida potandus, ut in cibando istum expectetur declinacio febris, sicut in aliis debet fieri. Ille autem cui accidit hec febris propter solis estum, iram et similia exponatur aeri frigido, et epitimetur capud eius frigidis humectantibus, et in aqua dulci balneetur,

[1] caveat: caveant *corr. ego.*

reficiatur humidis, et dormiat in aere frigido redolente. Sed cui accidit hec febris propter multam comescionem, debet solvere ventrem lenientibus medicinis aut clisteribus. Et febre notabiliter declinante ponatur in balneis, si tamen contingat ipsi ex hoc oripilacionem pati, statim balneo exeat, quia hec febris in isto velociter transit in putridam. Et inter alios iste subtilius reficiatur, et teneat continue ventrem laxatum et digescio eius confortetur et paulatine ad statum pristinum reducatur. Sed si hec febris venerit propter apostema, curetur primo apostemata cum minucione de parte opposita, et maturacione apostematis, et aliis, ut dicetur in loco suo. Sed talis subtiliter dietetur et a vino et balneo abstineat, donec apostemata sedetur et maturetur. Et si febris ex superfluis vigiliis venerit, cuius signum est discoloracio faciei, gravitas occulorum et siccitas palpebrarum plusquam alii et audacius bibat vinum et procuretur sompnus. Sed si venerit propter iram, cuius signum est eminencia occulorum, magnitudo pulsus, regimen eius vergat ad leticiam et delectacionem, balneetur, reficiatur et dormiat. Sic igitur curantur pacientes effimerarum cum remocione cause primitive imprimentis (fol **57r b**) inflamacionem istam spirituum, et aplicacione contrarie cause ut fatigati quiescant, irati, tristati, soliciti delectacionem querant in sermonibus, actibus, aspectibus narracionibus, melodiis et aliis, vigilantes dormiant, crapulati abstineant, densati rarificentur et cetera. Et febre declinante balneantur, ungantur, cibentur et quiescant, ut dictum est, et caute regantur effimerici et maxime crapulati et opilati et humidi vel pingosi, quia in eis effimera velociter in putridam verteretur, sicut eciam calidi et sicci in ethicam, si cibis humidis et aliis humectantibus privarentur. Secundum alium doctorem lignum aloes et ambar confice cum lapdano et incende ita quod fumus per nares recipiatur, quia apropinquans morti suscitatur inde. Contra febrem effimeram ex spissitudine cutis, provocandus est sudor. Sed sudor potest provocari quatuor modis: primo cum apposicione foliorum ebuli assatorum super tegulas calidas, secundo cum II cucurbitis plenis aqua calida positis in soliis pedum et, si ponerentur eciam in lateribus, satis esset bonum, maxime si senciunt maximum frigus ut in quartana, tercio cum unccione olei de aneto in tota spina dorsi, quarto cum enbrocacione tocius corporis cum aliquo apperitivo, sicut cum oleo camomile vel cum manu intingatur in vino albo et sic de aliis. Geraldus de Solo. Contra febrem effimeram ex nimio potu vini sunt quatuor remedia per Geraldum de Solo: primum est provocare sompnum; secundum est prohibere ascensionem fumi ad capud ut bibendo aquam frigidam decoctam vel post potum vini; tercium est coriandrum cum amigdalis comedere in fine comescionis; quartum est evacuacionem facere, sicut fit cum brodio caulium rubeorum et cassiefistule et ut sunt pruna, tamarindi et alia conveniencia. Epithima ad rectificandum epar calidum in tali febre et debet poni ab extra super epar. R. succi lactuce dulcis vel loco eius solatri, succi endivie vel aque eius ana lib. s., aque rosacee quart. s., aceti albi 3 II, sandali albi et rubei, seminum citri pulverizatorum ana 3 I, misce et intingatur in eis pannus lineus duplicatus et ponatur supra epar. (**fol. 57v a**) Febre effimere competunt odorifera unde Geraldus de Solo notavit hic quod odorifera quedam sunt calida quedam frigida, et horum quedam simplicia, quedam

composita. Frigida simplicia sunt ut viole, sandali, nenufar et similia que possunt applicari sic pro potentibus: fiant de predictis sacci pleni et teneant eos iuxta lectum et per cameram. De frigidis compositis potest fieri unum pomum tale: R. florum violarum, nenufaris ana 3 I, rose rubee 3 s., omnium sandalorum, seminis citrini ana) I, camphore grana tria, cere albe quod suficit, pulveriza pulverizanda et misceantur cum aqua rosacea electa malaxando ut fiat pomum perforatum in medio odoriferum. Vel potest fieri pulvis sive cera et aqua rosacea et ponatur in panno rotundo ad modum panni. Geraldus de Solo. Item potest fieri epithima supra pectus contra febrem effimeram causatam ex anguscia. Et fit ex uno succo simplici vel duobus compositis. Ex uno fit scilicet de succo rosaceo vel sandali vel nenufari et non debet poni actu[2] frigidum sed calefactum modicum sub cineribus in panno resolutum. De succis compositis tale fit: R. muscilaginis seminis psilii, musci, seminis citonorum ana 3 II, aque rosacee electe, aque nenufaris ana quart. I et s., aqua †lancg† quart. s., succorum pomorum acetosorum quart. I, aceti albi 3 II, misceantur et fiat epitima. Geraldus de Solo. Vt magis sit confortativum, adde huic epitimi pulverem factum de omnibus sandalis, semine citri, semine acetose ana 3 s., camphore 3 s. Contra febrem effimeram que venit ex nauseativa sacietate vide capitulum de vomitu Geraldi de Solo. Geraldus de Solo. Contra febrem effimeram ex apostemate facit tale emplastrum resolutivum apostematis insensibiliter: R. florum camomillorum subtiliter pulverizatorum 3' s., olei camomille quart. s., vini albi, aque dulcis ana quart. I, farine milii quod sufficit vel farine ordei, si sit calida, misce et fiat emplastrum mediocriter liquidum. Item nota quod emplastrum remolitivum potest fieri ex aqua dulci et oleo communi et farina frumenti. De febre effimera ex opilacione curam ponit Avicenna, tamen sciendum quod syrupus acetosus simplex est triplex. Vnius est pauce (**fol. 57v b**) acetositatis, ut est ille qui fit ex duabus partibus aceti et IV aque et V zuccari sicut hoc: R. aque fontis dulcis 3' XII, aceti albi, 3' VI, zuccari 3' XV. Alius est mediocris acetositatis in quo sunt quatuor aque, III aceti, V zuccari, ut R. aque fontis dulcis 3' XII, aceti albi 3' IX, zuccari 3' XV. Alius est fortis acetositatis ut in quo sunt IV partes aque et totidem aceti et V zuccari ut hic: R. aque fontis dulcis, aceti albi ana 3' XII zuccari 3’ XV. Et debet ministrari de quolibet istorum syruporum 3' I, videlicet, IV coclearia cum aqua et non addatur aqua multa, ut faciunt multi erantes qui dant IIII coclearia syrupi cum VIII aque et non debet fieri, quia aqua non additur, nisi ut syrupus clarificatus per aquam melius recipiatur a paciente, unde si syrupus per se sit satis clarificatus, non debet addi aqua, nisi parum, ut melius penetret syrupus. Geraldus de Solo. Nota quod habens epar calidum debet sumere syrupum cum multa aqua, sed habens frigidum cum pauca. Contra febrem effimeram nauseativam ordinavit Geraldus de Solo que sequuntur: primo vomitum qui valet in nauseativam sacietatem; R. radicum raffani silvestris seminis atriplicis ana 3' I, fiat decoccio in media lib. aque usque ad medium, tunc colletur et colature addatur olei zizamini vel olei communis 3 II, aceti albi 3 s., croci fortiter conquassati) I, esule) s., administretur in ora magis calida.

[2] *Ante* actu *scr. et post del.* acetum.

Eadem recepta habetur capitulo de vomitu. Contra febrem effimeram ex opilacione, Iacobus Olv. facit talem colaturam: R. viole, boraginis, buglosse ana 3’ I, prunorum dactilorum XV vel XX, fiat decoccio in qua dissolvatur cassiefistule et tamarindi ana 3' I fiat colatura et detur in introitu mense. Quia si in aurora daretur, natura reciperet pro cibo et male operaretur, quia est multum levis et colatura potest ista dari in omni casu in quo ventrem diucius constipatum est. Deopilativum domesticum quod debet fieri in principio et post in processu forcius est postea forcius. R. radicis buglosse, grana opii, endivie, politrici, adyanti ana M I, ordei quart. I, vini malorum granatorum vel aceti albi ana quart. s., panis zuccari lib. s. fiat syrupus, et iste syrupus est domesticus in principio sed magis calidus cum calidis in secundo grado et magis calidus cum calidis in tercio. Epitima ad frontem, si paciens sit debilis: R. lacte mulieris et albumen ovorum et agitentur fortiter. Vel potest fieri per modum unccionis cum oleo mandragore cum modico pulveris opii et quod intromitatur in naribus ab intra. Geraldus de Solo. Vel potest fieri per modum ungenti debilis sic: R. ungenti populeon quart. I, aceti albi 3 I, misceantur et fiat ungentum. Forte ungentum sic (**fol. 58r a**) fit: R. ungenti populeon ana 3' II, olei mandragorati 3' I, seminis papaveris albi 3 II, opii) I, croci) s., aceti albi 3 I, pulveriza pulverizanda et omnia misceantur et fiat ungentum. Geraldus de Solo. Nota quod aliqua materia potest operari per propriam qualitatem, ut syrupus alterativus calidus vel frigidus,[3] aut per secundariam ut syrupus subtiliativus, et cetera, aut a tota specie, ut menta confortat stomachum a tota specie. Olv. Aliquando contingit quod aliqui in sompno vel alii post calorem paciuntur frigus in tantum ut tam interius quam exterius tremant fortiter et subito mori timeant, quo casu R. unam turturem et eam coque cum modico carnis salsei saporis et comedas eam et de brodio bibat parum, si volueris et illico erit curatus. Lanceator.

[3] frigidum: frigidus *corr. ego.*

CAPITVLVM SECVNDVM DE FEBRE ETHICA

<**F**>ebris ethica ex supercallefaccione membrorum et consumpcione humidi naturalis eorum fit, ut dictum est. Et habet tres species sive gradus secundum maiorem vel minorem consumpcionem in eis, nam primus gradus est cum consumitur humiditas naturalis et fluens membrorum solidorum, et secundus gradus est cum magis profundatur consumpcio, tercius est cum adhuc magis profundatur in tantum quod caro consumpta est et membra et cutis corrugantur et arrefiunt. Cause ethice febris possunt esse omnia illa que calefaciunt et dessicant et inflamant cor et membra sicut sunt aliquando febre effimere aut putride precedentes maxime in extenuatis calidis et resolubilibus propter abstinenciam ciborum aut potuum humectancium; et aliquando eciam introducitur ethica sive febris alia precedente ex tristicia nimia diuturna et anguscia vel labore et similibus extenuantibus corpus. Et signa febris ethice sunt uniformitas caloris diebus continuis et privacio accidencium malignorum febrium acutas sequencium, ut est anxietas nimia et estuacio fortis, ariditas lingue, magnitudo pulsus sed est in ipsa calor lentus et uniformis. Et cum cutis incipit arefieri iam est primus gradus. Sed in secundo gradu apparet siccitas notabilior et cum hoc quacumque hora cibatur magis inflamatur et pulsus velocitatur et exeuncia a corpore unctuosa sunt et fetida plus solito, ut est egescio, urina et sudor, facies rugatur et (**fol. 58r b**) occuli concavantur. Cum autem ad tantam ariditatem devenerit ut timpora fortiter dilatantur et occuli concaventur et acuetur nasus et tendatur et arefiat vehementer cutis et caro consumpta sit et epiglotum emineat et ossa et iucture appareant et venter dorso adhereat et mirac ventris subtilietur ut corium et pulsus sit subtilis, debilis, durus et vacuus et vox exilis et ungues incurvantur, iam est in tercia specie et talis incurabilis est ymo cum cadunt ei capilli et venter solvitur, mors est ei propinqua. Prime autem species et secunde curantur, quamvis secunda difficiliter. Verumtamen si in eo carnis et sanguinis et virtutis et pulchritudinis reliquie remanserint, curabilis est. Curacio huius febris consistit in extinccione inflamacionis membrorum et restauracio humiditatis consumpte; sit ergo tua intencio in humectacione et resumpcione et nutricione corporis. Et iam habes ex precedentibus vires instrumentorum humectancium corpus, ut eligatur aer humidus vel humectetur et maxime cum redolentibus, ut sunt rose, viole, folia vitis et salicis et similia. Et caveat ab aere calido et sicco et ventoso. Et eius mansio parum contineat aerem, dum tamen non sit reumatica. Et caveat a motu et fatigacione, vigiliis, sollicitudine, coytu, fame et a stacione in locis calidis et siccis et ab omni exsiccante, sed humectetur et nutriatur quantum possibile est. Conferunt ergo ipsi cibi nutritivi facilis digescionis umectantes, ut est ptissanna, lac ordeatum, caro pullorum, gallinarum iuvenum et edorum, ova sorbilia, pisces boni, aqua carnium et similia. Lac autem quod magis competit est lac mulieris, deinde lac asine, deinde caprarum, deinde vaccarum et sit recenter mulsum ab infrigidacione et alteracione custoditum. Aut si timetur eius corrupcio, ponatur in eo modicum aque et mellis et salis et buliatur cum lapidibus fluvialibus candentibus et sumatur. Conferunt eciam cancri fluviales, (**fol. 58v a**) abiectis extremitatibus,

si fortiter laventur cum lixivio et tandem coquantur in aqua ordei et sumantur. Lac autem non
40 competit ubi acuitas caloris et ardor fuerit magnus. Sed tunc magis infrigidancia dentur, ut est iulep cum muscilagine psillii et similes potus frigidi et humidi. Et epithimetur regio cordis epitimatibus frigidis et humidis. Nec eciam competit lac, si cum ethica esset admixcio alicuius febris putride, quia putredinem augmentaret, sed sit primaria intencio in curando febrem putridam reliqua non neglecta. Comedat autem et bibat semper moderate et non
45 reficiatur ad plenum, quia digescionem habet debilem. Facta digescione aut quasi, ponatur in balneo aque tepide in qua non sudet, sed dum caro inceperit inflari, madefiat[1] in aqua modice frigiditatis, ut esset aqua fluvialis in estate secundum Geraldus de Solo. Et cito exiens ab illa, inungatur ungentis humidis resuptivis, sicut esset ungentum factum de medulla cervi, vituli, butiri sine sale, axungia galine, anatis, porci. Recentis, olei viole, olei nenufaris, olei de
50 cucurbite ana 3 I, cere nove albe in aqua ablute quod sufficit, fiat ungentum. Cum isto enim ungento aut simili in exitu a balneo inungatur, et post quiescat et dormiat in strato molli. Continuet igitur cibos resumptivos ex balnea et ungenta resumptiva congruis temporibus et vergat totum suum regimen ad delectacionem et leticiam. Commoretur ergo cum delectacionibus et tristiciam fugiat ut inimicum letiferum, et veneretur gaudium, quia super
55 omnia prodest sibi. Et custodiatur ethicus a fluxu ventris, ymo si supervenit velociter, restringatur cum lacte cocto cum semine citoniorum aut mirtillis aut sumac et similibus. Contra fluxum sanguinis in ethica per os vel ptisi, R. succi portulace 3 I, ematites subtiliter pulverizati 3 I, misce et fiat frecuenter et valet in omni fluxu. Geraldus de Solo. Nota quod ematites datus cum succo vel aqua portulace sedat sputum sanguinis in ethicis infallibiliter
60 Geraldus de Solo. Item contra sputum sanguinis in ethicis bonum est comedere de caseo recenti cum sale quia sanguinem (**fol. 58v b**) infrigidat, idem esset in fluxu sanguinis narium, quando sanguis pecat sui subtilitate. Geraldus de Solo. Et dixerunt quidam quod melior modus impinguandi homines colericos, siccos extenuatos et rugatos brunos et pilosos est cum comescione carnium calide et humide complexionis, ut sunt carnes mutonis et galline
65 perfecte cocte et cum potacione boni vini rubei, clari, puri in modica quantitate, istis enim solis duobus refectus dimitendo panem et potagia, nisi modicum impinguabitur melius quam cum cibis humidis supradictis. Et tale regimen ultimo dictum bene confert eciam in ethica senectutis que est membrorum exsiccacio superflua sine febre. Agaricus multum valet contra omnes febres. quia semper purgat putrefaccionem et ideo Democritus vocavit ipsam
70 medicinam familie. Philosophus. Et sciendum quod cibus in ethicis debet habere 5 vel 6 proprietates sive condiciones, primo quod sit facilis digescionis quia habent digescionem debilem, secundo quod sit facilis penetracionis, quia venas habent strictas propter siccitatem, tercio quod sit magni nutrimenti, quia indiget multa restauracione, propter deperdicionem que in ethicis est, cuarto quod sit magne consolidacionis, quinto quod sit infrigidativus et
75 humectativus, unde omnes hec condiciones sunt in lacte et specialiter mulieris et ideo

[1] *Ante* madefiat *scr. et post del.* malefici.

prevalet ceteris cibis. Et adverte quod bonum esset ponere unum vitellum ovi crudum in lacte, nisi talis esset minus intensus, quia inter alia cito resumit corpus. Nota quod psillium non debet dari ethicis ad mitigandum sitim, si paciens habeat nauseam, quia racione sue viscositatis magis provocaret nauseam. Geraldus de Solo. Item nota quod eis non competit
80 evacuacio, sed solum infrigidacio et humectacio ad alterandum malam qualitatem frigidam. Clistere ad mundificandos ethicos et humectandos: R. capud et pedes mutonis, cicerum rubeorum quart. s., ficuum pinguium numero X, camomile 3' I, millefolii, olei zizamini ana quart. s., olei de ben 3' II, fiat clistere usque ad quart. III.

BIBLIOTECA VIRTUAL MIGUEL DE CERVANTES

CAPITVLVM TERCIVM DE FEBRE PVTRIDA ET CETERA

(**fol. 59r a**) <**F**>ebris putrida ex humorum putrefaccione generatur sive causatur. Et humores aliquando in venis putrefiunt et generant febres continuas, et aliquando extra venas magnas et generant febres interpolatas. De sanguine autem non generatur febris nisi continua, quia eius febrilis putrefaccio est intra venas, sed de quolibet aliorum humorum generantur continue et interpaulate, secundum quod intra vel extra venas putrefiunt. Et dicam primo de febribus sanguineis, postmodum de aliis. Et scias quod humores putrefiunt aut ex malicia et coruptibilitate[1] ciborum, ut sunt fructus humidi aut fit propter conculcacionem vaporum ex privacione eventacionis causatam, et propter humoris multidudinem, grossiciem et viscositatem opilantem et similia. De sanguine igitur due febres generantur: scilicet sinocha inflativa et sinochus putridus. Sinocha autem generatur ex sola[2] multitudine sanguinis excessiva prohibente eventacionem et depuracionem eius et sine sanguinis putrefaccione. Et ista est de genere effimerarum. Et sic illa curatur: facta diminucione sanguinis a principio eius. Sed sinochus est febris continua de sanguine putrido generata. Et habet tres species, scilicet augmasticus que semper procedit augmentando, quia in ea est maior dissolucio quam resolucio et hec est peior aliis. Secunda species dicitur epaugmastica que semper procedit diminuendo, quia in ea plus resolvitur quam disolvatur.[3] Tercia vocatur homogenea, quia uno tenore procedit. Et signa que significant adventum huius febris sunt gravitas capitis et addicio in sompno, fatigacio membrorum, rubedo coloris, replecio venarum. Et signa que ipsam concomitantur sunt inflamacio fortis, venarum extensio, dolor fortis, apparicio lampadarum ante occulos, parafrenesis, plenitudo pulsus et undositas et diversitas eius, constriccio hanelitus, dulcedo oris, urina rubea spissa, livens, fetida. Et ipsam sequitur tumor faciei, mollicies corporis et morbilli et varioli et carbunculi quandoque et in ipsa est continua affliccio, quamvis horis matutinis bonitate temporis aliqualiter mitigetur. Et per hoc differt ab aliis continuis omnibus, quia in aliis apparent interpolate remisiones notabiles, et evenit ut plurimum temporibus pestilentibus et in hominibus sanguineis utentibus dieta sanguinis multiplicativa. Signa autem <que>[4] significant maliciam aut bonitatem terminacionis eius et speciem terminacionis et longitudinem seu brevitatem eius, et eciam aliarum egritudinarum acutarum dicta sunt superius. (**fol. 59 r b**)

<**C**>uracio huius febris principaliter existit in flebotomia. Igitur si virtus, etas, et cetera particularia permiserint, statim a principio soluta constipacione clisteribus aut lenientibus medicinis, fiat flebotomia de mediana dextri brachii. Et si virtus fortis fuit, debet fieri usque ad sincopim exclusive. Et si a principio facta non fuerit, in hac febre fiat eciam quocumque tempore virtute permitente, deinde sumat diebus singulis coclear unum de

[1] corruptibilitatem: corruptibilitate *corr. ego.*
[2] *Post* sola *scr. et post del.* putredinem.
[3] *Primo* resolvatur *scr. et post* disolvatur *corr.*
[4] que *coni.*

sequenti mixtura: R. seminis acedule pulverizate 3' II, seminis cucumeris concassati 3' I, florum boraginis 3' s. misceantur, de quibus sumat unum coclear cum III 3' succi malorum granatorum, de quarto die in quartum sumat 3' III, alias 3 de succo radicis albe vitis cum 3' I succi musorum. Vel possunt eciam fieri alii syrupi vel aqua vel similia ex refrigerantibus et aperitivis et resolutivis debilibus aut aliis secundum intenciones diversas, quia oportet medicamina componere racione composicionis morborum et accidencium et causarum eorum, et racione diversitatis membrorum et eciam medicinarum, ut superius fuit dictum. Et ideo in ista febre simplici, ubi queritur inflamacionis extinccio, opilacionis apercio et resolucio seu evacuacio putrescentis humoris, potest fieri talis potus vel similis: R. aque distillacionis camomille, aque endivie, aque rose ana lib. s., aque distillacionis fenugreci aut betonice quart. I, misceantur de quo sumat quart. I cotidie cum modico vini maligranati et panis zuccari super additis. Sed propter alias intenciones oportet quandoque alia facere, sicut propter tussim vitare acetosa et uti dulcibus sicut liquirizia, uvis passis, iuiubis et similibus. Et propter insompnitatem uti papavere albo et similibus sompniferis, propter sitim uti muscillagine psilii aut istis pilulis sub lingua vel similibus: R. succi portulace, succi lactuce, succi uve acerbe, ana 3' I aceti albi 3' s., condiantur lento igne cum pane zuccare, fiant pilule, teneantur sub lingua. Et si essent eciam opilaciones splenis vel alterius membri apponantur deopilativa illorum. Et sit tua prima intencio in remocione putredinis, quia ad remocionem illius sequitur extinccio caloris febrilis, (**fol. 59v a**) et tandem cedantur accidencia febris; verumtamen discrasia febrilis aut aliquid accidencium eius quandoque propter eorum maliciam virtutem prosternentem cogit operari primario circa ipsam: unde si videas inflamacionem febris valde fortem et tremit cor et non extinguitur inflamacio predictis frigidis et similibus, tribue pacienti in potu aquam frigidam plurimam quousque sacietur, que frigidetur; et tremat maxime si fuit iuvenis carnosus, asuetus aquam bibentis[5] et materia digesta fuerit. Cruditas enim materie et opilaciones et apostemata interiorum membrorum ut epatis, stomachi, pulmonis, pectoris, matricis, renum et vesice, prohibunt potum aque frigide talem, et maxime si febris sit ex apostemate predictorum membrorum, quoniam aliter ubi est caliditas fortissima ministretur. Eligibilior est enim crudificacio materie et prolongacio febris que ex potu aque posserit sequi quam assacio membrorum et mors festina que ex predicta inflamacione sequerentur. Cibus in hac febre sit ordeatum, lac amigdalarum, mica panis ter lota, brodium pulli cum agresta et similia subtilia ad frigiditatem declinancia, potet aquam ordei aut talem potum: R. aque fontis lib. V, aceti albi lib. s., panis zuccari quart. I; misceantur. Potet eciam vinum subtile limphatum, nisi sit inflamacio fortissima, quia aperit, dissolvit, urinam provocat. Et subtilietur aut ingrossetur dieta, secundum longuinquitatem status morbi. In statu enim et circa ipsum oportet dietam atenuare, ita quod in statu remissiva dieta utendum est eo quod virtus ocupata est circa expulsionem materie morbi. Et a principio dietetur grossius, quia digestiva forcior propter cuius casum continuitatem debet dieta

[5] bibentis: bibere *coni.*

atenuari continue proporcionaliter usque ad statum. Advertat igitur diligenter medicus ad pronostica signa ostendencia statum febris, quam si cognoverit terminari in die primo aut infra, mitigat pacientem subtiliter. Si vero fuerit febris prolixior, dieta grossior debet esse et tanto grossior quanto status remocior, ut virtus valeat pondus egritudinis durans tollerare. Secundum Avicennam: dominus Avicennna facit mencionem de quatuor (**fol. 59v b**) clisteribus que possunt competere in febre putrida, scilicet clistere alterativum et mollificativum et mordicativum et atractivum,[6] sed quia pacientes aborrent[7] tot clisteria accipere Geraldus de Solo ordinavit unum clistere tale: R. sumitatum malvarum, bismalve, mercurialis, brance ursine ana M I, furfuris p. I, zuccari rosacei, olei viole, ana quart. s., salis communis 3 II, cassiefistule bene pinguis et mundate 3' I, electuarii de succo rosaceo 3 VI, fiat clistere usque ad quart. V. Item nota quod clistere potest sic poni in forma: R. foliorum cicle M III, zuccari rubei, olei viole ana quart. s., salis gemme vel baurach 3 I, duo vitella ovorum, fortiter agitata, fiat clistere usque ad quart. V vel usque ad lib. I, secundum quod videbitur medico. Item nota secundum Geraldum de Solo quod melius est in principio morbi adiministrare cassiefistulam acuatam cum electuario de succo rosaceo vel cum aliquo alio, secundum materiam peccantem, quam administrare syrupos, ut aliqui faciunt vel plures utuntur. Nota medicinas laxativas secundum magis et minus que competunt in cura febris putride, prima est minus laxativa talis: R. prunorum dactilorum numero XV, corigiole marine 3' I, fiat decoccio in qua dissolvatur manne granate electe 3' I, tamarindorum electorum 3' s., fiat colatura usque ad quart. I et s. et administratur in aurora. Alia est magna laxativa: R. prunorum dactilorum numero XV, corigiole marine 3 'I, fiat decoccio in qua dissolvatur cassiefistule munde et bene pinguis 3' I et administretur in aurora usque ad quart. I et s. et in ista potest addi dyagridii) s., masticis granatine vel succi rosacei 3 I, fiat colatura usque ad quart. I et s. et administretur in aurora, sicut alie, et sic erit forcior quam prima vel secunda. Geraldus de Solo. Ad provocandum illico sudorem: R. florum citranguli citri vel limonis et de eis in vino bulitis fac aquam ad modum aque rose que bibita sudorem illico provocat, similiter facit aqua ardens. Et <si>[8] sint herbe vel frondes predictorum calide fomentate vel cathaplasmate, sudorem deducunt.

Prohibencia sudorem sunt flores vel turiones sorbi quorum pulvis aspersus gingivis sanguineis vel sanguinantibus confert. Ad idem, si talis pulvis insufletur cum calamo in nares sanguinantes, sistit fluxum. Salernitani. Item nota pilulas que competunt in febre putrida cura universali: R. aloes cicotrini bene abluti infusi in aqua endivie 3 I et s., interioris cinamomi, pilorum spice nardi cassieligni, bdellii ana) s., fiat pulvis et incorporetur cum syrupo viole et fiant pilule ad quantitatem ciceris et da in introitu lecti quando ibit cubitum. Geraldus de Solo. Geraldus de Solo ponit in forma (**fol. 60r a**) illa: R. Avicenne illius partis "impossibile

[6] *Ante* atractivum *scr. et post del.* alterativum.
[7] abotent: aborrent *corr. ego.*
[8] si *coni.*

est ut fiat", et cetera, sic: R. prunorum damascenorum numero XV, fiat decoccio in qua dissolvatur manne granate electe 3' I, dyagridii) s., camphore granum I in pondere, fiat unus potus usque ad quart. I et s., detur in aurora et dulcoretur cum 3' s. zuccari. Sed quia pacientes aliquando aborrent recipere tales medicinas, ideo dictus doctor Geraldus de Solo facit eis tale electuarium laxativum fingendo et dando intelligere quod sit electuarium confortativum ut melius ipsum recipiant, et est tale: R. conserve viole 3 I et s., dyacartami 3 V, dyagridii) s., masticis granatine, panis zuccari albi 3 III, pulveriza pulverizanda, misce omnia delicate ad modum zuccari rose, detur de mane unum bonum coclear cum aqua tepida et post potet in tali unum parum de illa aqua tepida, si vult. Et potest poni in tali electuario de pannis auri, ut sit pulcrius et appareat magis confortativum et est bona cautela, quia non confortat, ymo debilitat, quia est laxativum. Potus paciencium sitim est syrupus acetosus vel aqua ordei. Sed nos intensa siti damus aquam bulitam cum aceto vel aquam ordei cum aceto albo modico et hec mirabiliter sedat sitim. Ad idem valet muscillago psillii et citoniorum, unde istud potest dupliciter administrare: uno modo in saco facto ad quantitatem digiti et ponitur in aqua, donec fiat muscilago et postea administretur in ore, tenendo ipsum sub lingua. Et nota quod grana psillii non debent teri, sicut multi mali practici faciunt, sed bene grana citoniorum, quia sunt forcioris virtutis quam grana psillii, quia non perdunt virtutem per contricionem. Ad idem valent folia portulace, prius in aqua infrigidata et super linguam applicata. In hieme nos facimus hoc de pomis acetosis de quibus facimus tenues pecias et infrigidamus in aqua et applicamus super linguam. Ad tollendum accionem febris electuarium: R. opii, seminis iusquiami, papaveris albi ana) I, seminis maratri, petrosilli, apii, anisi, aneti, mente ana 3' I, cinamomi, galange ana 3 III, mellis quod sufficit, detur in modum nucis muscate cum calida ante horam accessionis per II vel per III horas, tamen considera ne sit debilis, quia posset nocere. Poncii. Vngentum laxativum contra febrem. R.: succi mercurialis, valleriana, radicis ebuli, radicis spargi, fabe lupine, cucurbite agrestis ana 3' IV, succi malve, crassule IV, lactuce, tititimalli, succi urticule ana 3' IV, succi laureole 3' VI, succi peonie, radicis tari, serpentarie, iusquiami ana 3' II, succi viole 3' V, cum omnibus succis mitte lib. (**fol. 60r b**) V olei et cum oleo ista coquantur, postquam fuit coctum, misce de cera alba lib. II et remoto ab igne mitte de oleo viole 3' III et usui serva. Contra febres acutas clistere Avicenne ordinatum per Geraldum de Solo. R. succi melonis indi, succi portulace, succi cucurbite ana quart. I, olei rose quart. s. camphore pulverizate 3 s., fiat clistere. Loco istius magister facit tale clistere. R. aque ordei lib. I aque cucurbite quart. I, cassiefistule munde bene pinguis 3' I, fiat clistere. Item nota quod talis cura potest fieri per epithimata quod ponatur supra epar et hoc post purgacionem universalem, quia solum valet ad alterandum materiam et ponitur in forma sic: R. aque endivie lib. I, aque rose quart. I, sandali albi et rubei 3 I, camphore) s. aceti albi 3 III, pulveriza pulverizanda, misce omnia et fac epithima. Et si de hoc epithimata vis facere emplastrum, pone de farina ordei quod sufficit. Et nota quod si in tali febre epar peccet per sui siccitatem, tunc magis competit

145 lactuca quam endivia eo quia magis frigida et umida. Geraldus de Solo. Avicenna ponit tale epitima R. aque rose lib. I muscillaginis psilii 3 s., aceti albi 3 IV, misce et fac epithima.

BIBLIOTECA VIRTUAL MIGUEL DE CERVANTES

CAPITVLVM QVARTVM. DE CAVSONE

<**D**>e colera generantur febres continue et interpaulate. Colera namque quandoque putrefit in venis propinquis cordi et generat febrem continuam intensiorem omnibus febribus, que causon appellatur, et quandoque putrefit in venis magnis remotis a corde et generat febrem continuam, que terciana continua dicitur, quandoque autem extra venas putrefit et generat febrem interpolatam, que dicitur terciana interpaulata. Et dicam primo de causone: est igitur causon febris continua de putrefaccione colere aut flegmatis salsi in venis propinquis cordi principaliter generata. Cuius signa sunt inflamacio forcior cum febre, cum ariditate et nigredine lingue et siti vehementi et incenditur in die tercia; et est cum pulsu velocissimo et urina subtili rubea inflamata que in die 7º aut infra (**fol. 60v a**) communiter terminatur, sudore aut fluxu narium sanguinis, vomitu aut fluxu ventris, et quandoque solo tremore supervenienti solvitur. Et cum igitur hec febris sit acucior aliis et eius materia furiosior non patitur natura dilacionem medicamini, propter quod a principio evacuetur humor ille colericus cum lenientibus ventrem aut vomitis debilibus, si paciens nauseat, aut eciam cum flebotomia, si videatur exhuberancia sanguinis cum rubedine urine et spissitudine aliquali, que evacuaciones, nisi facte fuerint a principio, dimitantur eciam in fine augmenti. Et circa statum cum natura tunc amplius molestatur a febre. Minorata igitur materia, a principio sit tua principalis intencio ad inflamacionem extinguendam, alias paciens conburritur. Des ergo ei in potu syrupum de prunis in mane et aquam ordei cum elevacione solis et aquam citrulli, cucumeris et melonis indi in meridie, et muscillago psilli apud sompnum. Et extinge igitur inflamacionem plus quam in omni febre cum frigidis et humidis, cuiusmodi sunt lentigines aque, portulaca, ungula caballina, rosa, viola, acetum et fructus frigidi et humidi. Ex hiis enim fiant syrupi aut aque aut epitima aut alia secundum exigenciam casus. Confert enim omni mane sumere 3 II acedule pulverizate cum decoccione sequenti: R. berberis 3’ IV seminis cucumeris 3’ II concassentur et in III lib. aque fontis per VI horas remolliantur et unico fervore bulliantur. Et in colatura dissolvantur 3' III panis zuccari additis 3' II aque rose et immediate, cum clarificata fuerit, deponatur ab igne, de qua sumentur 3' IV cum predicto semine; post sumat, si vult, granatum musum. Sed circa regionem cordis et orificii stomachi tenebitur pannus immersus in sequenti mixtura: R. sandali citrini 3' IV, nenufaris, croci ana 3' s., sandali albi et rubei 3 II. Fiat pulvis et misceatur cum sequenti liquore: R. olei rose lib. I, cere albe 3' IV, ponatur simul in vase ad calorem aque ferventis et, cum calefierit, deponatur et (**fol. 60v b**) admisceatur pulvis predictus, et in mixtura immergatur panus et regioni cordis apponatur. In hac eciam febre, sicut dictum est in precedenti, multum confert potus aque frigide, predictis condicionibus observatis. Cavendum eciam in opilatis ut sint infrigidancia subtilia et aperitiva. Contra accidencia que hanc febrem communiter consequuntur ut est frenesis, alienacio, vigilie, dolor capitis, sitis, ariditas lingue, syncopis, fluxus ventris et similia, operare oportet, sicut dicetur in capitulis propriis de curacionibus talium. Cibus in hac febre eo quia brevis est, sit subtilis,

ut est ptissana colata aut non collata, lac amigdalarum, panis multociens lotus in aqua, lactuca, spinargia, malva, ordeatum, pureta cicerum aut pisorum, cerasa, fraga, poma et alii fructus frigidi et humidi, digestibiles, non cito putrefactibiles, intencioni repugnantes. Et quamvis in hac febre racione morbi, quia brevis est et molestus, conferat dieta subtilis, ipsam tamen oportet ingrossari aut racione temporis, puta si frigidum, aut racione consuetudinis, puta si multum consuevit comedere aut racione complexionis et habitudinis pacientis, ut puta si fuerit colericus, extenuatus et resolubilis; talem enim ciba largius, ne per liquefaccionem et consumpcionem incidat in ethicam vel in spasmum. De consilibus particularibus est iudicium simile et per oppositum de oppositis. Dicit Geraldus de Solo quod quando ipse vult evacuare coleram in tempore pascali, facit accipere omnia grana malagranati muse et pone in vase mundo cum V coclearis aque, spargendo desuper parum de zuccaro; postea habet vas coopertum cum panno lini vel papiro, ponit sub divo per unam noctem et in mane dat duo coclearia et facit sugere succum et expellere grana succata et hoc facit continuare per VIII dies vel IX et in fine mirabiliter laxat et coleram evacuat, unde dicit quod malum granatum est triplex, scilicet acetosum et istud restringit, aliud dulce et aliud musum et hec duo laxant. Morsus dyaboli tritus cum vino datus per unam horam ante accesionem curat tercianam. Item succus pentafilon in ieiunio sumptus in tribus diebus curat tercianam. P. Carere. Avicenna ponit quendam syrupum laxativum ad hoc qui est talis: R. syrupi violacei 3 I et s., dyiagridii grana IV, mente sicce vel loco eius masticis grana duo, misceantur et limphetur totum cum aqua ordei usque ad sufficientem potacionem et administretur in aurora absque colacione. Loco huius facit Geraldus de Solo tale laxativum: R. syrupi violacei 3' s., aque ordei tercie decoccionis 3 II electuari de succo (**fol. 61r a**) rose 3' s., fiat unus potus, administretur in aurora. Electuarium valens ad febres acutas, est autem mirabile et expertum: R. mirabolani kebuli, citrini ana 3 II, seminis endivie, basiliconis, gariofilati ana 3 I, cinamomi acuti, zinziberis novi ana 3 I, sandali albi, ambre ana 3 s., camphore 3 s., disolve ambram cum oleo fistici et ex ea unge species, confice cum tantumdem mellis iuiube et detur ex eo febricitanti 3 I usque ad 3' s. cum II 3' syrupi macianorum et syrupo facto ex zuccaro. Rasis in Experimentis. Medicina ad hanc febrem: R. mirabolani citrini, indi, emblici ana 3 II, cinamomi, gariofilati, sandali albi ana 3 I, seminis rose, seminis cucumeris albi, seminis papaueris albi ana 3’ s., ungantur cum oleo macianorum et confice cum tantumdem mente cassiefistule et detur ex eo 3 II cum 3’ II syrupi malorum granatorum. Rasis in Experimentis. Syrupus mirabolani citrini qui valet dolori iuncturarum et febribus acutis et terciane et purgat coleram. R. mirabolani citrini 3 c, ablue cum aqua calida 3 c, remove cum aqua frigida, ita quod aqua superemineat quinque digitos, postea in estate pone ad solem per IV dies, deinde aquam accipe iterum et remaneant mirabolani et iterum mitte in aliam aquam et dimite tam diu donec amitant saporem suum et albescant, deinde agrega primam et secundam aquam cum 3 c manne albe, coque ad ignem et remove spumam donec fiat sicut iulep. Et si vis acuere, acue eum cum scamonea; cuilibet lib. apone 3 I scamonee et supra quamlibet lib.

apone 3' I aque rose et utere quando volueris. Pilule ad dolorem iuncturarum calidum et est Ioannis Damasceni: R. aloen cicotrini terciam partem 3, zinziberis 3 I, mirabolani citrini 3 I, scamonee VI^{am} partem 3, esule V^{am} partem, masticis VII^{am} partem 3, fac pilulas cum aqua
80 citoniorum vel macianorum et sume totum simul; iste pilule purgant coleram rubeam et parum humoris aquosi et bene operantur in dolore iuncturarum. Rasis in Experimentis.

BIBLIOTECA VIRTUAL MIGUEL DE CERVANTES

CAPITVLVM QVINTVM DE TERCIANA CONTINVA

(**fol. 61r b**) <**T**>erciana autem continua que generatur de colera putrefacta in venis magis remotis a corde quantum causon, multum asimilatur causoni, nisi quod accidencia habet remissiora et ideo longior est ipso. Et quia minorem habet inflamacionem, remissiora infrigidancia sibi sufficiunt.

BIBLIOTECA VIRTUAL MIGUEL DE CERVANTES

CAPITVLVM SEXTVM DE TERCIANA INTERPAVLATA

<**T**>erciana interpaulata generatur de colera putrefacta extra venas, que si generetur de colera rubea, dicitur terciana vera et simplex,[1] sed si de citrina vel vitellina, dicitur terciana nota. De colera namque eruginosa vel prassina non generatur febris; non enim expectat natura tantam earum maliciam, ut ad febrem putrefiant, quia aut expelluntur aut naturam interimunt. Signa vere terciane sunt quod incipit cum oripilacione simili puncture acus et non multum prolongatur oripilacio nec dominatur in ea frigus: ymo est ad calorem declinans et festinans eius inflamacionem, quare magnificatur pulsus et hanelitus fit frequens, et vehemens inquietudo et calor et sitis et anguscia, et urina citrina subtilis, cuius paroxismus non transit 12 horas. Et incipit quandoque cum nausea et vomitu colerico et terminatur cum sudore et cum febre; complet totum peryodum, hoc est, septem paroxismos, paroxismi augentur in fortitudine usque ad quartum inclusive. Et hinc ad septimum minuitur, et interpaulat 36 horis; ad minus reddit enim paroximus in tercio die. Fit eciam febris ut plurimum in complexionibus et etatibus et temporibus calidis, et in illis qui utuntur labore et alio regimine calefaciente et coleram generante. Et terminantur hec febris die 14 aut infra. In terciana autem nota non est tanta caliditas nec sitis et urina est remissior et paroxismi longiores nec multiplicantur in ea sudores sicut in vera. Et est longioris duracionis multum in tantum quod quandoque incipiat in autumpno et terminantur in vere. Terciana enim que transit diem 14 nota est et prolongatur eo, quia de colera flegmatica generatur, maxime de vitellina.

<**C**>uracio vere terciane consistit principaliter in remissione inflamacionis colere rubee et ingrossacione excessive[2] subtilitatis eius quod est ipsam ad exitum preparare, post cuius digescionem procuretur eius expulsio cum medicinis propriis per exitus naturales, verumtamen, si a principio paciens nauseaverit, iuvetur ad vomitum digitis iniunctis oleo[3] (**fol. 61v a**) aut levibus vomitivis, quia vomitus spontaneus in principiis paroxismorum huius febris multum utilis est, sicut sudor eciam in declinacionibus eorumdem. Solvatur eciam a principio constipacio, si affuerit, clisteribus aut lenientibus medicinis. Et utile est in hac febre, sicut eciam in omni febre putrida, tenere continue ventrem laxum. Et si in hac febre paroxismus quilibet exhuberanti sudore spontaneo terminetur, non multum indiget paciens catarticis, sed bono regimine in cibalibus, quod si non finietur paroxismus cum sudore, sumat omni mane de sequenti syrupo. R. tribuli marini[4] lib. I, cetharac lib. s., scolopendre quart. I, contundantur et per 6 horas ad minus remolliantur in IV lib. aque fontis, deinde buliantur uno fervore et in colatura ponantur 3' VIII panis zuccare et immediate post clarificacionem deponatur ab igne et prohicientur in eo 3 II sandali rubei, per minuta frustra incisi, de qua

[1] simplici: simplex *corr. ego.*
[2] *Post* excessive *scr. et post del.* superfluitatis.
[3] *In marg.* syrupos digestivos et laxativos G. de Solo *al. m. add.*
[4] marine: marini *corr. ego.*

35 decoccione lib. s. sumetur qualibet vice adiuncta 3' I aceti albi ferventis; post quartum paroxismum sumentur 3 II vel 3 I et s. reobarbari cum IV 3' succi rose, additis 3' II aque tepide. Vel possunt fieri alii syrupi aut aque ex endivia, lactuca, scariola, papavere albo, rosa, floribus nenufaris, viola, sandalo et similibus digestivis colere rubee. Et mutare oportet materialia et componere secundum exigenciam membrorum et composicionem morborum et
40 accidencium eorum. Et materia digesta, purgetur cum cassiefistula, manna, mirabolanis citrinis, reubarbaro et pauco dyagridii et similibus. Et in declinacione febris terciane, diminuta plectorica confert multum balneum aque calide aut balneum aeris temperati ad excludendum reliquias nocivorum et siccitatem corporis et colere acuitatem temperandam. In terciana tamen nota ministranda sunt et admiscenda cum istis calidis incisiva et diuretica et
45 digestiva et evacuativa flegmatis magis vel minus secundum maiorem vel minorem viscositatem et grossiciem ipsius colere citrine vel vitelline, et comiscere regimen eius (**fol. 61v b**) cum regimine febris flegmatice, secundum proporcionem mixcionis materie. Cibi in terciana vera possunt esse illi qui dicti sunt in causone et propter hoc in diebus interpaulacionis, potest sumere carnes pullorum cum agresta et lactucis coctorum, carnes edi,
50 et bibere potest vinum subtile debile in mensa, extra mensam sumat aquam fontis per se aut cum modico aceti, in diebus tamen paroxismorum cibetur subtiliter. Quandoque eciam terciana facit paroxismum qualibet die eo quia fit ex duabus materiis diverso tempore se moventibus, quia una materia movetur uno die, sive primo die et altera secundo die. Et iterum prima movetur tercio die et secunda in quarto die consequenter. Et hec febris dicitur
55 terciana duplex que differt a duabus tercianis in hoc, quia in ipsis fiunt duo paroxismi in eodem die a duabus materiis eodem die se moventibus et interpaulant in secunda die et in tercia die recedunt ambo paroxismi et sic consequenter. Aliter eciam possunt componi febres in eodem genere vel diverso, sicut videbitur inferius et quia predicta composicio fit in eodem genere, regatur sicut simplex predicta proporcionaliter, nisi forte quia, quanto inflamacior est,
60 indiget magis refrigerativis et quia materia multiplicior, magis indiget laxativis. Et in terciana vera duplici, quia dies interpaulacionis non habet, magis abstinendum est a carnibus et grossis et calidis cibis et vino, et fit in ea securius flebotomia, si urina appareat rubea cum spissitudine quadam. Nota quod Avicenna primo ponit curam terciane pure per laxativas medicinas que competunt in principio, unde primum laxativum eius potest sic ordinari eciam
65 quod non precedat syrupus: R. tamarindorum electorum 3' V, infundantur per noctem in media lib. aque, fricentur de mane fortiter et collentur et colature addatur manne electe 3' I et administretur in aurora. Loco istius Geraldus de Solo facit talem R. florum viole 3' I, prunorum damascenorum X numero, tamarindorum electorum 3' I; fiat decoccio in qua dissolvatur cassiefistule bene pinguis 3' I fiat colatura usque ad quart. I et s., administretur in
70 aurora. Et istud laxativum ponit Avicenna, sed non sic in forma: R. corigiole marine quart. s., uvarum passarum mundatorum ab arilis 3' I; fiat decoccio in qua dissolvatur manne electe 3' I, fiat colatura usque ad quart. I et s. et administretur in aurora. Loco istius Magister facit

talem: R. prunorum damascenorum numero 3 I, fiat decoccio in qua dissolvatur manne electe 3' I, fiat colatura usque ad quart. I et s. administretur ut supra. Nota quod tres radices plantaginis valent contra tercianam et quatuor contra quartanam, ideo detur. Philosophus. Geraldus de Solo dicit quod bonum est pro freneticis et pacientibus fluxum sanguinis narium irrorare testiculos cum aqua rose et aceto. Pilule contra tussim in febre. R. quatuor seminum frigidorum maiorum ana 3 I, camphore grana V, dragaganti, gummi arabici ana 3 I, succi liquiricie 3 II, candi 3 II et s., penidiarum 3 s., muscillaginis seminis psillii, muscillaginis seminis citoniorum omnium 3 II, pulveriza pulverizanda, subtiliter misce omnia cum syrupo violarum quod sufficit et fiant pilule; optime in principio egritudinis. R. aloes 3 X, yringorum, mirabolanorum citrinorum ana 3 V, confice cum succo uve canine et summe qualibet vice 3 I et s. vel II pilulas. Item pilule scamonee pulverizate 3 V, mitte in aqua coctanorum 3 X, dimitte donec desiccentur et mitte cum 3 X zuccari et cubebe 3 s., confice cum iulep et fac pilulas ad modum ciceris et sunt optime in qualibet disposicione et maxime cum stomachus est impeditus et non egerit et summe in qualibet ora qua volueris. Rasis in Experimentis. Electuarium quod purgat coleram et confortat stomachum et est boni saporis et hodoris: R. citoniorum frustratim incisorum 3 LX, pone in aceto per unam diem et per noctem unam, postea extrahe et pista scamonee 3 X, cubebe 3 II, cardamomi 3 II, spice nardi aur. I, rose 3 VI, confice cum LX 3 mellis et accipe cum volueris 3 II; valent in hac causa trocisci rose vel viole et trocisci rotundi scamoneati. Rasis in Experimentis. Contra febres tercianas R. agarici II partes et mediam partem mirre, detur cum succo salvie cotidianariis pueris, et cum succo arnoglosse tercianariis et cum succo rute vel absincii quartanariis; dosis est pondus duorum denariorum in pueris et senibus sed in iuvenibus trium denariorum. Philosophus. Nota quod fluxus ventris est malus in omni febre excepta terciana, quia in illa non est ita malus. Olv. Vnde si urina est multum subtilis, non debet fieri flebotomia. Si vero grossa vergens ad rubeam debet fieri post tres dies vel post quartam accessionem. Olv. Et postea in principio accessionis pone illud emplastrum supra epar parum calidum et moretur ibi per totum paroxismum: R. succi absincii lib. s., aceti albi, quart. I, farine (**fol. 62r b**) ordei quart. s., fiat emplastrum, expertum est quod erat curatus, Olv.; et valet non solum in pura sed in non pura. Contra frigiditatem extremitatum valet multum fricacio manuum et pedum cum pannis calidis et valet multum succus ruthe. Geraldus de Solo. Item nota clistere quod valet[5] in principio terciane pure, quando venter est constipatus: R. sumitatum bismalve) III, radicis lilii quart. s., iuiube, sebesten ana 3' I, olei viole quart. s., fiat clistere usque ad quart. V. Et si hoc non iuvat, fiat tale clistere mordicativum: R. succi cicle, olei viole ana quart. s., baurach vel salis gemme, quod idem est, 3 I, fiat clistere cum aqua ordei usque ad quart. V. Geraldus de Solo. Succus cicoree et capitis monachi minoris acceptus equaliter curat tercianam. Cancellarius. Electuarium Magistri Arnaldi de Villanova et valet ad evacuendum coleram pro maiori parte et flegma pro minori et debet dari in media nocte et postea bibantur

[5] quod valet *iter*.

II coclearia aque tepide et valet specialiter in vere et in principio estatis: R. pulveris dragaganti frigidi 3 II carnium citoniorum 3' I, zinziberis albi mundi 3 I, medulle cartam 3' s., turbit bene gumosi mundi interius et exterius 3 II, dyagridii 3 V, manne, granate, mellis rose ad solem purificati ana quart. I, pannis zuccari albi 3' VIII, fiat electuarium, in tabula administretur de eo ut supra 3' s. Geraldus de Solo alegative. Geraldus de Solo convenienter facit istas tres receptas que secuntur pro terciana pura vel continua. R. florum violarum, boraginis et buglosse ana 3' I, prunorum damascenorum numero X, liquirizie rase, uvarum passarum mundarum ab arillis ana 3' s., corticis mirabolanorum citrinorum infusorum per noctem in decoccionis predictorum 3' I, fricentur de mane fortis et collentur et colature addatur cassiefistule munde bene pinguis 3' I, electuarii de succo rosarum 3' I vel 3 III, fiat colatura usque ad quart. I et s. et administretur in aurora vel loco electuari de succo rosarum pone dyagridii) s. vel I secundum fortitudinem pacientis, vel succo rosarum recencium 3 I, masticis grana III, misce et administretur in aurora. Secunda recepta est: R. syrupi violarum 3' s., aque ordei quart. I, electuarii de succo rosarum 3' s. vel 3’ V, misce et da in aurora absque eo quod colletur. Tercia est ista quando voluimus pacientes decipere, quia aborrent medicinam recipere: R. dyagridii) I, masticis grana tria, alias) s., panis zuccari 3’ II fiat (**fol. 62v a**) pulvis, incorporetur cum modico syrupo viole ad formam avelane et deauretur, ut quod aborrebant sub auro ocultetur. Laxativa que competunt in pura terciana in principio: R. turbith bene gumosi mundi interius et exterius 3' s., zinziberis albi 3 I, fiat decoccio in qua dissolvatur cassiefistule bene pinguis 3' I, mellis rose colati 3' s., fiat colatura usque ad quart. I et s. et detur in aurora. Loco istius ego facio talem: R. florum viole, borraginis, buglosse ana 3' I, prunorum damascenorum numero X, agarici electi 3 II, zinziberis albi 3 s., fiat decoccio in qua dissolvatur cassiefistule munde bene pinguis 3' I, electuarii de succo rosarum 3 II, fiat colatura usque ad quart. I et s. et detur in aurora. Nota clistere ad idem quod prevalet secundum Avicennam, quia minus debilitat virtutem: R. ysopi foliorum cicle ana M II, caricarum pinguium X numero, cartami munde, sebesten ana 3' I, turbit bene gumosi 3' I, florum viole, florum camomile ana 3 V, olei zizamini quart. s., baurach 3 I vel salis gemme 3 I, cassiefistule bene pinguis et munde 3' I, fiat clistere usque ad quart. V. Geraldus de Solo.

CAPITVLVM VII DE COTIDIANA

<**E**>t sicut colera, secundum quod putrefit intra venas aut extra, generat febrem continuam aut interpaulatam que multum communicat in significacionibus et correccionibus suis, preter quam in horripilacionibus et periodicis motibus, sic similiter flegma secundum quod putrefit intra vel extra, continuam generat aut interpaulatam que eciam maxime communicant in predictis, excepto quod in continua non est oripilacio nec quietem habet, nisi falsam et calorem habet quandoque maiorem et urinam intensiorem. Et quamvis de colera plurificentur interpaulate super continuas de flegmate, tamen est oppositum eo, quia ipsum habundat in venis. Igitur signa febris flegmatice peryodice, que continua dicitur, sunt hec quod ipsa incipit cum oripilacione prolixa veri frigoris et tardatur in calefaciendo. Et eius calor non est magnus nec inflamativus sed vaporosus et humidus et est (**fol. 62v b**) cum ea vomitus flegmaticus et humiditas in ore, gravedo stomachi et debilitas appetitus et paucitas sitis, pulsus parvior et rarior quam in aliis febribus qui eciam diversus est et urina remissa, et inflamentur in ea palpebre inferioris et albescit facies et citrinatur, et evenit plurimum hec febris flegmaticis pueris et mulieribus et assiduantibus regimine humectativo, viventibus scilicet in crapula et ocio, et utentibus fructibus frigidis et humidis et balneantibus se super replecionem. Et precipue evenit in hieme et temporibus humidis et facit paroxismum omni die durantem communiter 18 horas et interpaulat 6 horis quamvis cum flegma quiete neque separatur cum sudore et precipue in primis diebus qui, si affuerit, erit paucus et viscosus. Sed quia flegmatis multe sunt species, alique calidiores, alique frigidiores naturali flegmate de quo signa dicta sunt, ideo febris que ex illis speciebus flegmatis generantur habent signa intensiora seu remissiora predictis, quia febris si fuerit ex dulci aut salso flegmate, erit cum calefaccione maiori, pulsu forciori, urina intensiori et siti maiori precipue, si fuerit de flegmate salso que sola inter flegmaticas est sitibunda. Sic eciam alia signa que caliditati atestantur intenduntur et que frigiditatem significant remituntur, cuius oppositum est, si febris fuerit ex flegmate acetoso vel vitreo; hec febris longa est et mansiva, que plerumque multis moratur mensibus, propter hoc quoque est mala ydropisis et mortis suspicionem secum habens. Communis huius febris cura consistit in digescione et expulsione materie morbi, scilicet in apercione opilacionum et in confortacione et reduccione male materie sive discrasie stomachi que hanc febrem ut plurimum concomitatur; digeritur autem humor flegmaticus calefacientibus et subtiliantibus eius grossiciem et incidentibus eius viscositatem convenienti ordine ministrato, ut scilicet a principio dantur debilia sive sint digestiva sive incisiva vel evacuativa; deinde secundum processum egritudinis et apparicionem digescionis materie, fiat ascensus continuus ad forciora predictis. Forcia enim digestiva et evacuativa a principio liquidiorem partem materie consumunt aut evacuant residuam incrudando. Et quia origo et minera huius febris ut plurimum est in stomacho, bonum est a principio constipacione soluta clisteribus ipsum mundare vomitu facili. Qui, si sponte evenerit aut sine violencia magna, bonum efficit et mundat enim stomachum et significat paucam grossiciem

et viscositatem humoris; a vomitu tamen violento a principio caveatur; digeratur (**fol. 63r a**) ergo flegmaticus principio cum levibus qualia sunt: radix feniculi, petrosilli, brusci, graminis, yringi, spargi, menta, maiorana, anisum, anthos, syrupus acetosus, oximel et similia que hic non repetuntur, nisi exempli gracia eo, quia de ipsis sufficienter dictum est in precedentibus. Ex talibus ergo fiant aque aut syrupi aut pulveres, electuaria aut emplastra aut alia cum quibus sive ab intus sive ab extra corrigatur malicia flegmatis. Et potest fieri talis syrupus: R. tribuli marini vel madefactum eius, yringi marini, brusci, spargi ana 3' I, xiloaloes albi 3' s., remoliantur in IV lib. aque fontis per VI horas, deinde unico fervore buliantur et in colatura ponatur lib. I zuccari, de qua sumatur quolibet mane quart. I addita 3' I aceti ferventis, in quo diu bulitum fuerit coriandrum, scilicet 3' I ad lib. I, quo supposito per I dies, tunc octava sequenti sumatur laxativum. R. kebuli 3' I, bdelli, turbith ana 3 I, remoliantur in I lib. aque per VI horas cum 3' II passularum, post modum ad calorem aque ferventis quasi fervere permitantur. Et cum inceperit fervere coletur et colatura propinetur, deinde cum febris multum prolongatur, digeratur materia cum forcioribus qualia sunt: raphanus, radix petrosilli, calamentum, origanum piretrum et similia et dantur katartica forciora cum videbitur humoris digescio manifesta. Et atendendum est tam in hac febre quam in aliis putridis in quibus membris habundat potissime minera febrilis, quod cognoscitur per eorum gravedinem et originem motus egritudinalis in ipsis, et ad illa medicinalia dirigantur, pretermitens[1] proporcionalem admixcionem eius cum aperitivis et digestivis flegmatis putrescentis, atende eciam diligenter ut cognoscas ex qua specie flegmatis genita sit febris. Que si fuerit ex flegmate salso, eo quod adhuscione calidum factum est, cura ipsam cum temperacioribus et ad frigiditatem declivis in tantum quod videris adhuscionem maiorem, qualia sunt: endivia, scariola, rostrum porcinum, oxisaccara et similia, istis cum adiuncione calidorum. Et ad mitigandum sitim, que hanc speciem febris continue sequitur, valet multum potus aque dulcis calide. Si vero febris generetur ex flegmate dulci, cum ipsum sit calidius naturali et frigidius salso, cum predictis medicinis curetur. Si vero generetur febris ex flegmate vitreo vel acetoso, cum sint frigidiora naturali, curetur calidioribus et forcioribus medicinis. Ad mitigandum rigorem et frigus typi huius febris ponantur extrema pacientis (**fol. 63r b**) in aqua calida decoccionis camomille, absincii, aneti et similium aut fricetur dorsum et latera cum tela aranee et oleo vel cum hoc ungento, si febris fuerit de flegmate vitreo vel acetoso, quod recipiatur pulvis piretri, staphisagrie, euforbii, misceantur cum melle et arogon marciaton et cum hoc calido ungatur dorsum; valent eciam in proposito III gutte succi mercurialis in narem dextram instillate. Stomachus eciam, quia in hac febre leditur, confortari debet cum mastice, olibano et ciperis, menta rosa et similibus ut dicetur in capitulo de passionibus eius. Alia autem accidencia que hanc febrem aut eciam alias secuntur pluraque, ut est sincopi, dolor capitis, sompniculositas et cetera curentur ut dicetur in capitulis propriis. Igitur digesta paulatine et evacuata materia febris, cum videris febrem

[1] pretermitans: pretermitens *corr. ego.*

declinare, fac pacientem ieiuno stomacho, bene sudare in balneo in quo convenienter fricetur. Et viscosus sudor tergatur et tanto magis sit balneum consumptivum et resolvens quanto flegma fuerit magis frigidum et viscosum. Cibus in hac febre, sicut eciam in omni morbo racione eius, debet habere qualitates oppositas morbo. Alimenta igitur in proposito natura vel artificio, sicut calida, incisiva, subtiliativa, opilacionum aperitiva, ideo de carnibus sumat que sunt calida et sicca, ut sunt avicule parve, perdices, carnes gallinarum, capreti et vituli, sumat tostas aut elixas et cum aceto decoccionis coriandri conditas menta eciam petroselino feniculo et similibus herbis utatur et caulibus rubeis in salsamentis suis utatur pipere, aceto, sinapi et similibus. (**fol. 63r b**) Et caveat ab omnni nutrimento frigido et humido et viscoso. Et quanto febris prolixior fuerit, tanto copiosius reficiatur et tali tempore, ut paroxismus non inveniat in stomacho cibum crudum. Succus edere potatus iuvat cotidianarios. Cancellarius. Idem in naribus immissus multum confert. Contra febres flegmaticas et melancolicas valde bonum et provocat urinam fortiter: R. gasich, lacte apii, anisi ana, confice cum melle et da 3 IV cum aqua calida in qua coctum sit anisi. Rasis in Experimentis. Quidam medicus composuit anelach de Macedonia ad febres flegmaticas, dissolvit humores, liquefacit eos, (**fol. 63v a**) bonum est eciam duriciei splenis. R. scolopendre, squinanti, camepiteos, castorei, trium piperum, spice nardi, foliorum[2] asari ana 3 I, turbith, radicis lilii, ceruse, carpobalsami XI loti; pulverizetur et conficiantur cum melle in quo fuit decoctum asarum, squinantum, oppoponac et detur ex eo dragma I unius avellane. Rasis in Experimentis. Syrupi qui competunt in cura febris flegmatice in principio, secundum opinionem aliorum, non Avicenne, possunt esse isti: R. aque apii, aque feniculi ana quart. I et s., aque endivie quart. I, melle rose quart. III, fiat syrupus usque ad lib. I, vel accipiantur VI coclearia de istis aquis distillatis et inde melle rose. Vnde nota quod in hac febre competunt duo syrupi: unus mediocris acetositatis vel minoris et talis est conditus cum zuccaro, alius conditus cum melle et talis debent esse minoris acetositatis. Item nota quod Avicenna in illa parte descripcionis[3] ponit medicinam de turbit et aliis in excessiva quantitate. Et ideo Geraldus de Solo modificat eam sic: R. turbit bene gumosi mundi interius et exterius) II, zinziberis albi) I, panis zuccari albi 3 I, fiat pulvis et administretur, vel cum illo pulvere incorporetur modicum syrupi viole vel melle rose ad quantitatem nucis et deauretur. Geraldus de Solo. Decoccio nimis valens ad declinacionem cotidiane. R. genciane, radicis feniculi rubee, agarici, turbith, asari, rose, spice nardi ana 3 I, ponatur in caldario cum III lib. aque, decoquatur per ignem levem sine flamma et fumo donec remaneat lib. I et dissolvatur in ea calida 3 I lacte et utatur. Rasis in Experimentis. Ad provocacionem urinam cito: R. rubee, turbit, terantur et detur ex eis 3 I et s. cum aqua decoccionis ysopi et satureye. Nota in medicinis quas ponit Avicenna in illa parte et detur quarum prima, valet quando peccat solum flegma: R. turbith bene gumosi mundi interius et exterius 3 I, esule) I, zinziberis albi) I, masticis grana XXX, panis zuccari

[2] *Post* foliorum *scr. et post del.* agarici.
[3] descripcio: descripcionis *corr. ego.*

albi 3 I et s., fiat pulvis, administretur cum decoccione cartami vel pulvere, incorporetur cum modico ydromelle ad modum nucis et deauretur. Alia valet quando peccant colera et flegma, ideo ponitur in recepta yera pigra. Tercia valet quando peccat flegma in maiori quantitate et colera peccat et melancolia in minori quantitate. Nota laxativum conveniens in hac febre quando materia est digesta: R. uvarum passarum mundatarum ab arilis quart. (**fol. 63v b**) s., zinziberis albi) II, turbith bene gumosi mundi interius et exterius 3 I, corticis mirabolanorum indorum III et citrinorum infusorum per noctem in decoccione predictorum ana 3 VI, fricentur de mane fortiter et coletur et fiat unus potus usque ad quart. I et administretur in aurora et dulcoretur tamen cum 3' s. zuccari. Geraldus de Solo. Nota quod loco trocistorum illius partis trocisci boni post cronicas et cetera magistri Montispesulani faciunt duas receptas evacuantes flegma quarum prima potest dari ad modum syrupi laxativi sic: R. florum viole, boraginis, buglosse ana 3' I, cartami mundi quart. s., anisi, zinziberis albi ana 3 II, liquiricie rase, uvarum passarum mundatarum ab arillis ana 3 V, turbith bene gumosi mundi interius et exterius, agarici electi ana 3' II, mellis electi, panis zuccari albi ana quart. I, fiat syrupus parum coctus et parum clarificatus, liquefiat in syrupo dyagridii 3 s., succi rose 3 I et possunt dari de isto syrupo V plena coclearia de mane vel 3' I vel sic in colatura pro una vice que detur totum. Secunda recepta. R. florum viole, boraginis, buglosse ana 3 s. cartami mundi 3' I, liquiricie rase, uvarum passarum mundatarum ab arillis ana 3 III, anisi, zinziberis ana 3 I, agarici electi 3' s., fiat decoccio in qua dissolvatur cassiefistule bene pinguis et munde 3' I, turbith bene gumosi mundi interius et exterius 3 I, fiat colatura usque ad quart. I et s. Emplastrum confortans stomachum in febre flegmatica. R. masticis 3' I, vini rubei grossi lib. s., mellis electi lib. I, decoquatur simul usque ad consumpcionem vini, et addatur florum camomille pulverizatorum 3' I et aplicetur stomacho s. vel quantum erit conveniens. Clistere in hac febre cum venter est constipatus: R. ysopi, centauree minoris ana quart. s., cartami mundi, aneti ana 3' I, florum camomille, melliloti ana 3 VI, mellis electi, olei communis ana quart. s., salis communis 3 II, fiat clistere usque ad quart. V. Nota quod Avicenna in principio talium febrium facit syrupum digestivum talem: R. mente sicce, ysopi, absincii ana quart. s., endivie novelle non lote 3' II, aceti albi quart. s., mellis rose, panis zuccari albi ana lib. s., fiat syrupus perfecte clarificatus usque ad quart. V, et ponitur hic menta sicca, quia regenerat ventositates, vel potest fieri sic: R. oximellis simplicis quart. III, syrupi endivie quart. I, misceantur. Laxativum potest fieri tale: R. florum boraginis, buglosse ana 3' s., cartami mundi 3' I, zinziberis albi 3 s., agarici electi 3 III, fiat decoccio in qua dissolvatur cassiefistule bene pinguis 3' I, fiat colatura usque ad quart. I et s. Clistere ad idem: R. foliorum cicle lib. s., mellis electi, olei zizamini ana quart. s., salis communis 3 II, fiat clistere usque ad quart. V. Syrupus qui competit in augmento talis febris flegmatice ad digerendum: R. corticis radicis (**fol. 64r a**) fenugreci, petrosilli, apii ana quart. s., mente, ysopi, sanemunde albe, gariofilate, eupatorii, scolopendre, capilli veneris recentis, endivie, scariole, ana M I, anisi, maratri, ameos, quatuor seminum frigidorum mundatorum ana 3' I,

seminis spargi ana 3' s., spice nardi, squinanti ana 3' II, liquiricie rase, uvarum passarum mundatarum ab arillis ana 3' I, aceti albi quart. s., mellis rose lib. s., panis zuccari albi quart. III, fiat syrupus perfecte clarificatus usque ad lib. I et s. vel sic: R. oximellis diuretici lib. I, syrupi endivie lib. s., misce. Geraldus de Solo, speculacionis alte Doctor. Optima salsa habentibus casum apetitus: R. amigdalarum numero III vel IV, epatis galline tosti super prunas, panis torrefacti, totum hoc infundatur in agresta vel aceto, sed melius est agresta, postea teratur totum in mortario distemperando cum agresta et potest addi modicum coriandri preparati et modicum croci et est optima salsa. Geraldus de Solo.

BIBLIOTECA VIRTUAL MIGUEL DE CERVANTES

CAPITVLVM OCTAVVM DE QVARTANA

<**Q**>uemadmodum de colera et flegmate putridis febris generantur continue aut interpolate, secundum quod intus vel extra venas putrefiunt, sic similiter de melancolia est, quod ipsa generat febrem continuam aut interpaulatam que quartana dicitur. Et est quartana vera, si de naturali melancolia generetur, sed si de innaturali, tunc dicitur quartana nota. Vere autem quartane periodice signa sunt quod ipsa incipit cum rigore et tremore vehementi et ossium confraccione et frigore congelanti, ut dentes stringere et concutere faciat. Et succedit tremorem calor inflamativus, sed non tantum sicut in terciana, magis tamen quam in cotidiana. Pulsus est in principio paroxismi debilis parvus et occultus valde. Sed postea manifestatur cum calore sicco et aspero. Et durat communiter paroxismus 24 horis et interpaulat 48. Vrina in quartana multum diversificatur, quia quandoque est remissa tenuis, quandoque rubea, quandoque grossa et nigra. Et evenit ut plurimum hec febris hominibus melancolicis et utentibus dieta generativa melancolie, precipue in autumpno que eciam tunc temporis evenit pacientibus febres permixtas et erraticas. Signa autem quartane note, que est illa que causatur ex melancolia innaturali genita, scilicet per adhuscionem humorum, participant cum signis febrium que ex illis humoribus generantur. Vt si fuerit quartana de innaturali melancolia de aduscione sanguinis genita, erit pulsus plenior et undosior et urina intensior et spissior quam in vera quartana, et complexio pacientis (**fol. 64r b**) et regimen precedens vergens ad naturam sanguinis. Similiter si fuerit quartana colerica, habebit pulsum velociorem, urinam intensiorem et subtiliorem colorem et sitim maiorem, et complexio eciam pacientis et regimen precedens verget ad naturam colericam et ita dicendum de aliis. Vera quartana longa est communiter anualis. Sed quartane note breviores sunt et precipue colerica et ideo estive quartane ut plurimum sunt breves, quia colerice, autumnales vero longe et maxime quando yemem subeunt. Quartana eciam ut plurimum salubris est preservans pacientem a mania, melancolia, lepra et similibus melancolicis morbis, verumtamen quando ipsa est cum duricie aut apostemate splenis vel epatis communiter longa est et mala ducens ad cachechiam[1] et ydropisim.

In curacione quartane caveas ab excellentis calidis et siccis ne resolutis subtilioribus partibus humorum residuum ingrossentur; et caveas eciam a rebus frigidis valde, ne materia congeletur nec confundas eciam corpus cum farmaciis a principio ante quam materia sit digesta, nec extenues ipsum cum subtili dieta et tenui, sed in tantum reficiatur copiosius in quantum febris diuturnior fuerit. Cura igitur quartanam veram cum temperate calefacientibus humorem melancolicum et partem digestam evacue apropriato katartico debili et sic secundum processum febris atende ad forciora digestiva et evacuativa; potest igitur fieri tale digestivum: R. florum boraginis 3' II, sticados citrini 3' I, ossis de corde cervi 3 VI foliorum auri 3 III, tribus primis medicinis pulverizatis, postea cum eis folia misceantur de qua

[1] *Primo* cacheticam *scr. et post* cachechiam *corr.*

mixtura coclear unum trium 3 cum zuccaro rose sumetur et immediate post superbibatur sicut una testa ovi de vino subtili aromatico, deinde VIII[a] die, si fuerit interpaulata, sumentur ad minus IV 3' de subscripta confeccione. R. foliculorum sene 3' III, uvarum passarum mundatarum 3' I, epithimi 3' I, agarici 3' s., remolliantur per VI horas in II lib. aque, deinde ad lentum ignem quasi unico fervore bulientur, collentur et colature addantur X 3 manne lote cum aqua fontis. Vel, si magis placuerit, sumatur lib. I vel circiter de sequenti clareto: R. foliculorum sene 3 X, mirabolanorum indorum 3 VI (**fol. 64v a**) darceni 3 III, gariofili, zinziberis folii ana 3 I, fiat pulvis et cum lib. I panis zuccari coletur per III lib. vini. Sequenti vero die post laxativum sumatur in mane 3' I vel circiter de semine citoniorum et bombacis equaliter mixtis et sumetur masticando et degluciendo, deinde superbibetur unus globulus de vino subtili aromatico; quibus sumptis, applicabitur regioni splenis ante et retro spongia inbibita in sequenti mixtura: R. olei persicorum 3' IV, olei pinearum 3' II, ponantur in vase, et in aqua calida colloretur taliter quod aqua non possit ingredi et tunc flebotometur asinus iuvenis et sanguinis recipiatur in dicto vase usque ad quantitatem olei ad minus et immediate post sumatur sequens mixtura: R. rasure eboris 3 I, ossis de corde cervi, foliorum auri ana 3 s., iacinctorum) I, incorporentur cum zuccaro rose allexandri et sumatur totum et superbibatur vini vernachei vel alterius vini aromatici aliquantulum dulci, post hoc, in declinacione balneetur in aqua calida cum decoccione melliloti et quarta parte eius sticados et tunc eciam conferunt opiate cachochimia notabiliter diminuta. Et quia predicte sunt virtutes medicinarum simplicium et multarum usualium compositarum quibus sufficienter omnes lapsus egritudinales corrigibiles sunt, non intendo vicinis singulorum lapsuum reiterare omnia ad hoc necessaria vel utilia, sed recurrat operans ad tractatum de illis et elligat convenienciora, secundum exhigenciam operis, ut, exempli gracia, in proposito indiget callefacientibus et humectantibus, tamen propter humorem quem habet corrigere et digerere qui naturaliter frigidus et siccus est, tamen eciam propter membra et corpora in quibus talis humor habundat, que consimilis complexionis sunt, ut plurimum; et quia in talibus corporibus propter imperfeccionem digescionis plurima generatur viscositas in humoribus et opilaciones in nutritivis, precipue in splene, indiget eciam incisivis et aperitivis opilacionem splenis; quia eciam tales melancolici tristes sunt et vecordes, indigent letificantibus et cardiacis. Igitur medicus, atenta exigencia disposicionis quam intendit (**fol. 64v b**) abicere vel conservare, et atenta simpliciter permissione et prohibicione particularium ceterorum, elligat de instrumentis notis convenienciora, quantum possibilitas et oportunitas concesserit. Cibi[2] in quartana vera sint cibi bone digescionis et boni chimi generativi temperati aut ad caliditatem et humiditatem vergentes, ut sunt carnes gallinarum, eduli, vituli, mutones, fasiani, perdices et similes, amigdale, pineatum, pureta cicerum aut pissorum, ova mollia, et vitentur cibi multum viscosi et melancolici et adhustam coleram generantes.

<**C**>ura vero quartane note sive sanguinea sive colerica sive flegmatica in tantum

[2] cibus: cibi *corr. ego.*

participat cum curis febrium que ex illis humoribus generantur in quantum hec innaturalis
75 melancolia retinet de naturis eorum; ideo in quartana sanguinea, ubi apparet urine, rubedo et grossicies et venarum replecio, fiat flebotomia de basilica brachii sinistri, quod si sanguis videatur exire grossus, turbidus et niger, extrahatur de eo sufficienter usquequo clarificetur. Si vero in exitu appareat clarus et rubeus, merito restringatur; post flebotomiam detur emogogum, id est, mundificativum sanguinis ex cassiefistula, manna, tamarindis, mirabolanis
80 citrinis et indis et similibus et ita totum eius regimem sive in cibis sive in medicinis componatur ex regimine febris sanguinee et melancolice proporcionabiliter, secundum declinacionem humoris ad illos. Consimiliter dico, si fuerit quartana colerica, quod regatur cum frigidis et humidis temperate, ut cum oxizaccara et pauco syrupo viole, lactuca, malvis, spinargia et similibus temperate frigidis et humidis, et mundetur sanguis cum colagogo,
85 deinde sequatur flebotomia, si videatur materia digeri et urina inspissari et sic cetera proporcionalibiliter fiant. Et per modum consimilem intellige de quartana flegmatica ex quacumque specie[3] flegmatis generetur. Quartane vero continue eadem signa sunt sicut periodice, hoc excepto quod continua sine interpaulacione affligit, quamvis in quartis diebus agravetur, et non incipit cum tremore nec est sudor in toto corpore, nisi cum recedit et curatur
90 eciam, sicut predicta. Verumtamen oportet circa ipsam modicum esse magis intentum et sollicitum eo quia brevior et deterior. Quidam quartanarius non poterat curari, cui administravi tribus diebus succum tapsi barbati et curatus est. Cancellarius. Experimentum contra quartanam: paciens ieiunet una die tota et sequenti.

(**fol. 65r a**) <**C**>ura febris pestilencialis, si sanguis peccet, debet in primo fieri
95 flebotomia, et si flegma, purgetur cum yera pigra Galeni vel dyasene, si melancolia cum yera rufini vel dyasene, quod est melius, et si colera, cum electuario de succo rose. Et nota quod in istis febribus non debet expectari digescio ut dixit Ypocras in primo Amphorismorum, deinde debet infrigidari domus cum roracione aque rose, aceti, salicibus nenufaris. Et similiter valet manacio aque frigide per cameram vel camphora. Trocisci ad infrigidandum domus et
100 similiter debet recipere fumum: R. rose rubee, sandali albi et rubei ana 3' II, camphore 3' I, fiat pulvis distemperetur cum aqua rose, cere nove quod sufficit, fac trociscos et ponatur supra prunas et fiat fumigata camera, quia removet corrupcionem aeris et ipsum infrigidat. Fiat eciam tale hodorativum: R. rose rubee, florum nenufaris, sandali albi et rubei, seminum acetosorum, corticis citri sicci, camphore ana 3 I, fiat pulvis et distemperetur cum aqua rose
105 et aceto et succo acetose et ponatur in panno subtili et hodoretur continue. Syrupus contra istas febres in quacumque materia: R. radicis boraginis et buglosse ana M. I, endivie, scariole, portulace, politrici, adyantos ana M. I, acetose M. III, capilli veneris recentis M. II, seminum acetose 3' II, seminis portulace, sandali albi et rubei ana 3' I, florum viole, boraginis et buglosse 3' II, succi citri, aceti albi ana quart. I, panis zuccari lib. I, fiat syrupus ad quart.
110 V, quia valet contra febrem pestilencialem, confortando cor et epar in quocumque humore. Et

[3] specie *iter.*

nota quod acetosa inter omnes herbas valet contra pestem et comesta de mane preservat ab ipsis. Semen portulace interficit vermes et infrigidat. Electuarium contra istas febres: R. seminis acetose, corticis citri, succi coriandri preparati ana 3 II, seminis portulace, coralli rubei, sandali albi et rubei ana 3 I, margarite perforate et non perforate ana 3 s., os de corde cervi unum, pannorum auri X vel quantum volueris, panis zuccari 3' X, fiat electuarium resuptivum sine igne. Epitima pro corde: R. aque rose, aque acetose vel succi eius ana lib. s., succi pomorum ana quart. I, coralli albi et rubei ana 3' I, camphore 3' s., seminis acetose 3 II, pulveriza, misce omnia et buliant unico fervore simul et fiat epitima cordiale. Epitima supra epar: R. aque endivie, aque acetose vel succi eius ana lib. s., sandali albi et rubei, seminis acetose, seminis endivie ana 3' I, spodii 3' s., pulveriza pulverizanda et buliant simul uno fervore et fiat epitima supra epar. Nota quod acetosa sunt eis utilia valde. Si habet appetitum prostatum coge ipsum comedere, et specialiter de brodio pulle cocte cum foliis acetose et seminis eius et agresta et aceto. Trocisci ad mundandum aerem pro divitibus: R. thuris, lapdani depurati, storacis calamite, gallie muscate ana 3' II vel (**fol. 65r b**) quantum volueris, nucis muscate, folii calami aromatici, gariofilli ana 3 II, pulveriza pulverizanda et cum aliis incorporentur. Et si fuerit valde dives, ponatur de ambra secundum quod volueris et fiant trocisci; unde, si ambra haberetur in sufficienti quantitate, sufficeretur; addatur de mirra quantum volueris, scilicet 3' II. Subfumigia istorum trociscorum mundificant aerem, et removent eius corrupcionem et preservant a febre pestilenciali. Item R. aloe ter vel quater loti, croci, mirre ana 3' II, pulveriza et de isto pulvere sumatur qualibet die 3 I cum aceto, quia iuvat valde, ut dicit Avicenna in textu. Et nota quod, perfecta purgacione corporis, valet administracio tyriace vel metridati a preservando a febre pestilenciale et scilicet valet in curacione. Olv. Contra epidimiam: R. mirabolanorum citrinorum kebulorum et indorum ana 3 I, masticis, rosarum) II, cardamomi, ligni aloes, sandali, citri, cubebarum, gariofili, squinanti, nucis muscate ana) I, reobarbari boni 3 I et s., turbit 3 II, aloen boni ad pondus omnium, confice cum vino odorifero et fac pillulas. Magister S. P. et cetera.

Pilule preservative ab epidemia

R. croci partem I, masticis partes II, aloes ad pondus omnium, fiant pilule cum aqua radicis tormentille; dosis est cotidie quasi 3 I.

Vel sic: R. radicis dyptami, radicis tormentille ana 3 I et s., croci, spice celtice ana 3 I, masticis 3 II, aloes 3 III, terantur subtiliter et distemperentur cum aqua rose et fiant pilule, dosis est cotidie circiter 3 II.

Farmacie sequentes debent sumi de XV in XV diebus una vel alia. R. prunorum damascenorum persicarum X, tamarindorum recencium 3 X, coquantur et collentur et colature addatur zuccari viole quart. s., electuarii de succo rose) I fiat potus ad 3' V.

Ad idem: R. tamarindi manne ana 3' I et s., dissolvatur cum 3' VI aque decoccionis polipodii, sene, epithimi.

Alia: R. electuarii de succo rose simplicis 3' s., dissolvatur cum 3' IV aque

decoccionis sene, epithimi, polipodii, potest dari omni hora sine periculo omni.

Clistere ad idem: R. aque decoccionis foliorum malvarum, bismalve, cicle, mercurialis, brance ursine lib. s., olei viole 3' II, reubarbari 3 II, mellis rose 3' II, salis 3 II, pistantur omnia et buliantur et colentur et fiat clistere.

(**fol. 65v a**) Emplastrum bonum quod debet poni supra regionem cordis: R. rose rubee, viole, florum buglosse ana 3' I, sandalorum omnium ana 3' s., croci, camphore ana 3 I, succi solatri, succi sempervive ana 3 I, farine ordei 3' II, terenda terantur et pulverisentur optime et incorporentur cum aqua rose, aqua cucurbite, aqua virge pastoris ana quod sufficit, fiat emplastrum vel potest facere epithima.

Nectar: R. interiorum cinamoni optimi et dulcis 3' II, zinziberis albe, florum cinamomi ana 3' I et s., gariofili 3 s., galange 3 II, nucis muscate 3 I, piperis longi, grana paradisi ana 3 s., folii spice nardi, squinanti ana) s. ligni aloes, 3 II, ponatur 3' s. predicti, pulverisa in uno quartone vini et zuccari quod sufficit vel mellis similiter quod sufficit, potes ponere lib. s. zuccari.

(**fol. 66r a**) Nocte non dormiat et mane comedat cicer coctum satis et bibat vinum forte, deinde dormiat. Salernitani. Contra quartanam tere M. unum de sumitatibus urticarum et distempera cum vino, ut sorbile fiat, et quolibet mane sumat unum plenum ovum et I 3, per 4 dies curabitur. Ysandi. Item vinum absincii bibitum ante accesionem curat quartanam in 4 vel 5 parosismos. Gartloni. Rasis in experimentis contra frigidam infirmitatem dabat III 3 zinziberis et calefacit corpus et est nimis forte, ut dicit, sed ego nescio quid intelligit per frigidam infirmitatem. Decoccio squinanti ad febrem cronicam, aperit opilaciones, provocat urinam et dissolvit ventrem. R. squinanti 3 VIII, marrubii 3 II, absincii, radicis lilii celestis ana 3 III, masticis aur. IV, aristologie longe et rotunde aur. VI, agarici aur. III, costi aur. II, radicis feniculi, cimini ana aur. X, ponantur in caldario et cum tribus lib. aque decoquantur, donec remaneat tercia pars, et dentur 3 IV. Hec decoccio est valde mirabilis habentibus egritudines flegmaticas vel debilitatem membrorum interiorum ex frigida causa. Rasis in Experimentis. Ad curam[4] quartane causate ex sanguinis adhuscione dicit Avicenna quod post flebotomiam competit evacuacio. Et est tale laxativum, licet non sit multum in usu: R. succi bedagor ana M. I, polipodii quercini 3' II, uvarum passarum mundatarum ab arillis 3' I, corticis mirabolanorum kebulorum infusorum per noctem in decoccione predictorum 3' I, in crastinum fricentur fortiter et collentur et colature addatur aqua fumi terre 3' s. et fiat unus potus usque ad quart. I et s. et detur in aurora. Competit eciam in hac febre syrupus digestivus et syrupus laxativus, syrupus laxativus potest fieri talis: R. oxisacre composite lib. s., syrupi de fumoterre, syrupi de boragine ana quart. I, misce. Succus radicis plantaginis cotidie acceptus curat quartanam. Vinum decoccionis fructuum iuniperi cotidie acceptum curat quartanam. Electuarium ad febrem quartanam quod ego composui et est magne utilitatis. R. assari, seminis nenufaris, calami aromatici, garracina, seminis endivie, seminis

[4] causam: curam *coni.*

lactuce, seminis plantaginis, sandali albi ana 3 s., basilicon, confice cum zuccaro viole et oxizaccara et ex eo contere lapislazuli et post multam ablucionem sepe summe 3 s. et misce cum 3 I camphore et da 3 II cum syrupo citoniorum. Rasis in Experimentis. Quidam medicus grecus in curia fecit istam receptam et vera est et probata contra quartanam: R. sanguinem asinini et succum serpentarie et oleum olive equaliter et misce, et cum rigor inceperit, calefacias totum (**fol. 66r b**) fortiter et postea unge spinam pacientis, a collo et statim curabitur. Magister Philosophus nunquam in quartana dabat aquam, ymo bonum vinum et odoriferum, vel facit claretum cum spica et cum aliis speciebus, specialiter dum habebat rigorem, sed dum habebat calorem, dabat vinum purum limphatum, unde quicumque potest removere rigorem curat febrem, quia tollit generacionem materie. Et ad hoc valet inunccio staphisagrie et mellis supra spinam dorsi.

BIBLIOTECA VIRTUAL MIGUEL DE CERVANTES

CAPITVLVM NONVM DE FEBRE PESTILENCIALI

<**I**>nter causas primitivas febris consueverunt antiqui medicacionem specialem facere de epidimia eo quia propter ipsam regimen febris specialiter variatur. Interpretatur enim epidimia superior corrupcio, quia quamvis sit possibile, rarissimum tamen est egritudines accidentaliter multiplicari in aliqua regione, propter corrupcionem aquarum vel nutriencium regionis absque communi corrupcione aeris, que est alicuius inficientis qualitatis adepcio aut alicuius vaporis putridi venenosi permixcio cum eadem racione cuius epidimie inficiuntur corpora disposita. Et secundum diversitatem disposicionis ipsorum diverse febres in eis generantur, ut in aliquibus sanguinee, in aliis vero colerice, in aliis alie secundum quod ad ipsas magis sunt proni que febres pestilenciales dicuntur. Et quia humores calidi habiliores sunt ad putrefaccionem quam frigidi, ideo febres ipsorum multiplicantur pre aliis, quia eciam aer per anelitum et arterias et raritatem corporis continue cor atingit, multiplicantur continue super interpaulatas. Et astrorum sciencia, quia medicus ipsam non debet ignorare, revelat namque sibi in causis morbos futuros pestilanciales in cuius defectu, ad quedam signa recurrere debet, cuiusmodi sunt multiplicacio reptilium excessiva et apparicio stelle comete; et insolitus ordo qualitatis aeris et eius caliginositas monstrans pluviam sine efectu; et cum aves deserunt nidos suos, hec enim predicant morbos (**fol. 66v a**) pestilenciales, sicut effectus precogniti ab eadem constellacione causati. Sed signa que demonstrant febrem esse pestilencialem sunt: tepiditas caloris in exterioribus corporis, ut non appareat inflamacio nec acuitas, cum tangitur, cum inflamacione valida in profundo et siti et ariditate lingue et malicia tollerandi egritudinem cum difficultate hanelitus et dolore pericordiorum et nausea et fetore egrediencium a corpore, sicut cum fetore hanelitus, vomitus egescionis et sudoris. Febres iste sunt male terminacionis et cum terribilibus et fraudulentis accidentibus decipientibus medicos. Et quia pacientes huius febris inficiuntur in corde et interioribus inflamacione putrida venenosa indigent frigidis, stipticis, acetosis et tyriacalibus simul. Quibus cor defendatur a predicta malicia, sicut sunt: acetositas citri, succus uve acerbe, herba acetosa, succus limonum et citrangulorum, acetum, rosa, camphora, malagranata, pira et poma maciana, margarite, iacincti, aurum, argentum et similia tyriacalia, et morentur pacientes in mansione munda et eventabili, cuius aer rectificetur convenientibus aromaticis, ut sunt costus, thus, storax, xiloaloes, mirtus, sandali, camphora, mirra. Et propter casum appetitus eorum ciborum conferencium varietate vel artificio abstinencia superflua moderetur. Similiter et regimine preservantur corpora[1] a pestilencialibus morbis evitando carnes et vinum et replecionem et utendo frigidis acetosis supradictis, et evacuacione in estate calida pluviosa in qua synocha multiplicatur, utendo eciam frigidis humectantibus in estate et autumpno, superflue siccis in quibus causones et terciane et humoris incineraciones generantur; nec comedi debent fructus et olera que nascuntur in tempore venenoso in quo

[1] cor: corpora *coni.*

scilicet maligne et fetide postea eciam egritudines generantur. Et ad maiorem preservacionem sumantur cotidie 3 s. de sequenti confecione: R. aloe, croci orientalis, mirre ana misceantur; valet eciam tyriacha magna; confert eciam bolum armenicum cum aceto et aqua bibitum.

Predicte sunt breviter species febrium simplicium que quandoque eveniunt solitarie, quandoque ad invicem componuntur, quarum composicio tot (**fol. 66v b**) modis variari postest, quociens possunt concurrere simplices supradicte, possunt autem concurrere due vel plures quandoque eiusdem generis, ut due terciane vel due quartane vel plures et quandoque generum diversorum ut terciana cum quartana, cotidiana cum ethica et sic de aliis. Et iste concurrentes quandoque sunt omnes continue et quandoque omnes interpaulate et quandoque continue cum interpaulatis, sive medio genere, sive indivisis generibus comiscentur. Et ex omnibus hiis speciebus mixcionum tantum aliquibus paucis imposita sunt nomina per antiquos, propter frequentitatem adventuum ipsarum, quia febrem compositam ex continua de sanguine et ex continua de colera, si fuerit proporcionalis excessus sanguinis supra coleram vocant synochidem, sed si econtra fuerit ut quod excedat colera, talem vocant causonidem, sed continuam de flegmate cum interpaulata de colera, vocant minorem emitriteum, sed conversam huius, scilicet continua de colera cum interpaulata de flegmate, vocant medium emitriteum. Compositam vero ex continua de melancolia cum interpaulata de colera, vocant maiorem emitriteum. Et dicuntur emitritei, quia medietas est tritei, hoc est terciane. Illam autem febrem que componitur ex diversis humoribus vicinitate aut aliqua proximacione permixcionis coniunctis cum sequentibus ordinem certum, vocant erraticam. Et cognoscuntur febres composite per signa simplicia supradicta, unde qui perfecte exercitatus fuerit in signis febrium simplicium, cognoscet sufficienter speciem cuiuslibet composicionis ipsarum, si cum diligenti et assidua indagacione spectaverit motum cuiuslibet componentis. Febres composite maliciose et difficiliter terminabiles sunt, propter diversitatem sintomatum continuacionem et reiteracionem earundem. Et sicut ipse cognoscutur significacionibus simplicium, sic eciam curantur antidotis simplicium comixtorum secundum proporcionem composicionis ipsarum. Verumtamen erratica, quia certum peryodum ordinem in suis periodis non observat, in signis et curacionibus habet aliqua specialia, quia quamvis assimiletur effimerinis, ab eis tamen distingitur, quia bis aut ter vel plures quandoque affligit in die brevi, tamen et facili motu, quandoque cum typo, quandoque sine typo, quandoque interpaulat uno die, quandoque duobus aut pluribus, ita quod nec in motibus nec quietibus inveniatur ordo certus, et quia materia huius febris multiplex est et ab eius inusitata commixcione dure digestibilis longa est et in quartanam vertibilis, faciliter maxime iuxta autumpnum propter incineracionem materie.

<**C**>uretur erratica febris cum commixcione (**fol. 67r a**) proporcionabili corigencium materias ex quibus exterminatur generari. Et confert estivis erraticis quartanam minantibus sequens mixtura: R. florum camomille 3' I et s., seminis acedule 3' I, sticados, citri, rasure eboris ana 3' s., fiat pulvis, incorporetur cum IV 3' mellis rose de quo sumatur cotidie coclear

I continens 3 VI et super bibatur vinum subtile. Curaciones autem synthomatum febrium sequencium cuiusmodi sunt: fluxus sanguinis narium, dolor capitis, instancia vigiliarum, frenesis, singultus, sudor dyaforeticus, sitis, ulceracio gutturis, tremor, sincopis et cetera, variantur secundum diversitatem causarum ipsarum precipue. Et quia de unoquoque istorum dicetur sufficienter in locis suis, taceo quoad presens. Notandum quod in emitriteo, quando timemus debilitatem virtutis, nos damus primo syrupum laxativum sic procedendo, quod de cetero damus syrupum digestivum et de mane laxativum. Syrupus digestivus potest sic poni in forma: R. radicis brusci, spargi, radicis graminis ana quart. s., radicis apii 3' s., mente sicce, ysopi, scolopendre, sumitatum lupulli, capilli veneris recentis, endivie, scariole, utriusque epatice ana M. I, anisi, ameos, maratri, quatuor seminum frigidorum mundorum ana 3' I, liquirizie rase, uvarum passarum mundatarum ab arillis ana 3' I, vini malagranati, aceti albi ana 3' I, mellis rose quart. I, panis zuccari albi quart. III, cui addatur agarici electi 3' II, folliculorum sene quart. s., zinziberis albi, anisi ana 3 II, spice nardi) I, reubarbari electi positi post clarificacionem 3 III, panis zuccari albi quart. I et s., fiat syrupus dyagridii 3 s. et potest administrari de isto syrupo laxativo de mane V coclearia vel VI cum IV aque. Geraldus de Solo. Syrupus contra febrem pestilencialem qui est mundificativus sanguinis et digestivus materie. R. succi boraginis, succi buglosse, melisse depuratarum ana 3 II, succi pomorum acetosorum, succi acetose depuratorum ana quart. I, aque rose electe, aceti albi ana quart. s., panis zuccari albi lib. I. Fiat syrupus usque ad quart. V et administretur cum decoccione florum nenufaris. Vnde nota quod ibi non ponitur laxativa materie quia supra sunt posita de unoquoque humore, ideo recurre ad illa in capitulo de febre putrida et aliis singulis. Geraldus de Solo. Massa sive pomum ad rectificandum aerem in febre pestilenciale que competit tam sanis quam egris. Et primo pro divitibus: R. lapdani purissimi 3' s., ligni aloes, storacis calamite ana) I, sandali aromatici) s., ambre, gariofili ana) I, seminis basiliconis) s., musci electi grana V, pulveriza pulverizanda, concassa concassanda cum pistello calido, misceantur omnia malaxando cum aqua rose electa et fiat massa vel pomum perforatum, si volunt ipsum odorare. Pro pauperibus remove ambar et muscum si non sint.[2] Geraldus de Solo doctor eminens.

(**fol. 67r b**) Electuarium contra febrem pestilencialem confortativum: R. conserve rose rubee, conserve buglosse ana 3 III, conserve nenufaris 3 II, margaritarum perforatarum, iacinctorum, saphirorum, smaragdorum, deronici, mellis romani ana 3 s., omnium sandalorum, coralli rubei, spodii, seminis acetose, seminis citri ana) I, ossis de corde cervi infusi in aqua rose grana XV, limature auri et argenti ana 3 I, pannorum auri puri XV numero vel pannorum auri et argenti ana XV numero, panis zuccari albi 3' III, pulveriza pulverizanda et in vase marmoreo misceantur omnia et fiat conditum delicatum sine igne, conspergatur cum modico aque rose munde. Geraldus de Solo. Sequentem receptam habui a Magistro

[2] sit sint: si non sint *coni.*

Petro Lombardi contra pestilenciam: R. mirabolanorum citrinorum, kebulorum et indorum ana 3 I, masticis, rose ana) II, cardamomi, ligni aloes, sandalorum citrinorum, cubebe, gariofili, squinanti, nucis muscate ana) I, reobarbari boni 3 I et s., turbit 3 II, aloes boni, id est loti ad pondus omnium, confice cum vino odorifero et fac pillulas. Item nota si misceretur
115 cum supradicta recepta pulvis radicis yreos 3' I et spice nardi 3 III, placeret mihi. Hec ego.

BIBLIOTECA VIRTUAL MIGUEL DE CERVANTES

<**V**>ariole et morbilli sunt parve pustule in exterioribus corporis genite ex infeccione sanguinis et humorum. Nam variole sunt de corrupcione sanguinis, morbilli vero de sanguine colerico magis. Hec autem infeccio aut extrahitur a matris utero propter impuritatem menstruorum sanguinis, cuius mundificacio fit communiter in etatibus primis, expulsiva vigorata, raro autem in senio, aut adquiritur talis infeccio generans variolas post nativitatem ex malo regimine nutriencium aut impressione pestilencialis aeris. Et signa adventus ipsarum est febris acuta conclusa cum dolore dorsi et pruritu narium, et cum timore in sompno et gravitate capitis et rubedine occulorum et in corpore sentitur punccio acuta. Quidam febris cum talibus signis in puericia vel iuventute significat adventum variolarum vel morbillorum. Morbilli tamen veniunt cum acuciori febre et anguscia maiori. Variole et morbilli quandoque bonam crisim significant, cum scilicet cito exeunt et cito maturantur. Quandoque malam significant crisim cum scilicet vergunt ad co (**fol. 67v a**) lorem violaceum aut lividum aut viridem vel nigrum, similiter si eorum sanies sit virulenta: male sunt eciam quando urina fuerit viridis vel nigra vel egescio viridis; signa sunt mortalia. Et si cum variolis febris fuerit fortis et anguscia et sitis vehemens et virtus debilis et hanelitus constrictus et sincopis, significant mortem proximam. In variolis, ante quam exeant, confert flebotomia, si virtus et alia particularia permiserint, et in morbillis educcio colere facilis per inferiora. Post exitum autem pustularum, a flebotomia et katarticis omnino cessandum est, ne infectus humor quem natura mittit ad superficiem ad interius retrahatur, ymo timendus est quod fluxus ventris in morbillis, precipue si supervenerit excessivus, restringatur cum spodio, gumi arabico, bolo armenico, rosa et similibus. Sed iuvari natura debet ad talem materiam facilius educendam. Sudor igitur cum pannis madefactis in decoccione calida apii et feniculi et lencium et similibus. Et dentur interius que subtiliant et dissolvunt et maturant et interiorem excoriacionem prohibent, sicut est tale aposima quod fit ex ficubus et uvis passis et lentibus excorticatis et seminibus feni et fuscibus, delacta equaliter cum aliquantulo croco quarum decoccio collata multociens in die sumatur, precipue si materia videatur duri egressus. Et ideo cavendum est ab omni prohibente expulsionem putridam, sicut sunt frigida et stiptica intra vel exterius applicata; non enim debent poni repercussiva exterius, nisi in occulis, propter teneritatem et nobilitatem eorum in quibus instilletur aqua rose cum sumac, coriandro et similibus, nec eciam interius nisi forsan debilia ad prohibendum pustulacionem quorumdam membrorum passibilium, sicut ad custodiam guturis gargarizatur vinum morarum et similia. Ad custodiam intestinorum utatur trociscis factis de sumac, coriandro et spodio conditis cum succo acetose, propter hoc eciam comedat pultes de farina lencium excorticatarum, in naribus eciam instillatur aqua rose, agresta et similia. Post exitum autem et maturacionem pustularum procuretur aquositatis consumpcio, exsiccacio et subtilis cicatrisacio. Exsiccantur autem pustule cum superaspersione pulv etris rosarum et farina (**fol. 67v b**) fabarum, lencium, lupinorum, litargiri, ceruse et similium. Et delentur vestigia pustularum cum balneo et regimine impinguativo et cum ungentis subtiliantibus et

155 mundificantibus cutim, sicut est ungentum citrinum aut ungentum factum de litargiro, cerusa lota, cachimia lota, pulvere concharum marinarum cum oleo de lilio et cera. Cura remocionis cicatricum variolarum: vide in capitulo de lentiginis faciei. Ficcus sicce a tota specie faciunt exire variolas et morbillos. Avicenna idem pannus rubeus, id est, de scarlata si paciens involvatur. Fumigacio facta ex mirtillis est mirabilis quando est nimia humiditas. Olv.
160 Intestina preservantur cum carnis citoniorum conditorum cum zuccari lib. s., boli armenici, cacabre, ematites ana 3 I, misce et datur in principio comescionis. Olv. Si dolor fuerit in partibus superioribus fiat flebotomia de cephalica, si inferioribus de basilica, si in mediis de mediana. Et valet provocacio sanguinis de naribus cum setis porci vel cum succo tanaceti iniecto in naribus ut dicit Avicenna. Cum incipiunt apparere variole vel morbilli fiat tale: R.
165 radicis feniculi, petrosilli, brusci, granorum buglosse ana M., capilli veneris, scabii, ana M. II, anisi, cimini ana 3 I, seminis cuscute 3 II, caricarum lib. s., zuccari lib. I, fiat syrupus ad quart. V et detur cum aqua decoccionis caricarum. Olv. Flebotomia debet fieri ante tercium diem, quia si post fieret, traheretur materia ad venas. Guttur et meri preservantur a nocumento valde cum tali gargarismate: R. dyamorom quart. I, distemperetur cum aqua
170 decoccionis sumach et liquirizie et gargarizetur frequenter et valet contra squinanciam. Olv. Pro occulis preservandis R. aque rose 3 II, albuminis ovi fortissime agitati et dispumati 3' s., succi plantaginis clarificati 3' I, vel si plantago non invenitur, pone succum vel aquam lactuce, fiat colaturam et applicetur occulis, quia visum confortat et prohibet fluxum materie variolorum ad eos et hoc convenit in principio morbi. Si vis defendere pacientem a
175 subfocacione, fac gargarismum de predictis duplicatis apponendo quart. s. succi et gargariza frequenter, quia multum valet et est secretum. Item si variole post complementum earum vel post 7 dies cum acu auri vel argenti, sed melius est de auro, comperiantur, deinde sala eas cum aqua rose in qua sit salis et crocus pulverisatus et postea desicca eas cum alcato, quia hoc multum desiccat et facit cadere eas. Olv. Item aliud expertum contra vestigia: R.
180 dragaganti albi et pone in aqua rose et distemperetur cum illa aqua, unge vestigia ubicumque sint, verum est. Olv.

[**L**]epra gignitur de inflamacione corruptiva humorum et incineracione eorumdem, (**fol. 68r a**) que si fiat de corrupcione sanguinis nominatur allopia, sed de corrupcione colere dicitur leonina, de flegmate vero dicitur tyria. Sed que de melancolia corrupta gignitur,
185 dicitur elefancia. Sed advenit ista corrupcio corpori hereditarie ex infeccione principiorum generacionis, aut advenit ex contagio et aproximacione ad leprosos, aut advenit propter malum regimen, propter usum scilicet adhurencium, putrefaciencium et incinerancium humores et melancoliam generancium. Et signa adventus lepre sunt: raucedo vocis et strictura hanelitus et obfuscacio albedinis occulorum et rubedo faciei et tuberositas eius et
190 paucitas et subtilitas pilorum et casus ipsorum. Et in lepra eciam retundantur occuli et nares angustantur ut videatur loqui cum naribus et color unguinum obfuscatur. Et faciliter irascunt leprosi et sunt diffidentes et mali moris et terribilia sompna paciuntur, quorum hanelitus et

sudor fetidus est. Et cum multum invalescit lepra, apparent nodi in cute et pustule et consumuntur musculi et proprie ille qui est inter pollicem et indicem. Et pulpe aurium exsiccantur et contrahuntur et extrema insensibilia fiunt, unde si pungantur in talo vel retro in tibia ignorantes, non senciunt et eorum sanguis arenosus est. Et habent aspectum horribilem cum fixo intuitu. Ad ultimum vero corrumpitur figura, ulceratur enim corpus et putrefiunt et corrumpuntur extremitates. Signa autem humoris peccantis sepius dicta sunt. Hec passio in principio antequam confirmetur curatur licet cum difficultate, postquam vero confirmata est et apparet corrupcio forme et figure non eradicatur sed palliatur et eius cita destruccio retardatur.

<**C**>uracio lepre consistit in paulatina educcione huius humoris corupti et incinerati, et in prohibicione ulterioris incineracionis, et educitur humor peccans cum pluri reiteracione parve flebotomie, precipue ubi sanguis exhuberat; et sepissima administracione katarticorum melancoliam et incineratos humores purgancium, qualia sunt thimus, epithimus, sene, cuscute, fumus terre, mirabolani et similia; per ista enim sepissime ministrata, fiat paulatina educcio humorum peccancium digestorum. Et exinde fiant capipurgia et tandem cauteria in locis pluribus, sicut in tibiis, subtus genu et brachiis, in capite, in collo. Et ventose eciam cum scarificacione in spatulis et supra renes, in anchiis et aliis locis pluribus, si sanguis exhuberat. Et prohibetur (**fol. 68r b**) ulterior incineracio cum humectacione corporis et regimine impinguativo. Igitur in diebus quietis ungatur corpus eius cum oleo viole, nenufaris et similibus et balneetur in aqua dulci et nutriatur cibis humidis velocis penetracionis, corpus impinguantibus ut sunt: carnes galline, mutonine, eduline, vituline, et lac animalium iuvenum et similia, nam Rasis in Experimentis dabat lac leprosis et curabat multos, sed indiget sciencia in cognoscendo causam lepre ut dicit. Et bibat vinum clarum bene limphatum, et caveat a cibis ingrossantibus sanguinem et callefacientibus ipsum superflue. Diuturna et periodica humorum, peccancium educcio cum diuturna humectacione et impinguacione corporis curat sufficienter lepram non confirmatam, quod si confirmari ceperit mundificato corpore, sicut dictum est, tribuenda est ei medicina de viperis que sic fit, accipiantur serpentes montane de locis siccis et mundis cum dorso nigro et eorum capud et cauda abscindantur et quidquid est in ventribus earum eiciatur, deinde cum aqua salsa calida et vino fortiter laventur et in olla nova coquantur in aqua cum sale, aneto, galanga et pipere et parum olei, donec caro dissolvatur, cuius ius et carnem summat paciens omni modo quo poterit. Et hoc tantum continuet usque paciatur scothomiam et sincopim et inflamacionem in toto corpore, scamando enim excoriabitur et renovabitur pellis et caro tenera, quod est signum perfecte curacionis. Lepra autem perfecte confirmata eisdem remediis palliatur, sed in ea magis intenditur humectacio corporis quam evacuacio humoris, quia materia fixa non erradicabilis est. Et in ea eciam cauterizantur iucture et indurantur ut non cadant membra. Et assiduetur flebotomia duarum guidegui, id est, vene colli ut non subfforetur et tribuatur ei assidue lac ovium et mutetur ad aerem humide regionis sine frigiditate superflua, hec enim

retardant corrupcionem eorum. Et intenditur eciam in exsiccacione et palliacione ulcerum.

(**fol. 68v a**) <**M**>orphea est maculosa deformitas coloris in cute. Et fit de subtilioribus partibus humorum incineratorum missis ad cutim, sicut lepra de grossioribus missis ad carnem. Et quamvis possit fieri de quolibet humore, sicut et lepra, due tamen sunt famosiores species eius et sepius contingentes, scilicet morphea alba, que fit de flegmate, et nigra, que gignitur de melancolia. Et signa humorum peccancium dicta sunt sepius. Morphea si nova fuerit et non multum occupaverit de corpore et cum fricatur cito rubet locus eius, et cum pungitur non profunde cito resudat sanguine naturali, curabilis est. Sed huic opposita incurabilis est, aut difficiliter maxime si ex eius punctura aquositas resudaverit. Cuius cura est precedente digescione et evacuacione humoris peccantis per ventrem et vomitum et sudorem. Et ordinato bono regimine et dieta, sicut in lepra dictum est, fricetur locus morpheatus et scarificetur, maxime si fuerit de causa calida,[3] deinde inungatur cum ungento citrino acuato cum litargiro, valet eciam in qualibet causa inunccio cum sanguine leporino calido. Et si fit de causa frigida que ungatur cum ungento fusco amaro cum sulphure vivo vel possunt fieri ungenta aut epihimata ex istis cuiusmodi sunt calix abluta, sulphur, armoniacum, auripigmentum rubeum et citrinum, sal armoniacum, viride eris, es ustum, litargiro, cachmia, marchasia, radix aristologie, radix cucumeris asinini, radix lilii et genciane et brionie et dragontee, affrodilli, cantarides, semen sinapi, mirra, staphisagria, spuma maris, eruca, flos papaveris, gumi rute agrestis, euforbium, acetum, enula, squilla, folia ficus, succus cepe, cantarides, iunipera, piper, mel, alumen, fumus terre et similia. Oportet enim, cum morphea profundatur, locum vesicari et ulcerari et exinde virulencias educi et consumi et tandem consolidari et cicatrizari. (**fol. 68v b**) Scabies de superfluitatibus humorum quas natura mittit ad superficiem, ubi putrefientes ulcerant cutem. Et precipue inducunt scabiem que adhurunt humores, sicut est usus salis excessivus et eciam ceparum et alliorum et vini puri fortis, piperis et similium. Et si generetur scabies de adhuscione sanguinis rubet locus cum humiditate et pruritu delectabili. Si vero de colera est locus citrinus, tamen magno pruritu et siccitate et fissuris. Sed, si fit de flegmate salso, est scabies scamosa et alba cum sanie et pruritu vehementi. Si vero fit de melancolia, vergit locus ad nigredinem cum pustulis et scabie moderate siccitatis. Verumtamen omnis modus scabiei reducitur ad scabiem siccam vel humidam. Et scias quod scabies in decrepitis est difficilis aut impossibilis curacionis. Similiter omnis scabies feda et ulcerosa multas partes corporis occupans et antiquata est difficilis curacionis et huic opposita facilius curabilis est, cuius cura consistit in paulatina evacuacione huius antecedentis corrupte materie et in prohibicione ulterioris adhuscionis eius et cavendum in exsiccacione coniuncte materie, consolidacione et lenicione superficialium ulcerum. Et educitur antecedens materia apropriatis katarticis, ut si fuerit de sanguine fiat flebotomia et mundificetur sanguis cum manna, cassiefistula, tamarindis, precedente usu oxisacre et syrupo de fumo terre et syrupo de boragine. Si autem fuerit de colera

[3] *Ante* calida *scr. et post del.* frigida.

mundificetur corpus cum mirabolanis citrinis, indis et cassiefistula aut forcius cum ellectuario de succo rose, triphera saracenica, catartico imperiali et similibus precedente usu
270 syrupi acetosi viole et de fumo terre. Si vero fuerit de flegmate purgetur cum mirabolanis, kebulis et indis, agarico, turbit, coloquintida et cum similibus precedente usu oximellis diuretici, oxisacre composite, syrupi de fumo terre. Si vero fuerit de melancolia purgetur cum mirabolanis indis, belericis et emblicis, epithimis, sene et similibus, digesta materia cum oximelle diuretico et squillitico et syrupo de fumo terre, et per hunc modum et
275 consequentibus eciam stuphiis et balneis. Et educta paulatine tota antecedenti materia, prohibeatur eius iterata generacio cum infrigidacione et humectacione epatis et membrorum nutritivorum et evitacione omnium adhurencium humores et precipue evitacione horum que ipsam generant quibus inseparatis faciliter consumitur coniuncta materia ad quam facilius exsiccandam iuvant ungenta facta de succo borraginis et fumiterre et scabiose, lapacii acuti,
280 (**fol. 69r a**), enule campane, raphani et cicle[4] et squille et radicum istarum. Valent eciam fuligo, aloes, litargiro, cachmia, cerusa, calx lota, sulphur extinctum, uterque elleborus et tartarum, oleum antiquum, axungia antiqua, acetum, argentum vivum extinctum, oleum de sinapi, aristologia, sal armoniacum, flos eris et radix cucumeris asinini. Ex uno enim vel pluribus istorum cum oleo rose aut mirtino aut sisamino aut axungiis et aceto et cera fiat
285 ungentum. Oleum forte vel debile, secundum exhigenciam casus hoc atento quod ubi fuerit materia calidior fiant ungenta ex frigidioribus abstringentibus et per oppositum in oppositis. Et ubi fuerit superveniens humiditas scabiosa, maior applicentur exsiccativa forciora. Et quanto fuerit scabies minus humida, tanto abstringenda est minus siccis in tantum quod in scabie sicca valde cum scamis et incineracione sicca que sua siccitate quandoque videtur
290 contrahere et corrugare. Conferunt debilia exsiccancia cum unctuositate, sicut est pinguedo lactis ovini vel vaccini aut sepum yrci iuvenis et axungia galine recens et similia precedente fomentacione membri in decoccione malve et bismalve, palee ordei et avene.

Experimentum contra scabiem: R. aloe cicotrini, ceruse, borraginis ana 3 I argenti vivi 3 III, thimi, epithimi ana 3 I, misceantur et terantur et pulverizentur et cum oleo laurino
295 fiat ungentum quo ungantur vole manuum et post pulsus nocte et die et in tribus diebus vidi plures curari. Contra scabiem R. boraginis 3 I, camphore 3' s., argenti vivi extincti 3' II, ceruse 3' I et s. anxugie porci recentis quod sufficit, fiat ungentum. Ad idem R. aque ellebori, distilla in parva quantitate et unge locum scabiei et sine dubio curatur. Ad idem R. nucleorum nucis 3' I, picis navalis 3' I, dissolvantur fortiter ad ignem et curat. Geraldus de Solo. Contra
300 scabiem qualiscumque sit R. succi celidonie, fumiterre, boraginis, scabiose, lapacii acuti ana quart. I, litargiri, ceruse lote, ederam ars, id est, eris usti ana 3' s., misce cum crassa sive fecibus aceti fortissimi et cum axungia veteris porci et fac ungentum. Aliud contra scabiem antiquam R. radicis ellebori albi et tere bene cum axungia porcina recenti et fac ungentum. Contra omne genus scabiei R. turis, masticis, aluminis de pluma ana quantum volueris,

[4] ciche: cicle *corr. ego.*

radicem lapacii acuti, bene pastatum quantum de omnibus conficiantur cum succo absincii et fumiterre; fiat ungentum. Philosophus. Aliud ad idem: R. butiri recentis, dialtee ana quart. I, terebentine 3' I, litargiri 3' II. Confice et fiat ungentum. Philosophus. Contra tineam et scabiem omnem in omni parte corporis et contra malum (**fol. 69r b**) mortuum et quamcumque corporis infeccionem: R. ellebori albi et nigri, sulphuris vivi, atramenti, arsenici, litargiri, calcis vive, vitrioli, aluminis, cinerum claviculatorum recencium ana 3' s., argenti vivi extincti, viride eris ana 3 II et de hiis omnibus fac pulverem, postea R. succi boraginis, scabiose, fumi terre, lapacii acuti ana 3' III et buliatur totum simul, lento igne sine fumo cum fecibus olei olivarum et fecibus aceti et cum erit coctum, misce illi pulveres et pone ibi eciam picis 3' s. et cere quod volueris clarum vel spissum ungentum. Quando cyrones vel bisoles corrodunt manus vel alia, pulveriza sulphur quem pulverem misce cum butiro liquefaciendo et movendo et ex hoc ungento unge manus et unctas plica cum panno vel corio et in duabus vel tribus diebus erunt mortui omnes. Philosophus dicit quod aqua decoccionis mentastri, si laventur manus, interficit bisoles. Item subfumigacio ex semine iusquiani interficit eos secundum experimentatores.

<**I**>mpetigo et serpigo sunt quedam infecciones cutis de genere scabiei de materia ignita genite. Impetigo tamen est de subtiliori materia quam serpigo, que quia serpendo in girum occupat cutim dicitur sic. Cuius cura est in principio antequam multum profundetur, quod superliniatur rubeo oleo de frumento aut adipe galline aut dragaganto vel gumi prunorum aut tali ungento quod optimum est, quod recipiatur radix lilii parum elixa in aqua, et mundetur et pistetur in mortario cum axungia porci recentis equis partibus et incorporetur cum isto octava pars tocius pulveris facti de litargiro et cerusa et umbilico maius equaliter. Si autem impetigo et serpigo multum profundentur in carne, facta universali purgacione humoris peccantis, debet locus scarificari aut eciam sanguisuge apponi ut venenositas et infectus humor extrahatur; exinde acutis et corrosivis medicandus est quale est istud: R. amigdalarum amararum, farina lupinorum ana 3 V, seminis raphani, aristologie longe, ellebori nigri ana 3 II, trita distemperantur cum aceto et fiat illinicio cum acetositate citri et armoniaco et (**fol. 69v a**) aceto aut spergatur farina ciceris cum lacte ficuum aut pulvere nigelle decocte ante pulverizacionem in forti aceto addito parum sulphuris et litargiri, post consumpcionem et corrosionem tocius materie corrupte, cum apparet caro sanguinis naturalis, procuretur incarnacio et consolidacio. Vngentum contra pruriginem et scabiem et crepaturas: R. litgargiri 3' II et s., plumbi usti 3' s., thuris 3' I, corticis maligranati 3 I et s., blacte bisancie 3' I, picis liquide, argenti vivi ana 3' II. Vngentum contra impetiginem et serpiginem de salso flegmate: R. argenti vivi, ellebori albi et nigri ana 3' II, staphizagrie, cinamoni, tartari, fimi columbini, iari, plumbi usti ana 3’ s., conficiantur cum axungia porci recentis et succo fumiterre et tapsi barbati et lapacii acuti. Ad interficiendum cyrones R. aloen epaticum et distempera eum cum aceto et inunge. Contra fissuras manuum et pedum R. plumbi usti, litargiri ana 3' I, pulveriza subtiliter et circonisa et apponatur una gutta olei et diu

agitetur cum pistello, deinde unam guttam aceti et modo de uno, modo de alio guttam unam aponendo, donec fiat ungentum ad spissitudinem mellis. Cancellarius.

<**M**>alum mortuum est quedam species scabiei generata ex melancolia naturali adhusta et ex admixcione flegmatis salsi cum livore et nigredine et pustulis crustosis magnis, fedis, sine sanie et quadam insensibilitate et turpi aspectu in coxis et tibiis frequencius eveniens. Et causatur ex multo usu melancolicorum et ex opilacione splenis et retencione insolita menstruorum et emoroydarum. Cuius cura si causatur ab opilacione splenis aut retencione solitorum fluxuum <est>[5] ablacio istorum, sicut dicetur in capitulis suis, et evacuacio paulatina materie antecedentis cum fortibus medicinis in parva quantitate datis sicut est yera Rufini, yeralogodion, teodoricon, emperiston et similia precedente digescione materie (**fol. 69v b**) cum radicibus diureticis et boragine et scabiose et fumiterre, lapacio acuto, thimo, epithimo et similibus. Et fiant flebotomie de brachio et de sophenis et scarificaciones in tibiis. Et fient stuphe et in exitu de stupha sumat paciens quolibet vice auree alexandrine, tyriace ana) I cum vino decoccionis fumiterre, deinde inungatur ungentis talibus vel similibus: R. sumitatum tapsi barbati, litargiri equaliter et cum oleo nucum et cera fiat ungentum, maxime quando est cum calore. Valet eciam hoc ungentum in malo mortuo: R. succi raphani, spatule fetide, aristologie, cucumeris asinini, borraginis, fumiterre, scabiose, lapacii acuti ana quart. I, utriusque ellebori, sulphuris vivi, calcis vive ana 3 III, argenti vivi extincti 3' II, ista pulverizata cum predictis succis et oleo nucum et cera incorporentur et fiat ungentum. Caveat tristiciam et usum omnium melancoliam generancium. Et regatur regimine humectativo impinguativo et delectabili. Contra scabiem et malum mortuum R. radicis afrodillorum et fac syrupum cum melle. Quidam pastor decoquebat cum carnibus porcinis et curabat omnes indifferenter. Philosophus. Cura mali mortui, si materia sit melancolica, quod est ut plurimum quo digeratur materia cum syrupo fumiterre vel fiat syrupus compositus fit de boragine, buglosse et fumoterre et scabiosa et lapacii acuti et thimo et epithimo et similibus et si cum hoc epar fit discrasiatum utriusque causa addatur endivie epatice et citorea et similia. Et si splen sit opilatum addatur scolopendre, camedreos, camepiteos, radicis fraxini, tamarisci, geneste, capparis et ita de aliis. Postea in medio syrupi purgentur cum levi colatura et postea ponantur in coxis restrictiva, sicut succus plantaginis et albumen ovorum et sanguis drachonis et similibus. Et postea recipiat aliam medietatem syrupi. Et postea laxetur cum forciori colatura vel electuario vel pilulis secundum quod tibi videbitur, postea fiat flebotomia de basilica dextri vel sinistri brachii, secundum quod epar vel splen paciuntur, postea fiat ungenta[6] exsiccativa debilia vel forcia, sicut materia requiret. Vngentum valde exsiccativum et probatum et est Gordoni capitulo de tinia: R. ellebori albi 3' III, sulphuris vivi, atramenti, auripigmenti, litargiri, calcis vive, vitrioli, aluminis, gallarum, fuliginis, cinerum claviculatorum ana 3 II, argenti vivi extincti, viride eris ana 3' I, fiat pulvis

[5] est *coni.*
[6] unguentum: unguenta *corr. ego.*

quo facto R. succi borraginis, fumiterre, lapacii acuti,scabiose ana 3 II, buliant cum fece olei antiqui et cum fece aceti et in fine bulicionis, predictus pulvis incorporetur et addatur picis liquide 3' s. et cere modicum et (**fol. 70 r a**) fiat ungentum et ipsum feci et curatus fuit perfecte. Et si non indiget ita forti exsiccativo, sufficiat ungentum album acuatum cum litargiro vel de solo litargiro ditemperato cum oleo rose, masticis erit melius, propter nove carnis regeneracionem. Experimentum optimum contra malum mortuum et ad omnem genus scabiei coxarum et tibiarum: radix yris scindatur frustratim et decoquatur in aqua optima, postea lava cum aqua illa, quia in tribus diebus sanat. Vngentum contra malum mortuum. R. succi celidonie, succi lapacii acuti et fumiterre et marrubii albi ana lib. I, fellis tauri, porci, capre, ovis ana 3 III vel amplius nucci veteris lib. III, viride eris modicum et fiat ungentum et ungatur donec caro putrida cadat per se. Syrupus contra malum mortuum R. prunorum damascenorum XII, uvarum passarum 3' II, cassieffistule, tamarindi ana 3' I et s., omnium mirabolanorum, absincii, thimi, epithimi, cuscute, liquirizie, florum boraginis, anisi, maratri, petroselini ana 3' II et s., polipodii 3' VI, zuccari lib. I, succi fumiterre quart. s., succi absincii et boraginis ana lib. I. Cancellarius.

<**I**>ncendio ignis ante quam locus ulceretur, epithimandus est locus cum frigidis et humidis, sicut cum aqua frigida, oleo rose, viole, nenufaris, succo portulace et similibus. Et si incendium magnum fuerit, fiat flebotomia de latere opposito et subtiliato regimine utendum est infrigidantibus. Et ad mitigandum dolorem fortem, si afficit, epithimetur locus cum vitellis ovorum cum oleo agitatis aut lacte caseato cum quo ampullatur et ulceratur, curetur cum ceroto de cerusa quod sic fit: R. cere albe ablute 3' IV, olei rose, ceruse ana 3' I, camphore 3' s., fiat cerotum valet eciam multum ungentum aliud quod fit de cerusa et oleo rose et parum cere albe. Cum autem vulneracio et ulceracio fit magna et profunda, curetur cum ceroto de calce quod sic fit: accipitur calx alba et munda, ponatur in vase cum aqua frigida ex qua chooperitur et sic stet per II horas et post colletur aqua et a calce separetur, deinde alia aqua calci superfundatur quod, postquam quater factum fuit, dimitatur donec parum infrigidetur, dehinc cum oleo rose in vase agitetur et fiat ex eo epithima.

Contra conbuscionem R. ova cum toto sine aliqua re et coque totum in olla nova terrea donec de se ipsum (**fol. 70r b**) fiat oleum et post cum illo oleo inungatur locus ulceratus et curabitur. Probavi.

<**Q**>uamvis venenum proprie dicatur de complexionatis interficientibus corpus humanum a virtute specifica, hic enim volo ipsum extendi eciam ad letifera per excellenciam alicuius qualitatis complexionalis. Et dicam primo de pocionibus venenorum, secundo de morsibus venenosorum animalium. Venena autem a complexione aut calida sunt, quorum sumpcio causat stimulacionem et corrosionem ventris, fervorem et sudorem et ruborem faciei et venarum, tumorem et sitim et fetorem oris et citrinitatem occulorum, aut sunt frigida, quorum sumpcio causat frigiditatem et stuporem, relaxacionem et litargiam et fluxum salive. Venena vero que a tota specie interimunt quandoque neutrum horum faciunt sed inducunt

dissolucionem virium et sincopim. Cum igitur ex potu veneni accidit fortis frequensque sincopis et apparent sola alba occulorum et pulsus et hanelitus ad ultimum debilitatur et supervenit sudor parvus et frigidus, mors est proxima. Volens cavere pociones venenosas, caveat ab avida et gulosa sumpcione cibi, maxime cibi excellenter saporiferi, sicut multum dulci vel acuti et cetera, quoniam nisi talibus nequid occultari gustui avertentis horribilitas venenosorum, qui, si difidens amplius timuerit, sumat ieiuno stomacho avellanas, nuces et ficcus siccas aut rutam, gencianam aut metridatum aut tyriacam. Vbi autem signa sumpti veneni apparuerint, illico provocandus est vomitus cum aqua calida et oleo zizamino aut cum aqua decoccionis aneti et sale et melle aut cum similibus. Post hoc si in ventre arsuram senserit, solvatur clisteribus, et si tunc accidencia veneni quieverint, utile est. Et si non, sed continuaverint accidencia veneni calidi, sumat paciens lac et butirum et oleum amigdalarum dulcium, quia acuitatem et corrosionem veneni reprimunt. Ad hoc (**fol. 70v a**) eciam confert aqua frigida et aqua rose et camphora et oleum rose, muscillago psillii et fructus frigidim et emplastrentur loca vehemencioris arsure cum lenticula aque et similibus, donec locus stupidus fiat. Sed, si apparuerint signa veneni frigidi, dentur alia et sinapis, genciana, aristologie longe, ruta, salvia et vinum vetus et medicina de assafetida que sic fit: R. foliorum rute sicce, costi, mentastri sicci, piretri, cardumeni ana 3 IV, assafetida 3 V, mellis quod sufficit et callefiat corpus eius et fricetur cum pannis callefactis et nullatenus permitatur dormire. Cum autem apparuerint signa veneni a virtute specifica pernotantis, egro succurretur vigillancius indilate, precipue cum potu tyriace magne aut metridati aut tyriace de terra sigillata que vomere facit venenum cuius confecio est: R. terre sigillate, baccarum lauri, partes equales; terantur et cum butiro vaccino ungantur et cum melle conficiantur de quo modicum sumatur, vel istos trociscos: R. citri mundi 3' III, seminis acedule 3' s., citoniorum, bombacis mundi, polemonia, rasure cornu cervi ana 3' I, nucis munde ad pondus omnium incorporetur cum sapa vini et ad pondus 3 VI formentur trocisci de quibus unus ieiuno stomacho sumatur, et absque potu vel introytu lecti et tunc poterit superbibi. Et dixerunt quidam quod inter simplicia valencia contra venenum a proprietate primum et ultimum est elizir maioris operis alchimie, deinde lapis qui in fronte aspidis surdi generatur, deinde cornua ipsius, deinde polemonia, deinde tormentilla, deinde genciana, deinde yreos. Et hoc sunt generaliter dicta contra pociones venenorum sed in particulari contra venena aliqua dicam breviter.

Scias ergo quod ex potu napelli sequitur scothomia et epilensia et sincopis et apostemacio lingue et eminencia occulorum. Cuius cura est frequens et multus vomitus cum aqua decoccionis napi cum butiro vaccino et post vomitum sumere 3' IV de glandibus in vino coctis cum) s. de musco. Et valet contra napellum butirum vaccinum et lapis (**fol. 70v b**) qui vocatur bezaar, citrinus vel purus rubeus et tiriaca de viperis et metridatum et dixerunt quidam quod radix capparis valet ad hoc, sicut bezaar. Qui sumpserit cornu yrci montani, minget sanguinem et denigratur eius lingua et multa accidencia peripulmonie sequuntur eum

455 detur de tali aureus I de camphore cum 3' I aqua rose et epithimetur epar eius cum camphora trita et aqua rose, comedat eciam granata acetosa. Et bibat lac acetosum et aquam ordei et succum solatri. Ille cui datur fel leopardi coleram viridem subito vomit et in ore saporem aloes sentit, et qui eius odorat hanelitum hoc idem sentit, et occuli eius citrini fiunt, huic ergo de hac medicina dandum est: R. boli armenici, baccarum lauri ana 3' I, coaguli capreoli 3' IV,
460 foliorum rute, mirre ana 3' s., conficiantur cum melle et detur de ea ad nucis magnitudinem, quamdiu ipsum vomitus tenuerit et sedeat in aqua decoccionis herbarum redolencium qui si per III horas vixerit, possibile est eum evadere. Tunc igitur curandus est cum medicinis colerice passionis. Qui sumpserit fel tyrie evadere nequid mortem, nisi divina virtus ei auxiliata fuerit. Si tamen est aliquid ad hoc quod valeat ipsum est tyriaca de viperis aut
465 metridatum, si cito ei succurratur, et de hiis que magis conferunt est bezear. Qui sumpserit sumitatem caude cervi, multociens cogendus est vomere cum butiro veteri multo et melle tepefacto et aqua rose, deinde avellane et fistici et bezaar sumatur. Et ex hiis omnibus simul mixtis ad avellane magnitudinem quater in die donetur. Qui sumpserit sudorem animalem incurrit squinanciam et apostema faciei et viriditatem eius tunc ex eius corpore multus sudor
470 fetidus decurrit. Eum ergo fac vomere multociens cum aqua et melle, deinde rob de musto et oleum rose detur cui eciam 3 s. aristologie et salis gemme, tantumdem cum aqua calida propinetur et de tyriaca de terra sigillata detur. Qui cantarides sumpsit et staphisagriam dolores et puncciones et incisiones sentit circa pectinem et ardorem urine, sanguinem mingit cum vehementi dolore, urina eius quandoque retinetur, quandoque exit cum sanguine et
475 morsura et ardore vehementi, virga et femur et que sunt in circuitu apostemantur, accidit eciam ei ardor oris et gutturis et febris fortis et turbacio interius; provocetur in isto multociens vomitus cum aqua calida, oleo zizamino, deinde multitudo lactis et pluries et in potu detur. Et muscillago psillii cum iulep aut succus portulace et de butiro recenti multum comedat, et (**fol. 71r a**) bibat ius pullorum pinguium et oleum amigdalarum dulcium et
480 clisterizetur ex aqua ordei et malvisci et albumine ovi. Et virge iniciatur per ciringam oleum rose et sedeat in tina in aqua dulci. De apio 3 II et ultra perniciem afferunt. Et qui oppium sumpsit, patitur litargiam et in toto corpore sentit pruritum. Et cum sculpatur eciam percipiter exire a corpore odor opii, occuli concavantur, et lingua retinetur et unguium color est fuscus et sudor frigidus exit ab eo. Et cum morti apropinquat, spasmatur. Provocetur in isto vomitus
485 cum ydromelle in quo anetum et sal gemme decocta fuerint, deinde clisterizetur clisteribus colerice passionis et detur ei vinum forte vetus cum pulvere cinamomi et comedat pulverem confectum de nucibus et aliis cum butiro crudo et detur eciam de ista tyriaca: R. castorei, assefetide, piperis, seminis iuniperi, equaliter; conficiantur cum melle et provocetur sternutacio cum condisi et castoreo et ungatur corpus eius oleo costino et yrino. Et capud eius
490 pannis calefactis callefiat, et prohibeatur dormire. Et si pruritus magnus fuerit, mitte eum in aquam calidam et da ei potare acetum acruminum calidissimum,

Sumenti iusquiamum accidit visus offuscacio et strangulacio extremitatum, frigiditas

et alices; hic vomere cogendus est, deinde supradictis clisterizandus, postea vinum forte sepissime tribuendum, cui eciam confert tyriaca aut 3' I piperis cum 3' I vini.

Sumenti mandragoram in primis accidit scothomia, deinde inebriabitur et occuli eius rubefient et consequetur litargia fortis; hic igitur vomere cogendus et clisterizandus eiusque capiti oxirodium est superponendum cui acetum acerrimum in quo aloes et absincium posita fuerint, in potu tribuatur, postquam vero faciei et occulorum rubor quievit et litargia remanserit, detur ei ad bibendum tyriaca facta contra, opium cum vino et cum eis tunc curetur que dicta sunt in capitulo de opio. Si quis ex succo psili triti multum biberit, tristicia et timor et anguscia hanelitus, debilitas pulsus et virium et sincopis accidunt. Hic igitur evomat cum ydromelle calido et aneto et baurace et sale gemme, deinde vitella ovorum mollis cum sale et pipere sunt dandi, assafetida et vinum purum tribuenda sunt.

Mali fungi cum comeduntur inducunt difficultatem hanelitus et sincopim et sudorem frigidum et subitam mortem plerumque, cum igitur hoc accidit oportet ut, provocato vomitu cum ydromelle, detur almuri cum (**fol. 71r b**) sale vel succus rafani cum baurace aut succus mentastri cum syrupo acetoso et baurace aut syrupus acetosus cum melle cum pauco baurace aut lixivia de cinere fici arboris. Confert eciam ei dyaciminum aut dyatrionpipereon et vinum vetus forte. Lac recenter mulsum plerumque in stomacho coagulatur, maxime si spissum et grossum sit, ex quo accidunt sincopis et sudor frigidus et quandoque mors, nisi succurratur cui detur in potu pondus I auri, coaguli leporis 3' I, aceti fortissimi aut detur assafetidam ad magnitudinem fabe aut detur ei de lacte fici siccato 3 I, cum pauco nasturcio et aqua calida aut detur succus mentastri. Postquam vero lac vomitu vel egescione expulsum fuerit, detur ei ydromel cum aqua decoccionis apii, aqua eciam calida detur. Ex lactis vero putrefacti comescione quandoque evenit fortis nausea et scothomia, cui post vomitum confert vinum forte cum dyatrionpipereon stomachusque ex oleo de cappare et spica epithimetur. Quibus dantur rane lactuales accidit corporis lubricitas et mollificacio, coloris tenebrositas, evacuacio et spermatis egressio, quarum, si multa sumatur quantitas, dentes et pili cadunt et leprosi fiunt; paciens igitur sepius vomere cogendus est donec mundificetur, post vomitum autem et ventris fluxum balneum ingrediatur in quo sudet vehementi sudore, deinde electuarium de lacta detur. Et si lepra supervenerit, curetur ut predictum est. Ex sumpcione leporis marini sequitur dolor stomachi et solucio ventris et constriccio urine, anelitus anguscia et asma et inflacio pulmonis et sputum sanguinis et sudor fetens et multus vomitus ex quo paciens incidit in ptisim nisi cito morte preventus fuerit, si non convenienti medicamine ei succurratur cui sepe danda sunt vinum et lac asininum singulariter aut comixtim, cui eciam confert succus citrulli et succus foliorum malvavisci in potu. Secunda autem die postquam accidencia quieverint, dentur ei pilule confecte ex scamonea et elleboro nigro et agarico, succo liquirizie et dragaganto equis partibus in pondere 3 I cum iulep. Si autem tussis et inflamacio (**fol. 71v a**) pulmonis supervenerit, flebotomia facta, curetur ut dicetur in capitulo de cura apostematis pulmonis. Ex potu gume rute silvestris accidit ardor intollerabilis gutturis

et stomachi et egressus occulorum ad extra et rubor faciei et pustule parve in corpore, hic igitur vomere cogendus est, deinde lac et butirum multociens in potu tribuenda sunt, aquam eciam ordei donec accidencia sedentur sumere convenit, deinde gargarizare lac et oleum rose bonum est. Ex multa comescione squille accidit morsus et incisio et vulnera in intestinis et venis epatis cui confert potus lactis cocti cum ferro ignito et pluris de seminibus frigidis et vitella ovorum et ea que conferunt vulneribus intestinorum. Ex potu seminis urtice accidunt ea que ex potu squille. Et similiter fit eius cura. Et eciam quandoque accidit fortis tussis que curetur cum ptissanna cum iulep et cum medicinis tussim lenientibus. Ex potu aque frigide multo, cum a ieiuno sumitur post egressum de balneo aut forte exercicium sine precedente crapula, accidit quandoque subitus dolor in epate ex quo causatur malicia complexionis et ydropisia, cui confert vinum forte bibitum et emplastrari debet epar cum calidis ut dicetur in capitulo suo. Et caveat paciens a nutrientibus grossis et frigidis. Ex potu gipsi quandoque sequitur colica fortis et perforacio gutturis et siccitas oris cui confert potus ptissanne et rerum muscillaginosarum, deinde 3' III psillii cum tercia parte I 3', scamonee dande sunt. Et cum ex hoc laxatus fuerit paciens, si accidencia predicta sedentur, bonum est et si non, solucio iteretur. Et si ex insolucione in disinteriam incidat, curetur ut dicetur. Ex potu litargiri sequitur retencio urine et stercoris et lingue gravitas et corporis apostema, cui confert apozisma dactillorum, aneti et nitri, ut evomat. Et si non obstante vomitum accidencia fiant forciora, detur scamonea sicut in potu gipsi diximus. Et post ventris laxacionem detur hac medicina. R. seminis apii, absincii partes equales dentur 3 III cum IV 3' vini. Et aposismatis apii et postquam urina provocata fuerit et venter (**fol. 71v b**) solutus, sanitas restituta erit. Ex potu argenti vivi sublimati sequitur dolor fortis in ventre et mordicacio et egescio sanguinolenta, cui detur ydromel et cum eo et intro multociens clisterizetur donec venter sepe evacuetur et postea dentur medicine conferentes disinterie sicut ficus cocte et semina levia et muscillago et sepum yrcinum et clisterizetur disinterie conferentibus. Si autem tale argentum in auribus fundatur, accidit dolor vehemens et intellectus perturbacio et spasmus et mordicacio in loco, debet ergo paciens ad partem illam inclinare capud et provocare sternutacionem cum condisi et debet inicere in aure oleum calidum usque infrigidetur et iterum amplius infundetur et sic sepe itera, fit eciam radius de plumbo et intromititur auri et extrahitur argentum vivum sibi adherente et sic sepe iteratur usque extrahatur. Ex †hasif† aut eciam bauracis accepcione accidunt ea que ex argento vivo sublimato, baurax tamen deterius existit. Et hec simpliciter aufferuntur ut dictum est de argento vivo. Ex potu ceruse accidit albedo lingue et multus singultus, tussis et mollificacio membrorum et provocetur vomitus cum apozismate ficuum aut ydromellis cum oleo. Et bibatur aureus I succi absincii cum ydromelle multociens quod tamdiu fiat donec urina provocetur; hoc tamen fieri convenit postquam de scamonea quarta pars I 3 sumpta fuerit. Et postquam urina provocata fuerit, sedabuntur accidencia. Si autem urina constricta fuerit, dentur diuretica forcia. Ex sumpcione calcis vel auripigmenti accidunt mordicaciones fortes et vulnera mala in intestinis, cui detur

multociens aqua calida cum iulep donec interius lavetur, deinde aqua risi aut ordei aut hiis similia que vulneribus intestinorum conferunt tribuatur; ex quibus eciam clistere convenit. Cum autem accidit tussis, curetur cum lenientibus pectus. Ex sumpcione scame vel limature ferri accidit dolor fortis in ventre et in ore siccitas et intensio et in capite fortis dolor quibus lac cum aliquibus vehementer laxantibus dare convenit, deinde butirum coctum et crudum ad bibendum detur, donec sintomata sedentur, capud vero ex oxirodino cum aqua rose infundatur. Sumentibus florem eris accidit fortis dolor et vomitus et vulnera in intestinis et excoriacio et siccitas oris, medicandi sunt isti sicut illi qui arsenicum bibunt. Ex potu calcanti vel aluminis accidit tussis sicca ducens ad ptissim cui super omnia confert lac cum butiro crudo et zuccaro multociens sumptum et cetera.

(**fol. 72r a**) <**E**>x morsu vipere accidit in loco morsure dolor et inflamacio et mutacio coloris in livorem et viriditatem et albedinem, quandoque eciam accidit vomitus et torsio ventris et stranguria. Et si evenerit sudor frigidus et frigiditas extremitatum plurima et stupor et spasmus et sincopis, mortale est, in cuius cura ligentur fortiter extrema et anus galli deplumatus ponatur supra morsuram. Et si gallus moriatur bonum est, venenum enim atractum est. Et aliter deinde applicetur vel emplastretur locus emplastris atractivis factis de galbano, serapino et similibus et apponatur ventosa cum scarificacione super locum aut aliquis suggat ore locum morsure saturatus, tamen vino nucibus, aliis ficubus et ruta et abluat sepe os suum cum vino et oleo aut emplastretur locus cum tyriaca aut similibus tyriacalibus ut est genciana, tormentilla et similia et cum illis circumligetur locus, valet eciam circumlinicio loci cum bolo armenico et lentibus excoriatis et aceto et paciens comedat allia et vinum purum. Conferunt eciam ei 3 III de assafetida cum vino et cancri assati comesti et detur tyriaca maior aut ista tyriaca: R. anisi 3 X, piperis 3 III, aristologie rotunde, castorei ana 3 II et s., conficiantur cum vino dulci, detur quantum est nux. Cum vero sincopis et alia mala accidencia quieverint, et timetur nisi de pustulacione et corupcione membri morsi, cessandum est a tyriaca et supresione predictorum calidorum. Sed minuendus est paciens et eius regimen infrigidandum et locus morsure curandus est medicamine ulcerum pessimorum. Et eciam cauterizandus est locus, si videatur augeri putrefaccio et vicinas partes corumpere.

<**S**>corpionum alii habent caudam recurvam qui in Ytalia et Yspania reperiuntur, alii vero trahunt caudas per se et isti sunt parviores aliis. Sunt tamen venenosiores et inveniuntur in Origente ubi Allexander inclusit Gog et Magog, et eciam in Avinione et in Provincia. Signa puncture scorpionis sunt loci induracio et pustula cum dolore et rubore et sentitur quandoque inflamacio, quandoque frigiditas et oripilacio et tremor et tumor in virga et dolor in ingine.

Cuius cura est que sugatur morsus cum ventosa et emplastretur cum fortiter atractivis, sicut sunt assafetida cum vino. Et detur eciam pacienti 3 I et s. scolopendre cocte cum vino aut aureus unus de assafetida cum IV 3' vini aut aureus unus radicis coloquintide sicce cum (**fol. 72r b**) vino aut dentur 3 III de hac confeccione: R. corticis radicis capparis, absincii,

aristologie ana partes equales aut detur aureus unus vel II de ista tyriaca cum vino. R. genciane, aristologie rotunde, baccarum lauri, mirre equaliter conficiantur cum melle aut detur tyriaca maior metridatum vel similia. Et qui vicinos habet scorpiones caveat a comescione apii. Medicamen quod valet in morsibus scorpionis: R. aristologie longe et rotunde aur. I, assefetide, carvi, seminis rute ana 3 II, cimini 3 I, castorei 3 III, confice cum melle et dentur 3 II cum aqua decoccionis genciane vel cum aqua aristologie vel cum vino. Rasis in Experimentis. Aliud contra morsum scorpionis R. Assefetide, galbani, confice cum decoccione scordeon et cum decoccione aristologie rotunde et da quasi avelanam cum aqua calida. Rasis in Experimentis. Rasis contra morsum scorpionis dabat 3 II assefetide vel dabat ad idem 3 III laureole cum aceto. Item contra morsum reptilium dabat decoccionem centauree. Medicamen melius tyriace contra dolorem fortem et probavimus enim sepe: R. cimini, carvi, assefetide, aristologie, camomille, corone regis, absincii, agarici 3' I, trium piperum, opii ana 3 I, croci, carpobalsami, squinanati[7] ana 3 II, asari,[8] ienciane aur. I, pulverizentur et conficiantur cum syrupo facto ex melle, squinanti, camomille, corone[9] regie ana et detur quasi avellane cum aqua decoccionis anisi. Rasis in Experimentis.

<**A**>pes et vespe pungunt aculeo, vespe tamen licet affixum aculeum non dimitant, venenosiores sunt et in eorum puncturis sentitur dolor et tumor et arsura. Cuius cura est epithimare locum cum frigidis ad alterandum ardorem veneni, sicut est emplastrum de lenticula aque cum aceto aut superponatur solatrum aut portulaca aut crasula aut aqua frigida et similia, valet eciam emplastrum factum de stercore vaccino et aceto aut de semine zizami cum aceto. Et paciens bibat aquam frigidam et rob de succo uve acerbe et psillium et comedat de fructibus (**fol. 72v a**) frigidis. Et si videantur a principio accidencia forcia et ventositas multa, scarificetur locus et extrahatur venenositas cum ventosa, deinde fiant que dicta sunt.

<**E**>x morsibus multorum animalium que hominem mordere solent cuiusmodi sunt: canis, lupus, lepus, mustela, simia et homo, quando sana sunt, non sequuntur nocumenta multa maiora quam ex vulnere simplici. In quorum cura confert superponere cepas et pioniam et mel per diem et noctem I, deinde cum ceroto nigro curentur, quod fit de cera, sepo et pice et galbano quod in talibus multum conveniens est. Si autem predicta animalia infecta fuerint, ut puta rabiosa, eorum morsure venenose sunt, ydroforbiam causantes et mortem.

Ydroforbia autem est passio in qua abhorretur aqua munda et sonitus eius. Et quia a cane rabido hec frequencius fiunt sive veniunt, erit sermo de ipso, quia de aliis consimilis erit cura. Cognoscitur autem canis rabiosus, quia comedere non vult et aquam fugit, cum viderit eam linguam extrahit exterius hore multa spuma fluit et aquositas ex naribus eius. Et occuli eius rubent ut sanguis, capud ad terram inclinat et caudam relaxat, infra coxas plicat,

[7] squintina: squinanti *corr. ego.*
[8] *Ante* asari *scr. et post del.* agarici.
[9] *Ante* regani *scr. et post del.* regis.

profugus est et solivagus ut ebrius quos videt, insequitur et mordere vult, dominum suum non cognoscit, parum latrat cum pauca sive rauca voce. Et quandoque latrat eciam umbre sue et panis intinctus in loco morsure sue refutatur ab aliis canibus signum est rabiei mordentis.

Morsus a cane rabido non parumpendat morsuram, eciam si statim non perceperit accidencia lesionis, quia quandoque occultatur impressio venenis ad tempus ita ut quandoque emergant nocumenta post dies III, quandoque post VI menses, quandoque eciam post annum unum et plus, in eis maxime qui humidissimas habent complexiones, tunc calide, eis accidit permixcio racionis et mania et abhominacio aque munde que abhominacio post quam venerit incurabiles reputantur. Huic morsure cito subveniendum est cum extraccione humoris infecti a loco (**fol. 72v b**) morsure quod fit cum superposicione ventose scarificative et sanguisugarum aposicione, cum dilatacione vulneris et cauterizacione eius et ponere supra vulnus prohibencia clausionem eius ut sunt blete et cepe et eruca cum butiro trite, hec enim fieri debent ante tercium diem. Sed post hunc terminum non est multum talibus insistendum, quia venenum in corpore diffusum est, sed prohibita clausione vulneris cum emplastro eruce, ceparum et butiri vel similibus. Incipe curam in educione melancolie cum medicinis fortibus. Et regimen eius vergat ad humectacionem et leticiam. Et regatur regimine paciencium melancoliam. Diebus vero quibus ventrem non solveris, da 3 III cum aqua frigida de hac confeccione: R. cancrorum fluvialium in furno coctorum in olla ut pulverizari possint sine combuscione partes X, olibani partem I, pulverizentur et misceantur. Confert eciam singulis diebus per annum unum sumere 3' s. de tyriaca cum pulvere cancrorum fluvialium. Confert eciam coagulum leporis vel catulorum cum mellicrato. Confert eciam castoreum et absincium, olibanum, terra sigillata, genciana, basilicon et aristologia longa. Et si ad eam disposicionem perveniant quod aquam abhorreant, ingenietur canula concava longa per quam potus sibi detur ne moriatur siti. Et ungatur capud eius oleo rose, licet eius evasio non speretur.

TRACTATVS TERCIVS QVI EST DE MORBIS MEMBRORVM ANIMATORVM ET HABET XLI CAPITVLA. CAPITVLVM PRIMVM DE ALLOPICIA

[**C**]asus capillorum aut est repentinus cum ulceribus et scamis et humoris vicio, qui dicitur allopicia, aut est paulatinus sine ulceribus et scamis et humoris vicio, et appellatur casus simplex. Allopicia fit propter aliquem humorem corruptum qui signis propriis cognoscitur, purgetur primo humor infectus sicut decet. Et post hoc ungatur hoc ungento, cuius materialia sunt in causa calida: cortex castanearum, amigdalarum, avellanarum, nucum, stercus capre, mel, acetum, ex istis pulverizatis aceto et melle mixtis fiat ungentum quo ungatur capite tamen prius raso fricato et scarificato. Materialia autem in causa frigida sunt hec: uterque elleborus, stercus columbi, euforbium, staphisagria, tapsia, gumi rute agrestis, sinapis, nasturcii, eruca, nitrum, spuma maris, thus, lapdanum, spica nardi, radix canne, folia ficcus. Fiat ungentum (**fol. 73r a**) cum oleo laurino aut oleo amigdalarum amararum et cera. Casus autem simplex fit aut propter privacionem materie capillorum, cuius signa extenuacio corporis et regimen extenuativum precedens. Curatur autem cum regimine curativo humectativo scilicet cum balneo et dieta humida resumptiva et oleo de lapdano et mastice ungatur. Aut fit propter densitatem pororum, cuius signa quia tarde oriuntur et sunt exiles. Vngatur cum calidis aperitivis et aliquantulum stipticis ut oleo amigdalarum amararum, asarum, oleo laurino, oleo absincii, oleo de spica nardi et cum nigella asa. Aut fit propter raritatem pororum cuius signa continuus fluxus et habitudo rara pacientis. Cura fit cum stringentibus ut oleo rosaceo, mirtino, sisamino, oleo de citoniis, de cortice nucis, avellanarum, castanearum assis et oleo radicis canne et capilli veneris et gallis. Omnis casus vel privacio capillorum propter privacionem causarum naturalium est irrestaurabilis ut in calvicie naturali enuchiis, senibus, ptisicis, ethica et cicatricibus. Sed si est ex causa accidentali recenti, remediatur; si antiqua, vix.

<**M**>edicina faciens nasci capillos: R. cineris abrotani 3 X, ventris cantaride 3 II, lapdani 3 III, avellane combuste 3 II, terantur cum oleo veteri et aromatizetur cum aliquantulo gallie. Ad idem cortex anterior radicis ulmi, coquatur diu in aqua et quod supernataverit colligatur quo utatur. Medicamen faciens capillos hodoriferos et confortat radicem eorum. R. spice nardi, sandali albi, costi, cardamomi folie ana aur. I, confice cum vino odorifero, deinde accipe ollam novam habentem orificium subtus strictum in profundo et perforatum quam illinies intus cum supradicta confeccione, postea subfumigabis cum mirabolanorum kebulorum, zuccaro, ungula caballina vel sandalo ana et, cum fuerit desiccatum ex subfumigio rades et pulverizabis, postea confice cum vino hodorifero et iterum illinies, sicut prius, et subfumiga cum storace sicca et sandalo albo et camephiteos et desiccatum radicem et ad usum reservabis, ex quo parum resolves in vino et capud unge cum vino. Rasis in Experimentis. Medicamen faciens statim oriri capillos et valet ad scissuram eorum. R. succi foliorum salicis, succi mirte vel rute ana 3 IV, pone ad umbram in olla super ignem levem et tamdiu buliat donec remaneat tercia pars, deinde pulveriza 3’ I lapdani et

mitte cum eo oleum mirte et mitte cum eo totum in simul de quo radix pillorum inunge. Dixit quod si lotum (**fol. 73r b**) fuerit cum aqua mirte confirmat capillos et casum ipsorum prohibet. Rasis in Experimentis. Aliud faciens nasci capillos in superciliis et barba. R. plumbum, ex eo fac mortarium et pistellum et pone intus oleum rosaceum et mirtinum et pista donec mutetur in colorem plumbi et fiat spissum et unge locum in quo vis nasci capillos et dimitte per noctem et in mane ablue ad idem et forte denigrat. R. papaveris nigri, foliorum mirte, capilli veneris, spice nardi, feni, apii, ciperi, emblici, nucis cipressi ana 3 I, decoquantur cum III lib. aque donec remaneat lib. I cola et in collatura adde lib. I olei mirtini et decoquatur in caldario aqua pleno usque ad consumpcionem aque deinde accipe corticis pini, lacte, zuccari ana III partes 3', pulverizentur subtillime et misceantur in oleo et unge locum. Rasis in Experimentis. Aliud breve et expertum ad faciendum oriri capillos: R. ossium dactillorum, laudani ana, pulveriza et confice cum oleo mirte et unge locum. Rasis in Experimentis. Item lacerte viride et sanguisuge conficiantur cum oleo lapdane et ungatur locus quia pro certo renascentur; probatum est. Item pellem capitis[1] vulpis cum labiis conbure et lacertam viridem capite amputato in oleo fortissimo una die buliat et unge et pulverem appone ubi volueris pilos renasci.

<**A**>speritas est truncacio vel fissura capilli veniens corpori calide complexionis in iuventute. Fiant autem propter abundanciam colere adhuste. Et ideo digeratur colera et evacuatur et post vel epithimentur[2] cum oleo rose, viole, nenufaris, de salicibus costanis, cucurbitis et aqua decoccionis seminis lini et fricentur multociens cum foliis sydre albe et gallarum.

Ad removendum caniciem tempestivam: evacuetur flegma capitis et stomachi et post ungantur capilli cum denigrantibus si velis denigrare que sunt hec: galla contrita frixa in oleo, nux cypressi, cortex nucis indurate, stipites fabarum, agrimonia, cortex avellanarum conbustarum, lacerta viridis absciso capite et cauda, cortex malorum granatorum delectorum, dragagantum ustum, oleum nucis, litargiri, es ustum, sal armoniacum, ex istis cum oleo (**fol. 73v a**) nucis fac lixivium vel ungentum.

<**M**>edicamen denigrans capillos et eos faciens redolere. R. papaveris nigri 3' I, corticum nucis viridium 3' III, laudani 3' II, ligni aloes 3' I, masticis, gariofili, nucis muscate, ciperi, cinamoni ana 3' s., mirabolani emblici 3 I et s., nucis cipressi 3' IV, foliorum olive 3' II et s., reobarbari 3' II pulverizentur et conficientur cum muscilagine malvevisci et cum aur. III atanasie, sed prius ablue cum decoccione nucis et macis et mirte, postea ungas et subfumiges cum laudano et moretur sic per noctem, mane cum oleo mirte et sic ablue capud et hoc est faciendum aliquibus vicibus longo temporis spacio. Rasis in Experimentis. Aliud denigrans capillos et plures facit sine nocumento: R. gallie frixe in oleo 3' I, dragaganti 3' s., tartari conbusti 3' s., lapdani aur. IV, cicerum nigrorum conbustorum aur. IV, baurach aur. s.,

[1] *Post* capitis *scr. et post del.* lupi.
[2] *Post* epithimentur *scr. et post del.* capilli.

pulverizentur et conficientur cum III partes ad pondus omnium alcannie et confice cum vino odorifero et superpone capiti per noctem, mane ablue cum aqua ciceris. Rasis in Experimentis. Aliud denigrans et est mirabile in hoc : R. mirabolani, gallie ana 3' I, litargiri aur. I, emblici 3' I, nitri aur. s., aluminis aur. s., salis geme, dragaganti ana aur. I, pulverizentur et confice cum decoccione sandali, dactilorum et superpone capiti et est mirabile. Rasis in Experimentis.

<**A**>d dealbandum accipe stercus yrundinis, enule sicce vel seminis rafani, radix capparis ana, agregentur cum felle vaccino et aceto, linientur capilli et post subfumigentur cum sulphure.

<**S**>i vis facere rubeos, fac lixivium de cinere truncorum caulium in quo pone folia buxi et rasuram eius et celidoniam, paleam ordei, avene, lupinorum, nitrum et farinam ciceris.

<**S**>i vis facere flavos in predicto lixivio pone flores sticados et geneste vel crocum.

<**S**>i vis subtiliare pilos, fac cum aqua decoccionis orobi, lupinorum et fellis tauri, spume maris, nitri, †collo alce† et coloquintide, aloe et cetera.

(**fol. 73v b**) <**S**>i vis crispare, R. calcis vive, litargiri, emblici, gallarum ana 3' I, fiat pulvis, temperetur cum succo mirre et liniatur vel R. farine fenugreci, seminis iusquiami, galle, psidie, calcis, litargiri liniatur cum eis.

<**S**>i vis aufferre, post stupham emplastretur locus cum psillo calido facto de calce viva et auripigmento pulverizatis et bullitis in aqua. Hoc idem fit ex spuma maris et gipso. Et ut non renascantur ungatur locus cum oleo de iusquiamo aut de mandragora aut opio aut sanguine rane viridis aut testudinis aut vespertilionis aut ovis formicarum confectis cum oleo in quo coctus fuerit ericius aut aliis stipticis frigidis. Et nota quod alcanna distemperata cum oleo nucis denigrat, cum vino rubeo rubificat et cum albo facit flavos capillos.

<**F**>ufurfura[1] sunt quedam scame ad modum furfuris in superficie cutis sive ulcere capillos capitis evellencia. Et fiunt ex aliquo humore corrupto qui purgandus est primo universaliter vel particulariter secundum quod decet. Et post localia remedia facienda, cuius materialia sunt farina cicerum, lupinorum, orobi, fenugreci, succus blete, folia zizami, mirtus, malva, furfur, ossa mirabolani, aqua mole, fabri et fex eius, staphisagria, nitrum et omnia fella ex quibus potest fieri aqua aut oleum aut emplastrum cum aqua aut vino aut oleo secundum quod videbitur medico.

BIBLIOTECA VIRTUAL MIGUEL DE CERVANTES

[1] fufurfura: furfura *corr. ego.*

<**P**>ustulla sunt quedam parva apostemata nascencia in capite ad modum parvarum ampullarum que generantur ex aliquo humore infecto qui propriis signis cognoscetur. Post purgacionem humoris peccantis ungatur capud cum ungento. Cuius materialia sunt hec: nux cypressi, folia eius litargiri, cerusa, acasia, galla, ypoquistidos, sulphur, ossa mirabolani, gallia muscata, nitrum, cortex maligranati, oleum rose, acetum. Sed debemus advertere quod in frigidis causis ponamus ungenta calida et econverso. Iterum quod in pustulis antiquis ponamus acetum, in recentibus aquam, Item quod frigida stiptica narcotica in parva quantitate ponamus, ne pori claudantur. Vel fac istud. R. sumitates ficcus recentes palmites et foliis conterantur sicut si essent pultes et liniatur capud. Curat eciam verucas. Et posset ei addi axungia porci antiqua, fex aceti, fuligo litargiri. Item hoc. R. salem, atramentum adhustum, sulphur, terram argenti vivi, gallas, litargirum et aristologiam, fac ungentum cum (**fol. 74r a**) aceto et oleo, valet in causa antiqua. Rasis. Item valet aqua decoccionis ciclaminis. Item absincium tritum et appositum valet. Item valet cinis[1] ficus aspersus et aqua decoccionis foliorum et corticis medie eiusdem.

BIBLIOTECA VIRTUAL MIGUEL DE CERVANTES

[1] *Post* cinis *scr. et post del.* quercus.

<**F**>avus est lues acute capitis exiens sine tumore ad modum exitus mellis a favo. Et fit ab humoribus corruptis principaliter a flegmate salso corrupto. Signa favi sunt exitus multe virulencie acute capitis per compressionem cum pruritu et delectacione quadam. Cura debita mundificacione corporis precedente, radatur capud et abstergatur et ungatur hoc
5 ungento. Cuius materialia sunt hec: litargirum, cerusa, aristologia, aloes, agaricus, chimolea, nitrum, arsenicum, calix, cortex avellanarum, nucum, castanearum ustarum, cornu cervi ustum, myrthus, cochia, thus, mastix, stercus columbinum, semen rute, sinapi, fella, oleum lauri, nucum, acetum. In lactantibus sufficit litargirii, cerusa, fuligo acetum, in aliis forciora.

BIBLIOTECA VIRTUAL MIGUEL DE CERVANTES

<**T**>inea est scabies capitis cum scamis adhustis et pilorum evulsione et colore cinericio,[1] odore fetido et horribili aspectu. Et fit ex humoribus corruptis, maxime ex sanguine corrupto, aliquando ex utero, aliquando extra propter malum regimen. Tinea recens curatur,antiqua non nisi cum magno labore. Cura eius est sive est puer lactens, rectificetur regimen nutricis primo. Et si est a septem annis usque ad novem potest incidi vena que est in pulpis aurium, ultra autem XIV potest flobotomari particularibus concurrentibus, purgato igitur corpore cum flebotomia vel farmacia ut oportet. Vngatur caput hoc ungento in etate puericie. R. litargiri ceruse, cochie, fuliginis gallarum antiquarum perforarum ana 3' I, conficiantur cum aceto et fece olei et cera vel isto. R. succi fumiterre, succi scabiose, succi lapacii acuti, succi enule campane ana lib. s., misceantur cum axungia porci antiqua. In causa antiqua fac hoc. R. ellebori albi et nigri, atramenti, auripigmenti, litargiri, calcis vive, vitrioli, aluminis, gallarum, fuliginis ana 3' s., argenti vivi extincti,viride eris ana 3 II fiat pulvis. Tunc R. succi boraginum, succi scabiose, succi fumiterre, succi lapaci acuti ana 3' III, bulliant simul igne lento cum fece olei et aceto et predictus pulvis, in fine decoccionis apponatur cum 3' s. picis liquide et cera quod sufficit, fiat ungentum quod curat omnem infeccionem curabilem; corpore prius mundificato, lavetur eciam capud sepe cum urina propia aut cum lixivio cinerum clavellatorum. Item elleborum album tritum cum axungia (**fol. 74r b**) porcina pone super capud. Probatum est. Contra tineam R. cuiusdam picis que vocatur scorpra et coque ipsam picem cum oleo communi per magnam quantitatem et post cum illo oleo inunge capud infirmi et curabitur. Egomet probavi.

[1] cerinicio: cinericio *corr. ego.*

<**D**>olor capitis fit quandoque a causis exterioribus ut caliditate aeris, cuius cura est embrocacio et inunccio cum rebus frigidis ut oleo violaceo, nenufaris, rosa et camomille super infantes et mulieres. Et fit a frigiditate aeris, cuius cura est cum calidis super sinciput ut oleo laurino, rute, costino, oleo de lilio, de balsamo, castoreo et similibus callefacientibus; aut fit siccicate aeris, cuius cura est balneum et humectacio cibi et aliis humectantibus; aut fit ex ventositate fetida replente capud, et cura est olfactus redolencium frigidorum ut camphora, rosa, viola, nenufar, sandalum et similium; aut fit propter olfatum redolencium calidorum ut gallie, et cura est odorare frigida ut diximus; aut potu vini inebriantis, cuius cura est accipere succum caulium aut trifolii et fac cataplasma super capud de foliis caulium et fomententur virilia viri et ubera mulieris cum aceto et dormiat diu et comedat caules et lentes et ingrediatur balneo et fricentur extrema, ungatur capud oleis frigidis, primo tamen debet fieri vomitus si possit et post alia dicta; aut fit ex coytu superfluo, cura est ungere capud oleo rose vel mirtino et cibari vitellis et brodiis resumptivis; aut fit ex casu vel percussione vel fractura cranei, et cura est primo ante quam generetur apostema, unccio loci doloris cum oleo rose et mirtino et post flebotomia cephalice et emplastracio loci cum psidia, balauscia, rosa, mirtis et acassia et olfatus frigidorum redolencium et comedat cerebella gallinarum, mutonum, edorum et vitet vinum et fiant sibi clisteria multa et lenificacio ventris. (**fol. 74v a**) Et stet dieta tenui, si autem apostema esset confirmatum, quod cognoscitur per dolorem continuum malleativum acutum et saltativum et per alienacionem, utatur rebus dissolutivis, divisivis et atractivis. R. ergo folia levistici, ysopi, absincii, sticados, camomille, concassata bulliant in aqua de qua fiat fomentacio in qua eciam mergatur lana succida et superponatur eadem aqua, fiat gargarismus et unccio cum oleo laurino; non apponentur maturativa ne saniem generent, sed solum dissolutiva que sunt in causa calida: oleum rose coctum cum succo endivie et scolopendre apposito in fine decoccionis, pulvere seminum frigidorum ut semen lactuce, scariole. Sed dissolutiva in causis frigidis sunt ungentum dyaceraceos malaxatum[1] cum succo absincii. Quandoque eciam fit dolor capitis a causa intrinseca, et tunc quandoque fit a causa privativa, que cognoscitur per continuitatem doloris, quandoque a causa remota et tunc dolor est interpaulativus. Item dolor capitis quandoque est cum humoris vicio, quod cognoscitur per agravacionem et pondus capitis et per multitudinem superfluitatum ad nares vel palatum, quandoque sine humoris vicio, sed solum mala complexione sine materia, quod cognoscitur quia est sine agravacione. Item dolor capitis quandoque est cum reumate scilicet, quando sentitur sitillacio descendens inferius per frontem et adsunt plures superfluitates solito, et quandoque est sine reumate quia sine hiis. Signa causarum dolorum sunt hec; signa caliditatis sunt caliditas ad tactum et inflamacio. Signa frigiditatis privacio horum et malicia cogitacionis. Siccitas cognoscitur quia inaniencia precesserunt. Signa humiditatis sunt stupor. Signa sanguinis sunt rubor faciei et occulorum et multiplicacio sompni et apericio venarum. Signa colere sunt punctura, mordicacio, sitis, velocitas pulsus, siccitas narium. Signa

[1] malaxatis: malaxatum *corr. ego.*

flegmatis parvitas sitis et inflamacionis, sopnus gravis et multitudo superfluitatum. Signa melancolie parvitas coloris, livor, sompnia terribilia, pondus. Omnis dolor capitis cum febre vel sine, aufferens sompnum et cibum pessimus est, peyor tamen antiquus galleatus et difficilioris cure. Dolor capitis repentinus acutus cum voce est pessimus quia significat appoplexiam. Omnis dolor capitis ad quem sequitur spasmus, apostema et occulorum (**fol. 74v b**) educcio vel submersio nimia, est mortalis. Privacio doloris in febribus acutis pessima est, quia stuporem significat. Omnis dolor capitis fortis impedit operacionem medicinalem donec sit remediatus et maxime quando est cum reumate propter reuma. Curacio doloris capitis sine materia sive complexione mala calida: fiant fomentaciones et embrocaciones cum aqua decoccionis ordei, viole sicce, nenufaris, camomille et sumitatum papaveris et iniciatur per nares oleum violarum vel nenufaris vel oleum de floribus salicis in quo dissolvantur grana duo opii et camphora; si dolor fuerit vehemens, potest eciam fieri epithima capiti cum rebus[2] frigidis ut seminibus lactuce, sandali, rosa, memythe, aceto et aqua rose compressis. Si autem sit mala complexio frigida, fiant predicta cum calidis ut inunccio cum oleo ture aut castorei vel laurini aut oleo de balsamo aut oleo de lilio quod melius est omnibus et epithimetur cum aqua decoccionis sticados et maiorane, bassiliconis baccarum lauri et similium. Et emplastretur cum calefacientibus capud. Et si est mala complexio humida curatur cum desiccantibus. Et si est complexio sicca, succurratur cum balneo et unge oleis humidis et humecta cibo et sompno et mulge super capud lac mulieris vel asine. Si autem dolor capitis sit cum materia a causa privata, evacue humorem peccantem sanguinis, scilicet cum flebotomia cephalice, reliquos cum farmacia ut oportet colatura, scilicet cum tamarindis aut mirabolanis citrinis. Humores frigidos cum hiis pilulis: R. pulveris pigmentarie 3 X, coloquintide 3 III et terciam scamonee 3 II et s., turbit, sticados ana 3 V. Ex hiis fiant pilule et sunt doses X earum. Post purgacionem autem humoris peccantis rectificetur mala complexio derelicta cum localibus remediis predictis. Si autem dolor capitis sit cum materia a causa remota ut a stomacho vel splene vel matrice vel aliis, quod cognoscitur per interpaulacionem doloris et gravitatem membri mandantis, rectificentur illa membra secundum quod dicetur locis suis. Si fiat dolor capitis a ventositate grosa replente capud, quod cognoscitur per vehemenciam tensionis radicis occulorum et vehemenciam pulsacionis timporum et dolorem capitis sine gravedine, curetur cum lenificacione ventris, cum infusione alloes et pilulis de yrea pigra et inclinacione capitis super vaporem aque decoccionis camomille, sticados, sansuci I, maiorane, calamenti et introitu balnei. Et si fiat dolor capitis ex strictura oris stomachi et forti sensu eius, cuius signum quia commovetur in mane cum est fames et (**fol. 75r a**) sedatur post comescionem, curatur cum accepcione fructuum stipticorum ut citoniorum grana aut bucelle panis immerse in aqua agreste aut aqua granorum acetosorum. Et nota quod omni dolori capitis confert lenificacio ventris et prohibicio rei cuius vapor elevatur ad capud. Nota quod si dolor capitis sit cum reumate non debet fieri

[2] *Post* rebus *scr. et post del.* calidis.

fomentacio nec lotura; potest tamen fieri inunccio ut oportet. Item in principio reumatis non fiat sternutacio sed in declinacione, reumate[3] maturato. Item nota quod si dolor capitis fiat de causa calida cum replecione humoris vel si fiat dolor continuus corpore existente plectorico, fiat universalis purgacio. Solo autem capite repleto purgetur capud per sternutaciones de pulvere euforbii vel ellebori albi aut purgetur per gargarismata de sinapi et aceto aut per masticaciones pulveris turis, masticis, piretri, staphisagrie, positis in saculo, et fiant iniecciones per nares. Item in dolore capitis propter crisim non debet poni aliquid super capud nec mitigativum nec repercussivum. Eodem modo eciam curatur emigranea sicud dolor capitis fortis galleatus sed quando antiquatur emigranea et provenit ex ea tenebrositas occulo oportet ut cito succurrat sublevando arteriam et cauterizando ipsam, quia, si non, incurres dilatacionem pupille et discrasiam visus. Item in dolore capitis, si rubent occuli, fiat flebotomia de cephalica illius partis, postea super capud ponatur, si est cum febre, pannus immersus in aqua rose calida in qua per noctem steterit coriandrum pulverizatum, scilicet 3' I ad lib. I, et si non est febris, coriandrum concassatum assum supra lentos carbones aspersum, aceto albo saccellabitur capiti. Item semen dragontee gestatum dolorem capitis tolit. Item ultimum remedium est cauterium in occipicio. Circa cephaleam et emigraneam aliqua sunt notanda: primo quod nos habemus cephaleam, emigraneam, onum, clavum, passionem galleatam et monopagiam. Cephalica est dolor capitis comprehendens totum capud; sed emigranea est dolor medietatis. Onum est dolor capitis multum fortis et cronicus et in hoc difert a cephalea que est dolor capitis sive parvus sive magnus sive brevis sive longus. Clavus est dolor fortissimus in parva parte capitis. Galleata passio est dolor capitis ubicumque fuit quando est in ultimitate sue maliciei. Monopagia est dolor in quarta parte capitis, unde sub cephalicam et emigraneam Rasis comprehendit omnes alias passiones seu dolores quia de nominibus non est cura.

(**fol. 75r b**) Item nota quod dolor capitis qui est sive qui provenit ex causa humorali et in parte anteriori ut plurimum provenit ex sanguine, quia ibi est rete mirabile contextum venis et arteriis in quibus habundat sanguis. Sed quando dolor est in parte dextra capitis tunc provenit a colera propter sistifellis qui est in dextra. Sed quando est in sinistra, tunc provenit ex melancolia propter splen quod est in parte sinistra. Sed quando dolor est in posteriori parte capitis, tunc provenit ex flegmate, quia frigidior pars capitis est posterior. Infrigidancia capud sunt oleum rose, populeon, succus solatri, sempervive, aqua rose, acetum. Olv. Nota quod fricacio soliarum pedum cum aceto et sale valet in dolore capitis quia devertit materiam, sed quando sunt curati non possunt ambulare multociens. Olv. Succus sicle multum benigne purgat flegma a capite si iniciatur per nares. Philosophus. Contra omnia vicia capitis flegmatica. R. aloes loti et non loti ana 3 IV, agarici lenis et albissimi 3 I et s. masticis 3 III et s., fiat massa cum succo aloes †p. se flor.† Contra dolorem capitis. R. muscillaginem, seminis psilii et illiniatur frons et sanat. Item flebotomia de vena frontis multas infirmitates

[3] *Ante* reumate *scr. et post del.* remanente.

capitis curat. Item folia betonice emplastrata dolorem frontis et occulorum miro modo placat. Item si dolor sit in una parte capitis solum, tere allia et XXX grana piperis et unge ubi fuit dolor et dabit tibi veram sanitatem. Item succus foliorum edere cum oleo et aceto iniciatur et inungantur nares et statim dolor emigraneus cessabit. Probatum. Tyriaca valens ad dolorem capitis in cronicis et ad ventositatem et est mirabile. R. succi sticados, succi marrubii, succi absincii, masticis, reobarbari, camedreos, camepiteos ana 3 XII, ysopi aur. VI, agarici ad pondus omnium; pulveriza et confice cum melle et da ex eo ad infirmitatem cerebri cum aqua calida decoccionis sticados; et ad asma cum vino bono; et ad provocandum menstrua cum decoccione iuniperi et feniculi. Et ad dolorem fortem cum decoccione camomille; et ad opilaciones cum decoccione absincii et ad epilensiam cum decoccione piretri; et ad sciaticam cum decoccione centauree minoris; et ad lapidem cum decoccione radicis lilii celestis. Rasis in Experimentis. Contra reuma R. camomille, melliloti, rose rubee ana 3' II; bulliant in aqua et fumum illius aque recipe per nares, nisi sit constipacio ventris, quia tunc primo fac clistere et pone sticados, anisi, nisi sit (**fol. 75v a**) febris. Olv. Pomum ambre ad reuma suspendendum, et contra debilitatem cerebri. R. storacis calamite et liquide ana 3 I, mirre, gariofili, rose munde ana 3 II, gumi conficiantur et terantur cum pistellis calefactis et post pulveres aliorum specierum incorporentur bene cum eis. Olv. Electuarium ad egritudines diversas optimum, valet ad scothomiam et uertiginem, abscindit flegma viscosum, purgat ipsum, auffert dolorem frigidum et est bonum contra venenum, aperit opilacionem, provocat menstrua et urinam et calefacit corpus, valet ad febres cronicas, purgat matricem R. agarici marini lacte ana aur. V, assefetide, galbani, reubarbari, spice nardi, seminis feniculi, radicis apii, trium piperum ana 3' VI, ligni aloes aur. IV, turbit aur. XX, confice cum syrupo facto ex melle, agarico, spica nardi, lacte, dentur 3 IV cum calidis. Rasis in Experimentis. Suppositorium in dolore capitis. R. salis communis 3 I, mellis 3' II decoquatur mel usque ad spissitudinem et infunde supra marmor et fiat suppositorium et infunde desuper salis pulverem vel stercus muris et acuetur cum esula quando vis evacuare flegma, sed quando coleram cum dyagridio et quando utrumque cum utroque. Caprellus ad idem quando dolor est in augmento et statu et multociens valet quando est in principio frenesis. R. coralli rubei lib. s., camomille, melliloti, sticados arabice ana 3 II, fiat caprellus, cerebrum confortat et resolvit materiam sine atraccione. Olv. Stupha contra gravitatem capitis ex reumate in utroque casu, materia tamen prius evacuata, si sit plectoricus, cum clisteri vel aliomodo. R. camomille, rose rubee, melliloti, sticados arabice, anisi ana 3' I, bulliant in aqua et recipiat fumum per nares. Et si non timemus de febre, R. turis, masticis, ana 3' s., pulverizentur et pulvis ponatur supra prunas et recipiat fumum per nares quia valet contra reuma et gravitatem capitis. Olv. Succus radicis cicle et blecte iniectus per nares multum benigne purgat cerebrum a flegmate. Philosophus. Capipurguium. R. nigelle 3 I, salis armenici, succi cucumeris asinini, succi radicis yreos ana 3 I et s., olei lilii 3 III, cere quod sufficit, fiat pulvis et simul incorporatis fiat suppositorium parva quantitate, naribus aplicentur et purgabunt cerebrum pulcherrime.

150 Philosophus. Ad sternutacionem removendam valet inunccio olei rose Et ad eam faciendam pulvis ellebori albi vel nigri vel[4] (**fol. 75v b**) piperis vel euforbii. Ja. Olv.

BIBLIOTECA VIRTUAL MIGUEL DE CERVANTES

[4] vel *iter*.

<**V**>ertigo est passio cerebri vel visus omnia verti faciens apparere ex materia subtili mobili cum ventositate inclusa in humido viscoso exitum non habente. Sed scotomia est passio faciens corpora volancia exterius ut muscas vel cimices ex materia magis grossa et stabili generata. Et fiunt quandoque a causa privata quod cognoscitur quia passio est continua et gravitas et tinitus est in cerebro. Et tunc quandoque fit ex sanguine, cuius signa rubedo faciei et occulorum, inflamacio venarum pulsus tymporum, cuius cura est flebotomia cephalice et cibari rebus frigidis et stipticis extingentibus sanguinem et lentibus aque, agresta; aut fit ex colera vel melancolia, cuius cura est evacuacio eorum ut dictum est in dolore capitis. Et fit secundum plurimum ex flegmate, cuius signa albedo coloris et multitudo sompni et sputi, cura est evacuacio flegmatis a capite universali pugacione vel particulari. Et si fiat ex stomacho, quod cognoscitur per gravitatem stomachi et nauseam, mundificatur stomachus ut dicetur loco suo. Item paciens vertiginem sumat quolibet sero sicut media testa nucis de isto pulvere. R. coriandri preparati 3’ I, rasure eboris 3’ s., olibani 3 II, incorporetur cum succo rose vel cum decoccione berberis usque ad densitatem, addito parum zuccari, et stet in masa triduo, post pulverizetur. Iterum mica panis infusa in succo citoniorum ieiuno stomacho. Item corona de arbore que cornua dicitur applicata capiti dolorem capitis tollit. Experi. Item pulegium vel menta aplicata fronti dolorem tollit de frigida causa. Idem faciunt folia betonice, expertor. Contra vertiginem pulegium cum suo flore et cum aqua calida da bibere ieiuno stomacho et postea abstineat usque ad nonam. Item vinum decoccionis eius, scilicet, pulegii valet contra reuma. Philosophus.

<L>itargia est apostema in posteriori parte cerebri ex humoribus frigidis generatum. Et fit ex flegmate, cuius signa sunt subeth cum febre continua lenta et albedo lingue et difficultas aperiendi palpebras et multitudo oscitacionis[1] et sputi et sompnus gravis et urina valde subiugalium pulsus et hanelitus parvus occultus. Cura in principio fiant clisteria acuta sic. R. Coloquintide, interioris cartami, seminis urtice, calamenti, corticis radicis capparis ana M. I, coquantur in tribus lib. aque usque remaneat lib. I et s., fiat clistere ex media lib. huius aque addita. (**fol. 76r a**) 3' I olei et 3' s. salis gemme; post clistere, si corpus est plectoricum et paciens sit fortis, fiat flebotomia de cephalica. Et si paciens non sit fortis, provocetur fluxus narium sanguinis cum setis porci vel aperiatur vena in sumitate nasi que preiudicat, id est, prevalet in hoc casu. Et a principio usque ad terciam diem ungatur capud cum oleo rose et aceto, sed cave a nimia repercussione; post terciam diem ungatur capud cum castoreo et aceto squillitico vel castoreo distemperato in succo apii vel feniculi. Et si potest esse compos aliqualiter sui, digeratur materia per hunc modum: R. utriusque salvie, utriusque calamenti, mente, betonice ana 3' III, anisi, maratri, cimini, seminis rute ana 3' I, mellis, zuccari, ana lib. s., aceti albi 3' III, fiat syrupus; post digescionem materie purgetur cum hiis pilulis: R. yera pigre 3' s., coloquintide, bdellii ana) I, misceantur et fiant pilule; vel cum istis R. aloes 3 X, agarici, sticados ana 3 III, coloquintide, masticis, cassie, spice, cinamoni, gariofili, squinanti ana 3 I et s., fiant pilule; da 3 III cum aqua calida, post purgacionem fiant capipurgia et gargarismata cum synapi, origano, staphisagria, piretro; sternutacio cum castoreo, condisi, nigella, pipere et mastice et thus cum piretro vel origano. Et emplastretur capud cum calidis dissolutivis, cuius materialia sunt: castoreum, piper, euforbium, piretrum, synapi, sulfur, afrodilli, stercus columbi, gumi rute agrestis, origanum, calamentum, ruta, menta, laureola et similia. Et fit litargia ex colera nigra, cuius signa sunt quod remanent occuli aperti non palpitantes cum fixo intuitu. Cura: fiat clistere primo quod sic fit: R. epithimi rubei p. I, coloquintide interioris et polipodii ana p. II, calamenti M. I, fiat clistere cum oleo camomille et infundatur supra capud oleum narcisi et oleum de lilio; et ista omnia fiant ut dictum est superius, scilicet purgacio melancolie et alia que dicta sunt. Et paciens non bibat vinum sed aquam mellis. Pronosticacio est quod, si sanguisuga applicetur fronti et non adhereat vel quod sudor frigidus sit in capite, mortem significat. Contra litargiam super omnia valet fumus galbani et cornu cervi naribus appositum. Item anacardina pocio est propria medicina huius morbi. Rasis. Item dicit Rasis quod si occulos et cor philomene quis sub cervicali vel in lecto posuerit, non dormiet et qui ea biberit nunquam dormiet. Item subfumigium factum de corio edi litargicos et epilenticos et mulieres suffocatas excitat. Item satureia trita et cocta in aceto et occipicio emplastrata (**fol. 76r b**) litargiam excitat. Dyascorides et Macer. Item dicit Rasis

[1] ossicacionis: oscitacionis *corr. ego.*

35 quod nil multum melius excitat quam fumus capillorum humanorum.

BIBLIOTECA VIRTUAL
MIGUEL DE CERVANTES

<**C**>ongelacio est passio fortis occipitis aufferens sensum et motum in toto corpore. Causa huius passionis est mala complexio frigida et sicca vel humor melancolicus opilans posterioram partem cerebri. Signa congelacionis sunt quod homo stat occulis apertis et in eodem situ vel posicione in quo invadit eum morbus. Curatur autem cum calefacientibus et evacuentibus, quia nisi in principio calefieret moreretur. Et fiant clisteria purgancia melancoliam et fricaciones extremitatum et fomentaciones capitis et inunccio cum oleo de lilio et similibus et capipurgia et si aliquomodo est compos sui ipsius, digeratur materia et evacuatur.

BIBLIOTECA VIRTUAL MIGUEL DE CERVANTES

<**M**>ania et melancolia sunt corrupciones animi sine febre. Vnde signa universalia principii melancolie sunt quando adsunt male cogitacione et timor et tristicia sine causa. Sed quando ea que imaginatur dicit et persequitur opere, tunc melancolia est facta. Vnde de proprietate omnium melancolicorum est odire vitam suam et fugere societatem et esse in continua tristicia. Fit autem hec passio ex humore melancolico vel alio converso in naturam melancolie. Et si ex sanguine, est cum risu; si ex colera, cum ira et furore; si ex melancolia cum timore. Hec morbus fit aliquando ex adhuscione sanguinis in capite, cuius signa profundacio occulorum et tenebrositas cutis; et regimen precedens callefaciens et exsiccans capud. Cuius cura, si est plectoricus et fortis, flebotomia cephalice et capipurgia purgancia illos humores et effundere supra capud aquam calidam et tepidam et emplastrare super capud violas humidas, cortices citrulli, rasuram cucurbite et alia frigida humida, et odorare ea et ungere capud oleis frigidis, et longitudo sompni et cibi boni huiusmodi assiduacio. Aut fit ex humore melancolico generato (**fol. 76v a**) per adhuscionem sanguinis vel alterius humoris habundantis per totum corpus, cuius signa per totum corpus est nigrum extrematum. Et precesserunt exercicium et labor et cibi generantes melancoliam et adhurentes sanguinem et humores. Et cura est flebotomia mediane et solucio cum decoccione epithimi multociens autem cum istis pilulis: R. ephitimi recentis 3 X, polipodii, agarici 3 IX, ellebori nigri, salis indi 3 V, sticados 3 VII, pulveris pigmentarie 3 XIV, fiant pilule, bibat 3 IV. Et diebus quibus quiescit de hoc electuario letificante: R. corticis citri, melisse, gariofili, gallie muscate, macis, croci orientalis, cinamomi, nucis muscate, cardamomi, veheremuk, id est, rose canine, been albi et rubei, zodoarie, deronici, seminis ozimi, maiorane, seminis oximi, gariofilati ana partes equales, musci quart. I, deinde sumantur kebuli XX, emblici 30, terantur et in III lib. aque, coquantur usque redeant ad unam, coletur et in colatura mitatur lib. I mellis, buliant ad aque consumpcionem, post ex triplo huius mellis conficiantur species. Dosis est quantum est avellana et dentur cibi boni temperati et vinum subtile temperatum. Et fit aliquando ex splene et mesaraycis. Et signa sunt multitudo sputi, malicia digescionis, inflacio et tensio ventris et ypocundriorum et ventositas et eructuacio. Et cura est flebotomia salvatille sinistre manus vel fiat flebotomia super cratem pedis sinistri inter parvum digitum et proximum sibi. Et sumat in potu 3 III epithimi contriti cum 3' I syrupi acetosi vel summat de hac pocione: R. mirabolanorum indorum 3 X, polipodii 3 V, sene 3 IX, turbit 3 IV, sticados, passularum enucleatarum, ephitimi recentis ana 3 X, omnia excepto epithimo coquantur in III lib. aque usque redeant ad unam et mediam, collentur, deinde sumatur agarici II tercie 3 I, aloes I 3, sandali indi 3 s., ellebori nigri quart. 3' I, conficiantur cum melle et fiant pilule, sumat eas ante per III horas, post sumat pocionem et dentur medicine que exsiccant et confortant splenem et membra nutritiva, et detur eciam electurarium letificans et boni cibi. Et eciam fit a causa vel percussione, (**fol. 76v b**) cuius cura est clisteria, flebotomia, confortacio capitis cum oleo rose et aceto et lacte mulieris. Et post corporis mundificacionem fomentetur capud cum melliloto, anthos, sticados et camomilla et similibus. Et si venerit melancolia propter

vicium alterius membri ut matricis aut alterius, quod cognoscitur per gravitatem illius membri, curetur et rectificetur illud membrum, ut dicetur loco suo. Et nota quod in curacione omnis melancolie confert gaudium et humectancia et evitacio gravancium humorem melancolicum. Item nota quod nullum locale remedium debet apponi corpore plectorico, nisi precedat universalis purgacio. Item nota quod in omni flebotomia melancolie debet fieri apoforesis, id est, intercepcio fluxus. In omni insipiencia in principio debet fieri clistere vel suppositorium et debent fricari vole manuum et pedum mordicativis ut cum sale et ruta. Item post purgacionem debet poni ventosa super posteriora cornua capitis. Item dicit Rogerius quod non debet fieri flebotomia in mania vel melancolia, nisi vergat in adhuscionem, unde in principio non est facienda vel in recenti sed in veterata et descendit in quartana. Item omnibus melancolicis confert balneum et coytus temperatus. Si ulcera veniant in facie aut in pedibus maniaci aut ipse amitat sensum omnino, vel sit cum tortuoso aspectu, incurabilis est. Quando autem veniunt manie varices aut multitudo menstruorum aut emoroydorum aut ydropisis, tunc curatur.

BIBLIOTECA VIRTUAL MIGUEL DE CERVANTES

<**A**>mor hereos est sollicitudo melancolica propter mulieris amorem, cuius causa est corrupcio extimative propter formam et figuram fortiter affixam. Et signa sunt quod ipsi emitunt sompnum et cibum et macerantur in toto corpore preter occulos et habent cogitaciones profundas cum suspiriis luctuosis et pulsus est diversus et inordinatus altus et velox. Et nisi succurratur eis, cadunt in maniam vel in mortem. Cura est mutacio regionis, coytus, ebrietas et morari vel incedere per loca amena et bibere vinum clarum odoriferum et stare cum leticia et amicis et audire instrumenta musica et mutare ad amorem alterius et blasphemare et vilipendere et diffamare personam dilectam et mundificare capud aliqualiter a melancolia generata.

BIBLIOTECA VIRTUAL MIGUEL DE CERVANTES

<**F**>renesis est apostema calidum in paniculis cerebri generatum et est duplex frenesis vera et non vera. Vnde frenesis vera est apostema paniculorum vel subeth (**fol. 77r a**) cerebri ex colera aut ebulienti sanguine generatum. Non vera est que sequitur alium morbum, ut peripulmoniam et alia apostemata interiora propter colliganciam. Signa frenesis sunt alienacio mentis, vigilie, nigredo lingue, sitis, motus inordinatus tocius corporis, accidencia animi inordinata, furor aliquando. Signa mortalia sunt hec: urina alba cerea precedente rubea, instancia vigilliarum, spasmus crurium et tibiarum et vesica ut cicer in sinistro pollice contingens, que mortem significat in septima die, si paciens solutus fuerit superius aut inferius et sudor frigidus in fronte. Cura a principio, fiat flebotomia, si virtus sit fortis, de cephalica et post de vena que est in sumitate nasi et de vena frontis et provocetur fluxus sanguinis narium et post continue fiant clisteria et suppositoria et fiant embrocaciones circa capud et collum cum frigidis repercussivis sompniferis, ut succo sempervive, solatri, aqua rose, aceto et similibus. Et fiant fricaciones extremitatum. Si autem apostema sit confirmatum, quod cognoscitur per assiduam vociferacionem et instanciam vigilliarum, utendum est atractivis; accipiatur ergo canulus vivus scissus per medium dorsum vel gallus vel pulmo vervecis et calidum capiti applicetur. Et cum infrigidatus fuerit, calefiat in aqua calida et applicetur iterum et abluatur os cum aqua frigida et aceto et saculi de psillio, ponantur supra linguam vel folia portulace aut similia; vitet vinum et dieta sit tenuis. Parafrenesis autem curatur curato morbo ad quod sequitur. Et nota quod in omni tempore frenesis debet provocari venter et fieri fricaciones extremitatum. Et nichil actu frigidum apponendum est capiti, ne opilet, sed tepidum. Et dixit Galienus quod in principio intueri suos pedes illinitos in sanguine confert ipsis. Contra frenesim acetum cum succo maurelle tymporibus appositum et trahatur fumus inferius cum clisteri et suppositorio et cum levi fricacione vollarum manuum et pedum vel cum forti spongia mersa in aqua decoccionis iusquiami vel catulus fissus per medium super capud apponatur vel gallus vel pulmo porci, ligentur fortiter brachia usque ad lesionem et crura et tibie. Item odoret camphoram, opium, iusquiamum, ozimum, crocum et ceram confectam in aqua rose. Item occuli, occipicium et nares ungantur de mirto et storace calamita, opio, iusquiamo coctis in mellisa, statim quiescit. Item fac ungentum de peusedano, costo, oleo rose unge (**fol. 77r b**) capud totum, statim dormiet. Item papaver album, semen iusquiami albi distempera cum albumine ovi et lacte mulieris, sompnum provocat. Item aperias venam que est in medio frontis et multum fluat de sanguine, expertum. Hugus. Item apponatur de sero tale emplastrum: R. opii tebayci 3 I, iusquiami 3 II, papaveris nigri 3 III, terantur et incorporentur cum populeon, fiant trocisci, distemperantur cum lacte mulieris puellam nutrientis et applicetur fronti. Hugus. Item si opilacio sit in aliqua parte cerebri dextra vel sinistra, collum illius partis infirmabitur, facies sana erit. Cancellarius discipulus Arnaldi de Villanova.

<E>pilensia est morbus officialis cerebri, aufferens sensum et ordinatum motum toti corpori. Et fit quandoque ex flegmate, cuius signa albedo coloris et multitudo sputi et multitudo spume in paroxismo et complexio frigida et humida. Cura est digescio humoris flegmatici et principaliter in capite et evacuacio eius. Aut fit ex melancolia, cuius signa tenebrositas corporis cum offuscacione et extenuacione et multitudo comescionis et pulsus cordis et tremor eius, eructuacio acetosa, nigredo spume in paroxismo. Et cura est digescio melancolie et evacuacio eius et confortacio capitis et cordis. Aut fit ex multitudine sanguinis, cuius signa, inflacio venarum colli et rubedo faciei et occulorum et habituacio sanguinea. Cura est flebotomia cephalice et ventosacio cruris et minoracio ciborum gravancium sanguinem, infrigidacio capitis. Aut fit quandoque ex ventositate frigida elevata ab aliquo membro, ut stomacho et dicitur analempsia, vel ab aliis membris et dicitur tunc catalempcia. Signa huius speciei sunt quod sentit infirmus ventositatem elevari ex membro illo et gravitas in eo membro et aliqua sinthomata apparent in eo in paroxismo. Et cura est digerere[1] humorem peccantem in illo membro et evacuare ipsum et ponere ventosas super membrum illud (**fol. 77v a**) et cauterizare ipsum et confortare, ut dicetur loco suo. Confeccio electuarii conferentis omni speciei epilensie, excepta sanguinea: R. piretri, zizeleos, sticados ana 3 X, agarici 3 V, cordumeni recentis, assefetide optime, aristologie rotunde ana 3 I et s., conficiantur cum succo squille et melle ana, de quo detur epilentico, precedente purgacione. Si paroxismus sit brevis et levis et pluries contingens et post paroxismum paciens recordatur vel morphea alba supervenit in capite, signum est curacionis. Si autem paroxismus fuerit gravis et longus et non recordatur aut venit in quarto septenario ex causa privata continuaverit per etates precedentes, est incurabilis. Medicine singulares bibite, conferentes epilensie sunt: piretrum, sticados, sanguinis testudinis silvestris, si vis, ungule asinine, digiti citrini, semen agnicasti, genciane, galbanum, serapinum, caro mustelle, subfumigium[2] ex blactis bisanciis,[3] cor lupi, os talpe, cornu cervi, cerebrum vulpis, testiculi apri, testiculi galli, pulvis castorei, oppoponacis, antimonii, sanguis drachonis, succus rute agrestis, ova corvi bibita, coagulum leporis bibitum, politricum, pulvis cranei hominis conbusti, lapis yrundinis rubee, fimus ciconie potatus, pentafilon bibitus, zinziber, intibus, cingulum de corio lupi, viscus quercinus, cinis talpe combuste, cinis mustelle, succus herbe paralisis, radix brionie, sanguis mustelle, caro porci qui nascitur unicus in primo partu, epar asini silvestris assum portatum, testiculi ursi comesti. Item epar ranarum involutum in folio caulis rubei assatum in olla rudi opturata fortiter cum argilla usque fiat pulvis, de quo datur quantum potest capi tribus digitis stercus catti masculi, cate femelle, cerebrum cameli. Ista tria nomina portata: Caspar, Melchizer Balthazar. Item si in primo casu extrahis sanguinem a quocum loco volueris nunquam postea infestabitur. Item coagulum leporis cum vino decoccionis rute ad

[1] digere: digerere *corr. ego.*
[2] subfuigium: subfumigium *corr. ego.*
[3] basaytus: bisanciis *corr. ego.*

pondus V denariorum solvit epilensiam.

Et nota regulam: quod in omni epilensia de privata causa quando[4] cognoscitur periculum urine viridem vergentem ad colorem lividum debent aperiri due vene (**fol. 77v b**) livide que sunt sub lingua. Item nota quod omnibus epilenticis nocet omnis visus vitri et balneum et coytus et omnis odor malus exceptis istis IV, scilicet odor rute, costorum, amomi, oppoponacis et eciam nimis usus frequens istorum nocet, quare non debent suspendi ad collum. Item nota quod si in casu apponatur pulvis rute desiccate in naribus statim solvitur. Item istud oleum valet omnibus epilenticis et omnibus passionibus de frigida causa: R. folliorum laureole lib. I, concassetur et coquatur in lib. I vini et alia olea[5] usque ad vini consumpcionem et illo oleo ungatur paciens membrum. Rasis in Experimentis dicit quod tocienscumque[6] usus est decoccione facta ex ysopo et asaro et duabus aristologiis curavit de epilensia. Ysopus curat epilensiam in lactanti etate vel in VII annos, si fiat syrupus vel electuarium vel in cibis et quod detur puero vel nutrici. Philosophus. Item nota quod apium multum nocet illis quibus ascendunt fumositates ad capud et ideo nocet epilenticis. Philosophus. Rasis contra epilensiam: gariofilata vel ysopus vel ypericon multum valent. Rasis in Experimentis suis dicit quod ipse ad curam epilensie utebatur decoccione facta ex ysopo et asaro et duabus aristologis et curabat casum epilensie. Decoccio agarici valet contra epilensiam, purgat matricem, provocat urinam: R. agarici 3 X, anisi 3 III, turbit 3 I, hermodactille 3 II, radicis apii 3 V, radicis lilii celestis 3 III, masticis 3 II, radicis peonie 3 VI, coquantur in tribus lib. aque, donec remaneat medietas, dentur 3 IV quolibet die. Et est eciam valde utile in epilensia et expertum. Rasis in Experimentis. Decoccio peonie aperit opilaciones grossas et est valde experta. R. pionie 3 X, radicis pentafilon 3 V, aristologie rotunde 3' VI, coquantur cum tribus lib. aque sufficienter et dentur 3 IV. Rasis in Experimentis. Contra epilensiam cornu cervi pulverisatum bibitum cum vino caducos sanat. Item cerebrum vulpis infantibus sepe datum facit ut nunquam sint epilentici. Item testiculi apri vel verris cum vino sumpti sanant caducos. Item pulvis factus de castoreo, oppoponace, antimonio, sanguine drachonis, da quocumque modo poteris, absque dubio curat. Geraldus Platearius. Et ego vidi epilenticum curatum. Item pollitricum tritum et datum cum oracione dominica potenter valet. Item audivi ab expertis quod cor lupi comestum sanat et eciam mustellam comburre vivam et yrundinem et da pulverem in potu, quia curat efficaciter. Item da vinum decoccionis cicute, optimum est. Constantinus. Item sanguis menstrualis potatus; expertissimum est. Item expertum valde: summe ranam et finde eam per dorsum et accipe iecur (**fol. 78r a**) eius et involutum in foliis caulis conburri simul in testa nova sigillata et pulverem illum da bibere cum vino optimo epilentico, dum patitur; si una vice non curatur, fac idem de alia rana et sic itera donec vecsatur et non dubites de cura, quia absque dubio

[4] que: quando *corr. ego.*
[5] olei: olea *corr. ego.*
[6] cocienscumque: tocienscumque *corr. ego.*

curabitur. Petrus Lucratorius. Item pulvis factus de lapide yrundinis potu datus sine dubio liberat eum, certum est. Item cerebrum cameli siccatum et sumptum tollit epilensiam. Avicenna. Epar capre et proprie yrcorum detegit esse epilentici, quia si epilenticus ipsum comedit, statim incurrit epilensiam. Cancellarius. Item monstra epilentico gith et statim
75 cadet, tange ipsum a parte retro cum gith et resurget. Cancellarius. Decoccio squinanti et grana balsami, quando biberit ex eo epilenticus et qui habet[7] humores grossos, confert ei aqua in qua decocta est †ala.†, quando biberit, tristicias curabitur. Rasis in Experimentis.

BIBLIOTECA VIRTUAL MIGUEL DE CERVANTES

[7] quilibet: habet *coni.*

<**A**>ppoplexia est passio cerebri aufferens sensum et motum toti corpori magna voce precedente. Et est triplex: maior, minor et media. Maior est in qua suspirant cum maxima difficultate et spuma est circa os et vox est sicut strangulatorum et hanelitus magnus valde, sed bene esset peyus, si esset sine omni anelitu et voce et motu. Media est quando suspirant sine magna difficultate sed tantum inordinate et aliquando quiescunt. Sed minor est quando suspirant ordinate. Causa coniucta eius est nimius sanguis, cuius signa rubedo maxillarum et faciei et inflacio venarum colli. Cura est flebotomia ambarum cephalicarum simul in una hora et seccio profunda in fontinella occipitis et assiduacio ventosarum, post idem super crus et diminucio generancium sanguinem. Aut fit ex humore flegmatico, cuius signa albedo coloris et multitudo muchi et sputi. Cura est purgare humorem frigidum cum hoc clisteri: R. coloquintide, botor marine, centauree minoris, atanasie, ellebori albi ana M. I, coquantur et cum media lib. decoccionis fiat clistere. Et fiant fricaciones extremitatum cum sale et aceto, hodoret calidis, ut muscum, galliam, rutam, castoreum, fiat scoriacio cum condisi vel pipere et elleboro albo et fiat eciam gargarismus cum synapi et syrupo acetoso et yerapigra et fiat fomentacio capitis cum decoccione rute, salvie et mente, baccarum lauri et similium callefaciencium capud, ungatur et emplastretur (**fol. 78r b**) capud cum callefacientibus eum. Et si convalesceret, digeratur humor et evacuetur. Maior et media appoplexia non curantur sed minor. Item nota quod appopleticus non debet sepelliri usque ad tres dies naturales, quia nescitur utrum sit mortuus, quod eciam cognoscitur per quietem lane carpinate apposite naribus eius.

<**S**>pasmus est egritudo nervalis ad suum originem cum ablacione motus, et fit ex inanicione, cuius signum quod accidit paulatim et post res consumentes corpus. Et cura est impossibilis aut difficilis, cum non est confirmatus, cum balneo aque dulcis et inunccione cum oleo viole et nenufaris et amigdalarum dulcium et butiro et similibus humidis et potacione lactis et alio regimine resumptivo et humectativo. Aut fit ex replecione, cuius signum quod fit subito et apparicione signorum replecionis. Et cura, si sit ex sanguine flebotomia et alia minorancia sanguinem. Et si sit ex humoribus frigidis flegmaticis, quod contingit plurimum, quod cognoscitur per album colorem et molliciem corporis et habitudinem flegmaticam, curetur cum digescione et evacuacione humoris peccantis clisteribus et aliis evacuativis utilibus et iniunccione nervorum et capitis eorum cum oleis et ungentis calidis, ut oleo costino, de lilio, de costo[1] et similibus et balneacione cum aquis sulphureis vel stupha. Potest eciam ungi membrum com axungia vulpina, lupina, vulturina et oleo de euforbio et piretro et spica nardi. Et nota quod si spasmus sit in facie, medicamina debent poni super occipicium, et si fuerit in aliis partibus inferioribus, debent poni super spinam et dorsum. Et fit spasmus quandoque ex punctura nervi, cuius cura est quod ponatur desuper oleum calidum terebentine vel olivarum, euforbio moderate confectum. Et fiat emplastrum de euforbio, oppoponace, castoreo, piretro et aperiatur locus et cauterizetur universali purgacione precedente, si sit plectorica, quia periculosus est (**fol. 78v a**) spasmus iste. Et si fit spasmus ex morsu venenosorum, dentur tyriacalia. Et si sit propter apostema, curetur ut apostema. Et si sit propter vermes, curetur cum amaris, ut absincio centhonica[2], aloes, agarico et similibus et seminibus zodoarii. Et nota quod in spasmo de replecione humorum frigidorum, precedente universali purgacione, confert provocacio febris efimere cum inunccione arteriarum cum axungia leonis aut succo flamule. Spasmus de replecione curabilis est et cicius in pueris, sed ille qui est de inanicione est mortalis sicut ille qui accidit post vulnera, post febrem, post accepcionem ellebori vel aliarum inanicionum. Oleum de sambuco confortat nervos et ideo valet contra spasmum –Philosophus-, quia similiter laxat eos.

[1] costarum: costo *corr. ego.*
[2] *Ante* centhonica *scr. et post del.* centaurea.

<**P**>aralisis est nervorum mollificacio cum ablacione sensus et motus. Et fit quandoque ex habundancia flegmatis inbibita in nervis, et quandoque ex sanguine vel melancolia licet raro, et fit eciam ex casu vel percussione. Signa paralitici sunt pulsus occultus debilis inordinatus; mollificatum est membrum valde frigidum, sanum valde calidum. Vnde differt paralisis a spasmo, quia in paralisi est membrum mollificatum et flexibile, in spasmo est rigidum et contractum. Si in puero febricitante appareat urina viridis, paralis est ventura vel spasmus. Paralisis in senibus aut difficiliter aut non curatur; tremor superveniens paralisi bonum est; si paralisis venerit ex dislocacione aut contricione nervorum aut ruptura aut incisione et accidit subito permanens in eadem disposicione numquam curabitur. Sed si paulatim invaserit et non permanet in uno statu, curari potest. Cura si sit ex sanguine, quod cognoscitur quia color est rubeus et vene sunt plene, curetur cum flebotomia. Sed si sit ex flegmate, quod contingit plurimum, quod cognoscitur per album colorem et multitudinem muchi et sputi, curetur sicut appoplexia flegmatica, dietetur subtiliter, potet ydromel. In medicaminibus enim ascendamus a debilioribus ad forciora. Et fiat primo clistere, deinde digeratur (**fol. 78v b**) materia sic: R. radicem feniculi, petroselini, apii, genciane, aristologie rotunde, capparis, squille, achorum, piretri, raphani, lilii ana 3 III, concassentur et temperentur in vino albo per diem et noctem, tunc R. nartici, utriusque salvie, rute, utriusque calamenti, centauree minoris, costi, ysopi ana 3' II, anisi, maratri, carvi, agreste, seminis rute, spice nardi, squinantum ana 3' I, mellis lib. I et s., fiat syrupus lib. II. Digesta materia, purgetur sic: R. agarici turbith, ana 3 II, euforbii, pulpe coloquintide, elactiridis ana 3 I, masticis, zinziberis, bdellii, salis gemme, spice nardi, serapini, anisi, castorei,[1] carvi, agreste ana) I, yera Ruffini, yeralogodion, yerapigre ana 3 III, misceantur cum oximelle squillitico, fiat massa de qua piluletur 3 III aut 3' s. et dentur. Vel purgetur cum hiis pilulis fetidis: R. pulveris pigmentarie 3 X, coloquintide interioris 3 V, euforbii 3 II et s., castoreum, piperis, assefetide, serapini, oppoponacis, sinapi ana 3 I, centauree minoris, elacterii ana 3 V, gumme in succo rute dissolvantur et omnia ex hiis conficiantur et fiant X pociones pillularum. Post inungantur membra infirmi et origo nervorum eorum cum hoc oleo: R. costi 3' I, castorei 3' s., piperis, piretri, euforbii ana 3 III, dissolvantur omnia in media lib. olei de narcisco et utere diebus quibus quiescit a purgacione, comedat de hoc ellectuario. R. zinziberis, piretri, nigelle, costi, mellopeponis, seminis macedonice ana 3 X, mirre, rute sicce, assefetide, aristologie longe, baccarum lauri, castoreum, sinapi, genciane, mellis, anacardi ana 3 V, conficiantur cum oleo nucum et melle cocto, accipiat 3 II de eo, quia confert omnibus passionibus frigidis humoralibus et provocat febrem. Stuphetur eciam corpus post mundificacionem et postea ungatur et emplastretur cum calidis. Sed si paralisis venerit propter casum vel percussionem et acciderit paulatim, ungatur locus percussionis cum oleo olivarum in cuius 3' I dissolute fuerunt,[2] 3 II castorei et 3 I euforbii. Et emplastretur cum

[1] costarum: castorei *corr. ego secundum Bernardi de Gordonio Lilium medicinae*.
[2] dissolutis fuit: dissolute fuerunt *corr. ego.*

hoc emplastro: R. cere 3 V, olei de lilio, olei de narcisco ana 3 XXX, mirre, oppoponacis ana 3 V, castorei 3 III, euforbii 3 II, agregentur omnia et fiat emplastrum. Experimentum quod laxat humores viscosos et est multum bonum contra opilacionem vel epilensiam et paralisim, pluries expertum et semper utor ego: R. agarici, absincii, coloquintide ana 3 I, anisi, ligni aloes, masticis ana 3 III, spatane, armoniaci, assefetide, radicis lilii celestis ana 3 I et s., agregentur et conficiantur cum aqua decoccionis anisi, aristologie longe et rotunde et mellis et sumetur ex eo quasi avellana.

Contra paralisim (**fol. 79r a**) optima pocio: R. pimpinelle, satureye, pionie, melisse, coquantur in vino albo ad terciam partem et libat paciens multum. Cancellarius. Herba sinapis multum valet contra paralisim, ut fiat cibus ex ea tamquam caules. Philosophus. Item oleum de sinapi curat paralisim si fiat ungentum cum cera, probatum est. Philosophus. Rasis in Experimentis refert quod tempore suo erat unus ex sapientibus qui habebat unam medicinam quam neminem docere voluit et dabat eam habentibus fortem dolorem, et statim provocabat urinam et ventositatem ita quod mox aufferebatur, cuius confeccio est: R. yris, camedreos, fu, seminis feniculi, anisi, apii, azari ana 3 II, cinamomi, zinziberis, carvi, florum camomille ana 3 I, succi sticados, genciane, marrubii ana 3 II, pulverizentur et conficiantur cum decoccione azari, squinanti, seminis feniculi, fac pilulas 3 unius et da cum aqua in qua decoquatur florum camomille. Hec eciam medicina est fortis valde nec est ei simile in provocando urinam et subtiliando humores et aperit opilaciones, stomachum frigidum temperando et confortando. Vngentum contra paralisim artheticam et sciaticam: R. succi brionie, tapsi barbati, consolide maioris, enule, yarii, herbe paralisis, pulveris castorei ana 3' I, pinguedinis ursine et vulpine quart. s. Pulvis contra paralisim et emigraneam: R. primule veris, lavandule, kalendule, sanamunde, salvie, betonice, rute ana 3' I, anthos 3' III, seminis nasturcii, thimi, sileris montani ana 3 III, seminis canapi, galange, cinamomi, gariofili, nucis muscate, ligni aloes, cassieligne ana 3 II, seminis pioniarum excorticatarum 3 III, castorei 3' s., zuccari 3' I et s. salis gemme 3 II, fiat pulvis. Gargarismus mundificans de capite: R. piretri, scaphizagrie, origani, ysopi, coquantur in vino et gargarizetur vel coquantur in aqua et colletur, adde mel et gargariza. Cancellarius.

<**T**>remor est diminucio virtutis motive. Et fit propter casum virtutis post egritudinem, et cura est addicio in sompno et cibo et rebus odoriferis. Et fit ex assiduacione vini, et cura est diminucio vini omnino et assiduacio sudorum et sudare in balneo. Et fit ex diminucione flegmatis et debilitate nervorum, et cura est paralisis cura frigida ex frigore. Dentur maxime gariofili, sticados et eupatorium. Et dicit Avicenna quod cerebrum leporis assum multum valet. Tremor est via ad spasmum et paralisim; tremor in senibus non curatur, et est peior in parte sinistra quam in dextra.

BIBLIOTECA VIRTUAL MIGUEL DE CERVANTES

(**fol. 79r b**) <**I**>actigacio[1] est motus deambulativus ventositatis incluse exitum non habentis. Et fit ex omnibus cibis generantibus ventositatem et significat futuram epilensiam aut appoplexiam, stuporem, paralisim, saltum aut spasmum. Curetur cum rectificacione digescionis et prohibentibus convertere materiam in vaporem.

BIBLIOTECA VIRTUAL MIGUEL DE CERVANTES

[1] id est, saltus *s. l. scr.*

<**S**>tupor, id est obdormicio, et est diminucio virtutis sensitive et in eius causis et curis est similis paralisi. In cuius eciam cura conferunt sequencia: in stupore membrorum exercitetur membrum et de quarto in quartum obmissa cena fomentetur cum vino calido in quo per diem remolliatur sticados citrini 3' s., sticados arabici 3' I, melliloti 3' I et s., post longam fomentacionem involvatur membrum in panno subfumigato cum una de hiis pillulis: R. rasure iuniperi excorticati 3' III, ligni aloes 3' I, olibani 3' s., pilorum spice nardi 3 II, incorporetur cum sapa vini et fiant pillule ad pondus 3 II et cum panno subfumigato involvatur membrum et teneatur in loco quantum possibile erit.

BIBLIOTECA VIRTUAL MIGUEL DE CERVANTES

<**T**>ortura est morbus officialis figuram faciei naturalem corrumpens. Et fit ex spasmo in illa parte trahente alium locum ad se. Cuius signa strictura cutis frontis in illo latere et tensio in alio et paucitas salive et sputi et quod eger sensuum perturbacionem non habet. Et cura eius est ut vaporetur cum aceto in quo bullitum sit calamentum et inungatur comprimendo cum oleo de narcisco aut de lilio et tendatur cutis frontis ad inferiora et ligetur cum stico. Et fit ex paralisi et mollificacione et signa eius sunt mollificacio partis et debilitas motus eius et paucitas tensionis cutis et atraccio palpebre ad inferiora. Et cura est sicut in paralisi cum gargarismo et masticacione turis et administracio nucis muscate et tenere eam in ore. Et specialia in tortura sunt hec: yera hermetis, si continentur longo tempore cotidie 3 I. Et achorus et nux muscata, zinziber; ex istis tribus potest fieri syrupus aut electuarium aut oleum aut emplastrum quod ponetur super occipicium et collum et faciem. Potest eciam fieri ex istis gargarismus cum piretro (**fol. 79v a**) et fiat istud capipurgium: R. auricule muris, ciclaminis,[1] nucis indaice, cucumeris asinini, nucis muscate, achori, piretri ana cassentur et bulliantur in vino in quo mergatur bombax, ex quo comprimatur una gutta vel due tepide in naribus pacientis resupinanti stomacho vacuo multociens, unde mirabilis est succus auricule muris iniectus in naribus. Vnde nota quod non est facienda scoriacio neque gargarismus nisi post quartam diem et dentur calefaciencia et corfortancia capud et nervos. Vltimum autem remedium est cauterium in venis constanter retro aures, ut dicit Avicenna. Si autem tortura duraverit per 6, menses vix aut nunquam curatur; tortura eciam fortis infra 4 dies interficit sed pertransiens hos curatur.

[1] siclamis: ciclaminis *corr. ego.*

<**C**>oriza est fluxus humorum ad nares. Et fit ex frigiditate adveniente capiti. Et cura est quod vaporetur capud cum millio calefacto, et ungat pedes suos cum oleo sambacino; secundum Galienum De simplicibus in fine debet subfumigare cum ture aut xiloaloes et in principio cum lapdano, in medio cum mastice, in fine cum storace aut vernice. Et in declinacione provocetur sternutacio, sed non in principio. Aut fit ex caliditate adveniente capiti, cuius signa pruritus et mordicacio et rubedo in occulis. Et cura est balneare in aqua tepida dulci et suggere cum naribus oleum viole et odorare camphoram et aquam rose, et fumigacio cum sulphure infuso in aceto et vigillare et ieiunare et tenere capud altum in sompno. Credo quod si capud purgetur antequam vaporetur a materia, si peccat quantitate, esset bonum; postea, si materia ascendit de partibus inferioribus a capite, quod illas vias per quas ascendit abscindentur et claudantur ut docet Avicenna capitulo proprio, et postea vaporentur et deriventur et exsiccentur et digerantur materia ut docet doctor iste. Folia lauri missa et retenta in naribus purgat caput a frigido humore. Medicamen contra corizam Magistri: ova in aqua cum testis coque donec erunt dura, postea cum testis super carbones assa, deinde simul pista et (**fol. 79v b**) actu calida alligavit craneo, ita quod amplectabatur occipud in magnam partem capitis. Cancellarius.

MIGUEL DE CERVANTES BIBLIOTECA VIRTUAL

<**C**>atarrus est fluxus humoris ad pectus et fit quandoque cum febre, cuius cura est flebotomari et sumere in potu aquam ordei cum violis conditis et oleo amigdalarum; et fit absque febre, cuius cura est cum decoccione ysopi, maiorane et aliarum mundificancium pectus et prohibencium descensum humorum a capite, et cavere a salsis acetosis ponticis. Aurea allexandrina multum valet ad consumendum reuma capitis causata ex frigiditate.

BIBLIOTECA VIRTUAL MIGUEL DE CERVANTES

<**I**>ncubus est fantasma in sompnis, corpus agravans motum et loquelam turbans qui fit aliquandoque ex multitudine comescionis et sanguinis, cuius signa rubedo occulorum et alia signa sanguinea. Cuius cura est ventosacio cruris assidua post flebotomiam sophene et diminucio vini. Aut fit ex flegmate, cuius signa tarditas sensuum, multitudo sputi, pigricia corporis, et cura eius est cura epilensie flegmatice. Et non negligatur, quia si continuetur pronosticat epilensiam.

BIBLIOTECA VIRTUAL MIGUEL DE CERVANTES

<**O**>ptalmia est apostema calidum coniunctive et fit quandoque ab exterioribus, ut vento, fumo, pulvere, quandoque ab intrinsecis humoribus, ut sanguine, cuius signa rubedo et inflacio occulorum, aut ex colera, cuius signa adhuscio et punctura et citrinitas lipe, aut fit de flegmate, cuius signa multitudo inflamacionis et lipe cum albedine, aut ex melancolia, cuius signa paucitas doloris inflamacionis et lipe et nigredo eius. Quando lipa est subtilis aquosa est egritudo in principio, sed cum inspissatur et dealbatur est in augmento. Sed quando est viscosa claudens palpebras et in statu; cum diminuitur est in declinacione. Cura: primo ponatur paciens in loco obscuro mundo a fumo, pulvere et aliis nocivis et teneat capud elevatum. Caveat a sompno diurno et ira et coytu et ab acutis et vaporosis et aquosis et vino et stet in quiete et cum dieta tenui. Et si fuerit (**fol. 80r a**) cum reumate curetur primo reuma, sive sit calidum aut frigidum. Quo facto, si obtalmia sit ex humore calido, maxime sanguine, fiat flebotomia de cephalica partis opposite et maxime materia adhuc in fluxu, deinde de cephalica eiusdem partis, si oportet, et de vena frontis et venis que sunt in angulis[1] occulorum, si sit causata plectoria. Et si fit ex aliis humoribus, digeratur et evacuetur ut oportet. Si autem esset dolor acutissimus, purgetur corpus absque digescionis expectacione; purgato corpore a principio obtalmie apponantur occulo repercussiva, non tamen forcia, nisi sit maximus dolor, quia tunc ponentur mitigativa; in augmento autem ponantur repercussiva cum maturativis. In statu, dissolutiva, in declinacione mundificativa et desiccativa; in causa igitur calida a principio fiat tale collirium: R. psillium et fiat muscillago in aqua rose. Idem potest fieri de seminibus citoniorum et dragaganto et primantur muscillagines et cum albumine ovi agitato fortiter misceantur, addito lacte mulieris, fiat collirium. Et si velles ut sit sompniferum magis fac muscillagines cum aqua papaveris. Et si esset magnus dolor, addatur parum opii et addatur cerusa abluta et succus coriandri, hoc collirium repercutit materiam, sedat dolorem, inducit sompnum. In augmento addas istis muscillagines fenugreci. In statu fiat collirium ex muscillagine fenugreci, dragaganti, gumi arabici cum lacte mulieris. Et abstergatur lipa cum panno lineo intincto in albumine ovorum. In declinacione utatur isto collirio: R. tuchie preparate, sarcocolle nutrite in lacte mulieris, amidi ana 3 s., conficiantur cum aqua rose et albumine ovorum et lacte mulieris. Et si velles fortificare adde aloes, es ustum et lotum memite, marcasite, cachimie auri, parentur sicut oportet et ponatur subduplum aliorum. Istud abstergit, mundificat, delet reliquias derelictas. Et nota que sarcocolla non competit nisi in declinacione. Si autem causa esset frigida, materia purgata, fiat tale remedium: sacculus plenus rose rubee immersus in vino albo actu frigido apponatur occulis per unam horam. Et deinde apponatur alter saccus plenus rose, camomille et melliloti ana immersus in calida aqua et ponatur unum, post aliud. Sed in augmento et in statu obtalmie fiat istud collirium: R. muscillaginis fenugreci, gumi arabici in aqua rose dissoluti, seminis malve, seminis lactuce ana) I, sarcocolle nutrite in lacte mulieris, spice nardi, cinamomi, aloes, castorei ana) s., fiat collirium cum duplo (**fol. 80r b**) muscillaginis ad ista,

[1] *Ante* angulis *scr. et post del.* occulis.

quia repercutit, maturat et resolvit. Et in declinacione fiat istudmet, nisi quod ponatur duplum pulveris et dimidium muscillaginis. Et nota quod in omni optalmia in declinacione confert balneum et tueri alumine. Ad vermes et tineas occulorum camedreos cum vino veteri teratur et nocte super occulos ponatur. Cancellarius. Si calx in occulis ceciderit, oleum rose et albumen ovi comisce et in girum occuli infunde. Cancellarius. Contra ruborem occulorum nichil melius: pulverem sarcocolle distempera cum succo feniculi et cola succum et una gutta mitatur in occulum. Item succus rute similiter et cimini simul concussa et una gutta immissa hora sompni in lectum valet et debet servari in vase eneo. Cancellarius. Contra lipitudinem occulorum R. limaces rubeas, coque in aqua et pinguedinem supranatantem sive spumam, misce cum cera virginea et pone emplastrum de nocte super occulos, quia mirabiliter purgat. Clara ovi agitata et dispumata in occulo posita ardorem tollit et punccionem situs. Pannus lineus infusus in muscillagine psillii ponatur supra occulos lacrimosos et quasi conbustos quia cito eos sanat. Dyascorides. Albumen ovi et succus paritarie agitentur fortiter et spumentur et una gutta liquoris que remanet ponatur in occulo, statim delet maculam. Item succus corigiole purgatus et immissus valet multum ad multas passiones occulorum. Item succus absincii, lac mulieris et aqua rose mixta emplastrentur super occulos, dolorem mitigat, saniem et maculas tollit. Item absurre tritum cum clara ovi superponatur occulis, quia saniem et ruborem de quocumque humore tollit. Item caseus recens multum in aqua lotus et cum albumine ovi et aqua rose confectus appositus occulo saniato vel calido humore honerato, cito sanat. Item vitellum ovi coctum in aqua et confectum cum aqua rose et appositum dolorem sedat. Item zinziber fricatum supecoque[2] cum vino albo, tale vinum pone in occulo, tollit maculam et tenebrositatem. Item fel perdicum caliginem occulorum tollit, expertum est. Item verbena trita et cum clara ovi in panno cathaplasmata occulorum saniem removet ab eo. Item succus absincii cum melle mixtus omnes passiones occulorum sanat et cetera. (**fol. 80v a**) Item bellirici marini positi in occulo purgat occulum et non senciuntur, sicut ego vidi sepe. Hugus. Item folium betonice et radicem feniculi elixentur et cum illa aqua occuli laventur contra lacrimas. Item tuchia lavetur in aqua rose donec aqua mutet colorem ponatur in occulo; saniem, ardorem et lacrimas et humorem tollit. Hugus. Item unge occulos liposos de succo satyrionis qui invenitur in montanis vel pratis et sine mora sanantur. Item omne lac mitigat dolorem occulorum maxime cum vitello ovi et oleo rose. Item acasia emplastrata tumoribus et vulneribus occulorum mirifice prodest. Dyascorides. Item distempera mel, atramentum et cola per panum et gutam unam inice, quia in forma tres dies delet maculam.

[2] super cocem: supercoque *coni.*

<**V**>nguis est panniculus ab angulis occuli ortus super album occuli extensus. Et est quedam subtilis non prohibens visum, quedam grossa. Si est subtilis, corpore mundificato et occulo subfumigato cum aqua decoccionis malve et bismalve, imponatur et istud collirium quod dicitur viride quod confert sebel, scabiei, ungule, albugini: R. florum eris 3 III, calcanti usti 3 VI, arsenici rubei, nitri, spume marine ana 3 I, salis armoniaci 3 II; salis armoniacum dissolvatur in succo rute cum quo conficiantur alia, fiant trocisci parvi, vel curetur cum trociscis parvis de calcanto cuius sunt: R. eris usti, calcanti usti ana 3 V, florum eris 3 II, salis armoniaci, nitri, arsenici sublimati 3 I, fiat scief. Vel istud: R. vitrioli, viride eris, eris usti, salis armoniaci, fellis tauri ana 3 s., aloe, cinamomi, zinziberis, trium granum piperis ana) I, pulverizentur. Et cum succo feniculi et maiorane et modico mellis fac collirium. Si autem unguis sit dura antiqua curetur cum incisione, ut docetur in Cyrrurgia. Item ad tollendam[1] ungulam sanguinis anguille vive mitte in occulo. Galienus in Dy. Item ad pruritum et ungulam, succum apii mitte in bono vino et dimitte per unum diem, postea unge et lave inde paulum, quia mire prodest. Galienus.

BIBLIOTECA VIRTUAL MIGUEL DE CERVANTES

[1] *Post* tollendam *scr. et post del.* maculam.

<**O**>rdeolus est tumor parvus oblongus nascens circa radicem pilorum palpebre et si granum ordei calidum ponatur IX (**fol. 80v b**) supra ipsum, delet ipsum omnino. Philosophus. Contra omnes infirmitates occulorum: R. sarcocolle vel angelot, quod idem est, 3' II, aque rose lib. I, camphore 3 II, misce. Philosophus. Item aliud quo utebantur Magister
5 Philosophus: R. mirre, aloes cicotrini, anisi, dragaganti ana 3 s., distemperentur cum aqua rose quart. s. Philosophus. Item succus centinodie super maculam instillatus unam diem delet ipsam. Cancellarius. Rasis in Experimentis mitebat succum aristologie longe et intromitebat contra maculam occulorum. Contra maculam confice pulverem camphore cum aqua rose, addito melle albo mundissimo.

BIBLIOTECA VIRTUAL MIGUEL DE CERVANTES

<**M**>acula est morbus coniunctive ad modum gutte sanguinis adherens coniunctive. Curetur autem in principio, fiat flebotomia de cephalica, et ponantur repercussiva super occulum in principio, sicut aqua rose cum albumine ovi et sanguinis drachonis et post instilletur lac mulieris calidum in occulo vel sanguis columbi calidus recenter de sub ala extractus, post instilletur aqua raphani distillata. Et si est antiqua, fumigetur cum aqua decoccionis ysopi, ordei et calamenti et post instilletur stercus columbinum dissolutum in aceto et vino albo vel cum aqua dissolucionis nitri et salis armoniaci. Vel fiat istud collirium, quod est forcius: R. vitrioli, salis armoniaci, sarcocolle, aloe, piperis, thuris, eris usti, coralli, margarite, dragaganti, gumi arabici, ceruse, amidi, sandarace ana) I, pulverizetur, fiant trocisci parvi cum sanguine columbi, siccetur et unus dissolutus in lacte mulieris occulis instilletur. Vel fac istud: R. arsenici rubei, olibani, mirre, armoniaci ana dissoluta in succo coriandri, ponantur in occulo. Sed nota quod quamdiu perseverat dolor cotus albus, id est, bombax mundus immersus in albumine ovi cum aqua rose est in occulo superponendus. Item valet succus ypie confectus cum melle addito osse sipie, alumine et stercore lacerte viridis. Item valet succus paritarie et morsus galline et centinodie et endivie silvestris vel zizanie immissus occulis. Quidam dicunt quod germandrea perfectissime curat maculam, si succus eius in occulo instilletur, ymo dicitur quod, dum germandrea colligitur, macula incipit inaniri: R. testudinem sive limacem rubeam maiorem quantum poteris invenire, et conburre eam in olla nova vitreata valde calida et pulveriza quantum subtilius et mundius poteris, et pone in occulo, quia mirabiliter removet maculam. Item succus morsus galline (**fol. 81r a**) maculam delet, si purificatur. Idem Hugus. Item succus portulace silvestris telam delet sine dubio. Bellerici marini, si ponantur in occulo, purgant ipsum et non senciuntur ibi.

<**P**>annus seu albugo est quidam paniculus cohoperiens coniunctivam frequenter cum pruritu, lacrimis et rubore et habet visum calligare. Cura, si corpus est plectoricum, purgetur cum flebotomia aut farmacia, ut oportet, deinde a principio ponantur repercussiva in occulo, ut cassia abluta, gumi arabico, ere usto cum aqua pluviali. Cum autem prolongatur curetur aliter. Quoniam quidam est subtilis in corporibus teneris qui curatur cum sarcocolla, spuma maris, zuccaro, pulverizatis in occulis, sed illa que est antiqua dura, curatur cum hoc medicamine: R. tuchie, spume maris, stercoris lacerti magni, gumi, nitri, zuccari ana partes equales, deinde R. Achori, celidonie ana 3 X, coquantur in lib. una aque donec redeat ad quartam, ex hac aqua conspergantur dicte species et siccentur in umbra, deinde iterum terantur, conspergantur, ut prius et siccentur et hoc fiat quater et post ex isto in occulum mitatur, cui non est par in rumpendo albuginem. Primo tamen debet tenere diu capud et faciem super vaporem aque calide et valet spuma maris, baurach, sarcocolla, stercus muris, nitrum, sanguis yrundinis et upupe et cerebrum upupe siccatum.

BIBLIOTECA VIRTUAL MIGUEL DE CERVANTES

<**S**>ebel est passio occulorum in qua apparent vene rubee ad modum panniculi contexti super alba occulorum. Cura est flebotomia cephalice et vene frontis et venarum in angulis occulorum existencium et farmacia, ut oportet. Et post purgacionem, ingrediatur balneum et ponet in occulo scief rubeum, cuius confeccio R.: ematitis, calcantis usti ana 3 III, eris usti 3 II, mirre, croci ana 3 I, piperis longi 3 s., conspergatur ex vino veteri, fiant scief, et confert eciam huic scief viride quod in capitulo ungule dictum est. Sed cum antiquatur, indiget incisione. R. succum radicis feniculi et albumina ovorum valde agitata et dispumata sine igne in vaso argenteo et tene sub divo per III vel IV dies et pone in occulos ad removendum pruritum et ruborem vel pruriginem et rubedinem. Nux muscata comedatur cotidie ieiuno stomacho, quia confortat visum et cerebrum purgat ab humore melancolico.

BIBLIOTECA VIRTUAL MIGUEL DE CERVANTES

(**fol. 81r b**) <**V**>lcus occuli est cum dolore et punccione et pulsu et multitudine lacrimarum et rubore albi occulorum, maxime alicuius partis eius. Cura est cum flebotomia primo et farmacia et tenui dieta, deinde ponatur in occulo scief album quod est: R. ceruse lote 3 X, sarcocolle grosse 3 III, dragaganti 3 I, opii 3 s., fiant scief parvi qui ponantur cum lacte mulieris. Et si per ista dolor sedatur et pulsus minuitur, signum est quod non generabitur post, sed si post III dies cum hoc dolor non sedatur, tunc distilletur in occulo muscillago fenugreci et muscillago seminis lini et post mitatur in occulo scief de thure cum coto et superligetur, quod est: R. armoniaci, sarcocolle ana 3 V, thuris 3 X, croci 3 II, fiant scief cum muscillagine fenugreci quo utendum est usque quo sanies sit generata et apostema sit ruptum et ulceratum, quia tunc debent poni scief de plumbo quod est: R. plumbi adhusti, antimoni, tuchie ablute, calcusemenon, gumi arabici, dragaganti ana 3 VIII, opii 3 I, fiat scief cum aqua pluviali. Sed si ulcus sit magnum et iuxta pupillam, medicandum est hoc scief ne egrediatur pupilla: R. antimoni, emathitis ana 3 X, accasie 3 III, aloes 3 I, fiat scief. Vel cum isto: R. cachimie lote, tuchie lote, ceruse, antimoni, thuris ana 3 II, sarcocolle grosse 3 I et s., mirre, sanguinis drachonis, aloes, opii ana 3 I; fiat scief. Item cum aqua decoccionis limaciarum rubearum lave occulos, mire prodest contra lypam et alias occulorum passiones. Item cinis limacie conbuste in testa positus super maculam in tribus diebus auffert eam. Bartholomeus. Ad tumorem qui subito fit in occulo, farina subtilis lencium cum vino temperetur et sepe inungatur. Cancellarius. Arnaldi collirium contra lacrimas et rubores occulorum perutile: R. tuchie semel extincte in vino albo 3' I et s., anthimonii 3' I, margaritarum 3 II, foliorum bombacis cum aqua ferventi lotorum 3 I, pulverizentur et crebellentur per sindonem et super marmor; imbibantur pulveres cum aqua eufrasie bis in loco tuto ab omni pulvere extraneo, dehinc in pixide eburnea (**fol. 81v a**) reponatur et cum opus fuerit virga latonis vel argenti inctinta in collirio, trahatur inter palpebras circa lectum in introitu. Collirium optimum: R. tuchie, lapidis calminaris, aloen cicotrini, sarcocolle ana partes equales, camphore aliquantulum, conficiantur cum aqua rose vel nimphea vel vino albo. Aliud Arnaldi. Aliud collirium Philosophi contra fluxum lacrimarum: R. tuchie quinquies ablute cum aqua rose 3 s., ossium mirabolanorum citrinorum conbustorum, coralli albi et rubei ana) I, margaritarum perforatarum, sandarace, camphore, aloes cicotrini) s., fiat pulvis subtilis et cum aqua mirti fiat collirium.

<L>acrime occulorum causam extrinsecam non habentes fiunt ex humoribus venientibus ad occulos que quandoque veniunt a venis exterioribus supra craneum quod cognoscitur quia paciens sentit cecinositatem in venis frontis et tymporis. Cuius cura, incidantur vene tymporum et que sunt post aures et super frontem cataplasma desiccativum ponatur sicut quod fit ex thure, bolo armenico, sanguinis drachonis cum albumine ovi. Quandoque autem humores veniunt a cerebro, quod cognoscitur quia lacrime sunt cum sternutacionibus. Cuius cura est purgacio capitis cum farmacia, masticacionibus, gargarismis, sternutacionibus, epithimacionibus et emplastris desiccantibus. Et imponatur in occulis hoc collirium: R. cuchie 3 X, coralli rubei, mirabolani citrini, aloes ana 3 II, piperis 3 I, fiat pulvis; valent eciam ista: cerusa, dragaganti, rose, memite, cachiefistule, emathitis, amide, opium, camphora, mirra, margarita et valet succus verbene. Geraldus de Solo contra lacrimas et alias passiones occulorum sive dolores et fluxus humorum a cerebro ad occulos dabat in potu aloen pulverizatum mixtum cum succo caulium nigrorum vel rubeorum quod idem est vel feniculi et potest addi de zuccaro, propter amaritudinem aloen. Item dicit idem Geraldus de Solo quod habuit a quodam lambardo quiddam collirium ad idem, cuius receptam ponit in folio retro (**fol. 81v b**) ubi dicitur: R. succi radicis feniculi. Medicamen quod in primo valet ad descensionem aque in occulum cum quo sepe curavi et est expertum velocis curacionis: R. spice nardi aur. X, cinamoni aur. VIII, agarici aur. IX, masticis ad pondus omnium, confice cum bono melle et sumatur cotidie et est mirabilis curacionis. Rasis in Experimentis. Vide collirium Arnaldi capitulo ulcus occuli in margine signo. Ad lacrimas restringendas millefolium frica inter manus et pone in pelvi cum vino et dimitte per VII dies vel plus, post colletur et due gutte stillentur in occulo. Cancellarius.

<**F**>istula lacrimalis est cum multa resudacione anguli occuli et proieccione aliqualis saniei post compressionem. Cuius cura est ista: comprimatur et extrahatur sanies et post instillentur III gutte vel IV paulatine in loco infirmo de hoc medicamine: R. aloes, thuris, sanguinis drachonis, balauscie, antimoni, aluminis ana partes equales, floris eris quartam partem unius, fiat scief quod dissolutum in aqua instillentur IV gutte in fistula infirmo iacente super latus sanum, et stet sic per 3 horas, et idem fiat in altero mane et continuetur per VII dies vel plus. Et si per hoc non curetur, fiat cura cum cauterio.

BIBLIOTECA VIRTUAL MIGUEL DE CERVANTES

<**D**>ebilitas visus fit ex humiditate. Et signa eius sunt quod additur post comescionem et sompnum. Et cura est purgacio corporis et capitis ex humore peccante et distillare in occulo aquam feniculi vel rute vel bassiliconis vel eufrasie aut celidonie et fel caprinum. Vel istud: alcool, id est collirium quod valde acuit visum: R. tuchie lote et siccate 3 X, mitatur in succo sansuci, inde extrahatur et siccetur, tunc R. zinziberis, piperismacro, piperis, celidonie ana 3 II, salis armoniaci 3 I, terantur et succo feniculi conspergantur et siccantur et iterum terantur et reponantur quo uteris. Valet eciam scief de fellibus vel istud: R. fella trium avium de rapina vivencium et extrahatur succus, feniculi, rute, fragarie, ista sex misceantur et addetur eis equalis mixtura mirre, aloes, tuchie, sarcocolle, collentur per panum et reservetur.

Et in causa calida valet aqua distillacionis fellis, agrimonie, verbene, feniculi, rose in qua (**fol. 82r a**) dissolvatur sarcocolla. Aut fit ex siccitate, cuius signum quia augmentatur tempore famis et alleviatur per sompnum et comescionem. Et cura est regimen resumptivum et balneum et mulgere lac mulieris in occulo et imponere oleum amigdalarum dulcium vel viole in naribus et occulo et ponere faciem in aqua clara et tenere eam super vaporem aque tepide. Aut fit ex lesione stomachi et signa sunt quod non est continue sed tempore saturitatis et destruitur tempore famis. Et cura est rectificare stomachum ut dicetur. Item occuli cornicis suspensi collo sanant omnem passionem occulorum. Semen dragonteeee portatum visum acuit, item valet succus rute et achori. Item valet panis ordei calidus per medium cisus et super sparsus pulvere carvi vel sileris montani positus ante occulos. Item ista clarificant visum: absincium, aloes, ruta, mirabolani kebuli, papaver rubeum, zucaro, succus achori, antimonium, thimus, cachimia aurea et argentea, lac corticis salicis, celidonia, succus centauree, succus prassii et feniculi, nasturcii et eufrasie, cancri marini, spolium serpentis, cinis yrundinis, omne fel, precipue fel aquile, flos eris, es ustum. Item valent iste pilule: R. pulveris eufrasie albe 3' II, carvi buliti in aceto et exsiccati, salis communis, maiorane 3' s., ligni aloes crudi, pilorum spice nardi ana 3 II, seminis acedule) X, incorporentur cum syrupo iulep rose, fiat massa et de quarto in quartum diem pillulentur 3 II et introytu lecti sumatur. Et nota quod in hoc morbo debent vitari omnes frixure et caules rubei et fructus et fabe; cena debet minorari. Ad visum confortandum et restaurandum: R. epatis yrci, quantum vis, bulliat modicum in aqua, post incide et exprime aquam rubeam que inde exibit, cola subtiliter cum panno et misce eam cum tantumdem aque rose et repone in fiala carnes epatis, iterum coque et paciens fumum recipiat cum occulis et ipsam carnem comedat et primam aquam in occulis instilletur 6 diebus. Guillelmus de Breisia medicus pape. Contra omnia vicia occulorum antiquata presente albugine, pruritum et omnem veterem cecitatem et pro certo teneas, nam vidi quamdam mulierem curatam que per 4 annos et amplius ceca fuerat. R. succum apii, feniculi, rute, verbene, brionie, agrimonie, benedicte, germandree, trifolii, pimpinelle, eufrasie, salvie, permisce equali pondere et infunde urinam pueri in mortario, additis piperis granis VI, et tere et adde mellis achiti albissimi coclearia duo et misce urinam pueri postea

pone in pixide et, si induratum fuerit, mollifica cum predicta urina. Medicamen quod dicitur emplastrum coloquintide, quod laxat humores aquosos, flegma et (**fol. 82r b**) melancoliam et cum hoc provocat urinam et vere dico quod non est simile ei ad acuendum visum, quia mirabile est in hoc: R. coloquintide, squille assate, asari, trium piperum ana aur. VI, spice romane, apii, feniculi, carpobalsami, gazich, ciceris ana aur. III, spice nardi, camedreos, camepiteos, aristologie rotunde, genciane aur. VII, pulverizentur et conficiantur cum melle et submitantur in ordeo per VI menses et detur a 3 II usque ad III. Item pulvis centinodie per tuellum in occulo iniectus novam maculam et ungulam cito curat. Contra defectum visus: R. fel perdicum et coque cum ciato I carpobalsami et succo celidonie dimidio ciato, tritum bene et mixtum reponatur in pixide stagneo vel argenteo et inunge occulos et miraberis, nam si non vides quis ut pupillam integram habeat, curabitur et caligo et suffumigo et leucomata. Contra guttam seream et ad recuperandum visum deperditum: R. tormentille et cum vino puro fiat decoccio et de illa decoccione semper bibat paciens continue per IV vel per VI menses et non bibat alia bibicione vel usque recuperet et occulos emplastretur cum supra dicta herba cocta cum vino puro per totum tempus vel usque recuperabit visum, quia sine dubio recuperabit, scilicet ille qui habet occulos pulcros et non videt. P. Gaayre. Ad clarificacionem visus: succus centauree maioris cum aqua rose comisceantur et occuli linientur. Contra descensum aque in occulum cum quo sepe curavi et est expertum velocis curacionis: R. spice nardi aur. X, cinamomi aur. VIII, agarici aur. IX, masticis ad pondus omnium, confice cum bono melle et sumatur cotidie et est mirabilis curacionis. Rasis in Experimentis suis.

<**C**>ataracta est aqua descendens in occulum, faciens apparere corpora parva et radiosa ante occulos. Et fit quandoque vicio stomachi, cuius signa quod apparet in duobus occulis, secundum plurimum et alleviatur et agravatur tempore quo stomachus, et si duraverit per II menses aut III et non fuerit in occulo offuscacio, est ex stomacho. Cuius cura est mundificare stomachum et rectificare digescionem et dimittere vaporosa. Aut ex occulo, cuius signum quod secundum plurimum est in uno occulo et semper permanet eodem modo. (**fol. 82v a**) Et si fuerit in occulo offuscacio sicut fumus vel nubes, tollitur diverso modo. Et cura est purgare capud cum farmacia non cum flebotomia nec ventosis sed sumetur pilulas chocias et similia et ponere in occulo scief de fellibus quod R. fellium gruis, aquille, ancipitris, perdicis, fellis irci siccorum 3 s., euforbii, colloquintide, serapini ana) I, conspergantur ex succo teneri feniculi, ponatur in occulo. Et nota quod, si cataracta est recens, curatur ut dictum est, si autem est confirmata, scilicet quod prohibetur visum, si sit alba, clara et per compressionem dilatatur aliqualiter, deinde agregatur, hec curatur cum incisione vel cum acu. Nigra autem et illa que non movetur et illa que scinditur per compresionem nec faciliter agregatur, non curatur cum instrumento, vide magis in capitulo de debilitate visus et ibi lacius.

BIBLIOTECA VIRTUAL MIGUEL DE CERVANTES

<**N**>octilupa est passio ab hora nona diei, visum impediens et offuscans et fit humore melancolico qui movetur illa hora. Cura est purgacio melancolie et flebotomia vene que est inter indicem et pollicem et comescio pice pulverizate, scilicet, avis nova, in olla rudi, quandoque eciam in cardiaca frigida et cancro virge vel labiorum, et deinde ponatur in occulo liquor distillatus ex epate caprino assato, in cuius medicina fuerat positus piper longus pulverizatus. Et valet scief de fellibus vel fel yrcinum cum melle mixtum.

BIBLIOTECA VIRTUAL MIGUEL DE CERVANTES

<**D**>ilatacio pupille fit quandoque ex siccitate. Cuius signum, quia fit paulatim et post fortem dolorem cephalee et non curatur. Et fit ex humiditate, cuius signum quia fit paulatim; cura est solvere ventrem cum cociis et purgare capud et ponere in occulo scyef de fellibus. Et fit post percussionem, cuius cura est plurimum fabarum cum aqua foliorum salicis vel ex farina fabarum et camomillorum et in stomacho cum vino et aqua fiat emplastrum et superponatur. Et nota quod in illa que fit ex humiditate oportet succurri cum elevacione arterie lacrimalis, ut non compleatur dilatacio, quia si compleatur non potest curari.

BIBLIOTECA VIRTUAL MIGUEL DE CERVANTES

<**A**>d peciam sanguinis solus sanguis sufficit (**fol. 82v b**) columbinus. Aposisma blitis, ordei, ysopi cum modico thuris occulo superpositus calidus multum valet. Et si non curatur cum hiis, distilletur in eo arsenicum citrinum fricatum cum aqua coriandri, ante omnia tamen fiat flebotomia cephalice. Valet eciam succus morsus galline et succus sumitatum rubi iniectus et valet sanguis perdicis instillatus. Item valet pulmo mutonis vel ovis calidus superpositus. Item ruta cum cimino et vitello ovi mixta valet.

BIBLIOTECA VIRTUAL MIGUEL DE CERVANTES

<**S**>ulaac quedam est incipiens et signum eius est pruritus in palpebris et lacrimalibus. Cura est ut ponatur albumen ovi in nocte et oleum rose cum aceto aut amigdale amare contrite cum lacte. Et ingrediatur in mane balneum aut inclinet capud super aquam calidam[1] et fiat capipurgium cum oleo amigdalarum aut emplastretur cum portulaca aut endivia cum oleo rose. Et quendam est cronica grossa et signum eius sunt rubor palpebre et inflamacio earum cum pruritu. Et cura eius est flebotomia et ventosacio in cruce et lenificacio ventris cum decoccione mirabolanorum, et ponere desuper lentes excorticatas et adipem granati tritum cum rob et assiduacio balnei.

BIBLIOTECA VIRTUAL MIGUEL DE CERVANTES

[1] aquam super capud calidam: capud super aquam calidam *corr. ego*.

<**C**>asus palpebrarum fit quandoque cum rubedine et torsione. Et cura eius est cura sulac, aut fit sine rubore et sine pruritu, et cura est ut sumantur nuclei dactillorum adhusti pars una et fumi thuris quarta unius partis, spice romane et lapide lazuli amborum ana tercia partis unius, fiat ex hiis alcohol et transeat super palpebras. Ad vermes et tineas occulorum, camendreos cum vino veteri teratur et nocte super occulos ponatur. Cancellarius.

BIBLIOTECA VIRTUAL MIGUEL DE CERVANTES

<**S**>cabies occulorum quedam est incipiens subtilis, et signa eius sunt quia extrinseca pars palpebre et in ipsa est rubedo et asperitas parva et accidit post obtalmiam et ulcera. Et cura eius est collirium rubeum leve et flebotomia et ventose et solucio ventris et assiduacio balnei. Et est quedam scabies cronica grossa, et signa eius sunt quod exterior pars palpebre est grossa et cum inversatur similis est serre que cisa est et palpebra est grossa valde. Et cura eius est post flebotomiam fricacio cum zuccaro albo et cum instrumento quod vocatur rosa, et est flebotomus habens capud quod est sicut dripanus cum quo fricetur donec removeatur illa asperitas et currat ex ea sanguis plurimus, deinde abluatur cum aqua mixta cum pauco (**fol. 83r a**) aceto, et distilletur in eo ciminum masticatum in panno positum et in mane pulverizetur pulvere citrino. Deinde curetur collirio levi et viridi. Et si remanserint ex ea reliquie utatur fricacione cum collirio viridi et rubeo acutis et fricetur scabies cum zuccaro, et si multiplicatur, cum sale armoniaco et emplastretur in yeme cum cimino et amigdalis amaris, in estate cum vitello ovi et oleo violaceo. Collirium optimum: R. vitella trium ovorum, abiecta omnino albumina, et in testis eorum decoque ea agitando super prunas donec perfecte sint cocta, postea pulveriza ea et misce cum pulvere seminis feniculi et distempera cum vino valde albo in mortario eneo et pone in vase vitreo et quando clarum fuerit, usui serva sive reserva, remota residencia.

BIBLIOTECA VIRTUAL MIGUEL DE CERVANTES

<**O**>rdeolum est apostema longum egrediens in palpebris. Et cura eius est ut liniatur in principio sui cum aloe et licio, deinde vaporetur superponendo post illud cum cera calida et emplastretur cum dyaquilone et abstineat paciens a cena et non dormiat satis.

BIBLIOTECA VIRTUAL
MIGUEL DE CERVANTES

<**A**>llopicia palpebrarum curatur cum hoc collirio: R. ossium mirabolanorum conbustorum 3 V, fumi thuris 3 IV, spice nardi, carpobalsami ana 3 III, lapis lazuli 3 X, ex hiis fiat collirium in quo radius immissus inter palpebras cotidie trahatur, primo tamen debent trahi super palpebram radius inunctus in succo sepe et post collinetur.

BIBLIOTECA VIRTUAL
MIGUEL DE CERVANTES

<**A**>uditus minuitur multipliciter aut propter accidencia extrinseca auri ut est pulvis, ventus, pulex et cetera, cuius cura est inieccio lactis in ea et oleorum subtilium calidorum, aut fit propter intrinseca, ut propter carnem additam vel verucam vel apostema et similia, aut fit propter malam complexionem organi auditus calidam et siccam cum materia vel sine materia. Cuius signa vigilie, extenuacio et profunditas occulorum, ledi calidis, cuius cura est purgacio capitis, si sit mala complexio cum materia, deinde alterare eam prohiciendo aquam tepidam super caput, et balneum. Et sompnum inducere et prohicere in aurem oleum violarum et oleum de salicibus et similia. Aut fit (**fol. 83r b**) ut plurimum ex humoribus frigidis vel ventositate grossa frigida, cuius signa pondus capitis pigricia, reuma, ledi a frigidis. Cura est purgare capud cum pilulis cochiis et ieralogodion et similibus et vaporare aurem cum lavendula betonica, salvia, absincio, et inicere in aurem olea calida ut amigdalarum amararum. Et istud scief: R. coloquintide 3 I, nitri terciam 3 I, castoreum, aristologie rotunde, succi absincii ana 3 s., costi quartam 3 I, euforbii sextam 3 I, fellis vaccini quod sufficit ad predicta conficienda. Vel istud: R. succi utriusque centauree, succi pori et cepe et aceti, in hiis mixtis coquantur ova formicarum et lumbrici terre admixto pauco sanguinis anguille, de hoc instilla ad aurem. Vel concavetur cepa et intus coquatur succus pori et absincii et oleum muscillinum et lac mulieris et de liquore isto extracto per compressionem instilletur in auribus. Valet eciam pinguedo anguille assate mixto cum tantumdem succi sempervive. Valet eciam in utraque causa succus scariole vel camomille tepidus iniectus. Valet eciam si olla impleatur succo sempervive et ponatur sub terra toto anno et post accipiatur illud unctuosum quia invenietur et ponatur in aure. Succus foliorum cucurbite agrestis tollit auris dolorem. Dyascorides. Item lumbrici terre, ova formicarum, folia rute simul trita et bullita in oleo muscillino, cola et unam guttam olei illius tepidum inice in aure et obtura aurem cum bombace et unge exterius, auditum remissum restaurat. Item si vermes in aurem intraverint, inice succum corticis nucis. Item oleum amigdalarum amararum et nuclei persicorum multum aperit aures. Item fel caprinum mixtum cum succo porri auri,[1] fusum dolorem tollit et auditum restituit. Item fel capre et lac mulieris et modica mirra summa est medicina. Item succus hedere mixtus cum oleo communi auri infusus dolorem tollit. Dyascorides. Item adeps vulpis dolorem aurium curat. Dyascorides. Item oleum confectum cum cinamomo est sumum eorum que sedant dolorem aurium. Item oleum in quo amigdale amare tenueris aut oleum iuniperi aut oleum decoccionis ceparum, omnia et singula multum auribus paciens de frigida causa conferunt. Galienus (**fol. 83v a**) in Passionario. Betonica valet contra tinitum aurium si comedantur eius folia de mane vel bibatur vinum album decoccionis eius vel succus eius tepidus in aurem instillatus. Item vermes aurium interficiunt succus absincii vel foliorum persicorum vel succus radicis cucurbitis agrestis. Idem ibidem. Item urina pueri calida infusa humorem aurium desiccat et sanat. G. in Dia. Item nota quod si bulliatur mixtura abehl in oleo zizamino in cocleari ferreo donec mixtura nigra fiat et tale oleum distilletur in aure,

[1] id est, oreya *s. l. scr.*

confert valde surditati aurium. Avicenna.

BIBLIOTECA VIRTUAL
MIGUEL DE CERVANTES

<**T**>innitus auris fit propter subtilitatem sensus cuius signa siccitas corporis et quod maior sibilus est in ieiuno quam post. Cura est instillare in aurem oleum rose cum aceto vel castoreum et iusquiamum cum oleo rose vel grana pini et castoreum cum pauco oleo et aceto vel acetum decoccionis absincii. Aut fit propter debilitatem virtutis, cuius signa quia precesserunt labor et evacuacio. Cura est dieta et regimem confortativum, deinde instilletur in aure hoc collirium: R. gariofili, seminis porri ana 3 I, maratri) I cum vino vel cum succo maiorane vel rute. Aut fit ex replecione capitis ex humore vel grossa ventositate, cuius signum quia fit post nauseam et post sompnum et cibum. Cura est purgacio capitis cum yera pigra et similibus acuatis cum coloquintida, deinde fiant capipurgia et subfumigaciones et instilletur in aurem hoc collirium. R. nitri 3 III, croci 3 I et s., ellebori albi 3 I, distemperentur cum vino vel succo rute, valet eciam aqua raphani distillata, valet eciam oleum amigdalarum amararum, betonica, anisi, baccelauri, succus porri et cepe, calamentum, maiorana, camomilla, sticados et plura alia.

BIBLIOTECA VIRTUAL MIGUEL DE CERVANTES

<**D**>olor auris fit a rebus extrinsecis advenientibus auri ut est percussio vel aer distemperatus aut lapis et similia. Signa satis sunt nota. Curetur cum remocione illarum causarum primitivarum, aut a rebus intrinsecis ut est mala complexio[1] calida vel frigida cum materia vel sine. Si sit ex mala complexione calida cognoscitur (**fol. 83v b**) quia leditur a calidis. Curetur cum instillacione et alia convenienti applicacione istorum, scilicet olei rose, salicis, nenufaris, muscillagini, psillii, cucurbite et lactuce maurelle, valet lactuca cocta in aqua et auri cataplasmata vel aqua solatri cum lacte mulieris vel lumbrici terrestris cocti in oleo rose instillati. Sed si mala complexio fuerit frigida, purgetur capud, si sit cum materia; deinde medicetur cum istis, sicut ruta, abrotanum, calamentum, maiorana, sticados, anisum, castoreum, piper, euforbium, oleum muscelli et similia ex quibus fiat inieccio atque stupha vel emplastrum. Valet succus mente tepidus iniectus; valet eciam succus cucurbite agrestis vel succus fraxini. Item succus origani cum lacte mulieris. Aut fit dolor auris ex apostemate, cuius signa febris et vehemens pulsacionis et inflamacione faciei, et cura flebotomia cephalice et extinccio sanguinis, id est removere inflamacionem a sanguine, infundatur in aurem lac mulieris et oleum rose cum aceto, deinde, si fuerit maximus dolor, instilletur in aurem aliquod[2] narcoticum, ut modicum opii cum lacte. In statu autem, apponantur maturativa cum muscillagine fenugreci et semine lini. Vel istud: R. farine volatilis molendini 3' III, granorum pini, muscillaginis fenugreci, seminis lini ana 3' II, resine thuris, litargiri ana 3' I, aceti albi 3' s., confice omnia cum oleo sisamino aut cum axungia porci. Et potest aliqua porcio huius fieri ita clara quod instilletur in aurem et alia ita densa quod fiat emplastrum. Vel istud: R. sumitates ramorum iusquiami et adde de radice eius et lapacii acuti et involve in stupis canabi madefactis in aqua, coquatur sub cineribus et post terantur cum axungia porci vel galline et superponatur. Si autem apostema fuerit frigidum ponantur maturativa calida, ut farina tritici cocta in oleo et melle et vino in declinacione aut mundificetur auris cum aceto et aqua in calida causa et cum oximelle in frigida. Et nota quod medicina maturativa auris debet vergere ad siccitatem ut servetur complexio naturalis membri. Item in tali apostemate a principio magis conferunt mitigativa et non repercussiva nisi dolor esset desperatus, ubi narcotizamus. Et istud confert in pluribus doloribus auris. Est enim bonum mitigativum et maturativum: accipiatur flos viole siccus contritus et camomilla et farina ordei et altea et conficiantur cum aqua et oleo zizamino et emplastretur cum hoc tota pars cum est calida et calefiat cum infrigidatur. Aut fit dolor auris a solucione continuitatis, cura est: R. mirre, thuris, licii, opii, galbani, nitri, croci ana) I, amigdalarum excorticatarum 3 I, conficiatur cum aceto et fiant trocisci et cum oleo (**fol. 84r a**) instilletur. Et si ulcus sit antiqum: R. conchilia marina, assentur et fiat pulvis et mitatur cum oximelle et instilletur in aurem. Cuius sanies fluit ab aure, mundificetur corpus et inungatur, dieta tenuis et iaceat supra partem lesam. Et tunc si causa est calida fiat hoc: R. scame ferri frixe in sartagine et extincte sepcies cum aceto

[1] complexio *iter.*
[2] ad: aliquod *coni.*

forti innovando semper acetum vel quod scama ferri infundatur in aceto per unum mensem, deinde pulverizetur et distilletur in aurem cum oleo rose et aceto. Et si causa sit frigida, pulverizetur mirra, castoreum, aloe et buliat in oleo laurino et instilletur. Et si locus sit
40 fistulatus instilletur fel avium vel bovis cum urina pueri.

BIBLIOTECA VIRTUAL MIGUEL DE CERVANTES

<**S**>anguis fluit ab aure aut a causis primitivis, ut casu vel percussione. Cuius cura est flebotomia particularibus convenientibus. Et si dolor sit magnus per ictum accipiatur panis recenter coctus et intingatur in vino et succo absincii calidis et desuper apponatur. Aut fit fluxus sanguinis ab aure propter multitudinem sanguinis aut eius acuitatem, cuius cura, ablata multitudine eius per flebotomiam et ventosas, quod mundificetur auris cum succo porri et aceto, deinde apponantur constrictiva que sunt acascia, psidia, balauscia, galla, sumac, mastix, tus et similia. Iniciatur ergo decoccio istorum et insufletur pulvis thuris et masticis et sanguis drachonis vel coagulum leporis cum aceto vel succus porri cum aceto. Et si multa aquositas fluat ab aure teratur atramentum, salis et nitrum et buliant in oleo scorpionum et inyciantur. Vermes autem auris occiduntur cum succo persiccarie et succo foliorum persici et absincii, aloe, amigdalarum amararum vel accipiatur pomum aromaticum et calefiat ad ignem et tunc per noctem applicetur auri iuxta caudam pomi, in crastino invenietur vermis in centro poni. Si autem aqua vel alia res ceciderit in aurem, extrahatur cum tenta intincta in terebentina vel sugatur cum ore alicuius vel extrahatur cum instrumento dicto vulgariter sangueta.

BIBLIOTECA VIRTUAL MIGUEL DE CERVANTES

<**F**>luxus sanguinis narium fit propter crisim, cuius signa quia fit propter aliquam febrium acutarum, ideo non oportet ut restringatur nisi superfluat et tunc curetur cum posicione ventosarum super ventrem sive incisione et super ypocundrium partis a qua fit fluxus et ligentur constrigendo brachia, coxa et (**fol. 84r b**) testiculi et infundatur aqua frigida super capud et bibatur eciam et emplastretur frons cum frigidis constrictis et eciam licinem in eis naribus immitatur; aut fit propter acuitatem sanguinis et signa sunt quia advenit paulatim et est valde subtilis. Et cura est flebotomia ex latere ex quo venit, nisi aliud prohibeat et posicio ventosarum sine incisione sub ypocundriio lateris ex quo venit. Et restringantur extrema et fricentur, temperenturque testiculi vel mamille in aceto, deinde localia aplicentur naribus et fronti que sunt V generum. Primum genus est frigidorum que sunt acasia, balauscia, lentes, succus barbe yrcine, citonirum, virge pastoris, burse pastoris, galla, sumach, berberis, psidia, semen rose, ypoquistidos, bolus armenicus, terra sigillata, sanguis drachonis, fructus et frondes arborum stipticorum ut sorbe, piri et cetera. Secundum genus est ex frigidis que sunt opium, camphora, semen lactuce, papaveris albi, iusquiami, plantaginis, portulace, maurella, acetum, aqua rose, salicis, nenufaris et cetera. Tercium genus est ex conglutinativis que sunt thus, pulvis molendini, albumen ovi, olibanum, dragagantum, gumi arabici, farina siliginis. Quartum genus est ex cauterizantibus que sunt atramentum, vitriolum, arsenicum, salis armoniacum, sucus pori. Ex istis fiant emplastra et epithimata super membrum a quo venit fluxus et super frontem, et licinum, id est lichinum, ex eis mitatur in naribus. Quintum genus sumitur ex operantibus a tota specie, ut est stercus porci, asini, iniectum in naribus vel suffumigando et eciam urtica trita modicum a paciente tenta in manibus, naribus applicata hodorando, idem facit bursa pastoris. Idem lapis iaspis portatus. Idem si vis rane conbuste. Idem sanguis vacce, turdi, perdicis, columbi impositus. Idem facit pulvis rasure cacabi vel sartaginis exterius cum succo urtice confectus naribus immissus. Et fit eciam fluxus narium propter multitudinem sanguinis unde rumpuntur vene et arterie cerebri. Et signa sunt quod venit subito vehementer post dolorem magnum capitis cum rubedine in facie et occulis. Et confert quandoque capipurgium ei ex aqua frigida in qua dissolutus est flos eris, si solum sit ruptura venarum, quia si arterie sint rupte, non curantur. Postea (**fol. 84v a**) si autem fiat a casu vel percussione curetur ut decet constrictivis et aliis. Fluxus sanguinis narium factus recte propter rethe cerebri non curatur. Item omnis fluxus ducens ad colorem[1] palidum aut viridem aut lividum aut fuscum vel sincopim et ille qui extenditur ad XX lib. vel plus. Et ille qui est cum frigitate extremitatum est mortalis. Item fluxus impetuosus in die non cretica agravans pacientem est malum, contrarius vero bonus. Geraldus de Solo: nota quod triplex est fluxus sanguinis loci qui debet infrigidari in fluxu sanguinis narium cum superfluit, si ipsum restringere voluerimus. Primus est locus unde exit ut facimus cum emplastro quod provenit ab epate et potest sic poni in forma: R. succi solatri lib. I, aque rose quart. s., aceti albi quart. s., farine ordei quod sufficit, misceantur et fiat

[1] collum: colorem *corr. ego secundum Bernardi de Gordonio Lilium medicine, f. 126r.*

emplastrum et aplicetur super epar. Secundus locus qui debet infrigidari est locus per quem transit sanguis, ut facimus cum aqua frigida spargendo super spatulas, quia per illum locum transit ut plurimum. Tercius est locus ad quem fluit sanguis, ut facimus cum emplastris applicando super timpora quando exit a naribus et recepta huius posita est supra, capitulo de febre effimera. Succus stercoris porci in naribus expressus sanguinem stringit. Constantinus. Item cave ne angulum vel zona restringat corpus et teneatur plena manus de sanguinaria vel bursa pastoris ante occulos et fixe intueatur, quia solo aspectu retinet sanguinem. Experi. Item succus maurelle ponatur supra epar, si a dextra fluat parte vel supra splenem, si a sinistra sanguinem stringit. Experi. Item succus rute naribus infusus facit idem. Dyascorides. Item sanguis ipse conbustus et pulvis eius naribus insufflatus fortissime stringit et vulnera sanat. Experi. Item si fluat a sinistra pone ventosam supra splenem, si a dextra supra epar. Et si mulier est, supra mamillas ponatur eodem modo. Item in mulieribus ponatur stupa intincta in albumine ovi super mamillam partis fluentis cum succo maurelle. Expertus. (**fol. 84v b**) Item testiculos emplastra cum argilla et aceto et albumine ovi, statim confert. Experi. Item iaceat supinus et distilletur super faciem eius aqua frigida cum aceto. Hoc est secretum. Gilibertus. Item sanguis vacce superpositus vulneri, sanguinem stringit. Ego autem dico quod plus valet ustus. Item mastica provencam et statim retinebitur, si in ore eam tenueris, non poteris emitere sanguinem. Experi. Item pulvis bombacis et stupe canabine ana conbustis et in vulnere ubi sit vena vel arteria fracta apositus mirabiliter et brevissime stringit sanguinem. Geraldus Cartallis. Succus fimi asini naribus vel vulneribus iniectus fluxum sanguinis eciam vene et arterie stringit omnino. Hali. Item cinis plumarum galline insuflatus sanguinem stringit. Experi. Hugus.

<**F**>etor narium quandoque fit propter corrupcionem membrorum inferiorum, ut pectoris, stomachi, dencium et tunc curetur illa ut dicetur infra. Aut fit propter humores corruptos cerebri, cuius signa quia continuus fetor est et paciensmet sentit fetorem et distillacionem a superioribus descendere et est cum gravitate capitis et aliorum sensuum turbacione. Et eius cura est, si fuerit materia calida, quod scitur quia est cum mordicacione et arsura, flebotomia et ventose in collo et flebotomia de vena que est in sumitate nasi, deinde fumigetur capud cum aqua decoccionis rose, nenufaris, viole, camphore, sandali, purgetur capud cum oxilaxativo, ellectuario de succo rose, post iniciatur in nares oleum violaceum et similia. Sed si materia fuerit frigida odoret aquam decoccionis rute, maiorane et similium, utatur oximelle diuretico, purgetur cum yera pigra, yera logodion, iniciatur in naribus oleum laurinum, nardinum, costinum et folia ficus aut sternutaciones cum elleboro, pipere, castoreo et exsiccetur et calefiat capud et distilletur in nares vinum boni odoris decoccionis gariofili, zinziberis, calami aromatici, gallie muscate et ex eo ponatur tenta in eo, valet eciam succus edere iniectus. Vltimo fiat hoc medicamem pallians omnem fetorem hanelitus. R. seminis maiorane, basiliconis, nucis muscati, gariofili, cinamomi, ligni aloes, storacis calamite, ambre ana 3 I, musci grana V, conficiantur cum aqua rose optima et fiant pilule et mane teneat in ore unam vel II. Aut fit propter causam que est in naso ut est emoroys, fistula, ulcus, polipus vel veruca et cetera quorum cura magis pertinet ad cirurgicum generale, tamen est quod non ponatur aliquod locale donec capud sit mundificatum.

Emoroys autem[1] et (**fol. 85r a**) ulcera curantur cum suaviter desiccativis, ut pulvere rose et corosivis sine mordicacione. Fistula autem curetur cum hoc medicamine: R. mirre, aluminis ana 3 I, corticis colloquintide 3 III, baurach) s., infundantur in aceto et mitatur in naso cum licino. Polipus in principio, cum est tenuis, curatur cum ungentis corosivis. Sed cum antiquatur et durescit curatur et removetur cum filo equino nodato quater vel quinquies misso in naso extractoque ex palato, deinde ducto motu sere donec emulserit totam carnem superfluam, deinde curetur cum ungento incarnativo et consolidativo. Vel curatur cum incisione et conbuscione, deinde cum consolidativis, ut dictum est. Est enim vero quod si nares sint sicce et dure, ex quibus nulla humiditas superflua egrediatur, nullomodo tangatur ferro vel acuto medicamine, sed si sint molles et humide non est timendum. Item nunquam teneantur fortiter mordicativa, quia locus est sensibilis. Valet eciam in polipo cauterium in comissura que est inter fantasticam et logisticam celullam. Contra noli me tangere accipe ungentum viride et cum eo misce pulverem mirre et ulceri superpone, remota prius crustula cum aceto vel rasorio. Ad idem pulveriza vinum tartari, vini albi et salem gemme, calcem vivam, nitrum, auripigmentum, et pulverem misce in lixivio facto de cinere vitis et fac emplastrum, pone contra locum, remota prius crustula, et loco bis vel ter mundificato cum

[1] Autem *iter.*

eodem lixivio. Ad idem de sale et linaria desiccata et in pulverem redacta et farina ordei cum succo plantaginis fac emplastrum. Cancellarius.

BIBLIOTECA VIRTUAL
MIGUEL DE CERVANTES

<**A**>missio odoratus fit propter opilacionem factam in viis nasi, aut propter malam complexionem prorre cerebri. Sed si opilacio fuerit polipus vel caro addita, dicta est cura eorum. Sed si fuerit opilacio intus profunde in colatorio aut mala complexio cum materia frigida, cura est quo odorent egri aquam decoccionis camomille, maiorane, rute et similium et fiat capipurgium et sternutacio cum condisi, pipere, castoreo et eger impleat os suum aqua et inclinet capud retro. Pulvis nigelle mixtus cum oleo veteri valet, si atrahatur tunc aerem ad intus quantum poterit. Et si hoc generat adhuscionem, sugat oleum violarum post cum naribus. Sternutacio curatur cum forti (**fol. 85r b**) retencione hanelitus et accidentibus animi ut ira, timore et cum sompno profundo et cum calidis dissolutivis, si causa fuerit frigida, vel cum frigidis, si causa sit calida.

BIBLIOTECA VIRTUAL MIGUEL DE CERVANTES

<**F**>issure labiorum fiunt ab acutis humoribus corruptis ex quibus oportet prius corpus mundificare, deinde fiant illiniciones, epitimata et alia localia super labia, quia si fissure sint sicce cum humidis conglutinativis ut cum muscillagine psillii, semine citoni, dragaganto, gumi arabici, axungia galline, anatis, oleo viole et similibus, sed si sint humide, cum suaviter exsiccantibus, abstergentibus et consolidativis ut melle rose, thure, litargiro, cerusa, cacimia. Liquefiat eciam sepum ursinum cum cera alba et apponatur pulvis dragaganti, gumi arabici, fiat ungentum. Valet eciam serum caprinum cum pulvere gallarum vel epitimetur labium cum oleo ovorum frigido. Aut fiunt propter res extrinsecas ut frigus, pulvis et cetera et curetur ut dictum est preter purgacionem universalem.

BIBLIOTECA VIRTUAL MIGUEL DE CERVANTES

<**D**>olor dencium quandoque fit cum apostemate gingive aut sine apostemate. Cum apostemate fit propter acuitatem sanguinis. Cuius signa rubedo et inflacio et requies ab aqua frigida. Cuius cura flebotomia cephalice et venarum que sunt in labiis et ventosacio sub mento et tenere in ore aquam rose cum aceto in principio, deinde tenere in ore oleum rose, ubi dissolvatur mastix. Et dolor qui fit sine apostemate calido est ex humoribus frigidis grossis, qui est purgandus universaliter et particulariter, ut convenit. Et mundificetur membrum mandans, deinde fiant localia sicut oris gargarizaciones, masticaciones, emplastraciones, vapores, fricaciones, ungenta, epithimata. Optimum mitigativum doloris est tenere in ore diu vinum decoccionis granorum vel foliorum edere et eciam grana. Item spolium serpentis coctum in aceto valet, si acetum teneatur in ore et spolium super faucem emplastretur. Hoc idem valet acetum decoccionis coloquintide. (**fol. 85v a**) Valent eciam omnia ista: cornu cervi adhustum, radix herbe tunicii, radix cucumeris asinini, radix titimalli, aristologia, celidonia, epar lacerte viride, fructus tamarisci portatus. Valet eciam piretrum, piper, mentastrum, salvia. Valet eciam succus edere terrestris positus in aure partis dolentis. Valet eciam apozisma radicis bedagar. Item liga dolsam allii supra brachium partis dolentis et atrahat dolorem. Nuclei persicorum cum pipere triti confecti cum pice masticati valent. Item fiat communis subfumigacio cum semine porri et iusquiami. Vltimo autem cum dolor non sedatur, fiant stupefactiva sicut est semen iusquiami cum storace aut opium et similia aut tangatur dens cum ferro ignito, aut eradicetur dens. Electuarium quod dicitur evandens valet ad dolorem dencium cronicum confestim. R. spice nardi aur. XVI, mirre, opii, latis, oppoponacis, castorei, olibani ana aur. XII, galbani aur. IV, masticis aur. V, quinquefollii aur. VII, piperis longi aur. II, croci aur. X, squinanti aur. IX, ameos, cinamoni ana aur. IV, aluminis, seminis apii ana aur. VIII, petroselini aur. IV, scordeon aur. II, bdellii aur. I, radicis lilii celestis, agarici ana aur. XVI, pulveriza et confice cum melle est expertum multociens et confestim tollit dolorem, sed non debet dari plus quam II 3. Rasis in Experimentis. Nitrum pulverizatum et cum vino coctum valet ad dolorem dencium et ad fissuras labiorum vel gingivarum. Salernitani. Ad dolorem dencium R. piperis pulverem et mel et vinum simul bullitas. Philosophus. Bartholomeus dicit quod si cum radice apii ranarum solum tangas dentem dolentem et portes in bursa, statim tollit dolorem. Cornu capre vel cervi ustum dentes albificat et stringit molles gingivas. Philosophus. Radix cornu cervi, si teneatur per magnam pausam inter dentes, curat omnem dolorem omnino, certum est. Contra constriccionem dencium, que fit ex comescione fructuum immaturorum et acetosorum, mastica portulacam crudam et illico curabuntur cornellia. Ad idem valent assafetide calide. Contra gravatum et cancrum oris R. aquam decoccionis seminis lini et lavetur os ter in die, secunda (**fol. 85v b**) die erit curatus. Ad idem origanum buliat in vino et abluatur os. Ad idem tartarum vini combustum vel fex aceti distemperetur cum vino et abluatur os, vel cum melle, vino et pipere. Ad idem super omnia valet alumen de pluma tentum in ore, quia mirabiliter purgat et inducit cutem. Philosophus. Succus plantaginis mortificat cancrum oris quando est sine

excoriacione. Philosophus. Si lavares dentes semel immense cum vino decoccionis radicis titimalli, sanat dolorem dencium. Experi. Item vehementi dolore dencium mitte succum hedere terrestris in aure partis dolentis et dolebit parum, sed statim dolor cessabit. Experi. Dyascorides et Galienus. Item unge dentes de medulla caballi, certum est quod sanat. Item farina nigelle posita in dentem perforatum cito sanat. Item lavetur os de aposismate de bedagar dolorem tollit. Item ut dentes nunquam doleant, limatura cornu cervi bullita in aqua in olla rudi et immitte sepe in ore. Dyascorides. Item mastica II dolsas allii et liga super brachium partis dolenti prope manum quia dolorem atrahit. Galienus in Passionario. Item lac titimalli cum farina frumenti pistatum et in foramine dentis positum dentem frangit. Constantinus et Dyascorides. Item imple foramen dentis de gumi edere et tollit dolorem. Item si dolor excedat, appone opium cum vitello ovi semicocto distemperatum. Item radix iusquiami fortiter calefacta ad ignem, si applicetur denti dolenti et radicibus eius, cito cadit per se. Cave tamen ne alios tangas, quia caderent. Bartholomeus. Item radix iusquiami coquatur in aceto et tene in ore, immensum dolorem tollit. Avicenna. Item si de pice cedrina que classa dicitur impleas, dentes caninos ipsos crepari et rumpi facit. Et si diu more tenueris, omnino dolorem sedat. Item pulvis coralli rubei ponatur in foramine dentis et eradicabitur. Avicenna. Item succum edere terrestris mitte in aurem partis dolentis et est mirabilis effectus eius. Galienus in Passionario. Item pulvis coralli appositus est summus in confortacione gingivarum. Avicenna. Item folia fragarie masticata statim dolorem dencium tollit, expertum est. Hugus.

<**I**>n corosione et perforacione dencium oportet prius corpus mundificare ab illis humoribus qui sunt causa huius et confortetur membrum mandans, deinde abluatur cum vino decoccionis salvie, calamenti, mente, deinde concavitas repleatur de pulvere galle viride, resine, aluminis et nitri et fiat capsula de galla et terebentina; valet eciam nigella assata cum aceto aut (**fol. 86r a**) impleantur dentes corosi hoc medicamine: R. castoreum, assefetide, storacis, opii, piperis, zinziberis, seminis iusquiami, mirre, conficiantur cum melle. Abstergit eciam dentes sal matallinum, spuma maris, alumen, ciperus; prohibetur eciam corrosio si cotidie dens ungatur oleo aut repleatur foramen mastice et alumine. Vltimo extrahatur dens corosus quia melior et ultima cura est.

<**D**>entes extrahuntur si epithimentur hoc medicamine: R. corticis radicis celsi, corticis radicis capparis, piretri, lactis titimalli, lactis anabulle, arsenici rubei, radicis colloquintide, equaliter conspergantur cum aceto quod sufficit et dentes prius scarpellati in radice epithimentur. Aut epithimentur cum oleo decoccionis ranarum fluvialium et cadent. Dentes commoti firmantur, si malaxetur lapdanum cum pulvere thuris et masticis et superponatur. Et si humores ralaxantes sint calidi, materialia sunt ista: galla, sumac, balauscia, psidia, acasia, rosa, ypoquistidos et cetera. Et si frigida, materialia sunt hec: sal commune, alumen, ciminum, anisum, assara, nux cipressi, spica nardi, mirra, ruta, mastix, thus, lapdanum, storax calamite et cetera

<**C**>uracio fedi doloris dencium: abluatur os cum vino decoccionis mentastri et piperis vel dentificium fiat ex istis: allumine, ossis sipie, ossis conchilium marinarum, spuma maris, nitro, aristologia rotunda, sale gemme, cinamono, pipere longo, cornu cervi husto.

80 <**V**>ermes dencium occiduntur cum semine pori et cornu cervi, si imponantur, vel cum mirra, sale et melle.

BIBLIOTECA VIRTUAL MIGUEL DE CERVANTES

<**P**>assiones gingivarum sunt multe, sicut est mollificacio, augmentum carnis et diminucio, putredo, corrosio, cancer, fistula, apostema, fetor. In curacione precedant universalia, purgetur corpus secundum exhigenciam humoris peccantis cum flebotomia universali et particulari de venis labiorum gingivarum, lingue et ventosetur sub mento. Et detur catarticum competens, deinde fiant localia, quia in sola mollificacione apponantur stiptica ut sumach, balauscia, alumen et cetera. Sed si assit corrosio et cancer, fetor, fistula aut putredo, utatur isto medicamine: R. utriusque aluminis, salis communis, assarum, psidie, balauscie, gallarum, cupularum glandium, rose, radicis aristologie, piperis longi, cinamomi, spice nardi, liquirizie, gumi arabici, dragaganti, pulverizentur et conficiantur cum aceto et melle, aplicetur gingivis; precedat tamen oris ablucio cum vino decoccionis foliorum (**fol. 86r b**) olivarum. Istud tamen est speciale ad cancrum: R. ellebori, aristologie longe, tartari, filtri conbusti, aluminis assi, stercoris columbini, gallarum, balauscie, pulverizentur et cum succo foliorum olivarum conficiantur ex quo liniantur loca cancrosa. Valet eciam ad idem pulvis ossium mirabolanorum citrinorum et dactillorum cum psidia. Valet portatum ad collum. Item aluminis, cinamomi, foliorum olive et superpone. Et hoc est speciale in fistula: R. calcis vive, utriusque arsenici ana 3 I, vitriolli, viride eris ana 3 I, pulverizentur et conficiantur trocisci cum aceto squillitico et modicum huius distemperetur in vino et instilletur vel cum tenta fistule imponatur. Mortificato autem cancro vel fistula utatur carnis regenerativis; et lacius de cancro in capitulo de dolore dencium. Apostema autem gingivarum repercuciatur a principio et post maturetur et mundificetur, superfluitas carnis corosivis diminuatur, et defectus carnis regenerantibus augmentetur, et fetor gingivarum prohibetur cum hoc medicamine: R. olibani, gariofili, corticis citri, cinamoni, spice nardi, squinanti, buliant in vino ex quo fiant gargarismata.

<**P**>assiones lingue sunt multe, sicut est apostema, spasmus, scisura, ulcera, gravitas, ranula, brevitas ligamenti et inflacio. Apostemati calido confert flebotomia cephalice et ventosacio et gargarisacio cum aqua et aceto et illa que conveniunt squinancie calide. Sed illi apostemati quod est sine caliditate cum multitudine cursus salive conferunt ea que squinancie frigide flegmatice. Ad scissuras autem confert psillium cum zuccaro, et potare aquam ordei et ungere cum humidis conglutinativis. Spasmi autem signum est quod abreviatur lingua et ingrossatur. Et cura est per gargarisaciones, masticaciones, fricaciones, vaporaciones, fumigaciones, epitimaciones, emplastra ab exteriori in occipicio, si lesi sunt nervi motivi, vel in occipite, si sensitivi; universalibus ergo precedentibus et mundificatis membris mandantibus, si sint ut stomacho vel capite, aplicentur hoc in spasmo repleccionali (**fol. 86v a**) vel paralisi, salvia, achorus, menta, origani, calamenti, primula veris, ruta, nux muscata, piretrum, staphisagria, castoreum, euforbium, sinapis, cortex capparis, piper, zinziber, assafetida, sal gemme, nitrum et similia. In ulceribus vero ad mundificandum valet serum caprinum, ad consollidandum pulvis thuris, sarcocolla, litargirum. Ranula autem, si est magna, oportet ut scindatur et extrahatur. Et si fuerit parva, fricetur cum medicamine corosivo. Lingua autem superflue ingrosata fricentur cum acetositate citri, piretro et similibus atrahentibus humores. Sed si fuerit abreviacio ligamenti, scindatur ligamentum et desuper ponatur atramentum[1] pulverizatum. Si lingua propter frigidaus discoloratur et queratur, statim fiant gargarismata de vino decoccionis salvie, rute, piretri, calido confert. Experi. Item pone in ore sub lingua pilulas istas: R. castorei, piretri, radicis pionie ana, confice cum tyriaca magna, multum valet. Experi. Item unge exterius cum oleo de iunipero vel cum aarogon, marciaton ana, acuatis cum castoreo, piretro, valet in omni paralisi de frigida. Item ruta, piretrum, salvia, cinamomum, sinapi, sal, buliant in oleo usque ad medietatem et impediatur, fiat emplastrum, ungatur; multum confert. Item si nervus motivus impediatur, fiat emplastrum supra occipicium unde oritur cum pice, terra, oleo antiquo, axungia ursi, stercore columbi, calce viva, fimo humano, castoreo, piretro. Item si ledatur nervus sensitivus, pone emplastrum in prora capitis, quia inde oritur. Et si alibi est origo morbi pone ibi et non supra membrum lesum. Et si uvula nimis relaxetur, fiat minucio, si competit, et post fiat gargarismus cum aqua et aceto decoccionis balauscie et cupularum glandium et similibus. Item cauterium cum auro est ultimum remedium.

[1] *Ante* atramentum *scr. et post del.* nutrimentum.

<**F**>etor oris aliquando causatur a naribus quod cognoscitur quia clauso ore sentitur fetor et tunc curetur ut dictum est. Aliquando causatur ab ore quod scitur quia districtis naribus sentitur. Et tunc fit quandoque propter vicium oris ut gingivarum vel dencium putredinem (**fol. 86v b**) quod cognoscitur quia digitus impositus ori fetet. Et aliquando fit vicio aliorum membrorum ut pectoris, stomachi, capitis. Quocumque modo fiat curetur membrum mandans et eciam os ut dictum est. Et universalibus precedentibus, masticet corticem citri et utatur hiis pilulis: R. gargale, nucis muscate, cinamoni, alipchim, masticis, sandali, rose ana 3 s., cubebe, cardaligni, aloes ana) I, fiant pilule cum succo maligranate et aqua rose.

BIBLIOTECA VIRTUAL MIGUEL DE CERVANTES

<**V**>lcera, pustule, cancri et fistule et alie infecciones oris curentur cum evacuacione humorum putridorum a quibus causantur et postea cum suaviter corrodentibus, si fit ibi putrefaccio, et abstergentibus et mundificantibus et desiccantibus. Et cum hoc R. lencium mundatarum, boli armenici ana 3 V, coriandri, memite, sanguinis drachonis ana 3 III, seminis portulace, boraginis, seminis rose, spodii ana 3 IV, croci, balauscie, nitri, arnoglose ana 3 I, applicentur ori per modum pulveris vel aliter.

BIBLIOTECA VIRTUAL MIGUEL DE CERVANTES

<L>entigines faciei causantur ex humore melancolico aut colera adhusto, qui purgandus est, ut oportet, cum farmacia convenienti et flebotomia et scarificetur sub mento et in anterioribus tibiarum, deinde stuphetur et balneetur facies, post hoc epithimetur cum hiis: R. farine lupinorum, amigdalarum amararum, boracis, seminis raphani ana, conficiantur cum mustillagine, fenugreco et facies epithimetur vel cum pulvere baccarum lauri mixto cum melle depurato. Aut fiat emplastrum cum sapone sarracenico vel ex armoniaco dissoluto. Materialia autem in proposito sunt hec: farina lupinorum, fabbarum, risi, ordei, millii, fenugreci, amigdale amare, sulphur, calx, nitrum, mirra, sal armoniacum, conchilia marina alba, corrallus, amidi, candi, penidi, liquirizia, lac, ficus, arsenicum, auripigmenti, fella avium rapinancium et strictura eorum, aqua tartari, raphani, dragontee, lilii, flores sambuci, flores fabarum, fumusterre, succus maiorane, gumi rute agrestis, cortex citri, acetum album, colatura furfuris, lac foliorum ficcus, ex istis fiant trocisci et distemperetur unus cum aqua florum fabarum aut sambuci et epithimetur facies per noctem, mane autem abluatur cum colatura furfuris. Medicamen valens ad multa, albificat faciem et rubedinem inducit et multum durat: R. farine fabarum 3 X, farine ordei 3 XX, seminis cucumeris 3 XV, amigdalarum dulcium 3 X, silen tritici 3 XV, stercoris passerum 3 VIII, lupini 3 VI, conficiantur cum aqua furfuris et appone et ablue cum decoccione camomille et melliloti. Rasis in Experimentis. Dicit Rasis in Experimentis: si quis accipit semen cucumeris et pistaverit cum croco, tritico et mirra, (**fol. 87r a**) pulpa melonis et formaverit trocistos, erunt mirabiles in abluendo faciem, multum mundificando corpus.

<G>uta rosacea est quedam infeccio faciei ubi apparent pustule dure parve sicce. Et fit de sanguine aut colera adhusta aut melancolia naturali. Curatur cum evacuacione materie peccantis precedente flebotomia vel ventosa sub mento, deinde fiant localia: R. boracis 3 II, farine cicerum rubeorum 3 II, camphore 3 I, farine fabbarum 3 I trita cum succo cepe et melle, distemperetur, fiant trocisci et unus distemperetur cum melle, liniatur facies. Vel R. corticis radicis lapacii acuti loti, teratur in mortario cum argento vivo extincto et axungia porci antiqua collata et cera, incorporentur omnia, fiat ungentum quo ungatur, precedente stupha. Vel R. nuces excorticatas cum colofonia et amido ana fiat emplastrum. Vel R. lapidem qui reperitur in epate tauri et conficiatur cum oleo amigdalarum amararum vel nucleorum persicorum et oleo rose, fiat ungentum quo ungatur preveniente stupha. Sequenti die ungatur ungento quod fit de thure, mastice, amido, borace. Vel R. boracis, piperis ana, confice cum succo cepe et melle. Item absincium tritum cum melle impositum, livorem faciei tollit. Aqua de interioribus nucleis pinearum et pinguedo supernatans calido lacti coniungantur et ungatur gutta et sine dubio curabitur. Geraldus. Contra impetiginem faciei, lacertam viridem vivam et vitem albam similiter coque in oleo usque ad terciam partem, cola et adde ceram albam, unge, probatum est. G. in Diascoride. Item ad rugas tollendas de facie et omnem egritudinem expellendam radicem cucurbitis agrestis siccatam, ere et cribella et misce cum aqua et lava faciem et cum alia aqua frigida iterum lava et hoc facias per tres dies et habebis mirum effectum. Idem in eodem. Item sanguine thauri faciem linies, quia maculam tollit et claram reddit. Hugus. Medicamen ad maculas magnas et ad cutem subtiliandam: R. farine lupinorum partes IV, farine fabbarum partes II, farine ordei partem I, seminis raphani partem s., farine lencium, amidi partem I, quod dicitur quartena partem I et dragaganti partem s., seminis cucumeris III partes, pulverizentur et conficiantur cum lacte mulieris et superponatur in facie per noctem et abluatur cum decoccione viole et seminibus cucurbitis. Rasis in Experimentis. Trocisci ad mundificandum faciem et cutem subtiliandam: R. farine fabarum, seylem tritici ana 3' IV, croci 3' I baurach 3' III, confice cum decoccione fenugreci, furfuris, ordei et fiant trocisci qui desiccentur ad umbram et cum volueris dissolvere, dissolve cum aqua dulci et unge faciem. Rasis in Experimentis dixit. (**fol. 87r b**) Medicamen maculas nigras mundificans et cutem colorans faciei: R. scoriei argenti aur. I, croci aur. I, auripigmenti rubei aur. s., conficiantur cum aqua rose et unge et cum desiccatum fuerit per se cadit, postea accipe duas testes novas et accipe aquam melonis et frica testes cum aqua ad invicem et, si non habes melones, accipe lac cum pulvere ossium que inveniuntur in parietibus, donec inspissetur et unge. Aliud valens ad omnes maneries macularum in facie et ad vestigia variolarum: R. palearum veterum in parietibus inventarum et radicis canne sicce et teste luti albi, amigdalarum ana 3 XV, seminis cucurbitis, risi ana 3 XX, capilli veneris 3 XX, aristologie longe, costi ana 3 X, conficiantur cum aqua mellis et faciem unge et ablue post VI horas cum decoccione viole. Rasis in Experimentis. Vngentum ad faciem dealbandam et cutem subtiliandam, tollit eciam scabiem: R. radicis dragaganti et pista bene

et exprime per panum rarum et permitte residere et, quod supernatavit, prohice et aquam
40 infunde et misce et permite similiter residere et sic fac quociens volueris, postea admisce aquam rose et permitte ad solem siccari et iterum admisce aquam rose et desiccetur iterum et tribus 3' huius, admisce 3' II masticis et 3' I olibani subtiliter pulverizati et cum axungia galine liquefacta in patella distempera et usui reserva. Cancellarius. Ad dealbandam faciem R.: lac et mel, misce et buliant bene et unge faciem et postea lava cum lotura furfuris vel
45 fabarum fractarum. Ad idem R. serum caprinum et mel et farinam fabarum et fiat quasi ungentum. Ad dealbandum manus vel collum. R. fabas fractas et pone in aceto per diem et noctem vel in vino, postea desicca et fac pulverem et pone in aqua calida cum qua laventur manus et collum. Philosophus. Ad faciem dealbandam secundum Cancellarium: tempera fabas cum aceto et vino per diem et noctem et cortices aufert et desicca illas ad solem et fac
50 pulverem et de radice lilii, similiter fac pulverem et simul cum aqua tepida madesce et faciem ablue quando vadis dormitum et manus et collum, istud mirabiliter faciem albificat et claram reddit et lentigines aufert. Cancellarius. Medicamen valens ad multa, faciem albificat et rubedinem inducit et est expertum: R. lupinorum, fabarum, seminis cucurbitis, lencium ana 3 X, amigdalarum (**fol. 87v a**) amararum, farine ordei ana partem I, radicum canne sicce, amidi
55 ana partem I minus quam risi, loti partem I, costi, mirre, aristologie longe partes II, radicis lilii celestis ana partem I, conficiantur cum aqua furfuris et pone super faciem de nocte et mane ablue. Aliud faciens faciem rutilare, expertum: R. lutum ex quo auri fabri abluunt aurum et argentum 3 VIII, foliorum squinanti 3 VIII, radicis lilii celestis, gumi arabici 3 XII, confice cum aqua furfuris ordei et in forma trocisci et summe I et distempera cum aqua et
60 inunge faciem in nocte et in mane ablue cum aqua frigida. Rasis in Experimentis. Aliud: accipe aquam furfuris cocti spissam sicut syrupi et pulpam mellis et mitte in eadem aqua ita quod cooperiatur et malaxa et expone soli, postea appone de baurach quantum pars rotuli et dimitte sic donec desiccentur, ex eo faciem unge et mane cum aqua frigida ablue. Experimentum ad removendum maculas rubeas faciei vel alias vel alio loco secundum
65 Geraldum de Solo: R. succi citrullorum ad libitum in quo involvatur pannus lineus et dupletur et ponatur desuper et quando erit exsiccatus iterum infundatur et apponatur. Hec valet ad hoc pro tanto quia in tali casu requiritur materie antecedentis repercussio, materie coniuncte resolucio, male qualitatis alteracio, que tria facit citrullus, quia frigidus est et siccus. Geraldus de Solo. Ad removendum vestigia variolarum unde iste sequentes recepte
70 valent multum ad mundificandum et pulcrificandum faciem: R. radicis yari, radicis serpentarie ana lib. II, florum fabarum lib. I et s., concassentur et ponantur in alambico vitri, si haberi potest, et addatur aqua rose, aqua limonum ana quart. I, fiat aqua distillata. Vel sic: R. amidi, sarcocolle, dragaganti, classe, ceruse, litargiri, masticis ana 3 s., ungenti albi et citrini ana quart. I, ungenti fusci 3' I, aque rose electe quart. s., pulverizentur pulverizanda
75 subtiliter et incorporentur omnia simul admodum ungenti et ungatur facies in introitu lecti et de mane abluatur facies cum decoccionis aque furfuris. Vel sic: R. axungie galline 3 I, musci,

dragaganti, gumi arabici ana 3 s., axungie porci recentis 3 III, aque florum fabarum, aque limonum ana quart. s., incorporentur omnia simul in modum ungenti et ungatur facies in introitu lecti (**fol. 87v b**) et de mane ablue cum aqua decoccionis furfuris. Vel sic et forcius: R. radicis serpentarie, iarri, cicerum excorticatorum, rizi, amidi, ceruse lote, saponis gallici decoctorum in furno in olla nova vitrea cohoperta, donec possint pulverizari, ana 3 I dragaganti, gumi arabici infusorum per noctem in aqua de florum fabarum ana 3' I, porcellanorum temperatorum in aqua limonum 3 V, boracis 3 V, axungie porci recentis 3 III, pulverizentur pulverizanda, subtiliter misce omnia cum aqua florum fabarum, fiat ungentum et sic fiat sicut de precedentibus. Geraldus de Solo in capitulo de febre pestilenciale. Aliud faciens faciem rubicundam sicut rosa: R. farine lupinorum, orobi, ciceris albi VII partes, silen tritici partem I, pulverizentur et conficiantur cum aqua rose et unge et, cum desiccatum fuerit per se albumen ovi in forma trocisci, pone ad umbram parum et ex eo distempera in aqua rose et faciem inunge et permitte II horis. Rasis in Experimentis. Contra pustulas in facie puerorum, cerusa et thus ana cum butiro misceantur et ungas faciem. Cancellarius. Contra guttam rosam et pustulam rubeam in facie piscentur radices herbe thuris cum sagina resoluto, abxungia porci et ungatur facies, quia potenter auffert eas. Cancellarius. Medicamen ad grossitudinem cutis et manus: R. cere, pinguedinis yrci lib. I, medulle cervi 3' IV, vitella ovorum VIII, mirte 3' s., liquefiat cera cum oleo viole et confice alias species et pone super faciem et manus. Sed nota quod non debet uti istis medicinis, nisi precedente balneo vel ablucione cum aqua calida donec rubeat. Rasis in Experimentis.

(**fol. 88v a**)[1] <**C**>asus uvule fit quandoque cum caliditate et rubore, cui conferunt flebotomia, clisteria, ventose, et flebotomia venarum lingue. Corpore autem mundificato iuxta convenienciam parcium, repercuciatur materia cum dyamoron et aqua calida gargarisando aut cum decoccione rose, balauscie, gallie et similium cum aceto. Et quandoque fit sine rubedine, ymo declinat ad albedinem, cui confert gargarismus cum syrupo acetoso et sinapi vel cum sale armoniaco et gallie, allumine asso; hec enim repercutit materiam frigidam. Et si per ista induretur, mollificetur cum psillio, dragaganto, gumi arabici, fenugreco, semine lini et malve applicatis sive ab intus sive ab extra; postea dissolvatur cum decoccione radicis lilii cum pulvere croci, cum oximelle vel cum decoccione ciperi, yreos vel prassi, cum pulvere croci vel nitro. Et buliat radix lilii et ysopus in oximelle squillitico et fac gargarisma et cum hoc buliat succus agrimonie et centauree in oleo laurino in quo intingatur lana succida et involvatur collum. Et si sanies ibi generetur, aperiatur cum flebotomia. Quod si uvula non sit rubea et radix eius subtilietur et capud eius fuerit grossum, incidatur cum cautela cum instrumento aureo candente intromisso per cannam concavam ne conburrat membra vicina et tunc cum hoc cauterio tangatur radix uvule et abscindatur ipsa, deinde gargarizetur aqua rose et similia et cetera.

BIBLIOTECA VIRTUAL MIGUEL DE CERVANTES

1

TRACTATVS QVARTVS DE PASSIONIBVS SPIRITVALIVM MEMBRORVM ET HABET XIV CAPITVLA. CAPITVLVM PRIMVM DE SQVINANCIA

<**S**>quinancia est apostema guturis, et fit quandoque a sanguine, cuius signa rubedo faciei et occulorum, plenitudo pulsus; aut ex colera, cuius signa mordicacio, incendium, color citrinus; aut ex flegmate, cuius signa multitudo salive, dolor paucus, mollicies; raro autem fit ex melancolia que cognoscitur per livorem, duriciem, tarditatem affliccionis, et cetera. Signa mortalia sunt ista: quando tenetur os apertum et lingua manet intensa.[1] Item si exeat spuma ab ore (**fol. 88v b**) vel occulorum anguli sint nigri vel virides vel si frigeant extrema vel pulsus occultetur vel si sub ascellis sudor frigidus senciatur, hec omnia sunt mortalia. Et eciam quando venit in febre continua in die cretica vel est cum sincopi vehementi vel cum oregmone, id est rigolosa et voce caculina et frigide extremitates. Signa autem vitalia sunt quies, sompnus, alleviacio doloris, bonitas hanelitus et transglucionis et privacio malorum signorum. Cura in sanguinea vel colerica: fiat flebotomia de cephalica et post de venis que sunt sub lingua et ventosacio in cruribus ita quod communis cura est, quod a principio trahatur materia ad oppositum cum evacuacione, ut dictum est, et cum ligatura extremitatum et aposicione ventosarum sub mamillis, deinde apponent repercussivam, id est gargarizetur medicinam ad exteriora expellentem, fiat gargarismus cum succo mororum maturatorum vel cum decoccione gallie, balauscie, psidie in aceto et cum hiis pilulis sub lingua. R. granorum rose, sumac, coriandri, sanguinis drachonis, conficiantur cum muscillagine psillii et dragaganti et emplastretur guttur exterius cum atractivis et dissolutivis, ut lana succida immersa in oleo camomille vel in decoccione ysopi et similia. In augmento utatur maturativis ut gargarismo aque decoccionis fenugreci, seminis lini, uvarum passarum, caricarum, sumitatum papaveris, liquirizie munde cum zuccaro. Item istud maturativum a parte exteriori: R. olei viole, butiri, caricarum, fermenti, dyaltee, misceantur. Et cum apostema ruptum est utatur mundificativis, ut ydromelle cum vino. In squinancia flegmatica fiat primo clistere forte et catartica conveniencia et gargarizet a principio syrupum acetosum et aquam decoccionis nitri, aluminis, masticis, thuris et post utatur eciam dissolutivis. Aliqua eciam valent a proprietate, ut est stercus yrundinum et stercus pueri et stercus canis albi comedentis ossa et stercus lupi; ista possunt super testam desiccari et pulverizari et in ore insuflari vel emplastretur cum eis collum. Valet eciam verbena trita emplastrata. Item limacie magne emplastrate. Valet eciam pulvis yrundinum conbustorum insuflatus in ore. Item scabiosa gargarizata bibita et emplastrata squinanciam sanat. Hoc idem facit morsus dyaboli. Item terratur psillium et frumentum et ficus distemperetur cum lacte porcino gargarizatum vel emplastratum rumpit apostema. Item cum multum stringitur guttur et prohibetur hanelitus ponatur ventosa in collo sine scarificacione. R. medule casiefistule, frumenti ana 3' I, succi liquirizie 3 II, dissolvatur in lacte calido, fac gargarisma.

In squinancia primo fiat flebotomia magna; postea R. de aceto et melle decoccionis

[1] *Cf. Bernardi de Gordonio Lilium, f. 176v.*

balauscie, acassie, ypoquistidos et fac gargarismum. Et a parte exteriori cum absincio torrefacto (**fol. 90r a**) calido ex similibus applicatis. Item stercus caninum interius cum galla insufletur et desuper emplastretur, quia mirabilissime iuvat. Constantinus. Item terratur cepa lilii et fermentum et ficus distemperentur cum lacte; quod coctum et gargarizatum a proprietate rumpit illud apostema. Idem. Item limacie maxime que invenuntur in arboribus emplastrate super omnia valent ad squinanciam rumpendam maturandam. Experi. Item ventosa supposita capiti raso eam atrahit et sic elevat. Hoc ego. Item fac pultes de farina siliginis liquidas cum aceto decoccionis ruthe, aperi os et da ad sorbendum, quia loquelam amissam restaurat. Experi. Item dicitur de dyamoron, quod omnes causas uvu et palati adiuvat. Item fiat gargarismus de decoccione ficuum siccarum et fimo canis: cito aperit apostema. Gilibertus. Item audivi a pluribus expertis quod verbena trita et emplastrata calida sanavit plures squinancias. Item in periculosa squinancia comburre yrundines antiquos in olla rudi et pulverem misce cum melle et cum penna gulam interius unge. Galienus in Passionario. Item scabiosa gargarizata, bibita et emplastrata squinanciam desperatam sanat. Experi, certum est, et cetera.

BIBLIOTECA VIRTUAL MIGUEL DE CERVANTES

<**R**>aucedo causatur ex humiditate instrumentum vocis impediente cui confert, si fuerit cum catarro, ut curetur primo catarrus et prohibeatur fluxus; deinde humor inviscatus in trachea educatur cum parum incidentibus et mundificativis sicut cum malogranato dulci cocto cum cinere calido, tunc remoto cortice exprimatur et apposito zucaro sorbeatur: multum valet. Valent eciam ficus sicce et decoccio calamenti cum gumi arabici vel mirra vel crocus cum vino cocto vel succo uvarum passarum. In forti autem raucedine fiant pilule de assefetide in melle decocta et teneantur sub lingua vel succus caulium decoquatur cum melle et apponatur assefetida et farina fenugreci et orobi et fiat electuarium, valet eciam zinziber conditum cum lacte vaccino addito pulvere piperis longi croci et amidi contriti. Valent eciam flores sambuci ad solem siccati sine pluvia pulverizati cum vino bibiti. Aut fit raucedo ex clamore nimio vel vigiliis et lassitate inducendo siccitatem in trachea quod cognoscitur per asperitatem vocis, parvitatem et acuitatem cui confert balneum et ova sorbilia et iura de malva et atriplicibus et alia lenitiva et oleum violaceum, (**fol. 90r b**) muscillago psillii, gumi arabici vel gumi cerasorum bibitum cum vino vel succo liquirizie et conferunt humectativa et lenitiva, ideo caveatur ab omni acetoso, salso, acuto, aspero in hoc casu. Curatur eciam raucedo a casu uvule vel ex apostemate alio vel ex casu virtutis animalis vel solucione continuitatis. Et tunc curetur ut dictum est vel dicetur locis suis. In omni autem raucedine in cibis conferunt pedes et extrema animalium et proprie pedes bovis, uve passe, amigdale et ficus et grana pini et fabe fracte, decoccio fenugreci et seminis lini et psillii et dactili, in omnibus apponatur zuccarum. Item lac cum vitellis ovorum et zuccaro et candi et penidii, id est panis et similia dulcia nutriencia. Intelligendum quod raucedo in senibus non curatur. Item raucedo diuturna uix vel nunquam curatur. Item raucedo multiplicatur in tempore humido, maxime septentrionali[1] precedente. Asperitas vocis causatur ex siccitate viarum maxime, cui confert, si fuerit cum catarro vel coriza, abstinere a cena et potu serotino et in introitu lecti sumere unum coclear de coriandro condito et nichil superbibere. Si vero fuerit absque predictis, gargarizabitur diu in principio lecti vinum limphatum cum aqua calida in qua per diem ante remollite fuerint iuiube pistate, scilicet 3' I ad lib. II et cum eisdem unico fervore buliantur; et due partes talis aque ponantur in vino. Post gargarismum vero degluciantur[2] tria grana citri de gumi arabici vel dragaganti per se vel cum vino vel cum zuccaro; valent eciam alia humida et leniencia et illa que valent in sicca tussi. Ad vocem clarificandam flores sambuci siccati ad solem sine pluvia bulliant et bibe vinum. Philosophus. Aliud: R. succi liquirizie, zuccari albi ana 3' I, amidi, dragaganti, amigdalarum dulcium excorticatarum ana 3' s., misceantur et compurgentur cum muscillagine citoniorum et fiant pilule et teneantur sub lingua de nocte et sic fiat per IX dies et clarificabitur vox. Et valet contra tussim ad idem: R. de ordeo et aniso ana lib. I, de liquirizia, de dragaganto, de pane zuccari, de granis ficcuum mellatarum, (**fol. 90v a**) modicum de gumma, de omnibus

[1] septentrionali (*sc. vento*).
[2] de degluciantur: degluciantur *corr. ego*.

istis quantum volueris, et pone in olla de terra munda et nova plena de vino claro vel albo et non rubeo nec aliquo alio alterius coloris, ymo ante faciendum esset cum aqua, nisi esset vinum clarum vel album; claude igitur vas cum luto sapine vel pasta, ne fumus exeat, et pone in furno calido pro pane parato et stet usque ad perfectam decoccionem panis et post donec furnus et olla refrigerentur tunc extrahe ollam de furno et liquorem ex olla, quem pone in ampula et grossam materiam serva, quia iterare poteris cum alio vino et bibe in introitu lecti de sero et de mane quando surges et proficit summe et scias hoc esse magnum secretum. Summe eciam de cineribus sive de pulvere facto de liquirizia conbusta ad ignem seu siccata ad solem, de quo pulvere pone duo coclearia in uno globulo predicti vini et bibe subito de sero quando intras lectum. Et scias quod hoc generat bonum sanguinem, refrigerat epar calidum, mollificat instrumenta musicalia, amplificat pectus, procurat sompnum, omnes humores corruptos dissolvit et expellit cum urina, confortat cerebrum multum. Et si in hoc perfecte facias, invenies mirabilem effectum.

BIBLIOTECA VIRTUAL MIGUEL DE CERVANTES

<**T**>ussis fit aut propter rem subtilem descendentem ex cerebro commoventem cannam pulmonis, cuius signa quia fit magis post sompnum et est sicca tussis cum sputo. Et cura est prohibicio fluxus huius. Et curacio istius catarri est cum subfumigacionibus stipticorum frigidorum in causa calida ut rose, sandali, camphore, camomille, melliloti et cum gargarizacione syruporum ponticorum ante sompnum et tenendo in ore II pilulas huius: R. amidi, dragaganti, amigdalarum dulcium, fabarum excorticatarum seminis papaveris, gumi arabici ana 3 I; conficiantur cum muscillagine psillii, teneatur in ore, cum causa est calida, quod cognoscitur per sitim et amaritudinem et salsedinem sputi. Sed si humor distillans est frigidus, fiant hec pilule sub lingua: R. lapdani, thuris masculi ana 3 I et s., mirre, opii, croci ana 3 I, succi liquirizie 3' s.; fiant pilule et fricetur capud immersum in balneo cum panno aspero donec rubeat et (**fol. 90v b**) provocetur sternutacio et fiant capipurgia omni die. Si ergo sufficit bene est et si non, radatur capud et liniatur cum sinapi confecto cum decoccione ficuum et dimitatur donec vesicetur cutis et raperiatur vesice et non consolidantur spacio longo. Hec eciam potest fieri cum caprello facto de stercore columbino et caricis. Et ultimo, ubi alia non prosunt, fiat cauterium in comissura capitis anteriori et teneatur diu apertum et non negligatur hec tussis quoniam ducit ad ptissim. Aut fit propter rem existentem in pulmone et pectore et hoc est vel humor frigidus flegmaticus inbibitus in pulmone vel humor calidus. Si humor frigidus, signa sunt tussis humida in qua paciens iuvatur calidis. Cura est cum calidis mundificantibus et educentibus superfluitates ex eo et consumentibus et resolventibus ipsas, sicut est piper cum ficubus vel pulvis calamenti in vino vel electuarium calidum ut est dyayris, dyaysopi, dyacalamenti, dyaprassinum, dyatriompipereon, vel R. butiri, mellis ana 3 IV, piperis 3 s. misceatur et utatur; prodest eciam multum retinere hanelitum et utatur ista confeccione: R. succi liquirizie 3 X, ysopi sicci, capili veneris, seminis urtice, yreos, cordumeni, aristologie, piperis, amigdale amare ana 3 II, assefetide 3 I; conficiantur pilule et teneantur diu in ore. Vnde materialia in causa frigida sunt hec: radicis yreos, squille, ysopus, satureye, sanamunde, origani, calamenti, serpillum, capilli veneris, dragaganti, gumi arabici, orobus, fenugrecum, semen lini assum, carice, uve passe, fistici, piper, pinna, liquirizia, assefetide, sulphur, ita quod ex istis potest fieri electuarium pulveres, pillule, syrupus, oleum vel ungentum. Et si tussis sit multum humida, sumatur sulphur cum ovo sorbilli. Quod si hec tussis fuerit multum antiqua et sputum est multum fetidum et putrefactum inducens oregmon et paciens non fuerit nimis extenuatus nec habuerit ulcera in pulmone, oportet ut cum educentibus saniem ex pectore sumat semel in septimana 3 I mirre cum 3’ III mellis et subfumiget guttur suum cum interiectorio cum hiis pilulis: R. aristologie, mirre, storacis, thuris ana 3 I, arsenici rubei 3' s., agregentur cum butiro vaccino et fiant pilule ut avellana ex quarum una subfumigetur. Et fit tussis ex caliditate pulmonis cuius signa sitis et magnitudo hanelitus et pulsus et rubedo faciei. Et cura cum infrigidantibus, ut est laxare ventrem et inuncciones frigide et electuaria frigida, ut dyapapaveris, dyagranatum, aqua ordei cum zuccaro, syrupus violarum, muscillago psillii, semina frigida, semen malve,

semen papaveris albi, liquirizie, endivie, scariole, lactuce, portulace, cucurbite, ordeatum, avenatum, amigdalatum, capilli veneris, candi, penidii. Aut fit tussis ex siccitate pulmonis, cuius signa quod est sine (**fol. 91r a**) sputo et alleviatur humectantibus et post comescionem et potum et in yeme et gravatur cum est fames et sitis et labor et est cum constriccione hanelitus et extenuacione corporis et parvitate et velocitate pulsus. Et cura est cum humectantibus et lenientibus ut lac asininum et caprinum et aqua ordei et balneum et cetera humectancia. Et teneat in ore has pilulas: R. succi liquirizie 3 X, seminis cucurbite, seminis citrulli, seminis portulace ana 3 V, conficiantur cum muscillagine psillii et ungatur pectus et spina et torax ungento isto: R. axungie galline, anseris, anatis, porcelli, medulle bovine, olei viole, butiri recentis ana; liquefiant in patella et postea admisceatur cera alba et parum de pulvere gumi arabici et dragaganti. Fit eciam tussis ab ulceribus corosivis et apostematibus pulmonis et pectoris, velut pleuresi, peripulmonia, ptisi, empimate et similibus, quorum signa et cura dicentur in capitulis suis propriis.

Et fit eciam tussis propter passiones interiorum, ut stomachi, epatis, splenis, dyaffragmatis, matricis et cetera, quod cognoscitur per gravitatem illorum membrorum. Cura huius tussis pendet ex rectificacione horum membrorum, quod docebatur locis suis. Tussis in ydropisi veniens molesta, tussis in senibus et decrepitis mala. Omnis tussis fortis diu durans mala, quia ducit ad rupturam vene et ptisim. Cum quis patitur tussim humidam et cessat subito cum gravitate in pectore remanente, significat futuram febrem putridam aut ulceracionem pulmonis. Omnis enim materia commota per tussim non habens exitum, virtute debili existente, mortalis est, quia ducit ad oregmon et suffocat. Modica tussis provocata in febre, sedat sitim. Nota quod medicamina pectoralium debent diu morari in ore. Nota quod omnia pontica nocent tussi et similiter acetosa. Philosophus. Contra tussim in acutis: R. gumi arabici, dragaganti, seminis citoniorum ana 3 II, amidi 3 I et s., seminis cucurbite 3 II et s.; temperentur syrupo violaceo, si est constipatus, vel cum roseo, si est laxus; fiant pilule ad modum fabe, quas tene sub lingua. Philosophus. Ad erradicandam materiam in pulmone inviscatam fac fumigium cum decoccione galline cum speciebus aromaticis calidis. Forte esset bonum premittere fumigium de aceto cum lapidibus calidis vel alia, ut in aliis mollificacionibus docetur. Et si adderetur ysopus vel alia que respiciunt pulmonem, esset bonum. Thus vel olibanum multum valent contra reuma cum ovo sorbili vel cum aliquo alio vel suum electuarium, scilicet dyaolibanum. Philosophus. Nicolaus dicit quod unum vel duo grana thuris integra transglutita valent super omnia. Aliud Philosophi: R. gummi arabici, dragaganti, seminis citoniorum (**fol. 91r b**) ana 3 II, amidi 3 I et s., seminis cucurbite 3 II et s., temperentur cum syrupo violarum, si est constipatus, vel cum rosarum, si laxus, et fiant pilule ad quantitatem fabe quas teneat sub lingua. Gumi cerasorum solutum cum vino et datum ad sorbendum exasperatas arterias pectoris lenit. Item assafetida data in sero cum ovo sorbili pulmonem de grossis et viscosis humoribus opilatum apperit et asmaticos curat. Item quando quis spuit sanguinem vel ipsum vomit, da ei bibere succum centinodie, que dicitur

lingua passerina, et statim cessabit. Expertum est. Item pulvis mororum siccorum est ultimum remedium scaturientibus sanguinem. Item syrupum contra emoptoycos quo nichil melius, nichil utilius, nichil efficacius, dicit Gilbertus: R. ypoquistidos, chimolee, boli armenici, acasie, coralli albi et rubei, pliris, asari, mummie, mente, psidie, galle, balauscie, gumi arabici, simphiti, corigiole, roris syriaci, sumac, sanguinis drachonis, sanguinarie ana 3 VIII, zuccari lib. III; fiat syrupus cum decoccione arnoglosse data cum decoccione citoniorum, lenticularum mespilarum: multum valet emotoycis, emoroydis, disintiriis, vomitui et fluxui menstruorum similiter. Hugus. Medicina evacuativa humiditatis pectoris: R. radicis yreos 3 II, ysopi 3 III, dyagridii grana V, cinamomi electi 3 I; pulverizentur et cum melle misceantur et formentur pilule vel cum brodio carnis offeratur, dosis cuius sunt due 3 aut tres. Valet eciam in preservacione pestilenci.

BIBLIOTECA VIRTUAL MIGUEL DE CERVANTES

<**P**>tisis est ulcus pulmonis cum consumpcione tocius corporis; et causatur quandoque ab humore descendente a capite si fuerit acutus, colericus, corrosivus vel salsus. Causatur eciam ex vicio pectoralium ut ex nimia caliditate vel siccitate pulmonis vel ruptura venarum eius vel ex sanie corrodente pulmonem generata ex aliquo apostemate pectoralium, sicut pleuresis, peripulmonia, empima, squinancia. Causatur eciam aliquando vicio inferiorum membrorum, ut ex retencione menstruorum, emoroydarum et universaliter ex humore vel vapore ascendente corodente pulmonem. Fit eciam aliquando a causis exterioribus, ut est casus, percussio, malus aer, pulvis, fumus, longa mora in cavernis minerarum. Illi autem qui cicius incurrunt ptisim sunt homines extenuati habentes humores elevatos colericos (**fol. 91v a**) colla gracilia, guttura aspera eminencia, tibias tortuosas, pectus strictum, cutem levem subalbidam et maxime a XXV annis usque ad XXV et in autupno.

Signa demonstrativa ptisis sunt paulatina corporis extenuacio, febris lenta inseparabilis cum proieccione saniei fetentis unguium, gilbositas, collum plumbeum cum citrinitate frontis vel genarum, pustule circa pedes, saliva salsa vel amara et agravari post cibum et tussim[1] non posse iacere in aliquo laterum, dolor sinistre spatule et mamille, fetor hanelitus. Ptisis confirmata non curatur. Item quando sputum proiectum super prunas fetet valde et quando sputum cadit ad fundum aque, mortale. Ista enim significant mortem proximam, scilicet, casus capillorum, incurvacio unguium, prostracio appetitus, difficultas hanelitus, retencio sputi, fluxus ventris, inflamacio tibiarum. Et dicitur quod quando apparet pustula super spatulas ptisici, morietur infra 52 dies; ut plurimum moriuntur cum[2] folia cadunt.

In principio, si corpus est plectoricum, purgetur secundum exhigenciam humoris peccantis, et si reuma est in causa, curetur primo reuma. Et si fiat propter rupturam vene vel pleuresim aut peripulmoniam, retencionem menstruorum, curentur primo illa, ut dicetur. Vniversalis autem curacio ptisis pendet ex tribus, scilicet, ex mundificacione et educcione saniei, secundo ex exsiccacione et consolidacione ulceris, tercio ex resumpcione et humectacione corporis exsiccati; que omnia continentur in lacte, et principaliter in lacte mulieris, secundo in lacte asine, tercio capre. Detur ergo ptisicis lac calidum, mox mulsum, nisi aliquod prohibeat, sicut esset febris putrida, dolor capitis, eructuacio acetosa et rugitus stomachi. Est ergo istud quod sume competit quoniam est potus et cibus et medicina. Secundo competit vinum rubeum clarum, aliqualiter dulce cum aqua pluviali. Tercio competit ptissana. Hec enim potest semper administrari. Insuper eciam competunt cancri fluviales sic parati: coquantur in aqua donec mundentur in interioribus et extremitatibus, inde laventur cum lixivio cineris vitium, post perfecte decoquantur in ptissana (**fol. 91v b**) et detur brodium et substanciam. Competit eciam mel et zuccarum, potissime zuccarum rose. Competunt fructus isti, scilicet, ficcus sicce pinee, uve passe, amigdale, iuiube, sebesten et

[1] tussi: tussim *corr. ego.*
[2] *Post* cum *scr. et post del.* flebotomia.

similia. Vtatur ergo isto syrupo. R. capilli veneris recentis M. III, consolide maioris et minoris, ysopi, cetraac, pollitrici, adyantos, scariole ana M. s., quatuor seminum frigidorum mundorum, seminis lactuce, seminis portulace, seminis malve, seminis papaveris albi, seminis bombacis, seminis citoniorum ana 3' I, liquirizie munde, uvarum passarum mundarum, caricarum, iuiube, sebesten, pinearum, fisticorum ana 3' I et s., mellis rose lib. s., panis zuccari lib. II; fiat syrupus. Et quia iste morbus est compositus ideo oportet medicamen componi ex mundificativis, consolidativis et resumptivis secundum magis et minus si paciens indigebit. Et hoc vel in forma syrupi vel electuarii vel pilularum sub lingua vel ungenti ad humectandum et refrigerandum, ut cum oleo viole, nenufaris mixtis. Et si assit reuma, curetur cum hiis pilulis: R. tyriace rubee trocistate 3 I, opii, croci ana) I et fiant pilule sub lingua. Si autem assit sputum sanguinis propter tussim aut hec pilule: R. boli armenici, terre sigillate, sanguinis drachonis, coriandri preparati ana 3 I, liquirizie munde, uvarum passarum, iuiube ana 3 s.; fiant pilule cum ydromelle, teneantur in ore. Et si habuerit constipacionem ventris, utatur syrupo viole vel similibus. Et si ventrem habuerit laxum nimis, restringatur. Et dieta eius sit talis: utatur aere sicco, claro, mundo sine ventis et utatur gaudio, quiete et sompno; utatur pane triticeo fermentato, vino claro dulci, aqua pluviali, carnibus volatilium non aquaticorum, mutonis, edulis, vitulinis, extremitatibus animalium, testudinis et pulmone vulpis, utatur cibo de farina milii, fabarum, lencium, risi, ordei, spelte, cicerum, ordeato, avenato, amido; possunt confici cum lacte amigdalarum aut caprarum; potest uti spinargiis, petroselino, feniculo, boraginis, portulace, cucurbite et ovis sorbilibus, balneum, humectacio in declinacione. De aliorum accidencium lacius vide in capitulo de tussi in alia litera de sanguinis sputo et cetera.

<**S**>putum sanguinis causatur aliquando a causis exterioribus, ut est casus, percussio, saltus, clamor, rixa aut vomitu laborioso aut usu acutorum ut alliorum, ceparum et cetera. Aliquando fit a causis interioribus, et quandoque venit a capite, cuius signa quia fit cum rescacione[1] et dolore capitis, aut venit a pectore, cuius signa quia fit cum tussi, et tunc[2] (**fol. 92r a**) si tussis est modica et sanguis est clarus spumosus sine dolore exiens, exit a pulmone. Si autem est tussis magna et sanguis grossus niger parum spumosus cum dolore pectoris, est a pectore vel paniculis eius. Si autem fuerit cum vomitu, est a stomacho et partibus inferioribus, quod significat gravitas membri et multa emissio sanguinis. Omne sputum sanguinis ex corosione vix aut nunquam curatur. Item omne sputum sanguinis cum tussi diu durans ducit ad ptisim. Item sanguis cum vomitu multo ut plurimum mortale. Curacio in vomitu omni sanguinis, existente multitudine eius: oportet quod trahatur ad inferiora cum flebotomia sophene, deinde basilice, si necesse sit; et provocacione menstruorum et emoroydarum, ubi oportet et ligatura extremitatum. Et evitetur in omnibus saltus, clamor, rixa, coitus, locucio plurima, motus, inspeccio rerum, rubeum vinum, balneum calide. Conferunt[3] eciam eis cibi opilativi, viscosi et glutinativi et consolidativi, velut lac coctum, caseus recens, succus plantaginis cum aceto pauco bibitus, pulvis ematites, muscillago psillii. Deinde si venerit a capite, fiat gargarismus ex rebus stipticis, ut acassia, balauscie et cetera. Et si venerit a pectore, curetur cum hoc medicamine: R. thuris, sanguinis drachonis ana 3 I, endivie, carabe ana 3 s., ematites, terre sigillate ana 3 I et s., aluminis, balauscie ana) II, conficiantur cum muscillagine dragaganti; pilule dissolvantur sub lingua. Generale enim est quod ex stipticis conglutinativis fiat syrupus vel ellectuarium aut pilule aut oleum aut emplastrum; hec autem sum ista: plantago, portulaca, kakabre, rosa, corallus, sandaraca, spodium, sandalus, bolus armenicus, terra sigillata, ematites, mirra, thus, mastix, coriandrum assum, cetrach, sumach, balauscie, cupule glandium, coagulum leporis, centaurea maior, camphora, opium, papaver album, hypoquistidos, virga et bursa pastoris, mirtilli, berberis et similia, Vide lacius in capitulo de tussi in litera.

[1] rescacione: rascacione *corr. ego.*
[2] et tunc *iter.*
[3] cum fuerunt: conferunt *coni.*

<**E**>mpima est colleccio saniei infra clibanum pectoris et fit quandoque ex humoribus descendentibus a capite, quandoque ex apostematibus pectoris, ut est pleuresis et cetera, quandoque ex humoribus ascendentibus a membris inferioribus. Cognoscitur autem in quo latere sit sanies iacendo super latus sanum cum tunc senciat maius pondus. Item si filum intingatur in bolo armenico et figatur[1] paciens, ubi cicius desiccatur, ibi est minera. Signa autem quod sanies corrodat pulmonet et empicus cadat in ptisim sunt febre lenta, maxime de nocte, rubedo (**fol. 92r b**) maxillarum, calefaccio pedum et manuum, generacio ampularum in pedibus, tussis cum falsa quiete, gravitas post cibum, sanies post sanguinis sputum. Malum empima, si non purgetur in XL diebus, transit in ptisim. Item si materia saniosa sit lucens aut viridis aut nigra, malum est et si accidat sincopis, pessimum, et si expellatur cum tussi laboriosa, molestum est, et febris non cesset. Si autem sputum fuerit leve, album cum modica tussi sine molescia cum alleviacione febris et bonitate appetitus et fortificacione virium, signum est salutis. Et nota quod differencia est inter materiam flegmaticam et sputum saniosum, quia sanies fetet et petit fundum aque, inducit maciem. Sputum autem flegmaticum nichil horum. Curacio empimatis[2] consistit in expulsione saniei et mundificacione pectoris; fiat ergo cum emplastris, electuariis, pilulis, gargarismis ad hoc concurentibus. Cuius materialia sunt radix malve, lilii, yreos, squille, aristologie, raphani, feniculi, petroselini, brusci, spargis, ysopi, origani, calamenti, capilli veneris, orobus, fenugreci, seminis lini, bombacis, dactilli pingues, ficus sicce, uve passe, liquirizia, cubebe, anisum, nitrum, terebentina, stercus columbinum, cassielignea, tria grana piperis, mel, oleum lauri, butirum. De compositis, tyriaca, metridatum, dyayris, dyaysopum, dyacalamentum, dyaprassinum, dyanisum et cetera. Vide capitulo de tussi ante modicum et cetera.

[1] id est tingatur *s. l. scr.*
[2] epimatis: empimatis *corr. ego.*

<**A**>sma est difficultas hanelitus cum sonitu sicut dispmia sine sonitu. Causa asmatis est quidquid prohibeat naturalem motum pulmonis, scilicet, liberam dilatacionem et constriccionem eius. Hec possunt esse multa valde, sicut frigida et sicca constringendo vel caliditas exsiccando vel passio aliquorum membrorum inferiorum, dyafragma et spiritualia comprimendo vel repellendo, opilando, inviscando; que humiditas quandoque descendit a capite, quandoque ascendit ab infra, quandoque ibidem generatur vicio spiritualium. Cause extrinsece cognoscuntur iudicio pacientis et si fiat vicio capitis aut alterius membri, cognoscitur gravitate illius. Et si fiat propter gravitatem et siccitatem spiritualium, est cum siti et calore et magno (**fol. 92 v a**) hanelitu. Et si fiat ex frigidis humoribus imbibitis, a quibus fit ut plurimum, est cum multo screatu. Asma in senibus non curatur. Asma antiqua non curatur; semper asma cum difficultate curatur. In asmate pulsus tremulus et anelitus, malum; item sincopis et cogi erigi mortale; item asma propter catarrum cum capite debili et asma propter disslocacionem spondilium non curatur aut vix. Cura si fiat ex reumate, curetur primo reuma, et si fiat vicio aliorum membrorum, curetur illa. Et si fiat ex caliditate et siccitate spiritualium, administretur lac et cetera humectancia que administrantur in ptisi ex modo humectacionis. Et si fiat ex humiditate et grossis humoribus in pulmone, a quo fit ut plurimum, digerantur et educantur per secessum et vomitum et screatum cum propriis ad hoc. Vtatur ergo talis: pulmone vulpis et carne yrci, iure gallorum decrepitorum cum polipodio, lingua arietis, vino subtili aromatico; non bibat dum comedit sed post et parum; vitet sompnum diuturnum et cibaria inflativa ventosa et vitet balneum. Vtatur pane de spelta pistato cum aniso, maratro et cimino; utatur carnibus volatilium, maxime pulmone. Vtatur ficubus siccis calefactis ad ignem, fisticis, pineis, uvis passis, ovis sorbilibus; de herbis: feniculo, petroselino, borragine, origano, calamento, nasturcio, serpillo, ysopo, spargo, bleta; vitet omnia legumina; non comedat ad saturitatem; non exercitetur post comescionem sed ante. Sed si constringatur multum, fiat hoc suffumigium: R. arsenici, sulfuris vivi, serapini, aristologie rotunde ana 3' s.; conficiantur pilule cum butiro quibus subfumigetur. Vltimum autem remedium est in desperacione cauterium in medio pectoris. Recepta ad curandum asma: R. radicis yreos, risi, aristologie longe et rotunde, succi marrubii ana 3 IV succi gamedre, camepiteos ana 3 I, spice nardi, spatane 3 II grana balsami, ligni aloes ana 3 II et s.; pulverizentur et conficiantur cum syrupo millefolii, quod fit secundum hunc modum: R. gariofili, cinamomi, cardamoni, mirre ana 3 I et s.; liga has medicinas in panno raro et pone in una lib. aque die ac nocte, post cola et colature admisce lib. I mellis boni et coque super prunas (**fol. 92v b**) sine fumo et flama et fiat donec fiat syrupus; postea confice cum eo aliquas medicinas et serva et da ex eo in egritudinibus dictis in modum electuarii. Hoc electuarium est de melioribus medicinis quas vidimus. Et vidi hunc medicum curare multas egritudines cum medicinis simplicibus: dabat enim aristologie rotunde 3 I asmatico et decoccionem epithimi epilentico et melancolico et accipiebat 3 I et ponebat in aqua calida per noctem in VI 3 scamonee usque ad VIII 3 et nos addidimus agarici 3 I. Et dabat ad bibendum

decoccionem agarici contra dolorem capitis. Et dabat arnoglossam contra dolorem iuncturarum ex humore grosso et sepe curabat taliter. Ego autem semper soleo dare de succo marubii et sticados mixtis cum aqua in qua decoctum fuerit marrubium viride et camepiteos et dabam asmatico, et ex eo sanavi multos. Rasis in Experimentis. Medicamen valens asmaticis: R. marrubii 3 II, aristologie 3 II, lacte 3 III; confice cum melle et da 3 III. Rasis in Experimentis. Aliud subtilans humores et valet contra putrefaccionem: R. spice nardi, cinamomi, gariofili, aristologie, confice cum vino odorifero vel cum aqua decoccionis aristologie longe et guazit. Rasis in Experimentis. Aliud valens ad epar et eius canales et extenuat pinguedines humoris: R. lacte aristologie rotunde, reubarbari, spice nardi ana 3 III; confice cum melle et da 3 III. Rasis in Experimentis. Ad asma cuius causa est humor grossus: R. genciane, ysopi, agnocasti ana 3 I, turbith 3 IV, succi marrubii, succi sticados ana 3 s., macis 3 II; confice cum melle et dentur 3 V, et isti medicine non est similis; laxa eciam humorem grossum et viscosum et humores grossos scindit. Rasis in Experimentis. Rasis in Experimentis dicit quod ipse curabat asma cum decoccione ysopi. Primum experimentum compositum acheachanon quod valet contra asma antiqum et aperit opilacionem: R. asari aur. I, succi marrubii, succi ysopi, castorei ana 3 s., trium piperum, squille, azari ana aur. II; confice cum oximelle squillitico; fiant pilule et dentur ex ea III usque ad IV. Rasis in Experimentis, ubi refert se isto usum fuisse semper ex quo eum novit et fecisse mirabilia cum eo. Et cum aliis duobus experimentis que tria habuit, a quodam nobilissimo medico nomine Achor; secundum valebat ad fluxum antiqum ex frigore membrorum: R. cipressi, ligni aloes, spice nardi, rose, ana 3 II; confice cum aqua decoccionis ligni aloes et dentur ex eo 3 III cum decoccione rose, tercium confortat virtutem retentivam: R. galle, sumach, berberis, ana aur. I, gumi arabici, ligni aloes 3 I, reobarbari 3 III; conficiantur cum decoccione seminis lapacii et graminis mirte; dentur cum decoccione cipressi. Iste vero Achor curabat egritudines per medicinas simplices ex quibus elligimus 30 medicinas veraces. Rasis in Experimentis. Istas invenies (**fol. 93r a**) in locis propriis in isto volumine. Ellectuarium lacte magnum quod accepit Rasis ab Ardion Filiventi et est expertum et multe utilitatis et valet asmatico et tussi, urinam provocat et fortem dolorem sedat, statim liquefacit flegma et auffert tristiciam, dissolvit ventrem et est mirabile ad cordis tremorem et ad melancoliam et aquam occulorum, et morsum canis rabidi et puncturam tyri. Et generaliter dico quod valet omnibus puncturis et punccionibus mortiferis: R. aristologie rotundee, radicis lilii celestis ana aur. X, squinanti aur. XX, asari aur. XV, piperis albi et nigri ana aur. VII, camepiteos, succi marrubii, succi sticados ana aur. VIII, spice nardi, rose, masticis, armoniaci, galbani, squille assate ana aur. X, granorum iuniperi aur. II, spatane, ameos, cubebe, feniculi, apii, maiorane ana aur. X,[1] turbith, agarici, ciperi ana aur. X, foliorum ligni aloes, reobarbari, croci, olibani, centauree minoris ana aur. XX, lacte aur. C; confice cum melle rubea et detur egro secundum quod convenit; et hec medicina est multum mirabilis ad fortem dolorem, laxat humores sine labore

[1] *Post.* X *scr. et post del.* granorum.

et confortat cor, epar, stomachum. Rasis in Experimentis. Decoccio agarici si eam quis biberit qui habet dolorem antiqum sanabitur. Rasis in Experimentis. Medicina valens asmaticis: R. marrubii 3 II, aristologie 3 II, lacte 3 III, confice cum melle et da 3 III. Decoccio ysopi ad passionem pectoris et tussim cronicam et asma et hanelitum: R. ysopi, agarici, radicis lilii celestis, liquirizie, squinanti, pionie, aristologie rotund, asari, arnoglosse, assefetide, succi sticados, marrubii, lacte ana aur. II, decoquantur in tribus lib. aque sufficienter; dentur 3 III in mane. Rasis in Experimentis. Medicamen bonum ad asma calidum: R. lacte aur. X, aristologie longe aur. VI, marrubii aur. XII; conficiantur et detur cum aqua calida: Rasis in Experimentis. Medicamen Zennonis et dicitur electuarium capilli veneris ad purgandum quod est in pectore ex humoribus grossis et est nimis expertum: R. capilli veneris aur. XXV, radicis lilii celestis, liquirizie, pinee, carpobalsami, marrubii, florum camomille, aristologie rotunde ana aur. XV; pulverizentur; conficiantur cum syrupo facto ex melle et capillo veneris et detur 3 III cum decoccione camomille. Rasis in Experimentis.

BIBLIOTECA VIRTUAL MIGUEL DE CERVANTES

<**P**>leuresis est apostema calidum in panniculis lateris generatum. Et est duplex pleuresis: vera, que fit ex sanguine vel colera et in lacertis costarum interiorum supra dyafragma; alia est non vera, que fit ex flegmate vel melancolia in costis inferioribus sub dyafragmate. Fit autem pleuresis quandoque a causis exterioribus ut nimio calore vel frigiditate aut nimio potu vini puri vel aque frigide aut quando ventus borealis venit post australem et fit ab interioribus ut est antecedens replecio capitis (**fol. 93r b**) et tocius corporis, potissime cum subito venit magna frigiditas in aere. Vnde secundum plurimum fit ex colera, secundo ex sanguine, tercio ex flegmate, raro ex melancolia. Signa pleuresis sunt dolor lateris pungitivus, febris continua, tussis, difficultas inspiracionis, pulsus serinus, urina ruffa vel subrupha, superius distincte livens. Cognoscitur autem humor peccans signis propriis, quia si dolor sit valde pungitivus, urina citrina subtilis, pulsus durus velox, paciens gracilis extenuatus, sputum citrinum et tunc est ex colera. Et si sit ex sanguine, urina rubea spissa, pulsus plenus, sputum subrubeum et cetera signa sanguinis. Et si est ex flegmate, urina est remissa spissa, dolor modicus, saliva multa, screatus flegmaticus. Et si ex melancolia, urina subtilis remissa, sputum lividum paucum et cetera. Materia autem pleuresis aliquando sinthomatice transmititur ad cor; cuius signa sincopis; aliquando ad pulmonem, quod significat maior calefaccio post cibum; aliquando mititur ad cerebrum, quod significat frenesim et alienacionem et iste terminaciones sunt pessime. Item differt pleuresis a peripulmonia, quia in peripulmonia est dolor in dorso inter duas spatulas et adest rubor vel citrinitas gennarum et levius iacet super latus apostematum. Et in principio lingua rubescit vel nigrescit. Item est maior constriccio hanelitus et doloris gravativus; in pleuresi autem non sic. Differt eciam pleuresis ab apostemate epatis quia epatici statim discolorantur et extenuantur et habent sanguinolentas egesciones et urinas, tussim siccam, pulsum mollem, dolorem gravativum et tactu sencitur apostema in epate ad modum lune nove depressis cornibus; in pleuresi autem non sunt hec. Tempora morbi huius proprie cognoscuntur signis digescionis quia totum illud tempus in quo nihil expuitur aut indigestum aut liquidum aquosum aut grossum, viscosum, globosum cum tussi laboriosa, principium est morbi. Et cum incipit spuere aliquid digestum cum alleviacione et labore minori, est augmentum. Et quando sputum est album, leve, equale, cum facili tussi et alleviacione, est status. Et quando sputum est velox, facile et febris et accidencia mala notabiliter et minorantur, est declinacio. Duracio autem morbi cognoscitur sic, quoniam si principium morbi sit longum et alia tempora erunt longa et econverso. Et ideo si a principio incipiat spuere, cito terminabitur; si vero in quarto die vel tardius screare incipit, (**fol. 93v a**) morbus prolongabitur; quando cito a principio apparet sputum subrubeum muteturque in album, leve et equale et exspuatur faciliter cum modica tussi et allevacione pacientis, significat salutem, potissime si sunt alia signa bona, sicut est bonitas sompni, appetitus et tollerancie urine, egesciones et cetera. Sed quando alia signa pleuresis sunt multum intensa et sputum tarde apparet et cum difficultate, agravacione et tussi et sputum est lividum aut nigrum viscosum, signum est mortis. Malum

eciam est si sputum sit citrinum vel subrubeum et egescio sit frequens, liquida, et urina nimis tenuis aut spissa livida aut nigra. Et quando sputum qualecumque fuerit retinetur virtute debili existente et remanente gravedine pectoris, mortale est. Cura in primis: si fuerit constipatus, fiat suppositorium vel clistere; deinde, si corpus est plenum et dolor descendit, purgatur humor catarticis levibus secundum exigenciam humoris peccantis. Si autem dolor ascendit et corpus est plenum, fiat flebotomia de basilica oppositi lateris; deinde de basilica eiusdem. Sed si corpus non esset plectoricum vel egritudo esset confirmata, debet fieri flebotomia de basilica eiusdem partis, deinde fiant calefactoria. Vnde si materia sit colerica, fiant calefactoria humida, sicut cum spongia immersa in aqua calida decoccionis camomille. Et si materia sit grossa viscosa, fac calefactorium de orobo, fenugreco et furfure contritis positis in sacculo bulitis in aqua ubi sit acetum. Sed si materia sit sanguinea aquosa, fiat calefactorium de sale et mileo torrefactis; que calefactoria a principio essent applicanda, si corpus non esset plectoricum, quia forte materiam insensibiliter resolverit. Maturativa autem et saniencia vitanda sunt, nisi cum morbus prolongatur et non habentur alia materialia. Deinde utatur tali pocione gargarizando, sorbendo, scilicet, syrupo iulep, quod fit de aqua et pane, zuccaro aut ydromelle aquatico aut isto: R. aque fontis lib. I, mellis, aceti ana 3' s., panis zuccari 3 II, misceantur; aut isto syrupo: R. radicis brusci, spargi, graminis ana 3' I, endivie, scariole ana 3' II, capilli veneris, ordei ana lib. s., seminum frigidorum, seminis papaveris albe, liquirizie munde, iuiube ana 3' I, zuccari lib. I; fiat syrupus ad lib. I et s. Et si materia esset frigida (**fol. 93v b**) vel difficilis exitus aut tempus frigidum, addentur mellis 3' II, radicis yreos, ysopi ana 3' s. et modicum aceti, si tussis non esset magna vel pectus strictum. Alia eciam possunt addi vel diminui secundum exhigenciam particularium. Deinde post administracionem huius daretur ptissana ad nutriendum et mundificandum. Cum autem predicta non iuvant ut debent prolongeturque morbus coacti sumus maturare et hoc fiat per emplastra a parte exteriori et decocciones et confecciones maturantes,[1] subtiliantes, incidentes et mundificantes; fiat ergo talis syrupus: R. radicis yreos, ysopi, lilii ana 3' I, caricarum, dactillorum ana 3' II, gumi arabici, quatuor seminum frigidorum ana 3' III, capilli veneris recentis lib. s., mellis, zuccari ana lib. s.; fiat syrupus et ex istis cum orobo, fenugreco, semine lini; fiat emplastrum super latus. Vel R. succi nasturcii aquatici, anisi ana[2] quart. I, axungie porci liquefacte 3' IIII, mellis dispumati 3' II; misceantur omnia et coquantur usque ad consumpcionem medietatis succorum; post apponatur de pulvere fenugreci, semine lini, farina tritici; incorporentur; fiat emplastrum. Item malve bulite et emplastrate multum mitigant dolorem et maturant pleuresim colericam. Dieta nichil detur actualiter frigidum per os. Item vitet omne acetosum, stipticum, ponticum, salsum, acutum. Vtatur pane fermentato cum cramisato, vino claro dulci, aqua ordei, ordeato, amido, spinargia et cetera que mundificant pectus. Est tamen sciendum quod, si morbus sit brevis et virtus fortis, sufficit

[1] maturans: maturantes *corr. ego.*
[2] ana *s. l. scr.*

ptissanna usque ad statum. Si autem morbus esset longus, ingrossetur cibus. Item sciendum quod oximel multe acetositatis non competit, nisi ista concurrant: quod morbus sit in declinacione et virtus fortis et tussis et difficultas anelitus non sint magne. Item sciendum quod ptissanna non debet dari aliquo istorum presente, scilicet, quando paciens non potest exspuere, quando est constipatus, quando cibus antiqus non descendit ad stomachum et meseraycas, quando corpus est plectoricum, quia prius debet purgari.

Item nota quod scabiosa comesta vel cum vino potata apostema insensibiliter resolvit. Contra pleuresim primum consilium flebotomia opposite partis, item post confirmacionem debet fieri de eadem parte. Item accepi a quodam fidedigno hoc esse expertisimum et sine omni periculo, quia statim saniem et humorem pleuresis exire facit: terratur radix scabiose lib. s., coralli rubei 3 II, zuccari quod sufficit; fiat syrupus cum ptissanna et, cum incipiet perfici decoccio, impone lib. I succi scabiose et pulveris coralli et non colletur bonus austus: statim rumpit apostema et per sputum expellit, item massam ficuum sic tere cum axungia vel oleo communi et super emplastra. Sic curavit Isayas Ezechiam. Item fiat emplastrum (**fol. 94r a**) optimum de farina fenugreci et semine lini et frumenti et fermento; conficiatur panis cum butiro et talis panis coctus calidus apponatur, item farina fenugreci, semen lini buliant in oleo violarum et butiro et misceantur cum malva dissoluta cum axungia porci recenti; totum simul calefiat et tepidum emplastretur et sepius renovetur. Placet Hugo. Ad pectus et lateris dolorem genciana cum melle mixta et potata vel ruta cum oleo trita et potata mirifice iuvat. Philosophus.

<**P**>eripulmonia est apostema calidum pulmonis quod aliquando resolvitur, aliquando induratur, aliquando mititur materia ad aliam partem, aliquando putrefit et sanies expuitur. Et causatur ut plurimum ex flegmate, secundo ex sanguine, raro ex colera. Peripulmonia causata ex pleuresi aut interficit infra septem dies aut transit in ptisim. Signa peripulmonie sunt pulsus undosus, difficultas hanelitus, rubedo maxillarum, inflacio occulorum, dolor inter spatulas, tussis, febris continua, sputum spumosum, gravitas in pectore. Cura eius est ut cura pleuresis, nisi quod medicamina sunt forciora et intendamus magis ad mundificandum per tussim. Arnaldus hoc: in quacumque parte clibani pectoris fuerit dolor immobilis et cum febre, soluta constipacione, fiat flebotomia de basilica vel, ea non apparente, de mediana brachii propinquioris parti dolenti ad minus usque ad 3’ VI; post flebotomiam immediate sumetur media testa nucis plena de pulvere liquirizie cum decoccione hac: R. seminis bombacis 3’ s., mirtilli 3 II; buliantur unico fervore ad lentum ignem in lib. s. aque fontis de qua sumentur 3’ III. Cibus erit pulvis factus de farina ordei vel milii vel spelte cocte cum brodio pullorum et in scutella ponetur unum plenum coclear de seminibus melonum pistatorum. Super locum doloris ponatur pannus inbibitus in subscripto liquore: R. yreos 3’ I, seminis bombacis 3’ s., medulle nucis indice 3 II; pistetur in una lib. olei amigdalarum dulcium ad calorem aque ferventis; buliantur; in fine addentur 3 II cere virgine. Si vero dolor fuerit sine febre, propinabitur cum predictis pulveribus unum plenum coclear de pulvere sequenti: R. foliorum et florum ysopi 3' I, radicis lilii sicce 3' I et s., seminis scariole 3' II; fiat pulvis; post sumpcionem pulveris sumatur anisum conditum. Super locum doloris ponatur sacculus sequens: R. mellis lib. I; fortiter conteratur et assetur super carbones in vase argenteo et cum calidum fuerit deponatur ab igne cui post (**fol. 94r b**) misceantur hec tria pulverisata: scilicet, florum camomille 3' I, sticados arabici 3' s., croci ortensis 3 II. Contra lesionem pulmonis: pulmo leditur ex fumo, aliquando ex pulvere, aliquando ex calore desiccante sicut accidit in febre acuta et post multam sitim, aliquando ex clamore, aliquando ex tillicidio reumatis, aliquando ex huscione salsorum que nimis siccant, quandoque ex acetosis que exasperant. Lesio ergo ex clamore, fumo, pulvere, calore facile sanatur, si in introitu lecti des ei bibere aquam frigidam in qua sit cocta liquirizia et similia, transgluciat penidies et sic tota nocte moretur; et mane, quando surrexerit, da illi modicum panis in aqua calida: sitim extingit. Hec ego. Item iste pilule multum valent: R. gumi arabici, dragaganti ana 3 II, olibani 3 s., conficiantur cum melle. Hugus.

<**T**>remor cordis causatur quandoque ab exterioribus ut magna caliditas vel frigiditas aut inanicio aut accidencia anime aut venenum, aut fit ab interioribus sicut propter passiones stomachi, epatis, splenis et matricis, et fit ex lumbricis et fit propter causam privatam cordis ut malam complexionem calidam vel frigidam eius cum materia vel sine materia, vel ex ventositate. Cause primitive cognoscuntur iudicio pacientis. Et si fiat ab aliis membris, scitur ex gravamine illorum membrorum. Et si est ex calore, est cum tussi et velocitate pulsus et hanelitus; econverso si est ex frigiditate. Humor eciam peccans cognoscitur propriis signis. Tremor cordis diu durans mortem inducit. Si post tremorem veniat vomitus prassinus, non cessante tremore, spasmum significat et mortem. Cura si fiat ex mala complexione sine materia, quod cognoscitur per habitudinem extenuatam, curetur cum alterativis aromaticis calidis in frigida causa, et frigidis in calida causa. Et si causa fuerit humoralis, evacuetur humor peccans; deinde alteretur mala complexio et confortetur virtus cordis et mundetur et corrigatur membrum mandans. Hec autem alterativa administrantur in forma electuarii vel pulveris vel syrupi vel epitimatis vel emplastris, hodorando vel gargarizando. Et sunt hec in causa calida: rosa, viola, nenufar, sandalus, camphora, agresta, succus (**fol. 94v a**) acetosi et malorum granorum, citri, limonis, citrangulorum, aqua rose, carabe, coriandrum preparatum et fructus aromatici ut pira, poma, citonia et alia plura. Sed in causa frigida sunt hec: ambra, muscus, storax calamita, lignum aloes, gariofilum, cortex citri, nux muscata, cinamomum, semen maiorane, basilicon, enula et cetera. De compositis, tyriaca, metridatum, leticia Galieni, dyambra, dyamoron, dyacameron, dyarodon Iulii, alipta muscata, gallia muscata et cetera. Ea que valent in utroque casu sunt: aurum, argentum foliatum, margarita, corallus, rasura eboris, spodium, os de corde cervi, iacincti, blacta bisancia, smaragdus, deronici, crocus, melissa, borago, buglossa et cetera. Et sequencia in tremore cordis et iectigacione: si cum febre fuerit, in ieiuno sumatur XII grana seminis cucurbite munde, et immediate post bibatur una testa ovi plena succi malorum granorum, et regioni cordi superponatur cera alba concassata cum oleo rose et incorporata cum pulvere sandali muscati, scilicet, 3' I ad lib. I et in defectu eius ponatur pulvis factus de VI 3 ciceris et II 3 nenufaris. Si vero sine febre fuerit, sumetur in ieiuno 3 s. de pulvere ossis de corde cervi involuto in uno) folii auri, que per se vel cum vino aromatico sumentur. Regioni vero cordis aplicabitur cera nova masticata cum oleo nucis indice et incorporetur cum cera pulvis lignialoes, scilicet, 3 I in lib. s. cere; in ambobus autem casibus usus coriandri est utilis.

<**S**>incopis est ablacio sensus et motus in toto corpore propter debilitatem cordis et habet fieri immediate ab omni illo quod causat subito exalacionem caloris a corde vel conculcacionem caloris in eo. Hec sunt multa, sicut sudor nimius aut alia sensibilis evacuacio, venenum, coytus superfluus, calor et frigus, nimium gaudium, nimia tristicia, aer pestilens, lumbrici, passiones eciam aliorum membrorum ut stomachi principaliter et matricis, cerebri et cetera. Ita quod omnes cause possunt reduci ad quatuor, scilicet, ad nimium frigus vel calorem vel ad nimiam replecionem aut inanicionem. Signa causarum extrinsecarum habentur iudicio pacientis; et si fiat passione aliorum membrorum, cognoscitur lesione ipsorum. Et si fiat debilitate (**fol. 94v b**) cordis, cognoscitur quia fit subito sine causa aliqua manifesta sive nocumento aliorum membrorum, precedente quandoque tremore cordis. Si post tremorem diuturnum veniat sincopis, mortale. Item si color faciei sincopisati mutetur in alium viridem vel nigrum, mortale. Si sincopis veniat sine causa manifesta et sit longa, mortale. Item si sincopisato fuerit datum stornutativum et non sternutavit, consumatum est. Cura in actu sincopi: primo curetur accidens cum fricacione et ligatura extremitatum; secundo cum clamore et vociferacione; tercio cum proieccione[1] aque rose vel aque frigide in facie ex alto, nisi in tribus casibus, scilicet, si sincopi esset propter nimiam frigiditatem aut replecionem aut fluxum ventris; quarto cum aplicacione aromatica naribus nisi fiat propter suffocacionem matricis; quinto cum administracione vini, quia si fuerit propter inanicionem detur brodium carnium maxime columborum iuvenum; et cum fuerit calida, detur aqua rose frigida; et si causa fuerit frigida, cum vino calido; sexto apperiatur os et fricetur lingua et palatum cum tyriaca et pocione muscata; septimo aponantur naribus stornutativum: si sternutat, bonum est; si non, fugiat hospite insaluto. Remoto autem accidente contra causam laboremus, quia si venit ex causis primitivis, removeantur hee et administrentur contrarie. Si propter passiones aliorum membrorum, rectificentur illa et si veniat propter inanicionem, curetur cum resumptivis aromaticis et confortantibus et regenerantibus spiritus, sicut cum cibis facilis digescionis ut esset iste: accipiatur pullus columbi et galline; dividantur per frustra et coquantur perfecte in vino aromatico; post aponatur cinamomum et gariofilum et muscus; detur brodium vel assetur perdix et lardetur cum lardo et gariofilo; aspergatur vino muscatello et aqua rose et hodoretur diu; deinde terratur fortissime et aspergatur vino aromatico et extrahatur succus qui calefiat et potetur. Si autem fiat propter malam complexionem calidam aut frigidam, alteretur cor et confortetur cum aromaticis alterativis de tremore, tam calidis quam frigidis. Item sincopis est duplex: vera et non vera; et quandoque provenit a corde, quandoque a debilitate virtutis sicut a magna evacuacione, et sic de aliis. Sed non vera est propter effusionem materie ad stomachum et tunc valet administracio rei acetose, sicut agresta vel succus malagranati acerbi vel acetum vel succus limonum cum bolo panis infuso in eis. Sed in sincopi vera valet electuarium dictum in capitulo de defeccione appetitus. Et similiter valent omnes res confortantes cor, sicut (**fol. 95r a**) crocus, borago, et

[1] propieccione: proieccione *corr. ego*.

res generantes spiritus, sicut ovum sorbile vel vinum, et sic de aliis. Ia. Olv. Contra sincopim de inanicione coque galinam in vase undique opturato, donec presumes quod due partes sint consumpte, tunc extrahe et aplica galinam frustratim naribus infirmi et ius da potui. Si tamen fuerint cum gallina confortancia cor, sicut macis, cubebe, ozimum et anthos et similia, melius erit. Hec ego. Item da illud electuarium quod est: R. limature auri 3 I, margarite 3 I, masticis 3 II, cubebe, spodii, rasure eborum, ossis de corde cervi, serici combusti, ozimi, anthos ana 3 II, coralli albi et rubei ana 3 I, zuccari lib. I; fac electuarium vel pulvis: mirabiliter confortat in omni specie sincopis. Hec ego, Hugus. Item corallus multum confortat. Avicenna.

BIBLIOTECA VIRTUAL MIGUEL DE CERVANTES

<**I**>nter passiones mamillarum primo dicetur de minoracione lactis, que fit aut ex fluxu et distraccione sanguinis ad aliam partem, cuius cura prohibicio fluxus huius, aut fit ex diminucione sanguinis et exsiccacione corporis, cuius cura est administracio humectancium resumptivorum sanguinem et lac generancium, aut fit propter maliciam sanguinis causatam ex habundanciam alicuius humoris, cuius cura est mundificare sanguinem ex illo humore; deinde si sanguis sit colericus dare frigida humida ut lactucas, spinargia, semina frigida cucumeris et cetera. Et si sit sanguis flegmaticus, dare calida et sicca ut carvi, zinziber, sinapi et cepe. Illa que sanguinem generant in corporibus nutriendis sunt decoccio tritici et amidum, rizi, ordeum, farina cicerum, fabarum, zizami, amigdale dulces, carice, zinziber album, cinamomum, zuccare, oleum zizaminum.

<**N**>imia lactis habundancia causat quandoque in mamilla dolorem, tumorem, duriciem, congescionem et caseacionem, que distinguitur ab apostemate, quia ista caseacio est in tota mamilla cum quadam luciditate, apostema autem in altera parte. Ista autem caseacio quandoque fit a calido, cuius signum quia lac est citrinum et mamilla calida. Quandoque fit a frigido et tunc lac est aquosum et mamilla frigida. Si fiat a calido, resolvatur cum aceto et aqua calida vel : R. succi caulium, maurelle, coriandri, porri ana et aceto et farina ordei misceatur; fiat emplastrum. Si autem fit a frigido, resolvatur cum calidis moderatis, que sunt succus apii vel blete, rute, fenugreci, anisi, cimini, syzeleos, abrotanum, succus feniculi. Cum autem pluribus istorum et farina lupinorum et mirra et croco et vino albo fiat emplastrum super mamillam. Lac perit in mamillis in tribus casibus: aut quia mulier concepit aut quia peperit aut quia (**fol. 95r b**) materia cessaverit. Cibaria et materialia ex quibus generatur lac et multiplicatur in corporibus mundis sunt: decoccio tritici et farina eius, amidum, farina cicerum et fabarum, sisamini et amigdalarum dulcium, oleum zizaminum et carice, zinziber album, cinamomum, panis zuccari; ex hiis enim possunt fieri cibi et potus seu decoccio clara cum vino aut pocio aut aqua aut confeccio secundum industriam. Et scias quod illa que generant lac generant sperma. Garraldus. Ad dissolvendum lac coagulatum in mamillis et ad dissolvendum sanguinem congelatum intus vel extra corpus: R. mentam et bulias eam in vino albo vel in aqua et post implaustretur; nichil melius. Philosophus. Vt lac deficiat, atriplex herba cocta in aqua et cataplasmata supra mamillas prohibet generacionem lactis, sed, ut abundat, maratrum et anisum quoquomodo iuvant; cicuta vel menta cataplasmata dissolvunt lac coagulatum: Philosophus.

<**I**>n apostematibus autem mamillarum, si sit de materia calida, a principio fit repercussio cum foliis solatri contritis cum oleo rubeo vel cum farina fabarum, ordei et camomilla, cum aceto et vino albo; deinde ponatur hoc maturativum: R. medullam vituli, vitellum ovi, fenugrecum, semen lini, farine volatilis molendini; misceantur cum oleo zisamino; fiat emplastrum vel fiat emplastrum ex pomo antiquitate putrefacto pistato cum lacte mulieris calefacto ad ignem. Prosunt eciam malve frixe cum oleo rose. Sed si apostema sit de materia frigida, repercucietur a principio sic: fomentetur cum aqua calida et aceto et

vino albo debili; deinde fiat tale emplastrum: R. rizi 3' II, apii 3' I; concassentur et bulientur in vino albo; fiat emplastrum; deinde maturetur sic: R. radicis apii, lilii ana 3' I, fenugreci, seminis lini, farine tritici, mirre 3' s. croci 3 I; misceantur cum melle; fiat emplastrum. Experimentum contra apostemacionem virge calidam dolorosam et ulcerosam: tamen evacuacio et flebotomia debent precedere et regimem sit multum subtile: R. foliorum malvarum M. II, foliorum iusquiami, foliorum solatri ana M. s., aque quod sufficit; fiat decoccio bona; postea recipientur supradicte herbe decocte et fortiter terantur; postea misceatur cum supradictis herbis, feces olei rose 3' IV, olei violarum, (**fol. 95v a**) olei lilii ana 3' s., olei camomille 3' II, florum camomille 3' II, furfuris tritici p. II et cum supradicta decoccione, scilicet aqua cum qua decocte fuerint supradicte herbe, totum misceantur in mortario; postea ad ignem revertatur et coquatur, donec fiat ad modum cathaplasmi et tepidum super apostemacionem cotidie bis vel ter ponatur. Optimum maturativum omnium apostemacionum, nisi fuerint nimis calide vel frigide vel dure: R. malvarum, branche ursine ana M. I, radicis malvavisci, dolsarum lilii ana M. s.; fiat decoccio; postea R. butiri recentis vel dulcis, axungie porci sine sale ana 3' II, olei lilii 3' III, farine fenugreci 3' I, farine seminis lini 3' I et s., frumenti bene acri 3' II; terenda terantur et totum in mortario misceatur et cum supradicta decoccione, scilicet aqua cum qua decocta fuerint radices et herbe ad ignem revertatur et coquatur, donec fiat ad modum cataplasmi. Ad removendum dolorem cuius sit causa reuma frigidum et maneat in profundo, sicut est supra paniculum ossis, universali evacuacione precedente: R. sinapis lib. I, armel 3' I, castorei, euforbi, piretri ana 3' s.; pulverizentur et cum vino et oleo camomille buliantur et coquantur, donec veniat ad modum cathaplasmi. Vngentum mollificativum et resolutivum: R. radicis malvavisci, radicis cucumeris asini, corticis radicis capparis ana 3' s., olei yrini et nucorum ana 3' s., olei camomille et communi ana 3' I; coquantur simul ad consumpcionem tercie partis; postea colentur et exprimantur et in colatura addatur ysopus humide et bdellium ana 3' I, cera quod sufficit, id est 3' I et s.; fiat ungentum.

<**N**>odi et glandule et duricies mamillarum ut plurimum fiunt ex flegmate acetoso vel melancolia, quibus prodest risi contritum cum vino vel liquefiat cera pix in oleo rosarum et aqua[1] et addatur modicum fellis bovis et stercoris columbini et fecis vini antiqui; fiat emplastrum; vel fiat emplastrum de foliis rute et persicis recentibus. Contra glandulas et nodos et duriciem mamillarum: R. dragaganti, gumi arabici, vitelli ovorum, oleum viole; misce et fac emplastrum. Garraldus. Maratrum cum axungia porci veteri et cum linche superpositum lactis coagulum dissolvit. Cancellarius.

<**I**>n corrosione et ulcere mamillarum R. nucis cipressi, gallarum, cassiefistule ana 3 II, aloe, corticis thuris ana (**fol. 95v b**) 3 I, litargiri 3 III; pulverizentur et temperentur in vino subrubeo tribus diebus, post coquatur usque ad mellis spissitudinem; ponantur in ulcere quia valet in omni ulcere. Vngentum maturativum optimum R. succi apii, succi cepe, farine

[1] et aqua *iter.*

siliginis, apostolicon, dyaltee, viticelle et misce simul; postea calefiat et pone super apostema. Ad maturacionem apostematis R. mellis, absincii, farine siliginis ana quart. s. Emplastrum maturativum R. bellendule in maiori quantitate, fabarie, bismalve, fenugreci minus et si necesse sit adde nasturcium aquaticum; omnia coquantur simul in aqua, postea frixentur cum butiro et superpone.

<**F**>istula autem mamillarum lavetur cotidie cum vino calido in quo bulierit mirra, ipsa prius abstersa bene, deinde imponatur cum tenta hoc medicamen: R. sarcocolle et aloen; pulverizentur et conficiantur cum melle.

<**A**>d prohibendum et aufferendum augmentacionem mamillarum ligentur stricte assidue et emplastrentur cum stipticis et constrictivis.

BIBLIOTECA VIRTUAL MIGUEL DE CERVANTES

<**F**>etor nimius ascellarum diu durans pronosticat lepram. Rectificato regimine, purgetur corpus secundum exhigenciam humoris peccantis; deinde balneetur, in cuius exitu illiniantur ascelle cum aqua decoccionis yreos, aluminis, litargiri, mirre, spice nardi, rose; deinde ungatur cum oleo laurino in quo fuerint rose, sandalum alipta muscata pulverizata.

BIBLIOTECA VIRTUAL MIGUEL DE CERVANTES

TRACTATVS QVINTVS DE PASSIONIBVS NVTRITIVORVM MEMBRORVM ET HABET 53 CAPITVLA.

<**D**>ifficultas transgluciendi fit quandoque propter passionem meri[1] ut est mala complexio vel composicio sed solucio continuitatis. Aut fit propter passiones vicinorum membrorum, ut est disslocacio spondilium, squinancia et cetera. Et si sit vicio aliorum, cognoscitur per nocumentum eorum. Si autem sit propter malam complexionem meri,[2] cognoscitur quia transglucio fit paulatine cum labore et sine dolore. Et si fuerit calida, causatur sitis et asperitas; per oppositum in frigore. Et si fiat ulceracione, cognoscitur per arsuram et mordicacionem in actu transgluciendi, et cetera. Curatur autem, si sit vicio aliorum ut propter disslocacionem, spasmum,[3] squinanciam, paralisim et cetera, sicut dicitur in locis propriis. Si autem fit ex mala complexione calida, curetur cum frigidis sive gargarizando et emplastrando collum et faciendo pilulas sub lingua. Et si complexio sit frigida fiat cura cum calidis eisdemmodis. (**fol. 96r a**) Et si fiat propter apostema meri,[4] maturetur et mundificetur gargarismatibus. Et si sit propter excoriacionem et ulceracionem meri;[5] curetur cum medicantibus et exsiccantibus abstersivis, ut est lac, mel, rosa, ptissanna, decoccio zuccari. Et nota quod in hac passione medicina debet diu teneri in ore et paulatine deglutiri et non sumatur potus ne removeat medicinam. In difficultate transgluciendi si fuerit cum corisa vel catarro, frequenter in die fiat gargarismus; deinde sumatur unum ovum recens sorbile cum tribus granis gumi arabici ad quantitatem pisi et nichil superbibatur aut valde parum de vino dulci.

Si vero fuerit sine predictis, tunc in oleo amigdalarum dulcium ad calorem aque ferventis positum in vase argenteo ponatur spolium serpentis 3 s. vel I et) I croci; post hoc in tali oleo immergatur pannus lineus subtilis et cum eo collum circumquaque involvatur et sic involutum teneatur die ac nocte et curabitur per dei graciam. Contra debilitatem transgluciendi secundum Ia. Olv. R. morsum dyaboli et distempera cum aqua et gargarizet transgluciendo modicum vel cum vino si sit sine febre: valet contra quamcumque passionem

[1] nervi: meri *corr. ego secundum Bernardi de Gordonio Lilium medicine*.
[2] nervi: meri *corr. ego secundum Bernardi de Gordonio Lilium medicine*.
[3] *Post.* spasmum *add. et post del.* spas.
[4] nervi: meri *corr. ego secundum Bernardi de Gordonio Lilium medicine*.
[5] nervi: meri *corr. ego secundum Bernardi de Gordonio Lilium medicine*.

gutturis et contra casum uvule a tota proprietate.

BIBLIOTECA VIRTUAL
MIGUEL DE CERVANTES

<**D**>ebilitas appetitus cibi causatur quandoque ex mala complexione stomachi cum materia vel sine; quandoque propter privacionem melancolie misse a splene; quandoque propter ablacionem virtutis sensibilis venientis a cerebro; quandoque propter provisam dissolucionem corporis; quandoque propter vermes; quandoque propter passiones mentis, ut est melancolia vel mania quia obliviscitur comedere; quandoque propter apostema vel ulcera stomachi aut fluxu ventris, febre pestilenciali; et fit eciam propter catarros, aere venenoso et cetera. Signa male complexionis stomachi satis patent quia si sit mala complexio calida a qua frequencius venit, cognoscitur per sitim, amaritudinem oris, fumosam eructuacionem. Et si sit cum humore colerico, adest vomitus colericus et agravacio in ore stomachi. Et per oppositum si sit complexio frigida. Signa aliarum causarum satis patent, nam si sit propter ablacionem virtutis sensibilis, nichil appetit. Cibum prius desideratum renuit et non leditur acutis, amaris vel salsis. Sed si sit propter defectum melancolie, adest grossitudo splenis et reddit appetitus propter acetosa et pontica. Signa eciam pauce resolucionis sunt spissitudo cutis, ocium, ulcera, mordicacione (**fol. 96r b**) et dolore cognoscuntur. Ablacio appetitus diu durans mortalis; minoracio appetitus propter frigiditatem valde malum. Item in omni morbo cronico malum valde est. Item hec passio veniens in colerico vix aut numquam curatur. In curacione huius passionis vitetur crocus, butirum et omnia unctuosa. Illa autem que provocant appetitum sunt acuta et aromatica, ut allia, porri, nasturcium, sinapi, piper, cinamomum, gariofilum, spice nardi, nux muscata; et stiptica, ut menta, absincium, mastix, thus, storax calamita, ligni aloes, sitonia, sumach, berberis, rosa, gallia muscata, sandalus. Et omnia acetosa, sicut acetum, vinum, malagranatum, succus acetose, acetositas citri, citrangulorum, limonum condite. Et valet tyriaca, dyacitoniten, dyambra, dyamenta, zuccarum rose. In causa ergo calida dentur frigida stiptica aromatica et acetosa. Sed in causa frigida dentur calida stiptica aromatica. Quoniam si fiat propter humores contentos vel inbibitos in stomacho, purgetur maxime vomitu, nisi aliud prohibeat, vel catartico convenienti. Deinde alteretur mala complexio calida cum frigidis et frigida cum calidis. Sed si venerit propter splenem, deopiletur splen et a melancolia mundetur. Sed si fiat propter conceptum, utatur exercicio temperato et vino antiquo odorifero. Et utatur isto electuario: R. dyacitoniten, pocionis muscata ana lib. s., conserve citrangulorum 3' I; misceantur. Alie autem cause curentur sicut dicetur locis suis. Et contra defectum appetitus, soluta constipacione, fiat exercicium in nimio peditando et interdum partes superiores inclinando ad aliquid colligendum usque ad inicium sudoris vel fatigacionis; post orificio stomachi applicabitur spongia immersa subscripto aceto et compressa R. coriandri 3' I, corticis citoniorum 3' s. et madefactum eius anthophilon, cinamomi ana 3 I; concassata remolliantur in tribus lib. aceti per VI horas ad minus; deinde buliantur ad lentum ignem quantum sufficeret coccioni perfecte unius citonii; tunc deponatur ab igne et colletur et in colatura calida moderata mergetur spongia cum duabus tabulis planis fortiter compressa et applicatur et ante quam frigeat, removeatur predictum acetum; in cunctis saporibus apponatur. Sed cum

redderes post exercicium applicare supradictam (**fol. 96v a**) spongiam in orificio stomachi; tunc sumatur immediate de limonibus conditis in suo proprio succo[1] et sumatur cum cortice et in defectu sumatur maligranatum immersum in mensa ubi sumatur succus limonum cum cibis vel citranguli perfecte maturi sitque medulla cortice separata. Ad confortandum stomachum et virtutem generativam retentivam et ymaginativam et iuventutem conservandam : R. roris celestis cadentis in mense magii lib. s., succi melisse tantumdem panis zuccari lib. II; misceantur et incorporentur omnia; pulveris dyamargariton 3' II, carnes unius ancipistris; coquantur, fiat electuarium cum predictis; sumatur ex eo de mane vel de sero ieiuno stomacho ad quantitatem V 3, sine potu. Geraldus de Boecia, medicus papae. Contra discrasiam et destrucionem appetitus nota emplastrum confortativum ipsius appetitus: R. carnium citoniorum infusorum in aqua rose et aceto lib. I, aloe cicotrini pulverizati 3 II, succi absincii 3' s., aqua rose quod sufficit; concassanda concassentur; fortiter misceantur omnia et fiat emplastrum et aplicetur stomacho. Loco istius emplastri potest fieri tale ungentum: R. succi citoniorum 3' I, succi mente, succi absincii ana 3' I et s., olei rose 3' II, cere albe quod sufficit; fiat ungentum et ungatur stomachus. Vnde in hoc ungento ponitur absincium et menta quia confortant stomachum. Geraldus de Solo. Item fiat conserva de floribus camomille, sicut fit de rose; postea conficiatur cum zuccaro, panis albus, sicut conficitur conserva rose quando fit zuccarum rose et recipiatur ex eo ieiuno stomacho. Hec super omnia confortat et restaurat stomachum et perfectissime facit digeri cibum. G. de Brissia, medicus papae. R. rafani comestibilis 3' II, panis ordei fermentati 3' IV; comedatur ieiuno stomacho sine potu. Confert ad omnes humoris putrefacciones in stomacho evacuendas: Idem. Quod menta, absincium et coriandrum confortat stomachum calidum et frigidum quia habent putrefacciones, amaritudinem et ponticitatem superfluam. Camomila valet contra dolorem calidum vel frigidum, quia medicina calida et frigida resolvit. Philosophus. Viole debilitant stomachum et borrago confortat. Philosophus.

[1] in sulso proprium succi: in suo proprio succo *coni.*

<D>ebilitas digescionis et (**fol. 96v b**) dolor stomachi quandoque fiunt a causis exterioribus ut est tristicia nimia, cibi quantitas vel mala qualitas eius vel malus odor sumendi, cuius signa nota sunt et curetur suis contrariis. Aut fiunt predicta propter causas intrinsecas et hoc propter stomachum aut propter alia membra; si propter alia, ut propter passiones cordis, epatis, splenis, capitis, matricis et cetera, quod cognoscitur per gravedinem illorum membrorum. Rectificentur ut dicitur in suis capitulis. Aut fit hec propter stomachum, et hoc vel propter malam complexionem eius vel propter apostemata vel ulcera. Et signa epatis calidi sunt febris, casus appetitus, vomitus et sitis; cuius cura est flebotomia et dieta tenuis; et apponantur a principio repercussiva super stomachum et mundetur stomachus cum cassiefistula; deinde apponantur dissolutiva et maturativa, in fine mundificativa sicut ptisanna decoccionis zuccari et cetera. Et si sit apostema frigidum, medetur stomachus ex humoribus frigidis; et deinde si apostema fuerit minus induratum, dissolvatur et mundificetur. Et dissolvatur cum carne dactillorum trita cum aliqua axungia aut cum seminibus caulis et amigdalis amaris, bdellio, storace liquida, mirra, mastice, spica, cipero, squinanto, resolutis in vino. Signa autem ulcerum in stomacho sunt quod augmentatur dolor cum sumit res acetosas aut acutas et apparet in vomitu aut egescione sanguis aut sanies et est dolor inter spatulas aut sub collo aut super umbilicum, cuius cura est quod primo medetur ulcus cum ydromelle et ptisanna cum zuccaro, deinde exsicetur et consolidetur cum lacte vaccarum aut caprarum, acetoso cum istis trociscis: R. dragaganti, gumi arabici, masticis, cacabre, sanguinis drachonis, balauscie; agregentur et cum succo citoniorum administrentur. Mala autem complexio calida stomachi cognoscitur per sitim, paucitatem appetitus comedendi, non ledi a frigidis; cuius cura est, si fuerit cum materia, quod mundetur stomachus a colerico humore et utatur stipticis sicut syrupo rose, viola, nenufare et similibus. Et syrupo de citoniis quod sic fit: R. succi citoniorum acetosorum partem I zuccari partem I, aceti albi quartam partem unius; coquantur omnia donec inspissentur. Aut fit a mala complexione frigida, quod cognoscitur per magnitudinem appetitus, maliciam digescionis, eructuacionem acetosam. Emplastrum Jacobi Olv: R. masticis 3' II, thuris, lapdani depurati ana 3' I, absincii, mente, succorum coralli albi et rubei, corticis citri, succi coriandri, petroselini, zinziberis albi, zedoari, galange, malagranati, balausciarum, rose rubee ana 3 I, sumac, berberis ana 3 II, cere nove quod sufficit; fiat emplastrum ad modum scuti copertum scindone, facit digerere que sunt in (**fol. 97r a**) stomacho confortando eum et removet dolorem et prohibet ne humiditates superflue mandantur ad ipsum. Olv. Vel fiat talis embrocacio: R. rose rubee, camomille, melliloti, mente, absincii, succorum ana 3’ I, sumac, berberis, corticis maligranati, balauscie ana 3’ II; fiat saculus et buliat in VII scutellis aque fontis et in quatuor aque rose et in duabus aceti et madefiat spongia que teneat totum stomachum et compressa calida applicetur: confortat stomachum et facit iuvamina supradicta et cum hoc retinet vomitum et occidit vermes. Contra dolorem stomachi R. tormentille, dyptani ana 3’ I, cinamomi aromatici, zinziberis ana 3’ s.; fiat pulvis. Philosophus. Ad idem

R. cere rubee 3’ III, storacis calamite 3’ II, lapdani 3’ I, olei masticis quod sufficit; fiat cerotum quod laudat Philosophus. Ad idem R. labdani 3’ II, mirre 3’·I, cere 3’ III; fiat emplastrum. Philosophus. Ad idem R. anisi mundi 3’ VI, liquirizie munde 3’ III, zinziberis electi 3’ s., coriandri preparati et conditi 3’I, galange 3 III, gariofili, cubebe, masticis, cardamomi, cinamomi electi, nucis arche, nucis muscate, piperis longi, florum anthos ana 3 II, pannis zuccari 3’ IV; fiat dragea. Idem. Rasis in Experimentis dabat masticem contra dolorem stomachi et curabatur. Item ad tristiciam et ad confortandum os stomachi dabat 3 III aloei cum calidis et utabatur eo paciens et curabatur. Contra debilitatem virtutis digestive dabat 3 II pulveris guar. Decoccio azari confortat membra debilia ex frigore et aufert opilaciones et est repercussiva: R. azari aur. IV, anisi aur. VIII, absincii, genciane ana aur. III, seminis feni, centauree minoris ana 3 II; ponantur cum III lib. aque et buliant donec remaneat tercia pars et dentur ex eo 3 IV. Rasis in Experimentis. Medicamen dictum Zenonis et dicitur electuarium olibani et est valde utile ad humiditatem stomachi; liquefacit flegma et convenit senibus; confortat calorem naturalem in corporibus eorum: R. olibani aur. X, masticis aur. IV, squinanti, azari ana aur. I, rose, reobarbari ana aur. V, ligni aloes lacte aur. I, radicis lilii celestis aur. I, anisi aur. VII; pulverizentur et conficiantur et detur ex eo quasi avellana. Rasis in Experimentis. Geraldus de Solo ad confortandum stomachum in nauseativa sacietate. Et debet poni supra stomachum: R. mente sicce, maiorane, absincii ana 3’ I, rose rubee, florum camomille aur. 3’ s., anisi, ameos, coriandri preparati ana 3’ III; concassentur et misceantur et fiat saccus ad modum scuti ad quantitatem I palmi parvi ex utraque parte. Item nota cerotum adponendum supra stomachum in nauseativa sacietate: (**fol. 97 r b**) R. succi mente, succi absincii 3’ II, cere quod sufficit; fiat cerotum. Medicamen quod Rasis in Experimentis refert se accipere a quodam viro et valet stomacho frigido et provocat urinam et aperit opilaciones et est nimis forte: R. cinamomi 3 I, foliorum corticis fisticorum, cinamomi, absincii, gariofili, squinanti, grana balsami ana 3 II, succi sticados, seminis feni, anisi, azari ana 3 III, mirre, aristologie rotunde et <longe>[1], radicis yris, masticis ana 3 I; confice cum melle bono et summe 3 II cum aqua in qua decoctum sit asarum et semen. Geraldus de Solo ad confortandum stomachum sive digescionem stomachi. Et debent poni supra stomachi in nauseativa sacietate hec; tamen quando homo habet voluntatem vomendi et non potest vomere, R. lapdani purissimi, masticis ana quart. s., ligni aloei, galange, zedoarii ana 3 II, anisi, ameos ana 3 s., succi mente, succi absincii ana 3 II, terebentine 3 I; pulverizanda pulverizentur, concassanda concassentur, et misce malaxando cum succis et modico olei masticis et fiat emplastrum ad modum scuti. Stomachus frigidus confortatur cum dyagalanga, dyazinzibere, dyanison et cum speciebus dyatriompipereon. Sed calidus confortatur cum rosata novella, dyacitoniten sine speciebus. Dyanthos conservat digescionem et provocat urinam, sed dyanison removet ventositatem et idem facit dyanthos, et non debent dari in febribus quia nimis sunt calidi Olv. Pulvis ad discoloratos et digescionem stomachi

[1] longe *coni.*

confortandam, visum meliorat, R. cinamomi, cardamomi, piperis, maiorane, eruce, ameos, calamite ana 3’ s., nucis muscate, nucis istharce, folii ana 3’ I, croci 3 II, salis gemme 3’ s., ferruginis bene temperate 3’ I vel II, quod est melius. Geraldus de Solo. Medicamen Zenonis quod dicitur electuarium reobarbari maxime valet ad fluxibilitatem stomachi, confortat epar, valet ad ydropisim et non est nec fuit ei simile in hoc et Zenon nemini volebat dare cuius composicio lateat medicos quoniam eius compositor eum composuit cum magna sollicitudine: R. reobarbari aur. C, lacte aur. XX, ligni aloes aur. 3 VI, alias XXVI, cinamoni aur XL, arnoglosse aur. 30, fistici aur. L, squinanti aur. LXXX, maiorane, anisi, terre sigillate ana aur. XX, alias XVI, gasich aur. XXX, (**fol. 97v a**) spice nardi aur. XV, alias XVI, trium piperum, zinziberis ana aur. X, sticados, origani ana aur. X, alias IX, radicis lilii celestis et radicis endivie ana aur. VI, ysopi sicci, masticis, croci ana aur. VIII, carpobalsami, xilobalsami ana aur. XVII, pulverizentur et conficiantur cum melle et detur a 3 II usque ad III. Rasis in Experimentis, alias a 3 III usque ad IV.

BIBLIOTECA VIRTUAL MIGUEL DE CERVANTES

<**I**>nnaturalis appetitus comedendi est triplex: quidam dicitur appetitus caninus, quidam appetitus vaccinus sive bovinus[1] vel bolismus; aliter vero dicitur appetitus corruptus. Et est appetitus caninus fames insaciabilis cum multa comescione et vomitu quandoque cibi superflui; et causatur aut propter multitudinem melancolie effuse ad os stomachi; cuius signa sunt multa comescio cum egescione multa et mordicacio stomachi cum tollatur fames; et cura est evacuacio melancolie cum flebotomia basilice sinistre et decoccione epithimi et similium et rectificare splenem, ut dicetur; et detur cibus pinguis et unctuosus et vinum purum; et vitentur pontica et acetosa et omnia frigida. Aut fit aliquando a frigiditate stomachi, cuius signa: multitudo comescionis et singultus sine mordicacione; cuius cura est calefacere et confortare stomachum frigidum ut dictum est. Aut fit caninus appetitus raritate corporis; cuius signa sunt sitis et citrinitas corporis et paucitas egescionis secundum proporcionem cibi asumpti; cura est stare in aere frigido et ungere corpus oleis frigidis, sicut oleo mirtino et similibus; et comedere cibos grossos frigidos tarde putrefaccionis sicut sumach et agresta, carnes vaccinas et cibos opilativos, ut sunt panis asimus et caseus recens et similia. Aut fit a consupcione humiditatis corporis; cuius signa quia preceserunt febres consumentes aut vigilie vel labor et similia; cuius cura est uti cibis unctuosis et pinguibus et nutribilibus usquequo corpus resumatur. Et si fieret a fluxu ventris sive a lumbricis, curetur ut illa. Bolismus est intensa fames et in hoc convenit cum canino apetitu, verumtamen in bolismo parum comeditur in tantum quod bolus unus saciat quandoque propter quod bolismus dicitur. Et fit ab inanicione tocius corporis cum stomachi replecione et inbecilitate.

(**fol. 97v b**) Et hoc accidit precipue a vehemencia laboris et deambulacionis. Et bolismi signum est quod post famem vehementem evenit sincopis; et cura est sumere vinum et aquam carnis et species aromaticas, sicut ambra, lignum aloes, nux muscata, muscus, labdanum, storax, calamentum et similia. Si vero sit cum signis caliditatis, detur aqua rose, coriandrum, sandalus, camphora et similia. Et paciens prohibeatur a sompno et ingrediatur balneum. Superveniente vero sincopi curatur cum fricacione et ligacione extremitatum dolorosa, et superaspersione aque rose vel frigide super faciem et cetera, sicut dictum est in capitulo de sincopi. Appetitus corruptus est desiderium comedendi res insolitas et digescioni ineptas, ut terram, carbones, pisces crudos, fructus non maturos et similia. Et fit propter malos humores corruptos venientes ad stomachum, quod maxime accidit mulieribus pregnantibus propter retencionem sanguinis menstrui. Et prius eciam accidit frecuenter propter crapulam ipsorum. Et cura huius passionis est mundificare stomachum a tali sordicie, quod fit cum vomitu precipue; deinde purgetur corpus et stomachus cum yerapigra et mirabolanis, et maxime cum aloe, precedente usu radicis raphani cum oximelle squillitico; utatur eciam sinapi, cinamomo, cardamomo et cubeba; potest eciam uti tali electuario: R. cupularum glandium, gariofili, mirtillorum, anisi, maratri, ligni aloes, spice nardi, nucis muscate ana 3 I, panis zuccari quod sufficit et addatur conserve citranguli 3 II et misceantur

[1] bovinis: bovinus *corr. ego.*

et utatur carne salita sicca et carnibus assatis. Mulier tamen pregnans caveat ab evacuacione forti, sed utatur vomitu levi; quandoque eciam detur ei electuarium de xiloaloes et dyacitoniten et utatur carnibus galline, edi, mutonis assatis cum modico de sinapio et alliis et cepis. Vngentum contra bolismum: R. olei viole, olei de cucurbita, olei de salicibus ana 3' I, cere nove, quod sufficit; fiat ungentum. Ja Olv. Vel fiat talis embrocacio: R. rose rubee, viole, ana 3' II, seminis melonis, cucumeris, cucurbite ana 3' I, foliorum salicis 3' II; fiat decoccio in II lib. aque usque ad consumpcionem tercie partis; coletur et in colatura addatur aceti 3' I; infundatur ibi spongia et compressa ponatur supra capud quia talibus accidit vero propter maliciam capitis. Olv.

BIBLIOTECA VIRTUAL MIGUEL DE CERVANTES

<S>itis immoderata causatur aut a causis exterioribus corporis exsiccantibus, ut est calor aeris, immoderatum exercicium, vigilie superflue, potus vini puri fortis et comescio calidorum et acutorum, ut ceparum, porrorum, piperis et similium. Et comescio rerum salsarum et comescio eciam rerum viscosarum ori stomachi (**fol. 98 r a**) adherencium causant sitim quandoque caliditate putrefactiva quantum adquirit, ut sunt pisces recentes. Et signa istorum habentur iudicio pacientis. Et curatur per ablacionem causarum imprimencium et administracionem contrariarum ut si provenerit a calore aeris mutetur ad frigidum. Si sit ex immoderato exercicio vel vigiliis, inducatur quies et sompnus.Si autem fiat a venenis, curetur vomitu et aliis ut predictum est. Et si est a causis extrinsecis, removeantur et aplicentur contrarie. Aliquando autem sitis provenit a a causa intrinseca, sicut mala complexione stomachi calida et sicca que curatur cum potu aque frigide et cum reduccione sue complexionis ut dictum est. Aut fit sitis propter humores calidos vel putrefaccione supercalefactos existentes in stomacho. Cuius cura est purgare stomachum ab illis humoribus et removere malam complexionem derelictam. Aliquando autem fit sitis vicio cerebri ut patet in acuto catarro aut vicio spiritualium ut apparet in ptisi, ethica, pleuresi et similibus, aut vicio epatis, scilicet supercalefaccione sua aut opilacione sui et meseraycarum ut apparet in ydropisi. Aut fit sitis supercalefaccione renum ut patet in dyabete. Aut fit propter vomitum et fortem fluxum ventris naturalem aut artificialem. Et in istis curetur sitis cum rectificacione causarum quorum signa et cure habentur in capitulis suis. Et fit sitis ut plurimum eveniens ex febribus consumptivis, et in hoc casu confert frequens humectacio oris et guturis cum aqua tepida vel aqua ordei et cum succione succi fructuum frigidorum humidorum ut sunt cucumeris, citrulli, poma et similia. Et cum morosa transglucione dragaganti frigidi vel istarum pilularum: R. seminis lactuce, portulace, malve, dragaganti, seminorum frigidorum mundatorum ana, terantur et cum muscillagine psilii distemperetur et fiant pilule, teneantur sub lingua et paulatine transgluciantur. Confert eciam in proposito epithimare furculam pectoris et guttur cum succo barbe Iovis, lactuce et similium frigidorum et humidorum cum pauco aceto. Et quia naturalis sitis causatur ex defectu humidi fluidantis cibum cum moderata selliditate ut digescio compleatur. Et inter prenominatas causas intensioris sitis sicut aliqua que predictum humidum depauperant notabiliter ut est caliditas aeris et immoderatum exercicium, febris ardens et immoderata supresione acutorum fluxus et similia. Igitur in predictis casibus ponendus est paciens secundum exhigenciam defectus predicti humidi et fortitudine digestive virtutis. Propter quod non semper potu (**fol. 98 r b**) saciendus est appetitus. Alie vero cause sitis quia non sunt corporales humiditates generaliter consumptive sed illius solum que est circa guttur et orificium stomachi non indigent tanto potu ymo nullo quandoque, sed solum remocione exsiccantis, quod fit quandoque solo sompno ut in crapula aut vomitu, calide sordiciem stomachi que sitim efficiebat. Et sic multiplicabitur sitis sine potu aut cum modico cum membra humiditate non careant. Cura sitis que provenit a stomacho fit cum pocione sive potacione aceti cum aqua ubi non timetur de apostemacione

viscerum vel excoriacione intestinorum quia tunc non debet dari aceto. Olv. Contra sitim, tussim et asperitatem lingue et gutturis, R. prunorum damascenorum XX vel XXX, coquantur in aqua quam potet paciens calida in calido tempore, frigidam in frigido. Olv. Candi retentum in ore valet ad idem, non aqua cicerum vel fabarum ut quidam fatui putant. Olv. Ossa prunorum dactillorum cum carne teneantur in ore contra asperitatem lingue. Pilule que aufferunt sitim et tussim et asperitatem lingue et gutturis: R. seminis porri, cucumeris, cucurbite, citrulli, melonis mundati ana 3 I, pulveris liquirizie et succi eius ana 3 s.; fiat pulvis et incorporentur muscillaginis seminis citoniorum et muscillaginis seminis psilii ana quart. s., et fiant pilule parve et teneantur sub lingua quia faciunt quod dictum est et diminunt febrem. Olv. Parvitas appetitus fit aut propter mortificacionem virtutis sensibilis orificii[1] stomachi, cuius signa quia parum percipit fortes sapores ut acutos et parum nauseat. Et cura eius difficilis est. Curatur tamen cum calefaccione et confortacione cerebri et stomachi et cum eis que curant obdormitacionem et paralisim. Aut debilitatur appetitus et est peior fame, quia parum resolvitur a corpore. Cuius signa duricies cutis et longitudo tollerancie famis. Curatur cum exercicio et fricacione et balneo et sudoribus. Aut fit quia epar non atrahit cibum sufficienter a stomacho. Et signa sunt egescio alba et viridis et fluxus ventris et curatur cum callefacientibus epar et aperientibus opilaciones eius sicut est dyacalamentum et dyatrionpipereon[2] et similia et cum modico potu veteris vini ante cibum ut cibum penetrare faciat et cum balneo et exercicio eciam (**fol. 98v a**) ante cibum. Aut fit propter caliditatem stomachi et multitudine colere in ipso. Et eius signa et cura sunt dicta. Aut fit propter catarrum ad stomachum distillantem. Et signa sunt quod bene digerit si comedit. Et eius cura est curare catarrum et dare cibos incisivos et acutos et acetosos, ut sunt piper, allia, cepe, porri, sinapi et similia. Aut fit propter replecionem stomachi et tocius corporis ex frigidis humoribus. Et significat hoc diuturnus sompnus et ocium, precedencia cum aliis signis replecionis. Et cura est evacuacio replecionis et minoracio cibi. Et exercicium stomacho vacuo et post exercicium aplicetur orificio stomachi spongia immersa in subscripto aceto: R. coriandri preparati 3' I, corticis citoniorum 3' s.; concassata remolliantur in tribus lib. aceti per sex horas ad minus; deinde bulliantur ad lentum ignem quantum sufficeret perfecte coccionis unius citonii; coletur et in colatura immergatur spongia et stomacho aplicetur. In mensa vero potest sumi succus limonum vel citranguli cum cibis; predictum acetum eciam potare in omnibus salsamentis suis. Aut debilitatur propter ascensum lumbricorum et curatur[3] cum expulsione eorumdem. Et debilitatur eciam quandoque propter accidencia animi, ut est ira, timor, tristicia, solicitudo, et curatur[4] per remocionem eorum. Et debilitatur eciam appetitus propter ulcera et apostemata oris stomachi et curatur[5] per ablacionem illorum.

[1] orificiis: orificii *corr. ego.*
[2] diatrionpipericon: diatrionpipereon *corr. ego.*
[3] causatur: curatur *coni.*
[4] causatur: curatur *coni.*
[5] causatur: curatur *coni.*

Fastidium vero, quod est ablacio et destruccio appetitus, ab eisdem causis causatur, sicut et diminucio quia illa que diminuunt appetitum, cum remissa sunt, aufferunt ipsum cum
75 intenduntur et ideo eisdem remediis fortificatis curantur.

BIBLIOTECA VIRTUAL MIGUEL DE CERVANTES

<**A**>bhominacio que est ciborum appositorum indignacio et nausea que est appetitus vomendi sine effectu et subversio anime que est continua nausea, in causis et curis multum communicant. Fiunt enim sorditate stomachi et eius digescione corrumpente, sicut est malicia cibi aut nimia quantitas eius vel malus ordo sumendi, superfluus coytus, superfluus sompnus et ocium et accidencia animi et similia. Et potest eciam fieri a causis interioribus, ut a mala complexione stomachi cum materia vel sine materia vel a materia aliunde sibi amissa. (**fol. 98v b**) Et scias quod nimia frecuentacio abhominacionis, nausee et vomitus debilitando sordidant stomachum et disponunt ad cachochimia et ydropisim. Et tu cognosce per ea que dicta sunt dominantes qualitates stomachi et humores habundantes in ipso. Et si hoc fieret a causis primitivis, removeantur et applicentur contrarie. Et si a sola mala complexione stomachi veniunt, illa corrigantur ut dictum est. Et si a sordicie stomachi, purgentur convenienti catartico. Nam si sit humor calidus, digeratur cum oxisacara composita et oximelle simplici et purgetur cum duabus partibus trifere sarracenice reubarbarate et tercia yera pigra; postea utatur zuccaro rose, triasandalo, dyarodon abbatis ana; misceantur. Si vero humor fuerit frigidus, digeratur cum oximelle diuretico et oximelle squillitico mixtis; purgetur cum yera pigra acuata cum aloen et mastice et utatur pocione muscata, dyambra, dyanison, dyacitoniten et similibus. Et emplastretur stomachus per hunc modum: R. masticis, cinamomi, lignialoes, sodoari, galange, gariofili, anisi, maratri ana 3 III; pulverizentur et misceantur cum oleo de mastice et balsamo et postea misceantur cum foliis absincii et mente et pane asso et vino puro; fiat emplastrum. Contra nauseam et singultum: semen aneti torrefactum et odoratum tollit singultum et eructuacionem. Item origanum potatum cum aqua calida statim tollit morsum stomachi. Item aqua decoccionis apii, ozimi, stuacionem stomachi compescit. Item apium aquaticum tritum cum mica panis et cathaplasmatum ardorem stomachi tollit. Ysaac. Item corallus tritus cum aqua bibitus, stomachi et ventris dolorem sedat. Item teratur malumgranatum cum cortice et accipiatur lib. I succi expressi et lib. s. mente et zuccare lib. I, vel mellis; buliant simul donec inspisetur; detur parum ieiuno cum aqua frigida: optime reparat appetitum. Avicenna. Medicina laxativa et nausea sacietate: R. polipodii, turbith bene gumosi mundati interius et exterius ana 3 s., anisi, zinziberis albi, cartami mundi ana 3 II; fiat decoccio in qua dissolvatur cassiefistule bene pinguis 3' V; fiat colatura usque ad quart. I. Vel valet ad idem gallus decoctus cum polipodio, aneto, et aniso. Geraldus de Solo. Decoccio masticis confortat debilem stomachum valde. Rasis in Experimentis. Item succus maligranati acetosi cum farina ordei emplastratus super os stomachi statim[1] morsus cordis (**fol. 99r a**) tollit. Ysaac et Ypocras. Item zedoarium masticatum a ieiuno transglutitum dolorem ventris tollit. Item aloen super omnia iuvat

[1] statit: statim *corr. ego.*

35 stomachum. Item contra dolorem stomachi de frigida causa cyperus teratur et buliatur in oleo et superemplastretur calide; precipuum est remedium. Hugus.

BIBLIOTECA VIRTUAL MIGUEL DE CERVANTES

<**V**>omitus, qui est in stomacho contentorum per os expulsio, multiplices habet causas, quia fit aut vicio ciborum, quia qualitatis abhominabilis aut excessive quantitatis sunt, aut propter aliqua accidencia anime, ut ymaginacione abhominabilium, aut fit propter percussionem et fracturam cranei aut vomica medicina, aut propter motum inordinatum, ut propter motum circumgiratum, et propter multas alias causas extrinsecas que digescionem stomachi corrumpere possunt. Potest eciam fieri vomitus vicio stomachi, quia eius contentiva debilis aut digestiva eius, aut propter ulcera vel apostemata eius, aut propter humores contentos in ipso, agravantes ipsum. Potest eciam fieri vicio aliorum membrorum, ut vicio cerebri reumatizantis ad ipsum aut vicio epatis, splenis, matricis, renum, intestinorum mitencium ad eum humores aut vapores horribiles. Aliquando autem fit non vicio alicuius membri sed bonitate nature exhonerantis se a superfluis. Et postest educi per vomitum cibus et aquositas et sanies et alia, ut lumbrici et similia, et humor quilibet, ut colera, flegma, melancolia et sanguis. Quia sanguis evomitur aliquando propter casum et percussionem et rupturam et apercionem venarum, quem aliquando violenter fiunt; aliquando a natura expellente sanguinem que consueverat educere menstruis vel emoroydibus vel alibi, mitetur ut emutilatum membrum nutrire et similia. Et vomitus cuiuslibet causas discernat medicus et indicio pacientis et per illa que dicta sunt et dicentur de disposicione stomachi et aliorum membrorum. Et scias quod aut per vomitum educuntur utilia, quod cognoscitur a disposicione expulsi, quia naturalis qualitas et quantitas est. Et eciam a disposicione expellentis, quia per eum debilitatur, et tunc restringendus est vomitus. Aut educuntur inutilia et tunc ista expulsio aut fit a natura se mundificante; cuius signum quia per ipsam alleviatur et tunc talis vomitus non est restringendus nisi forte sui excessiva superfluitate debilitaret. Aut fit expulsio inutilium malignitate expulsorum, quod ostendunt anguscia et mala tollerancia pacientis et tunc eciam a principio non est restringendus ne peyora fierent, maxime (**fol. 99r b**) si virtus sit fortis. Sed cum videbitur notabilis prostracio virtutis, paulatine est restringendus, eciam si innaturalia sint expulsa, aut quia malignis quedam bona mixta sunt propter que cadit virtus aut quia cachochimia quibusdam conaturalis est quare non sustinetur ipsius subita evacuacio multa.

Curatur vomitus per ablacionem causarum ipsius, ut si causatur a vicio cibi rectificetur in qualitate[1] et quantitate et sic de aliis extrinsecis causis. Et si fiat vicio aliquorum membrorum, rectificentur illa cum purgacione male materie, si assit, et correccione complexionis male. Et curantur ulcera apostemata et reumata ut dictum est si ab illis proveniat; deinde retentiva stomachi confortetur cum stipticis et aromaticis calidis tantum in causis frigidis, cuiusmodi sunt lignum aloes, storax calamita, ambra, spica nardi, spica celtica, calamus aromaticus, nux cipressi, gariofilum, nux muscata, mirra, mastix, thus, cortex citri, cortex fistucarum, menta, ruta, absincium, panis assus in aceto infusus et similia. In causis vero calidis curetur cum frigidis ut rosa, sandalo, coriandro, camphora, corallo, bolo

[1] caliditate: qualitate *coni.*

armenico, floribus maligranati, succo acetose, acitositate citrangulorum et citrorum cum sumach, mirtillis, berberis, piris, coctanis, mespule, opio, iusquiamo, papavere; ista enim possunt applicari sive ab intus sive ab extra multipliciter ut scivisti. Quoniam tamen vomitus propter sui malignitatem non sperat veram rectificacionem causarum eius, sicut curacionem cerebri reumatizantis aut alterius membri stomacho mandantis. Sed est prima et principalis intencio circa restriccionem ipsius vomitus. Et hoc fit principaliter cum diversione materie ad aliam partem et cum confortacione retentive stomachi. Primum fit cum fricacione et ligacione extremitatum dolorosa et provocacione sudoris et sompni secundum fit cum stipticis applicatis stomacho ut statim dictum est. In vomitu vero sanguinis confert sumach et succus uve acerbe et succus arnoglosse et pulvis sequens: R. boli armenici, gumi arabici, balauscie, sanguinis drachonis, olibani: equaliter dentur 3 II cum rob de citoniis. Ad restringendum vomitum: R. mora celsi non matura perfecte (**fol. 99v a**) et desicca ad umbram et pulveriza postea illam pulverizacionem, da 3 II, vomitum auffert. Rasis in Experimentis. Oximel provocans vomitum: R. radicis cardi qui solet comedi 3 II, pulpe melonis 3 II, funde in lib. I aque et altera aceti et malaxa cum manu, bulliant cum tantumdem penidi aut cum II lib. mellis et fac oximel et propina. Rasis in Experimentis. Geraldus de Solo dixit quod duplex emplastrum potest fieri contra vomitum causatum ex humore colerico; primum est tale: R. panis ordeacei tosti vel frumenti infusi in aceto albo lib.m I, aceti fortissimi 3' I, sumach, berberis ana 3' s., psidie, balauscie, gallarum non perforatarum, boli armenici ana 3 II, cassie, ypoquistidos ana 3' s., aque rose quod sufficit; pulverizanda pulverizentur; concassanda concassentur; misce omnia et fac emplastrum supra stomachum. Aliud ad idem et melius: R. succi plantaginis quart. III, aque rose quart. I, aceti albi 3' s., sumach, berberis ana 3 III, psidie, balauscie, gallarum non perforatarum,[2] boli armenici ana 3 I et s., farine ordei quod sufficit; pulverizanda pulverizentur; concassanda concassentur; fiat emplastrum mediocriter liquidum et ponatur in panno duplicato ad modum scuti et applicetur supra stomachum. Geraldus de Solo.

[2] perforarum: perforatarum *corr. ego.*

<**R**>ugitus et inflacio stomachi causatur a grossa ventositate contenta in eo, cuius ventositatis expulsio per os dicitus eructuacio. Et iste ructuate ventositates, cum pauce sunt sine saporibus melancolicis, non indigent correccione. Cum vero multiplicantur excessive corigi debent, quia digescionem perturbant et indigescionem significant causatam aut vicio digestibilis, quia suple sunt de genero ventosorum ut legumina aut sunt de genere grossorum et viscosorum digescioni inhobediencium aut causatam vicio digestive virtutis sine culpa digestibilis quod est ut plurimum stomachi complexio frigida nequiens materiam crudam perfecte coquere, sed ad instar ignis debilis ex ipsa fumum ventosum elevare. Et si caloritate debilis tum faciat accionem diminutam non erunt eructuaciones sapores horribiles multum. Sed aut fumose tantum autem cibales aut aliquantulum (**fol. 99v b**) acetose. Si vero permutatam faciat accionem erunt acres et fetide magis. Quandoque eciam viciatur digestiva eructuosa ab excessu caliditatis et siccitatis stomachi propter que assimilativa decoccio et nutricio non perficitur, sed cibus exallando adhuritur et adhurendo amaricatur. Quandoque eciam exalato subtili et calido acescunt frigide partes eius. Causatur eciam indigescio eructuans sine proprio vicio cibi vel stomachi ab omni eo quod potest digescionem stomachi perturbare sicut sunt inconveniencia accidencia animi, immoderatus motus sive inordinatus post comescionem et superflue vigilie sicut sunt eciam male disposiciones aliorum membrorum vel materia mala ab eis ad stomachum missa. Et quia a multis valde impeditur digescio eructuativa tu curiose indagacione eius ex iudicio pacientis et per signa complexionum stomachi et membrorum mandancium. Et rectifica bene in quantitate et qualitate et ceteras causas extrinsecas secundum exhigenciam recipientis et rectifica membra mandancia ad stomachum sicut dictum est in locis suis. Et stomachus si sordidus est emenda. Et rectifica eius complexionem calidam et siccam ut scivisti. Et da isti cibaria frigida et grossa. Eructuaciones autem a stomachi frigiditati causatas quod sepius contingit, cura frangentibus ventositatem cuiuismodi sunt ruta, origanum, calamentum, anisum, ciminum, maratrum, spica nardi, costus, ameos, zizeleos. Et cum electuariis dyatriompipereon, dyanisum, dyaciminum et similia. Et custodi istum a cibis frigidis grossis et viscosis. Et fac eum moderato exercicio uti et balneo et ceteris sopitam suscitantibus digestivam. Nota quod viole debilitant stomachum, borragines confortant. Rasis et Philosophus. Nota eciam quod menta, absincium et coriandrum confortant stomachum calidum et frigidum quia habent amaritudinem et ponticitatem. Similiter camomilla valet ad dolorem calidum vel frigidum quia resolvit materiam calidam et frigidam. Philosophus. Item nota quod dyacitoniten confortat stomachum quia est acutum et ponticum. Philosophus. Ad movendum ventrem: R. radix ciclaminis trita et super umbilicum posita ventrem movet. Item eiusdem succus suppositus cum bombace vel lana stercora purgat. Item colloquintida mixta melli et felli thauri supposita ventrem deponit. Item suppositorium de sapone duro inuncto butyro et super asperso sale gemme vel communi ventrem movet. Item malva et mercurialis cum axungia porci cocte et comeste ventrem movent. Experi. Item R. elleborum album et nigrum,

hermodactilli, brionie, esule (**fol. 100r a**) iusquiami, achori, coloquintide, aloe ana, confice cum veteri axungia porci et cum volueris ventrem laxare inunge plantas pedum et si vis vomere inunge volas manum. Cum volueris stringere lava vel unge cum marciaton. Gilibertus dixit. Item lardum crudum in atramento tinctum inunge et suppone quia statim solvit. Hugus. Item succi elebori inunge super umbilicum et superpone pannum intinctum in oleo; si succum habere non potes pulveriza radicem eius et cum succo pollipodii et maurelle et radicis cucumeris asini confice et unge ut supra.

BIBLIOTECA VIRTUAL MIGUEL DE CERVANTES

<**S**>ingultus est motus spasmosus stomachi ad expellendum ledencia. Et fit aut propter rem mordicantem os stomachi sive illud sit cibus acutus ut piper aut humor pungitivus ut colera rubea, viridis vel nigra. Et huius signum est quod accidit singultus post comescionem talium aut post vomitum talis colere. Et curatur si cibus acutus sit in causa cum humidis unctuosis frangentibus acumen ut est aqua calida, oleum amigdalarum dulcium, butirum recens et similia. Si vero humor sit in causa purga eum vomitu, deinde seda stomachi mordicacionem ut dictum est. Aut fit singultus a ventositate excedente stomachum cuius signum est quod venit post nimiam replecionem cibi et post infrigidacionem stomachi et indigescionem sicut accidit fortiter ridentibus quia et motu tali ventum in stomacho movent. Et cura huius est stomachum calefacere et eius ventositatem consumere cum cimino, aniso et similibus dictis in capitulo de rugitu et eructuacione. Et confert huic singultui subita induccio timoris aut yre vel verecundie et provocacio sternutacionis. Et confert eciam balneum, vinum purum et cetera que stomachum calefaciunt. Fit eciam singultus propter compassiones aliorum membrorum ut propter apostema epatis et cerebri principaliter et curatur curacione illorum. Fit eciam quandoque singultus propter exsiccacionem et inanicionem stomachi superfluam cuius signa quia venit post febres consumptivas aut alias evacuaciones superfluas naturales vel artificiales, ut est fluxus ventris, fluxus menstruorum, vomitus, fluxus narium et cetera. Et talis singultus non curatur. Et si a principio remediari possit fit hoc cum regimine humectativo et resumptivo ut cum portulacis et aque carnis et vini limphati et similibus. Et si ab apostemate aut ulcere stomachi singultus fieret illa curentur sicut dictum est prius.

Colerica passio que passio stomatica seu cardiaca aut anguscia stomachi sive dolor precordiorum dicitur est dolor fortissimus stomachi quandoque cum violento vomitu et secessu, (**fol. 100 r b**) inducens cephaleam et sincopim pluries cum celeri morte. Et fit quandoque ex mala corrupcione cibi in stomacho et in intestinis. Cuius signa antecessio sacietatis nauseative et multitudinis ventositatum in ventre. Et quod incipit cum dolore umbilici et punctura eius, deinde advenit solucio plurima aut sine vomitu aut cum vomitu pauco. Curatur cum sompno et bibicione aque calide decoccionis cimini et similium grossam ventositatem frangencium et ciborum cruditatem corrigencium. Et cum comescione panis tosti infusi in vino puro et cum balneo et abstinencia longa usque senciat crapulam digeri. Aut fit ex effusione multe colere, maxime colere rubee in stomacho et intestinis et est deterior omnibus. Et cum ea est nausea vehemens et sitis assidua. Et quandoque est cum ea fluxus ventris inducens sincopim. Eius cura est ut in principio evomat cum facilitate plurimum illius colere. Et si vomitus superfluit ut cadat virtus, restringe vomitum et cum emplastris stipticis et potu spodii et terre sigillate et rosarum siccarum dissolutarum in aqua malorum et cum potu aque frigide. Et quando ista evomerit reitera donec videat vomitum aleviatum parumper. Et tunc fac eum sorbere aquam carnis ex pullis columbarum tritis. Et funde super eum aqua citoniorum et parum vini. Et pulveriza desuper tortellas tritas et si vomit eum reitera donec recipiat illud. Et da in potu aquam agreste in qua infusi sunt pulli et perdices assati contriti. Et cum cibum recipit da in potu vinum debile et provoca sompnum quia per ipsum sedatur vomitus. Et si contingat hanc passionem causari ab humoribus frigidis vel eorum ventositatibus evacuata materia cum clisteri forti subtilia regimen et calefac[1] stomachum ut in prima parte huius capituli dictum est. Et si fiat hec passio a pocione venenosa da tyriachalia ut est tyriaca maior que similiter proficit in hoc dolore cum a maliciosis humoribus et venenosis causatur. Ad collericam passionem: R. brodium pulle vel aquam calidam in quibus dissolvatur zuccarum et detur in magna quantitate et si non habes zuccarum da brodium vel (**fol. 100v a**) aquam solum; subito curat. Expertum est. Philosophus. Contra colericam passionem, si sit ex colera quod sepius fit, detur vitellum ovi calidum cum agresta, specialiter quando est sincopizatus vel debilis. Et si sit fortis detur panis intinctus in agresta vel in vino malorum granatorum. Et ungatur stomachus cum oleo rose et modico olei de mastice. Et potest fieri talis sacculus: R. rose rubee 3 II, camomille, melliloti ana 3' s., anisi 3 V, panis torrefacti et in aceto infusi quart. s., terantur et fiat sacculus ad formam scuti. Et si dolor stomachi sit ex flegmate, detur dyamente, dyagalange, dyazinziberis et similia. Et ungatur stomachus cum istis oleis. R. olei de mastice, olei absincii, olei nardi ana 3' s., misce et ungatur stomachus et post superponatur talis sacculus: R. florum camomille, melliloti, sticados arabice ana 3' I, squinanti 3 III, mente, absincii, cicoree ana M., anisi 3' I, fiat sacculus et superponatur vel spongia madefacta in oleis predictis et postea expressa stomacho aplicetur. G. Cartallis. Remedium contra cardiacas et

[1] calafac: calefac *corr. ego.*

subitaneas cordis passiones: R. aloee cicotrinum 3 II, mirre, croci ana 3 s., postea zuccari 3 II, pulverizentur, postea recipiat de predicto pulvere ad pondus XL granorum frumenti et
40 misce cum vino puro et albo et detur infirmo ieiuno stomacho per II dies et non ultra quia ista suficiunt. Hec est ordinacio Arnaldi de Villanova aprobata et experta per dominum papam Clementem Sextum et suam curiam et per ipsum toti mundo divulgatam et cetera.

BIBLIOTECA VIRTUAL MIGUEL DE CERVANTES

<**F**>luxus ventris aut est cibalis qui lienteria dicitur aut humoralis sine sanguine et sanie qui dicitur diarria, aut sanguisugalis et saniosus qui disintiria nominatur. Et possunt cibaria fluere ante alteracionem notabilem aut post recepcionem alicuius alteracionis. Et ideo talis fluxus potest esse multiplex vel acuosus vel aliter. Et multicolor secundum diversas alteraciones receptas. Diarria eciam multiplex est valde secundum diversitatem humorum tam naturalium quam accidentalium. Similiter disintiria multiplex est quia aliquando educitur sanguis purus rubeus, aliquando sanguis niger, aliquando sanguis congelatus ut caro putrida nigra. Et similiter educitur per ventrem sanies et virulencia multiplex quandoque alba, quandoque nigra (**fol. 100v b**) quandoque viridis, livida eciam vel aliter. Et omnia ista expellibilia quandoque fluunt singulariter, quandoque comixtim ita ut simul emitatur et chilus et chimus et sanies, aquositas et virulencia quevis. Et fit fluxus ventris aut ocasione materie fluxibilis aut membrorum. Et ea que faciunt materiam cibalem fluere est nimia lubricitas eius, precipue si fuerit motus laboriosus post cibum. Aut aliqua virtus solutiva eius aut eius excessiva quantitas aut propter errorem in ordine sincopis, ut quia lubrica proponitur stipticis. Et hii fluxus curantur faciliter cum distinccione sue cause et usu contrario. Humorales eciam materie fluunt aut quia nimis liquide et aquose aut quia mordicative vel alicuius horribilis qualitatis innate vel adquisite ex aere venenoso aut quia excessive quantitatis sunt. Et hec quandoque fluunt dominio nature se exonerantis[1] talibus quod ostendit bona tollerancia et levitas corporis subsequens. In cuius motu non est impedienda natura. Quandoque tamen fluunt sinthomatice ex eorum malicia infestante naturam in tantum ut nequeat segregare perfecte utilia a nocivis; qui fluxus eciam restringendus non est in principio usque dum humor malus pro maiori parte videatur expulsus quod ostendit molestacionis remissio et disposicio exeuntis. Ymo a principio iuvanda est natura in expulsione talium cum convenienti catartico sicut cum mirabolanis citrinis si materia sit calida et cum kebulis si sit frigida. Cum autem videbitur corpus inaniri superflue et prostrari, virtus diminuta furiositate materie, prohibendus est fluxus ventris. Quod fit generaliter via duplici, scilicet cum diversione materie ad aliam partem et cum confortacione virtutis retentive membrorum expellencium. Et divertitur materia precipue cum provocacione urine et sudoris; ideo stuphe conferunt et diuretice medicine hic vero minus illic amplius ut inferius ostendetur. Et divertitur eciam cum ligacione extremitatum oppositarum et cum apposicione ventosarum cum scarificacione supra ventrem. Virtus autem retentiva membrorum purgatis superfluis generaliter confortatur cum stipticis constrictivis calidis tamen si ei nocuerit frigiditas aut frigidis per oppositum. Et calida stiptica fluxui conferencia sunt hec: thus, mastix, coagulum leporis et coagulum edi, caseus antiqus multociens lotus, nasturcium assum, lac ovinum a quo butirum est extractum, lapdanum, storax calamita, ambra, mirra, (**fol. 101r a**) nux cipressi, menta, absincium et similia. Frigida vero stiptica fluxui conferencia sunt bolus armenicus, terra sigillata, corallus, sandalus, sumach, berberis, semen citoniorum, psidia,

[1] exorantis: exonerantis *coni.*

balauscia, galla, rosa, acasia, ypoquistidos, mirtilli, sorba coctana, plantago, bursa pastoris, spodium, agresta, mirta et multa consimilia acetosa et stiptica. Ex istis enim fiant syrupi, pulveres aut electuaria aut clisteria aut epithimata, emplastra vel balnea constrictiva sicut videbitur operanti. Et fluxus qui fiunt occasione membrorum aut hoc est racione stomachi et intestinorum aut aliorum membrorum. Cause autem que sunt ex parte scilicet intestinorum membrorum sunt nimia lubricitas stomachi et intestinorum, paralisis eorumdem et ipsorum subtilitas aut ulceracio nimia sensus ipsorum. Et signa lubricitatis sunt: velox exitus cibi cum parva alteracione et paucitas sitis et vomitus et egescio flegmatica; cuius cura est[2] purgare humorem lubricitantem proprie cum yerapigra; deinde administrare calida stiptica supradicta. Signa vero paralisis stomachi et intestinorum sunt insensibilitas quedam eorum et multitudo sputi; et cura paralisis dicta est. Signa vero ulceracionis sunt: commocio doloris post cibum in loco ulceracionis et exitus virulencie et saniei cum egescionibus; cuius cura est mundificare prius ulceracionem cum aqua mellis aut aqua piscium salitorum et similibus; deinde exsiccare et consolidare cum eis que exsiccant sine mordicacione sicut sunt semen rose, succus arnoglosse, pulvis glandium assatorum, terra sigillata, bolus armenicus, sanguis drachonis, lac et similia. Et si excorriacio fuerit cum putrefaccione magna, indiget forcioribus abstersivis ymo quandoque debilibus cauterizativis. Et si ulceracio fuerit cum calore magno sint due medicine frigide sicut sunt semina leniencia, gumi arabici, dragagantum, bolus, kakabre, corallus, sandali et cetera, sicut dictum fuit, et lac acetosum cum ferro coctum, et cibi talium ulceratorum sunt[3] stiptici et glutinosi sicut vitella ovorum et risi cum sepo renum edi et similia. Verumtamen si ulceracio intestinorum fuerit antiqua cum putrefaccione magna, et fuerit facta a colera nigra. Cuius signa sunt fex nigra hodoris aceti ex que terra bulit, non sanatur perfecte. Et scias quod si ulceraciones fuerint in stomacho vel in intestinis superioribus, quod ostendit dolor loci cum magna permixcione egestorum, tunc medicamina debent dari per os. Si vero (**fol. 101r b**) fuerit in intestinis inferioribus quod ostendit pauca permixcio saniei cum egescionibus et dolor in inferioribus ventris, tunc medicina detur[4] per clisteria. Signa vero fluxus facti a nimia sensibilitate intestinorum sunt faciliter solvi a quolibet cibo pungitivo, aprehensio doloris mordicativi in ventre cum privacione saniei et virulencie. Et cura est dimittere cibos mordicantes et impinguare intestina et cum stipticis frigidis ingrossare sensum ipsorum. Racione autem aliorum membrorum a predictis fit quandoque fluxus ventris aut quia quod atrahendum erat non atrahit, aut quod retraxiverit refundunt ad ea, et non atrahunt sufficienter aut propter clausionem viarum; cuius signum est quia maior est fluxus de nocte quam de die eo quia opilaciones magis apperiuntur in die vigiliis, exerciciis et disposicione continentis. Et est fluxus chilosus magis et peryodalis et sine dolore, licet cum aliqua gravedine epatis. Et isti fluxui plusquam aliis conferunt

[2] *Post* est *scr. et post del.* stomachum.
[3] sicut: sunt *coni.*
[4] debetur: detur *coni.*

dyurethica et deopilativa. Aut eciam membra non atrahunt propter paucam resolucionem ipsorum et tocius corporis, cuius signum est multitudo carnis et parvitas appetitus et diuturnitas ocii, cuius cura est: exercicium et fricacio et sudacio in balneo. Vel eciam non atrahunt propter debilitatem atractive ipsorum; precipue epatis, cuius signum est fluxus albus et viridis et molestat corpus cum eo et minoratur sanguis in venis eius et citrinatur color et albificatur. Et cura eius sunt electuaria aperitiva sicut dyatriompipereon, dyacalamentum et vinum purum forte parve quantitatis et emplastra confortancia epar et posicio ventosarum sine scarificacione supra epar vice una et ista emplastra vice alia et cibi velocis penetracionis.

Membra vero que refundendo atractas materias ad stomachum et intestina causant fluxum sunt precipue cerebrum, epar et splen. Et signa fluxus facti ex reumatizacione capitis sunt augmentacio fluxus post sompnum et alia signa catarri. Cuius cura est curare catarrum sicut dictum fuit capituli suo. Epar (**fol. 101 v a**) eciam fundit materias ad intestina aut propter debilitatem digescionis eius: cuius signum est egescio similis loture[5] carnis recentis. Aut propter multiplicacionem colere acute in ipso, aut propter ulceracionem vel apostema vel rupturam venarum ipsius. Et curando epar ab istis disposicionibus, sicut dicetur in capitulo de passionibus epatis, curabitur fluxus. Splen eciam effundit coleram nigram ad os stomachi quandoque, ex qua fluxus ventris causatur; cuius signum est appetitus caninus et acetositas oris et gravedo splenis. Et curatur cum flebotomia basilice sinistre et solucione cum epithimo et posicione ventosarum cum igne super splen et confortacione et rectificacione splenis ut dicetur loco suo. Quandoque eciam a toto corpore mititur materia ad intestina et hoc quandoque fit cretice natura se mundante qui fluxus restringendus non est ut predictum fuit. Quandoque vero debilitate nota continentis, sicut fit in fine ydropisis aut ptisis vel ethice, et talis fluxus mortem significat proximam. Scito eciam quod lienteria post disintiriam mortalis est ut plurimum. Et omnis disinteria que incipit a colera nigra super terram bulientem ut acetum mortalis est. Fluxus ventris cum quo carnes intestinorum egeruntur, maxime superiorum, mortalis est. Fluxus eciam ventris cum pulsu formicante vel vermiculoso qui non confortatur per cibos assumptos mortalis est. Et omnis fluxus veniens post egritudinem sine alleviacione morbi significat mortem proximam. Item omnis fluxus prolixus in senibus est mortalis. In ydropicis eciam egescio sanguinolenta que non potest restringi mortalis est. Et omnis fluxus cum vomitu et singultu alienacione mortalis est. In omni eciam fluxu ventris casus appetitus est malus. Et scias eciam quod fluxus stomaticus est maior in die quam in nocte. Econverso est de epatico opposito fluxu. Contra fluxum ventris: R. mellis dispumati et coctum usque ad terciam partem et quando bulliat, pone lentes assatos in olla terrea et addatur cinamomum et olibanum, pulverizetur et coquatur ad spissitudinem quia statim sistit. Probatum est. Confeccio dyacodion vel nucletum multum (**fol. 101v b**) valet contra fluxum ventris quia sunt sompnifera et similiter semen iusquiami. Philosophus. Item nota quod petrosillum et omnia diuretica multum cocta provocant stercora et parum cocta urinam.

[5] lature: loture *corr. ego.*

Philosophus. Item piper in magna quantitate comestum provocat secessum et in pauca quantitate comestum provocat urinam. Philosophus. Geraldus de Solo ponit VI simplicia pro restriccione ventris que recipiuntur ab intra: primum est coagulum leporis vel edi; detur usque ad 3 I vel 3 I et s. et distemperetur cum aqua plantaginis. Secundum est caseus antiqus multum dissalatus cum aqua calida bullita. Tercium est tyriaca recens; detur 3 I cum aqua plantaginis et nisi inveniatur recens addatur ipsi tyriace) s. opii. Quartum est nasturcium integrum assatum 3 due administratum cum syrupo citoniorum vel mirtillorum. Quintum est lentes decocte in duabus aquis et post assatur cum adipe mutonis. Sextum est lac caprinum in quo lapides candentes fuerint extincti. Tria sunt que recipiuntur[6] ab extra ad idem; primum est ventosa super umbilicum vel duo in quolibet latere[7] et esset melius. Secundum est balneum aque decoccionis myrre. Tercium est ablucio pedum et tibiarum et brachiorum cum aqua decoccionis calcatrepe vel radicis filicis vel rose et ita de aliis. Vel posset fieri emplastrum restrictivum cum succis et pulveribus sic: R. succi plantaginis lib. I, aque rose facte de stipticibus quart. I; aceti albi fortissimi 3' s., sumach, berberis ana 3 III, mirtilli, boli armenici ana 3 II, sandali albi et nigri, coralli rubei, antere, arillorum, masticis ana 3 I, psidie, balauscie ana 3 s., farine lencium quod sufficit; pulverizanda pulverizentur et fiat emplastrum supra ventrem. Vel potest fieri emplastrum restrictivum ventris cum gumis et pulveribus predictis sic: R. lapdani purissimi, masticis ana quart. s., mirtillorum, boli armenici, olibani ana 3' I, sumac, berberis, sandali albi et rubei, coralli rubei, antere, arillorum ana 3' s., terebentine 3 I; misce omnia malaxando cum oleo rose et fiat emplastrum ad modum scuti ad quantitatem unius palmi ex utroque latere et extendatur supra alutam. Contra fluxum intestinorum cum excoriacione habeas unam mediam tasseam de lacte tepido in qua ponatur de sequenti pulvere unum coclear; R. tamarindorum 3 I et s., spodii, rasure eboris, coralli albi, sandali, kakabre ana 3 I, fiat pulvis subtilissimus de quo ponatur in lacte predicto 3 I; istud confortat, nutrit et restringit. Geraldus de Solo. Contra fluxum ventris calefac in patella sepum yrci et super (**fol. 102r a**) dictum sepum prohice duo ova vel unum et coquantur multum et da pacienti et curabitur statim. Lanceator. De regimine fluxus ventris qui accidit pacientibus febrem putridam nota Geraldi de Solo artocream ad restringendum: R. caulium rubeorum bulitorum in duabus aquis quod sufficit, carnium citoniorum, epatis porci bullitis incisi minutim ovorum coctorum in aceto numero duo; omnia terrantur fortiter in mortario, addatur modicum pulveris coriandri et cere albe liquefacte et fiat artocrea et detur ad comedendum. Ad idem valet electuarium positum in antidoto vocatum dyacodion. Sed nota quod ista restrictiva non competunt in duobus casibus: primo, quando fluxus provenit ex opilacione venarum mesereycarum quia tunc magis opilarent; ymo tunc debet dari brodium cicerum quod est aperitivum. Item secundo non competunt, scilicet quando fluxus est ex humore mordicativo quia tunc competunt laxativa ut materia evacuetur. Et istud est valde

[6] recipiunt: recipiuntur *corr. ego.*

[7] litare: latere *corr. ego.*

bonum in fluxu ventris antiquo, scilicet evacuare materiam et sic pluries feci. Contra disintiriam syrupus de puro succo citoniorum et aqua decoccionis sumach, rose et reste bovis cum zuccaro albo, detur eciam in desperacione. Probatum est. Cancellarius. Syrupus contra omnem fluxum ventris. R. aque pluvialis lib. V, in qua decoquantur[8] ista: mirtilli 3 I, rose, sumach, acassie, balauscie, psidie, ypoquistidos ana 3' s., sorbarum immaturarum numero X, mespularum viridium, senescie, liquirizie, dragaganti, gumi arabici ana 3' s.; terrenda terrantur; omnia ista buliant simul in aqua predicta donec redeat ad lib. I; post coletur et colature addatur panis zuccari lib. I et fiat syrupus perfectus et hic terminatur opus Geraldi de Solo, Summa 4ª Canonis Avicenne. Item tyriaca magna detur cum vino calido in quo gariofili dissolvantur: multum valet ad dolorem colicum et yliacum. G. in Passionario. Item stercus lupi et canis, columbi nigri ana pulverizata et pici nigre liquefacte cum axungia liquefacta et calidum appone, miro modo valet. Hec ego. Ista materia pertinet ad capitulum subsequens.

BIBLIOTECA VIRTUAL MIGUEL DE CERVANTES

[8] dequocantur: decoquantur *corr. ego.*

<**Y**>liaca passio est dolor fortis intestinorum superiorum. Et causa propria huius passionis est apostema calidum illorum intestinorum aut humor malus inviscatus in eis aut ventositas in eis inclusa. Et accidencia que hanc (**fol. 102r b**) passionem consequuntur sunt dolor intollerabilis supra umbilicum et circa ypocundria, et nausea et vomitus, vigilie et anguscia magna, tremor cordis et sincopis et frigus extremitatum et quandoque vomitus stercoris. Hec passio est acutissima multum et cito interficiens quia in secunda aut in tercia die pluries, nam cum continue stercora evomuntur et fetet os et totum corpus et nulla educcio est possibilis per inferiora. Hec mortem pronosticant indilatam. Curatur autem hec passio si fiat ex calido apostemate intestinorum; cuius signa sunt febris et sitis et vomitus colericus et inflamacio magna in superioribus ventris et pulsacio in ventre. Et cum multum confirmatur ut eveniant signa predicta non curatur. In principio, aut succurratur ei cum flebotomia basilice, deinde zophene, deinde detur aqua endivie et aqua altee et malve in qua dissoluta sit cassiefistula cum oleo amigdalarum dulcium et liniatur locus oleo camomille et aneti et sorbeat ex iuribus herbarum levium et ex decoccione ciceris et aneti et confortetur cum odoriferis et aqua pullorum et clisterizetur cum aqua ordei et altee. Et si forcior fuerit inflamacio addatur portulaca et psillium et similia. Et summat eciam in potu muscillaginem psillii et aquam citrulli, cucurbite et similium extingencium donec sedetur inflamacio, deinde redeat ad leniendum apostema cum lenitivis sicut sunt muscillago fenugreci, semen lini, altea, oleum zizami, oleum amigdalarum dulcium et similium donec maturetur. Et tunc dentur mollificativa saniei, cuiusmodi sunt aqua fabarum et lencium et malve et ordei et serum caprinum et similia. Si vero fiat ex humoribus melancolicis adherentibus cuius signa sunt vomitus plurimus et frequens absque quiete doloris quia eius causa non educitur vomitu ipso cum nimis adhereat. Et dolor commovetur post comescionem et sua augmentacio non sedatur nisi cum vomitu. Et sunt cum ea tristicia et frigus extremitatum quandoque. Et curatur cum educcione illorum humorum cum convenienti catartico. Quia si sint humores calidi detur electuarium de succo rose. Si sint frigidi detur (**fol. 102v a**) yera pigra Constantini et similia. Si vero causetur ex ventositate inclusa sive a compassione aliorum membrorum curetur ut dicetur in capitulo de colica, eo quia illa pluries causat istam. Item nux indica comestis IX granis cum puro vino fortiter masticatis, sive a qualitate dolorem colicum et yliacum sanat de frigida causa. Gilbertus. Item marrubium album coctum in oleo olivarum et appositum mirabiliter sanat. Item cortex pini cum vino coctus: vinum bibitum efficacissime tollit torturam ventris. Item cornu cervi ustum potui datum statim tollit dolorem. Avicenna. Item da allium cum modico panis quia super omnes medicinas ventositatem dissolvit et nullam sitim generat. Ideo est in hoc casu summe utile. Galienus in Megategni. Item aqua decoccions altee tercio die sanat dolorem intestinorum. Expertum. Item misceatur succus mente et VIII grana piperis et parum mellis et da bibere et est mirabilis effectus eius. Galienus in Dia. Item fac emplastrum super locum de foliis lapacii maioris et malvis coctis in aqua et teras; mirum est. Hec ego. Contra dolorem interiorum membrorum et

viscerum da decoccionem camomille. Rasis, expertum est. Contra torsionem ventris tere
40 carvi et distempera cum vino et da in potu. Item succus plantaginis tritus et clarificatus in potu datus mire prodest. Contra colicam et ylliacam comede VII vel VIII nucleos persicorum. Certisimum est. Cancellarius doctor egregius et cetera.

BIBLIOTECA VIRTUAL MIGUEL DE CERVANTES

<**C**>olica passio est dolor fortis colon intestini. Et causatur aut ex retencione fecis aut a retencione ventositatis. Et retinentur feces aut eorum siccitate aut opilacione viarum aut expellentis inbecilitate. Et feces exsiccantur aut ex siccitate ciborum aut parvitate ipsorum aut exsiccantur propter multam atraccionem humiditatis ipsorum, quod fit cum multitudine urine aut sudoris aut alterius sensibilis resolucionis facte a multo exercicio aut aere calido iuvante corporis raritatem, aut caliditate et siccitate ipsorum intestinoru. Opilantur autem vie aut a multo et viscoso flegmate vel alio humore (**fol. 102v b**) inviscato super intestina aut apostemate intestinorum aut multitudine lumbricorum. Et virtus impellens quandoque est debilis in se non habens sensum perfectum, quandoque defectus sensacionis est propter defectum effusionis colere ad intestina. Et ventositas retinetur, quia nimis multiplicatur quod fit aut ex parte cibi quia inflativi aut superflue quantitatis aut ex parte ventris, quia frigus debito qui cibum aut flegma adherens vel effusam melancoliam dissolvit inventum. Et accidencia communia colice sunt: dolor fortis intestinorum, eructuacio acetosa, abhominacio et vomitus et constipacio et desiderium potus aque. Si autem in colica appareat vomitus continuus et sudor frigidus, frigiditate extremitatum, multus singultus, permixcio complexionis et omnimoda ventris constipacio, hec sunt mortalia. Si vero dolor sit mutabilis et aliqua exeant per inferiora cum alleviacione aliqua, hec significant evasionem. Et nefresis multum convenit cum colica in accidentibus suis, verumtamen differunt quia in nefresi est dolor stabilis, magis declinans ad dorsum et anchas. Et nefresis iuvatur vomitu et habet urinam cum resolucionibus et exitu difficili quandoque. Sed in colica dolor est mutabilis per ventrem et yliaca et occupat anteriorem partem ventris magis, nec iuvatur vomitu nec tales habet urinas. Et scias quod colica quandoque causat ydropisim aut arteticam, epilensiam vel maniam vel paralisim. Et in colica pluries pervertitur artificialis ordo curandi. Nam debet propter vehemenciam doloris quandoque intendere primo modo circa mitigacionem eius quod fit primo cum debilibus resolutivis et temperatis qualia sunt camomilla, mellilotum, malva, anthos, sticados cum pauca admixcione anisi et cimini in causis frigidis. Ex istis fiant saccellaciones et epitimaciones super ventrem. Et si ista non proficiant et dolor sit vehementissimus desperatus, administrentur narcotica in parva quantitate cum repercussivis suis. Cum vero dolor mitigatus fuerit, intendatur ad remocionem cause. Quia si fiat ex cibis siccis aut stipticis dentur ei cibi unctuosi, dulces et mollificativi. Et sumat in potu syrupum violarum aut iulep aut decoccionem ficuum et oleum zizaminum et similia lubricancia. Si vero fiat propter multitudinem urine, cura est assiduare accepcionem medulle cassiefistule et syrupum viole et pruna infusa in iulep et similia de illis que movent ventrem cum opilacione meatuum urine. Si vero venerit causa sudoris aut alterius resolucionis, cura est (**fol. 103r a**) fugere[1] talia resolvencia et sumere fructus humidos et lubricosos ante cibum et proprie cum provenit a caliditate ventris. Illius autem que provenit a flegmate grosso agregato in stomacho et intestinis et est illa que plurimum fit. Signa sunt quod evenit post crapulam et

[1] fugere *iter*.

retinetur ventositas et fex omnino et multiplicatur et fetet eructuacio desuper et fit fortis dolor et sudat sudore frigido. Cura est ut hora paroxismi succurratur cum clisteri levi solutivo et, si sufficit, bene est. Et si non, detur clistere forcius solutivum cum decoccione anisi, cimini, polipodii, turbit et similia et incidatur et digeratur materia flegmatica et evacuetur cum apropriatis medicinis. Intestinis autem mundificatis, conferunt balnea calida resolvencia et proprie balneum termarum. Et emplastrare ventrem cum calidis resolventibus. Cessato autem paroxismo, ne passio redeat, caveat paciens a nimia replecione cibi et a fructibus frigidis et humidis et a potu aque frigide et vini acetosi maxime et ab omnibus flegma crudum gerentibus sive generantibus. Et assiduat cibos calidos incisivos et vinum purum et infusionem aloes et utatur exercicio et alio regimine multiplicacionem flegmatis prohibente. Si vero colica causaretur ab aliis humoribus calidis inclusis in intestinis, curentur cum temperacioribus, evacuativis, vaporativis et clisteribus, que sunt proxima dicta, et cum educcione talis materie apropriato katarthico. Colica vero de apostemate curetur sicut dictum in yliaca. Et colica propter lumbricos[2] curatur per educcionem lumbricorum ut dicetur in capitulo suo. Et si evenerit propter debilitatem et paralisim intestinorum, detur vinum forte purum et fricetur venter et clisterizetur cum oleo de costo et aliis conferentibus paralisi. Illius vero que fit ex paucitate effusionis colere ad intestina, signa sunt albiditas egescionis et inflacio ventris. Et cura eius dicetur in capitulo de yctiricia causata ab opilacione meatus inferioris cistifellis. Colice autem ventose signa sunt rugitus in ventre et eructuacio difficilis et retencio ventositatis que si egrediatur in quantitate notabili, sedat dolorem et equalitas aut levitas ventris cum dolore vehementi. Curetur cum frangentibus ventositatem, sicut est anisum, ciminum et carvi, bacce lauri et vino puro et abstinencia a sompno et cum posicione ventosarum magnarum supra ventrem (**fol. 103r b**) et clisterizetur cum clisteri exsugente ventositatem stomacho ad instar folliorum fabrorum sine foramine lateris ut solo foramine rostri ventum atrahat et emitat. Et caveat aquam frigidam et cibos frigidos inflativos. Et cum sedatur dolor, redeat ad cibum paulatine et comedat subtilia et vinum purum bibat in quo posita sunt gallia muscata. Et sumat pultes de farina milii cocta perfecte cum brodio pullorum cum uno cocleari sequentis pulveris: R. cimini bulliti exsiccati 3' I, melopiperis excorticati 3 II, seminis peusadani 3 I, vel in defectu eius corticis 3 I et s. Supra umbilicum vero summatur sequens cataplasma. R. herbe peusadani vel corticis radicis eius 3' IV, sticados citrini 3' II, ambo diligenter pistata, frigeantur in oleo amigdalarum amararum ad calorem aque ferventis et in fine dissolvatur cere 3 III et deposita ab igne comiscentur cum oleo in quo ferveat frixi, deinde extensum super panum totum tepidum aplicetur; que pultes predicte cum cataplasmate isto valent in colica ex humoribus frigidis. In colica vero ventosa que ex ventositate adherentis flegmatis paulatim dissoluti generatur vaporacio auget dolorem. Quare oportet ut dimitatur evaporacio et prolongetur sompnus et atenuetur dieta et calefiat temperate venter donec illud flegma paulatim totaliter resolvatur. Si vero ventositas causans colicam sit

[2] lubricos: lumbricos *corr. ego.*

generata a melancolia effusa ad ventrem, cuius signa sunt acetositas, eructuaciones, inflacio ventris subita cum dolore vehementi, curetur cum evaporacione facta cum aceto decoccionis calamenti et ciperi et rute et origani, et bibat aquam calidam decoccionis cimini et carvi, et clisterizetur cum exsiccantibus ventositatem. Contra dolorem interiorum membrorum et colicam que fit ex grossis humoribus: R. gariofili 3 IV, radicis lilii celestis, aristologie rotunde, ysopi, masticis, squinanti, carpobalsami, anisi ana 3 II, turbit ad pondus omnium, confice cum decoccione agarici et dentur 3 III. Rasis in Experimentis. Electuarium bonum contra dolorem interiorum membrorum: R. croci aur. V, opii aur. II, spice nardi aur. IV, spatanee aur. III, radicis lilii celestis aur. VI, florum camomille aur. II, confice cum melle bono et (**fol. 103v a**) utatur. Rasis in Experimentis. Alterum optimum ex composicione gazich et est valde forte. R. cinamoni, croci, ana aur. III et s., galbani aur. IV, costi aur. II et s., confice cum melle et detur a 3 II usque ad III. Rasis in Experimentis. Ad colicam passionem: R. brodium caulium in quibus sit dissolutum zuccarum et detur in magna quantitate. Et si non habes zuccarum da brodium, subito curat; expertum est. Philosophus. Contra colicam si fiat ex ventositate fac decoccionem anisi et cimini et furfuris in aqua vel vino et illa aqua impleatur vesica enea vel cucurbita vel olla stagnea sine flascho et involuta panno lini, ventri aplicetur. Et si fiat ex replecione nimia vel ex fecibus in intestinis induratis fiat clistere ut docent autores. Et nota quod decoccio polipodii quart. et anisi in qua dissolvatur zuccari 3' I et calidum propinetur, inter omnia valet in hoc casu et est expertum et experimentum Magistri Philosophi. Aliud experimentum et est Magistri Jacobi Olv. R. sex vitella ovorum, dequoquantur in pathena cum oleo camomille et postea semina anisi, cimini, pigani pulveriza et pulvis ponatur supra ova et misce bene et post calidum super panum extensum loco doloroso aplicetur. Item semen canapi et spigol sive gotzenia decoquantur in vino ad consumpcionem medietatis, postea offeruntur et excludunt ventositatem stomachi et intestinorum. Electuarium Zacas de Babilonia valens ad ventositatem et colicam et lapidem frangit et laxat ventrem et probavi eum et est valde bonum, cum dubitaveris de egritudine an sit colica vel lapides vel composicione amborum. R. radicis spatane, turbit ana aur. VII, cimini, carvi ana aur. I, agarici, radicis lilii celestis ana aur. VI, origani, ysopi ana aur. I, masticis, squinanti ana aur. VIII; cum melle confice et accipe quasi avelanam. Rasis in Experimentis. Contra colicam ventosam seu aliam ventositatem. R. anisi, cimini, maratri, ameos, carvi ana 3' s., camomille, sticados citrini, M. I; fiat decoccio in vino et fumus illius decoccionis sumatur per embotum; istud dissolvit ventositatem et removet dolores. Geraldus de Solo.

<**V**>ermes generantur in corpore a continuacione sacietatis nauseative et comescione ciborum putrefactorum. Et sunt vermes trium specierum: (**fol. 103v b**) quidam sunt longi que generantur in intestinis superioribus; et quidam sunt lati qui sunt in intestinis grossis inferioribus et nominantur cucurbitim; et quidam sunt parvi qui sunt in intestino recto inferiori. Et signa vermium sunt multiplicacio apetitus cibi. Et quando non comedit, mordicant, et habundancia salive proprie in nocte. Et stridor dencium et masticacio in sompno. Et sompnia terribilia et pruritus narium. Quandoque eciam inducunt accidencia peyora sicut est nausea et appetitus caninus, pigricia, yracundia et mali mores, diversitas coloris in facie et occulis, inflacio ventris. Quandoque eciam ex vermibus accidunt colica mala, epilensia, mania et tremor cordis. Interficiuntur autem vermes cum amaris cum admixcione aliquorum dulcium quibus aliciantur ad secessum. Et ea que vermes interficiunt sunt absincium et lupini amari et narciscus, enula, persiccaria, mentastrum, ruta, aloes, folia persici et cortex eius, fella, amigdale amare, costus amarus, centaurea, prassinum, abrotanum, pulpa coloquintide. Ex istis enim possunt fieri pociones[1] aut clisteria aut emplastra supra ventrem ad interficiendum vermes. Idem autem, quod commune et consuetum est et omnes interficit, est sumere de semine zodoarii vel centonice quod idem est trito cum brodio vel lacte aut aliquo dulci. Vermes vero qui sunt in longaone interficiuntur cum suppositorio facto de lana involuta in felle taurino vel similibus. Quia vermes qui sunt in superioribus intestinis interficiuntur per ea que sumuntur per os. Et qui in inferioribus, subpositoriis aut clisteribus. In pueris tamen parvis sufficiunt emplastra que possunt fieri de cimino pistato cum felle thauri, aut de foliis porrorum tritis et frixis cum oleo et aceto, aut de succo absincii, persicarie vel dyptami, nigella et similibus. Lumbrici vero mortui, si non educentur, inducunt nocumentum et ideo educendi sunt cum aloe aut succo yreos aut succo cucumeris asinini, agarico, turbith, pulpa coloquintida, cartamo. Mortuis autem lumbricis et eductis preservandus est paciens a reiteracione generacionis eorum cum minucione crapule et vitacione ciborum flegmaticorum putrefactibilium et cum usu coriandri preparati et usu sinapi et aceti et salsamentorum acuitatem cum incisione agregancium. Medicamen extrahens lumbricos ab intestinis. R. cimini, pista cum felle thauri recentis et pone super umbilicum. Aliud: accipe lupinos, azininos et baccas lauri ana conficiantur cum felle tauri recentis et da cotidie ad bibendum aquam cepis aut oleum olive aut comedat amigdalas amaras. Rasis in experimentis. Si lumbrici ledunt os stomachi pone (**fol. 104r a**) favum mellis in ore ieiuno et statim accedunt ad mel et exibunt per os. Item sumac dissolutum in aqua et bibitum est mirabile contra vermes. Avicenna. Item decoccio mirte viridis potata lumbricos mire excludit. Galienus in Passionario. Si non habes bonum oleum amarum pro vermibus fac cum aloen cicotrino et mirra cum oleo communi. Et est melius contra omnes vermes et specialiter pro delicatis. Philosophus. Si vis vermes occidere da pacienti ieiuno stomacho lac purum bibere tribus diebus vel quatuor et quinta die mane bibat allia cum aceto tepido. Experi. Item

[1] *Primo* passiones *scr. et post.* pociones *corr.*

emplastretur stomachus cum foliis persici vel pororum et aceto et paciens sedeat in lacte tepido vel in aqua mellis, statim fugiunt amaritudinem et descendunt ad dulcedinem. Hec ego. Item semen caulium potatum omnia ventris animalia[2] necat. Galienus et Dyascorides. Item arnoglossa trita et umbilico emplastrata vel bibita lumbricos sua proprietate excludit. Avicenna. Item cortices maligranati et radices fraxini coquantur in vino albo vel dulcorato, tale vinum bibatur in ieiuno, miro modo interficit lumbricos. Gilibertus. Idem facit unccio ventris cum oleo amigdalarum amararum et persicorum. Idem. Item si ungatur podex intus et foris melle et lacte mixtis vel intingatur in hiis bombax et fiat suppositorium statim descendunt. Hec ego. Item contra vermes: R. turbith gumosi 3 III, seminis centonice 3 II, zinziberis albi 3 s., fiat pulvis, dentur 3 II cum ydromelle ieiuno stomacho. Nasturcium aquaticum frixum in patella sine alia admixcione et sub umbilicum calidum cataplasmatum lumbricos necat una nocte. Idem facit fel yrcinum cum succo mente distemperatum et illinitum. Cancellarius.

BIBLIOTECA VIRTUAL MIGUEL DE CERVANTES

[2] alia: animalia *coni.*

<**T**>enasmon est intensus appetitus egerendi sine effectu aut modico; cuius causa est frigus extrinsecum ledens longaonem aut aliquis malus humor sibi adherens vel apostema aut ulcera ipsius vel emoroydes. Et dolor tenasmonis solius est circa longaonem et anchas et perithoneon. Et si fiat propter apostema comitatur febris et pulsacio. Et signa eciam ulceracionum nota sunt per exitum virulencie et dolorem in tactu.[1] Emoroydes eciam note sunt sensui. Et cito succurratur tenasmoni quia sui diuturnitate posset inducere colicam et yliacam et malas passiones capitis. Omni vero tenasmoni nocet extrinsecum frigus. Et si fiat ex apostemate, curetur apostema ut dictum est sepius fluentem materiam divertendo flebotomia vel aliter et fluxam materiam maturando et maturatam mundificando. Et si fiat ex ulceribus curetur cum ungento facto de dragaganto, gumi arabici, aloe, loco (**fol. 104r b**) mastice, litargiro, cerusa, oleo rose et similibus, lavato prius loco cum vino mellito. Si vero venit propter emoroydas curetur, ut dicetur loco suo. Si vero venerit propter humores aliquos adherentes educantur primo illi humores. Quia si sunt frigidi et viscosi quod ostendunt exeuncia et regimen et disposicio pacientis educantur cum clisteribus et suppositoriis calidis incisivis. Et balneetur locus in aqua decoccionis ysopi, origani, calamenti, anthos, utriusque sticados et similium resolutivorum. Si vero humores sint calidi quod ostendunt exeuncia et ardor et punctura maior, curetur cum temperatis resolutivis qualia sunt malva, camomilla, rosa, coriandrum. Et bulias filtrum blavum in aceto et expressum calidum loco aplicetur. Si vero indurate feces causant tenasmonem, educantur clisteribus mollitivis. Et scias quod balnea et epithimata ex calidis temperatis conferunt dolori cuiuslibet tenasmonis, sicut esset istud: R. fenugreci, seminis lini, malve, bismalve, mellilotum, camomille, sumitatum caulium, coquantur in aqua in qua mergatur spongia et loco aplicetur. Confert eciam tenasmoni qui provenit a calidis humoribus aut acumine katarthici fomentacio cum aqua decoccionis radicis tapsi barbati maxime evacuatis humoribus. Contra dolorem longaonis in tenasmone: R. croci 3 I, olei rose 3' s., apii) I, unum vitellum ovi crudum, misce, et tepidum in bombace madefactum supponatur. Garraldus. Filtrum combustum et non combustum elizatum in aqua cum rosis et mirtillis. Sedat torsiones in tenasmone, si sub portanario ponatur. Garraldus. Contra tenasmonem rutha bulita teratur et super locum emplastretur: saluberime sanat. Item cortex maligranati et radix fraxini coquatur in vino dulce et tale vinum detur. Multum valet. Experi. Item R. olibani, ameos ana 3 I, opii 3 s., croci 3 X, confice cum melle et fac suppositorium et tene secretum quia nichil est efficacius. Guilelmus. Item ciminum, anisum, anetum et colofonia ponatur super prunas et cum ascelat, recipiat fumum per posteriora. Guilelmus. Item solum anetum teneatur et saccelletur. Certum est experi. Item fumigacio de sarcocolla facta super prunas sanat tenasmon, probatum est certa. Contra exitum ani fiat fomentacio (**fol. 104v a**) ex absincio et malva et foliis lauri et reponatur laurus in oleo laurino cum butiro. Cancellarius. Item folia roris marini emplastrata tumorem ani tollunt. Idem. Item de colofonia fiat fumigium super prunas. Experi. Item hoc est certum

[1] intactum: in tactu *coni*.

experimentum super omnia: fomentetur longaon cum alliata tepida et clara et post sinapisetur cum pulvere cornu cervi conbusti et pice conbuste cum thure, mastice et non solum contra
40 exitum ani, sed eciam contra exitum matricis valet. Rogerius. Item secundum Cancellarium contra exitum ani fiat pulvis talis: R. Thuris, masticis, sanguinis drachonis, psidie, balauscie, galle, pomi pini sine nucleis: hec fumigacio multum prodest vel per se vel cum predicto fomento.[2] Cancellarius.

BIBLIOTECA VIRTUAL MIGUEL DE CERVANTES

[2] fomentacio: fomento *corr. ego.*

<E>moroys est fluxus sanguinis per[1] venas que terminantur in ano; et causatur iste fluxus precipue a sanguine melancolico intenso et adhusto; et quamdiu moderatus est, restringi non debet, quia preservat pacientem a multis melancolicis morbis. Si vero superfluat, quod cognoscitur per discoloracionem faciei et gravitatem coxarum et stricturam pectoris et tensionem ypocundriorum, indigescionem et preoparacionem ad ydropiciam, sanguinis claritatem et agravacionem corporis, tunc restringendus est, quod fit vitando acuta et salsa et inflamativa sanguinis et utendo stipticis ut piris, coctanis et mirtillis; et inviscantibus sanguinem ut auriculis et pedibus porci et risi et amido; et exterius applicando stiptica constrictiva sicut esset in estate saccus de tribus partibus rosarum et quarta mirtillorum, unico fervore bulliens in aqua, super quam diu sedeatur mane et sero; yeme vero sedeatur super salviam frixam in multo oleo rose. Possunt eciam fieri emplastra constrictiva supra anum ex stipticis constrictivis sepe dictis. Et sanguinis eciam fluens diverti debet cum ligacione brachiorum dolorosa, flebotomiis aut ventosacionibus, si oportet. Quandoque eciam cessato fluxu sanguinis instillant aquositates sordide propter quod lavari debet regio illa cum vino decoccionis salvie regie et plantaginis, yreos vel absincii. Et sicut emoroyde ledunt (**fol. 104v b**) fluxu nimio sic eciam quandoque dolore molestant. Et hoc aut propter retencionem sanguinis emitendi aut propter ortum excrescenciarum in loco aut propter inflamacionem inductam aut quia a duro stercore cohartantur in exitu et retencio fluxus soliti antiquati causat tumorem, gravedinem et pulsacionem in loco illo et in corpore ponderositatem et tensionem in dorso. Et cura huius doloris perfecta est retentum sanguinem per consueta loca purgare. Quia aliter timendum est de melancolia, mania, cancro et herisipilla, scabie, lepra, frenesi, ydropisi, ptisi. Mundificato autem corpore ab humoribus melancolicis, aperiantur ora venarum aut flebotomia aut sanguisuguis apositis per cannas aut cum medicinis ut quod fricentur cum liquore lacteo foliorum ficulnee, donec aperiantur; aut cum cepa lactescente vel distemperetur aloe cicotrinum cum felle et modico aceti et calidum cum panno vel bombace superponatur; similimodo fiat de oleo amigdalarum amararum vel persicorum aut lacte titimalli. Et si capita venarum aperiendarum essent nimis oculta, possent ad extra trahi cum ventosa sine scarificacione; cura vero blandiens hunc dolorem fit cum calefactoriis mollitivis temperate resolventibus sicut est sedere in aqua decoccionis lingue canis, malvarum, bismalvarum, violarie, partem unam petroselini, fenugreci grossi, partem s. camomille, melliloti, sticados citrini quartam partem. Affigentes autem excrescencie[2] in capitibus emoroydarum orte sunt triplices: quedam sunt longe, aspere et dure ad modum veruce et dicuntur verrucales que peyores sunt aliis; alie vero sunt leves et rotunde, turgide ad modum uve et dicuntur uvales, ceteris leviores; tercie vero sunt molles et grosse ut morum, ideo dicuntur morales. Et iste omnes excrescencie, si exterius emineant, curabiliores sunt quam que interius occultantur. Ad leniendum vero harum excrescenciarum dolorem prosunt

[1] *Post* venas *scr. et post del.* nares.
[2] extrinsece: excrescencie *coni.*

calefactoria statim dicta, licet parum in uvalibus que ut plurimum generantur ex retencione sanguinis cuius moderata evacuacio prodest. In verrucalibus vero post dicta calefactoria prodest aplicare mollificativa sive mollitiva et lenitiva ut vitellum ovi concassatum cum oleo viole in estate. Et in yeme[3] cum oleo amigdalarum dulcium vel butiro recenti cum muscillagine malvarum aut fenugreci et pannus lineus vel bombax immersus in predicta mixtura superponatur loco. Sed in moralibus ad removendum plus prosunt exsiccativa sine mordicacine sicut pulvis factus de foliis tapsi barbati vel plantaginis adhusti vel radicibus canne adhustis. De hoc pulvere cum quarta parte eius de litargiro et cerusa cum oleo rose, sicut ungentum et loco applicetur. Et quia hec remedia (**fol. 105r a**) doloris solum ad tempus removent, oportet de perfecta cura harum excrescenciarum videre. Curantur autem perfecte cum tali remocione ipsarum, possunt autem removeri incisione aut cauterio vel corrosione sed quia[4] in sanacione cauterii vel incisionis clauduntur omnia ora venarum ex quo solitus fluxus prohibeatur, quod est malum, videtur modus securior quod aufferantur suavibus corrosivis, qualia sunt que sunt de natura salis, sicut est fex aceti combusta, sagimen, nitrum, salis gemma, vitriolum, mel vetus, axungia porci cum pulvere alicuius horum vel omnium cum una parte mellis et duabus axungie liquefacte, fiat ungentum et superponatur qualibet vice; lavetur prius cum vino calido in quo modicum mellis dissolvatur; poterit eciam in estate modicum aceti incorporari in ungento predicto. Et eliminatis excrescenciis, lavetur regio in estate[5] cum vino decoccionis rose aut tapsi barbati vel plantaginis. Et in yeme cum vino decoccionis salvie cui parti post locionem aspergatur pulvis factus ex II partibus rose et una ceruse. Aufferuntur eciam excrescencie, si ligentur in radice earum stricte quantum potest tollerari sine dolore gravi cum seta equina aut serico aut ex filis factis ex cortice laureole. Et dicitur eciam quod suffumigacio cum foliis mirti aut cum corticibus capparis et radice eius et pulpa coloquintide, mirra et nuce cipressi. Ista valent in emoroydibus parvis. Et si evellas emoroydas cum incisione appone post incisionem super loco medicamen cosntrictivum factum de alumine, acassia, balauscia, pulvere molendini vel similibus conglutinativis; deinde consolida. Si vero cauterizativis medicinis volueris evellere, appone desuper excrescenciam solum pulverem cauterizativum donec denigretur, deinde emplastra locum cum caulibus elixis in butiro ut scara, id est, usta materia cadat. Et iteretur hoc, donec tota excrescencia consumatur, et tunc consolida et regenera carnem.

Ad affliccionem autem emoroydarum que propter ardorem et inflamacionem earum fit, liniatur locus, aut lavetur aut epithimetur cum aqua decoccionis seminis cucumeris, cucurbite concassatis, portulace, sempervive, foliorum nenufaris vel succi cucurbite vel sempervive cum oleo viole et albumine ovi fortiter agitatis, vel fiat ungentum ex cerusa et cera alba, oleo viole et muscillagine psilii equaliter, vel ungatur cum populeon recenti vel

[3] eyeme: yeme *corr. ego.*
[4] *Post* quia *scr. et post del.* incisione.
[5] estatate: estate *corr. ego.*

similibus. Quando duricies stercorum ledit pacientis emoroydas, utatur paciens cibis humidis ne feces indurentur et mergat inferiora in actu (**fol. 105r b**) ascellandi in aqua tepida decoccionis malve cum oleo violarum et similibus. Apostematum autem que generantur in ano et rayadiarum et ulceracionum, eius curaciones dicte sunt capitulo de tenasmone et vide per consimilia in precedentibus. Et paralisis eciam ani, ad quam sequitur involuntaria egescio, curatur sicut dictum fuit in capitulo de paralisi. Quia si venerit subito aut propter casum super dorsum aut propter vulneracionem ani non est ei curacio. Cum vero paulatine invadit ex casu vel percussione, ungantur spondiles inferiores dorsi cum illis que dicta sunt in capitulo de paralisi. Exitus autem ani proper lubricitatem et mollificacionem eius, curatur cum stipticis constringentibus sicut est sedere in aqua decoccionis costi, ypoquistidos, psidie, balauscie, nucis cipressi, euforbii. Et ungatur longaon cum oleo laurino. Et superaspergatur pulvere mirre, mumie, nucis cipressi, masticis, thuris, gallarum, sumach et similium. Et fistula ani cum ubicumque perforat intestinum cuius signum est exitus ventositatis et stercoris per eam non curatur nisi cum difficultate magna; si vero non sit ubicumque perforata quia per eam non egreditur nec stercus nec ventositas, curetur ut dictum est de fistula lacrimali. Et ficus in ano nascitur et sunt quedam caruncule superflue; differunt autem ab emoroydibus quia emoroiydes nascuntur retro, iuxta spinam, et emitunt sanguinem et sunt rubea, aliquantulum grossa; ficus circumcirca nascitur. Condiolamata nascuntur in ano quia quedam parva. Ficus autem cognoscitur quia fit in loco quedam pustula oblonga superius aliquantulum alba non perfecte sed vergens ad ruborem. Cura: R. millefolium et paritariam; pistentur cum pauco sale et emplastretur locus cotidie donec ex toto curetur. Quando ficus est intus cognoscitur quia sanguis est mixtus cum egescione. Sed in emoroydibus sanguis est separatus ab egescione, tunc accipe predictas herbas et tere et distempera cum vino; post cola cum expulsione herbarum et propina mane ieiuno stomacho et sero donec liberetur ex toto. Tapsus barbatus supra ficum ani vel vulve positus et ibi exsiccatus exsiccat ficum. Expertum est. Ad ficum: R. pulveris (**fol. 105v a**) capilli veneris, cepe et aristologie rotunde, pone super ipsum quia sine dubio debet cicatrizare. Contra ficum exterius inapparenti: stercus pullinum, saponem, mel et cepas squille, comisce et calidum superpone et dimitte sic, et die tercia invenies sanum. Item ad idem res probata: R. plantaginis, millefolii, mentastri, addens piperis grana IX, masticis grana VI, comisce et, pacienti ieiuno, propina et renova pocionem IX diebus. Ad omnem ficum sanandum: R. sulphuris 3 III, piperis grana XXVI; tere et coque cum duabus lib. vini et medium et da cotidie calicem unum. Quod si adhuc perseveraverit ficus fiat sicut de emoroydibus. Ad curam emoroydarum subfumigetur anus cum decoccione edere lapidee in aqua fortis: infra V dies curabitur. Quando emoroydes sunt in ano comburratur pannus lineus lividus lanni et cornu yrci et limacee rubee equaliter in olla nova et fiat pulvis quo super aspergatur candela melle uncta et illa candela intromitatur, certissimum est. Ad dolorem emoroydarum: cinerisentur folia ficus et inungatur simplici melle capud longaonis et superaspergatur cinis ille quia dolorem mitigat. Cancellarius.

Contra emoroydas millefolium bibitum retinet fluxum emoroydarum et sedat dolorem; non fluencium meatus aperit. Item folia iusquiami et portulace et vitellum ovi assi, mica panis cum oleo modico mixtum dolorem tollit. Viaticus. Item contra dolorem fiat emplastrum de cerusa, plumbo usto, vitellis ovorum assorum, oleo rose simul mixtis: iuvat omnes emoroydes et omnia ulcera in natibus. Viaticus. Item folia roris marini cataplasmata emoroydas inflatas prohibet. Item cinis corticis ovorum de quibus pulli exiverunt datus cum vino albo ieiuno emoroydas sanat. Experi. Item cinis vitium et vitrarie cum aceto pistatus et appositus tumorem emoroydarum ani solvit. Diascorides. Item emoroydis multum prominentibus et dolentibus, fac emplastrum supra de panno lineo et pice dura et super emplastrum pulveriza radicem apii et masticis et appone et statim liberabitur. Petrus Lucratorius. Item pili leporis (**fol. 105v b**) emplastrati cito retinent sanguinem. Experi. Item ad tollendum immoderatum fluxum emoroydarum: II vitella ovorum cum oleo rose et vino albo, misce et cum panno suppone. Experi. Hugo. Item emoroydes restringuntur cum mirtillis recentibus[6] confectis cum vino vel melle IV vel V diebus et post inungatur locus cum oleo communi. Et si vis ut fluant, terge eas cum fronde capilli et folii. Garraldus.

BIBLIOTECA VIRTUAL MIGUEL DE CERVANTES

[6] decentibus: recentibus *coni.*

Ad regenerandum epar consumptum ex nimio potu et aliis causis, valet potare succum apii.

<**D**>iscrasiam calidam epatis sequitur sitis et siccitas ventris, parvitas appetitus et asperitas lingue et citrinitas urine et coloris et quandoque febris. Et est communiter cum dolore ypocundrii dextri, et si caliditati iungatur siccitas, predicta accidencia sunt intensiora; si vero humiditas, predicta remittuntur, et si sit mala complexio cum materia cum istis adest vomitus colere et gravitas lateris dextri. Et cura est quod primo purgetur humor peccans si adsit et precipue cum reobarbaro et mirabolano citrino et caveatur scamonea et titimalli. Et omnia kathartica fortis disolucionis sine stipticitate. Deinde convenientibus particularibus, potest fieri modica flebotomia de epatica. Deinde alteretur mala complexio calida cum apropriatis frigidis, cius sunt: aqua, endivie et solatri, rosa et sandalus, semina frigida, flos nenufaris, lactuca, epatica, scariola, acetosa, sumach, berberis, spodium, camphora. Ex hiis enim fiant aque vel syrupi ad potandum et epatica supra epar cum modico aceti. Et utatur cibis frigidis et humidis facilis digescionis et cibis acetosis et dimitat cibos grossos et calefactos. Malam autem complexionem frigidam epatis sequitur solucio ventris et mollicies corporis et corrupcio coloris et tumor faciei et parvitas appetitus et digescionis cum gravitate et dolore sub latere dextro. Et si ei comiscetur humiditas, hec accidencia intenduntur. Et quia talem complexionem epatis, precipue cum diuturnatur, consequitur viscositas vel ventositas, humor crudus propter indigescionem, oportet prius talem humorem digerere et evacuare. Digeretur ergo cum calidis incisivis, qualia sunt radix feniculi, petroselini, apii, brusci, eupatorium, asarum, costus, absincium, spica nardi, squinantum, cinamomum, lacta, calamus aromaticus et similia. Et purgetur cum aloen, reubarbaro et turbith et similibus. Deinde frigiditas epatis alteretur cum predictis ab intus et ab extra aplicatis (**fol. 106r a**) precipue cum spica nardi, cinamomo, squinanto, eupatorio, calamo aromatico, lacta, semine apii, ameos et vino forti. Caveatur tamen ne medicamen multum dissolutivum administretur sine admixcione stipticorum precipue aromatorum; vitentur cibi frigidi et humidi et viscosi et grossi dure digescionis; utatur cibis calidis aut temperatis cum salsamentis calidis et diureticis.

<**O**>pilacio epatis causatur aut humorum multitudine aut ipsorum grossicie vel viscositate. Et signa opilacionis eius sunt gravitas dextri lateris sine dolore et febris et parvitas digescionis et levitas ventris. Et si opilacio fiat sola multitudine humorum diminuatur multitudo eius flebotomia basilice et farmacia convenienti, ut reubarbarum; grossicies autem[1] humorum et viscositas atenuetur et incidatur si fuerit cum eis caliditas cum syrupo acetoso et aqua endivie et scariole et seminibus eius, cuscute, fumoterre, seminibus frigidis et similibus. Si vero opilaciones fiant de humoribus frigidis, diminuta plectora, si assit per catarticum conveniens, dentur diuretica calida dicta in cura male complexionis frigide epatis. Et fiat eciam salsamentum de tribus partibus spice nardi et quarta coriandri preparati et quinta cinamomi albi darceni cum amigdalis et aceto forti. Et si de quarto in quartum sumatur in mane 3 I vel s. de limatura argenti cum sapa vini, efficacius opilacio resolvetur. In opilacione epatis vitentur cibi grossi et viscosi et pultes et panis asimus et pedes et caseus et omnia dulcia grossa. Et fecula de pasta et pastilli et vinum grossum et potus plus solito minuatur et comedantur res in quibus est apercio et abstersio. Electuarium astorei valet ad omnes opilaciones splenis et epatis et calefacit corpus: R. Aristologie, mirabolani aur. XX, camedreos, marrubii ana aur. X, masticis, aur. X, guar aur. V, assefetide, costi, trium piperum ana aur. X, masticis aur. VIII, piretri aur. III; conficiantur et comiscentur cum vino. Rasis in suis experimentis et cetera.

[1] aut: autem *corr. ego.*

<**D**>ebilitatis autem epatis tantum signum est egescio similis aque carnis recentis cum abluitur cum paucitate appetitus et extenuacio corporis. Et cura est emplastrare epar cum rebus calidis stipticis sicut est ciperus et mastix et spica nardi, thus, nux cipressi, gallia muscata, vinum vetus, lignum aloes, cinamomum et similia. Et de medicinis sumat illam que agregat stipticitatem cum aliquantula caliditate et aromaticitate, cuius est hec: R. masticis 3 I, spice 3 s., apii, ameos ana 3 I, thuris 3 II, ciperi, squinanti ana 3 I; (**fol. 106r b**) pulverizentur et bibatur de eo 3 I cum vino bono veteri. Avellane eciam comeste sua proprietate confortant epar et passule cum suis granis bene masticate sua proprietate confortant epar et impinguant; valet eciam cinamomus, spica nardi, squinantum, maxime cum videtur vergere ad[1] frigiditatem. Quod si ad caliditatem declinat, confortant ipsum maligranata acria et dulcia et fructus frigidi et stiptici aromatici in modica quantitate sumpti ut sunt pira coctana, berberis, et iuvatur eciam rosis et aliis stipticis aromaticis frigidis. Et confert omni egritudini epatis ex malicia complexionis aut aliis cum proprietate mirabili epar adipinum, id est, lupi exsiccatum et tritum et optime si bibantur ex eo 3 II cum vino dulci aut aqua endivie. Rasis in Experimentis contra debilitatem epatis ex frigida causa dabat reobarbarum et curabat omnes omnino. Ad idem dabat decoccionem gasich, id est, eupatorium et curabat omnes. Rasis in experimentis dabat decoccionem agarici in egritudine cerebri et epatis. Trocisci valentes ad debilitatem epatis ex causa calida: R. berberis 3 X, antere, seminis endivie, seminis portulace ana 3 II, sandali 3 s., musci 3 III, zuccari ad pondus omnium; fiant trocisci in succo basiliconis aur. II et detur I cum syrupo maciannorum 3' I et aque endivie bulite et colate 3' I. Rasis in Experimentis. Aliud eupatorium. Electuarium gasich valet ad confortandum epar et aperit opilaciones eius; valet ad ydropisim et ad corrupcionem complexionis. R. gasich aur. XX, lacte aur. X, ligni aloes aur. VI, gariofili aur. II, cinamomi aur. XXI, squinanti, cubebe, reobarbari ana aur. XVI, rose aur. XVIII, aloes non abluti aur. II, agarici aur. III, masticis aur. X; pulverizentur et conficiantur cum syrupo facto ex melle et agarico et est medicamen valde bonum et nobile. Rasis in Experimentis.

[1] *Post* ad *scr. et post del.* humiditatem.

<**A**>postema calidum epatis concomitatur febris continua et sitis vehemens et vomitus colericus. Et quandoque singultus et ictiricia et tussis sicca et cassus appetitus. Et si apostema sit ex parte gilbi eius est maior dolor in latere et circa spinam dorsi et tactu et visu, quandoque percipitur tumor eius. Si vero sit apostema ex parte[1] cime, est maior vomitus et singultus et dolor circa umbilicum. Et si apostema sit de (**fol. 106v a**) calidis humoribus accidencia predicta sunt intensiora. Si vero de frigidis putrefaccione calefactis sunt remissiora. Et apostema epatis aut resolvitur aut saniet aut induratur. Et signa resolucionis sunt alleviacio febris et quies accidencium cum reduccione pacientis ad naturalem disposicionem sine educcione saniei. Signa vero saniacionis sunt sedacio febris et gravitas dextri lateris cum tremore et vomitu saniei et sanguinis et egescione utriusque. Induracio autem apostematis epatis nota est tactui sub costis, et corrumpitur color cum eo et minoratur appetitus. Et finaliter cum non resolvitur inducit ydropisim. A principio ergo curetur calidum apostema epatis cum flebotomia basilice et teneatur continue venter laxus cum manna aut casieffistula dissolutis in aqua endivie aut aqua ordei et emplastretur epar a principio cum repercussivis ut est aqua rose, sandali, endivie, plantaginis, portulace et similia. Et in augmento addantur istis aliqua resolutiva sicut est asarum, squinantum, absincium. In statu vero utendum est maturativis magnis, sicut esset fenugrecum, malva, camomilla et mellilotum. Sed in declinacione, sanie generata, utendum est mundificativis sicut esset ydromellis, decoccio ysopi et genciane et scolopendre, spice nardi, et seminum frigidorum diureticorum. Caveatur tamen ne in apostemate epatis ministrentur nimis frigida stiptica vel nimis resolutiva ne apostema vertat in sclirosim nec eciam dentur nimis mollificativa et maturativa ne substanciam epatis putrefiant ita tamen quod a principio semper debiliora ministrentur. Et quanto plus antiquatur ad forciora fiat ascensus sive in resoltutivis sive in maturativis seu mundificativis. Et summe caveatur constipacio ventris propter quod, sicut dictum est, solvatur a principio medicinis lenitivis aut eciam forcioribus, sicut est trifera seracenica reubarbarica si corpus est plectoricum. Et utatur continue temperatis aperitivis et resolutivis, sicut est camomilla et decoccio eius. Cibus sit eius brodium pulle, aqua cicerum, et potus eius sit aqua ordei, decoccio graminis. Post saniacionem vero potest bibere vinum subtile debile. Apostemati autem duro succurrendum est antequam confirmetur multum, quia tunc non curatur. Mollificetur ergo prius et dehinc resolvatur; iterum redi ad remolliandum, post resolve, (**fol. 106v b**) et hoc itera donec totaliter resolvatur. Optimum dissolutivum sclirosis epatis et splenis: R. galbani, amomi, serapini, opoponaci ana 3 I; ponantur in aceto per unam noctem et in mane quoque usque ad consumpcionem aceti; post addatur lib. s. dyaltee et optime misce; hoc ungento ungatur regio splenis et epatis. Cancellarius.

[1] *Post* parte *scr. et post del.* spine.

<**Y**>ctiricia est color corporis croceus aut viridis vel niger ab humoribus in exterioribus dispertis causatur. Et illa que plurimum contingit est crocea, que a colera similis coloris causatur. Nigra vero a nigra colera gignitur, que vicio splenis ut plurimum evenit et dispergitur in exterioribus tingens colorem faciendo yctiriciam aut quia nimis multiplicatur in corpore aut quia prohibetur eius transitus ad hordinata loca. Et multiplicatur aut vicio nutritivorum, quia colere generativa sunt ut acuta et dulcia; aut vicio digescionis, precipue epatis; aut quia naturaliter calidus aut supercalefactus accidentaliter seu hoc sit propter apostema ipsius aut opilacionem aut sumpcionem veneni seu obviacionem alterius rei supercalefacientis ipsum. Locus autem ad quem natura mitit coleram cum ab ipsa mundificavit sanguinem est cistifellis, a quo una eius porcio per viam unam dirivatur ad stomachum; et alia per alteram ad intestina descendit; qui meatus tres si claudantur aut alter ipsorum causat retencionem evacuende colere et per consequens yctiriciam. Ista autem transmissio colere ad exteriores partes in febribus acutis aliquando fit cretice a natura elongante hunc humorem maliciosum a membris principalibus ad extra sicut fit in febribus acutis multociens in die prima, aut post in aliqua die cretica pacientis alleviacione sequente et tunc est bonum signum; aliquando autem[1] fit talis missio et yctiricia sinthomatice ex furiositate humoris sicut fit quandoque in acutis febribus ante diem septimum, sive eciam post septimum dum tamen fiat sinthomatice quod ostendit conveniencia malorum accidencium sicut intensio croceitatis cum remissione urine et ablacione appetitus et mollificacione nervorum movencium linguam et tunc yctiricia est malum signum. Omnis eciam yctiricia cum epate duro est mala. Curatur yctiricia cum evacuacione multiplicate colere et correccione cause multiplicantis. Et reobarbarum proprie et aqua casei evacuant coleram et alie multe sicut scivisti. Et si multiplicacio colere fiat propter cibaria (**fol. 107r a**) dimitte talia et utere contrariis. Si vero innata caliditas epatis sit in causa cuius caliditatem innatam aut amplitudo venarum et citrinitas coloris semper precipue in albugine occulorum in talibus yctiricia non affert magnum nocumentum nisi cum superfluit et refrigeratur epar sicut dictum est supra. Si vero supercalefaccio epatis sit in causa abscinde causam supercalefacientem sive sit apostema eius eo modo quo dictum est sive sit aliud inflamans extrinsecum suum venenum in quo casu conferunt lac acetosum et oleum amigdalarum et aqua granati cum muscillagine psillii et aqua endivie agrestis et poma acetosa. Deinde reducatur epar ad temperamentum cum frigidis aperitivis supradictis. Si vero multiplicacio colere et yctiricia fiant propter opilacionem epatis et vie qua mittitur colera ad fel, cuius signum est gravitas epatis et pauca citrinitas urine et egescionis sine oris amaritudine et vomitu colerico; aut propter opilacionem meatus quo mititur colera ad intestina, cuius signum est albedo egescionis et difficultas exitus eius cum forti yctiricia; aut eciam propter opilacionem vie qua mititur colera ad stomachum, cuius signum est rubedo et grossicies urine et egescionis cum frigiditate stomachi, tunc, precedente purgacione materie antecedentis,

[1] aut: autem *corr. ego.*

sicut dictum est, aperiantur omnes iste opilaciones convenientibus aperitivis; quia si fiant opilaciones a causis frigidis sicut deopilativa calida; si autem a causis calidis sunt frigida. Et hec dicta sunt in capitulo de opilacione epatis. Et potest fieri pulvis de rasura[2] eboris, spodio, sandalis, rosa et reubarbaro et mirabolanis citrinis quo utatur mane et sero cum aqua endivie vel cicerum rubeorum. Valet eciam succus linarie et caprifolii syrupatus et potatus; et succus plantaginis hoc modo; valet eciam aqua decoccionis acori et camomille. Scito eciam quod in illa opilacione que accidit in meatu quo mititur coleram ad intestina valent clisteria acuta et potus aque porri, maxime si est a causa frigida. Dicitur eciam quod lac bulitum cum modico aque et aceti mixtum curat omnem yctiriciam de causa calida; hoc idem facit endivia et scariola silvestris et eupatorium comesta cum vino albo et modica porcione aque raphani distillate curant omnem yctiriciam de causa frigida. Corpore autem mundificato, fiant stuphe cum similibus herbis resolutivis. In exitu stuphe abluatur facies cum aceto albo tepido et instilletur in occulis vinum malogranatorum aut aqua macianorum aut succus acetose aut acetum album. Et ictiricus indutus camisia canapina nova non lota (**fol. 107r b**) stuphetur in aqua decoccionis linarie et caprifolii, et tollitur, videlicet yctiricia, ut dicitur. Yctiricia vero nigra que a splene causatur, curabitur cum rectificacione splenis ut dicetur loco suo. Contra yctiriciam ex calefaccione epatis. R. radicis lapacii acuti, capilli veneris, molarie, cicore, fumiterre ana M. I, succi nasturcii aquatici 3' II, seminis cucurbite, cucumeris, liquirizie, sandali albi et rubei, molarie, portulace ana 3 III, spodii 3 III, casiefistule, tamarindi ana 3 VI, zuccari lib. II, vini maligranati 3' I et s. Cancellarius.

[2] *Post* rasura *scr. et post del.* epatis.

<**Y**>dropisis est innaturalis conversio alimenti inflamatis corporibus errore nutritivi caloris aut in aquositatem sanguinis que dicitur yposarca aut in citrinam aquositatem pauce viscositati mixtam que dicitur alchites aut in ventositatem grossam pauce citrine aquositati mixtam que dicitur timpanistes. Et errat in convertendo nutrimentum calor, occasione convertendorum quia eius facultatem naturalem excedunt excessu quantitatis ipsorum; aut errat modo predicto calor nutritivus membrorum occasione sui cum a temperato proprio discedens naturalem[1] facultatem amitit in hiis membris, precipue que in hoc convenienti plus serviunt ut sunt stomachus, epar, intestina, splen, renes, vesica, matrix, pulmo, et cetera, quorum distemperancia aliquando venit ab exterioribus alterantibus ut est superflue calefaciens aut infrigidans, contundens aut incidens et similia; aliquando autem venit ab intra ut quia epar quod est principale in hoc discrasiatur in se vel quia compatitur alteri discrasiato de predictis. Cum enim predicta membra morbida sunt et officia propria non exercent, maxime cum retentibilia emitunt vel emitenda retinent, necesse est horum diuturnitate distemperari nutritivum calorem aut in frigiditate ut yposarcam faciat; aut in caliditate humiditati coniuncta ut faciat alchitem; aut in caliditate superflue siccitati coniuncta que efficit timpanistem. Et signa communia ydropisis sunt tumor pedum et feditas coloris, tussis sicca et sitis et inflacio ventris. Signa vero yposarche sunt tumor universalis corporis tocius et caro eius cedit tangenti cum retencione vestigii ad tempus. In alchite (**fol. 107v a**) vero et timpaniste graciliantur superiora usque ad stomachum et solum inflatur venter cum inferioribus. Sed in alchite venter sonat ad modum ventris semipleni aque cum urina rubea mediocriter spissa. Sed in timpaniste venter sonat ad modum timpani et urina est magis tenuis et pulsus velocior. Et paciens indicabit medico causas extrinsecas ydropisis. Et lientiria diuturna cum inflacione pedum et ventris. Aut ydropisis est causata vicio stomachi mesareycarum vel intestinorum. Cuticula vero sicca cum minutis apostematibus cito recedentibus et egredientibus circa ventrem ostendit ipsam causari ab epate. Et ydropisis que causatur vicio aliorum membrorum cognoscitur per signa passionum ipsorum sicut in locis suis habetur. Et scias quod omnis ydropisis in acuta febre est mala. Et ydropisis que succedit clirosim epatis non curatur, nisi forte in principio. Et fluxus ventris superveniens ydropico sine alleviacione et fetor eorum que a corpore egrediuntur ut sudoris, anelitus et sputi. Et urina bicolor sicut cum est superius rupha, inferius nigra vel livida. Cum eciam ydropicus per conveniencia remedia non aleviatur vel sumpta modica alleviacione statim reddit et idem ista signa sunt mortalia. Cum autem ydropico supervenit dipnia et fluxus ventris precipue sicut sanguinis coagulati proxima mors ostenditur. Ydropisis eciam que provenit a splene curabilior est quam que ab epate provenit ceteris partibus. Et adverte ad hoc quod ydropisis in complexione valde sicca non est curabilis nisi forte in principio. Ydropisis autem in complexione naturaliter humida est curabilior et ideo yposarca levius curatur quam alie. Cura communis ydropisis consistit in prohibendo generacionem predicte materie et in evacuando

[1] distendens naturaliter: discedens naturalem *coni.*

genitam. Primum fit cum rectificacione causarum morbi et confortacione digestive virtutis propter quod si ydropisis a malis cibis provenerit ut puta membra digestiva discrasiantibus aut ipsi si indigestibiles sint caveantur. Et utatur contrariis cum moderamine, quia ydropico confert paucitas cibi et potus leviter digestibiles acositate carentis et ventositate. Alie eciam cause extrinsece si que fiunt abscindantur disposiciones eciam membrorum que morbi (**fol. 107v b**) huius erant origines corrigantur ut in locis propriis traditur, sive fuerit disposicio epatis, stomachi, splenis, renum, matricis, et cetera. Et provoca fluxus cessatos ut menstruorum vel emoroydarum cum ab eis provenit. Et restringe fluentes superflue quia calorem diminunt nutritivum ideo cum ab eis provenit paulatine restaura deperditum cum vino et cibo nutribili et hodoriferiis et sompno et calefaccione et confortacione stomachi et epatis precipue ab intra et ab extra eciam cum cipero, mastice, spica, gallia et similibus ut dictum est supra. Cum igitur videris ydropisim a frigido causare corpore calefac epar et stomachum et alia membra si indigent eo modo quo dictum est in capitulis suis. Si vero ab inflacione epatis vel eius apostemate causetur sicut pluries accidit in alchite et timpaniste tempera ipsum cum aqua endivie, scariole, rose et camomille, et aliis sicut scis. Corigendo igitur malas disposiciones predictorum membrorum restaurabitur vigor digestivus et prohibebitur multidudo aquositatis predicte. Modus autem evacuandi materiam genitam ydropisis est multiplex, sicut est flebotomia in yposarca causata ex retencione soliti fluxus sanguinei ut menstruarum vel emoroydarum, aliter non convenit. Purgetur eciam vomitu cum[2] decoccione raphani in oximelle dyuretico aut syrupo acetoso. Purgetur eciam per ventrem apropriatis katarticis que ydropicorum aquam evacuant; qualia sunt: elacterides seminibus et foliis, laureole, seminibus ferule, seminibus cicute, seminibus urtice, castorei, euforbii, elleborus uterque, tapsia, aqua raphani, squilla, cartamus, cortex sambuci, radix yreos, radix esule, succus cucumeris asini, serapinum, mirabolani citrini, per ista autem et consimilia parata eo modo quo dictum est in tractatu de simplicibus medicinis purgetur paulatine aquosus humor ydropicorum. Et valet multum in ydropisi de causa frigida serum caprinum potatum cum spica nardi. Euforbium eciam cum succo citoniorum sumptum usque ad 3 I vel 3 s., curat ydropisim frigidam. Et succus yreos sumptus crudus mane et sero quantum media testa ovi capit curat omnem ydropisim curabilem si continuetur, facit enim ascellare cotidie ter vel quater aquam citrinam. Evacuant eciam aquam citrinam confecciones sequentes: R. succi cucumeris asini et radicis eius succi laureole, succi yreos producentis florem purpureum, succi absincii, succi eupatorii ana 3' III, misceantur et quiescant et quod supernatat prohiciatur et quod residet conservetur. Et tunc R. reubarbari, agarici ana 3' s., spice nardi, seminis endivie, scariole, seminis portulace, masticis, lacte, dragaganti, salis gemme ana 3 I, mellis rose 3' s.; pulverizanda pulverizentur et in vase vitreo diu agitentur ad solem et conficiantur ad modum conserve rose de quo detur 3 I. (**fol. 108r a**) Et sequentes trocisci conferunt alchiti cum caliditate. R. seminis endivie 3 X, seminis mezerion et

[2] *Post* cum *scr. et post del.* evacuacionem.

foliorum eius, agarici ana 3 I et s. rosarum tritarum, seminis citrulli ana 3 II et s., succi eupatorii 3 I et s., fiant trocisci de quibus detur unus. Et pilule sequentes conferunt timpanisti: R. mezerion 3 X, reubarbari, succi eupatorii, seminis endivie ana 3 III agarici 3 V, seminis apii 3 I et s., fiant pilule quarum dosis sit 3 II et s. Et sequentes pilule conferunt alchiti quando cum ea non est calor nec urina rubea: R. anabule, opoponacis 3 s., sandali, nidi, fimi columbini ana) s., misceantur et fiant pilule et sit dosis una et sunt purgantes aquam citrinam. Per ista enim et consimilia solvitur aqua ydropicorum. Cave tamen quod ydropicum de causa calida solvas debilioribus katarticis non supercalefacientibus excessive; quia yposarcam et omnes ydropicias de frigida potes vehemencius solvere predigesta materia. Est eciam alter modus communis et utilis purgandi aquam ydropicorum per diuretica calida tamen in causis frigidis. Et per frigida vel temperata in causis calidis. Et semper cum calidis diureticis admisceantur aliqua frigida ne dissolvatur epar. Et cum frigidis eciam misceantur aliqua calida ut melius aperiat vias et materias evacuent et resolvant; quia quamvis membra supercalefacta indigeant frigidis aquosus tamen humor aut ventus indiget calidis resolventibus. Et possunt hec due purgaciones predicte alternatim concurrere. Verumtamen cum agregata aquositas multa fuerit precedat purgacio ventris ne diurethica trahant antecedentem materiam et fiat opilacio maior. Consequenter autem per predictas purgaciones aquositate notabiliter diminuta et discrasiis membrorum causancium in parte correctis eorumque virtutibus confortatis precipue resolvendum est residuum aquositatis sudore et aliis vaporaliter resolventibus; ideo, stomacho vacuo, stuphetur diu paciens in stuphis fortiter resolventibus sicut esset in furno calido cum multis foliis sambuci vel ebuli, aut sicut esset in stupha aque sulphuree aut balneo terrina aut stupha artificialiter facta cum herbis calidis resolventibus, maxime si ydropicia fuerit de causa frigida, et humores fuerint resolubiles et non duri, et habitudo pacientis mollis fuerit et aquosa, quia in casibus oppositis sufficiunt humidiora et temperancia resolvencia; post exitum autem a stupha emplastretur venter totus preterquam regio epatis emplastris exsicccantibus et resolventibus sicut est hoc emplastrum: R. farina ordei, ciperum, stercus ovinum, succum cum baurach (**fol. 108r b**) bolum armenicum, pulverizentur et conficiantur cum vino, fiat emplastrum. Aut emplastretur venter cum foliis sambuci calefactis super tegulam calidam vel similibus, fricetur eciam venter ad calorem solis. Proficit eciam yposarche involvi et sepelliri in arena calida. Et nunc scivisti modos educendi aquositates. De ventositate enim scito quod consumitur cum masticacione et usu frangencium ventositatem ut sunt anisum, ciminum, sizeleos, ruta et similia. Et clisterizando cum eisdem et aceto squillitico, et emplastrando ventrem cum talibus. Cave tamen ne per talia ledas epar inflamatum. Quare refrigera ipsum sive defende cum refrigerativis propriis et ab extra et ab infra sive ab intra alternatim applicatis. Vltimus autem modus purgandi materias ydropicas est per incisionem ventris sub umbilico duobus digitis factam sic tantum quod foramen exterioris cutis non sit directo interioris foraminis ipsius siphac, ut melius fluxus retineri possit; frigida autem aperitiva imponatur ibi canula perforata

et extrahatur aqua paulatine. Et non evacuetur insimul quantitas multa ne paciens moriatur et continue perforetur epar cum aromaticis stipticis hec autem cura suspecta est. Et cum aquositas evacuata fuerit, iterum revertitur ad cirurgicum eciam pertinet quantum sufficiat. Decoccio aristologie rotunde perfecta est et mirabilis; curat ydropiciam cito: R. aristologie rotunde, centauree minoris, squinanti, camedreos, lacte, ligni aloes, rose ana aur. X, spice nardi, ameos, fumiterre, mentastri, seminis apii, anisi, radicis lilii celestis, radicis apii, fistici, cubebe, ysopi, guar, marrubii, sticados, cinamomi ana aur. VIII, ameos, mirte ana aur. VIII, costi aur. II, coquantur cum duabus lib. aque sufficienter granorum iuniperii, croci, mirte ana 3 II, ligni aloes aur. I, spice nardi 3 I, marrubii 3 IV; conficiantur cum decoccione predicta. Rasis in Experimentis. Balneum de cepa nigra: R. cepe nigre, aluminis de rupe mirtillorum, frondes et nucis cipressi recencium, rose, gallarum, boli armenici, sanguinis drachonis, terre sigillate ana 3' I; conquassentur omnia et in VIII lib. vini boni rubei buliant et paciens sedeat et recipiat stupham quater in die et de nocte teneat unam spongiam immersam in dicto vino tepido in natura sive fundamento valet contra omnem (**fol. 108v a**) inflaturam ydropisis. Garraldus. Mel dulce ad ydropiciam: accipe esule partem I, dragaganti partem s., amidi partem IV, de zuccaro quantum sufficit et da 3 s., purgat aquam fortiter et si fuerit arsura in pectore vel gutture bibat parum olei amigdalarum dulcium. Et si supervenerit nausea bibat parum de succo coctanorum donec incipiat fluxus et tunc abstinendum est a succo. Rasis in Experimentis. Genciana super omnia habet subtilitatem cum amaritudine et ideo valet ydropisi. Philosophus. Si totum corpus ydropici volvatur in lana succida ad solem bene calefacta et desuper multitudo pannorum ad solem evacuabitur tota aqua eius. Cancellarius. Rasis in Experimentis dicit quod ipse habuit quinque expertas medicinas a quodam medico summo qui vocabatur Adezehos et erat grecus. Quarum prima erat contra ydropisim et frigiditatem epatis et provocat summe urinam et dicit quod nulla est isti similis contra opilacionem epatis et est hec: R. radicis lilii celestis, calami aromatici, lacte, azari, rose, spice nardi, cinamomi, ligni aloes ana 3 VIII, fistici, gasich ana 3 I, masticis, anisi ana 3 II; pulverizentur et conficiantur cum melle et vino et detur 3 IV cum decoccione lilii celestis et gasich. Contra ydropisim de frigida R. paritaria vel menta vel apium et coque in butiro recenti vel axungia galine et cataplasma ante et retro: verissimum est. Sed quando est de calida R. succum solatri vel sempervive, succum scariole, succum fumiterre; buliantur et dispumentur et post syrupentur, valet sine dubio. Philosophus. Spica nardi indifferenter purgat per secessum, per urinam et per sudorem et ideo valet multum contra ydropisim. Philosophus. Medicamen valde bonum et dicitur electuarium yringis, id est, multarum utilitatum et est mirabile contra ydropisim et debilitatem stomachi et epatis provocat urinam et menstrua, laxat humores diversos: R. aristologie rotundee, lacte, squinanti, mirabolani ana 3 II, ligni aloes, rose ana 3 IV, turbit 3 IV, agarici 3 VIII, yris 3 I; conficiantur cum melle bono et detur secundum virtutem pacientis cum aqua decoccionis spice nardi vel satureye. Rasis in Experimentis. Aliud quod dicitur electuarium rubi confortans epar nimis; expertum

per nos pluries: R. ligni aloes, anisi, aristologie rotunde, lacte, spice nardi, foliorum rose 3 X, reobarbari 3 XX; confice cum syrupo facto ex (**fol. 108v b**) melle et detur ex eo quasi avellana cum aqua decoccionis feniculi et gariofili et est optimum in confortacione epatis et omnium membrorum interiorum. Rasis in Experimentis.

BIBLIOTECA VIRTUAL MIGUEL DE CERVANTES

<**E**>gritudines splenis de quibus intendimus sunt debilitas eius ab atraccione melancolie et magnitudo eius apostemosa aut inflacio eius. Debilitas autem eius ab atraccione melancolie facte precipue ab opilacione eius. Signa sunt corrupcio coloris et conversio eius ad nigredinem et conturbacio eius albuginis occulorum cum casu appetitus et demaceracione corporis, gravitas crurium et difficultas hanelitus cum ascendunt gradaria et gravedo sub sinistro ypocundrio. Et si ista opilacio fuerit a materia calida, adest sitis et citrinitas coloris et vomitus colericus. Si vero sit a causa frigida quod sepius convenit, adsunt contraria nunc dictis, et est multus rugitus et eructuacio acetosa. Deopiletur ergo splen cum incidentibus aperitivis et purgetur humor ille melancolicus qui defectu atractive splenis infecit sanguinem. Et scias quod ea que deopilant epar eciam proficiunt spleni. Splen vero indiget forcioribus; ergo in causa calida deopiletur cum endivia, scariola, tamarisco, scolopendra, radice capparis et semine apii. Et purgetur humor cum sene, epithimo, mirabolano indo et similibus. Opilacio autem frigida que plurimum convenit curetur cum cappare, scolopendra, prassino, tamarisco, radice geneste, salicis rube vel mediane cortice istorum et fraxini, genciane, aristologie, lilio, apio, feniculo, petrosillo, eupatorio, squilla, calamento, centaurea, betonica, germandrea, azaro, camedreos, camepiteos et multa similia. Cum istis enim ab intus et ab extra curentur opilaciones frigide splenis semper addando modicam quantitatem aceti fortis, quia multum est utilis in opilacionibus splenis. Et materia digesta evacuetur cum dyasene, yrearufini, yrealogodion, teodoricon, emperiston et similibus humores grossos, viscosos, melancolicos et flegmaticos purgantibus. Et, purgato corpore, superponatur spleni spongia intincta in aceto decoccionis rute, calamenti vel alicuius de predictis aut intincta in urina calida. Et ponatur eciam ventosa sine scarificacione super splenem. Et confert eciam tali splenetico fricacio et equitacio et exercicium et uti rebus aperitivis et incisivis ut esset tale salsamentum factum ex quatuor partibus raphani et quinta darseni et sexta coriandri, additis amigdalis et aceto. Confert eciam ei quolibet mane sumere 3 I vel s. de flore tamarisci cum aqua cicerum rubeorum et caveat a cibis grossis et viscosis et a multo<…>[1] (**fol. 110r a**) valent in causa calida. Sed in frigida opilacione utatur calidis diureticis sicut sunt radix apii, petrosilli, feniculi, spargi, brusci, origani, serpilli, anisi, maratri, zizeleos et alia quamplurima que reperies in tractatu de simplicibus medicinis. Ex eisdem eciam fiunt stuphe et epitimata et ungenta vel saccellaciones supra renes. Et confert multum in tali casu saccellacio vel emplastracio paritarie frixe in oleo camomille vel simili. Scito eciam quod flebotomia de vena que est sub cavilla pedis in parte sinistra vel de ipsamet vena in coxa supra ienu confert multum in dolore et opilacione renum de humoribus calidis facta precipue cum habundancia sanguinis. Scito eciam quod nefresis morbus hereditarius est, ideo non erradicatur perfecte cum ex parentibus provenit ymo eciam senes post XL annos

[1] Fol. 109r vac. est; fol. 109v deest.

a tali passione non curantur si eos molestaverit tempore iuventutis per multos annos nec tunc temporis curabantur, non ergo talibus fiat nunc flebotomia permissio.

BIBLIOTECA VIRTUAL
MIGUEL DE CERVANTES

<**A**>postema in renibus concomitatur febris erratica sine vehementi inflamacione, nisi raro cum qua est orripilacio et tremor et dolor in inferioribus dorsi. Et si apostema sit de calidis humoribus, sunt febris et dolor intenciora. Si vero de frigidis sunt, omnia remissiora. In principio cure constipacio, si assit, solvatur clisteribus, deinde fiat flebotomia de basilica eiusdem lateris, precipue si febris sit fortis cum ex habundancia sanguinis, deinde emplastrentur renes cum frigidis. Et sumat paciens aquam ordei et aquam citrulli et viole et semina frigida, precipue ubi est inflamacio fortis. Et cum hoc continuatum fuerit ebdomada una et sufficit ut quia per hoc cedantur omnia, bene est. Si vero dolor et gravitas et febris perseveraverint et urina frequenter et minutim egrediatur significatur pus. Ibi colli tunc incidendum est maturativis, sicut eciam faciendum est a principio ubi febris non est magna et humores sunt frigidi. Emplastrentur ergo renes cum seminibus altee et seminibus lini, fenugreci, camomille, radice lilii, caricis et oleo zizamino et similibus. Apostemate vero maturato quod ostendit remissio febris et doloris, educcio saniei per urinam, utere mundificativis ulcerum, ut est semen melonum, semen citrulli, cucurbite, syrupus viole, iulep, serum caprinum et similia. Deinde utere consolidativis ulcerum renum, sicut est gumi arabici, bolus armenicus, olibanum, sandalus, carabe et similia. Itera ergo nunc mundificativa, nunc consolidativa, donec sanetur. Cum vero apostema renum non maturatur, sed induratur, quod ostendit remanencia gravitatis in renibus sine febre et diminucio urine et inferiora demacerentur cum stupore quodam et cum (**fol. 110r b**) prolongatur, inflatur venter et evenit ydropisis. Eius cura est difficilis valde et maxime in senibus. Emplastrentur renes cum calidis mollitivis ut semine fenugreci, semine lini, camomilla, malvistico, armoniaco, bdellio, serapino et similibus maturativis. Quod si maturari et sanari nequid, intende mollificativis, deinde resolutivis et ita alternatim permutentur et augeantur secundum processum usque dissolvatur totum, utatur eciam diureticis ad vitandum ydropisim.

<**V**>lcera renum ostendit dolor in renibus et coxis cum quadam frigiditate et sanies contenta rubea in urina. Et si diuturna sit, vix aut nunquam curatur. Cura vero post mundificacionem corporis secundum exhigenciam humoris cum abstersivis ulcerum et consolidativis, sicut est ydromel, aqua ordei, decoccio ysopi, prassii, yreos, capilli veneris recentis et similia abstersiva.

Consolidatur vero cum bolo armenico, sandalo, mirra, spodio, rosa et similibus. Lac vero animalis bibitum omnia hec facit et ptissanna decoccionis zuccare vel utere sequentibus trociscis: R. IV seminum frigidorum mundatorum, seminis papaveris albi, seminis malve, seminis bombacis, seminis portulace, seminis citoniorum, mirtillorum, dragaganti, gumi arabici, pinearum mundatarum, iuiubarum, festucorum, candi, penidii, liquirizie munde, ordei mundi, muscillaginis psillii, amigdalarum dulcium ana 3' s., boli armenici, sanguinis drachonis, spodii, rose, mirre ana 3 I et s.; conficiantur cum ydromelle et fiant trocisci et unus distemperetur in lacte aut aliquo simili et sumatur in ieiuno, vitentur omnia salsa, amara, acuta et acetosa. Et vitetur eciam coytus et motus laboriosus et caules rubei et assature. Et vomitus iuvativus est multum in morbis malibus renum.

BIBLIOTECA VIRTUAL MIGUEL DE CERVANTES

<**S**>anguis qui fluit a renibus per urinam vel est sicut lotura carnis recentis, et talis significat debilitatem renum, vel est sanguis subito fluens multus et significat rupcionem vene factam potissime a percussione super locum aut sumpcione alicuius cibi acuti. Si vero sanguis fluat paulatim et cum sanie, significat ulcera renum. Curatur mictus sanguinis cum flebotomia basicile eiusdem lateris nisi corpus fuerit superflue inanitum (**fol. 110v a**) deinde si mictus sanguinis fiat propter ulceraciones curentur ulcera ut dictum est. Si vero fiat propter debilitatem renum, emplastrentur renes cum rosa, sandalo, acassia, mirto, oleo rose et similibus. Si vero fiat propter aperturam vene, dentur sequentes trocisci: R. karabe, gumi, cernule arboris ana 3 V, balauscie, ypoquistidos ana 3 II et s., olibani 3 II, seminis apii, opii ana 3 I, fiant trocisci ponderis 3 I, qui sumantur cum aposismate sumach. Emplastrentur eciam renes cum similibus constrictivis ut est sandalum, boli armenici, acassia, terra sigillata, mirtillis, aqua plantaginis et similia et cetera.

BIBLIOTECA VIRTUAL MIGUEL DE CERVANTES

<L>apis generatur in renibus de humore grosso viscoso indurato a calore per resolucionem parcium subtilium, iuvante[1] strictura meatuum. Et signa lapidis in renibus sunt dolor in inferioribus dorsi et ylis, cum nausea et urina arenosa precedenti, que nunc atenuatur. Et quanto clarior et tenuior fit, tanto significat lapidem magis confirmatum. Et lapis renum parvior et citrinior est quam lapis vesice. Senes eciam homines et pingues apciores sunt ad lapidem renum; pueri vero et homines melancolici ad lapidem vesice. Qui eciam habent urinas grossas turbidas feculentas apciores sunt ad geracionem lapidis quam alii. Et qui urinas habent arenosas rarius incurrunt lapidem, verumtamen qui in eis generatur durior est aliis. Calculosi periodaliter affliguntur secundum quod lapis in diversos periodos genitus affligit donec cominutus fuerit vel eductus. Et cura lapidis in renibus in hora comescionis doloris ad sedandum dolorem est ut eger ingrediatur tinam cum aqua decoccionis malve, altee, seminis lini, tribuli marini, anisi, cimini, et emplastrentur eciam renes cum similibus, et ungantur ungentis lenitivis doloris et saliat super pedes et descendat gradaria donec egrediatur lapis in urina. Et si illud sufficit bene est, et si non, sumat in potu medicinas, que frangunt lapidem purgato prius corpore cum clistere mollificativo, deinde cum forti vomitu qui multum confert in hoc casu. Deinde da in potu humida et lubricancia ut est oleum amigdalarum et aqua malvarum et similia, et emplastra (**fol. 110v b**) renes cum mollificativis; deinde da frangencia lapidem et diuretica, et primo debiliora, ne duricies lapidis augeatur; deinde fiat ascensus ad calidiora. Conferunt ergo primo aqua radicis spargi, brusci, rubi, betonice, saxifrage, polium montanum, milium solis, camomille, citrulli, lapacii, spongie, acetum squilliticum et similia; deinde dentur forciora, qualia sunt costus, cassielignea, spica, piper, ciperi, corticis radicis capparis, amigdalarum amararum et cinis scorpionum adhustorum et oleum de scorpione, sanguinis yrci, nitrum adhustum, cancri adhusti, lapis iudaycus, cinis tocius leporis conbusti, cinis testorum ovorum a quibus exeunt pulli, cinis avicule que vocatur cauda tremula, aqua raphani distillata, lingua serpentis -illa scilicet que valet contra venenum- et lumbrici terrestres exsiccati, nitrum fortiter tritum, pulvis yrci conbusti cum spinis suis, ruta, apium silvestre, seminis canapi, radicis lauri bacce, edere cum vino date, lapis humanus potatus et lapis inventus in capite limacee grosse cum vino calido potatus, sanguis menstrualis siccatus vel potatus datus, succus artemesie copiose coperitissime, id est, cotidie bibitus: hec enim et omnia diuretica frangunt lapidem in renibus et vesica. Humecta ergo et mollifica lapidem et leni meatus; deinde incide et cominue lapidem cum predictis usquequo videas lapidem egredi cum urina. Et si propter egressum eius seccatur mictus sanguinis, cura eum ut predictum est. Cum vero lapis pervenit ad meatum virge, prohibens transitum urine, hoc est de peyoribus effectibus eius; et oportet ut succurratur ei cum embrocacione virge cum aqua calida et oleo calido et fundatur in meatu per siringam oleum viole cum muscillagine altee et fricetur locus in quo continetur lapis et impellatur paulatine lapis donec egrediatur aut saltim intromitatur lapis in vesica ut urina

[1] iuvavante: iuvante *corr. ego.*

egrediatur. Cum vero dolor augetur et locus apostematur et non potest egredi lapis et urina cum predicta cura, oportet ut inferius scindatur virga sub eo et extrahatur lapis. Preservacio vero a generacione lapidids in renibus fit cavendo a cibis viscosis ut est caseus et panis asimus proprie, et a cibis dulcibus grossis, cavendo eciam a longo sompno super dorsum et a longitudine stricture singuli et a multitudine equitacionis et laboris dorsi; et cum usu seminum mundificancium renes et syrupi acetosi de radicibus diureticis; et usu eciam medicinarum frangencium lapidem et per assiduacionem lenificacionis ventris cum cassiefistula et similibus; et per assiduacionem vomitus tempore replecionis. Medicamen ad lapidem cui non est simile: R. mirre, radicis lilii celestis, seminis endivie, squinanti, cinamomi ana 3 III, cucumeris, radicis capparis, radicis spargi ana 3 I, gumi prunorum, gumi amigdalarum amararum ana; confice (**fol. 111r a**) cum melle et dentur ex eo 3 II vel 3' I syrupi endivie et 3 III aque. Rasis in Experimentis. Quedam mulier dixit michi quod, cum quedam puella longo tempore fuisset passa lapidem in vesica et multi medici et cirurgici defecissent in curacione ipsius, ymo quando urinabat clamabat quasi vellet mori, contingit quod quidem pauper mendicans aligenigena ministravit folia fabarie trita cum vino -et est herba que vocatur Beate Marie-, et post VI dies illa puella emisit lapidem cum urina grossum sicut pollex et maior. Et quidam homo qui paciebatur arenas hoc videns fecit idem et continue qualibet die fecit cum urina arenas grossas sicut pisum et curati sunt ambo perfecte. Decoccio aristologie valet ad lapidem: R. aristologie aur. X, azari aur. II, marrubii aur. I, radicis lilii celestis, croci ana aur. IV, radicis salimite, seminis cucumeris ana aur. VI, coquantur cum II lib. aque donec remaneat tercia pars; dentur ex eo 3 IV. Rasis in Experimentis. Item pimpinella tantum valet ad lapidem renum quantum saxifraga et est frigida et ideo debet admisceri cum aliis calidis et similiter alia frigida sicut quatuor semina frigida et sic de aliis que educunt lapidem. Philosophus. Oximel incisivum diureticum: R. feniculi, apii, petroselini, raphani, brusci, spargi, graminis, radicis omnium, occe, accis et cameatcis macedonici, millefolii, saxifrage, squille, polipodii, radices omnium quibus addictum est squilliticum; sigillatim omnia ista secabis et in aceto vel vino per noctem unam et diem maturare permittas; confice sic: post maturacionem colabis et ad lentum ignem parum facies; deinde addatur lib. I mellis et fac bullire usque ad spissitudinem et serva, et detur cum calida: valet eciam contra lapidem, contra dolorem stomachi et inflacionem, urinam provocat et flegma potenter dissipat. Poncii. Electuarium diureticum quod valet calculosis: R. petroselini, macedonici, seminis millefolii, saxifrage, folii squinanti, ciperi, azari ana 3 III, cinamomi, melanopiperis, seminis urtice, citrulli albi et rubei, sinapi, zinziberis, costi, celtice, mirre, reobarbari, carvi, leocopiperis ana 3 I, lapidis agapis 3 II, melonis, cucurbite, cucumeris ana 3 IIII; coquantur in aqua diureticarum herbarum apii, petroselini, maratri, radices; que collata addatur mel et iterum coquatur ad consumpcionem aque, postea pulveres addantur. Contra lapidem et arenas renum et vesice R. aque distillate tamarinde vel tanaceti 3 s., aque distillate centum grani 3 II, aque fontis 3' I, panis zuccari 3 I,

olei communis tres gutte; omnia ista misceantur et tepida offerentur post digescionem cene vel ante prandium per unam horam, qualibet vice, quantitas predicta et erunt preservati et curati in brevi tempore.

BIBLIOTECA VIRTUAL
MIGUEL DE CERVANTES

<**F**>luxus urine auffertur vel diminuitur innaturaliter vel quia non (**fol. 111r b**) segregatur aut quia eius transitus obturatur. Non segregatur vero debilitate epatis et renum; cuius signum est: laxitas corporis et incepcio yposarche sine dolore et tumore vesice et parcium vicinarum. Et cura est dare diuretica et rectificare epar et renes ut dictum est in capitulis suis; possunt enim fieri tales pilule: R. seminis apii, nitri, rubee tinctorum, seminis macedoni, azari, seminis iuniperi, ameos, seminis feniculi, spice, amigdalarum amarum ana 3 IV, seminis melonis 3 II, cantaridarum quarum capita et ale abscisa fuerint) I, amoniaci 3 I; dissolvatur armoniacum in vino et cum eo alie conficiantur pilule magne ad formam avellane ex quibus sumatur 3 I cum aqua feni vel sibi simili. Meatus autem urine obturatur aut compressione facta a tumore membrorum vicinorum ut intestinorum, matricis et similium, cuius signum est quia evenit cum passione illorum membrorum, et curatur curando passionem illorum; aut obturantur meatus urine ab aliqua materia replente meatum et hoc est sanguis et sanies aut caro orta aut lapis aut apostema. Opilacio vero facta a sanguine et sanie fit post mictum sanguinis et saniei; et cura eius est, si fuerit in emunctoriis quod ostendit dolor circa renes absque tensione vesice, sumere in potu medicinas frangentes lapidem et dissolutivas et diureticas et balneari e epithimari cum eis. Si vero materia fuerit opilans in meatu quod protenditur a vesica ad virgam, quod ostendit dolor circa pectinem et plenitudo et tensio vesice curatur eciam cum diureticis et dissolventibus ut est tale medicamen: R. cordumeni, mirre, rubee tinctorum, seminis iuniperi, amoniaci, assefetide ana 3 II, dissolvatur amoniacum in vino et ex eo conficiantur, et fiant pilule que sumantur cum aqua aut aposismate seminum diureticorum; hoc enim medicamen dissolvit sanguinem et saniem in vesica existens. Syrupus eciam acetosus de forti aceto multociens detur. Et per siringam eciam intromitatur in vesica aqua in qua dissolutum fuerit sal aut lixivia de cineribus clavellatis aut alia incisiva similia. Balneetur eciam in aqua decoccionis camomille, sticados arabici, sansucus, sizimbrium, extremitatum caulis et fimi columbini. Et emplastretur pecten ex talibus aut similibus. (**fol. 111v a**) Opilacionis vero facte a carne signum est quod evenit per ulcera illorum meatuum vel apostemata; et cum est in emunctoriis non curatur. Succurratur tamen retencioni urine cum balneis et epithimatibus lenitivis ad dilatandum et leniendum meatus. Si vero caro addita sit in meatu virge, fortasse incidi et diminui potest cum incissivis suaviter corrosivis iniectis per syringam. Opturacio vero que fit a lapide aperitur cum remocione lapidis, ut dictum est et dicetur in capitulis suis. Opilacio vero facta propter apostema, curatur cum cura apostematis. Et si sit propter apostema renum, dicta est cura. Si vero sit propter apostema vesice, quod ostendit febris fortis inflamacionis et alienacio et nigredo lingue et dolor vehemens in vesica, et cura eius est cum flebotomia basilice et potu aque ordei; et leniatur vesica cum oleo viole semper usque ad III dies, deinde cum oleo camomille et non emplastretur cum rebus frigidis neque cum stipticis sed emplastretur cum zizamo excorticato et lacte dulci et pane siliginaceo cum lacte. Cum ergo sedatur dolor et preterit ebdomada una emplastrentur cum levibus resolventibus sicut sunt

camomilla, semen lini, farina fabbarum confecta cum vino dulci. Vnde post id convertitur aut
40 ad saniem agregandam aut ad sanitatem aut ad apostema durum. Et si ad saniem convertatur, maturatur et post mundifica sicut dictum est in capitulo de apostematibus renum tam sumendo interius tam emplastrando vesicam et pectinem tam eciam inhiciendo in vesicam de illis que ibi dicta sunt. Si vero tale apostema induretur, quod ostendit remissio doloris et febris et difficultas exitus stercoris et urine, et forte sentitur duricies tactu in regione que est
45 inter testiculos et anum; et cura eius est assiduare cassiefistulam et oleum amigdalarum dulcium cum aqua seminum provocancium urinam sicut est semen melonis, semen feniculi, apii, capilli veneris et aqua ciceris cum oleo amigdalarum. Et emplastretur locus cum mollificativis, deinde cum resolutivis dictis in cura duri apostematis renum; et ungatur continue cum ungentis lenitivis et balneetur in decoccione radicis capparis et caulis et
50 camomille, violarum, altee et similium. Ebetatur eciam virtus expulsiva aut propter lesionem animalis virtutis sencientis, sicut fit propter passiones cerebri ut est mania, melancolia, (**fol. 111v b**) litargia quibus obliviscuntur mingere et curatur curacione illarum passionum; aut ebetatur vis motiva mollificacione vel spasmo, cuius signum facilis expulsio urine cum vesica comprimitur, et curatur cum unccione cum oleo nardino et costino et castoreo et
55 similibus conferentibus paralisi vel spasmo convenienter aplicatis. Et scito quod pluribus modis difficultatis urine confert balneum decoccionis foliorum caulis humidi et cartami et fenugreci et rubee tinctorum, et emplastracio pectinis et renum cum eis. Hoc idem faciunt axungia cuniculi et pellis eius si supra virgam et pectinem aplicetur; hoc idem faciunt cimices intromisse in foramine virge. Grillus eciam tritus et potatus cum vino albo est fortissima res
60 in provocando urinam. Venter eciam galline vive aplicatus pectini provocat urinam. Radix eciam lapacii cocta cum vino et oleo pectini cataplasmata, hoc idem facit. Hoc idem facit decoccio acori bibita et omnium eciam diureticorum. Verumtamen scito quod diuretice medicine multum conferunt cum vesica est vacua; et nocent cum est plena, quando per os asumuntur. Medicine ad difficultatem urine: R. mirre, squinanti, croci, cinamomi ana 3 I,
65 croci mediam partem, farine glandium partes duas et sumitur ex eo partes duas II. Rasis in Experimentis. Rasis in Experimentis dabat 3 III maiorane cum 3 I, reobarbari ad provocandum urinam et ad extrahendum. Qui non possunt mingere: stercus canis pone super tegulam calidam donec mollificetur et pone super pectinem. Aliud: R. cimininum et frixetur cum oleo et superponatur. Decoccio carvi, seminis apii, provocat urinam[1] fortiter et subtiliat
70 humores grossos. Rasis in Experimentis. Decoccio azari provocat urinam et menstrua fortiter. Rasis in Experimetis. Aliud ad provocandam urinam et menstrua:[2] R. pulegii, cimini, radicis lilii celestis, aristologie rotunde, ruthe; conficiantur cum melle et detur 3 III. Rasis in Experimetnis. Magister G. Cartelis dabat de pulvere azari quantum potest capi cum tribus

[1] *Post* urinam *scr. et post del.* subtiliter.
[2] *Post* menstrua *scr. et post del.* fortiter.

digitis cum medio gobello[3] succi clari de millefolio et provocat urinam multum benigne. Et si
75 esset punctura vel excoriacio vel nimius calor in viis urine, addebat predicto pulveri pulverem IV seminum frigidorum, massa equaliter. Contra mingendi sanguinem: R. farine siliginis lib. s. et cum vino cocto fiant pultes et recipiantur de mane; hoc probavi et est expertum. Rasis in Experimentis. G. Cartellis. Semen buxi pulverizatum cum ovo sorbili vel iure bibitum provocat mirabiliter urinam et bene idem facit illa superfluitas que est inter
80 nucleum nucis eodem modo ministratum. †Cultellus.† Pulvis contra lichiam: R. milliifolii, nasturcii, ortolani, seminis feniculi, petrosilli, apii, saxifrage et radicis eiusdem, git, achori, raphani ana 3 I, gariofili, zinziberis, galange, piperis ana 3 III, cimini, liquirizie ana 3 II, tartari 3 III, mirti (**fol. 112r a**) 3' I, arthemisie, viole, sanamunde, lingue avis, pentafilon, suspendule, anisi, bardane ana 3 VII, nucis, maiorane ad pondus omnium, cancrorum
85 fluvialium lotorum et postea ad solem desiccatorum ad pondus omnium. Geraldus de Solo.

BIBLIOTECA VIRTUAL MIGUEL DE CERVANTES

[3] *Primo* gollbello *scr. et post.* gobello *corr.*

<**D**>ictum est de innaturali retencione urine. Nunc dicam de innaturali fluxu eius. Et iste innaturalis fluxus vel est multus et frequens qui dicitur dyabetes, et de hoc dictum est in capitulo de passionibus renum, quia vicio renum provenit, vel est parvus et paulatinus, et de isto dicetur nunc. Et hic est duplex: quidam est insensibilis, alter fit sensibiliter. Insensibilis fluxus fit ex paralisi vesice et superfluitate humiditatis eius, quandoque cum caliditate, cui conferunt stiptica,ucus esset iste pulvis: R. seminis coriandri preparati, ebuli, sticados, boli armenici, glandium siccorum, carabe et lencium excorticatarum ana, fiat pulvis de quo sumatur de mane et sero 3 III; quandoque vero fit cum frigiditate et sepius, cuius cura est cum calidis stipticis sicut est sequens pulvis: R. glandium siccarum 3 I, thuris 3 XXX, mirre 3 VIII, vere acori, ciperi ana 3 X; fiat pulvis de quo sumatur mane et sero 3 III cum vino dulci, et ungatur pecten cum oleo de been aut oleo dissolucionis euforbii et castorei, et curetur sicut dictum est in paralisi frigida. Fluxus vero urine involuntarius et sensibilis quidam fit sine adhuscione urine, ex humiditate et debilitate vesice, cui conferunt electuaria calida aromatica, et ungere pecten cum oleo nardino et costino; et emplastra eum cum spica, cinamomo et gallia, mastice, thure, galanga, nuce cipressi, menta, absincio et similibus calidis stipticis. Quidam vero fit cum adhuscione urine, et talis adhuscio causatur aut propter acumen ipsius urine aut propter ulceracionem viarum. Prime distillacioni conferunt purgacio colere rubee et dimissio omnium acutorum et salsorum et acetosorum, et usus frigidorum et stipticorum sicut est syrupus mirtinus, zuccaro rose, triasandali, sumach, ypoquistidos, spodium, carabe et similia frigida stiptica. Et si esset sola adhuscio sine distillacione non indigeretur stipticis sed magis frigidis lenitivis humectantibus, ut est iulep, syrupus viole, muscillago psillii, oleum amigdalarum, spinargia, malva et balneum aque dulcis et similia humectancia.

Adhuscioni vero urine et distillacioni facte ab ulcere vesice et viarum urine, quod ostendit exhitus sanguinis et saniei, et si ulcera sint in virga egreditur ante urinam sanies, et eger invenit dolorem cum mingit in loco ulceris. Si vero ulcera sint in vesica egreditur sanies permixta urine et est ibi fetor, et hec distillacio curatur cum curacione ulceris primo, deinde (**fol. 112r b**) cum constrictivis. Vlcera vero hec curantur cum mundificativis et exsiccativis vice una et cum consolidativis vice altera. Mundificetur ergo cum ydromelle vel similibus et exsiccetur et consolidetur cum cerusa, litargiro, sarcocolla, olibano, gumi arabici, sanguine drachonis et similibus iniectis per syringam et caveatur ab acutis, salsis et acetosis ut dictum est. Contra retencionem urine R. succi millefolii, facta residencia, et detur 3' s. cum 3 I pulveris sequentis: R. azari, millii solis ana 3' s., utriusque spice ana 3 II, seminis melonis 3 III, et si paciatur[1] in exitu ardorem addatur semen papaveris albi, liquirizia et ponatur semen melonis in bona quantitate. G. Cartallis. Quando vis extrahere lapidem ex virga pueri qui non habet meatus latos: R. I cepe album et imple eum de oleo communi et decoque in lari, donec sit bene coctum, conteratur et super virgam calidum emplastretur et tunc virga ingrossabitur ut sucgendo lapis[2] eiciatur et est notabile bene. Garraldus.

BIBLIOTECA VIRTUAL MIGUEL DE CERVANTES

[1] *Post* paciatur *scr. et post del.* urinam.
[2] *Primo scr.* lapidem *et post* lapis *corr.*

<L>apis generatur in vesica, precipue infantibus, propter superfluitatem comescionis et debilitatem expulsionis ipsorum, et signa lapidis in vesica sunt albedo urine et subtilitas eius et fex arenosa post conturbacionem eius. Et ereccio virge et quod pus plurimum scarpit ipsam et retensio urine et difficultas exitus eius cum dolore vehementi et exitus ani. Et eius cura est administrare incisiva et frangencia lapidem que superius dicta sunt tam per os quam syringam in vesicam inicere. Et sequens medicamen est bonum: R. cineris scorpionis adhusti et lapidis iudayci et lapidis spongie ana partem unam; fiat pulvis; detur 3 I cum vino albo aut aqua mellis; vel R. seminis cucumeris, camedreos, seminis memite, mirre ana 3 VI, xilocassie indice, cinamomi, mente, fumiterre, spice celtice ana 3 IV; pulverizentur in mortario ligneo et conficiantur cum melle, de quo cotidie sumatur ad magnitudinem fabe cum vino albo. In virga eciam iniciatur oleum de scorpione. Et cum per usum talium incisivorum non frangatur, incidere oportet collum vesice et lapidem extrahere. Dolor vero cum removetur remediatur cum introytu[1] in aquam calidam et cum illis que dicta sunt in capitulo de lapide renum. Et quando lapis grossus obturat transitum urine (**fol. 112v a**) elevande sunt anche pacientis et concuciendus est pecten eius ut descendat lapis ad fundum vesice et urina egrediatur. Electuarium quod curat lapidem in vesica et est pluries expertum, R. squinanti, sticados ana 3 I, sanguinis yrci siccati 3 III, lapis iudayci 3 II, anisi 3 IV; pulverizentur et conficiantur cum decoccione radicis apii. Rasis in Experimentis. Item si ex radice achori que est rubea fiat aqua distillata super omnia valet contra litiasim. Similiter syrupus de pentafilon dissolvit sanguinem in vesica coagulatum unde signum coagulacionis est quod exit ad formam amigdale. Philosophus. Ad impotenciam urinandi, Geraldus in libro de egritudine refert medicamen quod[2] frangit lapidem et paulatim expellit donec vesica mundificetur et urina pura et clara egrediatur in quo maximum consideratur secretum, precipue cum hanc egritudinem omnino curat ita ut lapis post ipsam non generatur: R. seminis cucumeris, sacreos,[3] seminis olixatri,[4] mirre omnium ana aur. VI, xilocassie purpure, cinamoni, fumiterre omnium ana aur. IV, pulverizentur et cum melle dispumato conficiantur de quo ad lupini quantitatem sumatur; qui autem hoc medicamen compositurus est ut sacrosanctum custodiat ne has species terat nisi in mortario ligneo vel pistello ligneo, nec super se ferrum habeat nec in angulo nec alibi in hoc enim secretum valde ocultum constitit. Quidam doctor dedit michi istam receptam contra lapidem et arenas summe aprobatam ut dixit; et hec est in forma: R. herbam que vocatur benedicta -alii vocant eam filistellam- et sicca eam et pulveriza subtillime et crebra et cum brodio cicerum et petrosilli bibatur mane et sero et dissolvetur lapis et mingetur certissime. Item de ista herba potest fieri aqua cum alambico que bibita[5] cum dicto brodio operabitur idem. Ad idem et specialiter quando patitur arsuram

[1] *Post* introytu *scr. et post del.* lecti.
[2] *Post* quod *scr. et post del.* refert.
[3] id est, ferule *s. l. add.*
[4] petrosilli macedoni *s. l. add.*
[5] bibata: bibita *corr. ego.*

in viis urine amigdalarum, R. XIV vel XX paria anicardi et de seminibus IV frigidis, scilicet de semine melonis, cucurbite, cucumeris, et albugine equaliter tantum de quolibet quantum est medietas amigdalarum vel parum plus parentur bene et subtiliter ab omni cortice et fiat inde lac cum aqua frigida, coquatur in olla nova cum carbonibus donec inspissetur ducendo continue cum cocleari istum cibum comedat de mane cum pane bene fermentato (**fol. 112v b**) et cocto. Et de tota die non comedat aliquid donec in cena, sed bibere potest.

BIBLIOTECA VIRTUAL MIGUEL DE CERVANTES

TRACTATVS SEXTVS QVI EST DE MORBIS MEMBRORVM GENERATIVORVM. ET HABET XVIII CAPITVLA.

<**A**>d complendum[1] coytum requiruntur animalis virtus, desiderio incitans genitalia membra, et ventositas erigens virgam, et materia seminalis. Ex quolibet quorum diminucione necesse est coytum diminui. Et deficit aliter desiderium aut propter ipsius virtutis defectum aut propter diversionem ipsius ad aliud. Primum fit ex debilitacione membrorum, precipue cerebri, sicut apparet in egrotantibus et debilitatis, cuius cura est rectificare et confortare membra cum cibo et sompno et odoriferis, sicut dictum est locis suis. Secundum vero fit propter accidencia animi, ut est timor, verecundia, sollicitudo, tristicia et longa diminucio coytus, cuius cura est expellere talia accidencia ab anima et assiduare coytum. Ventositas vero erigens deficit propter frigiditatem et humiditatem complexionis membrorum, precipue genitalium nequeuncium ventositatem elevare. Augetur vero tunc cum calefaccione membrorum et sumpcione ciborum inflativorum ut sunt cicera, fabe, semen eruce, rape, pastinaca, nux indica, zinziber, piper longum, lac recens cum cinamomo sumptum et dormicione supra dorsum. Aut deficit propter excessivam caliditatem materiam consumentem, cui confert membrorum infrigidacio temperata et diminucio calidorum ventositatem consumencium. Materia vero seminalis deficit aut propter defectum nutrimenti aut vicio nutritive virtutis, primo casu, conferunt cibi nutritivi et spermatis generativi, cuius sunt lac vaccinum vel ovinum, ova mollia frixa, legumina perfecte cocta cum pinguedine, rizum, castanee, dactilli, testiculi gallorum, cerebella maxime passerum et columborum, caro assa, teneritas spargi et semen ipsius et semen cepe et baucie, pastinaca assa, radix yringi, secacul, lingua avis, costum dulce, zinziber conditum, piper longum, galange, satyrion, semen urtice, grana ulmi, mastix, nux indica[2] et consimilia.

Vicium vero nutricionis diminuens sperma est precipue malicia complexionis calide et sicce materiam consumentis, quibus cum suis contrariis obviandum est. Vrtica cataplasmata renibus et pectini valet ad excitandum coytum sive libidinem magis quam dyasatirion. Salernitani. Ad coytum confortandum utatur pulvere zinziberis albi cum ciceris et cepis frixis in cena. Philosophus. Vngentum ad confortandum coytum. R. ungenti (**fol. 113r a**) Agripe quart. I, olei lauri, olei scorpionis ana 3’ I, cere quod sufficit, fiat unguentum quo ungatur pecten et virga et peritoneon et dorsum et cooperiatur cum panno calido. Ad confortandum coytum R. pulveris dyasatirionis 3’ s. zinziberis albi 3 I, galange, ben albi et rubei, seminis baucie, seminis cepe ana) I, caudarum stingorum 3 s., conserve yringorum 3' s., conserve sticados arabici 3 II, corticis citri conditi 3 III, cerebellorum passerum et columborum 3’ s., fisticorum mundorum integrorum 3' III, panis zuccari lib. I grossam; fiat electuarium in bolis ponderantibus 3 II et comedat unum bolum ieiuno stomacho et alium ante cenam et alium in introytu lecti. Philosophus. Pulvis ad idem. R. zinziberis albi 3 II, ben

[1] complementum: complendum *corr. ego*.
[2] *Primo scr.* iudayca *et post.* indica *corr.*

albi et rubei, seminis feniculi ana 3 II, caudarum stingorum 3 I, piperis macri 3 I et s., croci 3 I, panis zuccari albi 3' I; fiat pulvis; ponatur in saculo alute et utatur in brodiis pastillis et salsamentis vel in prandio cum pane tosto infuso in brodio vel vino. Philosophus.

BIBLIOTECA VIRTUAL MIGUEL DE CERVANTES

<**E**>ffusio spermatis involuntaria et sine delectacione que gnomorea passio dicitur fit propter multitudinem sanguinis, cuius signa sunt virtus corporis et rubedo coloris et non debilitari multitudine coytus; cuius cura est flebotomia et solucio ventris et minoracio cibi et usus ciborum acetosorum, ut est agresta et granata acetosa et aqua iuiubarum et uti lentibus et lactuca et aceto et syrupo acetoso, et uti medicinis frigidis minorantibus sperma et infrigidare renes; aut fit ex acuitate spermatis, cuius signum est velox egressus spermatis cum mordicacione et nocumento et adhuscione in urina et debilitacione corporis dum diuturnatur et curatur cum frigidis humidis, sicut est cucurbita, portulaca, lactuca, lac acetosum, potare aquam et balneari in aqua dulci; aut fit ex multitudine et liquiditate humiditatum preparatarum, ut fiat sperma, cuius signum est multitudo et subtilitas spermatis et albedo coloris et multitudo inflamacionis; et cura eius est medicamen calidum minorans sperma et cibi effugientes ventositatem sicut origanum, risi, calamentum, anisum, ciminum, ruta et similia; et cura est cum stipticis constrictivis calidis vel frigidis plus vel minus sicut exigit discrasia predictorum membrorum.

BIBLIOTECA VIRTUAL MIGUEL DE CERVANTES

<**E**>reccio virge immoderata vel est cum concupiscencia coytus, et per coytum sedatur et dicitur satyriasis, aut est sine desiderio coytus ut per eum sedatur, et dicitur priapismus. Predicta autem ereccio vel fit a calore superfluo materiam grossam et terestrem in ventum excessive convertente. Et curatur cum flebotomia et infrigidacione membrorum et cum eis que infrigidando sperma diminuunt; aut (**fol. 113r b**) fit a calore debili et sopito nequeunte materiam perfecte digerere et convertere, sed ex ipsa grossam ventositatem elevare, iuvante aliquando malicia nutriencium grossorum et ventorosum; cui conferunt medicine calide minorantes sperma et frangentes ventositatem grossam que sicce complexionis sunt valde ut est ruta, agnus castus, origanum, pulegium et cetera. Et in ista passione vitetur decubitus[1] et dormicio resupina et coytus superfluus. Et non parumpendatur hec passio, quia diuturnitate eius ducit in spasmum[2] et tetanum et apostemata venenosa.

BIBLIOTECA VIRTUAL MIGUEL DE CERVANTES

[1] *Ante* decubitus *scr. et post del.* deb.
[2] spassimum: spasmum *corr. ego.*

<**M**>ulieres secundum naturam paciuntur fluxum menstruorum in qualibet lunacione ebdomada una vel circa, ab anno 14º usque ad annum 45um vel circa, excepto tempore quo portant fetum in utero et tempore quo lactant, maxime si habuerint lactis copiam cum paucitate sanguinis. Aliter autem, si retineantur, innaturaliter retinentur. Et hoc fit aut occasione emanandi sanguinis aut occasione membrorum a quibus fluere debet. Primo modo fit aut propter paucitatem sanguinis aut propter eius grossiciem et viscositatem. Et sanguis paucus in corpore, quia consumptus est per egritudines precedentes aut laborem, tristiciam, ieiunum, vigilias, vel quia evacuantus est sensibiliter aliunde per nares vel aliter. Et noscuntur hec omnia iudicio pacientis iuvante debilitatem[1] et extenuacionem pacientis cum malicia coloris eius. Et cura eius est restauracio sanguinis cum cibis et potibus, sompno, balneo et leticia. Grossiciei vero sanguinis signa sunt nota visui cum paucitate cursus menstruorum et difficultate exitus eorum. Et si grossicies fuerit cum calore, est mulier colorata cum siti et velocitate pulsus et intensione urine. Et si cum frigiditate, apparent opposita. Et cura huius retencionis est subtiliare sanguinem quod fit primo educendo per ventrem feculentem sordiciem aliorum humorum ingrossantem sanguinem per catartica propria, secundo per administracionem medicinarum subtiliativarum provocancium menstrua,[2] qualia sunt aqua cicerum, anetum, ciminum, radix rubee, matricaria, arthemisia, origanum, calamentum, pulegium, dyptamus, ameos, sizeleos, spica nardi, (**fol. 113v a**) squinantum, calamus aromaticus, mirra, opoponac, assafetida, piretrum, eruca, castoreum, fella, nigella, muscus, serapinum, coloquintida, piper, asarum et alia multa dicta superius. Valent eciam omnia diuretica. Ex istis enim possunt fieri syrupi vel aque, pulveres, electuaria, epitimata, pessaria vel stuphe et cetera, sicut videbitur operanti. Sed advertendum quod, si grossicies sanguinis fuit cum frigiditate, dentur subtiliativa calidiora; si vero cum caliditate sic dentur remissiora; et utrobique, incipiendo a debilioribus, fiat ascensus continuus ad forciora et flebotomia sophene facta tempore motus menstruorum; iuvat eciam fluxus eorum ventose eciam interius in coxis aposite sanguinem atrahunt menstruorum. Flos eciam saponarie subpositus provocat menstrua; hoc idem facit trifera magna sine opio; hoc idem facit) I euforbii dissolutus in aqua savine vel sibi simili suppositum cum lana; hoc idem facit farina nigelle confecta cum melle et subposita; hoc idem facit arthemisia trita et emplastrata super umbilicum. Et in hoc casu caveas a cibis et medicinis stipticis acetosis et ingrossativis. Occasio vero membrorum prohibens fluxum menstruorum est clausio meatuum sanguinis facta precipue propter apostemata vel ulcera vel cicatrices vel alias constricciones ipsorum. Et provocantur menstrua aperiendo meatus per remocionem obturancium predictorum. Ad universa vicia matricis apium, levisticum, feniculus, semen lini, farina tritici, arthimisia, ruta, mentastrum, mercurialem, millefolium, febrifugam, plantago, pulegii, cum melle, conficies et appones. Cancellarius. Rasis in Experimentis dabat decoccionem

[1] *Post* debilitatem *scr. et post del.* corporis.
[2] menstruas: menstrua *corr. ego.*

iuniperi ad provocanda menstrua, et dabat decoccionem ienciane contra frigiditates et fluxus provenientes ex hiis. Decoccio camomille provocat menstrua et sedat dolorem fortem. R. camomille aur. XX, artemisie aur. IV, lacte aur. II, spice nardi, cinamoni, radicis lilii celestis, ligni aloes ana 3 I, corone regie 3 X; coquantur cum X lib. aque, lento igne sufficienter; detur 3 V. Rasis in Experimentis. Decoccio purgans matricem, dissolvens ventositatem, provocans menstrua. R. ameos, florum armel, id est, cicute, azarum, florum camomille, feniculi, genciane, spice nardi, squinanti, camepiteos, camedreos, anisi, rubee ana 3 I, coquantur in IV lib. aque usque remaneat lib. I, deinde removeantur ab igne et dissolvantur in (**fol. 113v b**) aqua calida 3 I amoniaci et detur ex eo quoniam est mirabile. Rasis in Experimentis. Item R. mirre 3' I ad partem; item R. galbani 3' I ad partem; item pulpe coloquintide 3' II; item suppositorium factum ex mecuriali vel eius succo purgat matricem a superfluitatibus flegmaticis. Magister Nicolaus faciebat subfumigium per embotum de coloquintida, assafetida, et nigella ana; item faciebat hoc suppositorium: R. apostolicon cirurgicum 3' I et fac suppositorium quod involve pulpe colloquintide et minutim punge et pulverem dyagridii et nigelle supersparge et unge cum oleo zisamino et suppone et, si ledit, unge vulvam oleo rose et iterum suppone. Medicamen septimum Zenonis quod dicitur electuarium arabicum provocat menstrua, valet ad dolorem matricis, confortat stomachum debilem, intercipit fluxum cronicum et est mirabilis operacionis et non est ei simile; sepe enim probamus ipsum: R. artemisie aur. XX, radicis liquirizie, lilii celestis, lacte, marrubii ana 3 IX, reobarbari 3 XXV, spice nardi, ligni aloes, ana aur. XX, pulverizentur et conficiantur cum melle et dentur 3 IV cum calamo. Ad intercipiendum fluxum cum decoccione ligni aloes ad menstrua cum decoccione aristologie rotunde, ad dolorem matricis cum decoccione camomille, asari. Rasis in Experimentis. Ad menstrua provocanda dissolve oleum muscellinum vel laurinum in testa ad ignem et postquam intinge magdalionem de trifera magna et supponat sibi mulier, quia statim provocat menstrua. Cancellarius.

<S>icut superflua retencio menstruorum est lesiva corpori et inductiva diversorum humorum sive morborum ad quod pacientes sunt prone magis, sic similiter eorum superfluus fluxus consumit corpus et infrigidat et inducit finaliter cachechiam et ydropisim. Et cause superflui fluxus opposite sunt causis superflue retencionis predictis, nam fluit sanguis, quia multus est superflue vel subtilis, vel quia nimis furiosus vel quia virtus retentiva est debilis. Et signa multitudinis eius sunt bonitas coloris et replecio venarum et fortitudo virtutis, quia non oportet ut retineatur nisi superfluat et debilitetur notabiliter corpus et alteretur color eius. Et tunc succurrendum est cum flebotomia basilice et striccione mamillarum et posicione ventosarum cum igne sine scarificacione sub radicibus mamillarum, et cum usu rerum stipticarum, acetosarum et constringencium, qualia sunt camphora, acassia, spodium, coriandrum, carabe, sanguis drachonis, lapis ematitis, ypoquistidos, bolus armenicus, galle, cupule glandium, sumach, mirtilli, psidie, balauscia, plantago, quinquinervia, sanguinaria, pira, coctana, nispila, sorba et eciam stiptica et constrictiva et conglutinativa et ingrossativa. De istis (**fol. 114r a**) enim fiant pociones vel emplastra vel pessaria et eciam sicut videbitur operanti. Nimia enim subtilitas sanguinis, si fuerit cum calore, cognoscitur per mordicacionem quam facit in exitu et per citrinitatem coloris eius et eciam pacientis. Et eius cura est mundificare prius sanguinem per catartica[1] ab humore colerico subtiliante, deinde administrare acetosa et stiptica statim dicta. Si vero subtilitas sanguinis fuit causa frigiditatis et aquositatis, cognoscitur per liquiditatem sanguinis sine mordicacione in exitu et per remissionem urine et parvitatem pulsus pacientis cum aliis signis frigide complexionis. Et cura eius est mundificare sanguinem ab aquositate flegmatis per catartica[2] conveniencia prius, deinde per stuphas et fricaciones, deinde administrentur stiptica et ingrossativa calida, cuius sunt nux cipressi, mirra, mastix, thus, lapdanum, storax calamita, ciminum assum, menta, risi, vinum grossum, faba fracta cum cinamomo, lac coctum, frumentum coctum, farina tritici, caseus antiqus et similia glutinosa. Fluxus vero menstruorum qui fit propter aperturam meatuum curatur cum clausione ipsorum per remedia contraria aperientibus causis qui si aperti sunt propter solam rupturam seu fissuram venarum sicut fit quandoque propter percussionem vel difficultatem partus, potest fieri primo flebotomia basilice, si sit habundancia sanguinis, deinde dentur constrictiva et consolidativa prius dicta sicut est proprie carabe et sanguis drachonis et similia et ab intra et ab extra. Si vero apertura meatuum sit propter emoroydas vel ulcera vel apostemata matricis, curetur illorum curacionibus ut dicetur. Ad fluxum menstruorum vel sanguinis da bibere athanasiam cum succo plantaginis. Syrupus Magister Luciani contra retencionem menstruorum: R. petroselini, feniculi, balsamite, pulegii regalis, savine, origani, calamenti, basiliconis, maiorane, abrotani,

[1] catertica: catartica *corr. ego.*
[2] catertica: catartica *corr. ego.*

35 arthimisie, gariofili, stassie, spice, ameos, epithimi, lavendule ana 3' s., zuccari lib. III. Cancellarius.

BIBLIOTECA VIRTUAL MIGUEL DE CERVANTES

<**D**>ictum est de morbis matricis ex inordinato motu menstruorum provenientibus. Nunc dicam de hiis que fiunt ex inordinatu motu corporis matricis, nam aliquando matrix ascendit superflue ad superiora qui motus dicitur suffocacio, aliquando autem descendit ad inferiora in tantum ut quandoque exeat per orificium colli eius et dicitur casus matricis, aliquando vero cadit ad latus dextrum vel sinistrum et dicitur precipitacio. Cum autem matrix vehementer ascendit ad superiora comprimit (**fol. 114r b**) dyafragma et spiritualia membra in tantum ut aufferat motum pulsus et hanelitus et cadat mulier sincopisans quasi mortua; differens ab epilentico casu per carenciam spume in ore, et quia racio eius stat et recordatur post paroxismum eo quia hec passio non est in capite; et sentit mulier ante paroxismum fumum elevari a pectine ad os stomachi; et in paroxismo stat inclinata, tenens manus super ventrem. Et huiusmodi paroxismus quandoque longus est et difficilis durans per unam diem aut duas, quandoque eciam mortem inducens. Causa huius passionis est fumus venenosus cor inficiens elevatus a matrice propter retencionem spermatis vel sanguinis menstruosi. Et curatur paroxismum atrahendo matricem et foramen eius ad inferiora aut ventositatem consumendo, primum fit per ligaciones parcium inferiorum dolorosas et fricaciones ipsarum, et per aposicionem ventosarum sine scarificacione super umbilicum et per aposicionem rerum aromaticarum ori matricis ut est muscus, ambra, lapdanum, thus, aloen, gallia muscata, subfumigando vel aliter; et res fetide apponantur naribus ut sulphur, castorum, assefetida, fel, fumus plume et similium fetidorum; et provocetur sternutacio cum pipere, condisi et castorum. Et illud quod summe atrahit matricem ad inferiora est ut mulier aliqua cum digitis inunctis in oleo aliquo aromatico fricet orificium matricis interius usque materia spermatica descendat. Melius tamen esset, si viro gualhanceo subponatur. Ventositas autem consumitur cum potu et epithimate cum calidis resolutivis frangentibus ventositatem ut est levisticum, ysopus, absincium, ruta, calamentum, ciminum, paritaria, siler montanus et similia. Passio autem curatur, si causetur a retencione menstruorum, cum provocacione illorum, sicut dictum est; si vero causetur a retencione spermatis, utatur coytu, si licitum sit, quia, si non, utatur medicinis diminuentibus sperma et caveat a regimine impinguativo. Ad suffocacionem matricis secundum Cancellarium. R. pulegii regalis, savine ana 3 III, anthos, epithimi ana 3 II, nucis muscate, gariofili, ana 3 I; pulverizentur et fiat subfumigacio per inferiora et odoretur assafetida et ministretur oxizaccara. Ad idem: amoniacum cum succo absincii tempera et cum penna cum hoc ventrem et stomachum illinies sursum et deorsum; postea dabis talem potum: R. cassie, rute, arthemisie equalia pondera; coque cum vino usque ad tercia (**fol. 114v a**) et da bibere. Item tale cathaplasma facies: R. furfur triticeum mollissimum, ventri apone et stomacho et umbilico. Signa matricis dislocate sunt dolor sinistri lateris usque ad stomachum cum inflacione qui eciam facit difficultatem transgluciendi et superius paciuntur cum intensione membrorum et sonitum cum eructuacione, quibus talem potum facies: semen apii, farina tritici, arthemisiam, rutham, mentastrum et fenugrecum; teres et cum vino et melle bibat. Cancellarius. Electuarium

expertum ad laceraciones matricum: R. aristologie, lactis, lilii celestis ana; confice cum
40 decoccione gasich; detur 3 IV cum calidis. Rasis in Experimentis.

BIBLIOTECA VIRTUAL
MIGUEL DE CERVANTES

<**P**>recipitacio autem matricis et casus eius fit maxime a relaxacione et paralisi lacertorum movencium ipsam, que relaxacio quandoque fit a concursu humiditatis aquose versus matricem, quandoque ab extrinseco frigido alterante. Et scias quod si matrix diu stetit dislocata, potissime si exiverit[1] ad exteriora vix curatur. Et curentur iste passiones si fuerint a mala complexione sine materia cum calidis stipticis alterando. Si vero assit materia relaxans, purgetur potissime per vomitum et administretur dieta calida et sicca et apponatur ventosa cum igne in loco opposito casui, ut ad locum proprium trahatur matrix, et subfumigetur de subtus cum fetidis et proprie in casu eius et ad nares cum aromaticis. Et cum matrix reducta est ad locum proprium, emplastretur cum stipticis calidis magis vel minus sicut exigit discrassia sua, cuius sunt mastix, nux cipressi, bolus armenicus, squinantum, ypoquistidos, menta, absincium, arthemisia cum glandibus, galla, rosa, balausciis et similibus stipticis; cum talibus epithimetur cum vino aut balneetur in decoccione caulium vel subfumigetur vel aliter administretur. Dicitur eciam quod pulvis factus de cornu cervi et de foliis lauri ana 3' I, mirtillorum 3 I, bibitus cum vino reducit matricem ad locum proprium. Si vero matrix propter induracionem et corrugacionem declinaverit ad aliquod laterum, rectificanda est cum mollitivis relaxantibus sicut est ungentum de altea, medulla cervi et vituli, decoccio malvarum et seminum lini et similia remollitiva. Vngentum quod reddit matricem ad locum que ungatur cum ipso, ut pote, si matrix declinat ad dextrum ungatur in sinistro et econtra. Et si declinet inferius (**fol. 114v b**) ungatur superius et contra. Et eciam excitat mulierem ad coytum, et preparat ad conceptum, si ungatur matrix exterius circumcirca: R. cere nove, terebentine, lac asine ana et fiat ungentum sauccius de mastice. Ad restringendum vulvam: R. balauscie, thus, masticem et pulveriza et pulverem prohice in vulvam et restringet fortiter, ita ut appareat virgo. Cancellarius.

[1] ex invenerit: exiverit *coni.*

<**A**>postemari potest matrix sicut eciam alia membra; et hoc fit maxime propter retencionem menstruorum aut difficultatem partus aut percussionem et similia. Et consequntur apostema matricis calidum febris fortis, nigredo lingue et dolor capitis et occulorum et dorsi et yliorum et pectinis, et difficultas hanelitus et urine et egescionis. Et si apostema sit de humoribus calidis, ista sunt intensiora, si de frigidis remissiora. Et dolor ostendit in qua parte matricis fuit apostema. Apostema eciam matricis dolorosum est valde et difficilis curacionis. Et eius cura est a principio cum flebotomia basilice, deinde de sophena et provocacione vomitus et atenuacione diete ut in acutis febribus cum potu ptissanne et similium, cavendo aquam frigidam. Et epithimetur et clisterizetur matrix cum muscillagine psillii aut oleo rose cum aqua arnoglosse aut plantaginis, lactuce vel maurelle et similium. Et si dolor sit valde fortis et retinetur urina et egescio, sedeat in decoccione camomille, fenugreci, seminis lini, melliloti usque ad umbilicum et ungatur locus cum oleo camomille et similibus. Et cum hoc continuat ebdomada una, resolvitur apostema aut saniem congregat aut induratur. Et quando ad saniem convertitur, quod scitur per equitatem pulsacionis et febris et horripilacionis, tunc adiuva naturam ad maturandum cum maturativis lenitivis et dolorem sedantibus sicut sunt camomilla, altea, semen lini, fenugrecum, carice et similia maturativa temperate complexionis, et emplastrando et pessarizando vel aliter. Et cum maturatum fuit et egreditur sanies iuva egressum eius cum levi compressione et descensu[1] per gradaria, deinde mundifica matricem cum vino albo mellito et similibus, et da in potu semina diuretica et tandem consolida et incarna cum propriis ad hoc iniectis per pessarium[2] in matricem. Et induracio apostematis cognoscitur per sedacionem caliditatis, febris et acuitatis eius cum remanencia gravitatis et inflacionis in pectine et difficultate urine. Et oportet ut cito succurratur ei, quia, cum antiquatur, in cancrum incurabilem convertitur. Curetur ergo cum mollificantibus vice una et resolventibus vice alia. Emplastretur ergo cum bdellio, storace et armoniaco, muscillagine fenugreci, muscillagine seminis lini, (**fol. 115r a**) oleo aneti, oleo camomille, oleo de lilio et oleo de narcisco et storace liquida, et pessarisetur cum talibus et similibus, et balneetur in decoccione ipsorum. Cum vero per hoc non resolvitur sed antiquatur sic remanens cum duricie et pauca caliditate et dolore et pulsacione pauca, tunc apostema factum est cancer; et cura eius est in principio antequam antiquatur, quia post non curatur, similis cure duri apostematis, sed indiget temperacioribus medicinis et minus calidis; medicetur ergo cum oleo camomille, adipe galine et anatis et, cum invenitur calor et pulsacio in ipso, curetur cum oleo rose et muscillagine et similibus infrigidantibus donec sedetur pulsacio, deinde redeat ad calefaciencia et leniencia et resolvencia temperate; et sic preservatur ab ulceracione. Nam cum ulceratur est deterius quod esse potest, et signum ulceracionis est exitus saniei nigre fetide. Et cura blandiens ipsum est ut pessarizetur cum lacte mulieris et collirio albo facto de cerusa et oleo rose et cum similibus frigidis

[1] desensu: descensu *corr. ego.*
[2] passarium: pessarium *corr. ego.*

exsiccantibus sine mordicacione; et quandoque cum frigidis humidis ad removendum dolorem et ardorem, et detur ei in potu medulla cassiefistule cum oleo amigdale super decoccionem ficuum passularum, iuiubarum et sebesten. Medicamen amatorum regis valet ad podagram et dolorem iuncturarum ex flegmate viscoso quo destruitur motus et valet ad replecionem et debilitatem nervorum, et est optimum in mulieribus in quibus habundant superfluitates flegmatice, et valet ad lapidem et generaliter dico quod complexio huius electuarii est per adiutorium[3] Dei veri et infinitis vicibus probavi et a me nunquam separavi neque in civitatibus nec in viis R. radicis lilii celestis aur. XX, galbani aur. VI, armoniaci aur. X et 3 II, ellebori nigri aur. VI, aristologie longe aur. V, rotunde aur. XX, liquirizie aur. X, turbit aur. VI, sticados aur. VIII, satureye, centauree minoris ana aur. VIII et s. squinanti aur. VIII, croci aur. I, mente aur. VI, fumiterre aur. IV, gasich aur. I, eupatorium aur. XVI, ziringe aur. XVII, xiloaloes, carpobalsami ana aur. VI, agarici aur. XXX, olibni aur. II, camepiteos aur. XVI, camedreos aur. II, masticis aur. VI, azari, anisi, granorum iuniperi ana aur. V, spatane, ysopi ana aur. V, armollis, cimini agrestis, maiorane, squille assate ana aur. VIII, serapini, aloen cicotrini ana aur. V, costi, genciane ana aur. III, origani aur. XII, nasturcii, calami aromatici aur. III; confice cum melle et submitatur in ordeo per menses VI et detur quasi avellana cum aqua calida decocta, satureye et II aristologie. Rasis in Experimentis.

[3] aniutorium: adiutorium *corr. ego.*

<H>umiditatibus matricis cum non sunt antique nec est in eis humiditas (**fol. 115r b**) multa conferunt aloes tritum et desuper pulverisatum et thucia. Et si fuerit in eis humiditas, confert cortex pini mascule et ematites quod si adhuc fuerit maior humiditas, addatur cucurbita adhusta et alumen adhustum. Si vero affuerit ardor et caliditas, medicetur cum cerusa et litargiro cum oleo rose et similibus frigidis exsiccativis. In ulceribus enim diversis temporibus et propter diversas intenciones conferunt medicamina diversa, quia quandoque frigida ad sedandum dolorem et ardorem, medicina calida, sicut absincium, mel, spica nardi, lac, ad mundificandum, medicina sicca ad abstergendum et conglutinandum, ut est sanguis drachonis et bolus armenicus, medicina carnis generativa ut est sarcocolla et cetera. Raguadis autem matricis conferunt ea que conferunt raguadiis ani, sicut est ungentum de cerusa et adeps galline et anatis cum dragaganto et litargiro. Et emoroydibus accidentibus in matrice conferunt ea que conferunt emorydibus ani. Et similiter ventositati grosse in matrice conferunt et que conferunt ventositati grosse in colica. Et similiter dirupcioni contingenti in matrice conferunt ea que conferunt dirupcioni accidenti in intestinis et mirach et testiculis et scies ea. De hiis que aufferunt humiditatem vulve dicit Rasis 5 Almensoris: R. anthimoni, aluminis jameni partes equales; terantur et triconisentur et subiciantur, aut salis gemme et alumen trita subiciantur. Et lavetur vulva cum aqua cupule glandium et galle et balauscie cocte fuerit, aut pinearum cortices et alumen et cyperi in vino coquatur in quo pannus madefactus vulve immitatur et ibi teneatur. De his que calefaciunt vulvam: R. cordumeni excorticatum; teratur et prohiciatur ex eo sambucino tam diu donec inspissetur et subponatur. Rasis.

<D>ifficultas impregnacionis fit aut occasione membri virilis ut quia virga nimis brevis est aut capud eius brevitate ligamenti arcuatum ad inferius, quare non impellitur sperma sufficienter ad interiora. Aut fit occasione membri mulieris, ut quia foramen matricis (**fol. 115v a**) opilatum est aut propter grossam ventositatem in matrice, aut propter humiditates plurimas frigidas lubricantes in concavitate matricis, aut propter emoroydas et ulcera in matrice aut propter maliciam complexionis in multitudine caliditatis et siccitatis, maxime cum in eisdem vir et mulier conveniunt, aut propter malam complexionem spermatis. Et cognoscitur fecunditas mulieris si subfumigetur per inferiora cum aromatibus et senciat intus odorem aromaticum, quia tunc est parata conceptui, si autem vero, non; aut si subponat sibi dolsam allii et senciat odorem allii fit consimiliter. Dicitur eciam quod semina utriusque sexus proiecta in aqua frigida cum supernatant sunt infecunda; cum vero petunt fundum, fecunda sunt. Et scito quod[1] coytum preparans ad conceptum est ut concurrant semina utriusque sexus, et cum custodia ab extrinseca alterativa eorum atraccionem ad interiora matricis propter hoc; qui tardior est in emissione spermatis calefiat prius et incitetur ad coitum tactibus et osculis ut concurrant semina, post quorum emissionem stet masculus super feminam per aliquam pausam cum bona choerencia genitalium ne subingrediatur alterans; post cuius descensum stet mulier resupina, iunctis cruribus, et dormiat si potest. Et caveat a sternutacione et tussi et eciam a saltu et cursu et descensu veloci per gradaria per aliquod tempus, et debet fieri coytus facta digescione et expulsis suplerfluitatibus, absente omni crapula et inordinacione diete, ut in actu sit maior delectacio, quia melius atrahatur et retinetur semen et in ipso sit fecunditas maior. Et curatur difficultas impregnacionis cum provenit a brevitate virge ut eligatur mulier parva et eleventur anche eius ad superiora in coytu quantum est possibile cum vehemencia adherencie in emisione. Illius autem que fit propter brevitatem ligamenti cura est ut scindatur illud ligamentum paulatim et extendatur virga super aliquod equale et ligetur aut leniatur cum aliquibus lenientibus et ligetur desuper, deinde extendatur et equetur et ligetur. Opilacio foraminis vulve prohibens impregnacionem est aut propter multitudinem adipis, aut propter carnem additam. Et primum cognoscitur per extensionem et distensionem ventris immoderatam et frequenciam anelitus cum movetur; et non est multitudo carnis circa pectus (**fol. 115v b**) et spatulas mulieris. Et curatur cum demaceracione et destruccione adipis, quod fit cavendo cibaria nutritiva ut est caro et vinum, et utendo acetosis et salsis et acris et urinam provocantibus, utendo eciam exercicio multo et stuphis exsiccantibus, ieiuno stomacho, assumendo solicitudinem et vigilias et ieiunium et purgacionem ventris cum trifera minori, pigra, turbit et similibus, utendo pipere et cimino, ruta et similibus siccis, deinde adipe extenuata; iuvetur impregnacio cum suppositoriis et fumigacionibus calidis stipticis ad hoc propriis ut dicetur. Cum autem opilacio est propter carnem additam vel verucam vel cicatricem corrugantem, tunc cura eius est timorosa, quia oportet scindere vel corodere talia. Et est periculum inducendi ulcera mala difficulter

[1] communis: quod *coni.*

curabilia. Illius autem que fit propter grossam ventositatem in matrice signa sunt inflacio pectinis et ledi a cibis inflativis et aborsus ante quam magnificetur embrio; et cura eius est calefacere matricem proprie cum frangentibus ventositatem ab intra et ab extra et bibere vinum forte et cavere a vino viridi et aceto et aqua et ab omni cibo frigido ventoso. Illius vero que fit propter multitudinem humiditatum lubricancium in matrice signa sunt continuus cursus humiditatum a matrice et velox exitus spermatis viri ab ea; et cura eius est mundificare corpus prius a flegmate proprie per vomitum precedente digescione, deinde stuphetur cum calidis et siccis ut est feniculus, siler montanus et cetera, deinde purgetur per passaria cum coloquintida et sarcocolla, absincio, mirra, rubea, arthemisia, savina, calamento, alumine, antimonio et similibus. Et, matrice mundificata, pessarizetur cum aliquibus aromaticis calidis et stipticis de illis que matricem calefaciunt et constringunt sicut est ambra, storax calamita, mirra, mastix, thus, gariofili, lignum aloes, cinamomum, nux muscata, nux cipressi, squinantum, ameos, stercus vulpis, coagulum leporis: epithimetur et emplastretur cum istis. Et vergat totum regimen ad siccitatem donec aquositas matricis fueerit exsiccata. Et si impediatur concepcio propter maliciam complexionis frigide signa sunt subtilitas menstruorum et parvitas rubedinis sanguinis et paucitas pilorum in pectine et parvitas menstruorum et elongacio temporis eorum; et cura eius est calefacere matricem cum pessariis, epithimatibus, subfumigacionibus, pocionibus de illis que matricem calefiunt et iuvant partim que dicentur inferius. Maliciei vero complexionis calide impedientis concepcionem signa sunt extenuacio mulieris et multitudo pilorum in pectine et paucitas menstruorum et nigredo et grossitudo ipsorum; et cura eius est regimen impinguativum quod equat complexionem eius cum cibis infrigidativis temperatis usquequo corpus eius impinguetur et minoretur eius inflamacio. Illius autem que fit ex siccitate[2] matricis signa sunt (**fol. 116r a**) extenuacio menstruorum et paucitas ipsorum et siccitas vulve assidua. Et cura eius est dilatacio in cibo et assiduacio balnei et vini limphati et assiduacio coytus et gaudii et humectare matricem cum pessariis lenientibus de adipibus et oleis lenitivis. Illius autem que fit propter emoroydas et ulcera mala in matrice cura est illa que dicta est quia impregnacio non fit nisi cum sanitate matricis. Illius vero que fit propter maliciam complexionis spermatis super caliditatis aut frigiditatis signa sunt signa corporis frigidi aut calidi et cum hoc citrinitas spermatis et paucitas eius et fortitudo odoris eius sunt signa superflui caloris eius; multitudo vero et subtilitas eius sunt signa frigiditatis. Mala autem complexio spermatis humida et sicca vix prohibent impregnacionem, nisi in ipsis concordent lapsus spermatis utriusque. Et cura istorum est ut equatur complexio eorum cum cibis et medicinis infrigidetur complexio calida et opposita calefiat; et apponatur vir calide complexionis mulieri complexionis frigide et econtra ita ut unquam conveniant vir et mulier in eodem lapsu. Et scito quod ad impregnacionem adiuvat semen bauscie quando potatur et radix eius quando comeditur et ameos quando teritur et miscetur cum medulla cervi vel vituli et supponitur cum lana; et

[2] icitate: siccitate *corr. ego*.

similiter coagulum leporis, quando miscetur cum butiro cocto, aut stercus vulpis cum oleo rose suppositum cum lana. Et ex illis que faciunt illud cum proprietate sua est ut mulieri supponatur succus alhulbub masculi cum lana; et similiter est semen alhulbub masculi: cum supponatur post concepcionem parit mulier masculum et quando supponitur semen femine parit feminam. Et iuvat eciam concepcionem lapdanum subpositum vel subfumigatum, et nepita similiter huiusmodi, et melissa subfumigata. Idem facit pulvis matricis leporis comestus et omne coagulum comestum vel suppositum idem facit; valet eciam lac asine linitum super umbilicum mulieris ante coytum. Et si ungantur genitalia viri et mulieris cum succo satirionis et aspergatur pulvere matricis leporis, auget delectacionem in coytu et concepcionem adiuvat. Et ad conceptum eciam iuvat fomentum cum decoccione roris marini et comescio cardonis et rasure eboris, et usus eciam sileris montani. Valet eciam inunccio cum oleo de lignis edere, inunctis genitalibus et matrice. Odor eciam buxi iuvat conceptum. Muscus eciam cum oleo rose immissus matrici iuvat, idem faciunt folia lauri. Et inunccio genitalium cum succo mercurialis, et succus savine sepe suppositus.

BIBLIOTECA VIRTUAL MIGUEL DE CERVANTES

(**fol. 116r b**)[1] <**C**>um autem mulier impregnata est, quod cognoscitur per hoc quod vulva post coytum exsiccatur, et mulieri accidit pigricia et tarditas vel fatigacio et declinacio ad sompnum et cohartatur os matricis post illud in tantum ut non ingredietur stilus, et hec signa sunt certa. Cum autem pretereunt dies, retinentur menstrua et papille mamillarum denigrantur et commoventur desideria mala et nausea et apparet malicia coloris ipsius. Et dicitur quod si ante sompnum ventre repleto cibis mulier bibat mellicratum crudum et senciatur torsiones in ventre, signum est impregnacionis sui autem minime. Et ea que significant masculum concepisse sunt bonitas coloris mulieris et paucitas appetitus coytus et inflacio et nigredo pupille dextre mamille et adventus sanguinis ad foramen naris dextri et gravitas motuum et gravitas maior in dextro latere. Opposita istis significant femellam concepisse, sicut est multitudo panni et malicia coloris et multitudo malorum desideriorum et gravitas motuum et maior ponderositas in sinistro latere et maior inflacio et nigredo in mamilla sinistra et alia opposita supradictis.

BIBLIOTECA VIRTUAL MIGUEL DE CERVANTES

[1] *Ante* cum autem *in spat. vac.* postquam mulier peperit puerum et nondum secuta est matrix ponat mulier sagax immediate manum per conum inter cor et ventrem, ne matrix ascendat ad cor, mundificando matrem et cum una manu faciat tres cruces super umbilicum matris parte et dicat ter 'Ihesus communiter transiens per medium eorum ibat' et confestim exiet matrix *add.*

<**T**>unc hiis apparentibus, regatur mulier cum moderata dieta maxime in primis mensibus propter parvitatem fetus non indigentis pluri cibo et cum cibis boni cibi generativis et mulieris discrasiam corigentibus; et summo opere caveantur ea que faciunt abortire, qualia sunt omnia que rumpunt ligamina fetus ut est saltus, percussio, clamor et sternutacio fortis, velox descensus per gradaria conatus (**fol. 116v a**) et torsio ventris a catartico vel aliter facta et similia aut multitudo humiditatum lubricancium et relaxancium et debilitancium ligamenta, quare cavenda sunt frigida nimis aut malicia humorum corrodencium ea, quare cavenda sunt allia, cepe et olea acuta. Faciunt eciam abortire illa que fetum interficiunt, quod fit aut subtrahendo cibi alimentum cuius est flebotomia multa, maxime de sophenis, et omnis superflua evacuacio inaniens corpus et superfluum ieiunium et tristicia et usus diureticorum et similia aut potest interfici fetus ictu vel casu et similibus. Tercio modo potest interfici fetus et aborsus causari a qualitate orribili medicine interficiente fetum aut orribilitate matricis ad expellendum contenta. Et huiusmodi sunt elleborus niger, pulpa colloquintida, elactirides, fel thauri, pix liquida, mirra, assafetida, galbanum, opoponacis, serapinum, semen iuniperi, cornu cervi, centaurea, radix narcisci bibita et sumitas vitis bibita; subfumigaciones enim ex istis proprie abortire faciunt et pociones ipsorum. Cum autem tempus pariendi apropinquaverit, ampliande sunt vie quod fit solvendo constipacionem et intestina mundando clisteribus et balneando inferiora in decoccione relaxancium ut sunt malva, bismalva, camomilla, viola, mellilotum, et ungendo dorsum et pectinem et os matricis cum oleo violaceo, oleo de lilio, oleo de narcisco, oleo de ben, oleo zizamino et similibus et bibendo[1] pinguia brodia. Et confortetur eciam virtus expulsiva dando aquam carnis cum croco et vinum cum modico de gallia muscata et odorando aromatica; et scindatur secundina si nimis fortis fuerit cum unguibus obtetricis aut gladio parvo ipsaque obtetrix manibus suis lenibus et inunctis dilatet sua inter orificium matricis, et fetum leviter atrahat palpitando. Et non volvatur parturiens sepius de latere in latus. Sed extensis pedibus erigatur super eos subito pluries iaceat cum superioribus partibus corporis elevatis et inferioribus depressis. Et si partus sit difficilis, ministrantur ea que partum facilitant ut est mirra potata cum aqua rute, et pessarium factum de ysopo, radice lilii, origani, calamenti, verbene ana partem I, terebentine partem s.; concassentur et involvantur in lana; fiat pessarium; et potest fieri tale electuarium: R. mirre, castorum, storacis calamite, cinamomi ana partes II, panis zuccari quod sufficit; fiat electuarium. Capilli veneris recentis eciam bibiti valent; et (**fol. 116v b**) radix botor et radix agrimonie ligate super coxam parturientis valet superior, et rasura ossium dactillorum bibita cum vino et cortex cassieffistule bibitus; valet eciam magnes portatus in manu, et linicio muliebrium cum ungula asine sive asini, et corallus albus ligatus coxe, hoc idem radix dragantee coxe ligata. Idem valet arthemisia emplastrata super umbilicum et succus porri bibitus et menta bibita cum aqua mellis et bacce edere trite cum oleo et supposite et semen pionie tritum cum oleo inunctis illis viis proficit eciam et pimpinella trita et subposita, et

[1] *Post* bibendo *scr.* olea *et post del.*

decoccio betonice bibita et radix ciclaminis coxe alligata et folia matrisilve subposita. Dicitur eciam quod si mulier portet super camisia ungulam muli, parit faciliter. Si vero fetus mortuus fuerit, quod scitur per fetorem orribilem oris parturientis et dolorem circa umbilicum et febrem lentam et discoloracionem faciei, et diminucionem appetitus et instanciam vigiliarum et immobilitatem fetus, et si eciam secundina remanserit, provocetur sternutacio et retineatur anelitus cum compressione ad inferiora. Et bibatur succus porri aut trocisci sequentes: R. mirre, opoponaci, galbani et serapini ana partem I assefetide partem s.; misceantur; sumatur de eo 3 II cum decoccione fenugreci, dactillorum et aque rute. Et fiat eciam subfumigacio cum eis; sedeat eciam mulier in decoccione calamenti; valet eciam ad hoc petrosillum pistatum missum in vulvam, pollium eciam montanum tritum super pedes parturiencis emplastratum vale, et sanguinaria bibita et succus vel pulvis diptami bibitus et nasturcium tritum cum aqua bibitum; valet eciam subfumigacio de carnibus caprarum et de stercore bovino et columbino et de spolio serpentis et de occulis piscis salsi, de origano, de perforata, de sinapi, ruta, absincio, et folia iuniperi cum aqua bibita et flos viole potui datus et satureya potata valet similiter. Ad extrahendum embrionem et est valde forte: R. aristologie longe et rotunde, assefetide ana 3 V, spice nardi, agarici, mirre ana 3 III; conficiantur cum aristologia rotunda et dentur 3 III. Rasis in Experimentis. Ad mulierem que post partum purgari non possit, succum boraginis exprime et de ipso cum ovis fac trispellam et comedat et bonum vinum bibat. Cancellarius. Item si mulier subponat sibi †adruma† illico, eam facit abortire. Avicenna.

<**P**>lerumque mulieri accidit impregnacio falsa ita ut propter exhuberanciam proprii spermatis aut reliquias virilis seminis infecundi formetur ab eis cum sanguine menstruale in matrice frustrum carnis enorme aut agregetur in ea grossa[1] ventositas vel humiditas plurima in panniculo simili secundine inducens tumorem ventris et accidencia similia impregnacioni. Et hec passio (**fol. 117r a**) mola matricis dicitur. Differt tamen ab impregnacione vera, quia in mola est maior duricies ventris et maior mollicies mamillarum et pedum, et non habet motum ordinatum et periiodalem sicut fetus, quia vix movetur de latere in latus, nisi per compressionem. Mola difficilis curacionis est ymo, quandoque stat usque ad finem vite et non curatur, quandoque vero stat per plures annos aut menses et egreditur frustrum carnis aut ventositas vel aquositas et detumescit venter et removentur accidencia; cura huius passionis est cum purgacione corporis per flebotomiam et farmaciam, scilicet cum pilulis et teudoricon emperiston, deinde per diuretica forcia et per pociones et pessaria provocativa menstruorum, ultimo ministrentur ea que aborsum provocant et fetum mortuum et secundinam educunt.

BIBLIOTECA VIRTUAL MIGUEL DE CERVANTES

[1] *Post* grossa *scr. et post del.* viscositas.

<**R**>uptura fit quandoque in mirach ventris, cuius signum est tumor in loco scissure qui resupinato paciente comprimendo cum digitis intromititur et recedit. Et quandoque fit ruptura in viis testiculorum ut eorum bursa tumefiat a casu intestinorum vel zirbi vel ventositatis aut aquositatis in ipsam, potest eciam fieri (**fol. 117r b**) casus istorum per solam relaxacionem et dilatacionem meatus dindimorum, et huius loci ruptura cognoscitur sicut prima per possibilitatem reintromissionis materie tumefacientis, resupinato paciente cruribus elevatis. Verumtamen in sola relaxacione fit casus et reduccio difficilius quam in ruptura. Materie vero descendentes sic cognoscuntur quia ventositas cum compressione faciliter reducitur cum rugito multo. Aquositas eciam faciliter cedit tactui et non rugit intestina vero difficilius intromititur cum rugito pauco. Sed zirbus ceteris difficilius intromituntur et quandoque vix ex sine rugitu multo. Ruptura a principio faciliter curatur, potissime in pueris. Cum vero antiquatur, indurantur labia vulneris non consolidatur per extrinseca sine operibus cirurgie. Cura autem rupture a principio est ut resupinetur paciens in lecto et cum facili compressione reintromitatur materia tumefaciens. Quare si non convenit introduci, fomentetur et epithimetur cum aqua decoccionis malve, bismalve, camomille, melliloti et similium aut balneetur in ea paciens ventre vacuo donec redigatur; deinde emplastretur locus cum emplastro constringente et consolidante et ventositatem fugante, cuiusmodi est istud emplastrum: R. nucis cipressi partes II, mirre, ciperi, sansuci, gallarum, acasie, olibani, gumi arabici ana partem I; gume prius in vino dissolvantur et alia misceantur; fiat emplastrum. Vel potest fieri tale emplastrum: R. gallarum, visci[1] quercini, gipsi, boli armerici, sanguinis drachonis ana 3 III, aloes, picis navalis, masticis, thuris, litargiri, colofonie, amoniaci, galbani ana 3 II, utriusque aristologie, mirre, terebentine, ematitis,[2] balauscie, psidie, acassie, consolide maioris ana 3 I, cere rubee, sepi yrcini ana 3' s.; gume dissolvantur in aqua resolucionis glutinis piscium; post pulveres aliorum aponantur; formetur emplastrum manibus inunctis ex oleo rose et super rupturam apponatur cum convenienti adherencia et strictura. Detur eciam in potu nasturcium silvestre[3] assum cum lacte coctum vel potentur decocciones consolidarum, nigre corigiole, plantaginis, quinquenervie, visci quercini, rose, turis, masticis, mummie, sanguinis drachonis, ematitis,[4] boli armenici, mirtillorum, sumach, gallarum et nucis cipressi. Et sequentes medicine singulariter emplastrate prosunt, scilicet folia cicute fetide, costi aut radicis ciperi trita aut lumbrici terrestres et sigillum sancte Marie, sanguinis eciam testudinis[5] cum parum de musco emplastratus valet. Dicitur eciam quod herba que dicitur viola agrestris que ab aliis dicitur consolida minor bibita et emplastrata (**fol. 117v a**) sanat rupturam infra novem dies. Cum ergo a principio rupture observatum fuit predictum regimen et quievit paciens in lecto suo per XV dies vel parum plus, cavendo ea

[1] vici: visci *corr. ego.*
[2] emaciscis: ematitis *corr. ego.*
[3] id est, aquaticum *s. l. scr.*
[4] emaciscis: ematitis *corr. ego..*
[5] *Primo scr.* testitudinis *et post* testudinis *corr.*

que fissuram dilatant et aperiunt, consolidabitur crepatura. Illa vero que fissuram dilatant sunt superflua replecio cibi et potus et maxime cibi inflativi, cuius sunt fructus humidi et olera et legumina et motus laboriosus, maxime post cibum, aut luctacio, saltus, deambulacio velox, ascensus per gradaria, portacio oneris, coytus, clamor fortis et omnis talis conatus cum retencione aeris, balneum aque calide. Observando enim predicta curabitur recens crepatura, et antiqua prohibebitur dilatari. Quod si perfectam curam antiquate rupture volueris, oportet super locum eis carnem scindere vel cauterisare, donec pateant labia rupture et eorum tandem consolidacionem procurare. Alii vero tumores fiunt in testiculis rupture similes, quare dicam nunc de illis. Et hii fiunt propter aquositates fluentes ad eos, cuius signum est gravitas cum quadam †baciditate† testiculorum et paucitate urine; et eius cura est, si aquositas non sit multa, cum resolventibus et consumentibus aquositatem ut dictum est in ydropisi. Si vero inflacio testiculorum magna fuerit, oportet eorum bursam inferius perforare et cauterizare et aquositatem extrahere, quia nisi ita fieret, rediret post resolucionem. Inflantur eciam testiculi propter carnosam substanciam intus genitam, quam oportet corrodere vel incidere. Inflantur eciam propter apostema in testiculis ortum; et tale apostema vel est calidum, cuius signum est caliditas loci et rubedo et pulsacio; et eius cura est cum flebotomia basilice de latere apostematis, et, si ambo sunt apostemati, fiat de latere dextro; et emplastretur locus a principio cum aqua rose et aceto et herbis frigidis; et quando sedatur pulsacio, apone resolutiva et leniencia sicut est emplastrum confectum de farina fabarum et cicerum et camomilla confectis cum pipere, muscillagine psillii et semine lini cum careno et vino cocto; deinde cum illis que sunt forcioris resolucionis et mollificacionis, sicut est bdellium, armoniacum et mirra et adipes subtiles, et cum reliquibus que valent in cura apostematis duri. Quandoque vero apostema testiculorum frigidum est, cuius signum tumor testiculi sine caliditate, rubedine et pulsacione; (**fol. 117v b**) et eius cura dicitur in capitulo de curacione apostematum frigidorum. Emplastrum ad rupturam: R. nucis cipressi partes II, mirre, ciperi, sansuci, gallange, aquacie, olibani, gumi arabici ana partem I; gumme in vino resolvantur et agregentur cum eis reliqua et supra rupturam, egro iacente, superius ponatur et stringatur locus et non solvatur usque ad VI vel VII dies. Rasis in Compendio Almensoris et Antidotario; probatum per Geraldum. Ad perfectam consolidacionem crepature sine incisione, fac primo balneum in decoccione epatice et edere et cuiusdam herbe alterius que vocatur vulgariter secayrola, alias nasturcium, alias cicorea; fac pulverem quo utetur in cibis et potibus et bibat eciam vinum decoccionis earum; fac tamen primo balneari ut oportet. Et ultimo, scilicet post IX dies, emplastrum restrictivum ut de mastice, bolo armenico et terra sigillata et ture et similibus restrictivis. Contra rupturam, primo mollificetur locus cum malvis et similibus, sed tunc caveat paciens omnem motum et tussim et retencionem hanelitus et emunccionem nasi fortem et similia. Et post fiat istud emplastrum -probatum est tamen Rasi et vidi in Experimentis-: R. gallas nucis cipressi partes II, mirre, ciperi, sansuci, galbani, acascie, olibani, gumi arabici ana partem I; gumme prius in vino resolvantur et

agregentur cum eis reliqua et fiat emplastrum quod super locum ponatur. Verum est quod ego addidi sanguinem drachonis, bolum et masticem, et optinnui. G. Gartallis. Contra rupturam: R. picis novalis 3 III, litargiri, ceruse, aliter cere albe et rubee, colofonie, galbani, armoniaci ana 3 II, visci[6] quercini 3' VI, aloe 3' III; aliter: caballine masticis 3' VIII, aliter 3' II, boli armenici 3' VI, aliter VII, gipsi 3' VI, aristologie longe et rotunde ana 3' IV, mirre, thuris ana 3 VI, terebentine, ystuli qui nominantur vermes de terra ana 3' IV, aliter terebentine 3' II, ystuli 3' IV, galle 3' I, consolide maioris et minoris ana 3' I, aliter 3' II, sanguinis humani recentis lib. I, sanguinis drachonis et mummie ad libitum; confice sic pellem arietinam recentem, minutim et frustratim incisam sine pilis, decoque per diem et noctem ut liquefiat et mitte aquam liquefaccionis in ollam et in ipsa aqua coque medicamentum predictum hoc modo: primo ponatur viscus in elixatura, post pillullis ad terciam partem -melius debet esse ad aliam partem-; iam decocta, paulum moveantur; deinde cum intervallo modico remitantur cera alba et rubea et pix in alia patella et liquefacta et collata ponantur in elixatura predicta et post multam decoccionem addatur terebentina, deinde litargirum et funditus moveatur ne aliquid adhereat cacabo; deinde addatur colophonia; post hoc mastix, olibanum et mirra, postea deponatur ab igne et stet tantum super lentos carbones et ponantur due gumme, scilicet galbanum et armoniacum, et galle; postea ponantur iterum super ignem et addantur ystuli, prius tamen triti, paulo post consolida maior et minor, deinde gypsum, post bolus, deinde depone et adde sanguinem humanum et moveatur ne coaguletur, postea repone super ignem et aristologiam longam et rotundam adde et cave ne (**fol. 118r a**) adereat;[7] ad ultimum, completa decoccione, deponatur ab igne et addatur aloen ciballinum et sanguinem drachonis et mummia, ut supra, et iterum decoquatur usque ad consumpcionem. Cum probare volueris ut coctum sit, pone gutam in vase et infrigidatam tene digitis; et si multum adhereat, satis coctum est. Cum autem coctum fuerit, pone supra marmore inunctum oleo rose vel viole et diu molexetur; et postea diucius pistetur in mortario per II dies vel per III, postmodum reserva usui. Probatum est quod, si ponatur in occulo canis per III horas diei, claudit et consolidat ita quod apercionem vix possis cognoscere sed ubicumque incisum fuerit sine dubio restringit. Deinde celebratis diebus tribus peractis stuphetur paciens in tina cum ebulo, postea purga cum benedicta acuta, deinde super lectum ponatur suaviter ita ut intestina sint intra ciphac et superponatur emplastrum; et de loco non moveatur per XII vel XIV dies, neque emplastrum removeatur. Petrus apponit duo in receptis que non inveniuntur scilicet minniatam et sandaracam equaliter 3' VI. Monacus dicit quod paciens debet balneari cum foliis edere tribus diebus. Si vis discernere utrum ruptum vel rarefactum sit ciphac, paciens ieiunet per unum vel II dies, si virtus permiserit; postea cogatur tussire vel spirare fortiter: si ruptum sit, statim profluunt intestina; si rarefactum, non tam cito descendunt. Intestinis vero inclusis intra ciphac, ponatur supra locum emplastrum ad modum predictum et de super

[6] vici: visci *corr. ego.*
[7] *Ante* adereat *scr. et post del.* coaguletur.

lamina plumbi vel stagni vel argenti, que melior est. Si vero consolidare per emplastrum non poteris, fac electuarium de pulveribus et gumis supradictis, excepto sanguine humano, et pelle arietina et ystulis et additis pilis leporis cum melle dispumato; quo electuario utatur paciens. Sed quoniam propter emplastrum et electuarium ventris constipacio consuevit supervenire et cito curatur cum clisteri et suppositorio. Vngentum sigillativum: R. foliorum verbene, galitrici, pimpinellam, millefolii, betonice, maiorane ana M. I, centauree minoris M. III, plantaginis M. s., pulveris radicis aristologie longe et rotundee, sigilli demonis ana 3' I, pulveris mirre 3' II, thuris, masticis ana 3' I, sanguinis drachonis 3 II, viride eris 3' II et s., cere nove quart. I, olei communis lib. I; fiat ungentum sic primo: coquantur herbe in vino albo usque ad consupcionem medietatis vini; tunc cassentur herbe et collentur fortiter et in colatura ponatur cera et oleum et ponatur super ignem donec consumatur vinum totum et tunc ponantur pulveres radicum bene agitando cum spatula et tunc deponatur ab igne et imponantur pulveres gumarum et ibidem incontinenti ponatur terebentine 3' II, lactis mulieris quart. I et totum calidum sic mixtum ponatur in mortario cupri et cum pistello bene misceatur usque ad perfeccionem ungenti. Et valet ad fistulam eciam antiquatam et ad extrahendum spinam et ossa fracta et consolidandum et cicatrizandum et finaliter contra omnia ulcera corrosiva. Bartolomeus de Tribus Bonis.

BIBLIOTECA VIRTUAL MIGUEL DE CERVANTES

(**fol. 118r b**) <**F**>luxus dolorosus humorum ad iuncturas artuum generaliter dicitur[1] artetica; et dicitur gutta racione materie gutatim fluentis. Aliquarum tamen iuncturarum dolor nominatur speciali nomine membri sicut est podagra, ciragra et sciatica passio. Et iste fluxus fit aut occasione membri recipientis aut occasione fluentis materie. In membro vero sunt raritas et largitas viarum et debilitas digestive et expulsive causata proprie a malicia complexionis frigide et humide innate vel adquisite; que omnia disponunt membrum ad superfluitates retinendum vel recipiendum.[2] Humores autem ad arthus fluitant aut quia nimis multiplicantur in corpore, quare natura non perfecte regit eos aut quia subtiliantur et dissolvuntur aut quia constringuntur et profundantur. Multiplicantur vero a superfluitate cibi et potus, sompni et ocii et aliorum humectancium, sicut dictum est in capitulo de causis morborum humidorum; dissolvuntur vero in plectoricis ut effluant, quia supercalefiunt aut labore aut coytu aut balneo, aere calido et usu acutorum et aliorum que dicebantur in capitulo de causis morbi calidi. Constringendo eciam profundantur a frigido circunstante materia autem ex qua generatur dolor (**fol. 118v a**) iuncturarum est pro maiori parte flegma crudum et sepe fit de sanguine, et raro de colera, et rarius de melancolia. Et quando componuntur materie additur pro maiori parte colera cum flegmate subtili mixta; et raro de flegmate mixto cum melancolia; et rarissime de omnibus humoribus mixtis secundum proporcionem suam in corpore; et quia materia artetice in profundis latitat, difficulter cognoscibilis est quare curiosius indigetur: vide ergo si dolor artheticus sit magnus, excessivus et pulsativus et color lucidus est et rubeus et calidus, et urina est rubea spissa, pulsus plenus et complexio pacientis est sanguinea et etas adolescencie, tempus vernale et precessit ocium et regimen multiplicativum sanguinis, quia si sit, videtur causa sanguinea. Si vero dolor est acutus, pungitivus, intensus et calor intensus cum citrinitate loci et urine et pulsu veloci et complexio pacientis colerica et ipse iuvenis in estate et precessit labor et regimen multiplicativum colere, tunc causa est colerica. In causa vero flegmatica dolor et color est paucus, paciens, ut plurimum, est frigide et humide complexionis, senex et tempus frigidum et precessit eciam regimen multiplicativum flegmatis et crapula. Melancolia eciam cognoscitur in hoc quod dolor est paucus et paciens macilentus, cum urina remissa et tempus autumpnale et precessit regimen multiplicativum melancolie et similia indicancia melancoliam. Scito quod arthetica confirmata non curatur perfecte ymo podagra et ciragra eciam cum curata sunt faciliter revertuntur. Enuchi tamen raro fiunt podagrici. Scito eciam quod arthetica de colera in homine multum se replente inducit quandoque mortem subitaneam, alias subitam. Et inter dolores artheticos scyaticus est maior, et ipsi dolores arthetici demacerant membrum pacientis; non inducunt tamen spasmum, quia non sunt in nerviis et cordis, sed in ligamentis. Et si in doloribus arteticis superveniat urina subiugalis aut varices, curantur. Curacio huius passionis consistit in prohibicione generacionis materie fluibilis et fluxus eius; et secundo in

[1] *Post* dicitur *scr. et post del.* podagra.
[2] recipiende: recipiendum *corr. ego.*

evacuacione materie genite. Prohibetur autem generacio eius et fluxus vitando causas morbi huius supradictas et utendo contrariis sibi; et principaliter vitentur ille a quolibet quorum impressionem facilius reciperet, sicut flegmaticus evitet principaliter superfluitatem humectancium vel frigefaciencium; colericus exsiccancium vel calefaciencium; sanguineus nutriencium vel humectancium sic enim cavendo illa que dicta sunt prohibebitur generacio (**fol. 118v b**) superflua materie et eciam fluxus eius. Quia si cachochimicus ad artheticam paratus caveat ante purgacionem corporis motum superfluum et coytum et balneum et vinum ante cibum et usum calidorum dissolvencium et implastraciones atractivas super membrum pacientis et alia que dicta sunt, sistetur fluxus humorum. Et sicut in cachochimicis prohibetur fluxus humorum per evitacionem causarum movencium, eos sic diminuta plectoria sistitur fluxus residuus cum stipticis constringentibus emplastrando vias dilatacionis materie. Et eciam membrum paciens cum eius superflua sunt consumpta, verum eciam membrum mandans pre aliis rectificandum est; et eius virtus digestiva et retentiva vigoranda; et constringenda est largitas meatuum vie; et raritas suscipientis eius post mandacionem est semper stipticis constringenda. Materia vero arthetice generata evacuatur principaliter, si sanguinea sit, cum flebotomia oppositi lateris parti lese secundum unum dymetrum a principio, ut si dolor sit in dextro[3] brachio fiat flebotomia de sinistro brachio, aut de tibia dextra vel quandoque de ambobus, cum multa fuerit plectoria; deinde emplastretur locus cum frigidis stipticis ut cum aqua rose et sandalo, muscillagine psillii facta in aceto, foliis iusquiamu et similibus. Et cum declinaverit dolor et apostema, emplastretur cum resolutivis levibus a principio sicut est muscillago psillii et muscillago seminis lini, camomilla, altea, adeps galine, anatis; deinde cum forcioribus sicut est bdellium, amoniacum, storax, mirra, adeps cati, coxis vulpis. Cibi talium sint frigidi, sicci et acetosi stiptici sicut agresta, malum granatum, maciana, coctana; bibat aquam, evitet vinum, carnes dulcia et acuta. Si vero materia fuerit colerica, purgetur colera cum electuario de succo rose, manna, prunis, sero caprino, mirabolanis citrinis, reobarbaro et similibus; deinde fiat flebotomia de latere oposito; deinde emplastretur locus cum frigidis parum humidis et deinde, declinante dolore et apostemate, evaporetur locus cum debilibus resolutivis sicut est camomilla, mellilotum, viola, rosa, semen lini et similia. Cibi eius sint frigidi et humidi sicut cucurbita, citrulli, cucumer et olea frigida et melones et aqua ordei. Si vero materia fuerit flegmatica, purgetur a principio cum vomitu, maxime si dolor fuerit in partibus inferioribus; deinde purgetur per ventrem cum pillulis de hermodactilo cum pulpa coloquintide, centaurea minoris, cucumere, asino, semine urtice, cartamo, turbit, euforbio et similibus, precedente digescione materie cum dyatrionpipereon, dyanison, dyacimino et similibus calidis incisivis et corpore mundificato, declinante passione, balneetur corpus in aqua sulphurea vel marina, vel stuphetur cum herbis calidis resolutivis; deinde emplastretur locus cum resolutivis fortibus vel debilibus secundum quantitatem frigiditatis et grossiciei flegmatis sicut sunt folia

[3] *Post* dextro *scr. et post del.* latere.

maiorane, rute, paritarie, sambuci et euforbium et castoreum et alia que dicentur. Cave tamen ne per dissolutiva indures materiam (**fol. 119r a**) subtili resoluto, sed cum videris indurari cessa a resolucione. Et administra leniencia et mollificancia, deinde redde ad resolvendum, et hoc iterando continua usque totum compleatur. Si vero materia fuerit melancolica, purga primo melancoliam cum yera Rufini, mirabolanis indis et similibus, precedente digescione cum boragine, buglossa, betonica et similibus, deinde fiant que dicta sunt in causa flegmatica, sint tamen resolvencia minus sicca. Dieta istorum vergat ad caliditatem et siccitatem cum abstinencia et exercicio post corporis mundificacionem. Medicine vero resolutive arthetice frigide sunt iste: psillium tritum emplastratum et betonica, radix capparis, radix cucumeris agrestris, radix peusedani, pulegium, bacce lauri, folia et fructus edere et iuniperi; et valet eciam axungia vulpis, leonis, cati, asini, terra formicarum, ungentum de cornu cervi factum et alia multa resolutiva sicut invenies in tractatu de simplicibus medicinis. Et quia materia doloris sciatici oculcior et profundior est aliis, ideo multum advertendum est ad regimem precedens ut plenius discernatur. Et in cura illius doloris, cum fuerit de humoribus frigidis, insistendum est vomitui permultiplici in principio, precedente usu ciborum incisivorum; deinde dande sunt medicine laxative, atractive grossi flegmatis muscillaginosi ut cucumer asinum, coloquintida, centaurea et aqua aloes et similia; deinde misnistranda sunt clisteria acuta et forcia cuiusmodi sunt ista: R. corticis radicis capparis, corticis coloquintide, centauree minoris, cucumeris asini, corticis agarici ana 3 V; coque in tribus lib. aque usque remaneat lib. I; cola et apone mel et oleum et fac clistere et teneat diu, mundificatis prius intestinis a stercore per clistere mundificativum de aqua et sale et melle. Aliud clistere: R. corticem coloquintide, coque in aqua et cola et parum nitri admisce et parum olei et fac clistere. Avicenna. Fac clistere de decoccione nasturcii et anisi; et cum venter vehementer fuerit per clisteria evacuatum, tandem ministranda sunt diuretica et continuanda et emplastranda est ancha cum resolutivis fortibus; nam dolor iste, eciam si fuerit calidus, non indiget emplastris frigidis, quia materia a loco nequid expellere, sed claudit poros et dolorem auget. Et si emplastra dissolvencia non sufficiant, facienda sunt emplastra vesicancia, cuius esset emplastrum factum de sinapi et stercore columbino ana confectis cum decoccione ficuum. Ad ultimum vero, cum antiquatur et timetur quod vertebrum resiliat a scia, cuius signum est quod assiduus est dolor et rotatur quandoque locus et quandoque exsiccatur, cauterizetur cum cauterio ferreo ignito ad hoc proprio et prohibeatur cauterizati loci consolidacio per longum tempus cum cepa confecta cum butiro ut interior aquositas extrahatur tota. Si vero dolor sciaticus fuerit cum calore, purgetur cum (**fol. 119r b**) flebotomia basilice eiusdem lateris, deinde cum flebotomia sciatice; curvatur genu et emplastretur locus cum emplastris levis resolucionis sicut est camomila, semen lini, et da cibos minorantes sanguinem. Experimentum cuiusdam sancti a Deo datum contra guttam in genu: R. lac vacce unius calidum et farinam frumenti et coque simul movendo ad spissitudinem, postea apone succum opii. Cancellarius. Vngentum ad dolorem iuncturarum

quo debet uti per totam yemem: R. salis gemme, aluminis, tartari ana, confice cum oleo antiquo; alias: alumen, sal, nitrum, oleum antiqum, et si ampullaverit, melius est. Rasis in Experimentis. Rasis in Experimentis contra sciaticam dabat carvi romanum et pionicam cum ea et curabatur; ad idem dabat 3 IV centauree et curabatur sciaticus. Cura que fit ex oleo vulpis ad dolorem iuncturarum. R. carnem vulpis, ponatur in caldario magno aqua pleno et apone sal, anetum, et buliat donec caro dissolvatur et solum ossa remaneant; aqua illa ponatur in tina in qua se balneet eger de mane per II horas et in meridie tantumdem et de sero similiter, et hoc fiat in principio mensis per III dies et in medio mense similiter et in fine similiter. Rasis in Experimentis. Laxativum contra dolorem iucturarum ex sanguine et colera, quando iuncte sunt,[4] et volueris solvere solucione media: R. succum malagranati dulcis lib. s. et iulep lib. s., mirabolani citrini 3 V; commisce et mitte ibi et morentur una die et nocte; postea cola et bibe. Aliud debilius, sed magis infrigidat: R. lib. I iulep et apone 3 X mirabolani citrini et dimite sic per unam diem et noctem; postea cola et apone illi 3' I de muscillagine psillii et da pacienti. Aliud : R. pruna sicca et passa numero XXX, tamarindi 3 XV; coque in tribus lib. aque donec remaneat lib. s.; postea exprime et cola et adde colature mirabolani citrini 3 X, et I die et nocte dimitte et iterum cola et adde 3 X zuccari; sumat paciens. Rasis in Experimentis. Pilule forciores que valde purgant flegma ex iuncturis et ancha: R. ciringe 3 s., esule III partes 3, turbit II partes 3, coloquintide quartam partem 3, euforbii IV partes 3; sumatur vice una; sunt fortes et loco istorum utimur pillulis fenugreci et pillulis ziringe et aliis pilulis que scripte sunt in aliis libris, scilicet Rasis in Experimentis. Decoccio que facit homines surgere de lecto qua utimur in podagra et dolore anche ex flegmate, et est mirabile: R. corticis radicis apii, feniculi, ana 3 X, coloquintide, centaure minoris, ameos, anisi, ziringe, esule ana 3 V; (**fol. 119v a**) coquantur in IV lib. aque usque remaneant 3' X, et sumat cotidie 3' I. Syrupus de turbit educit flegma a iuncturis et ancha fortiter, et est aptum et optimum ei qui odiunt medicinas: R. turbit lib. I et mitte in III lib. aque frigide et moretur III diebus ad solem, deinde cola et inde, si saporem amiserit, prohice et aquam serva; si autem <non>,[5] apone aliam aquam et iterum pone ad solem, donec amitat saporem, postea agrega illas II aquas et mitte lib. I zuccari et coque donec fiat sicut iulep; educit multociens humorem flegmaticum. Et si volueris cicius facere, coque ad ignem, quando est debilior a principio, sed postea non est ita durus vel clarus. Aliud laxativum ad dolorem iuncturarum ex flegmate purgat fortiter et sepe educit: R. ziringe 3 I et s., esule 3 III, turbit 3 I et s., zinziberis 3 VI, partem zuccari, quantum omnium aliorum specierum. Rasis in Experimentis. Pilule que purgant flegma iuncturarum: R. turbit 3 I et s., coloquintide 3 III, bdellii 3 IV; forma pilulas; et sunt mirabiles in atrahendo flegma crudum ab anchis. Rasis in Experimentis. Sagimem cati admixtum mortiferis ut mandragora, iusquiamo et ceteris potenter auffert membro sensibilitatem; unde quidam posuit in cuiusdam podagrico pede et

[4] quando iuncture fiunt: quando iuncte sunt *coni.*
[5] non *coni.*

omnino privatus est sensibilitate. Decoccio centauree curat sciaticam. Rasis in Experimentis. Medicamen laxativum mundificans intestina a fecibus et a flegmate salso; extrahit flegma a iuncturis: R. turbit 3, zinziberis 3 II, zuccare 3 XX; et fac pulverem a 3 III usque ad IV. Rasis in Experimentis. Experimentum probatum quod laxat humores viscosos et est optimum contra sciaticam et est †pigami rontani†: R. satureye, masticis, radicis yris, ameos, succi sticados, ziringe ana 3 I, agarici, turbit ana 3 IV; conficiantur cum succo feniculi; fac pilulas et da secundum virtutem pacientis. Rasis in Experimentis. Medicamen ad dolorem anche: R. sarcocolle rubee 3 III, ziringe, nitri ana aur. II; distempera in I 3' olei nucum et 3' I decoccionis aneti et bibat paciens, quia purgat sine nocumento et dolorem anche aufert omnino. Rasis in Experimentis. Medicamen ad dolorem anche generaliter sunt hec: coloquintida, centauree minoris, succus cucumeris asini, ziringe, esula, piretrum serapinum, opoponac, amomum; ex istis componantur medicine ad dolorem anche ex flegmate. Rasis in Experimentis. Medicamen ad dolorem anche et dolorem iuncturarum ex flegmate: R. corticis coloquintide 3 V, uvarum passarum (**fol. 119v b**) sine aristis vel arillis manum plenam; coque in III lib. aque donec remaneat tercia pars ducit X vicibus magis flegma crudum et humidum. Rasis in Experimentis. Contra dormitacionem pedis vel alterius membri ungentum optimum Agripa et euforbium misce et in vino forti coque usque ad vini consumpcionem et ungatur; ad idem valet ungentum de pice et cera. Cancellarius. Contra podagram et arteticam radices cicute in pasta coquantur et scindatur per medium et ponatur supra locum, certum est. Cancellarius. Contra dolorem podagre: ex fimo capre et farina ordei mixtis fac emplastrum et superponatur, quia in una nocta prestat remedium. Cancellarius. Vngentum in omni artetica: R. lib. II pinguedinis vulpis; liquefac et cola et misce 3' IV olei lentiscum et 3' s. casieffistule; fiat ungentum. Cancellarius. Medicamen quod dicitur electuarium centauree valet ad podagram et omnes passiones iuncturarum, cui non est simile et provocat urinam et laxat humores diversos, sedat dolorem, aperit opilacionem et est optimum ad lapidem, liquefacit flegma et mundificat superflua in pectore et pulmone; et hoc medicamen dedit Zeorzeon de Squisdeenon qui eum composuit per versus: R. centauree minoris aur. C, ziringe aur. X, anisi, apii, feniculi ana aur. VI, olibani, garriofili ana aur. I, agarici, radicis lilii celestis ana aur. I, cucumeris, galbani, armoniaci, castorei, trium piperum, spice romane ana aur. XX, spice nardi, turbith ana aur. XXX, aloei cicotrini aur. XVII, carpobalsami, zilobalsami, squille assate ana aur. XVI, masticis, croci ana aur. X, ellebori nigri, coloquintide, serapini, costi ana aur. VI, scamonee aur. VIII; pulverizentur et conficiantur cum melle et submergatur in[6] ordeo per menses VI et detur ex eo 3 III; et hec medicina est de magnis medicinis quas habeat medicus iste. Rasis in Experimentis. Medicamen ad potandum dum dolor fuerit fortis et ad leniendum: ziringe, zuccarum cum aqua frigida bibe. Alias: bibe semen coriandri siccum cum 3 III zuccari. Alias: pone glandes die et nocte in aceto; postea exsicca et molle et da 3 III. Alias: lentes excorticatas et semen coriandri siccum et glandes et ziringe ana; tere et

[6] *Post* in *scr. et post del.* oleo.

bibe 3 III. Cibi eorum sint agresta et lentes in aceto, poma, citri et acassia, et generaliter omnia inspissancia sanguinem et si vehemencia doloris cogat nos dare res mollificativas, facimus hanc medicinam: R. seminis lactuce 3 X, iusquiami albi 3 X, agrestam cum succo lactuce; fac pilulas sicut cicer et si dolor fuerit in pedibus pone suppositorium de opio quod statim dormiat; hoc autem est faciendum cum dolor fuerit de causa calida. Si autem sit de frigida utaris istis aliis: ziringe 3 X, sene 3 X, azari, zinziberis, cimini, piperis longi, spatane ana 3 II; confice cum melle et sumat ex eo pondus II aur. cum aqua. Aliud: ziringe 3 X, mirre, cimini, seminis agni casti ana 3 V, opii 3 II; confice cum melle et sumat 3 IV. Et si sit materia composita (**fol. 120r a**) cum colera pauca calida, dyaforeticum est appositum ad hoc ita quod sit novum. Cibus eorum debet esse siccus, carnes cocte et post assate, panis coctus cum semine calido, et sitim sustineant quantum possint. Aliud medicamen ad cessandum podagrice dolorem: ziringe, olibani ana 3 X, cimini 3 X; summe ex eo 3 IV et considera quod aliquando fit fortis dolor ex distencione membrorum propter dolorem qui cognoscitur ex disposicione membrorum, et tunc debemus ungere oleo camomille, et facere emplastrum de semine malve et malva et dyaltea; pone super medicinas constringentes iuncturas post curacionem. Maior cura fit per clisteria que atrahunt materiam tali atraccione, quod vulnerant intestina et faciunt exire sanguis et tunc cessat dolor eadem die. Ego vidi plures qui mille homines et nunquam vidi aliquem qui uteretur istis medicinis quoniam ex toto sanaretur et aleviaretur nisi sit ita fortis quod indigeat uscione et ego de istis medicinis plures maneries dicam. Rasis in Experimentis. Clistere valde forte atrahens flegma crudum et aufert egritudinem: R. corticis radicis capparis, corticis coloquintide, centauree minoris, cucumeris asini, corticis agarici ana 3 V; coque in III lib. aque donec remaneant II tercie, deinde cola et appone mel et oleum et fac clistere et sustineat quantum magis poterit et antequam istud fiat, precedat clistere factum de herba que dicitur althegas vel cum sale et aqua et melle ad mundificandum de fecibus intestina, deinde sequatur clistere predictum. Aliud: R. ellebori nigri, esule, coloquintide, nasturcii, centauree, camedreos ana M. I; coque in III lib. vini et misce ibi 3 V olei vetusti et fac clistere. Istud est nimis forte et calidum et non debet uti nisi in corporibus flegmaticis et pinguibus; aliis vero sufficit aqua herbe altegas, nitrum et aqua et sal. Aliud clistere: R. nasturcii, anisi et mitte in aqua die ac nocte; postea calefac eam et ex ea fac clistere et est optimum. Aliud optimum: R. lib. II aque et mitte in ea lib. I nitri et cohoperias et pone ad solem duabus septimanis et cum opus fuerit fac clistere. Aliud: R. corticis coloquintide in aqua, cola et parum nitri misce et parum olei et fac clistere. Rasis in suis Experimentis multum laudat. Contra artheticam et omnem guttam ex quacumque causa sit ubicunque in corpore ungentum optimum quod fit hoc modo: cornu cervi rade exterius usque ad spongiositatem ipsius vero spongiosium, expurga usque ad ultimum cornu lucidum et purum, deinde divide per minuta frustra et imple ollam novam[7] aponens de oleo lib. I et s.; postea imple eam de vino et decoque usque ad consumpcionem eius et sic iterando vinum per

[7] novuam: novam *corr. ego.*

diem et noctem coque; postea exprime fortiter cum duobus tenaculis et exibit liquor nigri coloris, et ex hoc unge loca pacientis et circunda aluta quantum debet aponere circa loca pacientis; hoc ungentum appositum suaviter et paulatine materiam consumit (**fol. 120r b**) contra guttam de frigida causa: R. costi 3' III, piperis, piretri, euforbii, sinapi, castorei ana 3' I, saxifrage, ellebori albi, nigelle, anisi, cardamomi ana 3 V, aristologie longe, succi scordeon ana 3' III, succi blionie, rute, herbe paralisis, gariofili, nasturcii, herbe peonie ana 3' I, lenticeleon, olei laurini ana lib. s., olei muscellini 3' VIII, agrippe, marciaton, dyaltee ana 3' V, petroleon 3' III, aragon, ungenti aurei ana 3' III; olea et ungenta buliant simul cum succis usque ad consumpcionem succorum, postea pulverizatis pulverizandis conficiantur pulveres. Contra ciragram de quacumque causa sit, fiat tale ungentum: R. radicis urtice, raphani, squille ana 3' II; coquantur ista in lib. I olei et lib. I aque salse usque ad consumpcionem aque; in hac decoccione resolvatur cera alba, si sit causa calida, vel rubea; si sit causa frigida, postea pulveriza euforbium, piper, nitrum, baccelauri in equali proporcione et iste pulvis incorporentur ibi post eciam galbanum et terebentinam incorporentur ana. Hoc probatum est sepe. Contra cyragram, lavetur prius manus in aceto in quo bulierit ossis sipie,[8] cortex laureole, fraxini, tamarisci, folia marrubii et enule campane et parum salis, post ablucionem abstergatur leviter, et desuper ponatur hoc emplastrum: R. pulveris seminis feniculi, cimini, sileris montani ana 3' I; pulveris radicis piretri, stafisagrie ana 3' I, farine tritici cum suo furfure 3' I et s., esule pulverizate, salvie agrestis, rose, fuliginis, salis usti, cantaridarum ustarum ana) I; conficiantur cum succo mente, rute, apii, celidonie, tanaceti, absincii, herba Ruberti et Galteri, agrimonie, pentafilon et anxungia veteri et aceto. Istud eciam emplastrum fiat contra omnem tumorem preter naturam probatum et devenit in effectum. Experimentum contra arteticam: cera alba et sagimen resolutum de sepo yrcino; liquefiant super ignem; postea intinge pannum lineum et quantum calidius poteris sustinere loco dolenti superpone.[9]

[8] ossipie: ossis sipie *corr. ego.*

[9] *Fol. 120r-122v* CVRA PODAGRE, ARTHETICE ET SCIATICE EDITA A MAGISTRO ARNALDO DE VILLA NOVA MONTISPESSVLANI *continent. In huius operis fine* Hic tractatus non est de textu, sed, quia oportunus, ipsum ideo locavi *scr. Opus nostrum in fol. 123r pergit.*

(**fol. 123r a**) <**D**>olor dorsi si fiat a passionibus aliorum membrorum ut a pasionibus renum, splenis, stomachi, pulmonis et cetera; curatur curacione istorum. Si vero fiat a siccitate, sicut cum fit a labore, curatur cum quiete et balneo, inunccione cum humidis et potu vini limphati. Si autem fiat a frigore et humore crudo, quod cognoscitur quia dolor est continuus et sedatur cum homo ambulat et movetur, tunc curatur cum vomitu et solucione cum pilulis fetidis et pilulis de hermodactilo et inunccio cum oleo de lilio et oleo dissolucionis euforbii et castorum et similium resolvencium. Si vero fiat ex replecione vene kylis, quod cognoscitur per dolorem pulsativum et calidum cum aliis signis replecionis sanguinis, curatur cum flebotomia basilice et potu granatorum et balneo aque frigide et dormicione super locum madidum.

BIBLIOTECA VIRTUAL MIGUEL DE CERVANTES

<**G**>ilbositas confirmata non curatur in principio, tamen curari potest. Et si fiat propter spasmum, curabitur sicut ille; si vero fiat propter apostema, quod ostendit dolor in dorso cum febre acuta forti, post cuius febris sedacionem remanet dolor et gravitas in dorso et incidit gilbositas, curetur cum flebotomia basilice et lenificacione ventris cum cassiefistula et cum emplastracione cum mollificativis durum apostema, deinde cum resolventibus. Si fiat a ventositate, quod ostendit eventus eius post dolorem dorsi sine febre, cura eius est potare pilulas de hermodactilo et oleum de kerva[1] cum aqua seminum fugancium ventositatem; et emplastretur locus cum illis que sunt fortis caliditatis, sicut castorum, post embrocacionem eius cum aqua decoccionis zizimbri, sansuci, sticados, abrotani et similia; et aponentur ventose cum igne super locum qui vult eam egredi; et balneetur paciens in balneis termarum; et, ad ultimum, cauterizetur locus.

BIBLIOTECA VIRTUAL MIGUEL DE CERVANTES

[1] kervo: kerva *corr. ego.*

<**V**>arices sunt vene grosse involute apparentes super tibiam et crus; et accidunt precipue portatoribus honerum et cursoribus; et fiunt ex multitudine humoris melancolici; cura autem, licet difficulter, cum evitacione generancium melancoliam et deambulacionis et cum evacuacione melancolie generate, primo per flebotomiam basilice et cum purgacione melancolie fortiter cum epithimo, sene; deinde fiat flebotomia de grossioribus illarum una vel duabus aut pluribus, si oportet; ultimo incidatur aut cauterizetur superior illarum et grossior per quam fluit sanguis aut alias, post cuius tamen incisionem continuetur longo tempore per intervalla debita purgacione melancolie et evitacio ciborum melancoliam generancium.

BIBLIOTECA VIRTUAL MIGUEL DE CERVANTES

<E>lefancia est magnificacio immoderata pedis et tibie que, cum confirmatur et habet eminencias, non curatur. A principio (**fol. 123r b**) tamen, cum incipit pes magnificari, succurritur ei aut ut curetur aut ut non augeatur ulterius. Et fit elefancia aut ex sanguine grosso nigro melancolico, cuius signa sunt caliditas in tactu et tenebrositas in colore cum eminenciis quibusdam. Et cura eius est cum flebotomia curvature policis et ventosacione[1] cruris, et emplastretur crus et tibia cum levibus repercussivis, et caveatur deambulacio; caveantur eciam omnes cibi melancoliam generantes, et utatur cibis subtilibus pauci nutrimenti, sanguinem subtilem generantibus. Aut fit quandoque ex grosso flegmate, cuius signa sunt grossitudo cruris et pedis sine rubedine et calore. Et cura eius est vomitus et paucitas cibi; post illud ut minoretur flegma et assiduet vomitum; post illud semel in ebdomada et proprie post replecionem; purgetur eciam post flegma per ventrem cum turbit et zinzibere et liniatur locus cum aloe, mirra, acasia et vino puro stiptico et aqua foliorum cipressi aut nucis eius et ligetur cum panno et stringatur et minoretur labor eius. Amen.[2]

BIBLIOTECA VIRTUAL MIGUEL DE CERVANTES

[1] ventositate: ventosacione *corr. ego.*
[2] *Post* Amen *scr.* EXPLICIT PRESTRINCCIO TRADICIONIS MEDICINE PER MAGISTRVM ARNALDVM DE VILLANOVA DOCTOREM EXIMIVM PRECLARI STVDII MONTISPESVLANI. VTILITAS ISTIVS PRACTICE NEQVIT CALAMO SCRIBI NEQVE LINGA PROFERRI: TANTVM PATEAT INTVENTI.

BIBLIOTECA VIRTUAL
MIGUEL DE CERVANTES

APARATO DE FUENTES

Como ya anunciamos en los criterios de edición, el aparato de fuentes no aparece en el aparato crítico por problemas técnicos. Para facilitar el acceso a las fuentes, dividimos el texto en dos partes: *Pars prima* y *Pars secunda*, correspondientes a la parte teórica y la parte práctica de la *Summa Medicinae*. Asimismo aparecen el tratado (Tract.), el capítulo (cap.) y el o los folios (fol.), de la *Summa medicinae*, cuando queremos hacer alusión a un capítulo de la misma que resume las ideas fundamentales de otro capítulo de la obra de Arnaldo de Vilanova o de Bernardo de Gordon. Cuando la fuente corresponde a un aspecto más concreto, una receta, un ingrediente, etc., indicaremos también la línea en la que aparece. Los títulos completos de las obras citadas aparecen en la bibliografía.

PARS PRIMA

Tract. I, cap.1, fol. 2r b: *Cf.* A. de Villanova, *Speculum*. 2, 6-8
Tract. I, cap. 2 , fol. 2r b-2v a: *Cf.* A. de Villanova, *Speculum* 3, 8-13
Tract. I, cap. 3, fol. 2v a-2v b: *Cf.* A. de Villanova, *Speculum* 4, 13-15
Tract. I, cap.4, fol.3r a-3v b: *Cf.* A. de Villanova, *Speculum 5, 15-19*
Tract. I, cap. 4, fol. 3v b, lin.110-121: Avic. *Canon III,* Fen I, cap. 1
Tract. I, cap. 5, fol. 3v b-4r a: *Cf.* A. de Villanova, *Speculum*. 6, 19-23
Tract. I, cap. 6, fol.4r b: *Cf.* A. de Villanova, *Speculum* 7, 23-24
Tract. I, cap. 7, fol.4r b: *Cf.* A. de Villanova, *Speculum* 8, 24-26
Tract. I, cap. 8, fol.4v a: *Cf.* A. de Villanova, *Speculum* 9, 26-27
Tract. I, cap. 9, fol.4v a: *Cf.* A. de Villanova, *Speculum* 10, 27-28
Tract. I, cap. 10, fol.4v b: *Cf.* A. de Villanova, *Speculum* 11, 28-33
Tract. I, cap. 11, fol.4v b: *Cf.* A. de Villanova, *Speculum* 12, 33-35

Tract. II, cap. 1, fol 5r a-5vb: *Cf.* A. de Villanova, *Speculum* 83-84, 178-199
Tract. II, cap. 1, fol 5v b-6v a: *Cf.* A. de Villanova, *Speculum* 85-90, 199-208
Tract. II, cap. 1, fol 6v a-7r a: *Cf.* A. de Villanova, *Speculum* 91-92, 208-214

Tract. III, cap. 1, fol 7r a-7v b: *Cf.* A. de Villanova, *Speculum* 13, 35-40
Tract. III, cap. 2, fol 7v b: *Cf.* A. de Villanova, *Speculum* 13, 40-41
Tract. III, cap. 3, fol 8r a: *Cf.* A. de Villanova, *Speculum* 15, 41-43
Tract. III, cap. 4, fol 8r a-8r b: *Cf.* A. de Villanova, *Speculum* 17, 43-47
Tract. III, cap. 5, fol 8r b -8v a: *Cf.* A. de Villanova, *Speculum* 18, 47-57
Tract. III, cap. 6, fol 8v a-8v b: *Cf.* A. de Villanova, *Speculum* 20, 57-63
Tract. III, cap. 7, fol 8v b-9r b: *Cf.* A. de Villanova, *Speculum* 21, 63
Tract. III, cap. 8, fol 9r b-10r a: *Cf.* A. de Villanova, *Speculum* 23-24, 85-101
Tract. III, cap. 9, fol 10r a-10r b: *Cf.* A. de Villanova, *Speculum* 26-27, 101-101
Tract. III, cap. 10, fol 10r b-10r b: *Cf.* A. de Villanova, *Speculum* 29, 103
Tract. III, cap. 11, fol 10r b-11r b: *Cf.* A. de Villanova, *Speculum* 32-48, 110-122
Tract. III, cap. 12, fol 11r b-11v a: *Cf.* A. de Villanova, *Speculum* 49-53, 122-125
Tract. III, cap. 13, fol 11v a-11v b: *Cf.* A. de Villanova, *Speculum* 54-58, 126-127
Tract. III, cap. 14, fol 11v b-12r a: *Cf.* A. de Villanova, *Speculum* 59-65, 127-129
Tract. III, cap. 15, fol 12r a-12r b: *Cf.* A. de Villanova, *Speculum* 67-70, 133-136
Tract. III, cap. 16, fol 12r b-14r b: *Cf.* A. de Villanova, *Speculum* 71-82, 137-136

Tract. IV, cap. 1, fol 14v a-14v b: *Cf.* A. de Villanova, *Speculum* 93, 214-217
Tract. IV, cap. 2, fol 14v b-16r b: *Cf.* A. de Villanova, *Speculum* 93. 214-217
Tract. IV, cap. 3, fol 16r b-16v b: *Cf.* A. de Villanova, *Speculum* 95, 229
Tract. IV, cap. 6, fol 18r a-21r a *Cf.* R. Anglicus, *De signis*, 48r-60r

Tract. V, cap. 1, fol 24v b-27r a: *Cf. Circa instans* 187r-190r
Tract. V, cap. 1, fol 25v a, lín. 103: *Cf.* Razes, *Sinonima* 103v
Tract. V, cap. 1, fol 25v a, lín. 104: *Cf.* Razes, *Sinonima* 104r
Tract. V, cap. 1, fol 25v a, lín. 105: *Cf.* Razes, *Sinonima* 104r
Tract. V, cap. 2, fol. 27r a-27v b. *Cf. Circa instans* 190v-191v
Tract. V, cap. 2, fol. 27v a, lín. 28: *Cf.* Razes, *Sinonima* 104v
Tract. V, cap. 3, fol 29v b-30r a: *Cf. Circa instans* 195v-196v
Tract. V, cap. 4, fol 30r a-30v b: *Cf. Circa instans* 196v-198r
Tract. V, cap. 5, fol 30v b-31r a: *Cf. Circa instans* 198r-198v
Tract. V, cap. 6, fol 31r a-31v a: *Cf. Circa instans* 198v-199v
Tract. V, cap. 6, fol 31r b-31v a: *Cf.* Avicena, *Canon* II, tract. 1
Tract. V, cap. 7, fol 31v a: *Cf. Circa instans* 199v-200r
Tract. V, cap. 7, fol 31v a, lín. 57: *Cf.* Razes, *Antidotarium.* 100v
Tract. V, cap. 7, fol 31v a, lín. 60: *Cf.* Razes, *Antidotarium.* 100v
Tract. V, cap. 8, fol 31v a-31v b: *Cf. Circa instans* 200r
Tract. V, cap. 10, fol 31r a-31r b: *Cf. Circa instans* 200r-201v
Tract. V, cap. 11, fol 31r b-32v b: *Cf. Circa instans* 201v-204r
Tract. V, cap. 12, fol 36r a: *Cf. Circa instans* 207r-208r
Tract. V, cap. 13, fol 36r a-36v b: *Cf. Circa instans* 208r-210v
Tract. V, cap. 14, fol 32v b-33r b: *Cf. Circa instans* 210v-211r
Tract. V, cap. 15, fol 33v a: *Cf. Circa instans* 211r
Tract. V, cap. 19, fol 33v b: *Cf. Circa instans* 211r-211v
Tract. V, cap. 20, fol 33v b-34r a: *Cf.* Nicolaus, *Antidotarium.* 188r-188v
Tract. V, cap. 21, fol 34r a-35r a: *Cf.* Nicolaus, *Antidotarium.*168r-177v
Tract. V, cap. 22, fol 35r a-35v a: *Cf.* Nicolaus, *Antidotarium.*
Tract. V, cap. 23, fol 35v a-36v b *Cf.* Nicolaus, *Antidotarium.* 173v-174r
Tract. V, cap. 24, fol. 36v b-37v b: *Cf.* Nicolaus, *Antidotarium.* 183r-184r, 180r-181r, 177r-188v, 189r-191v
Tract. V, cap. 24, fol 37v a, lín. 58: *Cf.* Razes, *Antidotarium.* 100v
Tract. V, cap. 24, fol 37v a, lín. 61: *Cf.* Razes, *Antidotarium.* 100v

PARS SECUNDA

Tract. I, cap. 13, fol. 55v a, lín. 64: *Cf.* Razes, *De egritudinibus iuncturarum.* 91r
Tract. I, cap. 14, fol. 56v a, lín. 53: *Cf.* Razes, *De egritudinibus iuncturarum.* 91v

Tract. II, cap. 1, fol 57v b: *Cf.* Avicena, *Canon*IV, f. 1, tract. 1, cap. 33
Tract. II, cap. 3, fol 59v b, lín. 75: *Cf.* Avicena, *Canon* IV, f. 1, tract. 2, cap. 7
Tract. II, cap. 3, fol 60r b, lín. 136: *Cf.* Avicena, *Canon* V, f. 1, tract. 2, cap. 10
Tract. II, cap. 3, fol 60r b, lín. 145: *Cf.* Avicena, *Canon* V, f. 1, tract. 2, cap. 42
Tract. II, cap. 6, fol 61r a, lín. 70: *Cf.* Avicena, *Canon* IV, f. 1, tract. 2, cap. 39
Tract. II, cap. 7, fol 63v a, lín. 100: *Cf.* Avicena, *Canon* IV, f. 1, tract. 2, cap. 55
Tract. II, cap. 7, fol 63v b, lín. 137: *Cf.* Avicena, *Canon* IV, f. 1, tract. 2, cap. 55
Tract. II, cap. 8, fol 66r a, lín. 175: *Cf.* Avicena, *Canon* IV, f. 1, tract. 2, cap. 65
Tract. II, cap. 12, fol 68v: *Cf.* B. de Gordon, *Lilium* I, 23, 57-59
Tract. II, cap. 13, fol 68v b: *Cf.* B. de Gordon, *Lilium.*I, 24, 59
Tract. II, cap. 15, fol 69v a-70r a: *Cf.* B. de Gordon, *Lilium* I, 25, 61-62
Tract. II, cap. 16, fol 70r a-70r b: *Cf.* B. de Gordon, *Lilium* I, 29, 69
Tract. II, cap. 17, fol 70r b-71r b: *Cf.* B. de Gordon, *Lilium* I, 13, 26-29

Tract. II, cap. 18, fol 72v a-72v b: *Cf.* B. de Gordon, *Lilium* I, 14, 29-30

Tract. III, cap. 1, fol 72v b-73r b: *Cf.* B. de Gordon, *Lilium* II, 1, 74-77
Tract. III, cap. 2, fol 73r b-73v b: *Cf.* . B. de Gordon, *Lilium* II, 3 77-78
Tract. III, cap. 3, fol 73v b: *Cf.* B. de Gordon, *Lilium* II, 5, 80-81
Tract. III, cap. 4, fol 73v b-74r a: *Cf.* . B. de Gordon, *Lilium* II, 6, 81
Tract. III, cap. 5, fol 74r a: *Cf.* B. de Gordon, *Lilium* II, 7, 82
Tract. III, cap. 6, fol 74r a-74r b: *Cf.* . B. de Gordon, *Lilium* II, 8, 83
Tract. III, cap. 7, fol 74r b-75v b: *Cf.* B. de Gordon, *Lilium* II, 10, 85-95
Tract. III, cap. 8, fol 75v b: *Cf.* . B. de Gordon, *Lilium* II, 11, 95-96
Tract. III, cap. 9, fol 75v b-76r b: *Cf.* B. de Gordon, *Lilium* II, 12, 96-98
Tract. III, cap. 10, fol 76r b: *Cf.* . B. de Gordon, *Lilium* II, 15, 100-101
Tract. III, cap. 11, fol 76r b-76v b: *Cf.* B. de Gordon, *Lilium* II, 19, 106-110
Tract. III, cap. 12, fol 76v b: *Cf.* . B. de Gordon, *Lilium* II, 20,110-112
Tract. III, cap. 13, fol 76v b-77r b: *Cf.* B. de Gordon, *Lilium* II, 22, 113-115
Tract. III, cap. 14, fol 77r b-78r a: *Cf.* . B. de Gordon, *Lilium* II, 25, 117-123
Tract. III, cap. 15, fol 78r a-78r b: *Cf.* B. de Gordon, *Lilium* II, 26, 123-125
Tract. III, cap. 15, fol 78r a, lín. 73. *Cf.* Avicena, *Canon* III, f. 1, tract. 5, cap. 11
Tract. III, cap. 16, fol 78r b-78v a: *Cf.* . B. de Gordon, *Lilium* II, 28, 127-130
Tract. III, cap. 17, fol 78v a-79r a: *Cf.* B. de Gordon, *Lilium* II, 17, 125-127
Tract. III, cap. 18, fol 79r a: *Cf.* . B. de Gordon, *Lilium* II, 29, 130-131
Tract. III, cap. 18, fol 79r a, lín. 5: *Cf.* Avicena, *Canon* III, f. 1, tract. 5, cap. 17
Tract. III, cap. 18, fol 79v a, lín. 18: *Cf.* Avicena, *Canon* III, f. 5, tract. 1, cap. 11
Tract. III, cap. 19, fol 79r b: *Cf.* B. de Gordon, *Lilium* II, 30, 131
Tract. III, cap. 20, fol 79r b: *Cf.* . B. de Gordon, *Lilium* II, 17, 102-104
Tract. III, cap. 21, fol 79r b-79v a: *Cf.* B. de Gordon, *Lilium* II, 31, 131
Tract. III, cap. 22, fol 79v a-79v b: *Cf.* . B. de Gordon, *Lilium* III, 15, 158
Tract. III, cap. 23, fol 79v b: *Cf.* B. de Gordon, *Lilium* III, 15, 158
Tract. III, cap. 24, fol 79v b: *Cf.* . B. de Gordon, *Lilium* II, 24, 116-117
Tract. III, cap. 25, fol 79v b-80v a: *Cf.* B. de Gordon, *Lilium* III, 1, r 1.1,
Tract. III, cap. 26, fol 80v a: *Cf.* . B. de Gordon, *Lilium* III, 2, 136-137
Tract. III, cap. 27, fol 80v a-80v b: *Cf.* B. de Gordon, *Lilium* III, 6, r. 5, 149
Tract. III, cap. 28, fol 80v b-81v a: *Cf.* . B. de Gordon, *Lilium* III, 2, r. 3, 137
Tract. III, cap. 29, fol 81r a: *Cf.* B. de Gordon, *Lilium* III, 2, r. 4, 137
Tract. III, cap. 30, fol 81r a-81r b: *Cf.* . B. de Gordon, *Lilium* III, 2, r. 10, 138
Tract. III, cap. 31, fol 81v a: *Cf.* B. de Gordon, *Lilium* III, 2, r. 12, 138-140
Tract. III, cap. 32, fol 81v b: *Cf.* . B. de Gordon, *Lilium* III, 2, r. 12, 138
Tract. III, cap. 33, fol 81v b-82r b: *Cf.* B. de Gordon, *Lilium* III, 5, 145-147
Tract. III, cap. 38, fol 82v b: *Cf.* B. de Gordon, *Lilium* III, 6, r. 14, 152
Tract. III, cap. 40, fol 83r a: *Cf.* B. de Gordon, *Lilium* III, 6, r. 5, 148
Tract. III, cap. 42, fol 83r a-83v a: *Cf.* B. de Gordon, *Lilium* III, 8, 152-153
Tract. III, cap. 43, fol 83v a: *Cf.* . B. de Gordon, *Lilium* III, 9, 153-154
Tract. III, cap. 43, fol 83v a, lín. 38: *Cf.* Avicena, *Canon* III, f. 4, tract. 1, cap. 8
Tract. III, cap. 44, fol 83v a-84r a: *Cf.* B. de Gordon, *Lilium* III, 10, 154-156
Tract. III, cap. 45, fol 84r a: *Cf.* . B. de Gordon, *Lilium* III, 12, 157
Tract. III, cap. 46, fol 84r a-84v b: *Cf.* B. de Gordon, *Lilium* III, 17, 161-163
Tract. III, cap. 47, fol 84v b-85r b: *Cf.* . B. de Gordon, *Lilium* III, 15, 158
Tract. III, cap. 47, fol 85v a, lín. : *Cf.* Avicena, *Canon* III, f. 7, tract. 1, cap. 60
Tract. III, cap. 48, fol 85r b: *Cf.* B. de Gordon, *Lilium* III, 19, 164
Tract. III, cap. 49, fol 85r b-85v b: *Cf.* . B. de Gordon, *Lilium* III, 25, 169-172
Tract. III, cap.49, fol 85v a, lín. 52: *Cf.* Avicena, *Canon* III, f. 7, tract. 1, cap. 60
Tract. III, cap.49, fol 85v a, lín. 55: *Cf.* Avicena, *Canon* III, f. 7, tract. 1, cap. 2
Tract. III, cap. 50, fol 85v b-86r a: *Cf.* B. de Gordon, *Lilium* III, 25, 169
Tract. III, cap. 51, fol 86r a: *Cf.* . B. de Gordon, *Lilium* III, 26, r. 2, 172

Tract. III, cap. 52, fol 86r a-86r b: *Cf.* B. de Gordon, *Lilium* III, 27, 174-175
Tract. III, cap. 53, fol 86r b-86v a: *Cf.* . B. de Gordon, *Lilium* III, 20, 164-166
Tract. III, cap. 54, fol 86r a-86r b: *Cf.* B. de Gordon, *Lilium* III, 24, 168-169
Tract. III, cap. 55, fol 86r b-87r a: *Cf.* . B. de Gordon, *Lilium* III, 21, 166-167
Tract. III, cap. 57, fol 88v a: *Cf.* B. de Gordon, *Lilium* IV, 2, 178-180

Tract. IV, cap. 1, fol 88v a-90r a: *Cf.* B. de Gordon, *Lilium* IV, 1, 176-178
Tract. IV, cap. 2, fol 90r a-90r b: *Cf.* B. de Gordon, *Lilium* IV, 3, 180-183
Tract. IV, cap. 3, fol 90r b:-91r b *Cf.* B. de Gordon, *Lilium* IV, 4, 183-187
Tract. IV, cap. 4, fol 91r b-91v b: *Cf.* B. de Gordon, *Lilium* IV, 5, 189-194
Tract. IV, cap. 5, fol 91v b-92r a: *Cf.* B. de Gordon, *Lilium* IV, 6, 194-196
Tract. IV, cap. 6, fol 92r a-92r b: *Cf.* B. de Gordon, *Lilium* IV, 7, 196-199
Tract. IV, cap. 7, fol 92r b-93r a: *Cf.* B. de Gordon, *Lilium* IV, 8, 199-203
Tract. IV, cap. 8, fol 93r a-94r a: *Cf.* B. de Gordon, *Lilium* IV, 9, 203-209
Tract. IV, cap. 9, fol 94r a-94r b: *Cf.* B. de Gordon, *Lilium* IV, 10, 209
Tract. IV, cap. 10, fol 94r b-94v a: *Cf.* B. de Gordon, *Lilium* IV, 11, 209-211
Tract. IV, cap. 11, fol 94v a-95r a: *Cf.* B. de Gordon, *Lilium* IV, 12, 212-215
Tract. IV, cap. 12, fol 95r a: *Cf.* B. de Gordon, *Lilium* IV, 15, 215
Tract. IV, cap. 13, fol 95r a-95v a: *Cf.* B. de Gordon, *Lilium* IV, 15, r 1, 215
Tract. IV, cap. 14, fol 95v a: *Cf.* B. de Gordon, *Lilium* IV, 15, r 4, 216
Tract. IV, cap. 15, fol 95v a-95v b: *f.* B. de Gordon, *Lilium* IV, r 5, 216

Tract. V, cap. 1, fol 95v b-96r a: *Cf.* B. de Gordon, *Lilium* V, 1, 218-220
Tract. V, cap. 2, fol 96r a-96v a: *Cf.* B. de Gordon, *Lilium* V, 2, 220-223
Tract. V, cap. 3, fol 96v a-97v a: *Cf.* B. de Gordon, *Lilium* V, 3, 223-228
Tract. V, cap. 4, fol 97r a-97v b: *Cf.* B. de Gordon, *Lilium* V, 4, 228-229
Tract. V, cap. 5, fol 97v b-98v a: *Cf.* B. de Gordon, *Lilium* V, 5, 231-232
Tract. V, cap. 6, fol 98v a-99r a: *Cf.* B. de Gordon, *Lilium* V, 6, 232-234
Tract. V, cap. 7, fol 99r a-99v a: *Cf.* B. de Gordon, *Lilium* V, 10, 242-244
Tract. V, cap. 8, fol 99v a-100r a: *Cf.* B. de Gordon, *Lilium* V, 8, 235-241
Tract. V, cap. 9, fol 100r a: *Cf.* B. de Gordon, *Lilium* V, 7, 234-235
Tract. V, cap. 10, fol 100r a-100v a: *Cf.* B. de Gordon, *Lilium* V, 18, 264-267
Tract. V, cap. 11, fol 100v a-102r a: *Cf.* B. de Gordon, *Lilium* V, 13, 252
Tract. V, cap. 12, fol 102r a-102v a: *Cf.* B. de Gordon, *Lilium* V, 17, 262
Tract. V, cap. 13, fol 102v a-103v a: *Cf.* B. de Gordon, *Lilium* V, 18, 264-267
Tract. V, cap. 14, fol 103v a-104r a: *Cf.* B. de Gordon, *Lilium* V, 20, 267
Tract. V, cap. 15, fol 104r a-104v a: *Cf.* B. de Gordon, *Lilium* V, 13, 262
Tract. V, cap. 16, fol 104v a-105v b: *Cf.* B. de Gordon, *Lilium* V, 21, r. 1, 270-272
Tract. V, cap. 17, fol 105v b-106r a: *Cf.* B. de Gordon, *Lilium* VI, 1, 275-278
Tract. V, cap. 18, fol 106r a: *Cf.* B. de Gordon, *Lilium* VI, 2, 278-279
Tract. V, cap. 19, fol 106r a-106r b: *Cf.* B. de Gordon, *Lilium* VI, 2, 279-280
Tract. V, cap. 20, fol 106r b-106v b: *Cf.* B. de Gordon, *Lilium* VI, 3, 280-284
Tract. V, cap. 21, fol 106v b-107r b: *Cf.* B. de Gordon, *Lilium* VI, 6, 292-295
Tract. V, cap. 22, fol 107r b-108v b: *Cf.* B. de Gordon, *Lilium* VI, 5, 286-292
Tract. V, cap. 23, fol 108v b-110r a: *Cf.* B. de Gordon, *Lilium* VI, 7, 295-298
Tract. V, cap. 24, fol 110r a-110r b: *Cf.* B. de Gordon, *Lilium* VI, 9, 302-304
Tract. V, cap. 25, fol 110r b: *Cf.* B. de Gordon, *Lilium* VI, 10, 304-305
Tract. V, cap. 26, fol 110r b-110v a: *Cf.* B. de Gordon, *Lilium* VI, 11, 305-306
Tract. V, cap. 27, fol 110v a-111v a: *Cf.* B. de Gordon, *Lilium* VI, 12, 306-309
Tract. V, cap. 28, fol 111r a-111r b: *Cf.* B. de Gordon, *Lilium* VI, 15, 311
Tract. V, cap. 29, fol 112r b-112v b: *Cf.* B. de Gordon, *Lilium* VI, 13, 309-310

Tract. VI, cap. 1, fol 112v b-113r a: *Cf.* B. de Gordon, *Lilium* VII, 1, 313-317
Tract. VI, cap. 2, fol 113r a-113r b: *Cf.* B. de Gordon, *Lilium* VII, 4, 319-390
Tract. VI, cap. 3, fol 113r a-113r b: *Cf.* B. de Gordon, *Lilium* VII, 2, 317-318
Tract. VI, cap. 4, fol 113r b-114v a: *f.* B. de Gordon, *Lilium* VII, 8, 326-327
Tract. VI, cap. 5, fol 114v a-114v b: *Cf.* B. de Gordon, *Lilium* VII, 13, 330-331
Tract. VI, cap. 6, fol 114v b-115r a: *Cf.* B. de Gordon, *Lilium* VII, 11, 328-329
Tract. VI, cap. 7, fol 115r a-115r b: *Cf.* B. de Gordon, *Lilium* VII, 13, 330-331
Tract. VI, cap. 8, fol 115r b-116v b: *Cf.* B. de Gordon, *Lilium* VII, 14. 331-335
Tract. VI, cap. 8, fol 116v b, lín. 54: *Cf.* Razes, *Alm*, V, 72, 27r
Tract. VI, cap. 8, fol 116v b, lín. 57: *Cf.* Avicena, *Canon* III, f. 21, tract. 2, cap. 8
Tract. VI, cap. 11, fol 118r b-122v b: *Cf.* B. de Gordon, *Lilium* VII, 19, 340-345
Tract. VI, cap. 12, fol 123r a: *Cf.* B. de Gordon, *Lilium* VII, 19, 340-345
Tract. VI, cap. 13, fol 123r a: *Cf.* B. de Gordon, *Lilium* VII, 20, 345
Tract. VI, cap. 14, fol 123r a-123r b: *Cf.* B. de Gordon, *Lilium* VII, 20, 345

BIBLIOTECA VIRTUAL
MIGUEL DE CERVANTES

BIBLIOTECA VIRTUAL
MIGUEL DE CERVANTES

7. BIBLIOGRAFÍA

En este apartado recogemos la bibliografía citada y una selección de la consultada para la realización de este trabajo.

7.1.- CATÁLOGOS DE MANUSCRITOS Y EDICIONES.

G. ANTOLÍN, *Catálogos de los códices latinos de la Real Biblioteca del Escorial*, vol. II, Madrid 1911.

M. G. DE BEAUJOUAN, *Manuscrits scientifiques médiévaux de l'Université de Salamanque et de ses "Colegios Mayores"*, Burdeos 1962.

M. G. DE BEAUJOUAN, "Manuscrits médicaux du Moyen Âge conservés en Espagne", *Mélanges de la Casa de Velázquez* 8 (1972), pp. 161-221

E. NARDUCCI, *Catalogo di manoscritti ora posseduti da D. Baldassarre Boncompagni*, Roma 1892.

L. THORNDIKE-P.KIBRE, *A Catalogue of Incipits of Mediaeval Scientific Writings in Latin*, Cambridge, Mass.,1963.

BIBLIOTECA VIRTUAL MIGUEL DE CERVANTES

7.2.- TEXTOS.

ANÓNIMO,* Secretum secretorum cum glosis et notulis. Opera hactenus inedita*, R.R. Steele ed., vol.5, Oxoni, 1920.

ARNALDUS DE VILLANOVA, *Praxis Medicinalis*, Lyon 1586.

ARNALDUS DE VILLANOVA, *Aphorismi de gradibus,* M. R. Mc Vaugh (ed.), en *Arnaldi de Villanova Opera Medica Omnia*, vol. II, Granada-Barcelona 1975.

ARNALDUS DE VILLANOVA, *Commentum supra tractatum Galieni de malicia complexionis diverse*, E. Sánchez Salor–L. García Ballester (eds.), en *Arnaldi de Villanova Opera Medica Omnia*, vol. XV, Granada-Barcelona 1975.

ARNALDUS DE VILLANOVA, *Tractatus libri Galeni de rigore et tremore et iectigatione et spasmo,* M. R. Mc Vaugh (ed.), en *Arnaldi de Villanova Opera Medica Omnia*, vol. XVI, Barcelona 1981.

ARNALDUS DE VILLANOVA, *Tractatus de consideracionibus operis medicine sive de flebotomia*, P. Gil-Sotres–L. Demaitre (eds.), en *Arnaldi de Villanova Opera Medica Omnia*, vol. IV, Barcelona 1988.

ARNALDUS DE VILLANOVA, *Commentum in quasdam parabolas et alias aphorismorum series: aphorismi particulares, aphorismi de memoria, aphorismi extravagantes*, J. Paniagua–P. Gil-Sotres (eds. y est.), en *Arnaldi de Villanova Opera Medica Omnia*, vol. VI.2, Barcelona 1993.

ARNALDUS DE VILLANOVA, *Regimen quartane, Cura febris ethice, Regimen podagre: Estudio y edición crítica*, A. Alonso Guardo (ed.), Valladolid 1994. Memoria de Licenciatura.

ARNALDUS DE VILLANOVA, *Tractatus contra calculum: Estudio y edición crítica*, M. A. González Manjarrés (ed.), Valladolid 1994. Memoria de Licenciatura.

ARNALDUS DE VILLANOVA, *Regimen sanitatis ad regem Aragonum*, L. García Ballester–M.R. Mc Vaugh (eds.), P. Gil-Sotres (introd.), en *Arnaldi de Villanova Opera Medica Omnia*, vol. X.1, Barcelona 1996.

ARNALDUS DE VILLANOVA, *Tractatus de intentione medicorum*, L. García Ballester–M.R. Mc Vaugh (eds.), M.R. Mc Vaugh (introd.), en *Arnaldi de Villanova Opera Medica Omnia*, vol. V.1, Barcelona 2000.

ARNALDUS DE VILLANOVA, *Opera Omnia*, Basilea, 1585.

ARTICELLA, Venecia 1513

AVERROES, *Colliget*, Venecia 1497.

AVICENNA, *Liber canonis medicine cum castig. A. Bellunensis (translatus a M. Gerardo Cremonensi)*, Venecia 1527.

AVICENNA LATINUS, *Liber de anima seu sextus de naturalibus*, S. van Riet (ed.), Lovaina-Leiden 1968-1972.

BARTHOLOMEUS ANGLICUS, *De rerum proprietatibus*, Frankfurt 1601 (ed. facs. *ibid.* 1964).

BERNARDUS GORDONIUS, *Omnium aegritudinum a vertice ad calcem opus…, quod Lilium medicine appellatur*, París 1542.

BERNARDUS GORDONIUS, *Lilio de medicina*, J. Cull–B. Dutton (eds.) [ed. de la versión castellana de Sevilla 1495], Madisson 1991.

BERNARDUS GORDONIUS, *Lilio de medicina*, B. Dutton–Mª N. Sánchez (eds.) [ed. de la versión castellana de Sevilla 1495], Madrid 1993.

BERNARDUS GORDONIUS, *Tractatus Bernardi Gordonii de sterilitate mulierum. El "Tratado sobre la esterilidad" atribuido a Bernardo de Gordon. Estudio y edición crítica*, Mª C. Herrero Ingelmo – E. Montero Cartelle (eds.), Valladolid 1999.

COLLECTIO SALERNITANA, I-V, S. de Renzi (ed.), Nápoles 1852-59

CONSTANTINUS AFRICANUS, *Constatini Africani… Opera*, Basilea 1536.

CONSTANTINUS AFRICANUS, *Constantini Liber de Elephancia. Tratado médico de Constantino el Africano*, A. I. Martín Ferreira (ed.), Valladolid 1996.

CLAUDIUS GALENUS, *Opera Omnia*, C. G. Kühn (ed.), I-XX, Leipzig 1821-1833 (reimpr. 1964-1965).

DIOSCORIDES, *De materia medica*, M. Wellman (ed.), Berlín 1906-1914. (reimpr. 1968).

EGIDIUS DE CORBEIL, *Aegidius Corboliensis Carmina medica,* ed.L. Choulant, Lipsiae, 1826.

EGIDIUS DE CORBEIL, *Aegidius Corboliensis Carmina de urinarum iudiciis et de pulsu cum expositione Gentilis de Fulgineo,* Venetiis, 1494.

GERARDUS DE SOLO, *Introductorium iuvenum in Montispessulano editum a peritissimo doctor Gerardo de Solo, Nonus Liber Almansoris, cum expositione eiusdem clarissimi doctoris Geraldi de Solo,* Ludguni 1504.

GERARDUS DE SOLO, *Introductorium iuvenum Gerardi de Solo, De regimine corporis humani, Libellus de febribus eiusdem, Super Nonum Almansoris cum textu, Commentum eiusdem super Viaticum cum textu,* Venetiis 1505.

GILBERTUS ANGLICUS, *Liber morborum tam universalium quam particularium a magistro Gilberto Anglico editus...qui Compendium medicine intitulatur,* Ludguni 1510.

GUGLIELMO CORVI, *Excellentissimi medici Guilielmi Brixiensis aggregatoris ... Practica*, per Bonetum Locatellum, Venetiis, 1508.

GUGLIELMUS DE SALICETO, *Liber magistri Gulielmi Placentini de Saliceto in sciencia medicinali...qui Summa conservationis et curationis appellatur. Item Cyrugia,* Venetiis 1940.

SIMON GENUENSIS, *Clavis sanationis*, Venecia 1486.

HIPPOCRATES, *Oeuvres complètes d'Hippocrate*, E. Littré (ed.), I-X, París 1839-1861 (reimpr. Amsterdam 1961-1962).

ISAAC ISRAELI, *Opera,* Lugduni 1515.

PETRUS HISPANUS, *Obras médicas*, M. H. Rocha Pereira (ed.), Coimbra 1973.

NICOLAUS, *Antidotarium parvum* en Mesué, *Opera... omnia, Venecia 1561.*

RAZES, *Habes candide lector Continentem Rasis... per... magistrum Hieronymum Surianum... summa diligentia summo que studio emendatum...,* Venecia 1542.

BIBLIOTECA VIRTUAL MIGUEL DE CERVANTES

7.3.- BIBLIOGRAFÍA GENERAL

J. AGRIMI, CH. CRISCIANI, *Malato, Medico e Medicina nel Medioevo,* Turín 1980.

J. AGRIMI, CH. CRISCIANI, *Edocere medicos: Medicina scolatica nei secoli XII-XV*, Nápoles 1988.

J. AGRIMI, CH. CRISCIANI, "Per una ricerca su *experimentum-experimenta*: riflessione epistemologica e tradizione medica (secoli XIII-XV) en *Presenza del lessico greco e latino nelle lingue contemporanee (Ciclo de lezioni tenute all'Università di Macerata nell'a. A. 1987/88)*, P. Jani-I. Mazzini (eds.) Macerata 1990, pp. 9-49.

Mª DEL C. ÁLVAREZ MÁRQUEZ, *Escritura latina en la plena y baja Edad Media*, Sevilla s.d.

J. ARRIZABALAGA, L. GARCÍA BALLESTER, J. L. GIL-ARISTU, "Del manuscrito al primitivo impreso: la labor editora de Frances Argilagues (fl. ca. 1470-1508) en el Renacimiento médico Italiano", *Asclepio* 18.1 (1991), pp. 3-49.

G. BAADER, "Lo sviluppo del linguaggio medico nell'antichitá e nel primo medioevo", *Atene e Roma* 15 (1970), pp. 1-19.

G. BAADER, "Lo sviluppo del linguaggio medico nell'alto e nel basso medioevo", *Atti e memorie dell'Accademia Toscana de scienze e lettere "La Colombaria"* 36 (1971), pp. 61-109.

L. J. BATAILLON, *"Exemplar, pecia, quaternus"* en *Vocabulaire du livre et de l'écriture au moyen âge. Actes de la table ronde*, *Pris 24-26 septembre 1987*, O. Weijers (ed.), Turnhout 1989, pp. 206-219.

A. BECCARIA, *I codici di medicina del periodo presalernitano (secoli IX, X e XI)*, Roma 1956.

S. BLANCARDUS, *Lexicon Medicum*, Jena 1683 (reimpr. Hildesheim 1973).

J. I. BLANCO PÉREZ, *"Coxa* y *femur*: su evolución semántica", en *Tradición e Innovación de la Medicina latina en la Antigüedad y de la Alta Edad Media, Actas del IV Coloquio Antigüedad y de la Alta Edad Media, Actas del IV Coloquio Intern. sobre "Los textos médicos latinos antiguos"*, M. E. Vázquez Buján (ed.), Santiago de Compostela 1994, pp. 253-265.

D. CAMPBELL, *Arabian Medicine and its influence in the Middle Ages*, Londres 1926.

A. CAPPELLI, *Dizionario di abbreviature latine ed italiane*, Milán 1990.

B. B. CASTELLUS, *Lexicum medicum graeco-latinum*, Padua 1792.

G. CAVALLO, C. LEONARDI, E. MENESTÒ, *Lo spazio letterario del Medioevo*, I-V, Roma 1992-1995.

S. COOPER, "The Medical School of Montpellier in the Fourteenth Century", *Annals of Medical History* (New series) 2 (1930), pp. 164-195.

J. COROMINAS, J. A. PASCUAL, *Diccionario crítico etimológico castellano e hispánico*, I-IV, Madrid 1992.

C. CRISCIANI, "History, Novelty and Progress in Scholastic Medicine", *Osiris* (2nd series) 6 (1990), pp. 118-139.

W.F. DAEMS, *Nomina simplicium medicinarum ex synonimariis Medii Aevi collecta. Semantiche Untersuchungen zum Fachwortschatz hoch- und spatmittelalterliche Drogenkunde,* Leiden-Nueva York-Colonia 1993.

B. DELMAS, "Le chanciller Jacques Angeli (1390-1455) restaurateur de l'Université de Médicine de Montpellier au début du Xe siècle" en *Actes du 110e Congrès National des Societés Savantes*, París 1985, pp. 39-54.

L. E. DEMAITRE, *Doctor Bernard de Gordon: Professor and Practitioner*, Toronto 1980.

P. DIEPGEN, *Historia de la medicina*, Barcelona 1932.

P. DIEPGEN, "Studien zu Arnald von Villanova". IV. "Arnalds Stellung zur Magie, Astrologie und Oneiromantie", *Sudhoffs Archiv* 5 (1911-1912), pp. 88-115.

DU CANGE (-FAVRE), *Glossarium mediae et infimae latinitatis*, París I-IV, 1883-1887.

L. DULIEU, "L'arabisme médical à Montpellier du XII au XVI siècle" *Les cahiers de Tunisie* 3 (1995), pp. 86-95.

L. DULIEU, *La Médicine à Montpellier*, vol.I, *Le Moyen Age*, Aviñón 1975.

H. FISCHER, *Mittelalterliche Pflanzenkunde*, Múnich 1929 (reimpr. Hildesheim 1967).

P. FONT QUER, *Plantas medicinales. El Dioscórides renovado*, Barcelona 1980.

L. GARCÍA BALLESTER, A. RUBIO VELA, "L'influence de Montpellier dans le contrôle social de la profession médicale dans le royaume de Valencia au XIVe siècle" en *Actes du 110e Congrès National des sociétés savantes*, París 1985, pp. 19-30.

L. GARCÍA BALLESTER, E. SÁNCHEZ SALOR, M. R. Mc VAUGH, A. TRÍAS, "Las ediciones renacentistas de Arnau de Vilanova: su valor para la edición crítica de sus obras médicas", *Asclepio* 37 (1985), pp. 39-65.

L. GARCÍA BALLESTER, "La medicina en la Europa cristiana medieval", *El médico,* nº270, 1988, XCVIII-CIII.

L. GARCÍA BALLESTER, L. FERRE, E. FELIÚ, "Jewish Appreciation of Fourteenth Century Scholastic Medicine", *Osiris* (2nd series) 6 (1990), pp. 85-117.

L. GARCÍA BALLESTER, E. FELIÚ, "Las relaciones intelectuales entre médicos judíos y cristianos: la traducción hebrea de las *Medicationis Parabole* de Arnau de Vilanova, por Abraham Abigdor (ca. 1384)", *Asclepio* 18.1 (1993), pp. 55-88.

L. GARCÍA BALLESTER, A. DOMÍNGUEZ GARCÍA, eds, *Johannes Aegidius Zamorensis, Historia Naturalis,* Salamanca 1994.

L. GARCÍA BALLESTER, "L'insegnamento del galenismo nella Montpellier del tredicesimo secolo: come uno studente medievale di medicina apprendeva la clinica dell'infiammazione (*apostema calidum*)", en *Studi di Storia della medicina antica e medievale en memoria di Paola Manuli*, M. Vegetti-Silvia Gastaldi (eds.), Florencia 1996, pp. 112-123.

J. S. GIL, *La escuela de traductores de Toledo y sus colaboradores judíos*, Toledo 1985.

P. GIL-SOTRES, *Scripta Minora de flebotomia en la tradición médica del siglo XIII*, Santander- Pamplona 1986.

D.GOLTZ, *Studien zur Gechichte der Mineralnamen in Pharmazie, Chemie und Medizin von den Anfangen bis Paracelsus,*Wiesbaden 1972.

_____, *Mittelalterliche Pharmazie und Medizin. Dargestellt an Geschiste und Inhalt des Antidotarium Nicolai. Mit einer Druckfassung von* 1491, Stuttgart 1976.

M. D. GRMEK, "Influssi di Avicenna sulla medicina occidentale del medioevo", *Salerno* 1.4 (1967), pp. 6-22.

M. D. GRMEK, *Les maladies à l'aube de la civilisation occidentale*, París 1983.

M. D. GRMEK, "La dénomination latine des maladies considereés comme nouvelles par les auteurs antiques" en *Le latin médical. La Constitution d'un langage scientifique. Actes du IIIe Colloque International "Textes médicaux latins antiques" (Saint-Étienne, 11-13 Septembre 1989)*, G. Sabbah (ed.), Saint-Étienne 1991, pp. 195-214.

H. HARANT, Y. VIDAL, "La médicine arabe à Montpellier" *Les cahiers de Tunisie* 3 (1955), pp. 60-85.

C. H. HASKINS, *Studies in the History of Medieval Science*, Cambridge 1927.
D.

Mª. C. HERRERO INGELMO, E. MONTERO CARTELLE, "La atracción paronímica en los textos medievales" *Voces* 4 (1993), pp. 97-103.

D. JACQUART, *Le milieu médical en France du XIIe au XVe siècle*, París 1981.

D. JACQUART, G. TROUPEAU, "Traduction de l'arabe et vocabulaire médical latin: quelques examples", en *La lexicographie du latin médiéval*, París 1981, pp. 386-371.

D. JACQUART, "La reception du *Canon* d'Avicenne: Comparaison entre Montpellier et Paris aux XIIIe et XIVe siècles" en *Actes du 110e Congrès National des sociétés savantes*, París 1985, pp. 69-77.

D. JACQUART, "A l'aube de la Renaissance médicale des XIe-XIIe siècles: L'*Isagoge Iohannitii* et son traducteur", *Bibliothèque de l'École de Chartres* 44 (1986), pp. 209-240.

D. JACQUART, "Principales étapes dans la transmission des textes de médicine (XIe – XIVe siècle)" en *Rencontres de cultures dans la philosophie médiévale*, Lovaina la Nueva- Casino 1990, pp. 251-271.

D. JACQUART, "Theory, Everyday Practice and Three Fifteenth Century Physicians", *Osiris* (2nd series) 6 (1990), pp. 140-160.

D. JACQUART, "L'enseignement de la médicine: quelques termes fondamentaux", en *Méthodes et instruments du travail intellectuel au moyen âge*, O.Weijers (ed.), Turnhout 1990, pp. 104-120.

D. JACQUART, F. MICHEAU, *La médicine arabe et l'occident médiéval*, París 1990.

D. JACQUART, "Les traducteurs du XIe siècle et le latin médical antique" *Le latin médical. La constitution d'un langage scientifique. Actes du IIIe Colloque International "Textes médicaux latins antiques" (Saint-Étienne, 11-13 Septembre 1989)*, G. Sabbah (ed.), Saint-Étienne 1991, pp. 417-424

D. JACQUART, " *Theorica et practica* dans l'enseignement de la médicine à Salerne au XIIe siècle" en *Vocabulaire des écoles et des méthodes d'enseignement aun moyen âge. Actes du colloque, Rome 21-22 octobre 1989*, O.Weijers (ed.), Turnhout 1992, pp. 102-110.

D. JACQUART, "Les traductions médicales de Gérard de Crémone" en *Gerardo da Cremona*, P. Pizzamiglio (ed.), Cremona 1992, pp. 57-70.

P. O. KRISTELLER, *Studi sulla Scuola medica Salernitana,* Napoles, 1986.

P. LAÍN ENTRALGO (ed.), *Historia Universal de la Medicina*, Barcelona 1972 ss.

P. LAÍN ENTRALGO, *La medicina hipocrática*, Madrid 1976.

P. LAÍN ENTRALGO, *El diagnóstico médico. Historia y Teoría*, Barcelona 1982.

C. LEONARDI (ed.), *La critica del testo mediolatino*, Spoleto 1994.

A. R. LEWIS, "The Guillems of Montpellier: A sociological appraisal", *Viator* 2 (1971), pp. 159-169.

E. MAIERÛ (ed.), *Grafia e interpunzione del latino nel medioevo*, Roma 1987.

A. I. MARTÍN FERREIRA, "Lepra seu elephancia *cujus quatuor sunt species*" en *Tradición e innovación de la medicina latina de la Antigüedad y de la Alta Edad Media, Actas del IV Coloquio Intern. sobre "Los textos médicos latinos antiguos"*, M. E. Vázquez Buján (ed.), Santiago de Compostela 1994, pp. 267-278.

G. MENSHING (Ed.), *La sinonimia delos nonbres delas mediçinas griegos e latynos e arauigos,* Madrid 1994.

A.J. MINNNIS, *Late medieval discussions of `compilatio´ and the role of `compilator´*

"Beiträge zur geschischte der deutchen sprache und liteeratur" Tübingen, (1979), pp. 385-421.

MITTELATEINISCHES WÖRTERBUCH, Múnich 1969 ss.

M. R. Mc VAUGH, "Quantified Medical Theory and Practice at Fourteenth Century Montpellier" *Bulletin of the History of Medicine* 43 (1969), pp. 397-413.

M. R. Mc VAUGH, "Nota sobre las relaciones entre dos maestros de Montpellier: Arnau de Vilanova y Bernardo Gordon", *Asclepio* 25 (1973), pp. 331-336.

E. MONTERO CARTELLE, "Sobre el autor árabe del *Liber de coitu* y el modo de trabajar de Constantino el Africano", *Medizinhistorisches Journal* 23, 3-4 (1988), pp. 213-223.

E. MONTERO CARTELLE, "Lengua médica y léxico sexual: la constitución de la lengua técnica", *Tradición e innovación de la medicina latina de la Antigüedad y de la Alta Edad Media, Actas del IV Coloquio Intern. sobre "Los textos médicos latinos antiguos"*, M. E. Vázquez Buján (ed.), Santiago de Compostela 1994, pp. 207-223.

F. J. NIERMEYER, *Mediae Latinitatis Lexicon minus*, Leiden 1976.

D. NORBERG, *Manuel practique de latin médiéval*, París 1968 (reimpr. 1980).

P. G. OTTOSSON, *Scholastic Medicine and Philosophy*, Nápoles 1984.

V. PALADINI, M. DE MARCO, *Lingua e Letteratura Mediolatina*, Bolonia 1970.

J. A. PANIAGUA, "La patología general en la obra de Arnau de Vilanova", *Archivos Iberoamericanos de Historia de la Medicina* 1 (1949), pp. 49-119.

J. A. PANIAGUA, " La obra médica de Arnaldo de Vilanova: introducción y fuentes", *Archivos Iberoamericanos de Historia de la Medicina* 11 (1959), pp. 351-401.

J. A. PANIAGUA, "Cronología de los hechos conocidos de la vida de Arnau de Vilanova", *Archivos Iberoamericanos de Historia de la Medicina* 11 (1959), pp. 420-432.

J. A. PANIAGUA, "Arnau de Vilanova, médico escolástico", *Archivos Iberoamericanos de Historia de la Medicina* 18-19 (1966-67), pp. 517-532.

J. A. PANIAGUA, *El maestro Arnau de Vilanova médico,* Valencia 1969.

G. PENSO, *La mecicina medioevale*, s.1., 1991.

Mª. J. PÉREZ IBÁÑEZ, "La denominación de *angina* y sus variedades" en *Tradición e innovación de la medicina latina de la Antigüedad y de la Alta Edad Media, Actas del IV Coloquio Intern. sobre "Los textos médicos latinos antiguos"*, M. E. Vázquez Buján (ed.), Santiago de Compostela 1994, pp. 279-295.

J. M. RIDDLE, "Theory and Practice in Medieval Medicine", *Viator* 5 (1974), pp. 157-184.

M. H. ROCHA PEREIRA, Introd. a *Obras médicas de Pedro Hispano*, Coimbra 1973.

G. SABBAH, P. P. CORSETTI, K. D. FISCHER, *Bibliographie des textes médicaux latins. Antiquité et au Moyen Âge*, Saint-Étienne 1987.

F. SALMÓN, E. SÁNCHEZ SALOR, "Sobre el uso de la autoridad en la medicina medieval: Aristóteles, Galeno y las moscas volantes", *Dynamis* 13 (1993), pp. 347-371.

F. SANAGUSTÍN, "Ibn Sina, ou la raison médicale maitrisée", *Medicina nei secoli. Arte e scienza* 6 (1994), pp.393-406.

E. SÁNCHEZ SALOR, L. GARCÍA BALLESTER, Introd. a *Commentum supra tractatum Galieni de malicia complexionis diverse* en *Arnaldi de Villanova Opera Medica Omnia,* vol. XV, Barcelona 1985.

G. SARTON, *Introduction to the History of Science*, I-IV, Washington-Baltimore 1927-1948.

H. SCHIPPERGES, *Die Assimilation der arabichen Medizin durch das lateinische Mittelalter*, Wiesbaden 1964.

H. SCHIPPERGES, *Arabische Medizin im lateinischen Mittelalter*, Heidelberg 1976.

H. SCHIPPERGES, *El jardín de la salud,* Barcelona 1987.

A. SOUTER, *A Glossary of Later latin to 600 a.D.,* Oxford 1949.

G. TAMANI, "La Generalitá della Medicina di Averroè", *Medicina nei secoli. Arte e Scienza* 6 (1994), pp. 407-423.

THESAVRVS LINGVAE LATINAE, Leipzig-Múnich 1900 ss.

M. L. WEST, *Textual Criticism and Editorial Technique*, Stuttgart 1973.

E. WICKERSHEIMMER, *Dictionnaire biographique des médecins en France au Moyen Âge*, I-II, Prís 1936 (reimpr. Ginebra 1979). Supplément vol.III por D. Jacquart, Ginebra 1979.

E. WICKERSHEIMMER, “La question du judéo-arabisme à Montpellier”, *Monspelliensis Hippocrates* 6 (1959), pp. 4-7.

BIBLIOTECA VIRTUAL
MIGUEL DE CERVANTES